

KNIHOVNA KLASIKŮ

SPISY KARLA HYNKA MÁCHY

Swazek třetí

KAREL HYNEK MÁCHA
LITERÁRNÍ ZÁPISNÍKY
DENÍKY
DOPISY

KNIHOVNA KLASIKŮ
ODEON

SPISY KARLA HYNKA MÁCHY

řídí redakční rada

při Ústavu pro českou a světovou literaturu Československé akademie věd

Svazek připravili

Karel Janský, Karel Dvořák a Rudolf Skřeček

Graficky upravil František Muzika

LITERÁRNÍ ZÁPISNÍKY

[ANMERKUNGEN]

⟨Čech⟩ Gedichte Anmerkungen [1]

Seid mir begrüßt, ihr Geister meiner Freunde,
 die ihr auf sturmbewegten Wolken wohnt!
 O, daß ihr kämt zu meiner öden Halle, 5
 wenn still die Nacht mich Einsamen umfängt! –
 Und horch, ihr kommt! – ihr naht! auf meiner Harfe,
 wenn sie verlassen ⟨auf⟩ an der Mauer hängt,
 vernehm(t) ich oftmals eure leichte Hand
 und euren Gruß wie ferne Bientöne. 10

(Ossian)

‡ Der wahnsinnige Harfner im Tod und Wahnsinn
 von Houwald.

Ossian, wie er am sturmbewegten Meere stand am Fel-
 sen, halb und halb vom Monde manchmal beschienen; 15
 indes der Wind mit seinen Haaren und seinem Gewande
 spielte, sang er zu den Geistern, die auf den Wolken vor-
 über zogen. (Der Mond ging auf.) Böhmens letzter Sänger,
 der zu den Geistern seiner Vorfahren, die auf den Wolken
 vorüberziehn, seine Stimme erhebt. ‡ 20

Blutig rot scheint im Sturm der Strom. Der Sänger am
 Vyschehrade. (*Tažení Čecha do bohemské země.*)

Hrozislav Vršovský. Paprockého Διάδοχος, list 6. K to-
 mu těž patří poznamenání Hájka v Kronice české od listu
 36. (*Vršovci.*) 25

Řeka a vír. Kolem nic jiného než skály, uprostřed skoro řeky vystupuje nevysoká skalina, na níž kolem jedle rostou, jejichžto kořen jen ve skále stojí, na nejvyšším pa-
[2] hrbku té skaliny | stojí kříž dřevěný na znamení nebezpečné
5 plavby v těchto místách, jako kdyby stál na náhrobku množství plavců, (v) které v tom místě utonuli a v té hloubi odpočívají, neb co ten vír pohltí, víc není vidáno.

Bouře odtáhla, obloha byla zamračená, měsíc za rouš-
kou roztrhaných oblaků bloudil a jen zřídka kdy ho bylo
10 (slyšet) vidět nad tichými vrcholy hor, z nichžto nejvyšší se v černých mračnách ukrývaly. – Blesk časem ještě zasvitnul, však ale v odlehlosti nejvzdálenější. Větve u stromu byly deštěm těžké a víchr ve větvích skučel, jako kdyby milenka lkala nad hrobem zde pohřbených, a když měsíc
15 prohlídnul, svítla pode skálou i řeka, jak by vodník nad hroby tejně světlo rozsvítil obětí, které zde stáhl k sobě do hloubi. #

Scéna, kde umírá Miláda (ráno přemyšlená).

Lampa dohořující, sestra při loži bdící, harfa znící,
20 Elbor zpívající. *Komparace*. Jak nazvuk zvonu umírá (nad) za dalekým lesem, jak poslední červánek dopálá na západu, tak s umírajícími zvuky harfy umřela Miláda. #

POZNAMENÁNÍ

Poznámání k truchlohře Král Fridrich

[1]

Vilém Slavata, dříve pikardit, pak katolík, byl nejvyšší komorník v Království českém, s Martinicem byl schozený z oken zámeckých, po bitvě však na Bílé hoře Zlatým rou-
nem od Ferdinanda obdarován jest i povýšen. Na jeho pros-
bu, jak se praví, šetřil Ferdinand zem českou. Zemřel roku
1652, zanechal rukopisy mnohé, viz *Bohuslai Balbini Miscellanea Regni Bohemiae decadis I. liber IV, [pars II,] pagina 130.*
Crugerii Sacri pulveres mense Januario, die 19 etc.

Jan Jesenský z Jesen, rodilý Uher, narozen r. 1566 v Bre-
slavě, 1595 byl tamtéž doktorem. Načež do Prahy, kde na
ten čas vysoké školy nejvýborněji zřízené byly, přišel. Před
bitvou na Bílé hoře dvakráte byl v Uhřích, by Uhry po-
hnul s Čechy proti Ferdinandovi bojovati, což se mu, jsa
výborný řečník, i povedlo. Po bitvě na Bílé hoře byl zajmut,
načež mu jazyk byl vyříznutý, on však stát a rozčtvrcen;
a díly těla jeho v rozličných místech rozvěšené.

Caspar Questenberg, opát strahovský (siónský), rozený
r. 1571 v Kōlnu, (durch) svými kázánými u Sv. Tomáše na
Malé Straně mnoho lidu k víře katolické a králi Ferdinandovi přivedl. Umřel 1640 stár 69 lét.

Lomnický z Budče, ustavem od Viléma z Rožmberku zří-
zeným podporován, chodil do škol; předně byl představený
školy v Kardašové Řečici, později při dvoře krále Rudolfa

chován, obdržel příjmení z Budče pro své výborné básně; za času Fridricha roztrusoval drobné básně, které mnoho satirického proti Ferdinandovi obsahovaly, mezi lid, který je veřejně po ulicích zpíval. Po bitvě na Bílé hoře byl za to sto ranami trestán, i o své příjmy a své jmění přišel, čímž [2] přinucen byl svůj | chleb veřejně na mostě žebrati, stár přes šedesát lét; pročež se i v pozdějších básních podepisoval „žebrák“.

Marek Markovic z Kronlandu, narozen r. 1595, 13. června v Landškroně, byl lékař později, a Balbín mu navrácení zdraví děkoval. Byl katolík horlivý a žádal do řádu jezovitů přijat býti, v kterémž i v roce 1665 stár 70 lét zemřel.

Amos Komenský, nar. r. 1592 v Komně, malé vsi blíž Brumavy, byl poslední biskup bratrský, vyhnaného po bitvě bělohorské přechovával v svém zámku *Jiří Sadovský z Sloupna*, odkudž on později do Lissy v Polsku ušel, tamodtud však do Švejska, do Englické země, a do Sedmihradska od knížete Ragocího povolán byl, aby tamější školy zřídil a zlepšil. Umřel r. 1672 v Amsterdámě.

Komenského Historia persecutionum ecclesiae Bohemae ab anno 864–1632.

*

Poznamenání vlastní

Amos Comenius, wissen Sie, war der letzte Bischof der böhmischen Kirche. Er lebte in den traurigen Zeiten des dreiBigjährigen Krieges, da mit ihm so viele Familien auf die härteste Weise vertrieben wurden; seit welcher Zeit dann diese blühenden Gemeinen nie mehr zu einigem, geschweige zu ihrem alten Flor gelangten. Wollen Sie Ihr Inneres sanft und schrecklich erschüttert fühlen, so unterrichten Sie sich über den Zustand dieser Gemeinen von

ihrer Entstehung an und endigen mit dieser traurigen Verstoßung. Keine Gemeine Deutschlands ist mir bekannt, die mit so reinem Eifer für ihre Sprache, für Zucht, Ordnung bei den Gebräuchen sowohl als in ihrem häuslichen Leben, ja für Unterweisung und Aufklärung im Kreise ihres Notwendigen und Nützlichen gesorgt, gestritten und gelitten hätte als diese. Von ihr aus entsprang jener Funke, der in den dunkelsten Zeiten des härtesten geistlichen Despotismus Italien, Frankreich, England, die Niederlande, Deutschland wie ein Feuer durchlief und jene vielnamigen [3] Albigenser, Waldenser, Lollarden usf. weckte. In ihr ward durch Huß und andre der Grund zu einer Reformation gelegt, die für ihre Sprache und Gegenden eine Nationalreform hätte werden können, wie keine es in Deutschland ward; bis auf Comenius strebte dahin der Geist dieser slawischen Völker. In ihr ist eine Wirksamkeit, eine Eintracht und Tapferkeit gezeigt worden, wie außer der Schweiz diesseit der Alpen nirgends anders; und es ist kaum zu zweifeln, daß wenn man sich vom zehnten, vierzehnten Jahrhundert an diese Tätigkeit nur einigermaßen unterstützt gedenket, Böhmen, Mähren, ja überhaupt die slawischen Länder an der Ostseite Deutschlands ein Volk worden wären, das seinen Nachbarn andern Nutzen gebracht hätte, als den es jetzt seinen Oberherren zu bringen vermag. Die Unvernunft und Herrschsucht der Menschen wollte es anders. Eine Ilias beweinenwürdiger Umstände tritt dem Geschichtsforscher vor Augen, über die der Freund der Ordnung und des Fleißes seufzend erröthet. Comenius betrug sich bei (dem Fleiße) allem mit der Würde eines apostolischen Lehrers etc.

Johann Gottfried von Herder
in seinen Briefen zur Beförderung
der Humanität (Schluß), Seite 65 usf.

*

Allgemeine Wahrheit

Nichts kann regieren als das Rechte, niemand andre regieren, als der sich selbst zu regieren weiß.

Komenský

*

Legenda

5

Riegers Geschichte der Böhmischen Brüder
Comenii Historia fratrum Bohemorum

*

Poznamenání vlastní

10 B. – alles blieb schwankend, und die harte Behandlung der Deisten in Böhmen –

A. Diese war eine Übereilung.

15 B. Nein, es war eine Folge des Unwillens, daß sich diese Leute von ihm selbst nicht bekehren lassen wollten. Ein anderer Regent hätte sich gefreut, ein Völkchen solcher Art zu finden; und wenn er's mit seinem Schutze beehrt hätte,
[4] so würde er hie und da vielleicht nicht un|verwerfliche Funken erweckt haben. Jetzt ward der Name, den jeder hochschätzen muß, er sei Christ, Jude, Türk, Heide, der Name Deist vom toleranten Josef gemäßhandelt; das tut
20 mir weh, für ihn selbst und zum Besten der Menschheit.

Johann Gottfried von Herder
in seinen Briefen zur Beförderung
der Humanität (Schluß), Seite 152 oben

*

Varia

O Östreicher, euer Hochmut, eure Sucht alles zu beherrschen würden euch bald andere Feinde machen; der Freiheit Deutschlands und Europas wird es nie an Verteidigern fehlen.

König Friedrich von Preußen

*

Poznamenání vlastní

Hat wohl ein Volk, zumal ein Volk, das unkultiviert ist (?), etwas Lieberes als die Sprache seiner Väter? In ihr wohnt sein ganzer Gedankenreichtum an Tradition, Geschichte, Religion und Grundsätzen des Lebens, all sein Herz und Seele. Einem solchen Volk seine Sprache nehmen, heißt ihm sein einziges, unsterbliches Eigentum nehmen, das von Eltern auf Kinder fortgeht. „Wer mir meine Sprache verdrängt, will mir auch meine Vernunft und Lebensweise, die Ehre und Rechte meines Volks rauben.“ Wahrlich, wie Gott alle Sprachen der Welt duldet, so sollte auch ein Regent die verschiedenen Sprachen seiner Völker nicht nur dulden, sondern auch ehren.

Die beste Kultur eines Volkes ist nicht schnell; sie läßt sich durch eine fremde Sprache nicht erzwingen; am schönsten, und ich möchte sagen, einzig gedeihet sie auf dem eignen Boden der Nation, in ihrer ererbten und sich forterbenden Mundart.

Johann Gottfried von Herder
in seinen Briefen zur Beförderung
der Humanität (Schluß), Seite 154

*

Bud[ova] předhazuje králi Fridrichovi jeho váhavost a lhostejnost; radí mu jíti do tábora na Bílou horu.

*

Truchlohra Oldřich, Boleslav

5 I. jednání, 1. výjev. *Kochán*, měsíc zatměl slunce. (Popis). *Herouš*. Na jak dlouho? Měsíc postoupil, vyvstalo slunce. (Popis). Bouří Vltava o Vyšehrad, Vltava umlkne, Vyšehrad stojí pevně. Etc.

10 Vyhoň Dub co Kent v truchlohře Lear od Shakespear[a]. Pravice má již slabáť opisovati tvá poručení. Pevně mluví proti Oldřichovi. –

Boleslav, otec Jaromír[ův] a Oldřich[ův], bez smysl[u] přijde slepý se skály s rozžatou loučí. „Děti etc.“

Shakespeare. Viel Lärmen um nichts: In der Gruft; – –

15 Kde Jaromír přivítá Oldřicha, jest Břetislav v kapli na modlitbách.

Kde v hrobce všickni tři z vévod zabiti leží, přitáhne Břetislav z vítězného boje.

Kde se vrah domnívá býti nejjistější, padne.

20 Vojevodské mrtvoly přistírají přískrovem, Břetislav vychází z hrobky; smutná hudba zvenku. Po chvíli slyšeti lid: „Ať žije Břetislav, kníže české.“ Opona spadne.

Kde mají býti oči vypálené Jaromírovi, ještě jednou žádá vyhlédnouti z okna. Řeč (v) na okolí.

25 Hned nepojde střelený Oldřich, ale mluví. Suckow vom Waldh. ∞ Stírá si studený pot. Dovrávorá až k dveřím, chtěje volati o pomoc, hlas však již nedostačí. Oldřich otevře okno v noci před sv[ou] smrtí. „Mračno se nese nízko při zemi, jak by oblouk nebeský spojití se chtěl s zemí

a v svém klíně ji rozmačkati. Mezi černým mračnem bílé stkví se pruhy co na příkrově, hrůzněji vyvyšujíc hloubi mračen.“

Jaromír v zahradě v I. jednání bázliv, by neztratil, co tak draze vykoupil, Oldřich však vždy za odvážliv[ého] má držán býti. Oldřich k[u] konci: „Věčnost.“ Skoná, lampa zhasne. Bouře. -----

5

*

Hříš-

Vyvýšen stojí kříž na Golgatě,
nové hvězdy vzchází v jitřním zlatě.

10

*

Bratři

[6-9]

Před lesem v 3. jednání se sejdou dva lovci a vypravují, že Oldřich tak často po lesích honí, by se vyrazil, že to však nic naplat.

Potom Jaromír a Boleslav prosí Oldřicha o almužnu. On je nechá dovésti na Vyšehrad. Boleslava řeč, kde ponejprv přijde na Vyšehrad a od jedné věci k druhé jest vedený. Kde umírá, prorockým hlasem praví, že vše, co padlého, od vlády odmrštěno bude, a jen nevinný hříchem dosáhne žezla a skleslou pozdvíhne zem.

15

20

Scéna z III. jednání

Boleslav (přijda) přišed na Vyšehrad a dozvědév se, kde se vynachází, tak silně pohnut jest, že již dříve stářím i svou nemocí oslaben, sklesne a dokonává. —

25

Boleslav již leží bez sebe, však kdy Jaromír k okolostojícím praví: (Zdaž z) Zdaliž znám tu síň atd.

Na otázku Jar[omírovu], zdali (ví, kde se) zná tu síň,
v níž se vynachází, odpovídá:

Zdaliž znám tu síň, se tážeš?
Ó tu síň já dobře znám!
5 Po klení jasnomodrém
zlaté hvězdy v kole plynou,
jediný jež nese sloup!
Kol a kolem postav krásných
velké množství na mě hledí,
10 přívodíc památky nové
pominulých, (z) milých časů,
dávno, dávno zašlých dnů; –
jako pachole jsem bloudil
touto síní, neznaje
15 ničehož, co z svatého
mohlo by mě místa toho
vypuditi; jinoch jarý,
s toužebností jsem patřival
k zlatu hvězd, (po) jenž po klení
20 modrém plouly této síně;
tato síň patřila činy,
jež co muž jsem druhdy konal;
patřila i strašný čin,
pro nějž z síně vyvržen,
25 zbaven (my) světla jasných hvězd,
za trest dlouho bloudil jsem
hustou, čírou, hrůznou tmou.
Ó jak často hořký pláč
rozléhal se hvozdem temným,
30 kdy já, slzí nemaje,
hlasem velkým, lkáním trapným
onen čin jsem oplakával!
Jak jsem toužil v síň tu zpět,

hledal světlo jasných hvězd; –
⟨u⟩ darmo – darmo; – však hle, stařec,
usláblý tak dlouhým pláčem,
přiblíživ se k hrobu temnu,
uveden jsem opět v síň; 5
jako druhdy ⟨ještě⟩ nade mnou
po klenutí jasnomodrém,
jediný jejž nese sloup,
zlaté hvězdy v kole plynou; –
a po dlouhé, strastné době 10
nová rozkoš ňadra plní,
a kdy myšlenka, že vina
ještě tíží ducha mého,
zprzniti chce ⟨bal⟩ blaženost,
zní to ⟨tem⟩ líbě síní velkou, 15
jak by souzvuk věčný hvězd
⟨m. . . u⟩ hlásal v sen mne kolébaje⟨,⟩:
„Odpuštění! – odpuštění!“

(Sklesne a ⟨podáváve Jar. i Oldř. ruku⟩ zdvihaje ruce,
takže jednu Jaromír i druhou Oldřich chopí, skoná!) 20

*Hlavní idea. Záměr proti záměru stojí, ⟨všem⟩ takže všem se
záměr zmaří, jejich oučel se nepodaří, a jen Bohu jedině patří čest
a sláva.*

Scéna z ⟨V.⟩ IV. jednání

Herouš v zahradě pod okny Oldřich[ovými], kde jej 25
chce zastřeliti, odejde a zas se vrátí několikráte, než se od-
hodlá k vraždě, zastřeného tmavou nocí nespatří ⟨j⟩ Old-
ř[ich]; až jej Kochán pobídne, a on odchází, by Old[řicha]
zavraždil.

Předtím (Jitka u okna; samá; pak s Heroušem, jenž jest 30

v zahradě); potom (Jitka s Břetislavem), (Břetislav v zahradě). Nato Oldřich v síni, noc atd.

Oldřich stojí u okna. Noc. „Mračno se nese při zemi atd. Všude tma, jen za řekou se míhají světýlka z chudých, však
5 pokojných chyšek; všude pokoj, (tolik oby) myriady těles nebeských se vine oblouk u věčném pokoji a míru, v každém snad tolik obyvatelů co na naší zemi, a v každých prsou mír a pokoj, (mu) v mém jen srdci pokoj není žádný, mír můj ztracen, ztracen – ztracen – (Jde pokojem.) Jak
10 se dutě rozléhá krok tak děsně dlouhou síní, každé hnutí leká ducha mého atd. (Přistoupí k oknu.) Vltava hučí jako píseň pohřební. (Zvonek zní.) Slyš, zvonku smutný zvuk opět zve smrtníka k hrobu, – v tichý pokojný sen – volá jej na (zaražený) věčnost! Což kdyby mně zavzněl? Věč-
15 nost – –“ atd. (Zvon umlkne.)

(Postřelený sklesne, po chvíli se zdvihne atd., chce volati o pomoc, hlas mu nestačí; vezme svíčku, chce ven volati o pomoc, vrávorá ke dveřím, u dveří sklesne, světlo zhasne, temná noc kolem. Temně Oldřich v chrapotu „Věčnost“
20 vysloví a umře. Zvonek znova počne zníti, opona spadne.)

*

Aus W. Scotts Abt zu Wias[il]

Der Günstling hat Anhänger, aber keine Freunde.

Das Gebäude, die Gärten etc., alles war zertrümmert, die Bildsäulen usw. gebrauchten die Einwohner als Schwell-
25 len usf. Sie klopfen an und der Pförtner öffnete leise und furchtsam. Früher ist das Leben der Mönche oder eine Handlung in ihren Mauern zu beschreiben, und dann erst klopfen die beiden an, nämlich Wias[il] und der Henker in Zbrasl[av]. Das Kloster und die Lage des Ortes ist
30 zu beschreiben. In der Kirche, durch die sie zur Gruft

schreiten, ist alles zerstört, durcheinander geworfen etc.

Abt. Kühn, schwärmerisch, edelmütig zum Verzei(g)hen geneigt, klug und gewandt und doch eifrig | und rasch, be- [10]
dürfte es bloß einer bessern Sache, als die Unterstützung
eines im Sinken begriffenen Aberglaubens war, um ihn in 5
die Reihe wahrhaft großer Männer zu stellen; aber diejeni-
gen, die mit treuem Herzen und edlen Sinns für eine
schlechte Sache fechten und fallen, kann die Nachwelt nur
bemitleiden als Opfer eines edlen, aber verderblichen Irr-
tums. 10

Die Mönche drängten sich um den Abt, der mit erhabenem unerschrockenem Blick, der ihn fortwährend mit Würde um(h)gab, (in) auf der obersten Stufe des Klosters stand, als wollte er das in die Augen fallendste Ziel (der) beim Anbruche der Gefahr sein. (Bewaffnet im Refektorium.) 15

*

Unruh'gen Schlummer schläft das trübe Meer.

*

Georg Douglas steht, während das Mahl der Maria Stuart bereitet wird, mit verschränkten Armen stumm, und als er hört, daß die Königin nicht kommen will, geht er schweigend ab, langsam und mit dem Blick tiefer Niedergeschlagenheit; Schwermut schien immer auf seiner Stirn zu lasten und in seinem ganzen Benehmen sich auszudrücken, und ein so tiefer Gram, daß Roland nie ihn lächeln sah, noch ein Wort von ihm hörte, was nicht un- 20
mittelbar auf den Gegenstand ihrer Beschäftigung sich be- 25
zog. Wo die Königin in Gefahr ist, kommt er ohne Helmbusch in einfacher Rüstung ohne Schlachtruf, kämpft, fällt und stirbt, ohne seine Augen selbst im Tode von der Königin Gesicht weg zu wenden. 30

Roland findet den Abt in dem Garten als einen Knappen [11]
verkleidet.

Der Hausmeier Dryfesdale, nachdem er die Königin vergiftet zu haben meint, verspricht nicht zu entfliehen, (ob) weil er meint, daß der Mensch nichts aus eigener Kraft und eigenem Antrieb tut und daß alles geschieht, was geschehen muß. Als ihn die Lady im Kerker findet, liest er ganz gleichgültig und antwortet sehr phlegmatisch, er trägt sich selbst an, den Brief, der über sein Leben verhängt, zu überbringen, reist auch zu seinem Richter allein hin, wird aber auf dem Wege ermordet; sagt zum Wirt: „Still, du kläffender Hund, sind Dolchstiche und sterbende Männer eine so große Seltenheit in Schottland.“

Magdalene Gräme erhebt sich in Begeisterung, sie ist sehr groß etc. —

Zigeuner

*

15 Es ist der Kön(i)ge Fluch, (von) bedient von Sklaven zu sein, die Vollmacht sehn in ihren Launen.

Shakespeares König Johann

*

Obrazy

20 Co bouřlivé mračno rozprostře se zpráva ta nad zemí tou, a (žel) jako studená mlha přilehá na prsa skal, tak žel obklíčí srdce jeho; a aj, plakati bude pro tyto palouky a zalká nad horami vlasti své.

*

[12] Es wird eine Nacht kommen, wo man nichts mehr wirken kann.

*

Montrose von W. Scott

Allan, ohne zu reden, geht durch die Halle bis zum Kaminfeuer; wo er starr in die Flamme blickt, eine Wolke liegt vor seiner Seele. (Schwärmer.)

Darob ward er so furchtbar und so wild, 5
daß selbst sein Vater, dem er dankt das Leben,
bei solchem Anblick pflegte zu erbeben.

Die fünf Galgen zu Inverary.

Ranald zu den Bergen, die im Nebel stehen: „Geist des Nebels, den unser Stamm Vater und Erhalter nennt, nimm 10
ihn, den du im (deinem) Leben so oft beschützt hast, in dein Wolkengezelt auf, wenn dieser Schmerz vorüber ist.“

*

Jako stíny oblaků jdou přes pustá strniště stopy po sobě nenechávajíce, tak časové (minou) letí přes hlavy lidské, vzejde den, i vzejde květ, zajde den, usvadl květ, vyvstane 15
noc, vysvitne hvězda, prchá noc, i hvězda hasne, tak člověk [13]
se zrodí i vkrátce umírá, černá jej obklopí noc, zapomenutý leží v ouzkém dřímaje lůžku, léč temnou pustou nocí že někdy zavzní: „Dobrou noc“, již byl opozdělý dal poutník zesnulým, opětované ohlasem dutých skal po pustině roz- 20
lehlé.

*

BLUMEN

Diese, die wann empor der Morgen dringet,
erwachend sich zu Pomp und Lust erheben,
sind abends eitler Trauer hingegeben, 25
wann die Entschlafnen kalte Nacht umschlinget.

Dies Farbenspiel, das mit dem Himmel ringet,
das Purpur, Schnee und Gold zur Iris weben,
wird warnend Vorbild sein dem Menschenleben;
so viel ist's, was ein Tag zum Ziele bringet.
5 Zum Blühn sind früh die Rosen aufgestanden,
zum Altern haben sie die Blüt' entbunden,
die Wieg' und Grab in einer Knospe fanden;
so haben Menschen auch ihr Los befunden,
an einem Tage kamen sie und schwanden;
10 verflossen sind Jahrhunderte nur Stunden.

STERNE

Die hellen Funken, welche dem Beschauer,
genährt von Strahlen, die der Sonn' entsprühten,
wann sie versank, des Lichtes Blick vergüten,
15 sie leben selbst nur eine Blumentrauer.
[14] Nächtliche Blüten sind's; in krankem Schauer
ermattet bald der Glanz, von dem sie glühten:
denn wenn ein Tag das Alter ist der Blüten,
ist eine Nacht der Sterne Lebensdauer.
20 Nach dieser Lenze schnell verwelktem Prangen
muß unser Wohl, muß unser Weh sich färben,
ob Sonnen unter- oder aufgegangen;
was könnte dauerhaft der Mensch erwerben?
was wandelbar von Sternen nicht empfangen,
25 die jede Nacht, geboren, wieder sterben?

Der standhafte Prinz *von Calderon*

*

Karl der Kühne oder Die Tochter des Nebels von W. Scott

Dum advesperascet ad mortem
Die Nebel an den Bergen. K(é)lč.

Das Steigen des Arthur über die Felswand im Sturme.
Noc atd. Šárka nebo u Sv. Ivana.

Mein Vaterland hat so viele Siege erfochten, daß es nicht
zu erröten braucht, wenn man von einer Niederlage
spricht.

Der Priester von Sankt Paul.

Die Herberge im Goldnen Vließ.

Politische Gespräche des Herzogs von Burgund und
des Grafen Oxford über die Provence [und] England.

Margareta von Anjou in dem Dome etc.

Die Szene, wo Arnold, – Graf von Geierstein, Land(d)- [15]
ammann, vor den Thron des Herzogs von Burgund sich
begibt und selbst, nachdem er beschimpft worden, vor
ihm ein Knie beugt, das er nur vor Gott gebeugt hatte.

Landtag.

Der gute König René.

Ein heitrer Greis war er, des Alters Schnee
deckt ihm das Haupt; doch nicht durchkältend.

Selbst an des Lebens Abend Frohsinn schuf
ihm eine Welt voll reicher Farben,
der Sonne gleich, die mit dem letzten Strahl
die eis'gen Gletscher [rosig] überhaucht.

Er als König konnte im Angesichte seines Volkes dichten.

10 000 Kronen des René.

Margareta von Anjou starb im Saale, ohne daß jemand
5 etwas wußte.

Rudolfs Todeskämpfe.

*

Braut von Lammermoore von W. Scott

Der Begräbnistag des Ravenswood. Der Nebel an den
Klippen. – Der Abschied des (R) jungen Ravenswood, als
10 er Lord und Lucie Ashton befreite. – Caleb (Cal) Balderstone mit seinen Entschuldigungen.

Golci te koně pojmachu,
 zowčo tak žalosně plakašo.
 „Wocga ty placeš, zowciščo?“
 Pšecga ja plakaš nědebu,
 votera mam ja, z Polske je,
 muterku mam, z Ungarske je.
 Žiši su šikne maľuckě,
 do pasu velkě, řědnuckě,
 maľuckě ak te malinki,
 řědnuckě ak te kalinki.

5

10

*

Charakteristika pana Bohuslava ze Švamberka a paní
 Magdaleny Švamberské, rozené z Šellenberka. Časopis
 muzejní, rok 1830. Svazek třetí, str. 267.

15

On byl jeden z nejpamětnějších Čechů v druhé polovici
 15. stol. Zprávy o něm v Břežanově Kronice rosenberské,
 tištěné v časopisu tomto na rok 1828, sv. 4, str. 67–69.

*

Byl pozdní večer; první máj;
večerní máj; – byl lásky čas;
zdál borový zaváněl háj: –
5 zval k lásky hrám hrdličky hlas.

Hvězdy v jezeru, zřely
mřely.

⟨A⟩ hodina, kdy
která jí krásný věnec vzala,
10 ta v usta, zraky, čelo její
půvábň(ou)ý žal i smutek psala.

*Anjel padlý
na jaro amarant svadlý*

Obrácený mrtvými zraky
15 byl ještě v otcovskou tu stranu,
kde jako dítě ⟨etc.⟩ Ó krásná léta, krásný kraji.
A slunce nad sinou kdy ⟨s⟩ horou
na západu kdy jasně stálo,
⟨nešťast⟩ zločincovi nešťastnému
20 vesele v mrtvý zrak se smálo.

Maso – Půl spadalo, vpůl ještě visí, červi

⟨Dvory, bledý stín, jak by v objeti
25 vinuly se v soumraku
tichý klín⟩

*Dál blýští bledý dvorů stín,
jenž k sobě jdou vzdý blíž a blíž,*

jak v objetí by níž a níž
 se vinuly v soumraku klín.
 Nežáze stíní (te) šero hor.
 V čas lásky láskou každý tvor
 svůj vypravuje lásky žel
 <<a (k růži) k>> nad růží slavík zvučně pěl,
 její mu jevil vonný vzdech.
 A kolem lebky (večerní) pozdní zář
 se vložila, co věnec z růží;
 kostlivou, bledou barvu tvář
 i pod bradu vistci kůži;
 vltř si dutou lebkou hrál,
 jak by se (on z h) mrtvý zhloubi smál,
 sem tam poléтал dlouhý vlas,
 jejíž (holé) bílé lebce nechal čas,
 a rosne kapky zpod se rděly,
 jako by (mr) lebky zraky duté,
 večerní krásou máje hnuté,
 se v žalůplných slzách stkvěl(i)y.
 Ač žádná žíla víc nebije,
 přec každá v červa změněná
 (p) zas jiný, nový život žije.
 A každý červ se z jara těší.

5

10

15

20

Májový čas
 způsobil červům slavný kvas.

25

Popsání jitra.

Kdo blíží se? – Stůj (! kdo), sem kdo jdeš! –
 Chraň se tohoto místa zlého! –
 Ty, Miládo? – Co ty tu chceš? –
 Jdeš navštívit milence svého? –
 Jak bledá jsi; – jak uvadlé

30

na lebku hledí zraky tvé; —
obrat pryč mrtvé oko své! —
Chceš zlíbati rty odpadlé,
že s takou touhou vzhůru zřítš?
5 To milencem tvým býti mníš?
ten červů roj?

〈Lednatá jež kůra kryje. —〉
Však jen zdá se ledem býti; —
10 pod tím ledem srdce bije,
a to srdce — dívko — cítí.
Cítí strašně, cítí vřelě

〈Te[hdejší]〉 Včerejší čas a den,
co přes to dál, pouhý to sen.

Str. 104.

[ZÁPISNÍK]

DÍLA
KARLA HYNKA MÁCHY

Svazek první

V Praze 1833

Prvního ledna

5

BÁJKA

Po mnoha stoletích zlíbilo se ptákovi Fénix zvanému se opět ukázati. Vyvstal, i všechna zvíř [i] ptactvo schromáždilo se vůkol něho. Patřili všickni, divili se i vesměs obdivovali i slavili vznešenost jeho. Brzo ale nejlepší z nich soucitné i litující odvraceli zraky, vzdychajíce i řkouce: „Nešťastný Fénix, jemu strašný připadl osud bez přítele i milenky zustati, neb jest jediný druhu svého!“

10

15

Lessing

- [1] Přípis básní [s datem:] V Praze, 14. ledna 1832.
[V 1. svazku, str. 165.]

Baláda [s datem:] V Praze dne 25. listopádu [1832].
[V 1. svazku, str. 166.]

- 5 Mních [verše 1–63 s poznámkou:] (Pokračování v čísle IV.) [V 1. svazku, str. 167–169.]

Lijavec na Dobytčím trhu, žádný nešel v poledne; dvánáct se zvonilo, voda se valila. Pes vlékl za sebou v mokru ocas; pak dráteník. – V plášti zaobalený člověk jiný, z Ne-
10 kazalky vyšlý; pěst na čele, zuby zařaté, pro šero není vidět kdo. Dráteník zpívá, že není vinen své bídy. Onen však boje se smrti i miluje život, sám jej i opět ničí. – Zapadající i vycházející blesky a hrom, uhodí, plamen svítí; dráteník vyhlíží červeně, a plamínek, jak by za kloboukem šlehalo
15 mu červené péro. Hned nato scéna s jeho milenkou pozdě uvečer.

Čtění knihy roku 1833

Měsíc leden.

- 20 *Iního. Slovanka.* Sbírká národních pověstí, vydaná Frantou VRANTEVIČEM a S. Tomíčkem. Díl I na rok 1833. V Praze u Endersa. Obsahuje: „Květomluvu“ sebranou Karlem Amerlingem, mimo některá disticha od Klatov-

ského (Št[orcha]). Některé pověsti, a sice z většího dílu, jsou krásné, však vmísené básn[ě] jsou tam zbytečné a více kazí, nežli k jakémukoliv oučelu napomahají.

2hého. *Gramatika polská* od Adamowicza. Sepsaná jazykem německým.

3tého. *Leipziger Literaturzeitung*, Monat November 1832; obsahuje kritiku o Palackého spisu *Würdigung der alten böhmischen Historiker*. Spis tento velmi jest chválený, a uvedený kus z něho, obsahující pojednání o Dalimilovi Mezeříckém, jest výborná práce.

Dto. Blätter für literarische Unterhaltung, herausgegeben in Leipzig. Nr. 334–335–336–337, d. i. vom Monat November et Dezember 1832, obsahuje: [I.] Über Alexander Puškin und sein letztes Gedicht Pultava. Tam se jedná o nasledujících [je]ho básních: Oněgin, Ruslan a Ljudmila, Zajatý z Kaukasu, o nejnovější básni Pultava, o některých drobnějších. [Bach]čisaraj. Za tuto báseň obsahující sotva 60[0] veršů obdržel od vydávatele Ponomareva 3000 rublů. Cikáni (viz přeloženo v Čechoslavu). II. O ruském básníku Rylejev zvaném a o jeho básni *Vojnarovský*. III. Pojednání o *Spazierovém* spisu, týkajícím se polské revoluce, atd.

Dto. Morgenblätter. V nich přeložení z Mickiewicza vyňaté básně *Romantičnost* (wörtlich).

4tého. *Morgenblätter*, tam něco stranu Polska.

Dto. Blätter für literarische Unterhaltung. Novemberheft.

Dto. Leipziger Literaturzeitung. Noten aus Prag. Beweis der Geschichte für die natürliche Geburt Jesu.

4tého. Díla Lessingová, díl I, *Bájky a pojednání o bájce*. [2]

5tého. Jaromír. *Truchlohra v pěti jednáních* od Šeb. Hněvkovského (v rukopisu).

6tého. *Morgenblatt*, Septemberheft, *Kunst- und Literaturblatt* od čísla 210 až do čísla 234. Výtah z čísla 215, str. 860. *Korrespondenz aus London*: „Bis jetzt haben sich

freilich noch die wenigsten in dem Crown- und Anchorsaal
eingefunden, weil wir uns scheuen, uns in Demagogenum-
triebe einzulassen, und die ‚Deutsche Sonne‘, welche unter
andern auch die Unabhängigkeit Polens, Italiens, Ungarns
5 (!) und Böhmens (!) erzielen soll, für unsern beschränkten
Sinn einen zu großen Wirkungskreis sucht.“ –

7ho. H. Maltens Neueste Weltkunde, 1832, 7. Teil.

8ho. Morgenblatt (Juniheft 1832). Tam: Wien und die
Wiener, aus Menzels Reise nach Österreich, takto: Die
10 Österreicher leben wie auf einer seligen Insel, ohne zu wis-
sen, daß diese Insel der Magnetberg ist, der alle Lanzen-,
Säbel- und Dolchspitzen der Magyaren, Slawonier, Čechen
und Lombarden polarisiert etc. Dál: Auffallend stechen
gegen die anspruchslosen (snad ausspruchslosen) unbefan-
15 genen und heitern Physiognomien der Österreicher die
düstern, charaktervollen Gesichter der Ungarn, Italiener
und Böhmen ab, unterscheiden sich aber wieder sehr un-
tereinander. Der Ungar hat in seiner stolzen und schönen
Haltung und Physiognomie etwas Gesetztes, das an das
20 orientalische Phlegma erinnert, so feurig er innerlich ist.
Der Italiener trägt in Gang und Blick sein Feuer vielmehr
zu Schau, so auch der Pole. Der Böhme erscheint durch-
gängig gedrückt, grollend, und wo ich irgendein recht un-
zufriedenes Gesicht in der lustigsten Stadt der Welt sah,
25 war [es] ein böhmisches. Die Lazaronis Wiens sind Slawo-
nier aus dem Neutraer Komitate, und anderes ungarisches,
kroatisches und walachisches Lumpengesindel, von deren
Knechtsgestalt man sich keinen Begriff machen kann,
wenn man sie nicht gesehen hat. Absonderlich sah ich eini-
30 ge Walachen, die in Sackleinwand eingepackt unter lang-
zottigem Haare wahrhaft viehische Gesichter trugen. Un-
ter den Slawoniern aber sieht man häufig schöne Knaben
und Jünglinge, wenn man anders ihre halbnackte Götter-
gestalt vor Schmutz sehen kann.“ Atd.

9tého. Ausland von Nro 316 bis 326. Novembermonat-
heft. Darin vorzüglich über Scotts Leben. Dann Reisebe-
schreibungen aus Griechenland und Abenteuer erlebt im
Befreiungskriege. – Lebensschilderung der Lady Barymore
(spöttisch so genannt).

5

10ho. Maltens Neueste Weltkunde. Tam: Der Seeräuber
Trelawney, Lord Byrons Freund. [8.] Teil, Aarau.

11tého. Allgemeine historische Taschenbibliothek für je-
dermann, 36. Teil: Geschichte der Araber von Gustav Flü-
gel, 1. Bändchen, Dresden, Hilschersche Buchhandlung, 10
1832. / Jindy a nyní, čísla první a druhý, na rok 1833, od
Týla. / [Kuns]tb[latt] na rok 1833.

12tého. Braut von Abydos – Lara od L. Byrona (potřetí).

13tého. Die bezauberte Rose od Schulze (počtvrté).
(V některém dílu se říci může „die bezaubernde Rose“.) 15

14tého. Blätter für literarische Unterhaltung od čísla 329
až do č. 334. Tam: Manzoni a Über die neueste Romanen-
literatur Frankreichs.

Die Trümmer [s datem:] Dne 14. ledna 1833. [V 1.
svazku, str. 320.]

20

15tého. Ausland, Juniheft od č. 153 do č. 182. Tam: Der
Mörder des Herzogs von Berry. – Ausflüge nach Illyrien
und Dalmatien, Skizzen aus der Walachei.

16tého. Allgemeine politische Annalen, herausgegeben
von Rotteck. Inhalt ist: I. Aktenstücke zur Geschichte der
letzten polnischen Revolution. 1. Teil: Die in Zakroczym
herausgekommene National-Zeitung, übersetzt aus dem
Polnischen. II. Über Frankreich. III. Miscellen. Beantwor-
tung einiger Gewissensfragen in Hinsicht des Deutschen
Bundes, der Preß-, Handels- etc. Freiheit. IV. Politische
Literatur. 1. Von Behandlung der Fremden in konstitutio-
nellen Staaten von Murhard. 2. Von Kobbe politische 30

Zeitschrift. V. Politische Grillen, unter diesen folgende: Es gab ein *heiliges römisches Reich lateinischer und griechischer, deutscher und französischer Nation. Jetzt ist sie vakant. Sollte nicht einmal die slawische Nation die Stelle besetzen?*

5 17tého. Ausland, Monat Dezember 1832, od č. 342 do č. 354. — —

10 18tého. Blätter für literarische Unterhaltung, Dezember 1832, Nro 344–352, 360. Kritik über Alexis, eine Trilogie von K. Immermann, verfaßt von W. Alexis. Daraus: In dem Traume sah ich nichts als Larven, schöne Larven; aber alle ohne Augen. Und sie sollen jedermann sagen: Seht, wie schön wir aussehen können, und hinter uns ist nichts als ein bißchen giftiger Wurmfraß, der uns auch einmal zerstört. — Über Lord Byron. — Geschichte des Auf-
15 standes des polnischen Volkes in den Jahren 1830–1831 von R. O. Spazier, 3. und letzter Artikel. — Über Lorenz von Westenrieders sämtliche Werke. — Über Album aus Paris von Aug. Lewald.

20 Daß der Stern ein Meteor, jener Glanz ein geborgter, die lockende Frucht eine hohle Nuß (aus Toten) und die prangende Blume giftig sei. — / Eine ossianische weinerliche Sehnsucht nach dem Nebelhaften. — Mit kalten Armen umhalst ihn die eiserne Jungfrau (Nemesis), bis er zusammenbricht, eine Riesenleiche mitten unter den Trümmern
25 (s) des Baues, der mit ihm stürzt. — (Brat[ři]. Jarom[ír].)

[3–4] Sen [s datem:] Psáno dne 14. ledna 1833. Hyn. Mácha. [V 2. svazku, str. 116–119.]

*

Vysoký vrch v Dalmácii, který, kdy se naň z moře Adriatského přes ostrovy Premuda a Cariboni patří, zároveň s břehem státi se zdá, jmenuje se Velebich (Velebič). (*Ryb.*)
30

Kroj Morlachů: červená, černě vyšivaná čepička v způsobu řeckém, přilehající, jako po uhersku šňurami vyšňořené spodky; modrá vesta; k tomu vousiska. Skaliny ostrovů jejich vydávají víno i olej, však málo aneb dokonce žádné obilí. – Die Bewohner der Dalmatinischen Inselgruppe sind slawischen Ursprungs, haben als Schiffer und im steten Umgange mit den Italienern sehr viel von ihrer Nationalität verloren; sind höchst unwissend ([ganz] ohne Schulen) und arm, und ihre schlecht besoldeten Geistlichen die einzigen, die lesen und notdürftig schreiben können.

Kroj Morlachů: kurze dunkle viel gefältelte Pluderhosen, ein buntes, reich mit Gold gesticktes Leibchen ohne Ärmel, eine grelle Schärpe, in der nie das lange krumme türkische Messer (hančár) fehlt, rote bis an die Knöchel reichende Kamaschen, vielfarbige kurze Strümpfe und eine Art Sandalen, opanky genannt, die sich jeder selbst fertigt, bilden die Nationaltracht. Über die Schulter trägt er eine hellfarbige wollene Decke (struka), die ihm Bettuch, Regentuch und noch mehr ersetzt; ein Turban | deckt das kurzgeschorne, hinten gewöhnlich rasierte Haupt, und selten bringt der Morlache die Pfeife mit rottönernem Kopf aus der Hand. Die ganze Gestalt ist kraftvoll und erreicht mehr als mittlere Größe, das blaue Auge ist voll Feuer und Mut, ein langer Schnurrbart trägt noch mehr zu seinem martialischen Aussehen bei, und da das stete Arbeiten nicht Sache des Morlachen ist, so steht oder sitzt er mit türkischer Gleichgültigkeit, schmauchend im Dolce far niente so lange am Molo oder auf der Piazza, bis man ihn ruft, um Gepäck vom oder aufs Schiff tragen zu lassen. In diesem Dienste gibt er dann auch Proben von seiner außerordentlichen Stärke. Da es keine Art Fuhrwerk, nicht einmal Schubkarren gibt, so trägt er Kisten von mehr als hundert Zentnern in der brennendsten Sonnenhitze bis zu dem eine Stunde entfernten Gravosa, und dies für (we) einige Kreuzer.

Ragusa po ilyrsku jmenuje se *Dubrovnik* (Eichenstadt, Doubravnice). Die Besteigung des Sniesnitza ist beschwerlich, aber durch die prachtvolle Fernsicht (auf seinen lange mit Schnee bedeckten Zinnen überblickt man das ganze Adriatische Meer bis (Ragusa) an die dämmernden Küsten Apuliens) – belohnend. – – Doch muß dem Volke [zum Ruhme] nachgesagt werden, daß es, so arm es ist, *gern Gastfreundschaft übt*, jedoch nicht gegen Fremde, die der illyrischen Sprache unkundig sind; und nur an der Küste versteht der Dalmatiner italienisch. – Castel (nov) nuovo an den Gebirgen von Montenegro. – Der letzte Bergvorsprung wich zurück und vor uns lag Cattaro, über ihm in steiler Höhe das kühne Fort Sankt Giovanni und darüber emporragend die Zinnen des nackten Montenegro. – Frühzeitiger (str. 695) als über die andere Gegend brach über Cattaro, das in einem tiefen Bergkessel liegt, der Abend hercin, als wir nach dem Hafen wanderten. Ruhig lag die schwarze Fläche des Golfs vor uns, die Stadt umhüllte ein leichter Nebel und die dunkeln Berge im Westen warfen ihre Schatten auf die nackten weißen Felsen des Montenegro, deren Spitzen die Abendsonne hell erleuchtete, während vom Tale das Abenddunkel immer höher an den Bergen hinaufschlich. Wie Schwalbennester hingen die Kapellen zwischen den Ringmauern des Forts an den jähen Felsen und von dem Zickzackwege, der sie vereinigt, gingen die Andächtigen vom Gebete nach Hause. Noch viel höher lag das mächtige Fort, weit die Umgegend beherrschend, auf den Bastionen bewegten sich als kleine Punkte die Wachen; die Schatten stiegen immer höher und hüllten den Gipfel des Montenegro ein. – Ein blinder Musikant mit einer Art Geige (*guzla*), deren runder Bogen mit Pergament überzogen ist und die nur eine Saite hat, setzte sich vor uns nieder und begleitete sich zu einer Ballade, die Marko Krailowichs Taten besang. Bald sammelte sich

um ihn eine Gruppe, die in einzelne Strophen mit funkeln-
den Augen feurig mit einstimmte, und wie mit einer weh-
mütigen Klage schloß das einfache Instrument den Ges-
sang. Eine edle Einfachheit, ein tiefes Gefühl, eine hohe
Begeisterung für Tapferkeit leuchtet aus allen slawischen 5
Heldenliedern. Jeder Stamm besingt seine gefallenen Hel-
den und ermahnt die Enkel, das Blut der Ahnen zu rächen
und ihren Tugenden nachzueifern. So betrauern die freien
Nomaden der Höhen von Grivoscie ihren durch Verrat
gefallenen Helden Vikalin, die Albanesen ihren Giorgi 10
Skanderbeg, die Montenegriner ihren Naimanic. Goethe
würdigte zuerst diese Nationallieder und machte uns
Deutsche durch die Übersetzung von „Se to je bje[li] |
u gorje zelenoj?“ auf ihren Wert aufmerksam, den eine [6]
schätzbare Übersetzung der heroischen Volkslieder in 15
neuester Zeit ehrenvoll bestätigte. Weniger gehaltvoll sind
die erotischen Lieder; während des Tanzes zählt der Sän-
ger die Schönheiten der Braut auf. Er beginnt mit der gro-
ßen Anzahl der farbigen Steine, die sie im Gürtel trägt,
und fährt auf diese Art fort, so daß es scheint, als wolle er 20
eine gerichtliche Schätzung von ihr inventieren. Das Weib
ist bei den meisten slawischen Stämmen viel zu wenig ge-
achtet, um ein Gegenstand dichterischer Begeisterung zu
werden. Atd. Die Montenegriner hatten bei einer mehr als
[mittelmäßigen Größe einen] muskelkräftigen Körperbau 25
von größtem Ebenmaße; ein mutig blitzendes dunkel-
blaues, seltener braunes Auge, meistens einen braunen
Schnauzbart und ähnliche Haupthaare, die sie aber oft
nach türkischer Art [teilweise] abrasieren. Die Weiber
sind kleiner, aber ebenso kräftig, ihr Gesicht größtenteils 30
geistlos, selten schön und von einem eigenen Ausdrücke
gutmütiger (Schönheit) Dummheit; braune Augen sind
bei dem weiblichen Geschlechte häufiger, die braunen
Haare sind üppig, der Busen [selten] voll und erinnert oft

an Le Vaillants Hottentottinnen; die Zähne sind bei beiden Geschlechtern von blendender Weiße; am meisten fallen [beim ersten Anblicke] die Waffen des Montenegriners auf. Etc. —

3 Ausflüge in Illyrien und Dalmatien. Von Dr. Michahelles. Neue Folge der im Auslande des vorigen Halbjahrs (von S. 1137 bis 1154) enthaltenen Artikel.

Ausland, Juniheft 1832.

10 SKIZZEN AUS DER WALACHEI

Die Walachei ist ein schönes, von vielen Flüssen bewässertes Land, umgeben und geschützt von Bergen, deren Gipfel mit dichten Eichen-, Buchen- und Tannenwäldern bedeckt sind, und von der breiten, einem Meeresarme
15 ähnlichen Donau bespült, aus deren Fluten sich zahllose, mit ewigem Grün bedeckte Inseln erheben; allein dieser Fluß verwandelt die reichen Ebenen, die er befruchten sollte, nach und nach in gifthauchende Moräste, und Leib-
eigene, *mehr als* Leibeigene, Walachen, die ihren Herrn,
20 der zuweilen alle Jahre wechselt, nur durch den Stock seiner Knechte kennen, verschlechtern den Boden mehr, als sie ihn kultivieren. Vier Nationen, zwei zu Sklaven gewordene, die Walachen und [die] Bulgaren, und zwei die Herren derselben, die Türken und die Griechen, teilen
25 sich in dieses bald bevölkerte, bald entvölkerte Land. Die Griechen, Pächter der Bojaren, zahlen den Grundzins, saugen die Dörfer aus und haben das Monopol auf Kauf und Verkauf. Von je zwanzig Maß Getreide erheben sie
eines und kaufen das Übrige nach einer willkürlichen
30 Schätzung; sie haben die Herrschaft des Despotismus nur noch mehr befestigt und ziehen ihren Nutzen aus ihrem Pacht. Der Bauer ist zum Verkaufe genötigt, denn der

Pandur ist da, der die Abgabe für die Pforte verlangt, ein Maß von je zehen, die in Geld und nicht in Natur geleistet werden muß, und nur der Grieche allein hat Geld. Sind die Trauben gelesen, die Kufen gefüllt, so kommt der Pächter, nimmt zuvor sein reichliches Zwanzigteil, kauft, was übrig bleibt, bringt den Wein, der ihm kaum einen Sou die Bou-
te(llei)ille kostet, in den Keller und verkauft ihn den andern Tag zu einem zehnfach höhern Preise. Der Leibeigene, Bulgare und Walache, darf indes so viel Boden anbauen, als ihm beliebt; nach erhobenen Zehnten, Zwanzigsten, 5
Auflagen und Grundzins gehört der Ertrag seiner Aussaat auf diesen unermeßlichen Brachfeldern | ihm zu und er hat [7]
seinem Herrn nichts weiter als noch zwölf Tage Frondienste zu leisten. Alles dies wird dem Walachen mit Stockschlägen abgezwungen; unreinlich, faul und hartnäckig 15
pflegt er nie zu drohen, aber er meuchelmordet, legt Feuer und rächt den Verlust seiner Freiheit durch Verbrechen im Dunkel der Nacht geübt. Zuweilen macht er mit den Türken gemeinschaftliche Sache, um das Land zu verwüsten, das ihn nicht mehr nährt, oder um den Gricchen zu erwürgen, der ihn bedrückt; er bringt sein Leben in dem Wirtshause zu, das zum Vorteile des Pächters unterhalten wird, und begibt sich, je nachdem ihm der Wein schmeckt, ohne zu taumeln, aus einer Schenke in die andere; denn 20
der Wein äußert auf ihn ebenso wenig eine Wirkung als auf die Kanne, in die er gegossen wird. Er trinkt und trinkt, solange er Geld, Kredit oder noch einen Fetzen zu verkaufen hat, singt, tanzt, bewirtet den Zigeuner, der seine Freude durch die ohrenzerreißenden Töne der Geige, des gaetan (eine Art Dudelsack) und der guzla (Guitarre mit 25
einer Saite) belebt, und hat der Sklave nichts mehr, um seine Gelage fortsetzen zu können, so geht er nach Hause, prügelt sein Weib, seine Kinder und schläft, bis der Stock ihn aufweckt. Neben der unterirdischen Wohnung des 30

Walachen erhebt sich das Haus des Bulgaren; im letztern ist mit Anbruch des Tages schon alles auf den Beinen; fast schon von dem Augenblicke an, wo seine Kinder sich auf ihren schwachen Füßen halten können, teilen sie sich in die häuslichen Verrichtungen; seine Frau, seine fleißigen Töchter erheitern sich bei ihrer Arbeit durch Gesänge; der Zeug zu ihren Kleidern ist von ihren Händen gewebt; sie spinnen Hanf(t), Wolle und Baumwolle. Alle Arbeit wird in Gemeinschaft verrichtet; hat (der) ein Bulgare des Dorfes ein Haus im Bau, so treten alle Familien seiner Landsleute zusammen; die einen fällen das Holz, andere behauen es, bereiten den Mörtel, das Stroh und tragen die Binsen zu, die zur Bedachung verwendet werden. Ist ein entlegenes Feld zu bestellen, so begibt sich alles dahin: die kleinen Kinder, die lange Peitsche in der Hand, leiten die Ochsen und ziehen Furchen. Ist Erntezeit, so verteilen die jungen Mädchen mit Sicheln in den Händen sich auf den Getreidefeldern, und die an der Spitze stehende beginnt *einen sanften, klagenden Gesang*, den (und) die übrigen im Chor mit einem sanften, kaum artikulierten Murmeln begleiten. Diese halb-wilden Völkerschaften lieben diese Poesien, volkstümliche Weisen voller Anmut und Naivetät. Ist die Arbeit geendet, so versammeln sich Weiber, Greise, Knaben und Mädchen, alles durcheinander, zum Tanze, dem muntern „kolo“. Indem sie sich um die Mitte des Leibes fassen, drehen sie sich anfangs langsam, dann immer schneller und schneller, wobei der Vortänzer mit einem Stocke gestikuliert. Dieser Tanz, der immer heftiger wird, endigt mit einem allgemeinen Springen, wobei sie die Arme und Beine mit solcher Kraft bewegen, daß das Sprichwort sagt: „Nur ein Bulgar kann den bulgarischen Tanz aushalten!“ Ihre Feste beschränken sich, gleich den Arbeiten, auf den häuslichen Kreis; nie setzt sich der Bulgar ins Wirtshaus, er läßt sich dort seinen Krug füllen, trägt ihn aber nach Hause, um

ihn mit seiner Familie zu leeren. Diese Ordnung und Tätigkeit tragen ihre Früchte; beim Zahlen der Auflage, bei der Arbeit auf seinem Felde und im Frondienste stets der erste, ist der Bulgare reich. In der kleinen Walachei, wohin sich, seit der Empörung des Paschas von Widdin, Paswan Oglu, viele Bulgaren flüchteten, trifft man einige, die ein Vermögen von 5 bis 600 000 Frankentalern besitzen. Herden von 200 Pferden sieht man auf fetten Triften weiden, und fragt man, wem sie gehören, so ist die Antwort: „Einem Bulgaren.“ Große Getreidefelder, die im Hauche der Morgenluft wogen, gehören sicher einem Bulgaren; sieht man aber eine armselige magere, kraft(volle)lose Kuh auf ausgedorrten Steppen sich mühsam hinschleppen, so kann man darauf rechnen, daß sie das Eigentum eines Walachen ist. Seit Jahrhunderten schon leben diese beiden Völker in den nämlichen Dörfern nebeneinander, ohne daß ihre Sitten sich vermischt, geändert oder verbessert haben. Sie sprechen dieselbe Sprache, leben unter gleichem Drucke, sind gleichen Plünderungen ausgesetzt, vermischen oder verbinden sich aber durchaus nicht untereinander, sondern bleiben im Feiern und Arbeiten stets getrennt. Der Bulgare, der sich weit über den Walachen erhaben dünkt, sieht im Griechen einen Höhern; der Grieche übt eine Oberherrschaft über diese beiden leibeigenen Klassen und dünkt sich besser als der Türke, bis auch ihn der Stock oder der Jatagan nötigen, seinen Ton herabzustimmen. In diesem immerwährenden Kriege der verschiedenen Rassen sichert sich der Grieche vor der Tyrannei des Säbels durch List, Geschmeidigkeit und Verstand. Der Bulgar hat Tätigkeit, Industrie und eine unermüdliche Geduld auf seiner Seite; was den Walachen betrifft, so wird man fast versucht zu glauben, ihm sei das beste Los gefallen; sorglos lebt er in den Tag hinein, denkt nicht mehr an das Gestern und sorgt nicht für morgen. Guter Wein, wohl-

Walachen erhebt sich das Haus des Bulgaren; im letztern ist mit Anbruch des Tages schon alles auf den Beinen; fast schon von dem Augenblicke an, wo seine Kinder sich auf ihren schwachen Füßen halten können, teilen sie sich in die häuslichen Verrichtungen; seine Frau, seine fleißigen Töchter erheitern sich bei ihrer Arbeit durch Gesänge; der Zeug zu ihren Kleidern ist von ihren Händen gewebt; sie spinnen Hanf(t), Wolle und Baumwolle. Alle Arbeit wird in Gemeinschaft verrichtet; hat (der) ein Bulgare des Dorfes ein Haus im Bau, so treten alle Familien seiner Landsleute zusammen; die einen fällen das Holz, andere behauen es, bereiten den Mörtel, das Stroh und tragen die Binsen zu, die zur Bedachung verwendet werden. Ist ein entlegenes Feld zu bestellen, so begibt sich alles dahin: die kleinen Kinder, die lange Peitsche in der Hand, leiten die Ochsen und ziehen Furchen. Ist Erntezeit, so verteilen die jungen Mädchen mit Sicheln in den Händen sich auf den Getreidefeldern, und die an der Spitze stehende beginnt *einen sanften, klagenden Gesang*, den (und) die übrigen im Chor mit einem sanften, kaum artikulierten Murmeln begleiten. Diese halbwilden Völkerschaften lieben diese Poesien, volkstümliche Weisen voller Anmut und Naivetät. Ist die Arbeit geendet, so versammeln sich Weiber, Greise, Knaben und Mädchen, alles durcheinander, zum Tanze, dem muntern „kolo“. Indem sie sich um die Mitte des Leibes fassen, drehen sie sich anfangs langsam, dann immer schneller und schneller, wobei der Vortänzer mit einem Stocke gestikuliert. Dieser Tanz, der immer heftiger wird, endigt mit einem allgemeinen Springen, wobei sie die Arme und Beine mit solcher Kraft bewegen, daß das Sprichwort sagt: „Nur ein Bulgar kann den bulgarischen Tanz aushalten!“ Ihre Feste beschränken sich, gleich den Arbeiten, auf den häuslichen Kreis; nie setzt sich der Bulgar ins Wirtshaus, er läßt sich dort seinen Krug füllen, trägt ihn aber nach Hause, um

ihn mit seiner Familie zu leeren. Diese Ordnung und Tätigkeit tragen ihre Früchte; beim Zahlen der Auflage, bei der Arbeit auf seinem Felde und im Frondienste stets der erste, ist der Bulgare reich. In der kleinen Walachei, wohin sich, seit der Empörung des Paschas von Widdin, Paswan 5 Oglu, viele Bulgaren flüchteten, trifft man einige, die ein Vermögen von 5 bis 600 000 Frankentalern besitzen. Herden von 200 Pferden sieht man auf fetten Triften weiden, und fragt man, wem sie gehören, so ist die Antwort: „Einem Bulgaren.“ Große Getreidefelder, die im Hauche der 10 Mor|genluft wogen, gehören sicher einem Bulgaren; sieht [8] man aber eine armselige magere, kraft(volle)lose Kuh auf ausgedorrtten Steppen sich mühsam hinschleppen, so kann man darauf rechnen, daß sie das Eigentum eines Walachen ist. Seit Jahrhunderten schon leben diese beiden Völker 15 in den nämlichen Dörfern nebeneinander, ohne daß ihre Sitten sich vermischt, geändert oder verbessert haben. Sie sprechen dieselbe Sprache, leben unter gleichem Drucke, sind gleichen Plünderungen ausgesetzt, vermischen oder verbinden sich aber durchaus nicht untereinander, son- 20 dern bleiben im Feiern und Arbeiten stets getrennt. Der Bulgare, der sich weit über den Walachen erhaben dünkt, sieht im Griechen einen Höhern; der Grieche übt eine Oberherrschaft über diese beiden leibeigenen Klassen und dünkt sich besser als der Türke, bis auch ihn der Stock 25 oder der Jatagan nötigen, seinen Ton herabzustimmen. In diesem immerwährenden Kriege der verschiedenen Rassen sichert sich der Grieche vor der Tyrannei des Säbels durch List, Geschmeidigkeit und Verstand. Der Bulgar hat Tätigkeit, Industrie und eine unermüdliche Geduld 30 auf seiner Seite; was den Walachen betrifft, so wird man fast versucht zu glauben, ihm sei das beste Los gefallen; sorglos lebt er in den Tag hinein, denkt nicht mehr an das Gestern und sorgt nicht für morgen. Guter Wein, wohl-

feil und im Überfluß, ist sein einziges Bedürfnis, im übrigen genügt ihm seine „mamaliga“. Er bereitet dieses Gericht, indem er in einen, bis zu drei Vierteln mit Wasser gefüllten Topf Mehl wirft und diese Masse bei einem Feuer kochen läßt, das ihn nichts kostet, denn auf dem flachen Lande, das zu weit von den Gebirgen und den Waldungen, mit denen sie bedeckt sind, entfernt ist, unterhält er es mit dem Miste seiner Herde. Ist der Teig unter beständigem Umrühren zur gehörigen Dicke eingekocht, so wird er auf einen auf die Erde gebreiteten Mantel geschüttet, wo er erkaltet. Bei einem solchen Fladen und einem Stück Käse dünkt ein Walache sich reicher als ein König, denn er hat ja genug, um seinen Bauch zu füllen; jetzt arbeitet er nicht mehr und würde alle Reichtümer der Welt gleichgültig betrachten. Ich habe einen Griechen gekannt etc. Aberglaube, Sitten und Gebräuche [des Landes] tragen ganz das Gepräge dieser üppigen Natur. Der Charakter von Trauer und Schwermut, der Folge ihrer Institutionen ist, wird durch den Reichtum der Natur gemildert; diese ist hier zu lachend, als daß das Elend lästig fühlbar werden könnte. Auch die Gesänge, mit denen diese Menschen alle Arbeiten begleiten, tragen etwas von dem Zauber des Himmelsstriches an sich; sie sprossen so üppig empor wie die Blumen und Früchte dieses Bodens und erhalten ihre Färbung, wie diese, nicht durch die menschliche Willkür, sondern die verborgene unwiderstehliche Kraft einer schönen reichen Natur. Ich habe mehrere dieser Volksballaden gehört und kann der Versuchung nicht widerstehn, zwei derselben hier fast wörtlich zu übersetzen.

30

I. DAS MÄDCHEN UND DER FISCH

Es saß das Mädchen sinnend am Gestade
und blickte auf die unbegrenzten Wogen.

„Was ist,“ so sprach (ist) sie, „größer als das Meer,
was dehnt sich weiter aus als Landesfläche?
Was schneller als das Roß durchfliegt die Lüfte,
was gibt es süßeres als Honigseim?
Was ist der Schwester teurer als der Bruder?“ 5
Ein Fisch, der aus den Fluten tauchte, sprach:
„Der Himmel, töricht' Mädchen, dehnt viel weiter
als selbst das Meer sich aus; mit mächt'gem Arm
umschlingt das Meer die Erde, und das Aug'
ist schneller als der schnellste Renner; 10
der Honig ist nur Essig gegen Zucker,
und lieber tausendmal als ihr(en) Bruder
ist einem Mädchen der Geliebte.“

[11.] DIE DREI FREUDEN DER LIEBE

[9]

Nun hört: Erdelskas Königin pflanzt 'ne Tanne
und selbst mit eigener königlicher Hand 15
begoß sie ihren Pflögling und vertraute
des Herzens Kummer dem verschwiegnen Baum.
„O grüne Tanne,“ sprach sie einst ganz traurig,
„wachse, werde groß, ich bitte dich, 20
daß deine Zweige mit dem Boden kosen
und in der Luft dein hoher Gipfel rausche.
Dann lasse mich, von Zweig zu Zweige klimmend,
des fernen Budas weiße Mauern schaun,
wo Jovan, wo der tapfre Jovan weilet! 25
Blüht er noch kühn und schön in Jugendkraft?
Werd' ich (noch) wohl jemals noch den Reigerbusch
von seinem Kalpack lieblich nicken sehn?
Sein stolzer Renner mit der schwarzen Mähne,
erhebt er immer noch sein stolzes Haupt? 30
Ach, daß ich durch die Luft mich schwingen könnte!“
So sprach sie, denn sie glaubt' sich unbelauscht.

Doch bis zum Ban gedrungen war ihr Wort,
ihr Herr, Gebieter und Gemahl vernahm es.
„Ha, bei dem Himmel, sprich, treuloses Weib,
so besser als Erdelska gefällt dir Buda?
5 Und schöner als dein Gatte ist dir Jovan?“
rief er, und zitternd sprach die Königin:
„Nicht schöner als Erdelska ist Buda,
Jovan nicht schöner, kühner nicht als du,
doch war er meines Herzens erste Freude,
10 der erste Strahl, der meiner Jugend glänzte,
aus seinem Blick lernt' ich die Liebe kennen.
Mein Becher war zuerst von Blumen voll,
dann war er bis zum Rand mit Wein gefüllt,
und jetzt mit Wermut nur und bitterer Galle.“

15 Die Fruchtbarkeit des Landes, diese Segnungen des Bodens und des Klimas stehen im grellsten Gegensatze mit der anarchischen Tyrannei, die das Land zerrüttet. Ispravnik. Des Pächters Scheuern brannten. Wie hätte man den Brandstifter erkennen wollen? 2000 Seelen bevölkern seine
20 Pachtung, alle waren verdächtig, denn alle waren seine Feinde. – Noch unglücklicher sind die Zigeuner. Zu einem Haufen derselben, der sich am Walde gelagert hatte, kam der Pächter, ein Grieche. „Du mußt fort, und zwar sogleich, [du] und deine Horde,“ sagte Panagiotis im herrischen
25 Tone zu dem Zigeuner. „Dieser Boden und dieses Dorf,“ erwiderte dieser demütig, „gehören dem Bojaren Brancovano. Ihr seid seine Pächter, ich bin sein Sklav; gönne dem Sklaven einen Ruheplatz auf dem Boden des Herrn.“ – –
30 Tiere und Menschen, alles lebt und wohnt unter den Zigeunern gemeinschaftlich und nährt sich gegenseitig ohne Unterschied der Rasse; der [junge] Hund hängt am Mutterschweine, das Ferkel an der Hündin etc. Weiber und Kinder haben keine Hülle als ihre langen dichten und

schwarzen Haare; wozu auch Kleidung, wenn man wie sie, gleich den Elementen wild und grimmig, Mann gegen Mann mit den Elementen kämpfen kann. Das Weib kömmt auf dem Schnee nieder und legt den Neugeborenen auf dies kalte Bett; er schreit, wird blau, schwarz, was tut es? er kann höchstens sterben, und wenn er stirbt, war er nicht Sklave? „Desto schlimmer für den Herrn,“ sagt die Mutter etc. Diese elenden Geschöpfe müssen den Bojaren ein Kopfgeld entrichten und werden von ihrem Herrn, der sie auf den weiten Flächen der Walachei, die sie nie verlassen dürfen, stets im Auge behält, nach Belieben verschenkt oder verkauft. Österreich läßt sie nicht über die Grenze, der Türke verabscheut und tötet sie; sie selbst sind einander feindlich gesinnt und ohne Treue und Glauben verraten sie gegenseitig jeden Plan zur Flucht, jeden Schlupfwinkel und irren so im Land umher wie in einem großen Gefängnis. „Sokereh mora?“ heißt „Wie geht es dir?“ bei ihnen.

Über die frühere Geschichte des Landes Walachei und seiner Bewohner, seiner Produkte usw. finden sich nähere Andeutungen in dem Artikel „Das Land und das Volk der Walachen“ in den Nummern 198, 200, 202 des Auslandes vom Jahre 1830 (Juliheft).

*

[Daß der Stern... – viz str. 36.]

*

Eine der letzten Nummern des Journal de St. Petersburg kündigt russische, aus dem reichen Schatze des Volkslebens gegriffene Erzählungen von dem Kosaken V. Lugansky an und lobt an dem anonymen Verfasser besonders die außerordentliche Sprachgewandtheit, mit der er ganz im Tone des Volkes dessen oft beinahe orientalische Einbildungskraft, unbefangne Munterkeit und boshaft-geistreiche Ränke und Listen so vortrefflich schildert.

*

Περὶ τῆς πλησιεστάτης (γλῶσσης) συγγενείας τῆς Σλαβονο-
῾Ρωσσικῆς γλῶσσης πρὸς τὴν ῾Ελληνικὴν von Konst. Oiko-
nomos (drei Bände, Petersburg 1828); und Περὶ τῆς γινῆσις
προχορᾶς τῆς ῾ελληνικῆς γλῶσσης von demselben (Peters-
5 burg 1830).

*

Čtěné knihy.

19tého. Morgenblatt, darin „Die Pariser Hunde“ und
„Nachhall der Liebe“ etc. – Blätter für literarische Unter-
haltung, 362–363 (Russische Literatur). Über Puškins Bo-
10 ris Godunov. Ein Sittengemälde jener Zeit, dramatisiert.
Die Polen werden darin verspottet wegen Großtuerei in
Hinsicht ihrer Tapferkeit; dagegen die Deutschen gelobt.
Dann über Otšelnik (Pousteník), dramatická báseň od
Jos. Korzeniowského, z polského přeložené od Basil. Szcześ-
15 ného; jedná o Bolesl[avu] II. Jenž vlastní rukou biskupa
krakovského zavraždil, v klatbě neznámý pousteník zemře
v Gorytansku. – Pak od Ročeva přeloženo jest na ruský ja-
zyk Majorat von Rositten. – Kovalevského Marfa po-
sadnica, truchlohra (radová). Má za látku boj Novgorodu
20 s velkým knížetem moskevským Ivanem. – Romány jsou:
Střelci od Konstantýna Masalského, pak od M. Zagoskina
Roslavlev aneb Rossianínové v roku 1812, od A. Orlova
Živyje mertvecy, pak Begstvo (Outěk Petra Vyšigina do
Polsky), satirický román, pak Zavojevanije (Dobyť Liv-
25 landu za časů Petra Velkého) od Ivana Lažečnikova, pak
od Šiškova Gruzija.

*

20tého. Maltens Neueste Weltkunde, 9. Teil. Der Seeräuber
Trelawney, Lord Byrons Freund. (Letzte Mitteilung
über sein Leben).

30 21tého. Geschichte der Maltheser oder Johanniter im
Historischen Taschenbuche. – Jindy a nyní, číslo třetí. –
Allgemeines historisches Taschenbuch: „Jetzt!“; Taschen-

buch der Zeitgeschichte für 1832. Von Dr. Julius Franz Schneller, öffentl. [ordentl.] Prof. der Philosophie und Geschichte an der Universität zu Freiburg im Breisgau. Drittes Bändchens 1. und 2. Abteilung.

22^{tého}. Miscellen aus der neuesten ausländischen Literatur. Ein periodisches Werk politischen, historischen, statistischen, geographischen und literarischen Inhalts. Von Dr. Friedrich Bran. 1832, Dezember, 12. Heft. Jena, in der Branschen Buchhandlung. – Ausland. Ein Tagblatt für Kunde des geistlichen und sittlichen Lebens der Völker, vom 20. bis 27. Dezember, Nro 355 bis 362. – Blätter für literarische Unterhaltung, vom 29. bis 31. Dezember samt Intelligenzblatt von N. 364–366. – Morgenblatt für gebildete Stände, vom 17. bis 21. Dezember von Nro 301–305 samt Intelligenz-, Kunst- und Literaturblättern.

23^{tého}. Allgemeinen deutschen Anzeiger, Dezemberheft. Herausgegeben in Gotha 1832.

24^{tého}. Blätter für literarische Unterhaltung, Novemberheft 1832 mit Beilagen und literarischen Anzeigern.

LETTISCHE VOLKSLIEDER

[11]

„Unter jedem Himmelsstriche werden Dichter geboren und lebhaft empfindungen sind kein Vorrecht gesitteter Völker,“ sagt Lessing in seinen „Literaturbriefen“. Wir wurden lebhaft an diesen längst bewährten Ausspruch erinnert, als uns in englischen Blättern Proben lettischer Lieder, Sinn- und Stegreifgedichte begegneten, deren anziehende natürliche Einfachheit und poetischer Gehalt nur überraschen kann. Unter höchst drückenden Verhältnissen, wie sie in Europa kaum ihres gleichen hatten, blieb dem gequälten Volke noch Lebensmut genug übrig, um an Gesang und Musik – letztere war freilich auf die Sackpfeife beschränkt – vorzugsweise Vergnügen zu finden. Seit Anfang

dieses Jahrhunderts haben sich jedoch die äußern Verhältnisse dieses Volksstammes bedeutend verändert. Umsonst hatten Polens und Schwedens Beherrscher, zuletzt Katharina von Rußland, versucht, den armen Letten nur einige
5 Menschenrechte zu sichern. Es war Alexander I. vorbehalten, alle diese Pläne nicht nur zu verwirklichen, sondern noch bei weitem zu überflügeln. Die unsterblichen Verdienste, welche er sich durch seit 1804 fortgesetzte Verbesserungen um die leibeignen Bewohner jener Provinz erworben,
10 erhellen aus der einzigen Tatsache, daß man im vorigen Jahrhundert der Ritterschaft das Recht über Leben und Tod der Bauern unbedingt zugestand und das Landesgesetz selbst als Beweis anführte, daß Klagen der Letztern über unerträgliche Strafen und Bedrückungen von seiten
15 ihrer Herrschaften von den Gerichten nicht angenommen werden durften, während jetzt alle Letten und Esten nur von Gerichten gestraft, nur Gerichten untergeordnet sind, deren Mitglieder sie größtenteils aus ihrem Stande wählen. Auch die Leibeigenschaft ist aufgehoben worden und der
20 Bauer zur Erwerbung liegender Gründe berechtigt. Das ganze Leben und Treiben dieses Volksstammes unterliegt daher, aller Wahrscheinlichkeit nach, einer wesentlichen Umgestaltung, und bei der fast gänzlichen Unbeachtung seiner Sprache, bei der Seltenheit, die fast Mangel zu nennen ist, gedruckter oder geschriebener Sammlungen der
25 darin vorhandenen Volkslieder usw. steht zu befürchten, daß nur wenig davon zur Kenntnis der Gegenwart, noch viel weniger zu der der Zukunft gelangen werde. Was wir jedoch davon, durch Herder und andere kennengelernt,
30 kann nur einen umfassendern Ausbau dieser Mine wünschenswert machen.

Die Sammlungen, aus welchen die folgenden Proben entlehnt wurden, befinden sich im Besitze Sir Walter Scotts. Sie bestehen in drei dünnen Bändchen in 12; zwei

derselben, betitelt „Erste Sammlung lettischer Sinn-
gedichte“ (Ruien 1807), [„Zweite Sammlung lettischer Sinn-
oder Stegreifsgedichte“] (1808), rühren von dem damali-
gen Pfarrer der livländischen kleinen Stadt Ruien, Gustav
von Bergmann, her. Er besaß nicht mehr Typen, als nötig
waren, um einen Bogen drucken zu können. Das Werkchen
ist daher nur in wenig Exemplaren vorhanden und kam
nie in den Buchhandel. Das dritte ist ebenfalls die Frucht
des Fleißes eines livländischen Geistlichen, mit Namen
Franz Daniel Wahr, und „Palzmarecschu Dscesmu Kra-
zums“ (Lettische und palzmarische Lieder und Epigram-
me) betitelt. Auf dem letzten (Bogen) Blatte steht der
13. September 1807. Alle drei Hefte umfassen keine 200
Seiten und sind mit deutschen Lettern auf sehr grobes Pa-
pier gedruckt. Sie enthalten aber an 1000 Lieder, versifizier-
te Sprichwörter, Aphorismen und dergleichen und gewäh-
ren höchst merkwürdige Muster der lettischen und est-
nischen Volkspoese. – Vielleicht tragen diese Nachrichten
dazu bei, die Aufmerksamkeit eines Literaten nach jener
Provinz des russischen Reiches zu lenken, wo gewiß noch
viele Goldkörner ihren Finder erwarten. Wir müssen uns
für jetzt darauf beschränken, mit einigen Proben des Vor-
handenen diesen Aufsatz zu schließen:

KLAGE EINER WAISE

[12]

O Gott, liebster Gott,
weck mir Vater auf und Mutter!
Weinend klag' ich, was
angetan mir hat die fremde Mutter.
Sie schlug mit der Faust mich, rauft' mein Haar;
trat mich unter ihrem Stuhl mit Füßen;
sie schlug mit der Faust mich, ging ich schlafen;
wenn ich aufstand, raufte sie mein Haar.

5 Meinem Liebchen naht, mit Blumen
 ganz bedeckt, der leichte Kahn;
 käm' mein Liebchen ihm entgegen,
 es gehört zu den Blumen!

Bemerkenswert wegen der am Ende angebrachten Pointe erscheint folgendes:

10 Süßes Kind,
 komm zu mir geschwind,
 meine Goldbörs' geb' ich dir,
 schau nur, was du kriegst von mir.
 Wenn ich mich aufs Lager strecke,
 kriegst du – einen Kuß von mir.
 Steh ich auf,
 15 dein ist mein Dank.
 Dann nach meinem Hute greif' ich,
 spreche zu dir: Guten Morgen,
 liebe Maid!
 Und – erschein' dir nicht zum zweitenmal.

20 Eine ansehnliche Rolle in der slawonischen Poesie spielen die Kraniche; in folgenden behaupten sie ihre Stelle.

25 Kraniche schrein,
 Mädchen singen
 an des Dwinastromes Rand,
 Kraniche, schreiend, sind nicht zu fangen,
 Mädchen, singend, sind nicht zu erlangen.

Voll Bitterkeit (über die sonst bestehenden Verhältnisse)
sind folgende:

Ackersleute, Ackersleute,
Wölfe fraßen unsern Vogt.
Laßt uns Geld zusammenstappeln, 5
kaufen einen neuen Vogt.
Großer Herren Stolz und Trachten
ist auf Armer Nacken stehn.
Wirf, o Gott, Erlbäume über
Wege, die große Herren gehn. 10
Deutsche, spottet nicht so sehr
meiner Dienstbarkeit;
zwingt mein Herr mich, muß ich gehn,
würd' es mir auch noch so schwer.

Einige sind epigrammatischen Inhalts und ironischen. 15

Kein weiß' Roß, kein schönes Weib
soll mir 's Leben sauer machen;
mein Roß waschen könnt ich nicht,
nimmermehr mein Weib bewachen.
Über 'n Berg dort schaut die Sonne, 20
weissagt einen langen, langen Tag;
weil ein schöner Bursch den Berg erklimmt,
der ein keusches Mädchen will vor Abend finden.

ABSCHIED EINES KRIEGSMANNES

Wann werd' ich euch wiedersehn? 25
Wenn der Zaunpfahl Blätter bringt,

weich wie Ton die Kiesel sind,
wenn aus unsers Stromes Flut
der Granitfels flüchtig springt
und in seinem weißen Schaum
untersinkt der leichte Flaum;
dann, ihr Lieben, mag's geschehn,
daß wir einst uns wiedersehn.

*

25*tého*. Z Mickiewicza Dziady.

26*tého*. Zwei Hefte aus Rottecks Politischen Annalen.
10 Neueste Beschlüsse des Deutschen Bundes. Die M[acht]
der schweizerischen Eidgenossenschaft. – Die Kriegsmacht
Belgiens. Menzels Politische Miszellen.

27*tého*. Der Freimütige, Jahrgang 1820, Zeitschrift. –
Bláník, za příčinou posudku. – P[olitische] M[iszellen].

15 28*tého*. Leipziger Literaturzeitung, Oktoberheft 1832.
„Notizen aus Prag“ – über Zeitschrift des Vaterländischen
Museums, über die Bohemia. – Antikarus. – Odyssee von
Zauper.

29*tého*. Morgenblätter von Nro 289–300, Dezember 1832.
20 – Die junge Pariserin im Jahr 1832, vom Walzer.

30*tého*. Blätter für literarische Unterhaltung, August-
heft 1832. – Flora, Oktoberheft 1832. – Theaterzeitung,
November 1832.

31*tého*. Z Mickiewicza Grażyna i Konrad Wallenrod.

*

[13] Mních [verše 64–96 a 131–156 s poznámkou:] Pokračo-
vání budoucně. [V 1. svazku, str. 170–172.]

[13–14] Těžkomyslnost. [V 1. svazku, str. 177–178.]

*

Korrespondenznachrichten. Moskau, Oktober.

Im Morgenblatte, N. 289–290, Dezember 1832, Seite 1156 und 1160 heißt es:

(Kreml se sedmi věžmi.) Gesellige, mitteilende Fre(i-
heit)ude herrscht in Deutschlands, ausgelassene Fröhlich- 5
keit in Frankreichs und geschwätziger Frohsinn in Italiens
Städten, aber hier umlagert meistens steifer kalter Ernst
die lieblichen Gesichter der jungen Schönen und Melan-
cholie schwebt auf der düstern Stirne des Jünglings. – –
Die Gastfreiheit ist hier noch größer als in Petersburg und 10
dieselbe wie in ganz Rußland – – –. Man trifft daher immer
in jedem Hause zu Mittag und Abend Gäste an, die sich in
russischer, französischer, seltener in deutscher Sprache un-
terhalten, was für den Ausländer, der kein Russisch ver-
steht, oft peinlich wird und ihn verlegen macht. In Ruß- 15
land herrscht auch nicht die Meinung, daß der Eingeladene
dem Einladenden Dank schuldig sei; vielmehr dankt die-
ser jenem beim Weggehen für seine Mühe, zu ihm gekom-
men zu sein, und für die Aufopferung seiner Zeit. – 1160.
In vielen russischen Häusern ist es eingeführte Sitte, einen 20
oder zwei Tage in der Woche zu bestimmen, an denen man
Freunde und Bekannte bei sich zu Mittag sieht. Diese wer-
den ein für allemal zum Essen eingeladen, ohne daß nach-
her noch eine besondere Einladung stattfindet. In der Fas-
tenzeit werden, trotz der strengen Beobachtung derselben 25
von seiten der Nationalrussen, dennoch in jedem solchen
Hause stets auch einige Fleischgerichte mit auf die Tafel
gesetzt, weil sich unter den Gästen oft mehrere Nichtrussen
befinden. Welche gastfreundliche Duldung und Humanität!
– Dem Einheimischen, welcher keine eigene Haushal- 30
tung hat, so wie besonders dem gebildeten Fremden, dem
es nirgends so leicht als in Rußland wird, die interessantesten
Bekanntschaften zu machen, bleibt daher selten ein
Tag übrig, da er in einem Gasthause zu Mittag essen müß-

te; und man ißt in denselben sowohl in Moskau als in Petersburg gerade deshalb so schlecht und trifft dort nur darum sowenige Gesellschaft an, weil die Gastfreundschaft in den Privathäusern so allgemein herrschende Sitte ist. In diesen Privatzirkeln findet man ebenfalls nur selten jene ungezwungene Fröhlichkeit, die in den Ländern des mittlern und südlichen Europas die Würze des Vergnügens macht; denn der Russe ist hier, wie in allen (seinen) Lebensverhältnissen, ernst, oft kalt, mißtrauisch und wenig mitteilend. Auf der andern Seite besitzt er aber auch wieder viele herrliche Eigenschaften. Er ist bildsam gelehrig, freigebig, gutmütig; er zeigt Edelmut selbst mit Aufopferung, Wohltätigkeit bis zur Verschwendung, uneigennützig, hohe Vaterlandsliebe, unterstützt gerne Künste und Wissenschaften und schätzt Talente, Kenntnisse und selbst Gelehrsamkeit. Etc.

*

„Skizzen von Montenegro“ von Franz Petter, Prof. in Spalatto. Montenegro ist ein Teil des türkischen Paschaliks Skutari, von etwa 25 Quadratmeilen. Das gegenwärtige Oberhaupt ist ein alter Bischof, der in Wien und Petersburg gelebt hat und 1779 von der Kaiserin Katharina schon sehr ausgezeichnet wurde. Er steht noch jetzt bei dem russischen wie beim österreichischen Kaiser in Gnaden und erklärt sich deshalb als ziemlich unabhängig von den Türken. Das Volk ist roh.

Aus dem Taschenbuch zur Verbreitung geographischer Kenntnisse. Herausgegeben von J. G. Sommer. Für 1832. Mit 6 Kupfern und Stahltafeln. Prag, Calve 1832, 16. Zwei Taler.

*

30 Od str. 1 [konec záznamu Lijavec na Dobyčím trhu, zde str. 32.]

*

Die Freunde der russischen Nationalpoesie betrauern den [15]
frühzeitigen Tod des Baron Delwig, eines jungen, ausge-
zeichneten Dichters, der besonders im Ton des naiven, ein-
fachen Volksliedes mit vielem Glücke gedichtet hat. Der
diesjährige Almanach Severnyje cvety bringt mehrere poe- 5
tische Gaben aus seiner Verlassenschaft. Wir streuen ein von
ihm im bezeichneten Ton und Maß des Volksliedes gedich-
tetes Blümchen auf sein eigenes frühes Grab.

DES MÄDCHENS LIED

Jenseits des Flusses ein stilles Dörfchen liegt 10
und durch das Dörfchen eine Straße sich schmiegt,
eine Straße nicht breit und eben nicht lang,
und führt euch durchs Dorf auf zwei Wege hinaus –
Der eine links euch zum Gottesacker bringt,
wo unter Hügeln die stillen Toten ruhn; 15
der rechts, der führt in die weite Welt hinaus,
wo mit den Türken jetzt kämpft der Christen Mut.
Ich arme, ich habe auf beiden geweint,
auf beiden gab ich trauten Freunden Geleit;
auf dem einen links, da(s) folgt' ich dem Sarg 20
des Verlobten, den man zum Grabe trug.
Auf dem andern ritt fort der reisige Freund
und nickte zum Abschied mit dem Haupte mir.

*

ALEXANDER, CÄR RUSKOJ

Von Napoleon konnte man im Beginne seiner Laufbahn 25
viel erwarten, aber dieser verdunkelte bald in sich selbst das
glänzendste Gestirn, das im Laufe von Jahrtausenden aus
dem dunkeln Schoße der Menschheit hervorgegangen war
und sich aus eigenem Lichtstoffe gebildet hatte. Alexan-

ders reiner, milder Glanz verblich an einer Notwendigkeit, der er, als Beherrscher Rußlands, nicht entweichen konnte und die ihn zu der tragischsten Gestalt in den Annalen der Weltgeschichte machte. Er, der größte Monarch seiner
5 Zeit, starb ruhmgekrönt am gebrochenen Herzen, an verlorenener Zuversicht zu der sittlichen Würde des Menschen. Bescheiden, einfach wahr, unendlich liebenswürdig als Mensch, blühend schön wie ein Göttersohn, war Alexander schon als Großfürst Klingers Ideal. Nie vermochte
10 Klinger ohne Bewegung von dem Augenblicke zu sprechen, wo Alexander am Morgen der Todesnacht seines Vaters aus den innern Gemächern des Winterpalastes hervortrat. Es war um neun Uhr früh. Der ganze Palast war voll stummer Menschen, deren Herzen ihm erwartungsvoll entgegenschlugen. Er sah sehr bleich aus; ein schmerzliches Gefühl sprach aus seinen schönen edlen Zügen, aber aus den Augen leuchtete Herrscherwürde. Welche Erfahrungen lagen auch hinter ihm! Der Anblick der Menge, der er in dieser Stunde durch seine öffentliche Erscheinung das erste, ihm
20 gewiß schwere Opfer brachte, schien in seinem Herzen eine sehr trübe Empfindung zu wecken. Man sah, daß er tief dachte, tief fühlte. Er war, gegen den damaligen Gebrauch, noch unfrisiert, sein schönes blondes Haar in Unordnung und ohne Puder – die Schauder der furchtbaren Nacht waren noch um ihn, und höchst erschütternd war der Augenblick, wo seine Mutter, die er im Verlaufe derselben nur einen Augenblick gesehen, nicht gesprochen hatte, geisterbleich und entstellt sich ihm näherte, um ihm, ihrem jetzigen Kaiser und Herrn, fußfällig zu huldigen. Und nun die
30 Höflinge um ihn her, deren jeder dem Blicke des kaiserlichen Jünglings sein Schicksal abzufragen und zu erraten strebte, welchen Nutzen er von seiner Jugend zu ziehen vermögen werde! Alexander war als Mensch vortrefflich erzogen; er war milde, gütig, gerechtigkeitliebend; in sei-

nem Herzen trug er ein hohes Ideal von Herrscher- und Menschenwürde – doch kein Stand verträgt weniger das Idealisieren als der Stand eines Monarchen, und kein Sterblicher ward auch je schneller und verletzender aus schönen Jugendträumen aufgeweckt als Alexander. Er war so edel, so durch und durch vortrefflich gesinnt, daß er, dessen Lieblingslektüre, ehe er den Thron bestieg, Rousseaus Schriften, vorzüglich der Emil, gewesen waren, den Kampf mit sich selbst, den jeder Staubgeborne zu bestehen hat, wohl auch auf dem Throne siegreich bestanden hätte; aber in dem noch gefährlicheren mit den Menschen, denen er einen Teil seiner Macht anvertrauen mußte und die jede seiner Leidenschaften, jede seiner menschlichen Schwächen so listig auszuspähen, so treulos zu benützen wußten, erlag der 23jährige Herrscher über 40 Millionen. Die Tugend, die allen seinen edlen Eigenschaften die Krone hätte aufsetzen sollen, die Heldenkraft, die unermüdliche und unüberwindliche zur Bekämpfung des fremden Unwerts, war schon gebrochen, noch ehe sie ihre Schwingen zu entfalten vermochte. Hätte er unter andern Umständen den Thron bestiegen, so hätte ihn das Gefühl der Freiheit als Selbstherrscher gekräftigt; jetzt vermochte er die Kette nicht zu zerreißen, die seinen Willen hemmte, wo sie ihn nicht zu lähmen vermochte.

Alexanders Lage bei seiner Thronbesteigung war höchst schwierig; er kannte die gefährliche Gärung in den Gemütern und glaubte und wünschte diese durch Güte und Milde-sänftigen zu können. Von allen Herrschern Europas ist dem Regenten Rußlands das glänzendste, aber auch das schwerste Los gefallen, weil in den innern Verhältnissen seines Staates die Quelle großer und fast nicht zu beseitigender Übel liegt. Die Leibeigenschaft, deren Aufhebung einer von Alexanders liebsten Jugendträumen war, ist ohne eine Erschütterung, deren Gefahren außer aller Berechnung

liegen, nicht aufzuheben; aber ein noch viel bedeutenderes Übel, ein wahrhaft fressender Krebs in der russischen Staatsverfassung ist die zu niedrige Besoldung aller Staatsdiener, von denen kein einziger, vom höchsten bis zum
5 niedrigsten, so gestellt ist, daß er als ehrlicher Mann von seinem Gehalte leben kann. Raubsucht und Bestechlichkeit sind daher seit Katharinens Zeit zum ganz einfachen Herkommen, zu einer seit einem Jahrhundert eingeführten Gewohnheit geworden. Der Kaiser war in seiner Jugend
10 nicht überspannt zu nennen; doch alles, was ihn umgab, war zu tief herabgespannt, um nicht das Edelste, das rein Menschliche bei ihm für Mangel an Staatsklugheit und Welterfahrung zu nehmen. Ach, man beurteilt in unserer
15 Zeit die Fürsten fast immer so hart und lieblos und bedenkt nicht, wie unsäglich schwer es für einen Regenten ist, der nicht mit stumpfem Geist und mattem Herzen geboren wird, nach dem vierzigsten Jahre noch etwas von seinem ursprünglichen Menschsein in sich bewahrt zu haben. Der Sieg eines Monarchen über die listigen Verführungen,
20 die gefährlichen Anfechtungen, die blendenden Vorspiegelungen, die leidenschaftlichen Lockungen zum Mißbrauch der Gewalt, zur Befriedigung seiner Begierden ist der höchste Triumph der sittlichen Güte und Freiheit, der hienieden von einem sterblichen Wesen errungen werden kann. Alexander erwarb keinen vollständigen Sieg; aber ein edler
25 Streiter um diesen Sieg ist er bis zum letzten Augenblicke seines Lebens geblieben. Man hat bisher bei seiner Beurteilung als Regent immer die Geschichte seines innern Lebens unbeachtet gelassen, und doch kann aus der Kenntnis
30 derselben allein ein gerechtes Urteil hervorgehen. Man bemerke die übermenschliche Last, die ihm in früher Jugend zum Tragen aufgebürdet wurde, und man wird sich keinen Tadel mehr erlauben, daß er ihr erlag und sich selbst am Ende seines Lebens so ungleich wurde. Ach, wenn

man aussprechen dürfte, | wie namenlos er gelitten hat und [16]
wie unglücklich er sich fühlte! Wie alles, was er in warmer
Begeisterung und in schöner Hoffnung auf die Anerken-
nung und Beförderung seiner Zwecke unternahm, entwe-
der mißlang oder in der Ausführung ganz verzerrt erschien! 5
Welche Erfahrungen gehörten dazu, ehe es seinen und
fremden Höflingen gelang, ihn dahin zu bringen, daß er
die Eingebungen seines Herzens für Jugendwahn hielt und
sich dem Glauben hingab, jeder Regent müsse seine Unter-
tanen als eine gegen ihren Hirten tückisch gesinnte Herde 10
ansehen und sie, um dem Ganzen Ruhe zu sichern, mit
eisernem Szepter beherrschen. Auf dem Throne atmet man,
wie in der Nähe desselben, gift'ge Luft ein, und Alexander,
der Mann mit dem edeln, großen warmen Herzen, wurde
endlich durch seine Lage und seine Erfahrungen dahinge- 15
bracht, daß er keinem mehr vertraute, sich mit seinem uner-
meßlichen Gram ganz in sich selbst verschloß und nur
noch drohen, strafen, schrecken zu dürfen glaubte. Er, der
früher die ganze Menschheit mit Liebe umfaßt hatte, sah
sich jetzt in ganz Europa, wo er sich früher vergöttert ge- 20
fühlte hatte, als despotischer Unterdrückung der Geistes-
freiheit angeklagt! Er hatte sich gezwungen gesehen, dem
Unverstande der Menge und der Politik durch Unterlassen
des Besten und Edelsten Opfer zu bringen, worüber der
Genius der Menschheit Tränen vergießen mußte. Was er 25
in seiner Jugend warm, schön und kräftig in seiner Brust
entworfen hatte, erschien ihm, von andern ausgeführt, so
entstellt, so verkrüppelt, daß er sich oft davor entsetzte und
da Böses hervorschießen sah, wo er sorgfältig Gutes ausge-
sät zu haben glaubte. Kabale, Niederträchtigkeit, Heuche- 30
lei, Hochmut, Mißgunst und Neid waren die Schlüssel zu
allen Erscheinungen um ihn her. „Mir fehlt jede Unter-
stützung zur Ausführung meiner Plane,“ klagte Alexander
einst in Klingers Gegenwart seiner Mutter; „ich möchte

zuweilen mit dem Kopfe gegen die Wand rennen, wenn ich mich von lauter erbärmlichen Egoisten umgeben sehe, die das Wohl des Staates vernachlässigen, weil sie einzig ihr Fortkommen, ihre Glücksjägerei im Sinne haben.“ So kam er denn allmählig zu dem Punkte, wo er von Mißmut zur Bitterkeit, von dieser zur Verachtung und Geringschätzung (von) der Menschen und ihrer Bestimmung überging. Alle seine Regentenpflichten wurden ihm in den letzten Jahren seines Lebens zur Marter. Aber nur unglücklich konnte er werden, nie grausam, nie hart; Erhabenheit der Gesinnung und Güte des Herzens sind solche himmlische und unzerstörbare Gaben, daß sie wohl verdunkelt, aber nie demjenigen ganz geraubt werden können, dem sie die Vorsehung erteilte. — —

15 In den ersten Jahren seiner Regierung strebte Alexander nur die innern Staatskräfte zu entwickeln und der Aristokratie, deren Bemühen, die Herrschermacht des Kaisers nicht bloß zu beschränken und zu teilen, sondern sie mehr und mehr ganz an sich zu ziehen, schon damals sehr auffallend merklich wurde, ein Gegengewicht zu geben. Um sein Wollen und Streben in dieser Hinsicht richtig zu beurteilen, muß man zwei Eigentümlichkeiten der russischen Verwaltung nicht aus den Augen (zu) lassen. Die eine ist, daß die Regierung in dem dritten Stande keine Stütze gegen die Aristokratie finden kann, weil jeder, der der Krone dient, zum Adel übergeht, sobald er im Zivil- oder Militärstand Offiziersrang erhält, und ebenso wenig kann die russische Geistlichkeit vermittelnd zwischen Thron und Adel treten. Der russische Geistliche muß das ihm zugeteilte Feld so gut bearbeiten wie der Bauer und seine Kinder gehören diesem Stande an. Der Stand der Geistlichen ist für den Staat kein Stand in politischer Bedeutung. Der Kaiser Paul hatte die Geistlichen von der Feldarbeit befreit und die Bauern mußten ihren Acker besorgen; Alexander nahm

diese Verordnung seines Vaters wieder zurück und das war vielleicht ein Fehlgriff in einem Staate, wo von dem Volke nie die Rede ist und noch lange nicht sein wird. Es wäre ein Glück für den Kaiser gewesen, wenn seine Tätigkeit diese Richtung nach innen behalten und er der Versuchung 5 widerstanden hätte, sich als Feldherr mit Napoleon zu messen. Als legitimer Monarch hatte er als Regent ein unermeßliches Übergewicht über diesen, das er nie als Feldherr auf das Spiel setzen und Napoleon dadurch mit sich auf gleichen Fuß setzen dürfte. Ein legitimer | Monarch hat es viel [17] leichter, ein großer und berühmter, ja selbst ein gerechter Monarch zu werden als einer, der aus eigener Machtvollkommenheit den Thron besteigt. Der erstere hat es in seiner Macht, seinen Charakter frei nach seiner individuellen Kraft und Richtung zu entwickeln, der Schauplatz 15 seiner Tätigkeit ist unbeschränkt; er darf sogar in der vollen Bedeutung des Wortes menschlich sein und kann, wer's nur nicht gar zu arg macht, bei seinem Volke auf Liebe, Dank, Anerkennung rechnen, ja die Menge ist so gutmütig, daß sie schon den als trefflich preist, der auf einem hohen 20 Standpunkte das Böse unterläßt, was er tun könnte. Der andere dagegen wird als Regent in allem seinen Tun und Wirken durch Eifersucht und Parteisucht bekrittelt und getadelt. Er muß seine Hauptkräfte zum Kampf mit der 25 Gegenpartei – und diese gibt es immer für ihn – aufbrauchen, und die gelungenste (auf) Ausführung seiner Plane steigert oft nur die Gefahr für ihn. Menschlich zu sein im hohen Sinne des Worts ist für ihn das Schwerste, da der Parteigeist ihm verbietet, es zu sein. Auf allgemeine dankbare Anerkennung hat ein Emporgekommener, ein fürstlicher 30 Parvenu nur vollends nie zu rechnen. Jeder Bürgerliche macht schon die Erfahrung, daß ihm seine Talente und Kenntnisse nie von den Adelligen zum Verdienst angerechnet werden; sie setzen diese als notwendig bei ihnen

voraus, als hätten sie sie mit auf die Welt gebracht und als wäre es ihre Schuldigkeit kenntnisreich und geschickt zu sein. Dagegen läßt die Aristokratie so leicht keinen der ihri-
gen fallen, der nicht dem System ihres Standes ungetreu
5 geworden ist, denn dies ist eine Sünde, die sie nie vergibt. Kann man nun in den höchsten Ständen weniger esprit de corps voraussetzen? Nur in Zeiten allgemeiner Gefahr erlaubt man es einem einzelnen, der nicht geborener Fürst ist, groß zu sein und es zu scheinen, weil dann der Partei-
10 geist vor der Gefahr, die dem Ganzen droht, verstummt – aber er hat von Glück zu sagen, wenn man es ihm nach überstandener Gefahr vergibt, das Vaterland gerettet zu haben. Diese großen Vorzüge der Legitimität gab Alexander durch seinen ersten Feldzug gegen Napoleon gewisser-
15 maßen aus den Händen. Die Schlacht von Austerlitz wurde zum Wendepunkt in seinem Leben; auf ihren blutigen Leichengefeldern ging die Sonne seines Friedens unter und nie ging sie ganz unbewölkt wieder auf. Der Kaiser lieferte sie gegen den Rat aller seiner Feldherren; Kutusoff bat ihn
20 fußfällig, Benningsens Ankunft, sowie auch die des Erzherzogs Karl abzuwarten, – allein die Jugendglut seines Ehrgeizes riß ihn fort. Es war die erste Schlacht, der er beiwohnte, und er zeigte viel persönliche Tapferkeit; sein Pferd stürzte unter ihm und er verdankte seine Freiheit und
25 sein Leben nur der Tapferkeit eines gemeinen russischen Soldaten.*

* Dieser Soldat hieß Ilja. Er schlug alle Beförderung und jede andre Belohnung aus als die, der Leibkutscher seines Kaisers zu werden. Als solcher hatte er freilich, sowie auch der kaiserliche Mundkoch, Ober-
30 stenrang. Bei dem Tode Alexanders konnte Ilja durch nichts bewogen werden, sich von der Leiche seines Gebieters zu trennen. Er fuhr diese von Taganrog nach Petersburg zurück und schlief, trotz der Kälte und seines hohen Alters, jede Nacht auf dem Wagen, der die entseelte Hülle trug.

*

Spisy Lorda Byrona: Childe Harold; – Kain; – Faliero; – [18]
Manfred; – Giaour, Parisina, Don Juan, Mazeppa, Bep-
po; – The Bride of Abydos; – The Corsair; – Die Belage-
rung von Korinth. – Kain, Sardanapal und Die beiden
Foscari sind Trauerspiele – ebenso Werner, Manfred, Ma- 5
rino Falieri, Der verwandelte Krüppel.

Po Šekspírovi největší dramatický básník v anglickém
má býti Tomáš Otway – psal: Sirotek; – (vysvobození) Be-
nátek zachránění; – Don Carlos, Alcibiades, Marius, Athe-
ist; Šěstí bojovnícké; – Prátelství dle módy atd. – Jemu 10
rovný jest Nathaniel Lee, rozený 1657, psal: Brutus – Mi-
thridates – Alexander Velký – Ödip – Theodosius – Caesar
Borgia – Vojevoda Guiský – a – Kněžice Clěvská. –

*

Sterne faßt das menschliche Leben mit allen seinen
großen und armseligen Ansprüchen, Hoffnungen und 15
Einbildungen auf, während er es als ein Ganzes in einer
Menge von kleinen Zügen ebenso fein als treffend darstellt
und uns fühlen läßt, daß dieses seltsame Ganze zu ehrwür-
dig, um verlacht, zu lächerlich, um nur beklagt zu werden,
nicht viel mehr als ein komisch rührender Traum ist. Er 20
lacht durch Tränen, söhnt unser Herz mit der Torheit aus,
die den Verstand beleidigt, und erheitert uns da oft am
meisten, wo er uns durch die einfachste Sprache des Ge-
fühls am innigsten rührt; wo hingegen *Swifts* stolze Seele
sich zur Verachtung der menschlichen Natur hinneigt. W. 25

*

Milton po spáchaném činu v svém Ztraceném ráji nechá
za trest celý sbor zlých duchů v hady proměněny býti a pra-
ví, kde ďábel vítězně o svém ději chce vypravovati, jak se
zprotivil Bohu, takto:

Er spräche gern,
doch Zischlaut tönt auf Zischlaut, Gabelzung'
auf Gabelzunge, denn verstellt sind jetzt
sie all' in Schlangen; als Verbrüderete
5 im kühnen Frevel. --
Auf's neue tönt Gezisch; die große Form
pflanzte wie die Pest sich fort. An Frevel eins,
eint sie die Strafe. -- So ward Hohngezisch
ihr Beifall, ihr Triumphlied ward zur Schmach,
10 die sie sich selber gaben.

Zpěv desátý

[19] Báseň Ztracený ráj nemá vlastně žádného hlavního reka, a musí se tehdy co báseň nového druhu a dílo místrné, geniální považovati, protože i chyby její přestanou více chybami býti.

*

15 Lalla Rookh ist halb orientalischer Roman, halb ein episches Heldengedicht, es sind in demselben insbesondere vier Erzählungen eingeschaltet als für sich bestehende Ganze.

Die Erzählung Das Paradies und die Peri ist die gerundetste und in sich geschlossenste. Die Sühne einer Peri und ihre Aufnahme in Eden nach vollbrachter Sühne macht den Inhalt dieser lieblich schönen und zarten Dichtung aus. (Die Perien sind anmutvolle und zarte weibliche Gestalten, zunächst den Elfen ähnlich, Abkömmlinge halbgefallener Geister, von dem Paradiese so lange ausgeschlossen,
25 bis sie ihre Sünne vollendet haben.)

*

Aus Lara von Lord Byron, Anfang des 2. Gesanges:

Die Nacht versinkt; der Nebel auf den Höh'n
muß in des Morgenlichtes Strahl zergehn.
Ein neuer Tag dem Menschen wieder winkt,
der näher ihn dem letzten Tage bringt. 5
Wie neugeboren ringt sich auf Natur,
am Himmel Glanz (etc.) und Leben auf der Flur,
im Tale Blüten, d'rüber Glanz und Glut,
die Luft so rein und leicht, so kühl die Flut!
Unsterblicher, schau dieser Glorien Schein 10
und ruf' entzückt im Herzen: „Sie sind dein!“
Solang dein Blick noch schauen mag, schau an!
Ein Morgen kommt, den er nicht sehen kann,
und was an deiner Bahr auch jammern mag,
es weinet Erd' und Himmel dir nicht nach. 15
Kein Wölkchen graut, es fällt kein Blättchen ab,
kein Lufthauch wehet seufzend um dein Grab;
doch Wurmgezücht wühlt in dem Fleisch und Bein,
bis(t) du dem Boden magst ein Dünger sein.

*

Im 3. Gesang Childe Harolds:

Der taubeperlte Morgen ist erwacht
mit Rosenwangen hauchend Balsamduft
und lacht in heitrem Hohn der Wolken Nacht
hinweg, *als sei auf Erden keine Gruft.* 20

*

Aus der dänischen Poesie: Erstens „Hexaameron“ des Bischofs von Drontheim Andreas Arrebo (geb. 1587). Ihm folgten Bording (1619), Kingo (1634), Reenberg (1656) und Sorterup (gest. 1722). Diese ahmten die Deutschen
5 sklavisch nach. Dann kam Holberg, Sneedorf, ersterer 1684 geb., letzterer 1732. Den höchsten Punkt erreichte die Poesie mit Ewald (1743 geb.) und ihm folgten nebst vielen andern in neuerer Zeit Baggesen und Öhlenschläger.

Epopeen sind als:

10 Staerkodder, ein historisch-romantisches Gedicht in 15 Gesängen von Pram (1785),

Das befreite Israel von Dompropst Herz, in Hexametern (1804),

Der 1. Gesang der Edda, bearbeitet von Öhlenschläger
15 (1804),

Parthenais oder Die Alpenreise von Baggesen.

Komische Heldengedichte als:

Peter Paars von Holberg (ein Meisterwerk),
Bräger von Storm,

20 Metamorphosis von Holberg.

Aus der schwedischen Poesie: Die erste Stelle unter schwedischen Dichtern behauptet Bellmann. Das vorzüglichste epische Gedicht ist Der Zug über den Bolt in 12 Gesängen vom Grafen Gyllenborg; das beste komische ist Die Boru-
25 siade von Rudbeck. Die ernsthaften Epopeen von Stjernhjem, Skjöldebrand, Dalin und Celsius haben wenig Beifall gefunden.

In der holländischen sind merkwürdig: Bilderdijk, Feith (Das Grab, Die Einsamkeit und Die Welt).

Epische Gedichte der Deutschen: Das Nibelungenlied (der hörnerne Siegfried, von Hagen, das Blutbad im Schlosse des Heunenkönigs, Etzel und Kriemhilde), Das Heldenbuch (Hugdieterich und Hildburg),

Noachide von Bodmer (Joh. Jak., geb. 1698, gest. 1783);
 von demselben sind: Sündflut, Jakob, Rahel, Josef, Jakobs Wiederkunft, Dina, und Colombona,

„Der erste Schiffer“ und „Der Tod Abels“ von Salomon Geßner (geb. 1730, gest. 1787),

Die Messiade von Klopstock, geb. 1724 zu Quedlinburg, starb 1803, 14. März,

Wilhelmine, prosaisch-komisches Gedicht in 6 Gesängen von Moritz August Thümmel, geb. 1738,

Der Sieg des Liebesgottes, kleine komische Epopee von Joh. Peter Uz, geb. 1720, gest. 1796,

„Jesus Messias“ und „Pontius Pilatus“ von Joh. Kaspar Lavater, geb. 1741.

Cortes, ernsthafte Epopee

Das Schnupftuch

Der Phaeton

Der Renommist

Die Verwandlungen

Die Lagosiade (Hasenjagd)

Murner in der Hölle

Herzynia

Prüfung Abrahams

Cyrus

Oberon

Idris

Der neue Amadis

Doolin von Mainz

Bliomberis

Komische Epopeen

von Friedr. Wilhelm
Zachariae, geb. 1726,
gest. 1777

[20]

20

25

von Wieland,
geb. 1733, gest. 1813

von Joh. Bapt. von Alxinger,
geb. 1755 zu Wien, gest. 1797

30

- Alfonso in 8 Gesängen
 Richard Löwenherz in 7 Büchern
 Adalbert der Wilde } von Müller,
 geb. in Wien
- Luise, idyllisches Epos von Joh. Heinr. Voß, geb. 1751,
 5 Herrmann und Dorothea von Goethe, geb. 1749,
 Parthenais oder Die Alpenreise von Jens Baggesen (geb.
 im 6. Dezennium des 18. Jahrhunderts),
 Rudolf von Habsburg von Heinr. Jos. Edlen von Collin,
 geb. 1772, gest. 1811 (nicht vollendet),
 10 Seraphine, episch-romantisches Gedicht von Sophie Me-
 reau,
 Zauberring, ein romantisches
 Heldengedicht in Prosa } von Friedr.
 Corona, romantisches Helden- } Baron de la
 15 gedicht } Motte Fouqué
- Tunisias oder Kaiser Karls V. Heeresfahrt nach Afrika,
 ein Heldengedicht in 12 Gesängen von Joh. Lad. Pyrker
 (Patriarch von Venedig),
 „Perlen der heiligen Vorzeit“ enthaltend:
 20 Helias der Thesbite in 3 Gesängen
 mit der Überschrift: Glaube, Hoffnung,
 Liebe
 Elisa in 2 [Gesängen mit der Überschrift]:
 Tod, Unsterblichkeit
 25 Die Makkabäer } von demselben
- Günther oder Gemüt und Schicksal, ein episches Ge-
 dicht in 6 Gesängen von Christian Ludwig Neuffer,
 Cäcilie }
 Bezauberte Rose } von Ernst Schulze, geb. 1789
- *
- 30 Aus Goethes Nachlaß, 6. Band:
 Der Adler mit den Schlangen an den Füßen und der

Kauz mit den Mäusen, die ihre Schweife um seine Füße winden.

*

Denn daß niemand den andern versteht, daß keiner bei denselben Worten dasselbe, was der andere, denkt; daß ein Gespräch, eine Lektüre bei verschiedenen Personen verschiedene Gedankenfolgen aufregt, hatte ich schon allzu deutlich eingesehn, und man wird dem Verfasser von Werther und Faust wohl zutrauen, daß er von solchen Mißverständnissen tief durchdrungen, nicht selbst den Dünkel gehegt, einen Mann vollkommen zu verstehen, der als Schüler von Descartes durch mathematische und rabinische (Macht) Kultur sich zu dem Gipfel des Denkens hervorgehoben, der bis auf den heutigen Tag noch das Ziel aller spekulativen Bemühungen zu sein scheint.

(Spinoza, Leibniz, Böhrove.)

Aus Goethes nachgelassenen Schriften,
8. Band, S. 11

*

Čtění knihy roku 1833

[21]

Měsíčník unor

Intho. Literaturblatt, redigiert von Dr. Wolfgang Menzel, Dezember 1832, N. 130, 131, 132.

Kunstblatt, Dezember 1832, N. 103–104.

Intelligenzblatt, Dezember 1832, N. 44–45.

2hého. „Jetzt“, Taschenbuch der Zeitgeschichte für 1832, 2. Bändchen, erste Abteilung: Das Jahr 1830, und zwar die Länder: Deutschland – Niederland – Eidgenossenschaft.

3ttho. Dtto, 2. Abteilung, die Länder: Italien – Griechenland – Türkei (darin Serbien und die sechs Provinzen: Krain, Timok, Parakin, Kruschewaz, Starovlaschka, Dri-

na); Bosnien, Albanien (Der Schwur der Albanier am Grabe Skanderbegs) – Österreich. –

4tého. Jindy a nyní, číslo 4 (slabost). – Z Mickiewicza některé drobné básně.

5 *5tého.* Morgenblatt, Ende Dezembers 1832. Ausland, N. 363 bis 366, und zwar vom 28. bis 31. Dezember 1832. Darin „Schloß Chantilly“: der Graf von Nord, die Hundemesse atd. – Beschluß des Zohrab. – Die Studenten in China atd.

10 *6tého.* Ein kurzer Entwurf und Kriegstagebuch von Gustavs Einmarsche in Deutschland an bis auf die Schlacht bei Lützen.

7ho. Gustav Adolfs Leben.

8ho. Dtto.

15 *9tého.* Eichenblätter, darin: Wanderung von Maria Zell nach dem Hochschwab, dem höchsten Berge der Obersteiermark, von Franz Ed. von Hermann.

Svíčka má zloděje v slunci.

23tého. Ausland, Oktoberheft 1832 von N. 275–N. 305.

20 *24tého.* Blätter für literarische Unterhaltung, Augustheft 1832 von N. 214–244.

SKIZZEN EINER REISE DURCH UNGARN IN DIE TÜRKEI

Ausland

25 Lipovany ve Valaších. Před hospodou bylo rozlehlé místo, kříž křížem kalužinami povodněné. Vpravo od hospody byla bouda s několika stoly a stolicemi před ní, kde obyvatelové lipovanští se scházeli na skleničku atd., vlevo opodál byl malý kostelíček ohražený nízkou zdí hřbitovní. Druhé

půlkola bylo ohraženo ploty, za nímiž malé a nepatrné vyhlížely chaloupky. Nebylo nic k spatření než časem jakási baba, roztrhané umazané děti, hladový pes atd. Duchovní a Arnaut. Duchovní v dlouhou černou klerik(y)u byl oblečen, vpolou opásaný širokou opaskou, Arnaut v červený turecký šat, červenou čapku na hlavě; bylť to jeden z oněch odvážlivých žoldněrů, kteří ze služby sultána k pozvedlým utíkávají bašům, od nichž do služby mořských loupežníků afrikánských, odtud zase buď do služby sultána aneb hospodara některého knížetství odchází; kdy mluvil onen (1) po latinsku, tento vždy pozorně poslouchal a nechával si to vždy od oného po valašku vyložiti.

*

Jeder Walache ist in seiner Art ein Diogenes, der nichts bedarf als seiner Sonne, um des Lebens froh zu sein, denn ihm ist nur Ruhe vollkommener Genuß. Stets von größeren (Tyran) oder kleineren Tyrannen gedrückt oder geplündert, kennt er kein Verlangen nach irgendeinem | Besitztume, das durch Fleiß und Mühe könnte errungen werden, denn er würde es doch nicht lange sein [eigen] nennen, ja vielleicht schon im nächsten Augenblicke von einem Mächtigeren dessen beraubt werden. Daher ist bei allem Reichtum und aller Üppigkeit der Natur in diesen Gegenden beim Landbewohner doch nur Armut und Elend zu finden. Kein Wunder, wenn er sich auch kein Gewissen macht, zuweilen Reisenden das Gepäck zu erleichtern: er handelt in diesem Falle nur, wie er diejenigen handeln sieht, denen er zu gehorchen gezwungen ist. Auch der Arnaut schien hier einen kleinen Tyrannen zu spielen, denn er setzte bald diesen, bald jenen Nachbar in Kontribution, und um Handel zu verhüten atd.

Der Weg von Lipowan nach Bukarest war herrlich. Die Sonne strahlte in ihrer ganzen Pracht am heitern Himmel;

über den duftenden Gefilden zitterte ein leichter kaum sichtbarer Dunstkreis, der der neuergrünten Erde entstieg und alles mit einem magischen Schleier umhüllte. Die Luft ertönte vom Gesange der Vögel, und betraten wir eines der
5 Wäldchen, deren wir auf diesem Wege viele zu passieren hatten, so glaubten wir einen Feenhain zu betreten, wo alle Reize der Natur sich vereinen, um die Sinne wollüstig aufzuregen. Man kann sich nichts lieblicheres denken als diese jungen Wäldchen in den Ebenen bei Bukarest, zur Zeit,
10 wo wir dieselben durchzogen und wo alles in voller Blüte stand. Ein berauschernd Wohlgeruch strömte aus jedem Gebüsche, aus jedem Zweige der Bäume, von jeder grünen, mit üppigen Kräutern bewachsenen Stelle etc. Die Sonne neigte sich schon tief, als wir endlich beim Austritt aus einem jener lieblichen Wäldchen in einer großen weiten
15 Fläche die Türme von Bukarest erblickten. Der erste Eindruck, den der Anblick dieser Stadt gewährt, ist groß und überraschend. Die Entfernung trug noch mehr dazu bei, uns über ihren Umfang in Erstaunen zu setzen, da der ganze ferne Horizont mit seinen Baumgruppen sich mit den
20 zahlreichen Türmen von Bukarest zu verschmelzen schien, so daß wir weder Anfang noch Ende erblickten und eine unendliche riesige Stadt vor uns zu haben glaubten. Der Anblick des Innern von Bukarest bietet ein höchst eigentümliches Gemisch morgen- und abendländischer Sitten,
25 das zur Zeit unsers dortigen Aufenthaltes durch die Anwesenheit der Russen noch an bunter Manni(g)chfaltigkeit gewann. Den seltsamsten Kontrast bildet die orientalische Tracht der Bojaren mit der Kleidung ihrer Frauen, die sich
30 immer nach den neuesten Pariser Moden richtet, und mit den eleganten Wiener Equipagen, die man in allen Straßen findet und die ein Haupterfordernis jenes verderblichen Luxus [geworden] sind, der in Bukarest wohl mehr als in irgendeiner Hauptstadt Deutschlands herrschend ist. Atd.

Die Verschiedenheit der Kleidung der Einheimischen sowohl als der fremden Kaufleute, die Menge deutscher Handwerker, französischer Köche und Traiteurs, Spekulanten und Aventuriers von allen Nationen; die Uniformen der Russen, deren damals nicht weniger als acht Regimenter in Bukarest anwesend waren; die schmutzigen Kosaken mit widrigen Physiognomien, neben Arnauten in prunkenden bunten Gewändern und [mit] einer Last von Waffen im Gürtel, deren ausdrucksvolle männliche Züge durch einen eigentümlichen kühnen Wurf des Turbans noch auffallender erscheinen; die Gruppen schwarzbrauner Zigeunerfamilien endlich vor den Palästen reicher Bojaren, – dies alles gewährt dem neuankommenden Fremden ein höchst überraschendes Schauspiel. Atd. | Das ist das Unglück der Walachei und das Hindernis jeder besseren Entwicklung, daß sie schon durch ihre geographische Lage jeder Selbstständigkeit beraubt ist und von jeher der Gegenstand und die Ursache des Streites zwischen fremden Nationen und der Schauplatz verheerender Kriege ward. Wie sich früher Ungarn um die Oberherrschaft des Landes gestritten, so lüstet gegenwärtig Rußland nach seinem Besitze, und der türkische Kaiser möchte nicht gern eine Provinz verlieren, die ihm über 300 Jahre reichen Tribut bezahlte. Soweit uns die Geschichte in die Vergangenheit dieses Landes zurückführt, erblicken wir nur eine Verkettung der widrigsten Verhältnisse, die keine freie Entwicklung einer selbstständigen nationalen Existenz des walachischen Volkes zuließen. Eine schwache Morgenröte der Kultur leuchtete ihnen unter der Regierung Brancovans, eines merkwürdigen Fürsten; unter der darauffolgenden Verwaltung griechischer Fürstentumspächter ging jedoch jede Hoffnung aufs Neue unter, die Griechen waren den Walachen immer unheilbringend, die wahren Vampyre des Landes. Wer möchte in diesen Verhältnissen, in diesem Zustande halber

Barbarei die Nachkommen der Römer erkennen? – und doch sprechen die deutlichsten Beweise dafür; – ihre Sprache verrät ihre alte Heimat – atd. Karamzin: „Jmenem Vlaška předkové naši vždy vyznačiti chtěli Itálii. Vloch po polsku slove Italián. Slavové jmenovali nynější obyvately Dácie Valachy, příčinou podobnosti řeči jejich s vlašskou, a dílem že i Valachové sami sebe právem jmenují Rumunje, Římané.“ Bukarest jest založen od Radula Černého (Negro Vod), jenž se okolo roku 1290 stal pánem země této – za času panování Brancovana v roku 1713 počítalo 50 000 obyvateľů, mělo knížecí paláce, výstavné kupecké i hospodní domy (han) a obezděné kláštery (a) i kostely. Alexander Ypsilanti mnoho přispěl k okrášlení Bukarestu, vystavěl nový velký knížecí palác a za jeho vladařství (1774–1782) mnoho privátních krásných stavení přibylo. Nyní má Bukarest 100 000 obyvateľů. Valachové mají živou orientálskou obrazotvornost; – žádosti jejich bloudí často vzdálené od říše možnosti; ale – – peněz není k vyvedení oučelů. – – – Město samo v sobě, ulice a stavba obydlí rovně tak podivně vyhlíží jako hemžící se ním množství obyvateľů. Palácové vyvstávají mezi nepatrnými baráky; – vysokými zděmi ohražené kláštery, kostely a bazary, jenž se první okrasou Bukarestu jmenovati mohou, jsou bez rozměru i pravidla semo tamo roztroušené a velké množství nákladných i rozlehlých stavení prachem leží v zříceninách, pobořené častým zemětřesením. – Nazvíce ulic místo [dlažby] dlažené jest širokými trámy, jen nejhlavnější ulice, jenž dlouhou prostředkem města se táhne řádkou, jest dílem dlážděná kamením. Všude největší stkvostnost vedle bídý – bohatství vedle chudoby; – hrdost podle sprostnosti – atd.

*

Indiánové červení v Neufundlandu vyplenění. – Schandithit. –

*

Hory Himaláji

Dhavala Ghiri neb Dholagir	26 862 střevců vysoký
Dšemautri	25 000 střevců vysoký
Dhaiborn	24 740 střevců vysoký

*

Mimosa pudica, die ein Gefühl zu haben scheint, Hedy- 5
sarum gyrans, das seine Blättchen ohne sichtlich äußere
Veranlassung auf- und niedersenkt und mit sich selbst wie
mit unsern Begriffen zu spielen scheint.

Goethes Nachlaß, Bd. 8, S. 13

*

Slované v Konštantinopoli

[24]

Žádný z kmenů všech, kteří bydlí na břehách moře Stře-
dozemního od užiny mořské Gibraltáru až k Bosporu, není
tak rozhlášený pro své zlé vlastnosti jako obývatelové
z <Buch> Bocche di Cattaro: <Sy> Jsou díl velkého slovan-
ské[ho] neb slavonského národu. – Pranice jejich v Brindi- 15
si. – Oblečení jsou v široké modré spodky plátěné neb bav-
lněné, červený opasek; dlouhé a silné kňasky a kulaté klo-
bouky. Jsou lidé krásného silného atletského zrostu; ale
s takovým významem divokosti a vzteku v obličejí, že...
atd. V Brindisi jsou na vchodu vnitřního přístavu staří 20
stkvostní sloupové; proti leží Liburnie. – Večer se snížil;
staré zvony Manfredonie i Pešic zněly klekání nad tichým
přístavem menším manfredonským a mužstvo slovanských
podivně sdělaných lodí zpívalo píseň večerní k nejsvětější
Panně s hlubokým citem v souzvuku líbezném. – Po bitvě 25
u Navarinu vypověděl paša smyrnský velkou část Slo-
vanů ze země, a Slavoné bocche(s)ský nevrážili na Řeky
domnívajíce se, že oni jsou příčinou toho. – Jovo. – Ganna-
bit, tolik co hlupák, jest turecké slovo. – Při Slavonech

v Konštantinopoli byl ten způsob vždy jednoho si za kápo zvoliti, a sice tímto způsobem. A sice všickni, kteří sobě ním býti přáli, shromáždili se na rozlehlém místě v Therapii, neb tam tenkrát z většího dílu bydleli Sl(ova)avoné. Kdo
5 v určitý den tam na dané znamení se rozběhl k vyznačenýmu stromu, nejvyšší se větve chopil a nejdéle se udržel, byl kápo. – Uvečer se schromáždívali ve vlnosklepu u přístavu therapského, však vždy jen ty starší, neb mladší co byli, neměli se mezi ně mísiti. – V krev zavražděného namočil
10 se odříznutý náramek jeho, dodal se přibuznému nejbližšímu, a ten byl povinován smrtí jeho pomstíti.

*

Galac leží při Dunaji mezi výtoky Seretu a Prutu; domy jsou dřevěné, nízké; město jest velmi příhodné k obchodu.

U Reni pod Galacem se kroutí Dunaj, vlevo leží kalužinaté roviny Besarábie, vpravo krásné krajiny Volharska a modravé jejich pohoří.

*

Misionáři moravských bratří došli velkou pochvalu v Journal des Missions Évangéliques, v Paříži vycházejícím. Ausland 1832, strana 1183.

*

20 Walter Scott leží pochovaný ve stkvostných zříceninách v severním křídle opatství dryburghského. Poloha jest nanejvýš romantická, zcela v duchu zemřelého. –

*

Doktor Adrian vydal Díla Lorda Byrona. Ve Frankfurtě na Mainu. 12 dílů, u Sauerländra.

*

Budoucnost kráčí před zrakoma mýma jako sen. Obzvl.:
Cit co ženich, viz Goethe, Nachlaß, 8. Bd., S. 62, k čtení. —

*

Zlomek z básně od Alfonsíny Theolindy Cotte z Marseil- [25]
le, nazvané Poniatowski ou la Retraite des quatre cent
milles, popisující génia severního:

5

Sous la zone où Boote, enhaussé dans les airs,
voit sous son char s'étendre et se durcir les mers
et leurs flots paresseux — — — —

s'entasser en cristaux sur de brillants rivages,

l'ange du pôle assis sur un trône glacé

10

soulève à peine un front de frimas hérissé
et fléchit sous le poids des neiges éternelles
de ce trône lugubre affreuses sentinelles.

Des Alpes de glaçons, filles de mille hivers,
entourent tristement le Dieu de ces déserts,

15

des brouillards sur ces monts roulent leurs flots humides,
d'un stade chaque jour croissent les Aloïdes,
chaque jour Callisto voit leurs fronts orgueilleux
s'allonger, s'approcher et menacer les cieux.

Inaccessible au jour dans cette chaîne immense

20

le sombre gardien contemplait en silence
l'ordre sacré du monde et ces signes divers

d'un pas mystérieux conduisant l'univers,

il suivait leurs accords d'une oreille ravie

et reposait au bruit d'une sainte harmonie.

25

*

Mnich, (ukončení) číslo předposlední. [Verše 174 až [25–26]
231 s poznámkou:] (Skončení budoucně.) [V 1. svazku,
str. 174–175.]

*

Lidé myslí na zemi, a tudy jako by i ona myslela; oni jsou co žilky mozku atd.

*

Dąbrowski zrozen 29. Aug. 1755, † 6. Juni 1818.

*

Dumas, französischer Dramendichter, 1803 geb., schrieb
5 Henri III., Christine, Napoleon etc., war auch Bibliothekar beim Herzog von Orléans.

*

Der Scherz: „Der (S) Oberscheriff der Geschäftsleute war der einzige (wahl) stimmberechtigte Freisasse, er schlug sich selbst vor, unterstützte den Antrag und erklärte
10 sich für *ein*stimmig gewählt... –

*

[26] Hrobník na Zbraslavu nahoře u kostelíčka kopaje hrob vždy ze všech stran ho vyměřoval; parno hrozné po polednách o třetí hodině; hluboké ticho; pak zdaleka kukačka a procesí zpěv; naproti za Vltavou hory, dále Berounka
15 atd. –

*

Lid do Hvězdy spěchající; kolem po silnici smutné hlasy žebráků obvyklým způsobem se mísily v hlučné radování oných, kteří hlasitě se chechtali a bavili, aby neviděli slepých, neslyšeli zvonky němých atd. a nevytrhli se z důmínek, že ještě radostné může býti v světě přebývání; žebrák za Vyšehradem; mrkne se.

*

Holka u Bráníka, kde přelézala přes potok po stavivu (remlíky) okolo mlejna, nejdříve přenesla dolky, pak šla

pro polívku; atd.; starému, co seděl na mezi šat si spravuje, ji donesla. On mně pravil, že již musí býti hodina, slunéčko že již jest daleko.

*

Háj před Zbraslavou, po pravém břehu Vltavy, proti kostelíku nad Chuchlí; tam jít něco psát.

5

*

Mé mladosti sny vrátily se sice zpět, než, běda, teď vím, že to sny jen jsou a nic než sny.

*

Stora tuna v Dalarně (Thalland) ve Švédsku.

*

Lépe by bylo přirovnati zrození lidské ku polednímu než k jitru; tichost polední a pak pokračování s dly dne; tak 10 večer tušení a touha po tém, co jsme viděli odpoledne; noc nevěry a zoufání, s jitem (p) se vrací slunce a porád větší ticho, až v poledne člověk ztichne, slunce stojí nejvýšc. Atd.

*

Poutník. [V 2. svazku, str. 120.]

[27]

*

Čtění knihy. — *Nowe wypisy polskie* czyli Wybór różnych 15 wyimków prozę i poezją zawierający. Część I. W Lesznie i Głogowie, 1831.

Torquato Tassos La Gerusalemme liberata. Übersetzt von Streckfuß.

Tygodnik Petersburski, rok I, część 1 i 2, Petersburg 1830. 20

Pantheon der epischen Dichtungsarten aller Zeiten und Völker, 1825.

*

Kdy *Byron* svoji tragédii *Heaven and Earth* oznámil, pochybovalo se, že by básník tento byl povoláný zpívati lásku nadzemskou!!!???

*

[Znělky:] Tichý tis nad růží stíny sklání...

5 V hloubi citu kde mám slova vzíti...
„Vzešel máj! hlubokých muži želů!...
Ač má síla neoslábla v boji...
Ještě jednou v mladosti mé kraje...

[s poznámkou:] viz str. 56 [kde je pokračování cyklu; v 1.
10 svazku, str. 186–190.]

*

Der Gefangen[en]wärter muß die *Wände*, *Türen*, das *Bett*, *Fenster* etc. untersuchen. Tiše, beze všeho promluvení. – *Karl[ův] t[e]jn.*

*

15 *Nepokojní tkadlci z Macclesfield* s obvinutým malým bochníkem chleba flór[em] a na jiném bidlu zuby, s napisem „K pronajmutí, neb držitelové nepotřebují jich více“. –

*

Ukončení *Mnícha*. [Verše 232–247; v 1. svazku, str. [28] 176.]

20 Popsání hrobky z *Mnícha*, číslo 2, zpěv I. [Verše 97–130; v 1. svazku, str. 171–172.]

*

„Kind! Kind! nicht weiter! Wie von unsichtbaren Geistern gepeitscht gehen die Sonnenpferde der Zeit mit unseres Schicksals leichtem Wagen durch und uns bleibt nichts als mutig gefaßt, die Zügel fest zu halten und bald rechts, bald links, vom Steine hier, vom Sturze da, die (Zü) Rä-

der abzulenken. Wohin es geht, wer weiß es? Erinnerst er sich doch kaum, woher er kam!“

Egmont
Goethes nachgelassene Schriften, 8. Bd., [S.] 195

*

PŘEHLED NEJNOVĚJŠÍ LITERATURY ČESKÉ 1833 5

Na místo temné touhy po slávě zašlých časů počíná vstupovati vědomí nejprvnějších kroků k dosažení předpsaného cíle. Atd.

Elegický cit předešlý však ne aby se vědomím tímto menšil, ne, nybrž vždy více a více vysvítá, an zřejmě se vidí, 10 s jakou těžkostí a nesnází lze jen jest tam dojít; takže posléze, jakkoliv nemožné se zdá, elegický tento cit v lyrický se mění (původ), až posléze epický oba tyto sobě protivné živly v nové krásné tělo spojí.

Šafařka Literatura... atd. (v Muzejním 1833–1) není 15 historie liter[atury], nybrž jen životopis více básníků oných, jimžto oným památník klade; neb nedozvíme se ničeho o literatuře národu zvaného; co nám prospěje lit[erární] život jejich; člověk přijde i zajde, žádný neví odkud i kam; nezáleží na tom, že zde byl, léč na tom, co vykonal 20 zde atd.

Co zatím v německé literatuře politické a polemické spisy, básně atd. převah měly: –

Co tam jen všecko na čas, nic pro budoucnost se psalo atd. 25

Co se řeči dotýče. – Národní básnictví se všude zdvýchá; Müllera W. novořecké, přeložené v německou; – Vuka Štěpanoviče srbské, maďarské hrabě Mailáth; litavské, české, slovenské, škotské; von Goetze přeložil ruské; tak nasledovaly ony v českém, Kamenický, Tupý (v Jindy 30 a nyní) a jiní. Nová jinonárodní literatura nazvíce se za-

městknává a zanáší satirickým pojetím nynějšího života, jakož i atd. příklady; z francúzske, německé, anglické, ruské atd. literatury (Manzoni; nový Faust, Goethe). V německém o národní zpěvy zasloužili v čase novějším byli i jsou Uhland, W. Müller (†), Justin. Kerner a jiní; jako 5 Gust. Schwab (vydal své práce 1829), taktéž Fr[h]. von Zedlitz, Egon Ebert, Gust. Pfizer (mladý) a Adelbert von Chamisso; Goethe dal [z] (šve) Frithiofs Saga a z chyneského příklady.

10 *Dramat[ické]*; co vinou jest, že atd.

Epos, v německém nelze epickému vítězně vzejíti, poněvadž musí na víře národní a životu národním založené býti, což Němcům nynějšího času chybí, ne tak u nás (Pyrker; Furchau: Arkona).

15 *Román. Novela*. Historický základ až posuď oblíbený. W. Scott. Ludwig Tieck (Aufruhr in den Cevennen v Uránii a v Novellenkranz, Dichterleben), Hauff, Zschokke, Spindler (Bastard, Jude, Jesuit), Leopold Schefer, Friedr. Jacobs, Häring (Wil. Alexis), von Witzleben (Tromlitz), 20 Steffens (Walseth und Leith, Die vier Norweger und Malholm), Posgaru (anonym[e] Liebesgeschichten).

Historické; archeologické; (Böttiger; Bröndsted und Stakelberg.)

25 Ač všechny literatury se spojovaly, přece naše, ačkoliv v časech přešlých z země ve Francúzsko atd. lid vystupil, přece pak se v hory své vrátili, zase jak jindy byli, a vysoké hradby jejich literatura nepřestupila, jen tak časem jako by je ohlas přelítl. Atd.

*

[29]

Aus alter unbekannter Schlacht
so gräßlich im matten Mondesschein,
das weiß gebleicht hat Wind und Regen. —

Das Riedgras fesselt hier die Hand,
die einst zerriß ein eisern Band,
und unter jenem Brustgebein,
das aus dem Grase breit herschaut,
das einst ein furchtlos Herz umfaßt,
hat nun ein schwacher banger Gast,
die Drossel, ihr niedrig Nest gebaut.
Und manch' Gewürm sich träg bewegt
an diesem bleichenden Gebein,
das einst so flink und stark sich geregt.
Der Schädel, der dort ragt allein,
mag wohl des Führers Schädel sein,
umkränzet vom vollblühenden Kranz;
denn Haideglöckchens Purpurglanz
mit zartem Blätterwerk umlaubt
statt Kapp und Feder schmückt das Haupt. –

5

10

15

*

Lady of the Lake

Čtěné knihy. Ausland, Septemberheft 1832, von N. 245–
274.

*

In einer dieser schauerlichen Nächte, wo das Feuer in
seiner vollen Wut tobte und mit schrecklichem Getöse Gie- 20
bel auf Giebel einstürzte, war ich mit einem alten Manne,
der gleich mir eine Zeit lang im Wachdienste gestanden
war, im Gespräche begriffen. Mit großer Gelassenheit
erörterte er die Möglichkeit, ob diese Straße wieder gebaut
werden würde, woran er bei dem sinkenden Handel Char- 25
lestons sehr zu zweifeln schien. Als ich ihn näher ins Auge
faßte, erkannte ich in ihm den Eigentümer eines der größ-
ten Häuser, die *im Brande* standen, den reichsten Juden in
Charleston. Ich konnte nicht umhin, der männlichen Fas-
sung, mit der er sein Unglück trug, meine gerechte Bewun- 30
derung zu bezeigen. „O,“ erwiderte er, „ich habe lange

genug in der Welt gelebt, um die Dinge, selbst in einer so heißen Nacht, mit kaltem Blute zu betrachten.“ Es war ein Pole, der schon einige vierzig Jahre in Charleston ansässig war. Als er Amerikas Gestade betrat, war er in der äußersten Dürftigkeit und borgte bei einem Landsmanne, dem er begegnete, einen Dollar. Der Alte erlebte es, daß dieser sein erster Wohltäter in späterer Zeit an den Bettelstab kam, und unterstützte ihn in dankbarer Erinnerung nun auch, so viel er vermochte.

10 Ausland, Septemberheft 1832, von N. 245–274
Leben und Sitte in Südkarolina, Charleston

*

Der Mann, dem an dem Morgen der Vater am gelben Fieber starb und der's mit Stumpfsinn und Gleichgültigkeit sagte, war ein sehr achtungswerter Mann. – Die Sklaven sind überall frohe, in den Tag hineinlebende Menschen, die zwischen Leben und Tod kaum Unterschied machen.

*

Man fand nirgends hinreichende Spuren, die einen Neger als Brandstifter bezeichneten, obgleich das Feuer augenscheinlich gelegt war. Allein man hielt es für nötig, irgendeinen, ob schuldig oder nicht, aufzugreifen und ihn zum allgemeinen Schrecken abzustrafen. Zu diesem löblichen Zwecke wurde ein Mulatte festgenommen und auf sehr schwankende Beweise hin zum Stricke verurteilt. Zwei Hausbesitzer und ein Beamter bildeten das Gericht und der arme Teufel, der bestimmt war, zum Nutzen und Frommen der Welt ein abschreckendes Beispiel zu geben, vernahm sein Urteil in bester Form Rechtens. Die halbe Negerbevölkerung [von Charleston] war in der zur Hinrichtung anberaumten Stunde auf den Beinen, um den Spaß anzusehen; denn als solcher wurde dieses Schauspiel von

allen Schwarzen angesehen, wenn man so aus der Lustigkeit schließen darf, von der sie bei dieser Gelegenheit besetzt schienen. Die Straßen schallten von dem Gelächter der Negergruppen wider. Mein eigener Bedienter, natürlich gleichfalls ein Schwarzer, bat mich um die Erlaubnis, 5 auch hinausgehen zu dürfen, um Kopenhagen hängen zu sehen, mit dem er, wie er sagte, um eines Küfers Bude aufgewachsen sei und den er deshalb gar zu gern henken sehen möchte. Gegen solche Gründe ließ sich nichts einwenden und er folgte den übrigen. 10

Leben und Sitte in Südkarolina

*

Čtěné knihy. Časopis muzejní na rok 1833, svazek první, a Jindy a nyní na 1833 až do čísla 15.

*

Der alte Franzose, der entschlossen war, bei der ersten Zurückweisung seiner Bankscheine sich das Leben zu nehmen; bei den übrigen herrschte trotz ihres Unglückes die nationale Heiterkeit vor. – Steuern auf einem Boote, das 15 leck war, und [die Neger] schlafen beim Sturme ein. – Ein Sklave leuchtete einem Kutscher und hielt die Fackel immer wieder schief, wie ihn dieser auch immer ermahnte. Bis der Kutscher zusprang, mit furchtbarer Wut das Gesicht deselben gegen einen vorspringenden Balken schlug, bis dem armen Sklaven das Blut über das Gesicht lief, indes hielt der doch die Fackel aufrecht. „So muß man mit den Negern 20 umspringen,“ sagte der gefühllose Kutscher in brutalem Übermute, und ich fand nachher, daß diese Art „mit ihnen umzuspringen“ die vorherrschende dort war. – Die Leichen auf dem Flusse nach der Schlacht mit einer Schar Geier und Raben; – der Rektor nach der Wiedereroberung der Stadt flog auf jeden zu und umarmte alles, was ihm in 30

den Weg kam, es war ein langer hagerer Mann. – Der schöne Häuptling, der (k) mit kaltem Blute morden konnte, und doch dabei von sanfter und stiller Gemütsart war. –

*

Eugen verließ mich und ich bewunderte die Demoralisation des Jahrhunderts in diesem braven Menschen unter den bravsten, den ich untröstlich sah, weil er nicht der erste gewesen, der das Herz eines armen unschuldigen Mädchens aus dem Volke auf dem schlüpfrigen Pfade des Leichtsinns verführt hatte.

10 Le Livre des Cent-et-un, 6. Teil
Die Pariser Grisettes von Ernest Desprez

*

[30] In Ungarn, z. B. bei Kis-Telek im Czongrader Komitate, sind die Gräber der Verstorbenen im freien Felde zerstreut, selten ist einer dieser Ruheplätze von niederem Zaune umgeben, noch seltener eine Kapelle dabei zu finden. – *Zvoněni proti mračnům.* – Die Ortschaften waren meistens von Serben bewohnt, einem slawischen Volksstamm, der sich im (ganzen) Banat, in ganz Slavonien und einem großen Teile von Kroatien und Dalmatien ausbreitet. Sie unterscheiden sich in ihren Sitten und ihrer Lebensweise wesentlich von den Ungarn. Man trifft unter ihnen im allgemeinen schöne Männer, von gefälliger vorteilhafter Gesichtsbildung und schlankem Wuchse. Sie sind tapfere Soldaten und bewiesen bei vielen Gelegenheiten ihre Anhänglichkeit an das österreichische Kaiserhaus.

25 Skizzen einer Reise durch Ungarn in die
Türkei. – Ausland, N. 258, Seite 1029

*

Wunderbar ergreifend war der Anblick, den diese Nacht darbot. Die Flamme wogte empor und schlang sich um die hohen Dächer der meistens zweistöckigen Häuser. Der ganze Berg war erleuchtet und oben erblickte man die Gestalten, hörte das Geschrei der Frauen, welche jeden Augenblick einen Angriff auf Chustyl befürchteten. Schwarz standen unter Rauch und Feuer die Trümmer da, und aus dieser Hölle heraus schleppten Soldaten und muselmännische Reiter die mit Blut erkämpfte Beute, trugen sie die Verwundeten. Nicht weit davon gruben einige Leute das gemeinsame Grab unserer gefallenen Kameraden. Ein kurzes Soldatengebete für sein eigenes Leben und die Seele seines Landsmannes. Keine Träne, kein Wort für die Gefallenen, aber dagegen, wie ausdrucksvoll erschienen im Widerschein des Brandes die Gesichter der Umstehenden, die teils auf die Bajonette gelehnt waren, teils zum Himmel aufschauten. Alle warfen eine Handvoll Erde, fremde Erde auf die Leiche ihrer Brüder! Sit vobis terra levis! sagte ich zu mir selbst. Jeder von euch liegt da wie eine müde Schildwache nach der Ablösung – wann wird die meinige kommen? Gewehrsalven donnerten jetzt das Requiem.

Briefe aus dem Kaukasus

*

Auf der Stirne der Zigeuner, von langen glänzend schwarzen Haaren umwallt, war tiefe Melancholie zu lesen; düster blinkte das schwarze Auge unter dunklen Wimpern hervor und kein Zug war in diesem Gesichte, der nicht Schwermut und dumpfes Hinbrüten zu erkennen gab. Nicht ihre Kinder, nicht die Weiber, die sie umgaben, konnten irgendeine Teilnahme in ihnen erwecken. Die ganze Schwere des traurigen Geschicks dieses ausgestoßenen Volkes schien auf ihrem Gemüte zu lasten; ihr Anblick war ge-

eignet das tiefste Mitleid einzufößen. Ist das Los dieser Unglücklichen nicht jenem der Parias in Ostindien zu vergleichen, die von allen andern Kasten nur mit Hohn und Verachtung betrachtet werden? Selbst der rohe Walache, voll physischer und moralischer Fehler, der auf der untersten Stufe der Nationen Europas steht, sieht noch mit Geringschätzung auf den Zigeuner herab, der in seiner Meinung sich tief unter ihm befindet. Und doch ist der Zigeuner voll natürlicher Fähigkeiten.

*

10 Der Londoner Buchhändler Murray gibt folgendes Honorar an, das er dem Lord Byron für dessen Schriften zahlte:

		Pfd. St.
	Für Childe Harold, 1. und 2. Gesang	600
	Childe Harold, 3. Gesang	1575
15	Childe Harold, 4. Gesang	2100
	den Giaur	525
	die Braut von Abydos	525
	den Korsar	525
	Lara	700
20	die Belagerung von Korinth	525
	Parisina	525
	Tassos Klagen	315
	Manfred	315
	Beppo	525
25	Don Juan, 1. und 2. Gesang	1525
	Don Juan, 3. und 4. Gesang	1525
	den Dogen von Venedig	1050
	Sardanapal	1100
	Mazeppa	525
30	Chillon	525
	vermischte Gedichte	450

also zusammen in Pfd. St. 15 455, folglich über 155 000 Gulden Metallmünze. Da nun z. B. der 4. Gesang von Childe Harold nicht mehr als 186 neunzeilige Strophen enthält, so empfing Byron für jede Strophe 120 Fl. Metallmünze, folglich für jede Zeile gegen 3 Dukaten in Gold.

5

*

Čtěné knihy. Morgenblatt, Novemberheft 1832, samt Kunst- und Literaturblatt.

Washington Irvings Eingemachtes.

Theaterzeitung (Wiener!), Jahrgang 1830.

Morgenblatt. Augustheft 1832, samt Kunst- und Literaturblatt.

Yoricks empfindsame Reise.

Washington Irvings 1. Eingemachtes, 2. Erzählungen eines Reisenden, 3. Teil.

Einige Szenen aus dem Faust und Götz in dem Nachlasse von Goethe vom Jahr 1833.

*

Ein Matrose auf einem verloren gegebenen Schiffe zecht [31] und taumelt, bis er untersinkt, so wie ein (Bösewicht) Mensch, der sieht, daß er sich in die Höllenexistenz, die er lebt, ergeben muß, (so) von Genuß zu Genuß taumelt, bis er untergeht.

*

Es war jetzt beinahe Mittag und alles ruhte wie der Bandit, welcher schlafend vor mir hingestreckt lag. Die Mittagsstille, welche auf diesen Bergen lag, die weite Landschaft tief unter mir, in welcher die entfernten Städte glänzten und die mit Wohnungen und andern Spuren vom Leben besät, dabei aber doch in tiefes Schweigen begraben (lag) war, machte einen tiefen Eindruck auf mich. Auch die Täler, welche zwischen den Bergen liegen, haben einen beson-

dern Anstrich von Einsamkeit. Man hört um Mittag nur wenige Laute, welche die allgemeine Stille unterbrechen. Zuweilen vernimmt man das Pfeifen des einsamen Maul-
5 tiertreibers, der mit seinen trägen Tieren die Straße entlang zieht, welche durch die Mitte des Tals geht, zuweilen den schwachen Ton einer Hirtenflöte vom Abhange des Berges oder den Ton der Glocke eines Esels, der langsam
daher schreitet und dem ein Mönch mit nackten Füßen und kahler glänzender Glatze folgt, der Lebensmittel
10 [nach] seinem Kloster bringt.

*

Die untergehende Sonne. Schneeglantz neben tiefem Violett; Purpur und andere dunkle Farbentöne. Die unermeßliche Einsamkeit rings umher, die wilden Berge etc.

*

Die Jahreszeiten folgten sich allmählich einander. Die
15 kleinen Frösche, welche im Anfange des Frühlings auf den Wiesen gequakt hatten, quakten dann während der Sommerhitze als Brüllfrösche und schwiegen nun gänzlich. Die Haus- und Mauerschwalben kamen, zwitscherten um das Dach her, bauten ihre Nester, zogen ihre Jungen auf, hiel-
20 ten ihre Zusammenkünfte am Rande der Traufe und flogen [dann] davon, einem anderen Frühling entgegen. Die Raupe webte [sich] ihr Totenhemd, schwebte darin von dem großen Knopfbaum vor dem Hause herab, ward zum Schmetterling, flatterte noch im letzten Sonnenschein des
25 Sommers und verschwand dann; endlich wurden die Blätter des Knopfbaumes erst gelb, dann braun, fielen eines nach dem andern ab, drehten sich in den kleinen Wirbeln von Wind und Staub umher und flüsterten, daß der Winter nahe sei.

*

Nový měsíc visel co stříbrná lampa v oblačné sni. – Popsání noci Washi[ngtona] Irv[inga]. – Ponocný (vše dobře). Oba pokladůkopové.

*

Čtené knihy: Berlin, wie es ißt – und – – trinkt oder Die Eckensteher, 1833.

5

Allgemeine Literaturzeitung, Halle und Leipzig, Dezemberheft 1832.

Goethes nachgelassene Schriften:

Faust, der Tragödie 2. Teil in fünf Akten, Bändchen 41,

Theater und deutsche Literatur, Bändchen 45,

10

Über Kunst,

Goetz von Berlichingen, überarbeitet,

Reisen, Das Sankt-Rochus-Fest in Bingen.

Wassenbergs Über den Einfluß (sittlichen) der Romane.

Washington Irvings Erzählungen eines Reisenden, 1.

15

Teil – 2. Teil – 3. Teil. –

Ernst Wagner: Wilibalds Lebensansichten, 2 díly.

Karl Förster: Abriß der allgemeinen Literaturgeschichte,

3. Bändchens 1. und 2. Abteilung, 3., 4. Abteilung.

Goethes nachgelassene Schriften, 2. Lieferung:

20

Verschiedenes über Literatur etc. Parodie der Alten,

Naturhistorisches,

Naturwissenschaftliches,

Gedichte,

Dichtung und Wahrheit,

25

Maximen etc. Über Theater.

*

Mephistopheles von Herloßsohn.

*

Vlastně jest každý člověk i uprostřed největšího davu osamělý, poněvadž vždy jen rozumí sobě (i sám jen vidí sebe), co mimo něho jest, jen jej k tomu vede, že sám sobě rozumí; –

*

[32] Nota. Pan Div, jako kázání proti lidské nedbalosti o věčné dobré, a hned nato „Ponížně se poroučím“.

Bohatý zlý ještě něco má, čím se těší; on se poníží, jakoby žebrákovi, dáváje mu almužny, i myslí, jak on jest hoden bohatství, kdy nevinnost jest v chudobě, což ale zlý žebrák? –

Již jako pachole velmi vášnivý, neb nejenže vinou matky s velmi drážlivými přišel na svět nervami, ještě i (cvičením a) popuzováním těch, kterým v tak malém těle tak silné vášně výrazy byly k potěšení a vyražení, byl v tom posilněný. – . – S soucitným i velmi měkkým srdcem zavřený mezi zděmi pustého kláštera, nikde života vůkol, jen že časem k věžím jeho přilétovali orlové přes pusté, holé vrcholky obklopující klášter i zamezující všecku výhlídku. – Malíř, jenž se cvíčil v vyobrazování lidského obličejí v posledním smrtedlném boji i všech stupněch jeho zničení, tak odkrýval tajemství hrobů i štítlivý kvas červů i hmyzů. – V té pustotě zavřený, jiný svět neznaje, opovrhl světem, mnichy i sám sebou, za opovrženlivého se maje, poněvadž vše opovrhoval. – Žil uvnitřku sebe; až jednou v zrcadelném toku se spatřil, a jak dříve vším opovrhl, tak silně teď sám k sobě, svému obrazu zahořel, poněvadž oko jeho (tako) obrazu takový cit jevilo, jaký v něm byl, a on postavu měl za něco od sebe rozdílného, dříve se domnívaje, že žádný s ním nežije v soucitu, až svůj obraz spatřil, i toužil s ním vjedno splynouti: – dívka, jenž ten samý smutný jevila v obličejí cit, s ním se spolu milovali, nechtěla lásku

jeho k sobě zničití, i tak sebe i jeho nešťastným učiniti, (l) vyzradí, že ne svět, leč ona sama svého jest smutku příčina. —

*

Popsání hradu křivokládkého

Hrad jest vyššími vrchy obklopen než ten, na němž stojí, 5 kolem jehož paty vine se potok Červený, v dálce hučí Berounka. Od východu se přijde ku brá(ně)nce s kopce malého po schůdkách dolu, (za první br[ánou]) napravo staré hradby na nevysoké skále, v rohu malá vížka, nad ními druhé hradby, v níh lidomorna; za ní staré stavení, jehož ob[ě] 10 na půlnoc jdou k vrchům, na poledne ku kapli; za druhou bránou po obou stranách malé byty, bezpochyby pro hrádniho, (nad) za tím na pravé straně, na té samé skalce, co lidomorna stojí, čtverrohá vížka, za ní malé náhradí, na něm kaple gotická s dvěma okna na poledne, dále k třetí 15 bráně výstupek (Erker) s velkým oknem, za tím po levé straně nízká zídka, přes níž viděti k polední straně na vrchy i do oudolí, na té stojí z kamene tesané sochy sv[atých]: Antonína — Jana Ev. — Floriána — (pak nový železný kříž) — Maria — Josef — Ján Nep. — Václav — až k třetí bráně; 20 zde býval zdvihač most, nad bránou v znaku český lev. — Budoucně dále. —

*

Páže. [V 1. svazku, str. 242.]

*

Od str. 28. [Pokračování Přehledu nejnovější literatury české 1833, zde str. 83.] 25

*

PROLOG

Des Okeans, der Thetis Tochter Klymenen
 umarmt als Gatte Merops, dieses Landes Herr,
 5 das von dem vierbespannten Wagen allererst
 mit leisen Strahlen Phoebus morgendlich begrüßt;
 die Glut des Königs aber, wie sie sich erhebt,
 verbrennt das Ferne, nahes [aber] mäßigt sie.
 Dies Land benennt ein nachbar-schwarzgefärbtes Volk
 10 Eos die glänzende, des Helios Rossestand.
 Und zwar mit Recht, denn rosenfingernd spielt zuerst
 an leichten Wölkchen Eos bunten Wechselscherz.
 Hier bricht sodann des Gottes ganze Kraft hervor,
 der Tag und Stunden regelnd alles Volk beherrscht,
 15 von dieser Felsenküsten steilem Anbeginn
 das Jahr bestimmt der breiten ausgedehnten Welt.
 So sei ihm denn, dem Hausgott unserer Königsburg,
 Verehrung, Preis und jedes Morgens frisch Gemüt.
 Auch ich, der Wächter, ihn zu grüßen hier bereit,
 20 nach diesen Sommernächten, wo's nicht nachten will,
 erfreue mich des Tages vor dem Tagesblick
 und harre gern, doch ungeduldig, seiner Glut,
 die alles wieder bildet, was die Nacht entstellt.
 So sei denn aber heute mehr als je begrüßt
 25 des Tages Anglanz, feiert prächtig heute ja
 Merops der Herrscher seinem kräftig einzigen Sohn
 Verbindungsfest mit gottgezeugter Nymphenzier;
 deshalb sich alles regt und rührt im Hause schon.
 Doch sagen andere – Mißgunst waltet stets im Volk –,
 30 daß seiner Freuden innigste Zufriedenheit,
 der Sohn, den er vermählet heute, Phaeton

nicht seiner Lenden sei, woher denn aber wohl?
Doch schweige jeder, solche zarte Dinge sind
nicht glücklich anzurühren, die ein Gott verbirgt.

Klymene. Phaeton.

- K.* So bist du denn dem Ehebett ganz abgeneigt? 5
- P.* Das bin ich nicht, doch einer Göttin soll ich nahn
als Gatte, dies beklemmet mir das Herz allein.
Der Freie macht zum Knechte sich des Weibs,
verkaufend seinen Leib um Morgengift.
- K.* O Sohn! soll ich es sagen? dieses fürchte nicht. 10
- P.* Was mich beglückt zu sagen, warum zauderst du?
- K.* So wisse denn, auch du bist eines Gottes Sohn.
- P.* Und wessen?
- K.* Bist ein Sohn des Nachbargottes Helios,
der morgens früh die Rosse hergestellt erregt,
geweckt von Eos hochbestimmten Weg erreicht ergreift; 15
auch mich ergriff. Du aber bist die liebe Frucht.
- P.* Wie? Mutter, darf ich willig glauben, was erschreckt?
Ich bin erschrocken vor so hohen Stammes hohem Wert,
wenn dies mir gleich den ewig innern Flammenruf
des Herzens deutet, der zum Allerhöchsten treibt. 20
- K.* Befrag' ihn selber: denn es hat der Sohn das Recht,
den Vater dringend anzugehn im Lebensdrang.
Erinner' ihn, daß umarmend er mir zugesagt:
dir einen Wunsch zu gewähren, aber keinen mehr. 25
Gewährt er ihn, dann glaube fest, daß Helios
gezeugt dich hat; wo nicht, so log die Mutter dir.
- P.* Wie find' ich mich zur heißen Wohnung Helios'?
- K.* Er selbst wird deinen Leib bewahren, der ihm lieb.
- P.* Wenn er mein Vater wäre, du mir Wahrheit sprächst.
- K.* O glaub' es fest! Du überzeugst dich selbst dereinst. 30

P. Genug! Ich traue deines Worts Wahrhaftigkeit.
Doch eile jetzt von hinnen! Denn aus dem Palast
nahn schon die Dienerinnen, die des schlummernden
Erzeugers Zimmer säubern, der Gemächer Prunk
5 tagtäglich ordnen und mit vaterländischen (Gerüchen)
Gerüchen des Palasts Eingang zu füllen gehn.
Wenn dann der greise Vater von dem Schlummer sich
erhoben und der Hochzeit frohes Fest mit mir
im Freien hier beredet, eil' ich flugs hinweg,
10 zu prüfen, ob dein Mund, o Mutter, Wahres sprach.

(Beide ab.)

(Nota. Man hört im folgenden Chor noch die Nachtigall
singen, wobei es höchst wichtig ist, daß ein Hochzeitgesang
mit der Klage einer Mutter um ihren Sohn beginnt.)

15

Chor der Dienerinnen

Leise, leise, weckt mir den König nicht!
Morgenschlaf gön'n' ich jedem,
greisem Haupt zu allererst.
Kaum noch tagt es,
20 aber bereitet, vollendet das Werk.
Noch weint im Hain Philomele
ihr sanft harmonisches Lied;
in frühem Jammer ertönt,
Itys, o Itys, ihr Rufen!
25 Syrix Ton hallt im Gebirg,
felsanklimmender Hirten Musik:
es eilt schon fern auf die Trift
brauner Füllen mutige Schar;
zum wildaufjagenden Waidwerk
30 zieht schon der Jäger hinaus;
am Uferrande des Meers

tönt des melodischen Schwans Lied.
 Und es treibt in die Wogen den Nachen hinaus
 Windwehen und rauschender Ruderschlag,
 aufziehn sie die Segel,
 aufbläht sich bis zum mittlen Tau das Segel. [34]
 So rüstet sich jeder zum andern Geschäft;
 doch mich treibt Lieb' und Verehrung heraus,
 des Gebieters fröhliches Hochzeitfest
 mit Gesang zu begeh'n: denn den Dienern
 schwillt freudig der Mut bei der Herrschaft 10
 sich fügenden Festen –
 Doch brütet das Schicksal Unglück aus,
 gleich trifft's auch schwer die treuen Hausgenossen.
 Zum frohen Hochzeitfest ist dieser Tag bestimmt,
 den betend ich sonst ersehnt, 15
 daß mir am festlichen Morgen der Herrschaft das Brautlied
 zu singen einst sei vergönnt.
 Götter gewährten, Zeiten brachten
 meinem Herrn den schönen Tag.
 Drum tön', o Wehlied, zum frohen Brautfest! 20
 Doch seht, aus der Pforte der König tritt
 mit dem heiligen Herold und Phaeton,
 her schreiten die dreie verbunden! O schweig'
 mein Mund in Ruh'!
 Denn Großes bewegt ihm die Seel' anjetzt: 25
 hin gibt er den Sohn in der Ehe Gesetz,
 in die süßen bräutlichen Bande.

Der Herold

Ihr, des Okeanos Strand Anwohnende,
 schweigt und höret! 30
 Tretet hinweg vom Bereich des Palastes!
 Stehe von (F) fern, Volk!

Ehrfurcht hegt vor dem nahenden Könige!

Heil entspieße,

Frucht und Segen dem heitern Vereine,

welchem ihre Nähe gilt,

5 des Vaters und des Sohn(e)s, die am Morgen heut'
dies Fest zu weihen beginnen. Drum schweige jeder Mund.

*

In der folgenden Szene: Ein Vater, der seinem Sohn ein feierlich Hochzeitfest bereitet, der dagegen unter diesen Anstalten sich wegschleichen will, um ein gefährliches
10 Abenteuer zu bestehn, machen den wirksamsten Gegensatz.

Merops: -- denn wenn ich Gutes sprach --

Setzen wir voraus, daß der Vater den Vorteil, das Leben am Geburtsorte fortzusetzen, herausgehoben, so paßt die
15 ablehnende Antwort des Sohnes ganz gut:

P. Auf Erden grüneth überall ein Vaterland.

Gewiß wird dagegen der wohlhåbige Greis den Besitz, an dem er so reich ist, hervorgehoben und gewünscht haben, daß der Sohn in seine Fußstapfen trete; da könnten
20 wir denn diesem das Fragment in den Mund legen:

P. Es sei gesagt! den Reichen ist es eingezeugt,
feige zu sein; was aber ist die Ursach' des?
Vielleicht, daß Reichtum, weil er selber blind,
der Reichen Sinn verblendet wie des Glücks.

*

25 Phaeton schleicht, während (vielleicht) eines Chors hinweg, um seinen eigentlichen Vater zu befragen. Die nunmehr folgende Szene war an sich vom größten Interesse

und machte mit der vorhergehenden einen Kontrast, welcher nicht schöner gedacht werden kann. Der irdische Vater will den Sohn begründen wie sich selbst, der himmlische muß ihn abhalten, sich ihm gleichzustellen. (Des Menschen Natur.)

5

Der Sohn hat den Wagen verlangt, der Vater abgeschlagen.

Phöb. Den Toren zugesell' ich jenen Sterblichen,
den Vater, der den Söhnen, ungebildeten,
den Bürgern auch des Reiches Zügel überläßt.

10

Phaet. Ein Anker rettet nicht das Schiff im Sturm,
drei aber wohl. Ein einziger Vorstand ist der Stadt
zu schwach, ein zweiter auch ist not gemeinem Heil.

Phöb. Berühre nicht die Zügel,
du Unerfahrner, o mein Sohn! den Wagen nicht
besteige, Lenkens unbelehrt.

15

Phaet. Den schlanken Bogen hass' ich, Spieß und Übungs-
platz.

Phöb. Die kühlenden,
baumschattenden Gezweige, sie umarmen ihn.

*

Endlich hat Helios nachgegeben. Alles Vorhergehende geschieht vor Sonnenaufgang; wie denn auch Ovid gar schön durch das Vorrücken der Aurora den Entschluß des Gottes beschleunigen läßt; der höchst besorgte Vater unterrichtet hastig den auf dem Wagen stehenden Sohn.

20

Phöb. So siehst du obenum den Äther grenzenlos,
die Erde hier im feuchten Arm des Ozeans.

25

So fahre hin! Den Dunstkreis Libyens meide doch,
nicht Feuchte hat er, sengt die Räder dir herab.

Angelos. Nun fort! zu den Plejaden richte deinen Lauf! –
Dergleichen hörend rührte die Zügel Phaeton
und stachelte die Seiten der Geflügelten.
5 So ging's, sie flogen zu des Äthers Höh'.
Der Vater aber, schreitend nah' am Seitenroß,
verfolgte warnend: Dahin also halte dich!
So hin! den Wagen wende dieserwärts!

*

10 Der Chor zur Ehstandsfeier versammelt, tritt auf und
während der Vorbereitungen und Chöre schallt ein lauter
Donnerschlag aus heiterm Himmel, worauf jedoch nichts
mehr zu erfolgen scheint. Sie erholen sich, obgleich von
Ahnungen betroffen, welche zu köstlichen lyrischen Stel-
15 len Gelegenheit geben. Phaeton vom Blitze Zeus' getroffen
stürzt vor dem Hause seiner Mutter nieder, ohne daß da-
durch die Hochzeitsfeier gestört werde.

Klymene

(Dienerinnen tragen den toten Phaeton)

20 Erinnys ist's, die flammend hier um Leichen webt,
die Götterzorn traf; sichtbar steigt der Dampf empor!
Ich bin vernichtet! – Tragt hinein den toten Sohn! –
O rasch! Ihr hört ja, wie der Hochzeit Feiersang
anstimmt mein Gemahl sich mit den Jungfrau naht.
25 Fort, fort! Und schnell gereinigt, wo des Blutes Spur
vom Leichnam sich vielleicht hinab zum Boden stahl!
O eilet, eilet, Dienerinnen! Im Gemach
[35] will ich ihn bergen, wo des Gatten Gold sich häuft,
das zu verschließen mir alleinig angehört.

O Helios, glanzleuchtender! Wie hast du mich
und diesen hier vernichtet! Ja, Apollon nennt
mit Recht dich, wer der Götter dunkle Namen weiß.

Chor

Hymen, Hymen!
Himmlische Tochter des Zeus, dich singen wir,
Aphrodite! Du, der Liebe Königin,
bringst süßen Verein den Jungfrauen,
herrliche Kypris, allein dir, holde Göttin,
dank' ich die heutige Feier;
Dank auch bring' ich dem Knaben,
den du hüllst in ätherischen Schleier,
daß er leise vereint.

Ihr beide führt
unserer Stadt großmächtigen König,
ihr den Herrscher in dem goldglanzstrahlenden
Palast zu der Liebe Freuden.
Seliger du, o gesegneter noch als Könige,
der die Göttin heimführt
und auf unendlicher Erde
allein als der Ewigen Schwäher
hoch sich preisen hört!

Merops

Du geh' voran uns! Führe diese Mädchenschar
ins Haus und heiß' mein Weib den Hochzeitreihen jetzt
mit Festgesang zu aller Götter Preis begeh'n.
Zieht Hymnen singend um das Haus und Hestias
Altäre, welcher jedes frommen Werks Beginn
gewidmet sein muß - - - - -
- - - - - aus meinem Haus
mag dann der Festchor zu der Göttin Tempel ziehn.

Diener

O König! eilend wandt' ich aus dem Haus hinweg
den schnellen Fuß; denn wo des Goldes Schätze du,
die herrlichen, bewahrest, dort – ein Feuerqualm
5 schwarz aus der Türe Fugen mir entgegen dringt.
An leg' ich rasch das Auge; doch nicht Flammen sieht's,
nur innen ganz geschwärzt vom Dampfe das Gemach.
O eile selbst hinein, daß nicht Hephästos' Zorn
dir in das Haus bricht und in Flammen der Palast
10 aufloht am frohen Hochzeitstage Phaetons!

Merops

Was sagst du? Sieh denn zu, ob nicht vom flammenden
Weihrauch des Altars Dampf in die Gemächer drang!

Diener

15 Rein ist der ganze Weg von dort und ohne Rauch.

Merops

Weiß meine Gattin, oder weiß sie nichts davon?

Diener

Ganz hingegeben ist sie nur dem Opfer jetzt.

20

Merops

So geh' ich; denn es schafft aus unbedeutendem
Ursprunge das Geschick ein Ungewitter gern.
Doch du, des Feuers Herrin, o Persephone,
und du, Hephästos, schützt mein Haus mir gnadenreich!

Chor

O wehe, weh mir Armen! Wohin eilt
mein beflügelter Fuß? Wohin?
Zum Äther auf? Soll ich in dunkeltem Schacht
der Erde mich bergen? 5
O weh mir! Entdeckt wird die Königin,
die verlorene! Drinnen liegt der Sohn,
ein Leichnam geheim.
Nicht mehr verborgen bleibt Zeus' Wetterstrahl,
nicht die Glut mehr, mit Apollon die Verbindung nicht. 10
O Gottgebeugte! Welch ein Jammer stürzt auf dich?
Tochter Okeans,
eile zum Vater hin,
fasse sein Knie
und wende den Todesstreich von deinem Nacken! 15

Merops

O wehe! – Weh!

Chor

O hört ihr ihn, des greisen Vaters Trauernton?

Merops

O weh, mein Kind!

Chor

Dem Sohne ruft er, der sein Seufzen nicht vernimmt,
der seiner Augen Tränen nicht mehr schauen kann.

Angelos

Klymene

— — — — doch de(s)r Liebste mir
vermodert ungesalbt im Erdengrab.

*

Goethes Faust, 2. Teil

5 Seite 1–5: vorzüglicher Chor.

[Seite] 72:

Mephistopheles

Ungern entdeck' ich höheres Geheimnis. —
Göttinnen thronen hehr in Einsamkeit,
10 um sie kein Ort, noch weniger eine Zeit;
von ihnen sprechen ist Verlegenheit.
Die Mütter sind es!

Faust (aufgeschreckt)

Mütter!

M. Schaudert's dich?

15 *F.* Die Mütter! Mütter! — 's klingt [so] wunderbarlich!

M. Das ist es auch. Göttinnen, ungekannt
euch Sterblichen, von uns nicht gern genannt.
Nach ihrer Wohnung magst ins Tiefste schürfen;
du selbst bist schuld, daß ihrer wir bedürfen.

20 *F.* Wohin der Weg?

M. Kein Weg! Ins Unbetretene,
nicht zu Betretende; ein Weg ans Unerbetene,
nicht zu Erbittende. Bist du bereit? —
Nicht Schlösser sind, nicht Riegel wegzuschieben,
von Einsamkeit[en] wirst umhergetrieben.
25 Hast du Begriff von Öd' und Einsamkeit?

[36] *F.* Du spartest, dächt' ich, solche Sprüche,
hier wittert's nach der Hexenküche,
nach einer längst vergangnen Zeit.

Mußt' ich nicht mit der Welt verkehren?
Das Leere lernen, Leeres lehren? –
Sprach ich vernünftig, wie ich's angeschaut,
erklang der Widerspruch gedoppelt laut;
mußt' ich sogar vor widerwärt'gen Streichen
zur Einsamkeit, zur Wildernis entweichen;
und, um nicht ganz versäumt, allein zu leben,
mich doch zuletzt dem Teufel übergeben.

M. Und hättest du den Ozean durchschwommen,
das Grenzenlose dort geschaut, 10
so sähst du dort doch Well' auf Welle kommen,
selbst wenn es dir vorm Untergange graut.
Du sähst doch etwas. Sähest wohl in der Grüne
gestillter Meere streichende Delphine;
sähest Wolken ziehen, Sonne, Mond und Sterne; 15
nichts wirst du sehn in ewig leerer Ferne,
den Schritt nicht hören, den du tust,
nichts Festes finden, wo du ruhst.

F. Du sprichst als erster aller Mystagogen,
die treue Neophyten je betrogen; 20
nur umgekehrt. Du sendest mich ins Leere,
damit ich dort so Kunst als Kraft vermehre;
behandelst mich, daß ich, wie jene Katze,
dir die Kastanien aus den Gluten kratze.
Nur immer zu, wir wollen es ergründen, 25
in deinem Nichts hoff' ich das All zu finden.

M. Ich rühme dich, eh' du dich von mir trennst,
und sehe wohl, daß du den Teufel kennst.

Seite 75:

F. (schaudernd) 30

Den Müttern! Triff'ts mich immer wie ein Schlag!
Was ist das Wort, das ich nicht hören mag?

M. Bist du beschränkt, daß neues Wort dich stört?

Willst du nur hören, was du schon gehört?
Dich störe nichts, wie es auch weiter klinge,
schon längst gewohnt der wunderbarsten Dinge.

5 *F.* Doch im Erstarren such' ich nicht mein Heil,
das Schaudern ist der Menschheit bestes Teil;
wie auch die Welt ihm das Gefühl verteure,
ergriffen, fühlt er tief das Ungeheure.

M. Versinke denn! Ich könnt' auch sagen: Steige!
10 's ist einerlei. Entfliehe dem Entstand'nen
in der Gebilde losgebund'ne Räume;
ergötze dich am längst nicht mehr Vorhand'nen;
wie Wolkenzüge schlingt sich das Getreibe,
den Schlüssel schwinge, halte sie vom Leibe.

F. (begeistert)
15 Wohl! fest ihn fassend fühl' ich neue Stärke,
die Brust erweitert, hin zum großen Werke.

M. Ein glüh'nder Dreifuß tut dir endlich kund,
du seist im tiefsten, allertiefsten Grund.
Bei seinem Schein wirst du die Mütter sehn;
20 die einen sitzen, andre stehn und gehn,
wie's eben kommt. Gestaltung, Umgestaltung,
des ewigen Sinnes ewige Unterhaltung.
Umschwebt von Bildern aller Kreatur,
sie sehn dich nicht, denn Schemen sehn sie nur.

25 Seite 84. Das Schauspiel.

F. In eurem Namen, Mütter, die ihr thront
im Grenzenlosen, ewig einsam wohnt,
und doch gesellig. Euer Haupt umschweben
des Lebens Bilder, regsam, ohne Leben.
30 Was einmal war, in allem Glanz und Schein,
es regt sich dort; denn es will ewig sein.
Und ihr verteilt es, allgewaltige Mächte,
zum Zelt des Tages, zum Gewölb der Nächte.

Die einen faßt des Lebens holder Lauf,
die andern sucht der kühne Magier auf;
in reicher Spende läßt er, voll Vertrauen,
was jeder wünscht, das Wunderwürdige schauen.

Seite 92, II. Akt. Faust liegt im Bette; nach der Explosion. 5

M. Hier lieg, Unseliger! verführt
zu schwergelöstem Liebesbande!
Wen Helena paralyisiert,
der kommt so leicht nicht zu Verstande. 10

Seite 95. Zum Famulus:

M. Ich weiß es wohl, bejahrt und noch Student,
bemooster Herr! Auch ein gelehrter Mann
studiert so fort, weil er nicht anders kann.
So baut man sich ein mäßig Kartenhaus, 15
der größte Geist baut's doch nicht völlig aus.

Seite 100.

Baccalaureus. Erfahrungswesen, Schaum und Dust!
Und mit dem Geist nicht ebenbürtig.
Gesteht! was man von je gewußt,
es ist durchaus nicht wissenswert. 20

M. (nach einer Pause)

Mich däucht es längst. Ich war ein Tor,
nun komm' ich mir recht schal und albern vor.

B. Das freut mich sehr! Da hör' ich doch Verstand;
der erste Greis, den ich vernünftig fand! 25

M. Ich suchte nach verborgen gold'nem Schatze,
und schauerliche Kohlen trug ich fort.

B. Gesteht nur, euer Schädel, eure Glatze
ist nicht mehr wert als jene hohlen dort? 30

M. (gemütlich)

Du weißt wohl nicht, mein Freund, wie grob du bist?

B. Im Deutschen lügt man, wenn man höflich ist.

M. (der mit seinem Rollstuhle immer näher ins Proszenium rückt, zum Parterr)

5 Hier oben wird mir Licht und Luft benommen,
ich finde wohl bei euch ein Unterkommen?

B. Anmaßlich find' ich, daß zur schlechtesten Frist
man etwas sein will, wo man nichts mehr ist.

Des Menschen Leben lebt im Blut, und wo
bewegt das Blut sich, wie im Jüngling so?

10 Das ist lebendig Blut in frischer Kraft,
das neues Leben sich aus Leben schafft.

Da regt sich alles, da wird was getan,
das Schwache fällt, das Tücht'ge tritt heran.

15 Indessen wir die halbe Welt gewonnen,
was habt ihr denn getan? Genickt, gesonnen,
geträumt, erwogen, Plan und immer Plan.

Gewiß! – das Alter ist ein kaltes Fieber
im Frost von grillenhafter Not;

20 hat einer dreißig Jahr vorüber,
so ist er schon so gut wie tot.

Am besten wär's, euch zeitig totzuschlagen.

M. Der Teufel hat hier weiter nichts zu sagen.

B. Wenn ich nicht will, so darf kein Teufel sein.

M. (abseits)

25 Der Teufel stellt dir nächstens doch ein Bein.

B. Dies ist der Jugend edelster Beruf!

Die Welt, sie war nicht, eh' ich sie erschuf;

die Sonne führt' ich aus dem Meer hinauf;

mit mir begann der Mond des Wechsels Lauf;

30 da schmückte sich der Tag auf meinen Wegen,
die Erde grünte, blühte mir entgegen.

Auf meinen Wink in jener ersten Nacht

entfaltete sich aller Sterne Pracht.

Wer außer mir entband euch aller Schranken

philisterhaft einklemmender Gedanken?

Ich aber frei, wie mir's im Geiste spricht,
verfolge froh mein innerliches Licht
und wandle rasch, im eigensten Entzücken,
das Helle vor mir, Finsternis im Rücken. (Ab.)

M. Original, fahr' hin in deiner Pracht! –

Wie würde dich die Einsicht kränken:
wer kann was Dummes, wer was Kluges denken,
das nicht die Vorwelt schon gedacht? –

Doch sind wir auch mit diesem nicht gefährdet,
in wenig Jahren wird es anders sein:
wenn sich der Most auch ganz absurd gebärdet,
es gibt zuletzt doch noch 'n Wein.

(Zu dem jüngern Parterr, das nicht applaudiert)

Ihr bleibt bei meinem Worte kalt,
euch guten Kindern laß ich's gehen;
bedenkt: der Teufel, der ist alt,
so werdet alt, ihn zu verstehen!

M. (zu den Lamien), 144. Seite.

Man weiß, das Volk taugt aus dem Grunde nichts;
geschnürten Leibs, geschminkten Angesichts;
nichts haben sie Gesundes zu erwidern,
wo man sie anfaßt, morsch in allen Gliedern.
Man weiß, man sieht's, man kann es greifen,
und dennoch tanzt man, wenn die Ludern pfeifen.

Začni čísti od str. 148.

*

Od str. 32. [Dokončení Přehledu nejnovější literatury
české 1833, zde str. 84.]

*

Čtené knihy: 1. Konversationslexikon. Supplementband, Leipzig 1832, von C–E inclusive. – 2. Der letzte Minstrel von W. Scott. – 3. Květy severní, r. 1828. – 4. Blätter für literarische Unterhaltung, 1831: Börnes Briefe. Novelle von Tieck Der Mondsüchtige ap.

*

[38] Willst recht das schöne Melrose sehen?
Mußt hin im blassen Mondschein gehen,
denn es stehn, vom hellen Tag beschienen,
zum Spott nur vergoldet die grauen Ruinen,
10 wenn die Nacht die zerbrochnen Bogen umrankt,
die Säulen vortreten in weißem Schimmer,
wenn das kalte Licht herniederwankt
und strömt auf des Mittelturmes Trümmer;
wenn Pfeiler um Pfeiler in wechselnden Reih'n
15 von Ebenholz und von Elfenbein
sorgsam scheinen gebildet zu sein;
wenn die Bilder besäumt das Silberlicht
und die Schrift aus ihrem Munde spricht:
„Leb recht und im Tode verzage nicht“;
20 wenn fern das Brausen des Tweeds her tönt
und über den Gräbern die Eule stöhnt;
dann gehe – doch gehe allein und schau
Sankt Davids zertrümmerten heiligen Bau;
und schwöre du beim Heimwärtsgehn,
25 daß solch ein Bild, so traurig und schön,
dein Auge zuvor noch nie gesehn.

Der letzte Minstrel, 2. Gesang, N. 1

Er sah an den Strahlen, die glänzend flogen,
daß Geister auf dem Nordlicht zogen.

10

Schild und Banner mit Riß und Spalt	5
regen sich im Nachtwind kalt	
ringsum, wo ein Gitter dicht	
schützend den Altar umflieht;	
da brannt' auch manch Totenlicht	
vor deiner einsam tiefen Urne,	10
tapfrer Herr von Otterburne,	
und wo du in Grabeshöhle	
ruhest, schwarzer Liddesdale!	
O der Toten welke Pracht!	
Wie so tief, o Ehr' und Macht!	15

11

Aufs Ostfenster Mondenschein	
blickt durch dünn' Gesäul von Stein,	
das Laubbildwerk schön verband;	
hat aus Weidenzweigen schwank	20
zwischen Pappeln hoch und schlank	
wohl geschlungen Feenhand	
manch verworr'n phantastisch Band	
und durch Spruch, als es vollbracht,	
das Gezweig' zu Stein gemacht?	25
Des Mondes bleiches Silberlicht	

auf manchen Propheten und Heil'gen bricht,
die waren auf das Glas gemalt:
und in der Mitte siegend stand
Engel Michael, sein Kreuz in der Hand,
5 den Fuß gesetzt auf des Teufels Gewalt.
Das heil'ge Glas küßte der Mondesschein
und färbte blutig das Fußgestein.

12

10 Sie setzten sich auf einen Marmorstein,
der deckt eines schottischen Königs Gebein.

15

„Ich begrub ihn nachts auf Sankt Michael,
als die Glocke schlug Eins und der Mond schien hell;
bei den Toten grub ich sein Haus ihm gut,
15 als der Boden des Chors war rot wie Blut,
damit des Heiligen Kreuz verscheuche
die Teufel von des Zaubrers Leiche.“

16

„Schrecklich, schrecklich war die Nacht,
20 als er ward zur Gruft gebracht;
seltsame Töne durchs Chor hin schallten,
die Banner ohne Windstoß wallten –“
noch sprach der Mönch, da schlug es Ein! –
Nie hat wohl kühner ein Kriegsgenoss'
25 als Ritter William von Deloraine
dem Feind entgegen gespornt sein Roß:
doch schauert's ihn jetzt vom Fuß bis zum Schopf
und es sträubt sich ihm das Haar auf dem Kopf.

„Krieger, sieh, das Kreuz wie Blut
 zeigt auf das Grab, wo Michael ruht;
 ein Wunderlicht brennt in des Grabes Schacht,
 zu verjagen die bösen Geister der Nacht,
 und brennen soll des Grabes Licht,
 bis daß der jüngste Tag anbricht.“

5

Der Mönch schlich zu dem breiten Stein,
 wo webt des blutigen Kreuzes Schein;
 er zeigt auf einen verborg'nen Ort,
 der kühne Ritter ergriff sofort...

10

Minstrel, 2. Gesang

Und bitter stachelnd des Rosses Seite
 durchfliegt er rasch die verhaßte Heide;
 tief unten das alte Melrose er sieht
 bleich schimmernd empor und den schönen Tweed,
 wie Felsenmasse grau von Moos
 die düstre Abtei blickt dämmernd groß.
 Zu Hawick das Abendgeläut hatt' erklingen,
 nun wurden die Laudes in Melrose gesungen.
 Und wie der Wind aufstieg und sank,
 stieg auf und schwand der heil'ge Sang.

15

20

Minstrel, 1. Gesang

2. Gesang

25

Ach, schöne Frau, ihr hofft vergebens,
 längst schon ist in dem Strom des Lebens
 der Harfe Zauberklang verhallt,

mein Haar ist grau, die Glieder alt,
mein Herz ist tot, die Adern kalt;
die Saiten wollen nicht mehr klingen,
von Lieb' kann, darf ich nicht mehr singen.

5 5. *Gesang*

1

Nennt's eitel nicht; – zu wahr ist's nur,
wann sinkt zum Grab der Dichter nieder,
dann trauert tief die stumme Natur
10 um den, der sie geehrt durch Lieder.
Einsame Höhlen, Felsenhöhn
erheben um ihn Klaggestöhn;
der Berg weint im kristallinen Quell,
die Blum' in Balsamtränen hell.
15 Durch die ihm teuern Haine schleichen
die Lüftchen seufzend, und die Eichen
antworten stöhnend dumpfern Klang,
und Bäche ihre Wellen lehren
sein Grab mit leiserm Klaggesang
20 auf ihrem raschen Gang zu ehren.

2

Leblose Wesen trauern nicht
fürwahr ob der Verstorb'nen Staube,
der Hingeschied'nen Klage bricht
25 hervor in Strom, in Luft und Laube,
die wären schon vergessen lang,
wenn sie nicht lebten im Gesang,
die mit des Dichters Scheidehauch
zum zweitenmale sterben auch:
30 es weint des Mägdleins blasser Geist,

daß treue Liebe keiner preist,
und schüttelt auf des Minstrels Grab
von Ros' und Dorn die Trän' herab;
und klagend auf dem Schlachtfeld steht,
das er mit Toten hat besät,
des Ritters Geist; sein Ruhm ist fort,
ihn ehret nicht mehr Sang und Wort.
Er besteigt den sausenden Sturmwind wild
und kreischt entlang dem Schlachtgefilde:
der Häuptling, des' altes Krönchen lang
noch funkelte im Schlachtgesang,
vom Nebelthron des Berges sieht
unkennlich liegen im Gebiet,
wo er einst herrschte, seinen Staub.
Sein Nam' ist des Vergessens Raub:
die stillen Höhlen füllt sein Stöhnen,
den Bach schwell'n seines Zornes Tränen;
sie klagen all', daß Sängers Hand
für sie die Saiten nicht mehr spannt
und daß ihr Ruhm, der oft erklungen,
vom Sänger nimmer wird gesungen.

5

10

15

20

*

Co ti prospěje tím býti, co ti to přinese nežli myšlenku,
že tím jseš? Každý rozumí jen sobě.

*

Ve Waltera Scotta románu *Quentin Durward* dává král
Ludvík poručení Quentinovi, aby před ženskými v galerii 25
(viz str. 10, díl 2) se stavěl, jak by neuměl francouzsky, a tedy
jejich řeči vyslechl, zapomenuv jak ten velemoudrý král,
tak pan spisovatel, že Isabela jej již v hospodě U lilie (viz
str. 90, díl 1) slyšela francúzsky mluvíti.

[40] Dubravius, domnělý Řek, a opat arménský z Istrachova; hvězdáři, první budil mrtvé, druhý po 40 let nespátřil slunce. Díl 2, str. 55. W. Scott.

Bei denen der gereifte Mann lächelnd seufzt oder scuf-
5 zend lächelt.

*

Nejnižšímu se podrobí, by nejvyšším se stal.

Pusťte mne na ni, a pak necht' zemru.

Přicházejícím v život mohlo by se říci „nechte vši nádeji
za sebou“; kdo nádeji v nás budí, nejnešťastnějšími nás
15 činí, kdo v nás vzbudil nádeji nesmrtdlnosti. — — —

*

Das scheußlich heuchlerische Gesicht Trois Échelles, der
die Augen gegen Himmel erhob, als verrichte er im Innern
seine Andacht, und die grimmige Possenhaftigkeit Petit
Andrés, der sich die Zeit damit vertrieb, die Gesten und
15 Gesichtsverzerrungen seines Gefährten vor dem Einschlafen
nachzuäffen.

*

Begebenheiten aus Europa erreichen in der Neuen Welt
das Ohr der Bewohner, nachdem sie in der Alten schon
vergessen sind.

*

20 [Roku 1832 navštívil jsem Bezděz...; Chrabrý pane z Ko-
kořína!; Večer na Bezdězí...; viz zde str. 121 a 122.]

*

Místa k výhlídce na Krkonošské hory
nejpřšhodnější jsou :

Großvaterstuhl auf der Heuscheune bei Wünschelburg—
zwischen Starkstadt und Braunau einige Spitzen; die Berg-
höhen auf dem Wege von Adersbach nach Ahlendorf oder 5
Schömberg; dann die Höhen des Königshaner Gebirgs-
kamms, vorzüglich der Spitzberg; – Ježek – Kozákov. Ho-
dinu na poledne pod Jičínem u Veliše kopec s pozustatky
zbořeného hradu, hodinu pod Arnovem Deberný vrch,
Bradlec, Kumburk, Tábor, kopec u Kalné, Heidelberg 10
u Vrchlabí. (Nejpřšhodnější čas jsou hodiny odpolední až
přes západ slunce).

Die besten Aussichtspunkte von der Höh' des Riesenge-
birges sind, wenn man vom östlichen Flügel desselben und
an dessen südlichster Spitze anfängt und in der Richtung 15
gegen Norden und Westen auf den westlichen hinübergeht
und dann wieder auf dessen südlichsten Zweig jenseits des
Elbtales, den Heidelberg, zurückkehrt, folgende: 1. der Spic-
gel oder die Plattform des Schwarzberges, 648 Toisen See-
höhe, je höher man nordwestlich gegen den Fuchs- und 20
Keilberg aufsteigt, desto größer wird die Übersicht bis 2.
auf den Rücken des Brunnberges, und zwar sowohl der |
östlichen als *westlichen Kuppe* desselben, welche beide [41]
verschiedene Aussichten gewähren, vorzüglich in das Innere
des Gebirges; von der letztern in die schauerlich wilden 25
Siebengründe; von der westlichen sieht man die Riesen-
koppe in ihrer schrecklich schönen Ansicht von der nach
Böhmen zugewandten Seite. – 3. Die Riesenkoppe. – Die
Koppe sieht man sehr gut von der Höhe der Teufelswiese
oder des Lahnberges oder den Teichrändern; wo sie von 30
der schlesischen Seite mit ihrer ganzen furchtbaren Höhe
den Zuschauer beinahe erdrückt, wo sie in ihrem einzigen
steilen Abhange von fünfthab[hundert] Toisen in den

finstern Wolfshau hinabfällt. 4. Sturmhaube. 5. Das große Rad. Von hier sieht man den Kynast und die Schnee gruben, vorzüglich vom Grubensteine. Der Charakter der klei-
 5 nern ist ernste melancholische Trauer und Verslossen-
 heit, der großen unwillkürliches, bei den Haaren packen-
 des Entsetzen verbunden mit dem Gefühle unvermeidlicher
 Vernichtung. – *Verwiesen in jene, würde Gram und Schwermut*
den Verlassenen langsam verzehren; festgehalten in dieser, Ver-
zweiflung den Unglücklichen schneller töten. Hiezu der Kontrast
 10 des entfernten schlesischen Unterlandes, dessen Ansicht
 von den Grubenrändern ist eine der ersten Sehenswürdig-
 keiten. 6. Der Reifträger. 7. Der Kahle Berg oder die Gro-
 ße Steinlehne. 8. Kesselberg. 9. Kamm des Heidelbergs,
 auch Heidelberger Ziegenrücken; dieser ist wohl zu unter-
 15 scheiden von der Kuppe gegen Hohenelbe zu, und von ihm
 die schönste Aussicht des ganzen Riesengebirges in der
 Entfernung von zwei Meilen.

*

DÍL PRVNÍ

PLÁNU CESTY DO KRKONOŠŮ Z PRAHY

20 1. *Outerý.* Z Prahy ráno ve čtyry hodiny dne 20. srpna 1833
 přes Líbeň, Prošfk, okolo Střížkova, přes Ďáblice, okolo Ba-
 koměřic do Líbeznice, odtuď po silnici přes Labe na Ště-
 pánském přívoze až do Melníka. Tam se zdržíme do dva-
 nácti hodin. Odtuď k Svatému Jánu na kopci, tam zusta-
 25 neme skoro do třech hodin. Odtuď na Vysokou přes nový
 Kokořín do zřícenin starého Kokořína, v jehožto sklepích
 nám bude přenocovati. (Zde nocleh i večere.)

2. *Středa.* Dne 21. ráno ve čtyry hodiny pujdeme ze sta-
 rého Kokořína oudolím Svatovojtěšským na Housku, zde
 30 nám lze býti do sedmi hodin, odtuď na Bezděz, tam pobu-
 deme do třech hodin. Z Bezdězu po silnici do Mladého

Boleslavu; – tam náš druhý nocleh; dříve však se podíváme do Zalužan.

3. *Čtvrtek. Dne 22.* ráno na Michalovice, odtud po Jizeře do Zvřetic, tam se zdržíme do jedné hodiny; pak se odebereme do Kláštera a ještě ten samý den (se vrátíme) spatříme Zásadku; na noc však se navrátíme do Kláštera neb do Hradíště. 5

4. *Pátek. 23tého.* Ráno časně pujdeme do Valečova, odsud přes Kněžmostí do Kosti; zde ustaneme do jedenácti hodin, odtud na Trosky, zde do 4 hodin, pak na Hrubou Skálu. Zde ustaneme přes noc. 10

5. *Sobota. 24tého.* Ve čtyry hodiny ráno zpátky přes Trosky do Jičína, zde pobudeme do devíti a o desáté hodině budeme v Radimi. Jestli však se pujdeme podívati na Veliš, tehdy nepřijdeme do Radimi léč až o jedné hodině. Odsud se pujdeme podívati na kartouzu, Bradlec i Kumburk, takže po slunce západu neb o osmé hodině se budeme vracovati do Radimi, kde přenocujeme. 15

6. *Neděle. 25tého.* Vyjdeme časně z Radimi do Třebihoště, z něhož se pujdeme podívati do Králové Dvora, tak však, že se opět na noc do Třebihoště navrátíme. Zde, jestli se to dříve nestalo, zosnujeme collegialiter, vincente majoritate et victa minoritate, díl druhý Plánu našeho. K čemuž nám Bůh dopomahej. Amen. (Protokol.) 20

*

Roku 1832 navštívil jsem Bezděz, byl jsem tenkrát – 25
21tiletý, – chtěl jsem říci 20tiletý, ale ach! – člověk žije,
den za dnem mizí, a než se nadá, pláče po zašlém letě.

*

Chrabrý pane z Kokořína!

*

Večer na Bezdězí. Měsíc v nové čtvrti, kouř nad Hiršbergem, jezera či rybníky. Jestřabí. V krásném oudolí pod Kokořínem jsou Češi i Němci, ještě zdržuje se česká řeč a vzdoruje tlačící nepřítelkyni, jako by líbozvuk její nerad
5 opouštěl oudolí krásné.

*

[42] Durch acht Gemächer, im sechsten eigner Ausgang. Gotische Doppelwölbung in dem Gange aus der Kapelle nächst den Gewölben. Hinter dem Turme zwei Gewölbe. Säle. Der Tür gegen (über) links zwei Fenster, gotisch,
10 unter dem einen ein kleines in ein unteres Gewölbe. In der linken Ecke der Kamin, eine enge gotische Tür. Gotische Wölbung mit Säulen, enges Reliquienloch. Der Doppelsinn des Entführens beim [začerněné slovo] mit d. [nečitelné slovo]. [Kresba púdorysu Bezdězu.]

*

15 Na Bezdězí. Oblaky nade mnou co stáda beránků, za horami však černý, hustý mrak, temnější než stíny tmavé horní. Vítr zanášel sem tam již požloutlé listí. Krávy. Pařšlek sluneční. Důha, kus, jako obraz v černém rámu. Ostrůvek na jezeru Hiršbergském, silnice – všsky. Hřib. Za
20 horami vycházelo slunce vzdálených světů; – naše zapadlo. Sám na noc v zříceninách. Tišeji a slavněji lesy hučely, z dálky pes a houkání. Mnohý list letěl dolu, bylo mu zde samotno, smutno, pusto, aby zemřel mezi kvítím polním jako králové, jen studené kamení atd. Poslední zář pro-
25 trhlým mrakem, kdy jsem šel dolu, u třetí brány; kapličky, reflexe. Klekání u druhé brány. Hledaje odpočinití a spaní v hospodě, zabloudil jsem na hřbitov: „Kde pod mohylami tiší mrtví spí.“

*

[43] [Kresby: Říp od Melnika nad vodou. Kokořín.]

*

Co zde sním a co zde vypiju... [V 1. svazku, str. 243.] [44]

*

Bradlec. Jur[i]st[ův] spád. Kumburk. Křesání. Louč.
Hory. Sněžka. – [Kresba: Kumburk.]

*

Tábor. Arc[ibiskup] Arnošt I. Dřevěný kříž. Na Kozlov.
Zebín. Magdaléna. Valdic[ký] kartouz. Sv. Josef. Cely. 5
Jídlo. Arest. Byt opáta. Buly. Refektář. Blázen. 4krát za
rok v zahradě. Způsob čtení mše svaté.

*

Oudolí před Radkyní, vzadu hory, ⟨za⟩ před ní cesta
napravo k Bělohradu, vlevo k Pecce. Blíž rozcestí kamenný
kříž. 10

*

Pecka. Kamenný most, ve bráně zdvíhací, nalevo okno,
velmi silné mříže, u vrat těžký řetěz; kamenný portál polou
spadlý, balkónová okna; ve dvoře kryté pavlače.

*

Všecko, co živého, ⟨tiskne⟩ spěchá odtud, nic zde nepře-
byde, ani strom ani bylina již více, ⟨léč⟩ než člověk jediný 15
tiskne se vždy dále a dále v čistější a jasnější nebe blankyt,
a nenalezá zde léč tajemně šustící mech a chladný, studený
snh.

*

Dub studánkou v Čistěj.

*

Taká dívka – kydá hnůj. 20

⟨Zjitra⟩ Ha! co myslím? ⟨nevyzřej,⟩...

Jako Troska v světle bledém... [V 1. svazku, str. 219.]

[45] [Kresby: Dol sv. Alberta u Housky. Houska.]

[46] In diesem Haus - - - - -
Wo Lachen Freude nicht - Denken nicht Sinn -
3 Die Sprache Worte nicht - Mensch Mensch nicht ist? -
* Byron

[Kresba: Horské hřebeny.]

*

Já miluju květinu, že uvadne, zvíře - poněvadž pojde; -
člověka, že zemře a nebude, poněvadž cítí, že zhyne na-
10 vzdy; já miluju, - více než miluju - já se kořím Bohu, po-
něvadž - není. - Každý člověk by miloval druhého, kdyby
mu rozuměl, kdyby v něj mohl nahlednouti, léč - - -

Jiný praví, jaký žel jim, že obrazotvornost obraz milenky
před oči staví, což já, kdy obraz její ani představití mi ne-
15 lze.

Hřbitov - protivné slovo, proč ne co Němec kostelní dvůr
atd.

Brousila srp o hrobový kámen.

*

Bratři. Apostrofa Oldřich[ova] na sen. Jindřich IV.
20 *Heinrich:* O Himmel, könn[te man im Buch des Schick-
sals...]

*

K opsání: Athos. Atlantis. Ätna.

*

[47] [Kresby: Mladá Boleslav. Zvřetice.]

[48] [Dvě kresby Kunětic.]

[Kresby: Kumburk a Bradlec. Pecka.]	[49]
[Kresby: Semtěš. Květnice.]	[50]
[Kresby: Zásadka. Pecka.]	[51]

<i>Heinrich.</i> O Himmel, könnte man im Buch des Schicksals	[52]
doch lesen und der Zeiten Umwälzung	5
die Berge ebnen und das feste Land,	
der Dichte überdrüssig, in die See	
wegschmelzen sehn! und sehn des Ozeans	
umgürtend Ufer für Neptuns Hüften	
ein andermal zu weit! Wie Zufall spielt	10
und Wechsel der Veränderung Schale füllt	
mit mancherlei Getränk! O sah man das,	
der frohste Jüngling, diesen Vorgang schauend,	
wie hier Gefahr droht, und dort Leiden nahn:	
er schlöb' das Buch, und setzte sich und – stürbe.	15

Heinrich IV., 3. Akt, 1. Szene

*

Schaal. Gewiß, ja das ist gewiß. Sehr sicher! sehr sicher! Der Tod, wie der Psalmist sagt, ist allen gewiß, alle müssen sterben. Was gilt ein gutes Paar Ochsen auf dem Markte zu Stamford?

20

Stille. Wahrhaftig, Vetter, ich bin nicht da gewesen.

Schaal. Der Tod ist gewiß. – Ist der alte Doppel, euer Landsmann, noch am Leben?

Stille. Tot, Herr.

Schaal. Tot? – Sieh! sieh! er führte seinen guten Bogen – und ist tot! – er schoß seinen tüchtigen Schuß. Johann von Gaunt hatte ihn gern und wettete viel Geld auf seinen Kopf. Tot! – Auf zweihundert und vierzig Schritte traf er ins Weiße und trieb euch einen leichten Bolzen auf 280 Schritt), auch 90 Schritt, daß einem das Herz im Leibe

30

lachen mußte. Wieviel gilt die Mandel Schafe jetzt? –
2. Szene.

*

Mnohé dítě zvolá někdy: „Ó kých bych se bylo nezrodilo!“
5 „což asi toto mé dítě učiní?! – Při této důležité otázce
stojí péro mé na rozpacích jako 70tiletý ženich! – Nebo běda
otci tomu dítěte takého, lépe by bylo bývalo, aby mlejnský
kamen byl býval zavěšen na hrdlo jeho – (a on uvržen byl
v moře) atd., a běda pak i mně, jestli dítěti mému tak bude
10 zvolati, neb ⟨j⟩ v tom okamžení, jak to vyzvolá, těžký mi
kamen (ač ne na hrdlo zavěšen) přece alespoň jen na srdce
uvalen – – ha – kde jsem? – zelenou ještěrka z traviny
nízké zde zdvíná hlavu k bledému měsíci – v průzračí nově
vyvorané lebky lesknou se svatojanské mušky, místo někdy
tam žívoucích očí – – – atd., ba věru, já jsem ve Hvězdě! –
15 „Ve hvězdě? – hm, – snad v měsíci!“ – – Ne, příteli, ve
Hvězdě jsem, a sice ve Hvězdě hodinu vzdálené od Prahy,
⟨génus můj⟩ ani nevím, zdaž dobrý či zlý duch? však –
génus můj mě sem vedl, ⟨a⟩ ana právě dnes zde byla kaž-
doroční slavnost držána(!); a ta buď dnes oukolem péra
20 mého! – „Aj – tehdy máme čísti obrazy z Hvězdy, a slíbe-
né jsou nám obrazy z Prahy?“ – Inu, jak to člověk vezme
⟨! – Zajistě⟩, – což kdy dokážu, že obraz z ⟨Hvězdy není
nic jinšího než obraz z Prahy⟩ Prahy může i obrazem
z Hvězdy býti. „A jak to?“ – Takto: Zajistě že mnohý
25 dnes řekl: Celá Praha jest ve Hvězdě! „To jest pravda!
I já sám jsem to učinil! –“ – ⟨Když tehdy celá Praha ve
Hvězdě jest, jest tam i Praha – a kdy obraz z celé Prahy
piši, piši i obraz Prahy, celá Praha však jest ve Hvězdě; –
tehdy pišu obraz z Prahy, to jest celé Prahy – to jest
30 z Hvězdy – a tím způsobem lze obrazu z Prahy obrazem
z celé Prahy, to jest z Hvězdy býti: zdaliž jest pravda? –
Tehdy:

Obraz z Hvězdy:

atd.) Tehdy: ⟨Celá Pra[ha]⟩ Ve Hvězdě jest celá Praha, v celé Praze jest ⟨Hv[ězda]⟩ Praha – tehdy ⟨H⟩ Praha jest ve Hvězdě – ⟨a když tehdy obraz pišu⟩ já pišu obraz z Prahy, tehdy ⟨jej piši⟩ i z celé Prahy, a proto z Hvězdy; a obraz z Prahy tehdy není nic jinšího než:

Obraz z Hvězdy

Chtěl jsem říci: Byla tmavá noc – však pryč s tím – nechci, aby v spisu mém jaká temnost panovala, – proto počnu: „Byl večer šerý“ – šerý??? – ano, šero bude v mé povídce – tehdy: „Šero bylo“ atd. – ¹⁰

*

[Kresby: Silberstein. Gradlice.]

[53]

*

Der bunte, plauderhafte, scheue Tag ⟨hat⟩
hat sich verkrochen in den Schoß der See;
laut heulend treiben Wölfe nun die Mähren,
wovon die schwermutsvolle Nacht geschleppt wird,
die ihre trägen Fitt'ge, schlaff gedehnt,
auf Gräfte senken und aus dunst'gem Schlund
die Luft mit ekler Finsternis durchhauchen.

[54]

15

2. Teil, Heinrich VI., 4. Akt, Sz. 1 ²⁰

*

BRATŘI

«H[erouš]: V ⟨svůj svadebn(ý) den⟩ svadební svůj den
⟨tebe⟩ tě příroda
stvořila, ozdobující sebe.»

*

Ó by mohly červené rty moje
co dvě milujících poutníků
snížiti se k svatě své, ku krásné
ruce tvojí, aby odhřešily,
5 co provinil jazyk, bratr jejich,
proti jemnému tak uchu tvému
takou žalobou.

(*)

Scéna z (II.) IV. nebo 5. jednání

- J[itka]: Zimní vítr čeří chladnou vlnu
10 studeným zjasněnou svitem Lůny.
H[erouš]: Mně o závod s větrem studeným
barví plamen, (jenž) který sem mne vodí,
líc(í)e, jenž by dávno byl(a)y zbledl(a)y,
kdybys ty nebyla.

*

Scéna z II. jednání

- 15 O[ldřich]: Tak mně milý tento zlatý vínek,
co mi zdobí vojevodské čelo,
že jej sevřená nepustí ruka,
leč ač někdy (vstříc se podá smrti.) sama sebe
smrti
20 vstříc se podá; a to ještě slzy
zraků mroucích vřelé lichotiti
(budou ustydlým) lícím mojím budou
ustydlým,
aby žel nevydřel na níh břehy,
v n(í)ěž by stékaly se potoky,
25 (slzí) které ještě mrtvý prol(eji)évati
budu, že již v cizou ruku dán jest.

*

Scéna z III. jednání

B[oleslav]: <Co> Čím jsem byl, tak daleko již jest,
že víc nevím, <zdali jestotou> zdalž to
jestotou,
čili <jen snem bylo přešlé> snem jen přešlé bylo
noci.

*

Bratři.

5

Boleslav jen se staví zblázněným, aby vzbudil litost nad sebou a zůstal jistý životem, také před Jaromírem, načež pachole vedoucí Jaromíra:

Scéna z 3. jednání

Nech <toho>, starče, však není toho třeba, 10
tento tě <neuhlídá> neprozradí, – nepozná –
A <by jsi> bys i litost také vzbudil v něm,
nemá ti čeho dáti, byť i chtěl.

*

Slepý – slepý? – slepý? – – Ó již vím,
co <jest> slepým býti jest – oslepeným – 15
Já jsem tím také byl, – však již dávno –;
ó jako bych viděl zraky tvé,
jak namahá se zbledlá zřenice
ještě <na> něco chtící zhlednouti,
co v bolestích zatím žíla sebou 20
trhá, kroutící umrlým okem tvým,
jak bys v smíchu svoje zvracel <oči> zraky.
Ó to strašný osud, býti slepým –
oslepeným – Na krok vzdáleno

(makaje okolo sebe)

co od tebe, již <pro tebe není> není pro tebe, 25
tvůj svět tak ouzký, tak malý jest,
<neobsahuje více nežli ty; –> <on nemá místa
více nežli ty; –>

nepotřebuje místa víc než ty; –
a časem-li co z dálky pochopíš
uchem otevřeným, jen touhu tvou
to budí více, bys to spatřil též.

5 Ó já to znám, tak jsem bloudil i já,
etc.

(Hrdě.) Teď však jsem sám si stvořil jiný svět,
ten žije ve mně, – (–) kdo mi vezme zrak,
nímž na tento můj vlastní hledím svět? –

10 J[aromír]: (Smrt!) Nic než smrt!

B[oleslav]: Ha! – co díš? – a přece,

smrt mě zbaví toho také zraku; –
tehdy nic – nic – nic nespatřím více,
nic než tmu, a ani tuto již –?

15 Však co více, ona také sluch
vezme mi, zbaví mě čichu, citu,
ani jeden smysl nezbyde,
co by vzbudil touhu po zraku;
říše ta pustá bude noc,
až já zapadnu – a smrt atd.

*

[55] O Kind, dein Vater gab zu früh dir Leben
und hat zu spät des Lebens dich beraubt.

3. Teil, Heinrich VI., Akt 2, Sz. 5

*

25 Ty jsi zemřela; byl to (u) sen, že jsem věřil, že pro krásu
tvou nemožno tobě zcela zajíti, však co jsem viděl krásného
na tobě než tělo tvé, a to právě jest, co zajde; tehdy dobrou
noc tobě v zemi této, mě odnese loď přes moře v jiný díl
světa; – a byť i nesmrtnost byla podílem nám, co jsem
míloval, nespatřím více; ani prach náš spojen nebude ni-

kdy, mezi mou a tvou hrobkou bouří oceán; – leč až někdy
poslední dech můj s růžovými červánky vzplane nad obli-
čej země, smísí a spojí s tvým se pevněji, nežli by nám
v životě spojití se bylo možno.

*

Voda tak netouží sůl obejmouti, neb: jak voda sůl objí- 5
má, že se rozplyne atd.

*

Výhlídka na řeku za Karlovem atd. Dívky při etcetera
na Karlově zpív[aly]:

Chodějí tamtudy – repete ter
myšlivi. 10

Však já tam mou milou nenechám,
však já ji tam samou nenechám,
však já si tam za ní – ter repete –
pojechám.

Dala sobě hádat – ter
cikánce. Atd. 15

*

Ona tak jedná, nevědoucí, že neslušně jednala; – pro ni
není nic neslušného. – Ona nevěděla, co jest krásná krajina,
poněvadž nikdy nevyšla z města. – Charakteristika. Poráde
v domácnosti, netouží ven. 20

*

Vězeň od maličkosti; slýchaje v žaláři svém o kráse pří-
rody, kterou nikdy neviděl, touží ji spatřiti, pak najednou
ji uhlídá. – – –

*

Bitva na Bílé hoře – Maria; Tábor; – píseň – „Pojďte, boží bojovníci“; pak „Svatý Václave, vojvodo české země“.

*

1 Iní. Sednice, kde N. nemocný, hlas umíráčku, dvě vojá-
ků, na cestu se ptá po dubu silného oděnce, N. najednou
5 uzdraven jde s nimi, hořekování po něm a nádeje pozusta-
lých.

2 Hé. Na vrcholku Blanška N. se modlí za Čechy, vášnivě,
až posléze padne na tvář, reje rukama v zemi. – Nad ním
10 vystoupí duch strážný národu českého, plný měsíc vychází
za vrcholkem a prosvítá skrze postavu ducha; zdola píseň
„Svatý Václave!“ –

Hrobka, královna před hrobem sv. Václava se modlí,
z rakve světlost vychází.

*

15 Flašinetláři. Hadrnice. S pískem. Jablečnice. Dřevoště-
pové. Nosičky. Vozíčkáři. Trakařníci. Fiakristé. Husařky.
Vaječný trh. Barvířský ostrov. Střelecký ostrov. (←) Bály,
slečny neznající krásu okolí pražského, kdež nikdy nebyly,
netouží po něm, jen po tanci, (zvo) v nocích veselostím jsou
20 přítomny, ve dne spí neb pilně pracují, a zemrou ani nevy-
jdouce z města, v kterém se zrodily, třeba v dost vysokém
stáří. – Scéna v hospodě. – Mladší bratr drží dívč(y)u
ok[o]lo krku a sklenici ve ruce na zdraví veselosti, starší mu
předhazuje, že tím kazí zdraví a krátí život; mladší vypra-
vuje, co jest život a že není štěstí dlouhý život; tehdy ráději
25 krátký v rozkoších; starc 40tiletý dá mu za pravdu a vy-
pravuje svůj život a (p) své předsevzetí. Hrůzou pojatý otřese
se mladší bratr, než chopí sklenici a fisku, starší se vzchopí
a spěchá odtud, druzí se smějí za ním. Mladší nepracuje,

jen se toulá, bídně živ dost na to, co vyžebřá, ⟨p⟩ nazvíce
v opilství hledá potěchu.

— — —

K flašinetláři, toulání po vsích, přijde na noc, postaví
stroj a čeká, co pán řekne, ten kyne rukou, vezme onen 5
stroj svůj, vzdychaje jde dále. —

— — —

Harfenistky. Kuchynářky, kaše s medem na zádech. —
Básník s dívkou prozaickou v divadle k bálům.

*

V prvním polibení hned jako i k rozloučení. 10

*

Syn jeden mrzák, dlouhou ruku jednu, druhou příliš
(dlouhou) krátkou mající, kyčel vysazený, přitom od obli-
čeje velmi krásný, chodil po opovrženlivých místech; otec
sám sebe trápil i jeho vtipem svým, až posléze syn jej otráví; 15
syn druhý dívku tu, co první nešťastně, šťastně milující
vrací se v noci; — strážnice, volání do zbraně, strašné křík-
nutí, vzteklý otec, syn jej zastřelí (sen), v noci vše se děje.
Poprava syna a svadební kvas druhého, sundání prvního
a smrt druhého. — (— — —) Vtip při sundávání s vyrostáním
ruky té, která udeřila otce, — „že dosti dlouhá k tomu!“ 20

Otec: „Přijde na to, zdaž tvou krásu na *dlouhý* neb *krátký*
loket měří; — že pak vzdy tak *jednostranně* soudíš.“

*

Jako hladové dítě, vidouc jablko, neřekne: „Prosím, dejte
mi to jablko,“ ale radostně i smutně praví: „Jablko! ach
jablko!“ — a přitom radostně i smutně na toho pohlíží, ko- 25
mu patří, tak tento stavec.

*

[56] Flašinetláš přijde v svůj hořící byt (popsání) a na hlavu mu padne trámec, s rychlostí se hledí zachrániti, tehdy se ještě něčeho horšího bál, než co se mu již přihodilo, a sice smrti, a to přece nás všechny potká, tehdy jsme tak nešťastní jako on. – Přibližování se slunci k Síriu; – zdaž ne obráceně? – Oči milenky. Žert.

*

Však ten zásvit růžojasných lící... [V 1. svazku, str. 220.]

*

– die Erde fromm zu küssen,
den einz'gen Stern, den ich erreichen kann.

*

10 Dann reich' der Erde kniend vor deinem Throne
im Untergange eine Märtyrkrone.

*

Es weht kein Lüftlein, es verlöschen die Flammen,
einsame Fünklein irren, wie ferne
wiederfindende Freunde, zusammen
15 und küssen sich und sinken wie schießende Sterne.
Mit der Aschenwimper im glühenden Aug'
der Kohle spielet der schlummernde Hauch,
es blicket und sinket und stirbt; und den Saum
des Sternenmantels der Nacht hebt der Traum
20 und spiegelt mit zerrissenen Bildern uns an.

*

Tichý jsem co harfa bezestrunná... [s poznámkou:]
Od str. 27. [V 1. svazku, str. 191.]

*

Že se stydí česky mluvíti? – To přičti jen nevzdělanosti její. Každá opravdově vzdělaná dívčina mluví řečí českou veřejně i podomácku, jen taková, která se bojí (česky) tou řečí mluvíti, kterou sprostší mluví dívky, že by mezi (ony) tyto mohla počtěna býti, proto se bojí, že jim v jiném ohledu podobna jest a jen německým mluvením od nich se liší, zapomínajíc, že i sprosté dívky, časem ty ve všem ohledu nejsprostší, Němkyně bývají. Opravdově vzdělaná dívka právě tím své vítězství jeví nad polou vzdělanými německy mluvícími dívkami, že ačkoliv česky mluví, přece (po) od sprostých již nejen vším (jiným) ostatním jednáním, svými mravy a způsoby se rozeznává, nybrž i vybroušeností a pravidelností řeči své nad ně i nad špatné Němkyně vyniká, a tudy německé řeči k svému se rozeznání nepotřebuje jako tyto polou čili jednostranně vzdělané dívky. – Však nejen o dívkách toto platí – – –

*

Čtění knihy. – Poezje Brodzińskiego. – Nowy Parnas polski, tom III, obsahuje Poezje Korsaka a Chodźki. – Briefe über die dänische Literatur von Fürst. – Księgi pielgrzymstwa polskiego. – Časopis Jindy a nyní na rok 1833. –

*

Čtění: Květy severní. Almanach ruský na rok 182(8)9. Tam Romans od L. Delviga. – More od Žukovského a m. j.

*

Z Mindowe, król litewski. Obraz historyczny w pięciu aktach.

5 Str. 83. Akt IV, scena II.

Lutuwer (cicho). Królu! w krzyż nie wierzę...

Nie mam wiary – i krzyż mię nie może przekonać.

Mindowe. Skonaj bez wiary...

Lutuwer.

Panie! panie, daj mi wiarę!

Jakąkolwiek... nie mogę tak bez wiary skonać...

10 Przyjąłem chrzest, gdyż kazał – dzisiaj bogi stare
wołają mnie! wołają! każ mi wrócić!

Mindowe.

Każę.

*

Z Maria Stuart. Drama historyczne w pięciu aktach.

Str. 144 a t. p. Akt II, scena I.

Teatr wystawia mieszkanie astrologa. Wśród sali stół
15 zarzucony księgami – teleskopy w oknach obrócone na
niebo.

Astrolog, sam.

Nicość nauki – gorzki owoc doświadczenia!

Myśleć – zgłębiać – i potem wszystkiemu nie wierzyć,

20 dręczyć się, żeby okrąg swych marzeń rozszerzyć,

czytać w gwiazdach! – sąż one księgą przeznaczenia?...

Przeznaczenie!... szaleństwo walczyć z przeznaczeniem!

Ty, coś ręce zakrwawił, podnieś czoło blade!

Przeklinaj los, lecz przestań dręczyć się z sumieniem,

25 gwiazdy winne, że knuleś cudzą śmierć lub zdradę,

w kolebce byłeś takim jak dzisiaj zbrodniarzem,

z pokarmu matki ssaleś dni strute zgryzotą!

Ty, co posiadłeś cnoty, umierasz nędzarzem,

przestań się dręczyć – cnota twoja nie jest cnotą.
O! gdybyś w późnej chwili na śmiertelnym łożu
uznał ten błąd – tę nicość cnoty bez zasługi.
Dręczyłeś się – i po co? po świata bezdrożu
szedłeś samotny nędzarz... Jestże więc świat drugi?

5

SCENA II.

Astrolog. Nick (błazen Henryka Darnlej).

Nick. Jak się masz, ojczy?...

Astrolog. Ojczy! skąd to pokrewieństwo?

Nick. Z głupstwa rosna nauki – a z nauk szaleństwo;
jestem więc twoim synem, a te wszystkie księgi
są mi rodzone siostry, bo z ciebie się rodzą.

Astrolog. O nędzny! nie znasz nauk i badań potęgi!
Myśli twoje okręgu ziemi nie przechodzą.

[58]

Nick. Więc mi pokaż kres dalszy – Ojczy! proszę ciebie.

(Patrzy przez teleskop na niebo obrócony.)

Cha! cha! cha!

15

Astrolog. Cóż widziałeś?

N. (śmiejąc się). Niebo!

A. A na niebie?

N. (spokojnie). Nic...

A. Zasiane jest ono światy rozlicznymi.

N. (patrzy drugim końcem teleskopu, zmniejszającym
przedmioty).

Widziałem!...

20

A. Cóż widziałeś?

N. Ziemię!

A. A na ziemi?

N. Nic...

A. Mnie musiałeś widzieć?

N. Byłeś oddalony...

Byłeś mały jak proszek, mądry astronomie.

Nie patrz na niebo, znikniesz w tych światów
ogromie,
ale patrzaj na ziemię, patrzaj z tamtej strony,
jak małą ci się wyda! nauki! i sława!...!
Tym lepszy jest teleskop, im bardziej oddala.
Ale coś błazen króla na mędrca zakrawa,
a mędrzec króla...

A. Błaznom rozprawiać dozwala.
Lecz z czymże tu przyszedłeś?

N. Pyta mąż królowy,
jaki los czeka Rizzia?... Nie łam sobie głowy,
przy mojej się pomocy rzecz łatwo wysłowi,
powiadam ci, że zginie – ty powiesz królowi,
że zginie...

A. Precz mi z oczu! nie żądam pomocy.
Nieś to pismo królowi, w nim jest tajemnica;
los Rizzia w jasnych gwiazdach czytałem tej nocy,
wszystkie poblady, srebrne zachmurzyły lica.
Precz mi z oczu.

N. Lecz powiedz jeszcze, co mnie
czeka?

[59] A. Śmierć prędką...

N. A po śmierci?

A. Nie wiem...

N. Do widzenia,
równośmy mądrzy... (Odchodzi.)

A. Podle jestestwo człowieka,
kiedy głupstwem okrywa głębokie marzenia.

Str. 154. Akt II, scena V.

20 *Botwel. Astrolog.*

Botwel. Przyszłości mi nie kryją nadziei zasłony,
lecz przed śmiercią zasłona mgły tajemna, cicha,

śmierć we mnie uśmiech budzi, zasłona odkryta
może zgasi ten uśmiech?...

Str. 155.

Botwel. Powiedz mi więc szczerze,
czy wierzysz w twe wyroki? 5

Astrolog. Wierzę – jak w śmierć wierzę.

Botwel. Nigdy nie myłą?

A. Nigdy.

B. Marność nauk świata!

Dziś rzeczywistość plonne zawiedzie rachuby.

Czy długo ja żyć będę?

A. Trzy lata.

Str. 164. Akt II, scena VIII.

Maria. Wszak wiesz, że ja się zwykłam modlić bez korony, 10
i teraz się modliłam.

Rizzio. Przebacz mi, jam zblądził.

Lecz nie kładź jej na czoło – czoło twe utrudzi,
i myśl jakąś posepną przykrywa żalobą.

M. Bez korony nie zwykłam przemawiać do ludzi.
Rozmawiam tylko z Bogiem – z Bogiem, albo – 15
(ciszej, kładąc koronę)

z sobą.

Rizzio. Śmiałość mi odebrała – więc dobrze – odjadę.
(Staje w gotyckim oknie i z udaną obojętnością
mówi.)

Dziś dzień taki pogodny – dobry do podróży, 20
niebo czyste, błękitne, chmury lekkie, blade,
pokazują mi drogę, lecz nie wróżą burzy.

Obacz proszę, królowo, jak cicho na dworze,
kwiaty w twoim ogrodzie odświeżone kwitną, [60]
tam góry Szkocji barwą owiane błękitną, 25
odległe jak marzenia – jak tam szumi morze!

- Nick.* Ja sam się ukarzę.
(Wypija prędko puhar nalany przez królowę.)
- H.* Co czynisz?
- N.* Nic, wypilem królowy napoje;
(opakuje słowa králowny:)
zasnę jak małe dziecko, będę miał sny miłe.
- H.* Zadrzałem mimowolnie, lecz czegoż się boję? 5
On tylko zasnie.
- N.* Zasnę, gdy znajdę mogiłę! [61]
I tej może odmówią.
(Blednie, siada przy królu i głowę
na dłoniach opiera.)
Przed daleką drogą
powrócę jeszcze myślą w rodziców mieszkanie. 10
Widzę tam w końcu siola tę chatę ubogą,
szerniałe dymem ściany i obraz na ścianie,
a przy obrazie lampa; pies wrót chaty strzeże,
nad chatą dąb spróchniałe podnosi konary.
O Boże! widzę – widzę – tam mój ojciec stary 15
na progu pług naprawia i mówi pacierze.
Oto matka ze łzami usiadła do przędzy,
śpiewa pieśń, jak przy mojej kolysce śpiewała...
O któż by! któż by sądził, że pod dachem nędzy
urodzi się istota, co się będzie śmiała. 20
- H.* Pierwszy raz wpadasz, Nicku, w tak czarną
tęsknotę;
ty byleś tak wesoly?
- N.* Tak, byłem tułaczem.
Któż by przyjął do domu płaczącą sierotę?
Panowie mogą smutek głosić jękiem, płaczem,
nędzarz śmiać się potrafi, potrzebuje chleba. 25
- H.* Powiedz, co [ci] jest, Nicku! ten napój? o Boże!
Może jaki ratunek?
- N.* Już nic mi nie trzeba...

Słuchaj, królu! z dzieciństwa chowany na dworze,
służyłem za igraszkę – śmieli się dworzanie,
a ja widziałem wzgardę w ich śmiechu... Na Boga!
I ja też miałem serce! tak jak pies u proga,
5 jak twój pies się do ciebie przywiązałem, panie.
Wiedząc, jako śmiech rzadko królom towarzyszy,
chciałem, ażeby zawsze towarzyszył tobie;
teraz, król już mojego głosu nie usłyszy,
chyba się będzie jeszcze śmiał na moim grobie
10 i dzwonki mu przypomną dzwony na pogrzebie.

H. On umiera! Królowo, okropna to zdrada!
Nicku! Nicku! i cóż mam uczynić dla ciebie?
Oczy twoje ściemniały i twarz śmiercią błada.

N. Królu! zawieś na czapce kilka sztuk pieniędzy,
15 odeślij ją rodzicom... Złotem się pocieszą,
może pocieszą, może poratują w nędzy;
a czapkę w niskiej chacie na ścianie zawieszą
i będzie im niekiedy przypominać syna;
niech matka przędąc pod nią tę pieśń przypomina,
[62] którą niegdyś w kołysce śpiewała nade mną.

O Boże! jak mi słabo – jak mi w oczach ciemno.

H. Nicku! ty mnie rozczulasz! patrz, lzy moje płyną.

N. Królu! nigdy nie byłem łez twoich przyczyną,
czemuż wesołość moja z życiem obumiera?

25 *H.* O nie śmieć się! ten uśmiech smutny, wymuszony,
do głębi mię przenika, serce mi rozdziera...

Umierasz za mnie, wierny, wzgardą nagrodzony.

N. (wesoło). Nagródź mi. Wybierz czterech najuczciwszych
ludzi,

niech niosą trumnę błazna, niechaj głupstwo noszą;

30 a gdy się każdy dobrze ciężarem utrudzi –
tylko ciężarem głupstwa – po kraju ogłoszą,

że Nick umarły więcej waży niż Nick żywy...

Tyś się uśmiechnął, panie! o jakżem szczęśliwy!

Chciałem cię jeszcze widzieć z uśmiechem
na twarzy.

Przebacz mi, panie, wszystko, zamykam powieki,
już cię widzieć nie będę – tak mi się coś marzy,
tak słabo...

H. Nicku!

N. Żegnam! żegnam cię na wieki!

H. Przyjacielu mój! synu!

N. (podnosząc głowę, z oblakaniem).

Synu! któż mię woła?

Czy to mój ojciec? – Próżno! tak ciemno dokoła,
już was widzieć nie mogę – muszę was porzucić!
Och! zostawcie mi miejsce, przyjdę tam do chaty,
odpocznę – ja myślałem zawsze do was wrócić... 10
O matko! matko moja! daj mi inne szaty,
matko! jak mi źle było na świecie. Oh!

(Pada u nóg króla i kona.)

H. Skonał!...

(Bierze lampę i oświeca nią twarz Nicka.) 15

Zobaczę go raz jeszcze... Jak twarz jego zbladła!

Zsiniałe usta – twarde uszał sobie łoże...

O nieba! iskra z lampy na twarz mu upadła,
szalony! ja ją gaszę – on jej czuć nie może.

----- 20

(Stawia lampę u głów Nicka.)

Więc Bóg czuwa nade mną – i od śmierci strzeże...

Postawię przy nim lampę, całunem nakryję,

będę nad zmarłym w nocy odmawiał pacierze...

Tak samotny przy zmarłym i w noc taką ciemną [63]
sam jeden... Boże! Boże! zmiłuj się nade mną.

Koniec aktu IV.

– „Synu mój! synu! czemu od rana
jesteś tak smutny? twarz obłąkana,
miecz krwawą splamiony skazą?“ –

5

– „O matko! syn twój zabił sokoła,
dlatego dzisiaj twarz niewesoła,
dlatego we krwi żelazo.“ –

10

– „Synu mój! synu! po twym sokole
nie miałbyś takich zgryzot na czole?
i miecz nie taki czerwony?“ –

– „O matko! matko! zabiłem konia!
On mię tak szybko nosił przez błonia,
z wiatrami biegał w przegony.“ –

15

– „Synu mój! synu! źleś się obronił,
może byś po twym koniu łyzy ronił,
bładości inna przyczyna?“ –

– „O matko! matko! ojca zabiłem!
Bładością zgryzot czoło splamilem,
i we krwi ojca miecz syna.“ –

20

– „Synu mój! synu! po takim czynie
gdzież się obrócisz? w jakiej krainie
schronisz się, synu mój miły?“ –

– „O matko! matko! na świata kraniec
pójdę wzgardzony, tułacz, wygnaniec,
spokojnej szukać mogiły.“ –

25

– „Synu mój! synu! idź w obce strony!
Lecz cóż zostawisz dla dzieci? żony?
pod obce uchodząc nieba?“ –

– „O matko! matko! niech na nich spada
w dziedzictwie nędza, pod próg sąsiada
niech idą, niech żebrzą chleba.“ –

– „Synu mój! synu! w czarnej żałobie
została matka, i cóż po sobie
zostawi matce zabójca?“ –

– „O matko moja! o matko miła!
przekleństwo tobie! tyś mnie namówiła,
żem zabił ojca.“ –

Juliusz Słowacki 10

*

Ze Słowackiego *Mindowe*.

[*Herman.*]

Łudzisz się nadzieją,

plonną nadzieją... Słyszysz chrześcijańskie dzwony?

Słyszysz? chrześcijańskimi przemawiają słowy.

Umilkły wasze bory, ustały drzew szumy,

i ludzie milczyć będą, i uchylą głowy.

Słyszysz te dzwony? teraz zbądź niewczesnej dumy.

Zbladłeś?

*

[*Trojnat.*] Te włosy, twardą stałą przetarte przyłbicy,

przyłbicy, która była postrachem dla wroga,

spadną pod nożycami jak za ciężkie winy...

Lutuwer.

*

Panie, noc uchodzi,

trzeba śpieszyć...

Mindowe.

Tak, prawda! zesła twarz miesiąca.

Pójdę, może mnie nocy powietrze ochłodzi.

Akt III, scena I 25

*

[*Mindowe.*] Co ty drżysz, krzyżaku? – –
Któż ty jest?...

*

Mindowe. – koło mego tronu
widzę sztylety... precz stąd!

Hejdenrich. Wiara królów strzeże.

5 Żegnamy ciebie, panie.

Akt I, scena I

*

Hejdenrich. Precz, mnichu!

Mindowe (zrzuca ubiór mnicha).

Mnich już odszedł – został książę Litwy.

Hejdenrich (dobywa miecza). Już stąd nie wyjdiesz
księciem!

*

10 [*Hejdenrich.*] Ufaj! od Boga mi dane
mam prawo tych rozgrzeszać, co się krwią zmazali.

*

[64] Bazlivec př(i)činou matky, uleknuté maličkostí před po-
rodem jeho. Tak z maličkosti něco velkého následuje.

15 Renntiere der Lappen müssen einmal im Jahre Meer-
wasser trinken, und wenn bei der Sommerreise die Herde
an das Ufer kömmt, so stürzen alle auf einnal zum Wasser
hin. – Das Zelt der Lappen heißt lawo. – R[ursus] vidi 20.
m[ěsíce] led[na] r. 1834.

*

20 Píseň. Tam na hoře holoubátko... [V 1. svazku, str.
159.]

*

K Poznamenání ku Křivokládu

Poněvadž ze zkušenosti vím, že (řeč) poznamenání na začátku uváděn(á) z většího dílu nečtěné se převrátí (a opomine), umínil jsem předmluvu ku Křivokládu ne sice někomu na křivdu klásti, ale na konci postaviti, domní- 5 vaje se, že tudy již beze všech jiných okolostojičností tato předmluva domluvou se může státi.

Čtění. Shakespeares Bezähmte Widerbellerin oder Der Keiferin Zähmung. – Poezje Słowackiego, tom II. Obsahuje Mindowe a Maria Stuart. – Atala od Chateaubrianda. – Sommers Taschenbuch zur Verbreitung geographischer Kenntnisse für das Jahr 1829. – Časopis muzejní na rok 1833, pak na rok 1829. – Květy české, číslo 1–2. – Noviny české, čísla od 1 až 5. – Včelu českou, čísla 1–2.

Psáno dne 20. ledna 1834.

*

[66] De obligationibus... | De usuris...

*

Čtění knihy. Dne 21. ledna 1834. – Sommers Geographisches Taschenbuch für 1828. Darin „Bagdad“ von Buckingham. – „Briefe über den Bosphorus.“ Von einer ungenannten Dame.

- 15 Die Türken werden mit dem Gesichte unterwärts begraben. – Kuru-Schumeh heißt der Begräbnisplatz der Paschas und Imans. „Der Riesenberg am asiatischen Ufer des Bosphorus (Bujukdere gegenüber) ist das Grabmal des Juscha, eines heiligen Mannes, der im selben gebogen liegt.
- 20 Er saß oft bei Lebzeiten auf dem Berge und soll seine Füße im Meer (von der Höhe) gebadet haben.“ „Der Gipfel des Berges Olympus verliert sich in den Wolken, auf ihm ist ein

ansehnlicher See, die Abhänge sind mit den schönsten Blumen geschmückt.“ Der erste Mai wird in Konstantinopel mit Blumenfeste gefeiert. – Die Häuser und alles wird mit Blumen geschmückt. – Feier des Johannistages. – Die Türken haben es in der Art stets in einem traurigen Tone zu sprechen, obwohl ihre Stimme sanft ist. Auch ihr Gesicht sieht immer unzufrieden aus. Selbst die Kinder sehn ernsthaft aus. Bloß auf den Lippen der Frauen schwebt zuweilen ein Lächeln, besonders wenn sie europäischer Frauen Kleidung betrachten. – Die Feder, mit der das Todesurteil vom Sultan unterschrieben worden, wird sogleich vernichtet. | Die griechische Kirche im Dorfe Sankt Demitri. – Auf dem die Kirche umgebenden, mit Zypressen bepflanzten Totenacker erblickt man eine Menge Gräber, aber, wie gewöhnlich bei den Griechen, kein einziges Grabmal, sondern bloß horizontal liegende, sechs Fuß lange Marmorplatten, auf welchen der Name, der Stand oder das Gewerbe und das Sterbejahr desjenigen eingegraben ist, der hier ruht. Hierzu kommen einige einfache Sinnbilder, z. B. ein Kompaß auf dem Grabe eines Gelehrten, ein Meißel auf dem Grabe eines Handwerkers, ein Blumenstrauß auf dem eines jungen Mädchens etc.

*

Dne 22. ledna 1834. Legenda. Erdmanns Beiträge zur Kenntnis von Rußland. – *Čtěné.* Sommers Geographisches Taschenbuch für das Jahr 1827. „Peking“. Die russische Regierung unterhält infolge eines im Jahre 1728 mit der chinesischen Regierung abgeschlossenen Vertrags zu Peking fortwährend eine aus sechs geistlichen (griechischen) und vier weltlichen Mitgliedern bestehende Mission, welche ungefähr von zehn zu zehn Jahren abgelöst wird.

Legenda. „Reise nach China durch die Mongolei in den Jahren 1820 und 1821“ von Georg Timkowski. Aus dem

Russischen übersetzt von M. I. A. E. Schmidt, 3 Teile,
Leipzig 1825 und 1826.

*

100 Kopiciken machen 1 Rubel, und 1 Rubel beträgt in
Silber 1 Fl. 32 Kr. 1 $\frac{1}{4}$ Pf. zu Kupfer 46 Kr. 3 $\frac{1}{2}$ Pf. KM;
5 also 4 Kupferkop[ieiken] ungefähr 2 Kr. KM. – 13 Silber-
rubel machen 1 kölnische Mark fein Silbers.

*

An den Stadtmauern in Peking wohnen in Löchern die
Bettler der Stadt, fast in natürlicher Nacktheit mit einem
Fetzen von einer Matte bedeckt, schleppen sie sich am Ta-
10 ge in den Gewölben der Kaufmanns- oder der südlichen
Vorstadt umher; wenn sie einige öch erhalten haben, so
kriechen sie wieder in ihre Löcher.

*

In Peking ist die Straße Tscha-nang-dse (Chang-gan-
-kiai), d. h. „die Straße der ewigen Ruhe“, die breitste und
15 beste.

*

Die indischen Sagen von Maha-Deva und Sivaseda etc.
Die Bhills der Indier begraben ihre Toten zum Unterschie-
de von den Anhängern der Brahma-Religion, die sie ver-
brennen. – Die Hochzeiten werden fast in der Art wie bei
20 den Russen. – Die Leiche wird bei den Bhills in ein grobes
weißes Tuch von Baumwolle, welches ganz neu ist, gewik-
[68] kelt, auf eine Art Bahre aus Bambus oder andern Ästen | ge-
legt und von den Verwandten des Verstorbenen nach dem
gewöhnlichen Begräbnisplatz getragen, welcher stets *am*
25 *Ufer eines Flusses* ist. Hier nimmt man das Tuch ab, wäscht
die Leiche, wenn es eine Weibsperson ist, wickelt sie dann
von neuem ein und legt sie nun in das vier Fuß tiefe Grab

mit dem Kopfe nach Süden. Die Verwandten des Verstorbenen stimmen hierauf fünf Tage hintereinander Klagegesänge an. Etc. – str. 425.

*

Obsah Sommrova Kníhy kapesní k rozšíření geografických vědomostí na rok 1834: 5

Všeobecný přehled nejnovějších cest a nálezů	
geografických	VII
1. Cousinéryho cesta v Macedonii	1
2. Geografické poznamenání o Dalmácii od prof. Pettera v Spalato	154 10
3. Tetuan	214
4. Genua	240
5. Ostrovy Azorské	272

na rok 1827:

Všeobecný přehled	XI 15
1. Peking	
2. Peru	
3. Valparaiso	
4. Ungarns Heilquellen	
5. Thaddäus Hänke	20
6. Die Goldgruben bei Berezow in Rußland	
7. Die große Gewehrfabrik zu Isch in Rußland	
8. Weddels Reise nach dem Südpol	
9. Andersons Reise an der Ostküste von Sumatra	
10. Balearische Inseln	25
11. Über die Bhills, eine Völkerschaft des nördlichen Hindostans	

*

⟨Poč Pordar Parteien⟩

*

Sommrův Almanach na rok 1828:

Obsah: Všeobecný přehled. Bagdad. Chili. (Südamerika) La Plata-Provinzen. Briefe über den Bosphorus und Konstantinopel etc.

5 na rok 1829:

Všeobecný přehled. Konstantinopel. Beiträge zur Beschreibung der Berglappländer. Handel der Stadt Hammerfest.

*

List na ukázkou časopisu České květy. Čtěno.

*

10 *Dne 23. ledna 1834.* Čtěno: Sommers Geographisches Taschenbuch 1823.

	Obsah: 1. Der Salzsee Inderskoi und seine Umgebungen in der Kirgisenstepppe Asiens	1
	2. Großbritanniens Kanalverbindung	29
15	3. Nachricht von Kapitän Undrells glücklicher Ersteigung des Gipfels des Montblanc	36
	4. Der gewanderte Stein bei Castle Stuart in Invernes-Shire in Schottland	43
	5. Insel Madeira	46
20	6. Reise des preußischen Generals Minutoli nach Ägypten	51
	7. Einsammlung der Schildkröteneier am Orenoko	82
[69]	8. Das Königreich Fezzan in Afrika und seine Bewohner	101
25	9. Von den Eisbergen und Gletschern in der Baffins-Bai	119
	10. Amerikanische Krokodile.	128
	11. Westkaledonien an der Westküste von Nordamerika	135
30	12. Die russische Gesandtschaftsreise nach Buchara 1820	147

13. Sir Robert Ker Porters Reise durch Georgien und Persien in den Jahren 1817 und 1818 . . .	161
14. Der Samum oder Samieli	184
15. Über Genssen und Genssenjagd	198
16. Neu-Orleans und seine Umgebungen	219
17. Bemerkungen auf einer Reise von Bukarest nach Konstantinopel	237
18. Bankes wunderbare Entdeckungen im steinigem Arabien	247
19. Kurdistan	253
20. Buenos Aires	262
21. Die Philippinen	276
22. Die Adamsspitze auf der Insel Ceylon	310
23. Die Prinz-von-Wallis-Insel oder Pulopinang.	326
24. Das Erdbeben von Caracas am 26. März 1812 und sein Zusammenhang mit andern vulkani- schen Erscheinungen	373
25. Die Felsengruppen bei Adersbach in Böhmen	382
26. Lebensweise, Sitten und Gebräuche der Russen in der Statthalterschaft Kasan	390
27. Die Tataren in Kasan	422
28. Port Louis auf Isle de France	455
29. Der Niagara-Fall in Nordamerika	471

*

Die südlichen kirgisischen Steppen (Seite 2) erscheinen im ersten Frühjahr wie ein weites Blumenbeet, doch ohne den grünenden Rasen des nördlichen und mittlern Europas; im Juni und Juli verdorren sie vor Hitze; oft erzeugt dann Zufall oder Absicht Brände im dürren Steppengrase, deren Flamme bei Nacht den Horizont rötet, bei Tag die Sonne durch dichte Dampfwolken verfinstert und die der Wind mit unglaublicher Schnelle oft viele Meilen weit verbreitet. Nur ein Fluß oder ein etwas breiterer Weg ver-

mag die Fortschritte eines solchen sich rastlos fortwälzen-
den Feuerstroms zu hemmen. Im Herbst entwickelt sich
[70] originelle Steppenflor. Diese Steppen | waren einst der
5 Grund des Kaspischen Meeres (Don, Terek, Medwedica).
Uralsk an der Uralsgrenze, Mosdok und Georgiewsk an der
kaukasischen Grenze, Čerkask an der donischen Linie sind
Städte, die den besser gebauten Mittelstädten Deutsch-
lands an äußerem Ansehn keineswegs nachstehen. Oft
10 aber bestehen diese sogenannten Festungen (крепости)
aus nichts als einer unbedeutenden Anzahl Erdhütten, um-
geben von einem Zaungeflechte und umzogen von einem
leicht zu überspringenden Graben, deren Bewohner teils
Kosaken, teils ein Gemisch nomadischer Völker, tartari-
15 scher und mongolischer Herkunft sind, welche Kosaken-
dienste tun und unter Kommando eines Befehlshabers von
höherm oder niederm Range stehen. Sie sind verpflichtet
auf der Grenze ihres Distrikts Tag und Nacht zu patrouil-
lieren und dieselbe vor feindlichen Überfällen zu bewa-
20 chen. In der Tat ist die Unsicherheit, namentlich an der
uralischen und kaukas'schen Linie, so groß, daß nicht leicht
jemand einen Schritt unbewaffnet aus dem Hause setzt,
und ein immerwährender [kleiner] Krieg hier herrscht.
Jeder Teil sucht dem andern unaufhörlich Abbruch zu
25 tun und nach Gelegenheit Menschen oder Vieh zu rauben
und wegzuführen. Der Vorposten Inderskoe oder Gorskoe
Krepost liegt unmittelbar am hohen Ufer des Flusses Ural
und gehört unter die unbedeutendsten Orte der untern
uralischen Linie. Er besteht bloß aus vierzig bis fünfzig
30 statt der Festungswerke mit einem seichten Graben und
Zaunwerk umgebenen Wohnungen, in denen ohngefähr
ebensoviel Kosakenfamilien sich aufhalten, welche von
einem Offizier von untèrm Range befehligt werden. Um
einen Begriff davon zu geben, wie ärmlich diese Gebäude

in diesen unwirtbaren holz- und steinarmen Gegenden beschaffen zu sein pflegen, schildert der Verfasser diejenige Wohnung, welche man ihm zum Aufenthalte anwies und die noch eine der bessern im ganzen Orte war. Die Wände derselben bestanden aus einem doppelten Korbgeflechte, dessen Zwischenräume mit gestampfter Erde ausgefüllt waren. Kleine Öffnungen mit Schiebern versehen und in Ermangelung des Glases mit Blasen überzogen, vertraten die Stelle der Fenster und erhellten das Innere nur spärlich. Zwei Abteilungen rechts und links gaben | zwei verschiedene Zimmer, zwischen denen in der Mitte ein etwas kleiner Hausraum mit dem Eingange blieb. Das Innere dieser Zimmer war ziemlich reinlich mit Ton überweißt, der Fußboden, aus Seltenheit der Bretter, ungedielt, die Decke oder das Dach kaum mannshoch, nach orientalischer Sitte flach und mit gestampfter Erde bedeckt. Auf diesen Dächern pflegt man des Nachts, in der heißen Jahreszeit, die kühlere Abendluft zu genießen und unter einem Schleier zu schlafen. An den Wänden rings um herum liefen etwas breitere Bänke, zuweilen mit bunten kirgisischen Filzdecken bedeckt, die nach tartarischer Sitte zum Sitzen und Liegen statt der Bettstellen und Tische dienen müssen; eigentliche Tische findet man nur in den Wohnungen wohlhabender Personen. Fast den dritten Teil des Zimmers nahm ein ungeheurer viereckiger Ofen aus Backstein ein. Irgendeine Spur von Verzierungen und Verschönerungen im Innern war nicht zu bemerken; man müßte denn die Heiligenbilder hierzu rechnen, die nie zu fehlen pflegen, sondern immer in der Ecke des Zimmers aufgestellt und von den Bewohnern mit Ehrfurcht behandelt werden. Nachdem unsere Reisenden jene Zimmer durch ihre Ankunft profanierten, verhüllte man sie anfänglich sorgfältig und nahm sie in der Folge ganz weg. Die gemeinen Kosaken, als die herrschende Nation dieser

Gegend, obgleich gebildeter als die Tartaren, Kirgisen und Kalmuken, mit denen sie gemischt sind, erheben sich doch nur wenig über die erstern roheren sinnlichen Bedürfnisse. Sie sind mehr ein Fischer- und Jägervolk, mehr geborne
5 Krieger als Hirten und friedliche Landleute. Ihr größter Reichtum sind die Fische des Urals. Dieser fischreiche Fluß und das Recht, ihn frei zu benützen, welches sie mit vieler Eifersucht bewahren, ist die Quelle, welche mittelbar und unmittelbar alle Bedürfnisse der uralischen Kosaken be-
10 friedigt etc. Selbst der gemeinere ungebildete Kosak vom Ural besitzt einen großen Anteil von gerader Redlichkeit, Gutmütigkeit und Gastfreiheit; daß es unter den Bewohnern der größern Orte und in den höhern Ständen manche feingebildete und verständige Personen gibt, welche jedem
15 Stande und Lande Ehre machen würden, versteht sich von selbst. Die umliegende Gegend von Inderskoe ist eine dürre trockene Lettensteppe, auf deren Boden sich weder Steine noch Bäume finden. Bloß in der mehr oder minder breiten Niedrigung des Flusses, welche in der Periode der Über-
20 schwemmung vom Strome bedeckt wird, wachsen Weiden und Pappelarten, die einzige Gattung von Bäumen, die hier gedeiht. Feld und Getreidebau fehlt ganz, nur etwas Gartenbau findet an schicklichen Stellen statt. Man zieht Arbusen, Melonen und mehrere Gemüsearten, besonders
25 an solchen Plätzen, welche während der periodischen Überschwemmung vom Wasser bedeckt sind. Der nachher zurückbleibende Schlamm bewirkt in der Folge eine un- gemein schnelle und üppige Vegetation.

[72] Die Bewohner der in der Nähe liegenden Vorposten er-
30 halten einigemal im Jahr die Erlaubnis, ihren Salzbedarf aus dem See zu holen. Dies geschieht jedesmal in bedeutender Anzahl, bewaffnet und mit militärischer Vorsicht, um den feindlichen Überfällen der räuberischen Kirgisen vorzubeugen, die bei solchen Gelegenheiten Menschen und

Tiere (Pferde) zu fangen suchen. Der Fluß Ural ist um die Hälfte (bei Inderskoe) breiter als die Elbe bei Dresden, tief und mit wenigem Fall stillfließend.

*

Obsah Sommrova Taschenbuch für das Jahr 1833:

Allgemeine Übersicht der neuesten Reisen

1. Geographische Skizze von Dalmatien	1
2. Das südwestliche Sibirien nach von Ledebour	137
3. Trants Reise durch den Peloponnes	174
4. Skizzen aus dem Eisack- und Etschtale in Tirol	327
5. Die Tudas in den Neilgherrys der Vorderindi- schen Halbinsel. Nach Harkneß	344

*

Die Kosaken setzten mit den Pferden [schwimmend] durch den Fluß. Er treibt sein Pferd in denselben, stürzt sich selbst hinterher und schwimmt, indem er mit der linken Hand rudert, mit der rechten den Zügel faßt und sie auf das Kreuz des Pferdes stützt, mit ihm gemeinschaftlich durch den tiefen Strom; nur (die Köpfe) der Kopf des Pferdes und Mannes bleibt über dem Wasser sichtbar. – Sonderbar nahm es sich aus, als man einen Wagen mit Pferden bespannt über den Fluß brachte. Ein Kosak hatte sich auf das Vordertcil [des Wagens] postiert und lenkte das gebrechliche Fahrzeug (die Knute in der Hand) ruhig durch die strömende Flut. Das Ganze der Expedition hatte ein buntscheckiges Ansehen. Es war ein Gemisch mehrerer Nationen, das aus uralischen Kosaken, Kalmüken, Tartaren, Kirgisen etc. bestand. Rauhe, von der Sonne gesengte Gesichter; – edlere tartarische männliche Züge und flache mongolische weibische Physiognomien mit unbärtigem Kinn, kleinen schief liegenden Augen und stark hervorragenden Backenknochen; – bald gehüllt in langhaarige

Schafpelze mit aufwärts gekehrten Haaren, bald in kurze Filzmäntel mit einer Kapuze; – nur wenige in ein leichtes Gewand und mit einem Hemde bekleidet; – das Haupt bedeckt mit rauhen großen Fuchsmützen oder mit spitzi-
5 gen trichterförmigen Filzhüten oder auch gleich echten Kindern der Natur aller Hauptbedeckung ermangelnd. Die Bewaffnung war von nicht geringerer Mannigfaltigkeit als die Bekleidung. Die wenigsten hatten Flinten und Schießgewehr; einige nur eine einzelne über den Rücken
10 hangende Pistole; – die mehrsten Piquen; noch andere Bögen und Pfeile; – viele bloß einen Säbel, der doch manchem wiederum fehlte. (Kibitka. Filzzelt.) Vorposten an kleinen hügeligen Abhängen. Die Salzfläche des Sees schimmert
[73] ganz weiß, | um ihn herum liegen schroffe Anhöhen. Der
15 Kirgisen-Sultan mit der Herde nach Orenburg (Mullah. Kaplan).

*

Der Himmel erschien auf dieser Höhe vor der Morgendämmerung fast schwarz und Mond und Sterne wie in das Firmament hineingesunken. Die Schneegipfel der Höhen
20 glänzten wie Silber; ein breites Lager wellenförmiger, aber unbeweglicher, vom Monde widerscheinender Wolken war unter uns ausgebreitet, aus welchen die nackten dunklen Bergspitzen wie Felsen aus dem Weltmeer emporstiegen. Die Stille der Einsamkeit der Szene erhöhte ihre Wirkung.
25 Das Donnern der Lavinen etc. Übernachtung am Grand Mulet des Montblanc.

Auf dem Gipfel des Montblanc. 11 $\frac{1}{2}$ Uhr.

Es ist ein schmaler, von Ost nach West sich erstreckender kurzer Rücken, von dem man bei der völligen Klarheit der
30 Luft eine unermeßliche Aussicht hat. Östlich ging der Blick über das Mailändische, südöstlich über das Parmesanische, südlich gegen Genua. – „Ob sie das Mitteländische Meer sahen, kann ich nicht gewiß sagen“; ein Teil des südlichen

Frankreichs war deutlich sichtbar, ebenso die entfernteste Reihe der Schweizergebirge und unten gewissermaßen zu unsern Füßen das Mer de Glace (Eismeer) mit seinen Gletschern und das Chamouni-Tal, dessen Bewohner deutlich mit dem Fernrohr gesehen werden konnten. „Die Alpen hatten ein gar sonderbares Ansehen. Die Höhe, von welcher sie betrachtet wurden, schien sie ihres Charakters als Berge zu berauben und die relative Höhe der meisten von ihnen war kaum zu bemerken. Der Mont Rosa, welcher fast so hoch als der Montblanc sich in die Höhe türmte, und einige wenige andere ausgenommen, sieht das Ganze wie eine große Ausbreitung aus, in welcher hie und da raulic Ungleichheiten befindlich sind, deren Höhen fast überall in einer Spitze endigen. Diese Spitzen laufen in verschiedenen Richtungen, aber meist in gleichweitigen (parallelen) Linien, welche zwischen sich Reihen von mit Schnee bedeckten Höhlungen haben. Diese nadelartigen Spitzen waren allgemein, so daß in der ganzen Alpenegegend, die unter meinen Blicken lag, ich keine andere Ausnahme fand als den Berg, auf dem ich stand, und den Mont Rosa. Die Wolken waren weit unten und ganz ruhig. Mehrere befanden sich unterhalb der Bergspitzen, andere auf denselben und noch andere schwebten ganz frei. Ihre Gestalt war halbkugelförmig oder eigentlich eine Folge von Kreisabschnitten, deren Ränder scharf begrenzt waren. Einige wenige, von den größern Massen ganz getrennte, waren völlig rund und glichen kleinen, auf einem ihrer Pole ruhenden Kugeln. Diese Wolken waren alle undurchsichtig, weiß, an den Rändern leuchtend; kurz vorher, ehe ich den Berg verließ, war die Sonne schon beträchtlich herabgesunken und die entferntern Wolken, besonders nach Osten zu, nahmen nun die helle purpurne Rosenfarbe an, die bei dem Sonnenuntergang in den Alpen so häufig ist. Der Himmel war ganz dunkel, tief blau, diese Farbe

näherte sich am Zenit dem Schwarz, gegen den Horizont [74] dem Veilchenblau.“ | Der Schall wird auf solchen Höhen sehr wenig geleitet. Der Knall einer Pistole war augenblicklich vorüber. (*Poet.*)

*

5 *Legenda.* Maistück der Annals of Philosophy vom Jahre 1821. Wegen Undrells Besteigung des Montblancs.

*

Legenda. Schriften der Wernerschen Gesellschaft, 3. Band. – Gilberts Annalen etc., 9. Stück, 1821. – The History of Madeira. With a series of twenty seven coloured
10 etc.

*

Der gewanderte Stein etc. Er liegt auf dem sandigen Strande einer kleinen Bucht bei Castle Stuart. Zur Zeit der Ebbe zieht sich das Meer ziemlich weit von ihm zurück, indes die Flut ihn wieder mit Wasser umgibt. (Der romantische
15 Cawdor von ihm 7–8 englische Meilen entfernt mit seinem engen Bett bei Cawdor Castle in Nairn-Shire). Dieser Stein lag sonst 780 englische Fuß weiter nach Oso zu, wo jetzt ein Grenzpfahl steht, und diente zum Grenzstein. In der
20 Nacht vom 19. auf den 20. Februar 1799 verschwand er von dieser Stelle und fand sich, als es Tag wurde, an seine jetzige Stelle versetzt. Er ist 6–7 Fuß lang, 5–6 Fuß breit und 6 Fuß hoch, wovon 1 Fuß in den Sand eingesunken ist.

*

Legenda. Neue allgemeine geographische Ephemeriden, X. Bd., III. Stück, von Madeira.

25 Die Insel Madeira hat bezaubernde Ansichten. An sanfte Landschaften reihen sich die erhabensten Alpenszenen. Nichts geht über das herrliche Klima, welches *Schwindsüchtigen* so gut zuträglich ist.

Legenda. Haude- und Spencersche Zeitung, Berlin, Nro. 23, 1821. – Neuentdeckte Denkmäler von Nubien, an den Ufern des Nils von der ersten bis zur zweiten Katarakte, gezeichnet und vermessen im Jahre 1819 als Ergänzung des großen französischen Werkes über Ägypten. Stuttgart, 5 bei Cotta, 1. Lieferung 1821. Preis 5 Taler.

„Die Reise des Italieners Della Cella 1817 nach Cyrene.“

Die prächtigen seit 1 1/2 Jahrtausenden unberührt gebliebenen Ruinen von Cyrene liegen westlich von Alexandrien bei Derna und Bengasi. 10

*

Legenda. Zeitschrift für österreichische Rechtsgelehrsamkeit und politische Gesetzkunde von Dr. Wagner, 1. Jahrgangs 1. Band, 1825.

*

Die schwimmenden Eisberge in der Baffins-Bai. 15

Das Vorgebirge Dudley Diggs in 67° 12' Breite hat einen 800 Fuß hohen Absturz, über welchen man hohe mit Schnee bedeckte Berge erblickt. Die Buchten waren hier voll Gletscher, deren einige sich bedeutend weit in das Meer hinein erstreckten. Der prächtigste stand ungefähr 6 Meilen nördlich von dem Vorgebirge; er bedeckte einen Raum von 4 Flächenmeilen, trat eine | Meile weit in das Meer vor, war [75] wenigstens 1000 Fuß hoch und hatte lotrechte Wände und eine ebene wagrechte Oberfläche. Er kam aus einem nach dem Meere zu sich öffnenden Tale herab und an beiden 25 Seiten desselben bestand das Ufer aus senkrechten Felsenwänden von großer Höhe. – Dem größten schwimmenden Eisberge begegneten die Schiffer [in] 70° 34' Breite, 7 Seemeilen östlich von der Westküste. Nur an einer einzigen Stelle ließ er sich ersteigen, an allen andern hatte er lotrechte 30 Wände. Der Gipfel war eine Ebene. Er hatte neun unglei-

che Seiten. Ein weißer Bär, den sie auf demselben fanden, stürzte sich, um zu entkommen, 50 Fuß hoch von demselben in das Wasser herab. Er schien durch eine Höhlung im Innern hinaufgekommen zu sein.

- 5 *Legenda.* Allgemeiner schweizerscher naturwissenschaftlicher Anzeiger, 27. Dezember 1818.

Man sieht nicht selten am Ufer des Orenoko acht bis zehn dieser Krokodile beisammen auf dem Sande des Ufers gelagert. In unbeweglicher Stellung und mit rechtwinkelig
10 geöffneten Kinnladen ruhen sie nebeneinander hingestreckt, ohne sich irgendeines jener Zeichen freundlicher Zuneigung zu erteilen, die man bei anderen [gesellig] lebenden Tieren wahrnimmt. Die Truppe geht auseinander, sobald sie das Ufer verläßt. Es ist indes wahrscheinlich, daß
15 sie aus einem einzigen männlichen und vielen weiblichen [Tieren] besteht. Die männlichen Tiere sind ziemlich selten, weil sie zur Zeit ihrer Brunst sich einander bekriegen und töten. – Das junge Mädchen vom Uritucu rettete sich durch Drücken der Augen des Krokodils aus dem Rachen
20 des (Kaiman) Krokodils, ebenso Isaako in Afrika (unfern von Boulinkombou), der Wegweiser Mungo-Parks. Beide verdankten also ihr Heil der nämlichen Geistesgegenwart, der gleichen Ideenverbindung.

- 25 *Legenda.* Mungo-Parks last Mission to Africa, 1815, pag. 89.

Die Krokodile vom Apure-Strom finden eine reichliche Nahrung in den Chiguirés (den Wasserschweinen der Naturforscher), welche in Herden von 50–60 Stück am Stromufer leben. Diese unglücklichen Tiere, von der Größe
30 unserer Schweine, besitzen keine Waffe, mit der sie sich

verteidigen könnten, sie schwimmen etwas besser, als sie laufen. Indes werden sie im Wasser eine Beute der Krokodile, auf dem festen Lande ein Raub der Tiger.

*

Die wilden Völkerstämme Westkalcedoniens (Nordamerika), welche das Land zwischen den Felsenbergen und der Seeküste bewohnen, wußten bis in die neuesten Zeiten nichts, daß es jenseits jener Gebirge auch menschliche Wesen, so wie Länder, Seen und Flüsse gebe. Sie nennen sich Tâ-cullies (Wasserwanderer) – Friedensfluß | durchströmt [76] ihre Heimat. 10

*

Auf dem Wege von Buchara bis Sir lagen die Sandsteppen: Kül – der Schwarze Sand etc. Von Kuban kam man über den Kisil etc., und nachdem man noch einige Sandflächen und lauter traurige Wüsten durchzogen hatte, langte man in Kagatan an, dem ersten bucharischen Dorfe, 15 11 Lieues von der Hauptstadt. Von diesem Dorfe kommt man noch über eine Reihe sandiger Hügel und dann ändert sich plötzlich die Gegend. Dort endigt die Wüste und man befindet sich plötzlich wie durch Fecrei in dem schönsten bebauten Lande, das man sehen kann; ein bezaubertes Paradies, ein wahres Wunderland etc. 20

*

27. ledna 1834

Str. 161 k začetí.

Legenda. Travels in Georgia, Persia, Armenia, Ancient Babylonia etc. etc. during the years 1817–18–19 and 20. 25 By Sir Robert Ker Porter. With numerous engravings of portraits, costumes and antiquities etc. Vol. I, London 1821.

Beim ersten Erblicken der Kaukasus-Gebirge in der Nähe vor Alexandrow (Alexandrowsk). Ich hatte die wildesten und höchsten Gebirgsketten Spaniens und Portugals gesehen, aber die Vorstellung davon verschwand vor der
5 Größe dessen, was ich hier erblickte. Hier scheinen die Bollwerke der Natur zwischen den Völkern Europas und Asias errichtet zu sein. In ewigen Schnee gehüllt stand der Elbrus (Elborus) da, jener Berg, an dessen Fuße Prometheus angeschmiedet war, für sich selbst eine Welt von Bergen
10 bildend, über alles emporragend, mit seinen weißen und glänzenden Gipfeln sich in den Wolken verlierend, während die bleichen, zahllosen Bergspitzen von niederem Range sich längs dem Horizont hinausdehnen, um zuletzt mit den Wolken zusammen zu fallen und sich so dem Auge
15 zu entziehen. Ungestaltete und ungeheure Felsenmassen erhoben sich aus der zwischenliegenden Fläche; sie würden als Berge erschienen sein; aber in der Nähe des mächtigen Kaukasus schrumpften sie zu Hügeln herab. Schön war der Kontrast, den ihre dunkeln Kuppen mit den glänzenden
20 Gipfeln bildeten, die über sie hinausragten. *Es ist mehr als Poesie, wenn Dichter von dem Genius einer Landschaft reden.* Wer könnte den Kaukasus betrachten, ohne von dem Geiste, der in diesen erhabenen Einöden herrscht, sein Gemüt ergriffen zu fühlen.

[77] Wir kamen über den Fluß Terek und naheten uns jetzt dem Wladikaukasus, dem Schlüssel zu dem berühmten Passe in Georgien. Die Straße lief genau in östlicher Richtung über eine Fortsetzung der ausgedehnten Fläche hin, von welcher wir einen Teil den Tag vorher durchschnitten
30 hatten. Zu unserer Rechten schäumte der Terek über sein felsiges Bett dahin und seine Wellen, eher einer Brandung als einem fließenden Strom ähnlich, bespülten den Fuß der von seinen steilen Ufern sich stufenweise erhebenden Gebirge. Gegen neun Uhr ward der Himmel klar und der

dicke Vorhang von Dünsten, welcher jene erstaunenswür-
digen Berge bisher meinem Blick verdeckt hatte, zerfloß in
tausend kleinere Wolkenmassen; und wie diese allmählich
entweder sich in die Tiefe senkten oder im Äther zerschmol-
zen oder sich an den Berggipfeln zerteilten, so traten nun ⁵
auch die gewaltigen Pfeiler des Kaukasus immer deutlicher
vor mein Auge – eine Welt schroffer, mit Schnee bedeckter
Felsen, die sich nach Osten und Westen weit über den Be-
reich des Auges hinaus erstreckten und mit ihren Gipfeln
sich in den Wolken verloren. Die Sinne vergingen bei die- ¹⁰
sem Anblick, die Brust vermochte nicht mehr zu atmen,
so sehr war das Gemüt von dem Eindruck dieser erhabenen
Gegenstände überwältigt. Das stolze Haupt des Elborus,
obwohl nur in weiter Ferne sichtbar, ragte, ein König un- ¹⁵
ter diesen Bergriesen, in hehrer Majestät weit über alle
hinaus. Entzückend war der Kontrast, den sein Silberdia-
dem, der Schnee vergangener Jahrtausende, mit den in
blauen Nebel gehüllten, zunächst an ihn stoßenden niedri-
gern Kuppen bildete. – Von diesen, noch zum Teil in dichte ²⁰
Wolkenmassen gehüllten Bergspitzen glitt der Blick zu
den schroffen und schwarzen Gestalten der noch tiefern,
sich in die Fläche verlaufenden Vorgebirge herab, und der
Eindruck, den dieses Gemälde auf die Seele hervorbrachte,
war ein Gemisch von Staunen und Bewunderung, für wel- ²⁵
ches die Sprache vergebens einen Namen zu finden strebt.

Im Innern der Gebirge.

Der Terek fuhr fort in der Tiefe des Abgrunds zu brau-
sen und zu schäumen. Vor sich erblickte das Auge noch
schrecklichere Felsenschlünde; ungeheure überhangende
Felsenmassen drohten auf die Reisenden herabzustürzen; ³⁰
alles erschien erhaben und grau[e]nvoll. Räuberische Hor-
den etc. Der im Schnee begrabene etc. Tiflis (die Haupt-
stadt von Georgien mit 3684 Häusern und 18 000 Ein-
wohnern) liegt am Fuße einer schwarzen unfruchtbaren

Hügelreihe, deren hohe, von Schluchten zerrissene Wände
[78] düstere Schatten hineinwerfen. Ebenso schwarz | sind die
Gebäude. Die eisgrauen Stadtmauern und die immer noch
Ehrfurcht gebietenden Türme der alten Zitadelle; die
5 Turmspitzen der christlichen Kirchen und andere Merk-
male, daß Europäer hier geherrscht haben; die Spuren vo-
riger Größe und jetziger Nichtigkeit, sogar, was noch mehr
sagen will, die jetzt hier befindliche Christengemeinde –
alles dies vermochte lange nicht den schrecklichen Ein-
10 druck asiatischer Unflätereier und Barbarei zu verwischen,
den der erste Anblick dieser Stadt auf den Fremden not-
wendig machen muß.

Die versteinerten Gewässer (Seen) bei Chiramyn, welche
anfangs stocken, erstarren und dann versteinern, und sie
15 bringen so jenen durchsichtigen Stein hervor, der gewöhn-
lich Tabrizier Marmor heißt. Der Erdboden in der Nähe
dieser Teiche klingt hohl, hat ein trauriges und verbranntes
Ansehen, und von den Teichen steigt ein starker Mineral-
geruch auf; das versteinerte Wasser sieht aus wie Bogen
20 vom groben Papier, die aufeinander geschichtet sind. So
groß ist das Streben des Wassers Stein zu werden, daß, wo
es vom Grunde herauf in Blasen emporsteigt, die Verstei-
nerung auch eine kug[e]lförmige Gestalt annimmt, so als
wenn die Blasen einer Quelle durch einen Zauberschlag in
25 ihrem Spiele aufgehalten und in Marmor verwandelt wür-
den.

In Tabris werden die Tore bei Sonnenuntergang ge-
schlossen und erst bei Sonnenaufgang geöffnet, Reisende,
die nach Sonnenuntergang davor eintreffen, müssen selbst
30 im strengsten Winter die Nacht dort zubringen, wo auch
sehr oft viele zu Eis erstarren. Z. B. der Reisende im Leibe
seines getöteten und aufgeschlitzten Pferdes.

*

Legenda. Nouvelles Annales des Voyages etc., publiées par J. B. B. Eyriès et Malte-Brun, tome X, page 168–177 (betreffend die Reise nach Palmyra oder Tadmor aus dem Briefe des Grafen W. S. Resdiwsky). – Fundgruben des Orients, Teil VI, S. 393. – Wys' Reise in das Berner Oberland, 2. Hälfte, Seite 577. – Alpina, 2. Band, Seite 130, Winterthur 1807: „Über die Gemsenjagd in der Schweiz“ vom Pfarrer Steinmüller. –

Die Gemsenjagd mit dem Popanz – mit Bestreuung (des) mit Salz unter einer Herde von Schafen. Die Gemsen lieben das aus den Felsen schwitzende Bergsalz außerordentlich und werden oft Opfer ihrer Genäschigkeit, oder sie bedürfen es als unentbehrliches Dauungsmittel. – | Wer sich ganz der Gemsenjagd hingibt, wird ernsthaft, lakonisch, oft tiefsinnig; der stete Anblick von Einöden, Felsen und Schneewüsten scheint seine Einbildungskraft zu dämpfen und selbst eine Schattierung von Schwermut ihm anzuwerfen, die als ein besonderer und romantischer Charakterzug ihm übrigens sehr gut läßt.

*

Legenda. Voyage en Amérique par Ed. de Montuli, Paris 1821. – C. C. Robins Reisen nach dem Innern von Louisiana etc. Aus dem Französischen von K. L. [M.] Müller, 1. Teil.

Der Mississippi ergießt sich gerade ins Meer (nicht wie die übrigen Flüsse in eine Bai) oder vielmehr in ein Vorgebirge. Das Meer hier ist gelb vom Schlamm und Sande dieses Flusses und mit Baumstämmen bedeckt bis auf 30 Meilen von der Mündung. (Dieser Fluß heißt eigentlich Meschassebé.)

Die Erdkrebse bei Neu-Orleans in Louisiana haben ein Loch in die Erde gegraben mit einem kleinen Turm von 6

bis 7 Zoll Höhe über denselben. – Die Moräste, die dicht an Neu-Orleans beginnen, sind voller Zypressen, ihr Fuß steht im Wasser.

*

5 Von Bukarest kann man am besten mit dem österreichischen Gesandtschaftsjanitschar nach Konstantinopel reisen. Von Wien bis Konstantinopel sind 80 Poststationen; 4 in Österreich, 39 in Ungarn, 10 in Siebenbürgen, 17 in der Walachei und 10 in der eigentlichen Türkei, oder 213 bis 230 Meilen.

*

10 Seite 247. – In Wadi Musa (im steinigen Arabien) ragten in den Ruinen hier und dort hohe Massen hervor, die eine ferne geheimnißvolle Gleichheit mit lebenden Gegenständen, worüber aber Zeit und Vergessenheit einen undurchdringlichen Schleier gezogen hatten, verrieten. Es sollen
15 Überreste der Stadt Petra [sein]. (Das Grabmal Aarons, ein einfacher Stein, befindet sich auf dem Berge Hor.) (Die Ruinen von Jerrahet.) Alle diese Ruinen übertreffen an Schönheit weit die von Palmyra und selbst alle Reste von Roms ehemaliger Pracht.

*

20 *Legenda. Voyage en Arménie et en Perse, fait dans les années 1805 et 1806 par P. Amédée Jaubert etc. etc., suivi d'une notice sur le Ghilan et le Mazenderan par M. le colonel Trezel, Paris 1821.* – Neue Bibliothek der wichtigsten Reisebeschreibungen etc. enthält das Vorige übersetzt im
25 31. Band, der 2. Hälfte der 1. Zenturie. Die zweite Übersetzung ist von Dr. G. W. Becker, Leipzig 1822.

[80] Kriegsübungen sind Hauptgenuß der Kurden. Sie lieben die Erzählungen sehr *und machen Lieder*, deren Gegenstand ausschweifende Liebe, Kämpfe oder merkwürdige und tra-

gische Ereignisse sind. Ihre Musik ist zwar einfach, jedoch nicht kunstlos, sondern ausdrucksvoll und klagend. Der Sänger hält immer einen Ton aus, den er aber sehr abstuft. Manche Worte unterbricht er mit Seufzern und Schluchzen, vergießt Tränen und stößt am Ende ein klägliches 5
Geschrei aus. Man schätzt eine starke Stimme mehr als eine sanfte und reine, daher die Kurden, wenn sie einen Sänger loben wollen, sagen, man hört ihn eine Parasange (eine Stunde Wegs) weit. Und in der Tat ist, wenn sie so in den Gebirgen umherschweifen, Gesang das Zeichen, wo sie 10
sich befinden. Sie haben große und schöne Augen, Adler-nase, weiße Gesichtsfarbe und einen hohen Wuchs. Sie be-kennen sich zum Islam; alle, auch die, welche dem persi-schen Schach huldigen, sind von Omars Sekte. Ihre Tracht ist von der türkischen darin verschieden, daß ihre Kleider 15
leichter, wenn auch ziemlich von demselben Schnitt sind; – daß sie darüber einen schwarzen Ziegenpelz, statt des Turbans eine lange Mütze von rotem Tuche tragen, darum einen seidenen gestreiften Shawl von grellen Farben; an dem einen Ende der Mütze, welches tief auf die Schultern 20
herabhängt, sind eine Menge seidener Quasten. Diese Tracht steht ihnen sehr gut. Sie scheren sich das Haupt und haben Stutzbärte. Nur die Greise lassen den Bart wachsen. Sie sind sehr gastfrei.

*

Die Walfische tauchen fast zur Hälfte auf und stürzen 25
dann mit großem Geräusch wieder herab; und die See-schlange gleitet über die Wasserfläche hin wie über einen harten Körper. (Bei Montevideo.) – (Bei Buenos Aires.) Mit Ausnahme einiger Estanzias (Wohnungen der Hirten), die in langen Zwischenräumen angetroffen werden, sind die 30
Entfernungen von einer bewohnten Gegend zur andern ungeheuer und man nennt das, was nur hundert Wegstun-

den entfernt ist, eine Nachbarschaft. In Buenos Aires ist alles mit Rinderknochen bedeckt, weil das Hornvieh der größte Reichtum ist, Ackerbau findet dort nicht statt, auch ist kein Obst zu finden.

*

- 5 Die Nipapalme auf den Philippinen ist eine der kleinen Palmarten, die sehr buschig wächst und sich vorzüglich häufig an den Ufern der Flüsse und morastigen Strecken findet.

*

Die Adamsspitze auf der Insel Ceylon ist der berühmte-
10 ste Punkt der ganzen Insel und sein Name und Ruhm fast
[81] in ganz Asien ausgebreitet, indem er als ein heiliger | Berg
nicht nur von den Mohammedanern und denjenigen Chi-
nesen, die dem Namen nach Christen sind, verehrt wird,
und alle diese Nationen seiner in ihren abergläubischen
15 Sagen und Märchen gedenken. Am nächsten Tage genos-
sen wir am frühen Morgen kurz vor Sonnenaufgang auf
der Spitze eines Hügels den glänzenden Anblick einer der
schönsten und romantischsten Gegenden der tropischen
Zone; Hügel, Schluchten, Täler und Ebenen, alle auf das
20 üppigste mit prachtvollen Bäumen jener Gegend bewach-
sen, umgürtet in der Ferne von blauen Bergen; und während
wollige Wolken über die niedrigsten Gegenden hereinhin-
gen, wölbte sich über unserem Haupte der reinste Äther
zum glanzvollen Himmel. Das Entzücken, welches uns
25 dieser Anblick gewährte, wurde nur noch sehr durch die
Kühle und Frische der Luft, sowie durch den tausendstim-
migen Gesang der Vögel gesteigert, von deren vielen Arten
einige an Gestalt und Stimme den Amseln, andere den
Drosseln und Rotkehlchen glichen und in deren harmo-
30 nische Töne sich das gellende Geschrei des wilden Geflü-
gels, der Papageien, sowie das sanfte Girren der Tauben
und das schrillende Gesumse unzähliger Insekten mischte. —

Der Provinzialgott von Saffragam auf Ceylon heißt Sa-
men, bei Ratnapoora ist sein Tempel. Die Beschreibung der
Besteigung desselben (der Adamsspitze) ist vortrefflich.
Vide Sommers Geographisches Taschenbuch 1823, Seite
315 etc. Der Fußstapfe des Buddha (der Sree-pada), der an
diesem Orte zuerst die Insel betrat und diesen Eindruck
seines Fußes zurückließ, ist der Gegenstand der Anbetung
der Pilgrime; er befindet sich auf dem Gipfel und einer
etwa acht Fuß hohen Felsenkuppe. Sa-men ist auch der
Schutzgott des Berges; auch ist auf dem Gipfel ein Rosen-
hain (Alpenrose, Rhododendron). Hinauf steigt man ge-
wöhnlich von Colombo über Palabatula. Die Mauren in
Ceylon nennen diesen Gipfel Adammalay und erzählen,
daß Adam, als er aus dem Paradiese vertrieben war, da-
selbst sein Schicksal beweint und so lange mit einem Fuß
auf dem Felsen gestanden habe (woher jene Vertiefung
entstanden sei), bis ihm Gott verziehen hatte. Siri-pada
oder Srec-pada im Pali – den Berg nennen sie Samennella
oder Hamennella.

*

Legenda. Analysis of Ancient Mythology, vol. IV, pag. 20
266, von Bryant.

*

Von der Morgendämmerung an, bis die Sonne sich über
die hohen Gebirge von Queda erhebt und noch eine Weile
nachher, bietet die Prinz-Wallis-Insel oder Pulopinang alle
Reize der Natur dar, welche man je von elysischen Gefil-
den gefabelt hat.

Auf Pulopinang begrüßte uns „der Trompeter“ – ein [82]
seltsames Geschöpf von ungefähr einem Zoll Länge, unsere
Ohren regelmäßig einige Stunden lang nach Sonnenunter-
gang mit einem so lauten Tone, daß ich anfangs glaubte,
ein Trupp Dragoner näherte sich unserm Wohnsitze, und
lange konnte ich mich nicht überzeugen, daß ein so kleines

Tierchen Organe besitze, welche einen so furchtbar lauten Klang von sich geben könnten. – Da die Sonne dem Wachstum des Pfefferstrauchs sehr günstig ist, so müssen die *ihn stützenden* Bäume alsdann beschnitten werden, um nicht
5 durch ihren Schatten der Frucht nachteilig zu sein.

*

Seite 339. – Das neue Eiland der Azoren war anfänglich nur eine unbedeutliche Klippe, die aber am 15. Junius durch einen neuen, sechs Tage andauernden Ausbruch vergrößert und nach und nach zur Höhe von 50 Toisen
10 über die Meeresfläche erhoben ward. Dies neue Land nannte Capitain Tillard Sabrina, es ist seither wieder im Ozean untergegangen.

*

Am Niagarafall. Ein armer Wilder, der den Fluß hinabfuhr, hielt ein wenig oberhalb Chippaway an und befestigte
15 seinen Kahn am Ufer an einem Baume, legte sich dann darin schlafen und die Frau ging ins Gehölz, um einige Pflanzen einzusammeln. Unterdessen kam ein englischer Soldat das Ufer entlang und band aus boshafem Mutwillen den Kahn los, der sogleich von der Strömung fortgetrieben
20 wurde. Der unglückliche Wilde erwachte zu spät und das Hilfesgeschrei seines am Ufer voll Verzweiflung hinrennenden Weibes war vergebens. Als er sah, daß alle Anstrengung sich herauszuarbeiten nichts nutze und daß er verloren sei, legte er sein Ruder weg, trank einen Schluck Branntwein, hüllte sein Haupt in eine Decke und legte sich auf
25 den Boden des Kahnes nieder, mit Ergebung den Tod erwartend, den er auch bald in dem schrecklichen Abgrunde fand.

*

Z Melodie irlandské od Moora:

Nieraz na licach wody promień słońca świeci,
choć spodem ciemna zimna fala wre i pieni;
nieraz uśmiech słoneczny twarz nam opromieni,
choć już serce zbyt chłodne w przepaść zguby leci. 5

Korsak

Nieraz z łzami zlewając bezsenne pościele, [83]
licem pokój kłamiemy, ustami wesele:
tak po baszcie sędziwej młody bluszcz się wspina,
z wierzchu kwitnie zieloność – cóż spodem? – ruina! 10

Z Byrona, Korsak

Teems not each ditty with the glorious tale!
Ah! such, alas! the hero's amplest fate!
When granite moulders and when records fail,
a peasant's plaint prolongs his dubious date. 15

Childe Harold's Pilgrimage. Canto I, 36

*

Legenda. Kasthofers Bemerkungen auf einer Alpenreise über den Susten, Gotthard, Bernardin und über die Oberalp, Furka und Grimsel etc., Aarau 1822.

*

- Obsah Sommers Taschenbuch für das Jahr 1824: 20
Wichtigste Entdeckungen.
1. Über die Veränderungen in dem Klima der Alpen.
 2. Über die Niederlassungen an der Mündung des Columbia-Flusses in Nordamerika.
 3. Hangende Brücken, namentlich in England. 25
 4. Boies Reise nach Norwegen.
 5. Campbells Reise ins Innere von [Süd]Afrika.

6. Die Llanos oder Steppen im nördlichen Teile von Südamerika.

7. Franklins Landreise zu den nordamerikanischen Küsten des Eismecres.

5 8. Die Ebne von Troja.

9. Die Länder am Nil.

*

Čtění knihy. Časopis Schnellpost für Moden und Magazin für die elegante Welt, čísla 1 a 2. – Časopis Rozmaitości, čísla 1 a 2.

10 Z Rozmaitości:

Wieczność jest kołem, wieki jego sprychy...

Cóż życie nasze? Czasu punkcik lichy!

Z koła wybieżeć, nadaremna praca,

zdajmyż na tego, co kołem obraca.

15 Na jutro zasiać, dziś użyć należy.

Bądźmy zegarem na płonącej wieży,

ogień się wzmaga, już po dachu wije,

on czeka końca i godziny bije!

Wiersz w dzień Nowego Roku

*

[84] Čtění knihy. Dne 23. února. Blätter aus der Gegenwart, čísla 1–2–3, pak Malerische Reise um die Welt. – Druhá apologie stavův Království českého tělo a krev Pána Ježíše Krista podobojí přijímajících. Vytisťena v Novém Městě pražském u Daniele Karla z Karlspergka. Léta Páně 1619.
25 – Apologia, to jest Dostatečná obrana víry a náboženství církvi englických proti všelijakým nepravým nářkům a haněním všechněch nepřátel čistého učení evangelistského.

Od Jana Juella, biskupa sarisburgenského sepsaná, z latinské pak řeči do české přeložená a k žádosti mnohých po-
božných vytištěná u Daniele Karla z Karlspergka léta Páně
1619. –

*

„Verbindung des Menschen und wilder Tiere zur Jagd 5
und zum Fischfange.“ Blätter aus der Gegenwart, N. 1,
1834. „Die Welt vor der Sündflut“, ibidem N. 2. –

Diese Temperatur sank plötzlich, wie sie bisweilen nach
Stürmen fällt; augenblickliche Kälte wirkte auf das Wasser
und die Erde und wirklich haben sich in dem eisigen Sibi- 10
rien bis auf (den heutig) unsere Tage das Rhinoceros er-
halten, das Pallas vor sechzig Jahren auffand, und jener
ungeheuer große Elephant, der sich vor dreißig Jahren
plötzlich am Ufer des Eismeerer über dem Polarkreise
zeigte, *wie ein Abgesandter vernichteter Welten.* 15

Warum folgte die Natur dieser Ordnung? Und warum
begann sie bei der Hervorbringung bedeckter Wesen bei
den einfachsten? Fehlte es ihr an Erfahrung, Kraft und
Materialien? Ist ihre Allmacht sonach beschränkt? Muß
sie sich irgendeiner Notwendigkeit fügen? Ja, ohne Zweifel 20
der Notwendigkeit der Vernunft; denn in dem Systeme der
Dinge, worin wir uns befinden, ist es notwendig, daß die
Pflanzen eher da sind als die pflanzenfressenden Tiere,
einige verlangen sogar das frühere Dasein der Luft, des
Wassers, der Wärme etc. Ähnliche Notwendigkeiten waren 25
bei der Erschaffung der ersten Wesen zu berücksichtigen.
Nichts ist durch Zufall geworden, alles ist in Weisheit ge-
macht, der höchsten Notwendigkeit. (*Die höchste Weisheit =
die höchste Notwendigkeit.*) (Die Welt)

Der Einsturz, ibidem N. 3. Wo der Kirchhof in einen 30
Weinkeller einstürzte und man sah im Grunde des Schlun-

des Trümmer von Särgen, bleiche Gerippe, einzelne Glieder und gräßliche Schädel, ganze Leichname etc. in der zusammengestürzten Erde zerstreut umherliegend!...

*

Bei der Insel Diego Alvarez oder Gough am Kap findet
5 man die kapsche Taube (kapscher Sturmvogel). Das Gefieder derselben ist schwarz und weiß gegittert wie ein Damenbrett, seine Größe kommt ungefähr der einer Taube gleich. Ein anderer Seevogel ist wegen seiner Größe und der Länge seiner Schwungfedern noch merkwürdiger. Es
10 ist der Albatros (*Diomedea exulans*), den die Matrosen das kapsche Schaf nennen, weil seine untere Seite, die man im Fluge sieht, ganz weiß ist. Dieser Vogel hat 8 bis 10 Fuß lange Flügel, und wenn er die Luft durchschneidet, bildet er eine große dunkle Masse, die ihren Schatten weithin auf
15 das Meer wirft. — —

Malerische Reise um die Welt, Seite 33, 34

*

- [85] Ze Společnosti obdržel jsem, vše na rok 1834, časopisu:
1. Schnellpost für Moden oder Magazin für die elegante Welt, čísla 1, 2.
 - 20 2. Rozmaitości, čísla 1, 2.
 3. Blätter aus der Gegenwart für nützliche Unterhaltung und wissenschaftliche Belehrung. Herausgegeben von Dr. A. Diezmann. Leipzig, Industrie-Comptoir (Baumgärtner), 5. Jahrgang, 1834, čísla 1, 2, 3.
 - 25 4. Malerische Reise um die Welt od str. 33 do str. 44, od str. 1–24.
 5. Gazette des journaux français. Le Volcur. No 21, 1er janvier 1834.
 6. Journal des modes, N. 21, Paris 1834.

7. La Lanterne magique, No 8. Les abonnés au Voleur reçoivent la Lanterne magique gratis.

8. Literaturblatt, 1. Beilage zum Morgenblatte für das Jahr 1834.

9. Ausland für 1834.

5

10. Karlsruher Unterhaltungsblatt. Ein für alle Stände, Jung und Alt interessantes und belehrendes Bilderwerk. 7. Jahrgang. Karlsruhe, in der C. F. Müllerschen Hofbuchhandlung, 1834.

11. Repertorium der gesamten deutschen Literatur für das Jahr 1834. Herausgegeben im Vereine mit mehreren Gelehrten von E. G. Gersdorf, Oberbibliothekar an der Universität zu Leipzig. I. Band, 1. Heft, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1834. Ausgegeben am 15. Januar 1834.

12. Kunstblatt, 2. Beilage zum Morgenblatt für das Jahr 1834.

13. Der Komet. Ein Unterhaltungsblatt für die gebildete Lesewelt, 5. Jahrgang, 1834. Herausgegeben von C. Herloßsohn in Kommission bei Fr. August Leo in Leipzig.

14. Der Komet. Beilage für Literatur, Kunst, Mode, Residenzleben und journalistische Kontrolle, 1834, von Herloßsohn. Leipzig, in Kommission bei Leo, Altenburg. Gedruckt in der Hofbuchdruckerei.

15. Der Dampfwagen. Ein Gratis-Magazin zur Unterhaltung und Belehrung. Herausgegeben unter Verantwortlichkeit des Kometen, 1834.

16. Zeitung für Reisen und Reisende. Beilage zur Zeitschrift Der Komet, 1834.

17. Morgenblatt für gebildete Stände, 28. Jahrgang, (Januar) 1834. Stuttgart und Tübingen, im Verlage der J. G. Cottaschen Buchhandlung, 1834.

18. Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik, herausgegeben von der Sozietät für wissenschaftliche Kritik zu

Berlin, 1834, Berlin. Verlag von Duncker und Humblot.

19. Bibliothek der neuesten Weltkunde. Geschichtliche Übersicht denkwürdiger Ereignisse der Gegenwart und Vergangenheit bei allen Völkern der Erde, in ihrem politischen, religiösen, wissenschaftlichen, literarischen und sittlichen Leben. Herausgegeben von H. Malten. I. Band, 1. bis 3. Teil, Aarau 1834. Bei Heinrich Remigius Sauerländer. —

*

[86] Malerische Reise um die Welt, Seite 38. (Jiný) Ein
10 anderer, noch wilderer und gefürchteter Stamm von Eingeborenen auf dem Vorgebirge der Guten Hoffnung, vorzüglich in den höhern Plateaus oder Karrous, sind die Buschmänner oder Saabs. Der Saab ist das Monstrum des menschlichen Geschlechts. Ein wilder und unsteter Blick,
15 unbestimmte, hinterlistige Züge, eine wahre Gerippenmagerkeit, eine gelbliche und erdfahle Farbe charakterisieren die Männer; die Frauen sind noch häßlicher mit ihren lappigen, langgedehnten, herabhängenden Brüsten und ihrem eingebogenen Rücken, der mit den vorstehenden Hüften
20 kontrastiert, auf denen das ganze Fett des Körpers zusammengehäuft zu sein scheint. Dieses bald bettelnde, bald stehlende, feige und grausame Volk ohne Wohnung und ohne Regierung ist für jene Gegenden eine große Plage. Diese Menschen haben immer einen Wolfshunger, der sie
25 zu den Tieren herabgedrückt hält. Mit einem Bogen und einem Köcher, in ein Schaffell gehüllt, streifen sie allein oder in ganzen Banden in den dürren Wüsten umher und leben von Wurzeln, Beeren, Heuschrecken, Kröten und Fledermäusen, Eidechsen und von dem, was die Ansiedler
30 von ihrer Jagdbeute weggeworfen haben. Unter allen Stämmen im südlichen Afrika bedient sich nur der Saab vergifteter Pfeile. Er verbirgt sich hinter Felsen und schießt von da auf die Vorübergehenden; wie die Hyäne liebt er

den Anblick des Bluts und den Leichengeruch. Die Hottentotten und Kaffern verfolgen deshalb auch diese wilden Parias mit ihrem ganzen Hasse und töten dieselben ohne Mitleid, wann und wo sie ihnen begegnen. Ein von einer kleinen Horde gesandter Kaffer, der sich 1804 in der Kapstadt befand, sah im Regierungspalaste unter andern Dienern einen ungefähr elf Jahre alten Saab und stieß ihn mit seiner Hassagaie augenblicklich nieder.

*

Čtěné knihy: Zur Beurteilung Goethes. Von Schubarth. – Literaturblatt für 1834, N. 1, 2, 3. – Ausland für 1834, N. 1, 2, 3. – Malerische Reise um die Welt von Seite 1 bis 24. – Literaturblatt N. 4, 5, 6.

*

Martin Ruiz de Avendano ward an die Küste von Lancerota (auf den Kanarischen Inseln, die alte Atlantis) geworfen und fand diese Insel von starken schönen Menschen bewohnt, die man Guanches (Guanchen) nannte. Ihre Gesichtszüge waren angenehm, ihr Körper war riesenhaft und ihre Stärke wunderbar. Der Spanier ward nebst seinen Unglücks[ge]fährten mit der zuvorkommendsten Gastlichkeit aufgenommen, und Ruiz, der im Hause des Königs wohnte, erwarb sich die Zuneigung der Gemahlin desselben, Fayna, in solchem Grade, daß nach neun Monaten ein hübches Mädchen mit den schönen schwarzen Augen und der Adlernase des Fremden zur Welt kam. 1464 landete Don Diego Garcia d'Herrera, der Herr von Fortaventura und Lancerota geworden, auf Teneriffa, das indes erst 32 Jahre später Alonzo Fernandez de Lugo, genannt der Adelantado, eroberte. Vor dieser Zeit war Palma in seine Hände gefallen und Pedro de Vera hatte Canaria erobert. Die Kapitulation von Teneriffa, die letzte Handlung selbststän-

diger Gewalt der Guanches, ward zwischen dem (B) Men-
[87] cey Benchomo und seinem | Sieger, dem Adelantado, abge-
schlossen, der Vertrag aber bald auf höchst unwürdige
Weise verletzt. Man brachte den gefallenen König mit
5 Gewalt auf ein Schiff, führte ihn wie ein seltenes Tier nach
Spanien, von da nach Rom und nach Venedig, um ihn
dem Papste und dem Dogen zu zeigen. In der letztern
Stadt starb er. Der Überrest der Guanches wurde von dem
Schwerte der Spanier und von Krankheiten bald aufgerie-
10 ben, und nicht lange nach der Besitznahme der Insel durch
die Spanier war kein einziger Ureinwohner der alten Ka-
narien mehr am Leben.

Das Volk verdiente ein besseres Schicksal; unerschrocken,
ernst, tugendhaft, vertrauensvoll und menschlich, wie es
15 war, hätte es leben sollen, um den Völkern Europas ein
Beispiel von weiserer Zivilisation als die ihrige zu geben.
Von tausend Zügen, welche die Guanches charakterisieren,
genügt es zwei anzuführen, welche ich dem trefflichen,
noch ungedruckten Werke eines sehr unterrichteten Fran-
20 zosen, Berthelot, entlehne, den ich in Teneriffa sah, wo er
lange Zeit einer Schulanstalt vorgestanden hatte. Berthe-
lot verheimlichte seine Vorliebe für die Ureinwohner der
Kanarien nicht, er kannte die Sitten derselben und schil-
derte sie äußerst genau und treu in seinen malerischen Er-
25 zählungen. Seit ich ihn gesehen, haben ihn mönchische
Verfolgungen genötigt, nach Frankreich zurückzukehren,
und es ist zu wünschen, daß er seine Sammlungen und
Untersuchungen über die Kanarischen Inseln bekannt
30 mache. Das nachstehende Bruchstück ist wörtlich aus sei-
nem Manuskripte genommen. „Bei dem zweiten Einfalle
in die Insel Canaria dringt der Kapitän Diego de Silva mit
200 Soldaten in den Distrikt Galdar, verwüstet das Land,
treibt das Vieh hinweg und entführt die Frauen. Temesor
Semidan, einer der Guanartemes (Könige) der Insel, sam-

melt seine Krieger, greift Silva mit überlegener Macht an und nötigt ihn, sich in ein vierseitiges Gebäude zurückzuziehen, das, wie man sagte, zum Strafhause diene. Der Spanier, von allen Seiten bedrängt, verteidigt sich zwei Tage lang, muß aber endlich Kapitulationsanträge machen und wendet sich an die Großmut Semidans. Dieser Fürst läßt sich von seinen Guayres (Edlen) bis an die Verschanzungen begleiten und tritt sodann seinem Feinde allein entgegen. Gerührt von dem traurigen Zustande, in welchem er denselben sieht, redet er ihn mit den Worten an: „Ich beklage dich, denn meine Krieger sind entschlossen, dich nicht zu sch(ö)nen. Du bist in unser Land gekommen, um ungerechten Krieg mit uns zu führen, unsere Besitzungen zu verwüsten und unser Eigentum zu rauben; aber Alcorac (Gott) rächt uns, weil du dich selbst in einen für Verbrecher bestimmten Ort eingeschlossen hast; schwöre mir, dein Unternehmen aufzugeben, und vielleicht kann ich dich retten.“ Silva umfaßt die Knie des Fürsten und verspricht sich zu entfernen. Da läßt der gute Guanarteme seine vorzüglichsten Großen rufen und kündigt ihnen von den Verschanzungen herab an, die Spanier hätten ihn durch List gefangen und sein Leben hänge von der Kapitulation ab, welche sie mit denselben abschließen würden. Die erzürnten Guayres wollten das Gebäude stürmen, aber die Galdarier liebten Semidan und sein Wohl ging ihnen über alles. | Silva sah sich frei und der Fürst von Galdar leistete ihm von Stunde an jede Art von Unterstützung. Man kam überein, daß die Kastilianer an einen Punkt der Küste gebracht werden sollten, wo die Karavellen noch vor Anker lagen, die sie hieher getragen hatten. Als Silva mit seinen Leuten, gefolgt von dem Guanarteme und dessen Kriegern, an jener Stelle ankam, die noch heute la cuesta de Silva heißt, bemerkten sie, daß die Küste außerordentlich hoch und steil sei; ein panischer Schrecken bemächtigt

sich ihrer, schon sehen sie den Tod in der fürchterlichsten Gestalt vor sich und fürchten, man werde sie von diesem steilen Felsen ins Meer herabstürzen. Semidan liest diese Befürchtung in ihren Gesichtszügen, er wendet sich mit
5 einem mitleidigen Lächeln an Silva und spricht: ‚Fürchte nichts, wir kennen die Wege, welche ans Ufer führen. Gib mir die Hand, ich will dich unterstützen.‘ Jeder Galdarier ahmt das Beispiel des Fürsten nach und die Spanier kommen glücklich am Fuße der Felsen an. Silva umarmt seinen
10 Retter, übergibt ihm als Pfand seiner Schwüre sein Schwert und schiffet sich ein, durchdrungen von Dankbarkeit.

Im Jahre 1493 landet Fernandez de Lugo, der Adelantado, mit 1000 Mann auf Teneriffa, bricht nach verschiedenen fruchtlosen Versuchen sein Lager in Anaza ab und
15 dringt bis ins Gebirge vor, welche den Distrikt Taoro umgeben, um das Land zu rekognoszieren. Der Mencey Benchomo wird davon benachrichtigt, bricht von Oratopola (Orotopala, Orotava) auf und stellt seinen Bruder Tinguaro in Hinterhalt an den Bergschluchten von Acentejo, in
20 welche sich die Spanier unkluger Weise hineingewagt hatten. Der Fürst trifft die besten Anordnungen, beobachtet alles und stellt sich selbst mit seinem Reservekorps in den nahen Waldungen auf, um den Kampf in dem günstigsten Augenblicke zu entscheiden. Lugo marschirt in den Eng-
25 paß; es herrscht die größte Stille, nichts verrät die Gefahr. Die Guanches erwarteten die Rückkehr ihrer Feinde. Der Adelantado marschirt hindurch, wird hier von der Öde der Umgegend überrascht, fürchtet einen Hinterhalt, kehrt wieder um und nimmt eine große Viehherde mit, welche
30 man absichtlich verlassen hatte, damit sich der Feind durch dieselbe den Weg noch mehr versperre. Kaum haben die Spanier den verderblichen Engpaß wieder betreten, als sich die Krieger Tinguaros von allen Seiten auf den Felsen zeigen, als seien sie plötzlich aus der Erde gestiegen,

und unter schrecklichem Geschrei einen Steinhagel hin-
unterwälzen, der sie zermalmt. In demselben Augenblicke
stürzen die im Walde versteckten Guanches hervor, wäh-
rend Benchomo Anstalt trifft, den Spaniern den Rückzug
abzuschneiden. Diese, in einem Raum zusammengedrängt, 5
wo sie sich nicht ausbreiten können, kämpfen nur, um sich
ihres Lebens zu wehren, und sterben, indem sie die Hilfe
des heiligen Jakob anflehen. Lugo sucht seine Leute durch
sein eigenes Beispiel zu ermutigen, aber er muß der über-
legenen Anzahl seiner Feinde weichen und gelangt nur mit 10
etwa 100 Mann der Seinigen aus dem Engpasse heraus.
Mitten in der Schlacht, erzählen die Geschichtsschreiber,
kommt Benchomo auf dem Kampfplatz an und sieht seinen
Bruder, von einem Lanzenstiche verwundet, am Rande
der Schlucht sitzen. ‚Wie,‘ redet ihn der Mency an, ‚du 15
ruhst, während | deine Krieger kämpfen?‘ – ‚Ich habe ge- [89]
sieg,‘ antwortet ihm ruhig der Krieger; ‚als Führer ist
meine Aufgabe vollbracht, jetzt tun meine Soldaten die
ihrige – sie morden!‘

Aber die Schlacht von Acentejo war der letzte Tag des 20
Ruhmes dieses, eines bessern Schicksals würdigen Volkes;
unerhörte Unfälle folgten diesem Siege; das Glück verließ
die Guanches und ihr Vaterland ward dem spanischen
Joche unterworfen. Jene schönen Inseln verloren von da
an selbst den Namen, der sie berühmt gemacht hatte; die 25
unglücklichen Bewohner wurden bis in ihre unzugäng-
lichsten Schluchten verfolgt; einige stürzten sich von den
Felsen herab und starben als Märtyrer der Sache, die sie
nicht mehr verteidigen konnten; andere wußten mit den
Waffen in der Hand zu sterben und die übrigen wurden 30
wie Stücke Vieh verkauft. Zu jener Zeit der Barbarei dach-
ten die Sieger an nichts, als die Früchte ihres Raubes zu
genießen. Nichts, was für die Geschichte von Interesse sein
konnte, wurde gesammelt; erst achtzig Jahre später ergriff

ein Mönch, Alonzo Espinosa, die Feder, um die Gewalttätigkeiten jener Abenteurer, die er Eroberer nannte, der Nachwelt zu überliefern, und die offen vorliegenden Tatsachen nötigten ihn, den Insulanern Gerechtigkeit wider-
5 fahren zu lassen.“ So waren die Guanches, selbst nach den Berichten der Spanier. Diesen rührenden Episoden könnte man eine Menge dramatischer farbenreicher Ereignisse hinzufügen, z. B. den hartnäckigen Kampf des Fürsten von Canaria, Doramas; den Heldentod des tapfern Tinguaro,
10 des Bruders des Guanartemes von Tencriffa, der auf den Leichnamen von neunzehn Spaniern überwältigt und umgebracht wurde. Überall würde man einen ritterlichen Mut, eine seltene Todesverachtung und neben diesen kriegerischen Eigenschaften sanfte Tugenden, eine männliche,
15 bilder- und sentenzenreiche Beredsamkeit, ein blindes Vertrauen in die Heiligkeit gegebener Versprechungen, eine unbegrenzte Gastfreundschaft und ein Bestreben finden, überall lieber das Gute als das Böse zu sehen. Wer waren diese Guanches? Woher kamen sie? Was hatte sie auf diese
20 Inseln getrieben? Muß man in ihnen die Überreste jener Atlanten sehen, deren Vaterland das Meer verschlang und die sich auf den höchsten Berggipfeln ihres Festlandes zusammendrängten wie Schiffbrüchige auf der Spitze der Masten? Kann man sie, wie es ein neuerer Schriftsteller
25 getan, die Patagonier der klassischen Geographie nennen? Sind es phönizische Abenteurer oder ein arabischer Volkstamm oder Berber oder Shilluks vom Atlas, welche der Zufall oder der Sturm in diesen Archipel trieb? Oder muß man sie für ein eingebornes Volk oder für Abkömmlinge
30 eines großen bekannten Menschenstammes halten? Auf alle diese Fragen vermag die Wissenschaft bis jetzt noch keine bestimmte Antwort zu geben und wird sie wahrscheinlich nie geben können. Die Eroberung verfuhr auf diesen Inseln so roh, so gewaltsam, daß unter ihrer Hand alles

unterging, *Menschen, Sagen, Denkmäler*, kurz alles, selbst die *Sprache*.

Einige Wörter dieses Idioms haben sich indes erhalten; sie verraten entweder eine arabische Abstammung oder scheinen eigentümlich zu sein. Auch einige andere Anzeigen scheinen die Guanches mit gewissen Völkern des Altertums in Verbindung zu bringen, z. B. der Bau großer Mauern zur Einschließung ihrer Staaten und noch mehr das Einbalsamieren, das sie auf dieselbe Art wie die Ägypter vollzogen. Man findet noch jetzt in den Grabhöhlen auf Teneriffa, Gomera und Canaria gut erhaltene Mumien von Guanches. Von diesen kostbaren Überresten hat man erfahren, daß die Guanches groß und hochgewachsen waren und ihre glatten feinen, bisweilen blonden Haare nicht die mindeste Ähnlichkeit mit dem krausen Vließ der Neger hatten; man hat bemerkt, daß die Armhöhle bei dem Skelett offen blieb, wie es bei einigen Männern in der Nähe des Kaps der Fall ist. Die Grabhöhlen von Palma, Teneriffa und Canaria gewährten denselben Anblick wie die Hypogeen zu Syouth und Eleithya; die Mumien waren darin fast in derselben Ordnung aufgestellt und neuerdings hat man, um die Guanches noch näher an die Ägypter zu bringen, auf Canaria kleine Denkmäler von pyramidalischer Gestalt gefunden, die ohne Zweifel ausgezeichneten Toten errichtet wurden.

Man weiß, daß die Guanches Könige oder Guanartemes, eine aristokratisch-theokratische Regierung, Hieroglyphen, feierliche Feste und den Glauben an *einen* Gott hatten, der über die Welt wache. Ihr ruhiges Leben teilte sich zwischen die Wartung der Herden und die Bebauung des Bodens, sie nährten sich von Obst, Hülsenfrüchten, Fischen und geräuchertem Fleische; der Gebrauch gegorner Getränke war bei ihnen unbekannt. Don Alonzo Espinosa hat wahrscheinlich die Größe der Männer übertrieben, wenn er von

einem Könige von Guimar spricht, der 14 Fuß hoch war und 80 Zähne hatte. Das Gesicht der Frauen war sanft und regelmäßig, ihr Körper schlank und anmutig gebaut. „Sie trugen hübsche Tunikas,“ sagt Bory de Saint-Vincent,
5 „die in der Mitte des Körpers knapp anlagen, die Formen des Körpers deutlich heraushoben, nicht über das Knie hinabgingen und eine Seite des Busens frei ließen. Ihr Kopfputz bestand in einem mit Haaren durchflochtenen, um den Kopf herumgehenden Streifchen sehr feinen Leders.“
10 Dies waren die Frauen von Lancerota; die von Teneriffa trieben die Koketterie noch weiter, sie bedienten sich der Schminke. „Sie entzogen,“ sagt derselbe Schriftsteller, „dem Auge nur einen kleinen Teil ihrer Reize; ihre Achseln, ihr schöner Hals, mit einem Worte der obere Teil
15 ihres Körpers war nur von ihrem langen, losen, lockigen, bisweilen leicht geflochtenen Haare bedeckt; ein knapper Rock von schmiegsamem sämischem Leder, der in der Gegend der Hüften von einem Zuge zusammengeschnürt wurde, fiel bis über die Knöchel hinab und hob durch seine
20 Weichheit die zierlichen Formen hervor, welche man schon nach denen, die nicht verhüllt wurden, erraten konnte!“ Diese phantasiereiche Schilderung erklärt es, warum die Herrschaft und der Einfluß der Frauen auf den Kanarischen Inseln, wo die Vielmännerei erlaubt, so groß war;
25 man denkt dabei an die Amazonen der Sage, deren Geschlecht untergegangen, deren Vaterland unbekannt ist. Auch die Tracht der Männer war merkwürdig; durch ihre Stiefelchen und Sandalen, die dem Kothurne der alten Griechen glichen, durch ihre festen Schilde von Drachenaubumrinde, ihre weiten „tamarcos“ oder Mäntel von Ziegenfellen, durch ihre großen Mützen mit Federn erhielten sie ein zugleich kriegerisches und wildes Aussehen, das zu ihrer riesigen Größe und ihrem breitschultrigen Baue
30 paßte.

Die Guanches waren ursprünglich Troglodyten (Höhlenbewohner); sie wohnten in den Seiten ihrer Berge, doch war die Baukunst auf den Kanarischen Inseln nicht unbekannt, man sah sogar daselbst steinerne Gebäude. Zu ihrer Zeit gab es auf dem Archipel ungeheuerer Wälder, der Regen fiel in Menge und die Quellen waren weniger selten; nur der Insel Ferro scheint es an Wasser gefehlt zu haben. Als im Jahre 1406 die ersten Europäer daselbst landeten, wären sie bald vor Durst umgekommen, als eine Eingeborne sie mit einem wunderbaren Baume bekannt machte, welcher den Durst aller Inselbewohner löschte; man nannte ihn Garoe, und Bontier und Leverrier, Kapellane Béthencourts und Geschichtschreiber der Eroberung, sagen darüber: „Im höchsten Teile des Landes gibt es Bäume, aus denen fortwährend ein gutes klares Wasser quillt, das sich in kleinen Löchern neben den Bäumen findet und recht wohl zum Trinken dienen kann.“ Cardan fügt hinzu, man sammle täglich 70 Pfund davon; Cairasco, Mercator, Dapper, Feijo, Clavigo bestätigen das Dasein des Baumes und sprechen von alten Leuten, welche solches Wasser getrunken. Abreu Galindo ist noch bestimmter, er erzählt seinen Besuch auf Ferro, behauptet, den Garoe an einer Felsenwand gefunden zu haben, und sagt, der Stamm desselben habe 12 Palmen im Umfange gehabt und sei 30 bis 40 Fuß hoch, die Blätter dicht, glatt und immer grün gewesen wie die des Lorbeers, aber größer. Um den Baum herum, setzt Galindo hinzu, befinden sich Behälter zum Sammeln des Wassers. Gegen Morgen, wann der Ostwind Wolken gegen den Felsen trieb, verdickten sich dieselben um die Zweige und löseten sich in Tropfen auf den glatten Blättern auf. Ein Sturm entwurzelte 1625 den Garoe. Die Guanches waren Dichter, Musiker und leidenschaftliche Freunde des Tanzes. Ihre Religionsgebräuche scheinen sehr beschränkt gewesen zu sein; sie verehrten nur einen

Gott und stiegen auf die höchsten *Berggipfel*, wenn sie zu ihm *beten* wollten.

- [91] Sie hatten Magaden, eine Art Vestalinnen, welche das Gelübde der Keuschheit ablegten, und eine Sekte Täuferinnen, welche die Neugeborenen in Wasser tauchen mußten, woraus die Spanier schlossen, sie hätten das Christentum gekannt. Von ihren Gesetzen ist nichts mehr auszufinden. Die Regierungsform scheint indes etwas von religiösem Feudalismus gehabt zu haben. Die Priester sagten zu dem Volke: „Der große Geist Achamas schuf zuerst die Adligen, die Achimenceys, und gab denselben alle Ziegen auf der Erde. Dann schuf er auch die gemeinen Leute, die Achicaynas, und dieses jüngere Geschlecht hatte die Keckheit, auch Ziegen zu verlangen, aber das höchste Wesen antwortete, das Volk sei bestimmt, den Edlen zu dienen, und brauche kein Eigentum.“ (Fortsetzung folgt.)

*

Literatur der Jurisprudenz. Fortsetzung aus dem kleinen Hefte.

- Das römische Erbrecht*, dargestellt von Joh. Fr. Hunger, der R[echte] Dr. und Prof. auf der Universität zu Erlangen. Erlangen, Palmische Verlagshandlung, 1834 (2 Taler 8 Groschen).

- Allgemeine Staatslehre* von D. G. von Eckendahl, 2. Teil, Neustadt an der Oder, Wagner, 1834 (3 Taler 9 Groschen), 1. Teil ebendas[elbst] 1833 (2 Taler 6 Groschen).

- Das Recht des Domstifts Meißen* und des Kollegiatstifts Wurzen auf ungehindertes Fortbestehen in ihrer gegenwärtigen Verfassung. Eine staatsrechtliche Erörterung von Chr. Ludwig Stieglitz d[em] J[üngerem]. Leipzig, Brockhaus, 1834 (8 Groschen).

*

Legenda. Inventarium diplomaticum Lusatiae inferioris. Verzeichnis und wesentlicher Inhalt der bis jetzt über die Niederlausitz aufgefundenen Urkunden etc. von Dr. I. G. Worbs etc. Lübben (Gotsch) 1834 (3 Taler), 1. Band vom Jahre 873–1620.

*

5

– – – auf seinem Gesichte zeigte sich jene trübe Schwer-
mut, die dem Überdruß an Macht und Ansehen zu folgen
pfl egt, nachdem man erfahren hat, mit welchen großen
Opfern sie errungen werden müssen, und man sich dann
an ihnen festhält wie an dem letzten Brett in einem Schiff-
bruch oder wie der Verbrecher an der Säule des Tempels,
die ihn gegen die Rache der Gesetze schützt.

*

Doslov ke Křivokladu. [V 2. svazku, str. 52–56.] [91–92]

[Jeden list vytržen.] [93–94]

*

Čtěno. Poezje Adama Mickiewicza, tom 4, Paryž 1832. [95]
Dziady, poema. *Spis rzeczy:* Przemowa. – Prolog. Akt
pierwszy. Ustęp. Do przyjaciół Moskali.

*

⟨Das Ausland⟩

Après avoir chanté, j'écoute et je contemple,
à l'Empereur tombé dressant dans l'ombre un temple, 20
aimant la liberté pour ses fruits, pour ses fleurs,
le trône pour son droit, le roi pour ses malheurs;
fidèle enfin au sang qu'ont versé dans ma veine
mon père vieux soldat, ma mère Vendéenne.

Victor Hugo 25

*

For thee, who thus in too protracted song
hast soothed thine idlesse with inglorious lays,
soon shall thy voice be lost amid the throng
of louder minstrels in these later days:
5 to such resign the strife for fading bays –
ill may such contest now the spirit move
which heeds nor keen reproach nor partial praise;
since cold each kinder heart that might approve,
and none are left to please when none are left to love.

10 (Rand) Byron

*

Legenda. Sommers Geographisches Taschenbuch auf d[ie]
J[ahre] 1825, 1826–1830, 1831, 1832, 1833, 1834.

*

Čtěno. Dne 16. dubna 1834.

15 Z Mickiewicza:

Z jasnego słońca
kometo błędu!
Gdzie koniec twego pędu?
Bez końca, bez końca!

20 Co widzę – długie, białe, dróg krzyżowych biegi,
drogi długie – nic dojrzeć – przez puszcze, przez śniegi –
wszystkie na północ; – tam, tam w kraj daleki
płyną jak rzeki.

Płyną: – ta droga prosto do żelaznej bramy,
25 tamta jak strumień wpadła pod skalę, w te jamy,
a tamtej ujście w morzu. – Patrz! po drogach leci

tłum wozów – jako chmury wiatrami pędzone,
wszystkie tam w jedną stronę.
Ach Panie! to nasze dzieci,
tam na północ – Panie, Panie!
takiż to los ich – wygnanie!

5

I dasz ich wszystkich wygubić za młodu,
i pokolenie nasze zatracisz do końca? –
Patrz – ha – to dziecko uszło – rośnie – to obrońca!
Wskrziesiciel narodu, –
z matki obcej; krew jego dawne bohaterzy,
a imię jego będzie czterdzieści i cztery.

10

U architektów sławne jest przysłowie:
że ludzi ręką był Rzym budowany,
a Wenecją stawili bogowie;
ale kto widział Petersburg, ten powie,
że budowały go chyba szatany.

15

Kiedy niekiedy słyhać było w gwarze:
Car, cara, caru, – coś mówił o carze.

*

Čtěné. Ostatnie rymy Juliana Ursyna Niemcewicza pod
tytułem *Treny wygnańca*. Tudzież *Reduta Ordone* przez ²⁰
Adama Mickiewicza i *Zgon Sowińskiego*. V Lipsku, 1833.

Treny wygnańca napisane przy końcu 1831 r. w Lon-
dynie.

*

[O! jak długo sen okrutny...; viz zde str. 194.]

*

Wiersz generałowi Umińskiemu poświęcony
przez Ad. Mickiewicza

5 Nam strzelać nie kazano. – Wstąpiłem na działo
i spojrzałem na pole – dwieście armat grało.
Artylerii ruskiej ciągną się szeregi,
prosto, długo, daleko jako morza brzegi,
i widziałem ich wodza. Przypadł, mieczem skinął
i jak ptak jedno skrzydło wojska swego zwinął.

10 Wylewa się spod skrzydła ściśnięta piechota,
długą czarną kolumną jako lawa błota,
nasypana ostrzami bagnetów. Jak sępy
na śmierć, czarne chorągwie, prowadzą zastępy;
przeciw nim sterczy biała, wąska, zaostrzona,
15 jak głaz bodzący morze reduta Ordoną.
Sześć tylko armat miała, wciąż dymią i świecą
i nie tyle słów prędkich gniewne usta miecą,
nie tyle przejdzie uczuć przez serce w rozpachy,
ile z tych dział leciało bomb, kul i kartaczy.
20 Patrz, tam granat w sam środek kolumny się nurza
i jak wulkan powietrze, pułk dymem zachmurza,
pęka na wszystkie strony, pułk pod niebo leci.
I ogromna łysina wśród kolumny świeci. Atd.

25 Spojrzałem na redutę wały, palisady,
działa, i naszych garstka, i wrogów gromady,
wszystko jako cień znikło, tylko czarna bryła
ziemi niekształtnej leży – rozjemcza mogiła.
Tam i ci, co bronili, i ci, co się wdarli,

pierwszy raz pokój szczery i wieczny zawarli.
Choćby car im wstać kazał, już moskiewska dusza
po raz pierwszy tu cara swojego nie słusza.
Tam zagrzebane tylu set ciała, imiona.

*

Już nad grobu stoję krańcem, 5
smutna mi starość dolega,
i gdy ostatnia godzina dobiega,
i czymże jestem?... Wygnańcem!...
Tęsknota mię obarcza, gnębią niepokoje, 10
wszystko, co widzę – nie swoje!...
Niebo, ziemia, powietrze i ludzie i mowa,
każda rzecz tęskna, choć nowa.

Dziś w gruzach – gdzie wprzód wesolość i pienie
głuche milczenie.

Julian Ursyn Niemcewicz 15

Patrz, wśród ulic w smutku pograżonych
hord[a] Baszkirów przebiega,
wśród dział ognistych, łuków natężonych
głos się ich wodza rozlega:

O luba Polsko! Krwią zboczona niwa! 20
Los zajrzał twoim wawrzynom,
ale im więcej jesteś nieszczęśliwa,
tymeś droższa twoim synom.

Niemcewicz

*

Čtené. Młodość moja od Alojzy Skarzyńskiego.

O! jak długo sen okrutny
dręczył mój dziecinny wiek,
prześpiewałem młode chwile,
5 na tych łąkach rwałem kwiaty,
wszystko mię bawiło mile:
bo nie czułem żadnej straty.

Alojzy Skarzyński

Gdyby nawet nieszczęsnym srogich zdarzeń zbiegiem
10 ta miłość nad przepaści stanęła już brzegiem,
ostatnia iskra ziemię pożarem zapali,
a wśród burzy i zniszczenia,
dzielnością jednego tchnienia,
despoto! tron twój rozwali!!! –

15 Alojzy Skarzyński

*

Čtené. Ziewonja, Noworocznik. Wydany przez Augustyna
Bielowskiego. Lwów. Nakładem wydawcy. W Drukarni
narodowej Ossolińskich, 1834.

⟨Stękała⟩

20 Spis rzeczy według imion autorów

Alexandra Dunin Borkowskiego: Połów pereł, str. 87. Łazienki, 90. Kochałem, str. 92. Tęskna, 104. Moja chata, 105. Królowa Toni, 107.

25 *Augustyna Bielowskiego*: Dumy: Sawa, Nastia, Pobjowisko. Dumki ruskie: Smutek, Spoczynek, Cztery brody.

D. G. Magnuszewskiego: Wołoszczyzna, fragment historyczny, Wyjątek z poematu dramatycznego p[od] n[api-sem] Młodzieniec. Guy-du-Faur czyli Pacta conventa. W imioniku.

30 *Józefa Dunin Borkowskiego*: Pogrzeb beja, Śpiew, Stance.

K. W. Wójcickiego: O pieśniach polskiego ludu, Przekupka warszawska, obraz.

Lucjana Siemieńskiego: Cień królowej Barbary, powieść. – Dumy czeskie: Turnieje, Zbichon, Wianek, Zazulka, Opuszczona, Skowronek.

5
[97]

Ludwika Jabłonowskiego: Hetman Żmija, Duma.

Seweryna Goszczyńskiego: Wyjątki z dziennika podróży po zachodniej części Galicji. – Sobótka, z powieści pod napisem Kościelisko.

*

VYPISY RŹNÉ

10

Stękała śród walki ziemia, kruszyły się mury, wydeptana trawa krzepła krwią; powietrze jękami śmierci płynęło; a dziś i ziemia, i kamień, i trawa, i powietrze tak głęboko miłączą. ... Głęboka przeszłość zaległa wszystko, jak puszcza nieprzejrzana, niezchodzona; tylko ty, święta góro! przetrwałaś i trwać będziesz, nieporuszona, jak pomnik na grobie zdarzenia, do bajek dziś policzonego; odnawiając z każdym nowym pokoleniem strojący cię wieniec podania; tylko ty, ziemio, jesteś wieczną dziejów świątynią!

15

* Seweryn Goszczyński 20

Hej raz pomknął złoto-brody
a na krwawe pomknął gody;
hej posunął wichrem rwącym,
chmurą dymu owił czoło,
błysnął w zębach półmiesiącem,
a śmierć przed nim naokoło,
hej naokoło!

25

5
Posunęła czajka chyżo,
ojciec Dniepr ją niósł przez schód,
a na czajce złoto-brody
bez nadziei, bez swobody,
rozstawał się z Siczą, z Niżą,
orłem ciekł na wschód.

10
I zadumał złoto-brody:
„Ojczy Dnieprze, ojczy, stój!
Wracaj ze mną, wróc na gody,
wróćmy w krwawy bój.

Nie, nie, ojczy! nieś mię dalej,
niema, niema boju już;
połknij czajkę, w ciemnej fali
głowę moję złóż.

15
Wichry moje gdzieś pociekły;
półmiesiąc się zламаł w pół;
grom pysk zawarł, czarny, spiekły;
bracia poszli w dół.

20
Hej mój wichur złoto-włosy,
co mię z Meki uniósł w cwał,
gdzieś poleciał między wrzosy,
pod obcym zarżał...

25
Hej mój śpiewak smutnej dumy,
co w mołojców męstwo piał,
głos utopił w Dniepru szumy,
sam lodem strętwiął.

Gdzieś na wschodzie mam ja braci,
nieś mię, siwy ojcze, tam!
Duch strętwiały pamięć straci
i za-umrze sam.

Nie, nie, ojcze, stój z rozpaczą! 5
Już i wschodni uwiądnął laur,
nie pozdrowią, nie przebaczą,
i wykrzykną: „Giaur!“

* Ludwik Jabłonowski

Na jednym brzegu pancierz przy kołczanie, 10
na drugim świeci księżyc przy torbanie!

Więc dalszy opór na coż mógł się przydać?
W radę uderzą! poco dłużej zwlekać?
Czekać i czekać, i aż grób wyczekać?

O, wtedy moje podrożały wody; 15
głową przepłacił, kto chciał brzegu dostać.

D. G. Magnuszewski

*

POGRZEB BEJA

Góry, wciąż góry! a skały, a skały,
jak wielkie sępy pod niebo wzleciały; 20
z głowy im piorun wytryska,
trzy ciemne bory siadły na ich grzbiecie,
dwadzieścia dolin czarny spód ich gniecie,
ich twarz w stu zdrojach polyska!

A księżyc na nie złotym patrzy okiem;
światło przed cieniem, obłok za obłokiem,
jak łódka za łódką płyną;
a tu gdzie jary pokładły się spodem,
5 głodne szakale długim korowodem
ciągną, jak strachy gęstwiną.

I mruk-radości wydały ponury,
wkopują pyski, i grzebią pazury,
coś tam zapachło nie lada!

10 Na starym dębie kleft z strzelbą zwieszony
słucha, oblicza nie zwraca z tej strony,
i okiem i uchem bada.

Słyszysz, z grobowca dobywają łona
trupa, za głowę ciągną i ramiona,
15 z pleśnią-okrytego ładu;
i patrzy: twarz mu jak ropa sinieje,
i ciało w szacie, jak we złocie tleje,
rany nie widać, bo z tyłu.

Lysnął kleft okiem, zabłysnął czerwono
20 nóż, co za pochew ma tureckie łono,
i jest Grekowi do twarzy;
wąs mu potężny, jak krzew się rozplenił,
jak baldakimem, brwiami wzrok ocienił,
podparł twarz dłonią, tak marzy:

25 Ha beju, bcju! tylu sadów księżę,
któż ci dziś pęta Charona rozwiąże,
naczelniku mnogiej dziczy?
Gdzie dom twój biały, wśród róż i granatów,
wieże, podobne do wysmukłych kwiatów,
30 i do kibici dziewiczej.

Gdzie lekkie ganki, jak motyla skrzydło atd.

Teraz w twym domu ćmy krzyżują loty,
i puszczyk w nocy na złych duchów roty
jak muezin z wieży woła. Atd.

Zapuśćcie rzędem w smaczne jego ciało 5
i zęby wszystkie, i paszczkę całą,
i gryźcie kości i mięso;
słodkie ma serce, i pierś ma lubieżną,
i sznurek pereł pod ust różą śnieżną,
i gwiazdy pod czarną rzęsą. 10

Szakale mruczą, drą serce w kawaly, [98]
i zioobra łomią, mózg z czaszki wyssały,
twarz dzielą w drobniuchne szczęty,
i tak łakomie łupią części głowy,
że pobudziły gawrony i sowy 15
z oczyma jak diamenty...

A noc szła dalej pośród chmur topieli,
opok ciemieniem pod-niebie się bieli
jak łąka białych trzód stadem;
mgły rozwiesiły północne całuny, 20
a w nich księżyczne promyki, jak struny
w lutni, migają nieładem.

Jęknęły echa, zimowa wietrznica
roztrzęsa góry, blady krąg księżyca
już tylko jak rąbek wąski; 25
a jeszcze słyhać i kości chrupoty
i biesiadników niezgodnych harkoty
o tłustsze i miększe kąski.

ŚPIEW

I

Z kwiatów mam pióro, perlami łez piszę;
 myśl moja w morskiej podróży,
 5 na archipelskich wyspach się kołysze
 jak złoty motyl na róży;
 poezje moje jak wieczorne cisze
 czarują drzymiące floty
 i palikarom orły w głowie budzą.
 10 Gdy cichnąienne roboty,
 żniwiarek czola rozpalone studzą,
 i zdobią piersi kochanków jak wstęgi,
 i raźniej toczą tańczujących kręgi.

II

15 Poezje moje jak ptaki, jak strzały
 puściłem w okrąg po świecie,
 były w Atenach, w Koryncie zabrzmiały
 i na Pindu białym grzbiecie. Atd.

Józef Dunin Borkowski

*

20 In der J. G. Cottaschen Buchhandlung, 1834:
 Retzsch, Umriss zu Schillers Glocke,
 43 Bl. mit Text. Groß 4 6 Fl.
 Pegasus im Joch, 12 3 Fl.
 Goethes Faust, 26 Bl. in Quart . 3 F. 36 Kr.
 25 Schillers Fridolin, 8 Bl. 1 F. 40 Kr.
 Kampf mit dem Drachen,
 16 Bl. 4 Fl.

Stuttgart und Tübingen

*

„Pokój umarłym! nieboszczka spoczywa snem anielskim, nie budź ją, miłościwy panie, jej tunie dobrze było na tym świecie, czemuż ma się wracać?“ — — —

„Otwórzcie i poddajcie się!“ wolano ze dworu. Milczenie było całą odpowiedzią. 5

„Wywalić bramę!“ zagrzmiął głos rozkazujący. —

„Patrzcie, bracia, jak śmiga na łopacie z godną małżonką z Łysej góry! Powiadali, że służbę przyjął u diabła; nie było go przez lat kilka; a on jest wszędzie, gdzie go nie posiejesz. Oj źle-to, bracia, kiedy lichy przejdzie drogę“ — 10

Król mało na niego zwracał uwagi; w twarzy, w której ślad choroby powoli się zacierał, malowała się największa niespokojność i niecierpliwość.

„Światła, światła! król zemdłał! przyzwać lekarza!“

Lucjan Siemieński 15

*

Zbojeckie bronie blyszczaly wokolo,
igral wiatr,
ja przy ognisku smutne grzejąc czolo,
patrzę w płomienie. —

Alexander Dunin Borkowski 20

*

5. A jako echo z dawnej sławy grobowiska
brzmi głucho i ruiny szelestem przebiega,
tak dzika marzyciela piosnka się rozlega,
ni naucza, ni bawi, ani lży wyciska.

5 2. Duchu młodości! niegdy skrzydły ognistemi
świat otuliłeś, dusze w martwe laeś twory,
życie w żywsze i miłsze ubraeś kolory,
czystym sercem Cheruba przylgnęeś do ziemi.

⟨Dziś⟩

10 1. Ze drzeniem w męne duszy spojrzalem zwierciadło:
myśli – tumany piasku, wiatrami pędzone;
chęci – dumne anioły, do piekieł strąconę;
marzenia – suche pola, gdzie morze opadło.

Józef Dunin Borkowski

*

15 Mieszkam sobie jakby w raję,
daleki od świata,
nad potokiem, blisko gaju,
stoi moja chata. Atd.

[99]
20 A pod lipę, nad strumieniem,
samotna stoi dziewica:
i oczyma i westchnieniem
dosięga twarzy księżyca.

25 Szuka aniolków po niebie,
rączkami białę pierś gniece:
„Księżycu! weź mię do siebie,
złe mi na świecie!...“

Za Białogrodem, w słonej kąpieli,
dobięgli łódki żeglarze,
jeszcze w nich spały kochanków twarze,
ale ich budzić nie śmieli.

Królowa Toni 5

od Alex. Dunin Borkowskiego

*

„Mury, moje mury!
co oczerniewacie,
że pana nie macie;
pana wam zabili, 10
panią z sobą wzięli
do wiecznej niewoli;
do tatarskiej ziemi!“

Siedzi sokoł na topoli;
płacze Jasio w niewoli: 15
i tak żałośnie kuka
jako kukułka,
jako kukułka
w zielonym gaju kuka!

– „Jakże ja ci wianek dam,
kiedy swego brata mam?“ – 20

Tam daleko na Podolu,
jest tam rola nie orana,
tylko rydlem pokopana;
na tej roli kruków siła, 25

a kolo niej tam mogiła,
na tej mogiłe wyrósti-ci dąbeczek,
na nim bieluchny siada gołąbeczek.

5 – Oj choć lzy otrę, znowu plakać będę,
bo się już wianka na wieki pozbędę!
Kiedy przed wiankiem organy zagrają,
już się z nim na wieki dziewczyny żegnają.
O bogdaj-to, bogdaj! być dziewczyną sobie,
niżeli służyć, mój Jasińku, tobie.
10 I choć-em ja ciebie bardzo pokochała,
zawsze wianka mego będę żalowała.
Z płaczem za cię pójdę, boć-to bozka wola;
na boru sosna, przy niej topola.

Národní písně polské

15 Lud wiejski a mieszczenie są dwa wielkie kontrasty
w obrazie narodu. Jak mieszczenie różni się od kmiecia
ubiozem i obyczajami, tak i pieśniami; zbliża się tylko je-
dynie w przesądach i zabobonach. –

*

20 Jestem sobie Marcinowa,
mieszkam sobie w starym mieście,
wart mój stragan złotych dwieście;
mam pietruszkę, mam ogórki,
pójdźcie, chłopcy, do komórki!

Piosnka przekupek [warszawskich]

Oko zachowa myśli tak spaniałą masę ciała, co kaczym chodem, na słonich nogach jednakowej grubości od kolan do stopy, przechodzi spaniale; ucho przechowa ten organ mocny, co nad wszelkimi chórami wielkich oper jeszcze by przemagał, i panował wszystkim. Dodajmy do tego oblicze 5 poważne, tłuste zwyczajnie, dwa policzki wypukłe, czerstwością burakowej farby nadobne – atd.

K. W. Wójcicki

*

Stoi jawor blisko wody,
wierzch ku wodzie kłoni, 10
zwiesił głowę Sawa młody
i przez stepy goni.

Wronym koniem już w zaranie
przed drużyną stawa:
„Jak się macie?“ Krzyki, wrzawa: 15
„Zdrowo, atamanie!“

Pytała gawiedź ciekawa,
pytała młoda jej pani;
pani głos serce [jej] rani,
i głębszym smutkiem napawa. 20

Słońce z ukosa blask sieje,
rzeźwią się pieśni w dąbrowach;
a młoda Nastia w okowach,
w ciemnym więzieniu łyzy leje.

„Jasno, miesiącu dwurogi,
w ciemne więzienie świeć jasno; 25

jutro, nim zorza pogasną,
ubiedz musimy pół drogi.“

5 „W kraj cię uwiozę daleki,
gdzie nas w miłości nie zganią;
ty będziesz żoną, ty panią,
ja tobie wiernym na wieki.“

10 Bo już o bladej jutrzence
drzwi Nasti stały otworem,
skośniałe były jej ręce,
szyja przecięta toporem...

Bo drugiej nocy, nad ranem,
okropne burze powstały,
trząśł piorun: z panią i z panem
pod ziemię runął dwór biały.

15 Żniwo było; przez zagony
bujne się pokładły plony;
weszło słońce: w rannej rosie
trup przy trupie, stos przy stosie,
morze pereł i koralu
20 blaskiem sieje, krwią się pali.

25 Tam kukulka w boru kuka,
płacze matka, syna szuka,
łamie ręce, spiekłe wargi
wiatrom rzewne zdają skargi,
chodzi, z sercem krwią zabiegłym,

od poległych ku poległym;
niwa wielka, trup nie rzadko...

„Stara matko! wróć do chaty,
weź garść piasku, między kwiaty
zasiej piaskiem grzędę czystą,
skrapiaj codzien łzą rześistą,
jeśli-ć zejdzie z miękkiej skiby,
przyjdzie syn twój bez ochyby...”

[100]

5

Trzy-to, bracia! trzy już lata,
jak zabito w wojnie brata;
gdzie zielony świerk się jeży,
w piaskach brat zabity leży.
Kruk mu w nogach, koń nad głową
brzęka szablą, grzmi podkową,
dół wygrzebał po kolana,
bo mu żal porzucac pana...

10

15

- „Tam daleko, pan mój młody,
na weselne poszedł gody;
narzeczona jego w gaju,
na pagórku, przy ruczaju;
ślubne szaty szyje wiosna,
hymn weselny gra mu sosna,
usługuje chór leciuchny:
wiatry-druzby i mgły-druchny,
i sług orszak niezliczony:
kruki, kawki i gawrony;
rosa zsyla mu kąpiele,
srebrny piasek loze sciele,

20

25

kołdrą mgła okrywa gruba,
a mogiła jego luba!...“

5 A ostrogska niwa
ostem się okrywa,
między osty i dziewanny
skonał kozak ranny.

10 A na pogrzeb rzeszą
czarni goście spieszą;
ciągną polem, ciągną borem,
pieśń zawodzą chórem:

15 Nie śpiewają księża,
ani dzwonią dzwony;
w nocnej tuczy sowa huczy,
we dnie kraczą wrony.

Augustyn Bielowski

*

20 Jeszcze ot! jedna chmurka przeleciała:
las ciemny przejrzał, wystrzeliła skała;
na skale jodła, i pięciu leżało.
Leniwy tuman oblał im podnóże,
oni leżeli widziadłami w chmurze,
jakby w powietrzu, z jodłą i ze skałą.

25 A dziś dnie jego życiem zbójców płyną;
lód i przepaście jego dziś dziedziną.
Po ciemnych jamach z puhaczami mieszka,
trop dzikiej kozy zwykła mu dziś ścieżka.

I, tak jak stałem, puściłem się w lasy.
Myślałem sobie: Ha! jak zbójca, może
między halami głową gdzie nałożę.
A jednak żyję! a po co?“ – – –

„Ode dni kilku jakaś w duszy zmiana
a w sercu ulga; jakaś chęć do krewnych,
do ojcowizny.

5

– – „O, bodaj wieczną cierpiął męką,
kto potępienia mego jest przyczyną.
Niech wieczne wieki piekło łzami gasi,
i nigdy łaski niebieskiej nie zyska,
jak ja nie mogę – – –

10

I jedno imię wdział, jak nawalnicę,
grzmiącą a ciemną, na całą ziemię.
Ten sam dziś przyległ lodem do kamienia,
i wbił przed siebie źrenicę zmartwiałą.
Pojrzyj mu w oczy, a w głębi spojrzenia
masz jego sławę, jego duszę całą.

15

Hlava s vlasy mrtvá

Ależ-bo wówczas, ziemio staroświecka!
Dzisiejsze dziwy dziwami nie były:
grały widomie niewidome siły,
i pilnowały człowieka jak dziecka.
W powietrzu, w drzewach, w kamieniu, pod wodą

20

krewnie spólczucie ludzie znajdowali;
bo nie gardzili naówczas przyrodą;
bo ją, jak matkę, znali i kochali.

5 Gaśnie zachód na obłokach;
gwiazdy łamią się w potokach;
kwiaty zroszone do snu opadły;
lasy zciemniałe dumać zasiały;
drzymie ziemia cicha,
nic nie uspi mnicha.

10 Pod wielki kaptur całą głowę chowa;
na piersiach leży długa broda siwa. –

Seweryn Goszczyński

*

[101]

Dumki ruskie

SMUTEK

15 Dąb na dęba pochylony,
pod kozakiem smutny wrony.
„Zarzyj, przemów do kozaka!
Skąd ci, koniu, żalóść taka?
20 Czy ci siodło, czy oręż,
czy ja, młody kozak, ciężę?...“

– „Nie ciężą mi jasne zbroje,
ani ty, ni siodło twoje;
ale mi jest żal niemały,
żeś hulaka i niedbały:
25 od gospody do gospody
stajesz, pijesz wódkę, miody;

a ja, wierny koń twój wrony,
i zgłodniały, i spragniony;
biegnę w górę, pletnią gnany;
z góry lecę, nie wstrzymany;
błoniem jadę, cierpię głody;
brnę Dunajem, nie mam wody...“ 5

Już noc późna, mgły się wleką,
stańmy, koniu, dom daleko,
pod kaliną spocznij chwilę;
a ja usnę na mogile. 10

Augustyn Bielowski

*

Čtěné. Haliczanin, wydawany przez Walentego Chłędowskiego. Tom II. We Lwowie, 1830. Drukiem Piotra Pillera, nakładem wydawcy.

Wykaz przedmiotów tomu drugiego: 15

1. Litografowany wizerunek Jana Nep. Kamińskiego, na czele.

2. O filozofii. (Ciąg dalszy.) Przez wydawcę.

3. Dumy podolskie, za czasów panowania tureckiego w tej ziemi, przez Tymona Zaborowskiego. 20

4. Opryszki w Karpatach. Powieść z podań gminnych, przez Eugena Brockiego.

5. Zabytki starożytnej poezji sławiańskiej. (Ciąg dalszy.)

6. Wywód filozoficzności naszego języka, przez Jana Nep. Kamińskiego. 25

7. Poezje Alex. hr. Fredra. – Obrona Olsztyna. – Mogiła na rozdrożu. – Śpiew żałobny. – Sen.

8. Wiadomość o dziele Senkowskiego: Kollektanea z dziejopisów tureckich, przez wydawcę.

9. Przekłady różnych poezji. – Pieśni serbskie, przekładu 30

Augustyna Bielowskiego. – Król dębów, z Goethego, przez tegoż. – Sześć sonetów z Petrarcki, przez Lud. Nabelaka. – Ody Horacego, przekładu Żegoty Kikiewicza.

10. O formie czyli metodzie umiejętności, przez Bened. Kozieradzkiego.

11. Myśli o umnictwie dramatycznym, przez J. N. Kamińskiego.

12. Poezje Ludwika hr. Jabłonowskiego. – Obląkaniec syberyjski. – Ostatnia pieśń samotnika. – Do myśli. – Dziewcze polskie.

13. Uwagi nad przekładem pieśni gminnych nowogreckich Alex. Chodźki, przez Józ. hr. Dunina Borkowskiego.

14. Różne poezje. – Robaczek, ballada szwedzka, przez Alex. hr. Dunina Borkowskiego. – Poezja, przez tegoż. – Śpiewy polskie Stanisława Doliwy Starzyńskiego. – Ziewonja, przez Aug. Bielowskiego. – Pielgrzym, przez tegoż. – Do T..., przez Żegotę Kikiewicza. – Puławy, przez Albina Niezabitowskiego.

15. O poezji i poetach, przez wydawcę.

16. Wspomnienie o Klemensie Boguckim.

*

Nikolaus I. Eine solche Lage hinterläßt tiefe Spuren im Gemüte. Sie verhindert nicht zu verzeihen. Aber sie nimmt alles Vertrauen, flößt Haß ein gegen die Menschheit und gibt der Milde eine andere Basis als bloße Zuneigung für seinesgleichen. Nachsicht ist dann nichts mehr als die Nichtachtung eines hochschlagenden Herzens oder die Berechnung einer weisen Politik.

Ein wilder Haufe von wenigstens 20 000 Menschen in Schafpelze gekleidet, mit Äxten bewaffnet, plünderte in Petersburg zur Zeit der Cholera die Krankenhäuser, warf die Ärzte, die Krankenwärter und Polizeikommissäre zum Fenster hinaus, bunt durcheinander mit den Särgen, wovon

einer auf dem Steinpflaster aufsprang, worin sich ein noch lebendiges junges Frauenzimmer befand. Man trieb die Kranken hinaus oder trug sie sterbend durch die Straßen, indem man überlaut Hurra! und Es lebe das Cholera! schrie.

*

5

Französische Literatur schlüpfrig wie Aretino, stoisch wie [102] Zeno, auf Abenteuer ausgehend und wie eine Wahnsinnige ein dichtes Verzweiflungsgelächter ausstößend, selbst mit vollkommener Schamlosigkeit ihr Nichts, ihre Narrheit, ihre Unmacht verkündend, über ihre Laster klagend, ohne sich zu bessern, und auf solche Weise die wohlverdiente Dosis Verachtung verdoppelnd: traurige Literatur, deren Parole zu sein scheint: nichts hoffen, nichts glauben und nichts fürchten.

10

Hoffmanns von Natur reizbares und nervenschwaches Temperament, zu den äußersten Grenzen des Wahnsinns durch die Gewohnheit der Trunkenheit und durch langwierige Krankheiten gesteigert; sein Bewußtsein einer großen, durch Exzesse geschwächten und in Unmacht verwandelten Fähigkeit; seine kranke Einbildungskraft, seine mit Vorurteilen übersättigte Vernunft, die beständig des Dämons Kralle unten an seinem Bette oder am Herde wie in den allen unbedeutendsten Ereignissen seines Lebens zu erblicken glaubte; sein mit Gespenstern, die er selbst erdacht und vor denen er dennoch zitterte, angefülltes Gehirn: das waren die unumgänglich notwendigen Elemente eines ohne Zweifel originellen, doch zugleich auch unnachahmlichen Genies.

15

20

25

*

Sie tranken noch lange fort, wo sie schon einander nicht mehr sahen.

*

Roku 1619 se na kostele Tejském ještě kalich a meč vy-
nacházel, na znamení, že svobodného užívání druhé částky
velebné svátosti večře Páně mečem dobýváno býti musilo – viz str. 5. Stavové od slavné paměti císaře Zikmunda
5 v létě 1435 na to, aby v těch místech, v kterýchž toho času
přijímání pod obojí způsobou se zachovávalo, pro vyhnutí
nesnázím žádný podjednou trpín nebyl, jistého majestátu
dosáhli. Pražané pak i jiným zvláštním majestátem to sobě
utvrzeno měli. – *Za císaře Maxmiliána* byl Vratislav z Pern-
10 štejna nejvyšším kanclířem. Šebestián Agricola, nábožen-
ství podjednou, 1570 ponejprv městského práva v Starém
Městě užil a poté v létu 1579 císařským rychtářem učiněn
byl.

Apologie druhá

15 1599 viz str. 6, 7

1512 viz str. 7 dole

1602 viz str. 11, 1603 [str.] 12, *Budovec*

1608–9 str. 14, 15, nejv. kanclíř byl Zdeněk z Lobkovic.

*

20 So wie es Menschen gibt, die zu früh geboren ihrer Zeit
weit vorangeilt sind, so gibt es auch welche, die gerade zu
der Zeit, wo das, was sie lieben, zu Grabe getragen wird,
geboren werden.

*

25 *Chmatání po novotách.* – Aby se jim nepředhodilo, že lapají
po *novotách*, vydávají *staré* rukopisy, třeba s *novinami!* –
a přesazují (z jiných) (jin) – *dávno* psané věci. Mohl by
někdo mysliti, že chybou psáno je přesazují místo překlá-
dají; – i chraniž Bůh! dobře je to řečno; – nejen proto, že
(je) při květech zahradnická (ml[uva]) řeč na svém místě
jest, i *pro něco jiného i něčím jiným* to dobré jest.

*

Recip[e]: Kämmen, waschen, dann mit Öl einreiben.

*

Jean Paul

Auch im Leben, in den Verhältnissen der Liebe und Freundschaft, ja in den Verhältnissen des gewöhnlichsten geselligen Umganges will Richter stets unmittelbar genießen, will sich seiner geistigen Fülle und Trefflichkeit unmittelbar durch den geistreichen enthusiastischen Ausdruck der Liebe und Bewunderung für ihn in dem andern und umgekehrt der des andern gleich unmittelbar durch Erwidern solcher Gemütlichkeit und geistreicher Aufregung oder auch wohl durch zuvorkommendes Anstimmen dieses Tones bewußt und ihrer froh werden. Ja nicht genug, daß er in der Wechselberührung mit einzelnen eine beständig wache Ausdrücklichkeit und Aktualität des Gefühls und der Empfindung gegenseitig für einander begehrt, die bis zur Klage über die Unmöglichkeit eines Niederreißen der Schranke, die das Dascin des Körpers zwischen beiden zieht, fortgeht: so fordert er von sich und von den andern, die mit ihm die Wollust dieses Seelentausches teilen wollen, eine gleiche Ausdrücklichkeit des Gefühls für sämtliche Mitmenschen, eine Allliebe, die nicht wie jene, die das Christentum uns gebietet, in der Gesinnung, sondern in wirklicher Empfindung, in Gemeinsamkeit der Freude und des Leides mit allen Millionen besteht.

Überall suchte Jean Paul unmittelbare augenblickliche Befriedigung im Umgange, überfließende Gemeinsamkeit der Gefühle und glühenden Enthusiasmus und ward dadurch in den meisten Fällen verhindert, Beziehungen einzuleiten, die, auf realen und objektiven Interessen beruhend, ein wahrhaft substantielles Band zwischen ihm und andern hätten knüpfen können, ein Band, das, obgleich die

subjektive Wärme und Beseligung des Gefühls keineswegs ausschließend, vielmehr allmählig im Verlaufe seiner Befestigung und Dauer mit Notwendigkeit sie herbeiführend, doch sich von dem natürlichen Wechsel und der Zufälligkeit der Gefühle unabhängig erhalten und durch geistige Frucht eines gemeinschaftlichen Werks oder einer gegenseitig gesteigerten Bildung sich bewährt hätte. Allerdings war Richters moralischer Sinn wach und stark genug, um (auf) auch in solchen Verbindungen, die entweder der einseitige Enthusiasmus des andern Teils für seinen überlegenen Genius oder ein gegenseitiges schwärmerisches Auflodern angeknüpft hatte, durch Anstrengung und Willenskraft festzuhalten und wohl auch der allmählig zu verlöschenden Flamme durch sein mächtiges Wort von Zeit zu Zeit ein Wiederaufflackern abzugewinnen. Aber nur in seltenen Fällen vermag er doch hier sich und andern die allmählig sich einfindende Verstimmung zu verbergen, und selbst die moralische Kraft, die er, um dieselbe niederzuhalten, anwendet, so viel Ehre sie ihm und Trost nicht selten dem andern bringt, gibt doch eben durch ihr Dasein in einem Zusammenhange, wo man sie eigentlich nicht benötigt glauben sollte, eine unerfreuliche Empfindung.

Weiße

*

Die gesunde Religiosität unterwirft sich der Zucht, der Ordnung des Lebens, ein jeder Versuch, dieser zu entrinnen, ist krankhaft. Diese Krankheit äußert sich auf eine merkwürdige Weise verschieden bei dem männlichen und weiblichen Geschlecht, und zwar recht auffallend, wenn wir die ausgezeichnetsten, den Forschern interessantesten Beispiele herausheben. – Der Mann wird Mystiker. Der Grund seiner Visionen ist eine Lehre. Ein Geistiges zeigt sich tätig und durchdringt sein Werk, ein verborgener Denkprozeß ist in seinem eigenen Erzeugnis verhüllt. Zwar

ist das geistige Band, welches diesen Denkprozeß [mit der bewußten geschichtlichen Entwicklung des Geschlechts] verbindet, zerrissen, es steht als ein plötzlich nur aus sich selber Entsprungenes da; zwar diese Entwicklung fehlt eben deswegen auch in der Art, wie der Mystiker sich ausspricht; aber man steht wie vor einem seltsamen Rätsel, man glaubt das Unentwickelte entfalten, auseinanderlegen zu können, man ahndet, daß der befruchtende Geist in dem Innersten des Menschen schlummert und seine tiefste Wahrheit, wenn auch träumend, auszusprechen sucht. Wer denkt nicht an Jakob Böhme, der, wie ansteckend seine Krankheit auf viele gewirkt haben mag, immer von neuem den tiefsten Denkern als ein fast unergründliches Rätsel erscheint. Wenn auch physisch aufgeregt, ist die Seele dennoch von dem Leibe ab-, dem Geiste zugewandt. Der Körper bleibt gesund.

*

Knížka s obrazy hradů ve snu. Červi na popravišti. Dialogy v Přísaze. [Za textem v témže řádku kresbička hradní zříceniny.]

*

Což kdybych řekl, že i to jestotně jest, co rozumem, co obrazotvorností pochopíš? – Proč řekneš, že to a ono jest? – Poněvadž to okem pochopíš; – proč to a ono, poněvadž uchem, atd. Což kdyby rozum, – obrazotvornost jen smysly byly, ač je smysly nejmenujeme? – Býti, – jest – pouhé to formy jsou! – [Text záznamu je psán přes původní kresbičku hradu.]

*

Otec vzpomene rodině... [s poznámkou:] Besteigung des Bergs. Sturz vom Felsen in die Tiefe. [V 1. svazku, str. 221.]

*

Buď se to zdá, protože to jest, aneb to jest, protože se to zdá.

Tam se pravě nevyspím nikdy.

*

[104] Konstruktion der Leichenkammer. – Den Arrestanten
5 müssen während der Kommunion die Fesseln abgenommen
werden.

Máj. Budoucí dny? – zejtřejší den! –
Co přes něj dál, tajemný sen.

Noc. Chorus, připravování kola. Větrem spád lebky;
10 skřehotání žab.

POZNAMENÁNÍ CEST

Cesta I. Dne 1. srpna.

1. srpna s Hindlem jsme vyšli ráno ve 4 hodiny. Ve dva-
náct hodin byli jsme na Melníku pod zámek zrovna nad
15 Labem, kde se pojí s Vltavou; ve dvě hodiny jsme byli
u kaple sv. Trojice neb sv. Jána. Výhlídka na hory. – Bez-
děž. V šest hodin na Kokoříně; odtud jsme šli na Housku,
zabloudivše však zastali jsme v největším dešti pod širým
nebem v oudolí Svatovojtěšském as hodinu cesty od Kokoří-
20 na. Byla velmi tmavá noc; potok hučel ouzkým dolem,
zdaleka klepal mlejn. Po půlnoci bylo po druhé straně po-
toka slyšeti klusot koně, viděti nebylo nic. Ke skále připře-
ný ležel jsem na několika kameních nad šplouchající vodou,
ani nepozdřímnuv. K ránu bylo viděti některé hvězdy; ob-
25 zvláště denici, ale velmi mdle. Nežli jsme přišli do oudolí,
kráčeli jsme hustým, starým lesem, jakého dřeva, nebylo
k rozeznání, s kopce dolů. Sem tam leželo velké kamení
mechem porostlé a zamodralé mušky svítily po něm. Se-

šedše s kopce tlapali jsme hlubokým rozmoklým pískem, po obou stranách příkré lesnaté stráně; dolceji chmelnice, několik chalup, a stáli jsme před potokem. Domnívajíce se, že Houska vpravo od nás ležeti musí, obrátili jsme se v tu stranu, ale nešťastně, Houska ležela vlevo; kdyby nám 5 byl potok nebránil, byli bysme přišli až pod Kokořín nazpět. Ráno budil nějaký hoch tovaryše do pivovára, a od toho jsme se dozvěděli pravou cestu. V noci jel někdo po druhé stráně.

2. srpna 1832. Nevyspalí kráčeli jsme nadmíru krásným 10 oudolím k Housce. Pískové skaliska sem tam jedlemi, smrky a jiným jehličím porostlé stály nám po pravé ruce, po levé vzhůru do kopce černé lesy, prostředkem hučel jarý potok, sem tam vesnička. V oudolí tom již od Kokořína panuje 15 německá řeč, než sem tam ještě slyšeti jazyk český, jak by se vzpouzel vytisknutí z tak krásného dolu. Tak jsme šli vzhůru proti potoku, až kde (j)si hluboko skalinou promlel průchod; tam jsme, obrátivše se okolo rohu vpravo, v nové, předešlému zcela podobné, vešli oudolí. Brzy však nás vlevo vzhůru vesnicí vedla příkrá stezka na Housku. Tak jsme 20 lezli as $\frac{1}{4}$ hodiny. Ještě vysoko nad námi ležela Houska; vlevo, daleko za horami a lesy, ležela silnice litoměřická, ves Libšice a nad ní vrch Klč; jak se zdálo, as tři míle vzdálí.

Někdy dále. —

*

Čtené knihy. Schütz' *Erdkunde*, 13. Bd., 3. Heft. — *Historia 25 prawodawstw słowiańskich* przez Wacława Alex. Maciejowskiego, doktora prawa i profesora w Alexandrowskim uniwersytecie w Warszawie, tom I, II. — *Byrons Childe Harolds Pilgerfahrt*, 2., 3., 4. Gesang.

*

Jemu jsou spády vod... [V 1. svazku, str. 244.]

*

In einer Liebe wie diese wohnt etwas unaussprechlich
Schönes, das wesentlich die Poesie der Leidenschaft aus-
macht. Das Verlangen wird durch die Furcht geheiligt und
5 bricht sich, da es im gewöhnlichen Sinnenstrom keine Be-
friedigung findet, durch jene stete Sehnsucht, jenes hohe
Streben, das nach dem Fernen, Unerreichbaren vorwärts
kämpft, – die Bahn des hoffnungsreichen Dulders. Es ist
dies „das Verlangen der Motte nach dem Sterne“ – es ist
10 die Liebe der Seele.

Bulwer, Pilgrims of the Rhine

*

Der Mensch ist sehr egoistisch: Trauern wir mit jeman-
dem, so fühlen wir nicht Trauer über seinen Schmerz, son-
dern über den, den *wir* mit ihm fühlen; und desto größer
15 die (Schmerz) Trauer, je größer das Mitgefühl des Schmer-
zes; desto größer der Schmerz, je näher die Verwandtschaft;
vielleicht bleibt also die Einwirkung und Rückwirkung in
dem verwandten Blute und es erlischt nicht etc.

*

Klesla hvězda z modra výše... [8 veršů ze začátku II.
20 zpěvu Máje. V 1. svazku, str. 26.]

*

Ó by tento šířý závoj noci, co dalekou half zem, setkal se
v mal(ý)ou jenom, však tím hustší roušku oblohuje tento
čin, aby zrakům mojí paměti nelzelo ho více dohlídnouti. –
Pak bys viděl tento hustý závoj, černou škvřnu místo toho
25 činu, – vše jedno – trvám. *Bratři.*

*

Vypravování zdlouhavé a dlouhochvilné i dlouhé.

*

Zapomenutý hledě v dálku pozdravuje kývnutím hlavy
jiného, neohlédnuv se naň ani nehnuv okem.

[Dva listy vytrženy.]

[105-108]

VI. Vous toutes qu'à ses jeux le bal riant convie, [109]
pensez à l'Espagnole éteinte sans retour,
jeunes filles! Joyeuse, et d'une main ravie,
elle allait moissonnant les roses de la vie.
Beauté, plaisir, jeunesse, amour!

La pauvre enfant, de fête en fête promenée, 10
de ce bouquet charmant arrangeait les couleurs;
mais qu'elle a passé vite, hélas! l'infortunée!
ainsi qu'Ophélie par le fleuve entraînée,
elle est morte en cueillant des fleurs!

Victor Hugo 15

*

I

1. A ty, czarna ptaszyno, co każdego witasz,
i krążysz, i zaglądasz, i o coś się pytasz,
spiesz się swą tajemnicę odkryć kozakowi –
nim skończysz twoje koło, oni ujść gotowi. 20

2. Pędzą – a wśród promieni niżonego słońca,
podobni do jakiego od niebianów gońca –

...

Tylko z mogli westchnienia, i tych jęk spod trawy,
co śpią na zwiędłych wieńcach swojej starej sławy.

Dzika muzyka – dzikszje jeszcze do niej słowa,
które duch dawnej Polski potomności chowa;
a gdy cały ich zaszczyt krzaczek polnej róży,
ach! czyjeż serce, czyje, w żalu się nie nuży?

- 5 6. Nikt tam nie zawołany wnijsć się nie poważy –
tam jego myśl ukryta samotnie się żarzy –
tam może brnąć już w rozpacz, w niezwykłej niemocy,
depce burzliwym krokiem po ciemnościach nocy,
jakby w jej czarnym tchnieniu chciał gdzieś znaleźć rękę
10 krwawej, zgubnej przyjaźni – lub zgasić swą mękę!
7. Dopiero to na polu – gdzie ogromne koło
wytoczyło już słońce – bujają wesoło,
i pstrym swoim proporcem nim sławy dostąpią,
w żywych strumieniach światła jak orły się kąpią.
- 15 8. Na rozciągnięte niwy słońce zwskosa świeci,
czasem kracząc i wrona i cień jej przeleci,
...
Nie – chyba lot zwinąwszy, zanurzy się w ziemię:
tam znajdzie zbroje dawne, co zardzałe leżą,
20 i kości, co nie wiedzieć, do kogo należą;
tam znajdzie pełne ziarno w rodzajnym popiele,
lub robactwo rozlęgłe w świeżym jeszcze ciecie.
10. O nie! – przeszłych już zgryzot nie widać tam wojny,
tylko znikłej nadziei grobowiec spokojny,
25 tylko się lampa szczęścia w jej oczach paliła,
i zgasła, – i swym dymem całą twarz zaćmiła.
11. Oh! może się przenosząc w odleglejsze wieki,
świetniejsze okolice, kraj sławny, daleki,

nad brzegami Jordanu, pod palmy drzewiną,
usiadłby zamyślony z hebrajską rodziną,...

17. I mnie wydarli wszystko – i więcej niż tobie –
ty do nieba należysz, ja się błąkał w grobie.

...

„Mario! czyś ty nie chora? bo masz taką postać,
jakbyś się do aniołów myślała już dostać;
i w nowym udręczeniu, choć się tobą pieścę,
prawie się spytać pragnę – czy mnie kochasz jeszcze?“ –

II

1. Bujno rośnie, odludnie kwiat stepowy ginie,
i wzrok daleko, próżno, błądzi po równinie,...

2. Stało młode pacholę, pod płotem zostało,
na smutek, co się skarży, uważają mało,
a ten, co z nim rozmawiał na wrotach oparty,
wyszczерzył w inną stronę wzrok cały otwarty –

6. Groźnym pewnością wzrokiem w swój oręż poziera:
a jednak, głos straszliwy, choć spojrzenie dumne,
brzmi w całym jego ciele – „zdobędziesz ty trumnę!“

11. Aż wybrawszy swą porę, w odwet silnym razem
w kark niewierny święconym utopił żelazem.
Spada dzielnym zamachem odmieciona głowa,
drga oczami, bełkoce niepojęte słowa,
toczy się, ziewa, blednie, i gaśnie – z tulupa,
co siedzi niewzruszony, krew do góry chlupa!
Powstał krzyk przeraźliwy; pierzchają – koń hana
ucieka między hordy z trupem swego pana.

12. Jak który upadł, tak mu zostać już niewola,
dusze k niebu, ich konie rozbiegły się w pola;
opodal od nich w kurzu kołpaki, turbany,
tylko miecz wierny przy nich posoką zbryzgany.
- 5 13. Był wzgórek z brzegu lasu, zielenił swe czoło,
i zapach macierzanki rozsyłał wokoło,
na nim schylone brzozy w swej białej odzieży
płakały, gdy warkocze wietrzyk pieścił świeży,
jak cienie dawnych dziewic przy kościach rycerzy.
- 10 14. O! jak ślicznie wśród ciszy w naturze rozlanej
lecieć z stęsknionym sercem do swojej kochanej!
i każdy przedmiot witać atd.
- 15 15. Jak tu szalonym myślom stawić się oporem?
Trzeba być cnót najczystszych, lub kamieni wzorem;
nie był jednym, ni drugim – umiał walczyć w boju, –
15 kochać, – być wiernym – wdzięcznym, – już Wacław
w pokoju.
16. „O moja droga Mario! ty zimna i niema –
a dla nas już jest szczęście“ – echo mówi „nie ma“.
„Mario! kochana Mario! w boju mnie widzieli –
20 ojciec mnie z tobą spoi“ – echo mówi „dzieli“.
17. W szarej chwastów zarośli lekki ruch się zdaje –
rozsuwają się liście i czapka wystaje –
i głowa się podnosi – i stanęło ciało,
co tam w cichym czekaniu ukryte siedziało,
25 młodego pacholęcia, co na świat płakało; –
i wzrokiem rozczulonym patrzy się w rycerza,
co jego zwiędłą młodość podziwieniem zmierza;
czy strachu, czy uroku schowane tam siłą,

nie wiem – wyszło z gęstwiny, i tak przemówiło:

[...]

I podniósłszy na palcach swoją małą postać,
żeby się rycerzowi do ucha mógł dostać,
szeptał, szeptał swą powieść – a w twarzy rycerza 5
czarna, czarniejsza chmura coraz się rozszerza;
i znow nagle rozpaczą zaciemnione lica
zapał gniewu i wzdardy jak piorun oświeca;
aż w nim powstała wreszcie ta ponurość dzika,
co patrzy w jeden przedmiot – w trumnę przeciwnika, 10
kruszy najświętsze węzły w ogniu swego piekła,
[gdy i w najbliższym sercu trucizny dociekła!]
aż w nim powstała wreszcie ta chciwość szalona
krwi – krzyku – dzwonów – płomień popsutego łona,
co domowej niezgody rozpala pochodnię, 15
i w własnym swoim gnieździe – zbrodnią karze zbrodnię!

19. Wyszedł – i zaraz z twarzy wszelkie znikły bole,
skoczył na koń – a za nim usiadło pacholę.
Lecz któż był ten człek mały z okiem zapłakanem?
czy duchem jego losu? aniołem? szatanem? 20
czy szczerze drażni męki lub smutek z nim dzieli?
nie wiem – objął rycerza i w cwał polecieł.

Maria przez Malcze[w]skiego

*

WACŁAWA DZIEJE

Poema Stefana Garczyńskiego 25

Część pierwsza

I

– a rzędem za niemi
sandały mnichów słychać, jak biją po ziemi.

– Zegar bił w tej chwili
i na hymny wieczorne księża nadchodzili.
Twarz swoją nieznajomy płaszczem więc osłonił,
coś jeszcze prędko wyrzekł, zwrócił się z pospiechem,
5 idzie – krok nagli – spieszy – nim zegar wydzwonił,
trzask drzwi mocnym się odbił o sklepienie echem.

[111]

III

Czyny z ducha wynikną – ale i krwi związki
pokoleniem tajemnie zarzekają ducha.
10 I jako kiedy dębu spadnie gałąź sucha,
z niej pewno nie wyrosną zielone gałązki;
jak z nocy, choćby trwała czasy nieskończone,
światło nie błysnie, ani gwiazda się zapali;
jak z stróny, choćbyś długo w jedną brząkał stronę,
15 głos nie wyjdzie dźwięczący harmonijnej skali;
tak człowieka duch – myśli – czyny – przewinienia
są dźwiękiem różnych śpiewów, pieśni tajemniczej,
którą długo tworzyły całe pokolenia,
którą echem tajemnym późny wnuk dziedziczy.

20

[VI]

Lecz słuchajcie! odmiana wszystkiemu zagraża,
odmiana choć nie zmiana – bo człowiek nie zmienia
głosu wiecznego – prawdy – głosu przeznaczenia!
Tak się roślina każda na wiosnę przetwarza,
25 tak potok zmienia wody, a przecież potokiem,
tak upływa dzień za dniem, ginie rok za rokiem
a czas jak świat odwieczny!

Szczęśliwy! ty przynajmniej miałeś komu śpiewać!
Moich uczuć i pieśni, nikt ze mną nie dzieli,
ty masz przed kim zapłakać, ulgi się spodziewać,
ja daleki od moich – nie mam przyjacieli!

Nie mam rady skąd czerpnąć – trudno wyżyć z nimi; 5
jeśli łza czasem spłynie, upływa samotnie,
szczęśliwy, kto świat zwiedził, szczęśliwszy stokrotnie,
kto nigdy nie opuścił rodzicielskiej ziemi.

Sam jeden pośród tylu wicherzę się po świecie,
może nawet powieki obca dłoń mi stuli, 10
o bracia! czem kraj własny jeśli nie czujecie,
opuście go na chwilę a będziecie czuli. Etc.

U nas ziemia zmrożona, ale serce w wiosnie,
u nas mgła często niebo zachmurzone trzyma,
ale przyjaźń ma błękit – scisną dłoń radośnie 15
a tutaj słońce grzeje, ale w sercu zima.

Gdy o kraju przemówię, żaden nie rozumie,
gdy westchnę, ledwie echo westchnienie powtórzy,
sam jeden ginę w obcym, nieznanym mi tłumie
jak listek wiatrem zdięty od wiosennej róży. 20

Lata przejdą nie jedne i kamień grobowca
mech okryje, i zielskiem mogiła porośnie.
Zamilkną wszystkie dawne o życiu krajowca
w kraju własnym – w rodzinie – nowiny donośne.
Nie widać go, nie widać – nawet nic nie pisze – 25
jeden westchnie, zapłacze może dusza czuła,
czasem jeszcze ktoś wspomni – i znów ciągle cisze –

grób ci drugi, młodzieńcze, pamięć już usula.
Wieść jedna tylko czasem w dalekiej krainie,
jak strumyka szmer zimny, w ustach zimnych płynie,
że kiedyś – przybył zdala – samotny młodzieniec –
5 pokażą, gdzie spoczywa, – i śmiertelny wieniec
w kościele wisi dotąd u wstążek zawiązki.

Tam na wschodzie grób jego i ta na wschód rzeka –
Mawiał on że daleko, gdzieś pędem ucieka,
i dla tego w nią wrzucał zerwane gałązki

10 i z łzami na nie patrzył – i tam spoczął przy niej.
[112] Na twoich brzegach może vyrośnie sitowie
i z liścia tego wianek kochanka uczyni,
rybka może nie jedna spląta się [w] połowie,
która łzę wędownika w obcym kraju piła.

15 Gdzie serce – tam przecucia niezgadnięta siła!

Gdy listeczek sitowia w rączce białej wiewnie,
wszyscy zapłaczą rzewnie;

gdy rybka uwięziona w mętnej wodzie pluśnie,
i kropelka na siostry czule lica przyśnie,

20 jej myśl młoda w marzeniu o przeszłości uśnie
i na startym obrazie pamięci zawiśnie.

W jego strony popłyn, rzeko,
tam daleko – tam daleko!

Nielitościwy, łzami wykarmiony duchu!

25 Więc i po śmierci jeszcze pragniesz łzy za datek,
łzami ma być żywiony grobu twego kwiatek?

Wzdychaniami twa pamięć? i cóż masz z pamięci?
Już ci się kark twój pyszny dzisiaj nie łabęci,

lica zawrzały zsiadłej krwi twojej sinością,
30 ręka się już nie ruszy, by wydać rozkazy,

jedna pamięć podobna do błędnej oazy
będzie pływać, gdzie wszystko znikomym – nicością!

Może zawsze? niestety nazbyt, nazbyt krótko!

Gdy kochanka – przyjaciel – jak ty żyć przestaną,
co będzie twych przypomnień u innych pobutką?
Jak pył z wiatrem z ich śmiercią pamięć twoja zwiana,
z ich śmiercią? – nie – za życia zapomną cię jeszcze,
za miesiąc – rok najdalej – skoro od ich szyi 5
odczepisz się – alboż to pamięć w mocy czyjej?
Ta ręka, która dzisiaj w rękę moim pieścić,
te usta, które wierność przysięgły ci nieraz,
wiesz, czym były – czym dzisiaj – najlepiej czym teraz –
Ależ o jutro tylko nie pytaj się próżno, 10
świat postaci ma różne – ludzie duszę różną.

Więc żartować z pamiątek! – z owych mar i cieni
gdy umrę, nie chcę modlitw i ciężkich kamieni –
mniejsza, że obcy prochów moich nie odgadnie;
niech każda pamięć o mnie wiecześnie przepadnie, 15
niech się wiatr z trupem bawi – a drapieżne zwierze
zbierając rozniesione po przestrzeni szczątki,
niech ostatnie istnienie, ostatnie pamiątki
spokojności grobowej paszczką odbierze!!

[Część druga] 20

[IV]

Biada tym nikczemnikom, w których duszy, jako
w stepach północnych krajów, czy słońce zaświeci,
czy wichur skrzydłem nocy z mrozem w paszczę wleci,
zawsze głucho – samotnie – spokojnie – jednak, 25
bo przyjdzie dzień jasności dla jasności powiek;
czas nocy – jeśli w nocy duszą zagrzął człowiek!

Tak prostak, wielkie często chcąc rozumieć myśli
plany robi dziwaczne, domniemanja kryśli
aż w końcu, widzi biedak, że pomimo woli
zamiast wielkiego człeka, półboga obrazu
[113] myśl olbrzymią rozpoczął odgadywać zrazu,
ale na swojej płaskiej zakończył powoli. –

[V]

Noc ciemniej coraz namiot z chmur utkany
na światy rzuca jak na paschy stoły;
10 gwiazdy jak srebrne błysły roztruchany,
z których blask czysty wypiją anioły,
a ziemię ledwie mętną kroplą darzą.
Księżyc obchodził z zamysłoną twarzą
jak sługa wierny niebieskie obszary,
15 dwónastą ziemskie wybiły zegary.

[VI]

– – – – ha – dlaczego tak mi głucho, ciemno?
Ze wszystkich gmachu kątów dym się jakiś wzdyma,
każda cegła przeszłości rdzawemi oczyma
20 spogląda, jakby cały stary wiek był ze mną!
Dreszcz mnie zimny przechodzi – to zimne powietrze!
Nic więcej – czynże zresztą przeszłości obrazy?
Niczym! – są to umarłych języków wyrazy,
którym czas życie dawne i znaczenie zetrze,
25 potrzaskany przez piorun gałęzistym drzewem,
które było – a teraz wypróchniale leży,
strónami – które kiedyś głośnym brzmiały śpiewem,
dziś ledwie brzęk wydadzą, gdy w nie myśl uderzy!

Pośród śniegów i zamieci,
gdzie w przepaściach dróg są końce,
przewodnikiem białe słońce,
któż tak śpieszy, któż tak leci, 5
to młodzieniec, zapaleniec,
szuka dawnej serca straty
u nóg Alpy lodowatej!

Tam w dolinie, przy leszczynie
pełno kwiatów, pełno drzewa, 10
strumyk cicho mrużąc płynie,
słowik nad strumykiem śpiewa,
lecz młodzieniec, zapaleniec,
szuka dalej swojej straty,
minął strumień, chłód i kwiaty. 15

Śmiech, zabawa – tańców wrzawa,
ledwie miejsce wśród natłoku,
jeden tylko w kącie stawa,
bladych liców, ze łzą w oku,
i żalobnej, smutnej szaty! 20
To młodzieniec, zapaleniec,
stanął – płacze serca straty!

Czegóż wzdychasz, zapaleńcze!
Świat ci się wokoło uśmiecha,
ja ci kwiatem czoło wieńczę, 25
czyż kochanka nie pociecha?
Próżne miłości wypłaty,
to młodzieniec, zapaleniec,
on wciąż dawnej płacze straty.

Sen ci wieczny żony może,
przyjaciela zamknął oko?
Smutek i płacz coż pomoże?
Przecież on wzdycha głęboko!
5 I młodzieniec, zapalenic,
jakby we łzy był bogaty,
wciąż nieznaną płacze straty.

Czas się zmienił, ludzie z wiekiem,
wiosna pierzchła, przyszła zima,
10 ten, co młodym był człowiekiem,
kij w zesłabłej dłoni trzyma.
Znikł młodzieniec, zapalenic;
starzec z niego wyrosł siwy!
Ale starzec był szczęśliwy!

15 On z wędrówki smutnej, długiej,
szukając straty nieznaną,
o rodzinne trącił ściany
i rozpoczął żywot drugi.
Dziś weselne przywdział szaty,
20 lubi ludzi, góry, kwiaty,
bo w ojczyźnie jak przed laty!

[ZAKOŃCZENIE]

25 Wacław wyjechał – dokąd? – na świata obszary –
krótkim był w pożegnaniu – uściśnienie dłoni,
łza w oku, bądźcie zdrowi! –

Stefan Garczyński

*

Z bramy więzienia wynoszą pod strażą
ze czterech desek zbitą trumnę białą,
na wóz rzucają, za miasto wieść każą,
to więźnia ciało!

[114]

– od bębna powietrze zagrzmiało –
ciął – krew wytrysła – na dół zważyło się ciało!

5

Grobowiec jego przy drodze rozstajnej
pielgrzym ze wstrętem i ze zgrozą mija,
nie zmówi nawet modlitwy zwyczajnej
Zdrowaś Maria.

10

*

Może przyjaciel? – miłość nieszczęśliwa?
O nie – on pewno nie kochał nikogo,
chyba promienie słonecznego blasku,
chyba ton smutny dzikich ptaków wrzasku,
które śmiertelnych przerażają trwogą;
chyba huk gromu, gdy piorun uderzył,
o nie – on pewno nie kochał nikogo!
I lepiej stokroć, gdyby nigdy nie żył!

15

Kiedy ja umrę, zapadną powieki,
nawet i listek nie wiewnie na drzewie,
zginę jak głos mój – jak brzęk lutni w śpiewie,
na długo – może na wieki!

20

Świeczniki trumny, oto gwiazd orszaki,
jeśli ich światło błysnie w tej ustroni;
dzwonami – lutnia gdy stroną zadzwoni,
albo zakrzyczy ptak jaki.

5 Śpiewałem – śpiew mój był światu nie miłym!
 Serce nie czule kochanki.

 Dla mnie już szczęścia, już nadziei nie ma,
kto nie znał w życiu krewnych, przyjacieli,
ten i wieczności z ludźmi nie podzieli,
10 samotną wieczność otrzyma! –

 Wieczność samotna – okropna – głęboka –
tam nie wypuszczaj próżno twego oka,
tam na wołanie, nie męcz próżno gardła,
tam głos człowieka nigdy nie dochodzi;
15 a choćby doszedł, nikt go nie usłyszy,
bo wszystko jedno w samotnej zaciszy
jako na wielkiej oceanu powodzi,
cicho – nie dostrzedz ani jednej łodzi,
wschód, zachód, północ wiecznością bez granic. –

*

20 A tak w całym obszarze uspionej natury
jam nie spał i wiatr nie spał i gwiazdy i chmury.

*

Kiedym cię raz ostatni żegnał przy rozstaniu,
do zobaczenia! wyrzekliśmy razem.
Dziś – znowu smutny – tym samym wyrazem,

tylko na dłużej – dłużej żegnaj cię.
Do zobaczenia! – kiedyś – w zmartwychwstaniu –
w wieczności – przy Bogu – w niebie!

Plakałem w życiu ach nie jednej straty!

Łez trudno dobyć już z oka:
zwyczajne moje są żałobne szaty,
a w sercu żalność głęboka.

*

Sławo! głos twój jeżeli był mi kiedy miłym,
nie dla słów, nie dla brzmiących lubilem cię picni;
kochance chciałem posłać kilka twych promieni,
jej dowieść – że ją godnie kochać zasłużyłem.

(Z Byrona)

*

Slepý harfeník na Kamýku v krajině své mladosti. – I ten
nejkrásnější sen, zdá-li se člověku přítom, že sen to jest, ne-
těší člověka. – Dítě si hraje s tím nožem, kterým se poranilo,
a zapomíná spíše bolestí svých, tak já.

*

V rozlehlých pustinách spí bledé noci svit. – Sie breiten
ihre Flügel über sich wie ein weiß Leichentuch und ster-
ben. –

Viz str. 83.

Patrz na młodzieńca, w samej krasie wieku!
Ledwo zabłysnął na obszarach świata,
już pierś jego lodowata;
tonąc w brudnych uciech steku,
żyje samotny wśród ludzi.

*

Korsak

Unruhig, unglücklich, unzufrieden war w ich, cil ich ge-
 wohnt war, alles für die Zukunft zu tun, nichts für die Ge-
 gegenwart, weil ich von der Zukunft alles erwartete, nichts
 von dem Augenblicke; – ich wirkte für eine Zukunft, wo
 5 ich wußte, daß für die Zeit seiner Wirkung mein Werk
 nicht mehr da sein, längst vergessen bleiben werde.

*

Hrál jsem na divadle českém :

1. Jindřich Prachatický (v Blaníku)
2. Tobiáš, vrchnostenský zahradník (Hastroš)
- 10 3. Konrád, hradní (Loupežníci na Chlumu)
- IV. Karel, kovkopecký důstojník (Žižkův meč)
- V. Ferdinand (Pivovár v Sojkově)
- VI. Hubert (Žebrák)
- VII. Jan, sloužící Karlův (Žižkův meč)
- 15 VIII. Vilém (Rod Svojanovský)
9. Poňatovský, vůdce (Sittah Mány)
10. Zenobius (Dívka z čarovních krajů)
- XI. Jesenský, mladý měšťan (Každý něco pro vlast)
- 20 12. Pastýř mladý (Loupež)
13. Křepelka, student (Divotvorný klobouk)
14. Poručník Kamenský (Uhlířka)
15. Myslivec (Princ a had)
16. Raimond, vrchník (Spálcniště v Burníně, benefice
 p[ř] Hartmannové)

*

[116]

Hrady spatřené

1. Jenštejn 1.2.
2. Karlstein 1.2.3.4.
3. Žebrák 1.2.

4. Točnick	1.2.	
5. Valdek		
6. Poděbrady	1.	
7. Kostelec nad Černými lesy	1.	
8. Melník	1.	5
9. Kokořín	1.2.3.	
10. Houska	1.2.	
11. Bezděz	1.2.3.4.5.6.	
12. Pernštejn Starý	1.	
13. Jestřábí	1.2.	10
14. Žižkov	1.2.	
15. Ronov	1.	
16. Hrádek u Auši	1.2.	
17. Chvatěruby	1.	
18. Konopišt.	1.2.	15
19. Dražice		
20. Stranov Nový	1.	
21. Stranov Starý	1.	
22. Michalovice	1.	
23. Zvířetice	1.2.3.	20
24. Valečov	1.2.	
25. Kost	1.2.	
26. Trosky	1.2.	
27. Klášter	1.2.	
28. Bezděz		25
29. Pernštejn Nový	1.	
30. Kamejk	1.	
31. Vopárna		
32. Vostraj (Kocourov)	1.	
33. Vostraj (Jakuba)	1.	30
34. Skalka	1.	
35. Klopaj. Hanžpurek (Hasenburg)	1.2.	
36. Košťál	1.2.	
37. Hyvna	1.	

	38. Křivoklad	1.2.
	39. Krakovec	1.2.
	40. Tejřov	1.
	41. Boleslav Mladý	1.
5	42. Brandejs	1.
	43. Zásadka	1.
	44. Kumburk	1.2.
	45. Bradlec	
	46. Pecka	1.2.
10	47. Adersbach	
	48. Silberstein	1.
	49. Milcín	
	50. Semtěš	1.
	<hr/>	
	Latus	73
15	Translatus	73
	<hr/>	
	51. Gradlice. Hradíště	1.
	52. Kunětice	1.2.3.
	53. Lichtenburg. Lichnice	
	54. Květnice	1.
20	55. Milešov	1.
	56. Kostomlaty	1.2.
	57. Ryžmberk	1.2.
	58. Dobrovská Hora	1.2.3.4.5.6.
	59. Krupka	1.2.
25	60. Střekov. Schreckenstein	1.2.3.
	61. Supí Hora	
	62. Buštěhrad	
	63. Rožmberk	1.
	64. Krumlov	
30	65. Helfenburg	1.
	66. Drahenice	
	67. Březnice	1.
	68. Hluboká	1.2.3.

69. Okoř	1.2.3.	
70. Hradíště. Münchengrätz	1.	
71. Svíjany		
72. Friedstein	1.	
73. Malá Skála	1.	5
74. Hrubá Skála		
75. Waldstein		
76. Kostelec Zbořený neb Křížkový	1.	
77. Tejnice	1.	
78. Kožly		10
79. Líšno	1.2.	
80. Jemníště	1.	
81. Nalžoves. Nenalezohoves. Mühlhausen	1.	
82. Veltrus	1.	
83. Vlaším	1.2.	15
84. Sternberg	1.2.3.4.5.	
85. Rataje	1.2.3.	
86. Talmberk	1.	
87. Komorní Hrádek	1.2.	
88. Dub (Hořalka)	1.	20
89. Zlejnice	1.	
90. Lobkovice	1.	
<hr/>		
⟨Latus⟩ Summa	56	
Latus	73	
<hr/>		
Hlavní summa et latus	129	25

*

Zpěv [117]

Adel, Schönheit und Jugend, ze Zampy

Za dalekou strání, ze Zampy

Kam, nebohý rybáku, ze Zampy

Když měsíček spanile svítil

V háji holoubek mutně vrkává

30

Auf, Matrosen, die Anker gelichtet
Was ich liebe, weiß nur ich
Kommet all' in meinen Garten
Nimm dies kleine Angedenken
5 Jüngling, wenn ich dich von fern [erblicke]
O möchte mein Liebchen ein Rosenstock [sein]
Mein Herz, mein Herz
Rose, wie bist du reizend und mild
Leise rauscht es in den Bäumen

*

10 *Chvojtň*, 2 archy bez čtvrtky
Elišběta, 2 archy
Jindřich, archy
Johana, 2 archy
Podivň, 1 1/2 archu
15 *Ivanovič*, 1 arch
Strachkvas atd.

*

Es ist der Fluch sinnlicher Menschen, nie zu lieben, bis
die Freuden der Sinne schwächer zu werden anfangen; ihre
glühende Jugend haben sie unter unzähligen Begierden
20 zersplittert; ihre Herzen sind erschöpft. So stets nach Liebe
jagend und durch rastlose Phantasie vielleicht zur Über-
schätzung (dieser) der Wonnen dieser Liebe verleitet, hatte
der Ägypter (sei) die ganze Blüte seines Lebensfrühlings
vergeudet, ohne den Gegenstand seiner Wünsche zu er-
25 reichen.

Bulwers Letzte Tage von Pompeji

*

Das Bild, das ein geistreicher Engländer von Broughams [118] Erscheinung im Parlamente entwirft:

„Auf der ersten Bank, zur linken Seite des Sprechers, sitzt eine Gestalt, die so lange bei der Studierlampe gehockt zu haben scheint, bis nicht bloß die Blüte des Lebens, 5 sondern die Lebenskraft selbst zu erlöschen begonnen; und doch ist es diese scheinbar hilflose Gestalt, die alle Augen des ganzen Hauses auf sich zieht und die, so wie sie sich in ihrer mechanischen, automatischen Weise zum Aufstehen bemüht, alle Schnellschreiber hinter uns in fluchende Bewegung setzt, während alle Lücken auf der Galerie, als sei 10 sie ein massives Steingewölbe, ausgefüllt werden und durch die beiden Seitentüren noch das Gewicht der draußen stehenden Menschenmenge hereindrängt. Unten im Hause scheint sich ein gleiches Interesse kund zu geben; denn so 15 wie jene Gestalt sich langsam in einer vertikalen Krümmung oder vielmehr in einem vertikalen Zickzack steif zusammengefügter Linien auseinander wickelt, sind die paar sonstigen Zeloten auf beiden Seiten, die sich schreiend entgegengedämmen wollten, schnell wieder auf ihre Sitze zurückgesunken, als hätten sie eine verborgene Windbüchse 20 unter der Robe des Sprechers bemerkt.

Nach diesem vorbereitenden Geräusch und während der atemlosen Stille, die darauf folgte, hat sich Henry Brougham langsam und bedächtigen Schrittes dem Tische genähert und bleibt dort zusammengebückt stehen – die 25 Schultern in die Höhe gezogen, den Kopf vorwärts gebeugt, seine Oberlippe und Nasenflügel in zitternder Bewegung, als fürchte er ein Wort zu sprechen. Sein Aussehen, sein [119] Wesen gleicht fast einem jener Prediger, die auf freiem Felde 30 predigen – nicht einem modernen Manne dieser Art, der die müßige Sonntagsmenge nach sich zieht, sondern einem solchen Prediger aus alten Zeiten, der die Reinheit des Glaubens zu erhalten und in der Wildnis zu verbreiten

suchte, wenn sie aus der Stadt und selbst aus der Kirche verbannt war. Die Töne seiner Stimme sind voll und melodisch, doch sie erheben sich langsam, bedächtig, und wie man zu glauben versucht ist, auch sehr mühsam, so daß
5 man nicht weiß, ob die geistige Macht des Mannes unfähig ist, den Gegenstand zu beherrschen, oder seine physische Kraft unfähig ist, ihn auszusprechen. Sein erster Satz oder vielmehr die ersten Glieder seines Satzes – denn man findet bald, daß bei ihm jeder Satz in Form und Gehalt weiter
10 reicht als die ganze Rede mancher anderen Leute – kommen sehr kalt und unsicher hervor, und überhaupt so entfernt von der eigentlichen Streitfrage, daß man nicht begreifen kann, wie er sie darauf hinbiegen wird. Jeder dieser Sätze, freilich, ist tief, klar, an und für sich selbst befriedigend, sichtbar mit künstlicher Wahl aus den gewähltesten
15 Materien deduziert, und mögen sie kommen aus welchem Fache des Wissens es immerhin sein mag, so enthalten sie doch dessen reinste Essenz. Man fühlt, daß sie alle nach einer bestimmten Richtung hingebogen werden, und zwar
20 hingebogen mit einer starken Kraft; aber diese Kraft ist noch immer unsichtbar wie der Wind und wie von diesem weiß man nicht, woher sie kommt und wohin sie geht.

Wenn aber eine hinreichende Anzahl von diesen Anfangsätzen vorausgeschickt sind, wenn jeder Hilfssatz, den
25 menschliche Wissenschaft zur Feststellung einer Schlußfolge bieten kann, in Dienst genommen worden, wenn jeder
[120] Einspruch durch einen einzigen | Stoß erfolgreich vorge-schoben ist, wenn das ganze Heer politischer und moralischer Wahrheiten in Schlachtordnung steht – dann bewegt
30 es sich vorwärts zur Entscheidung, fest zusammengeschlossen wie eine mazedonische Phalanx und unwiderstehlich wie Hochländer, die mit gefälltem Bajonette eindringen.

Ist ein Hauptsatz gewonnen mit dieser scheinbaren

Schwäche und Unsicherheit, wohinter sich aber eine wirkliche Kraft und Festigkeit verborgen hielt, dann erhebt sich der Redner, sowohl körperlich als geistig, und mit kühnerem und kürzerem Angriff erficht er einen zweiten Hauptsatz. Nach dem zweiten erkämpft er einen dritten, nach dem dritten einen vierten und so weiter, bis alle Prinzipien und die ganze Philosophie der Streitfrage gleichsam erobert sind, bis jeder im Hause, der Ohren zum Hören und ein Herz zum Fühlen hat, von den Wahrheiten, die er eben vernommen, so unwiderstehlich wie von seiner eignen Existenz überzeugt ist, so daß Brougham, wollte er hier stehen bleiben, schon unbedingt als der größte Logiker der Sankt-Stephans-Kapelle gelten könnte. Die geistigen Hilfsquellen des Mannes sind wirklich bewunderungswürdig und er erinnert fast an das altnordische Märchen, wo einer immer die ersten Meister in jedem Fache des Wissens getötet hat und dadurch der Alleinerbe ihrer sämtlichen Geistesfähigkeiten geworden ist. Der Gegenstand mag sein, wie er will, erhaben oder gemeinplätzig, abstruse oder praktisch, so kennt ihn dennoch Heinrich Brougham, und er kennt ihn ganz aus dem Grunde. Andre mögen mit ihm wetteifern, ja einer oder der andere mag ihn sogar übertreffen in der Kenntnis äußerer Schönheiten der alten Literatur, aber niemand ist tiefer als er durchdrungen von der herrlichen und glühenden Philosophie, die gewiß als ein kostbarster Edelstein hervorglänzt aus jenen Schmuckkästchen, die uns das Altertum hinterlassen hat. Brougham gebraucht nicht die klare, fehlerfreie und dabei etwas hofmäßige Sprache des Cicero; ebenso wenig sind seine Reden in der Form denen des Demosthenes ähnlich, obgleich sie etwas von dessen Farbe an sich tragen; aber ihm fehlen weder die strenglogischen Schlüsse des römischen Redners, noch die schrecklichen Zornworte des Griechen. Dazu kommt noch, daß keiner besser als er es versteht, das Wis-

sen des Tages in seinen Parlamentsreden zu benutzen, so daß diese zuweilen, abgesehen von ihrer politischen Tendenz und Bedeutung, schon als bloße Vorlesungen über Philosophie, Literatur und Künste unsre Bewunderung verdienen würden.

Es ist indessen gänzlich unmöglich, den Charakter dieses Mannes zu analysieren, während man ihn sprechen hört. Wenn er, wie schon oben erwähnt worden, das Gebäude seiner Rede auf einem [guten] philosophischen Boden und in der Tiefe der Vernunft gegründet hat; wenn er nochmals zu dieser Arbeit zurückkehrt, Senkblei und Richtmaß anlegt, um zu untersuchen, ob alles in Ordnung ist, und mit einer Riesenhand zu prüfen scheint, ob alles auch sicher zusammenhält; wenn er die Gedanken aller Zuhörer mit Argumenten (geb) festgebunden wie mit Seilen, die keiner zu zerreißen imstande ist – dann springt er gewaltig auf das Gebäude, das er sich gezimmert hat, es erhebt sich seine Gestalt und sein Ton, er beschwört die Leidenschaften aus ihren geheimsten Winkeln und überwältigt und erschüttert die maulaufsperrenden Parlamentsgenossen und das ganze dröhnende Haus. Jene Stimme, die erst so leise und anspruchslos war, gleicht jetzt dem betäubenden Brausen und den unendlichen Wogen des Meeres; jene Gestalt, die vorher | unter ihrem eigenen Gewichte zu sinken schien, sieht jetzt aus, als hätte sie Nerven von Stahl, Sehnen von Kupfer, ja als sei sie unsterblich und unveränderlich wie die Wahrheiten, die sie eben ausgesprochen; jenes Gesicht, welches vorher blaß und kalt war wie ein Stein, ist jetzt belebt und leuchtend, als wäre der innere Geist noch mächtiger als die gesprochenen Worte; und jene Augen, die uns anfänglich mit ihren blauen und stillen Kreisen so demütig ansahen, als wollten sie unsre Nachsicht und Verzeihung erbitten, aus denselben Augen schießt jetzt ein meteorisches Feuer, das alle Herzen zur Bewunderung ent-

zündet. So schließt der zweite, der leidenschaftliche oder deklamatorische Teil der Rede.

Wenn er das erreicht hat, was man für den Gipfel der Beredsamkeit halten möchte, wenn er gleichsam umherblickt, um die Bewunderung, die er hervorgebracht, mit 5 Hohnlächeln zu betrachten, dann sinkt seine Gestalt wieder zusammen und auch seine Stimme fällt herab bis zum sonderbarsten Flüstern, das jemals aus der Brust eines Menschen hervorgekommen. Dieses seltsame Herabstimmen oder vielmehr Fallenlassen des Ausdrucks, der Gebärde 10 und der Stimme, welches Brougham in einer Vollkommenheit besitzt, wie es bei gar keinem [anderen] Redner gefunden wird, bringt eine wunderbare Wirkung hervor; und jene tiefen, feierlichen, fast hingemurmelten Worte, die jedoch bis auf den Anhauch jeder einzelnen Silbe vollkom- 15 men vernehmbar sind, tragen in sich eine Zaubergewalt, der man nicht widerstehen kann, selbst wenn man sie zum erstenmale hört und ihre eigentliche Bedeutung und Wirkung noch nicht kennengelernt hat. Man glaube nur nicht etwa, der Redner oder die Rede sei erschöpft. Diese gemil- 20 derten Blicke, | diese gedämpften Töne bedeuten nichts [123] weniger als den Anfang einer Peroratio, womit der Redner, als ob er fühl(t)e, daß er etwas zu weit gegangen, seine Gegner wieder besänftigen will. Im Gegenteil, dieses Zusammenkrümmen des Leibes ist kein Zeichen von Schwäche und 25 dieses Fallenlassen der Stimme ist kein Vorspiel von Furcht und Unterwürfigkeit: es ist das lose, hängende Vorbeugen des Leibes bei einem Ringer, der die Gelegenheit erspäht, wo er seinen Gegner desto gewaltsamer umwinden kann, es ist das Zurückspringen des Tigers, der gleich darauf mit 30 desto sichereren Krallen auf seine Beute losstürzt; es ist das Zeichen, daß Heinrich Brougham seine ganze Rüstung anlegt und seine mächtigste Waffe ergreift. In seinen Argumenten war er klar und überzeugend; in seiner Beschwö-

5 rung der Leidenschaften war er zwar etwas nachmütig,
doch auch mächtig und siegreich; jetzt aber legt er den
letzten, ungeheuersten Pfeil auf seinen Bogen – er wird
fürchterlich in seinen Invektiven. Wehe dem Wicht, dem
5 diese halbgeflüsterten Worte ein Vorzeichen sind von dem
Unheil, das über ihn heranschwebt!

Wer als ein Fremder vielleicht heute zum erstenmal die
Galerie des Parlamentes besucht, weiß nicht, was jetzt kom-
men wird. Er sieht bloß einen Mann, der ihn mit sei-
10 nen Argumenten überzeugt, mit seiner Leidenschaft er-
wärmt hat und jetzt mit jenem sonderbaren Flüstern einen
sehr lahmen, schwächlichen Schluß anzubringen scheint.
O Fremdling, wärest du bekannt mit den Erscheinungen
[124] dieses Hauses und auf einem | Sitze, wo du alle Parlaments-
15 glieder übersehen könntest, so würdest du bald merken,
daß diese in betreff eines solchen lahmen, schwächlichen
Schlusses durchaus nicht deiner Meinung sind. Du wür-
dest manchen bemerken, den Parteisucht oder Anmaßung
in dieses stürmische Meer, ohne gehörigen Ballast und das
20 nötige Steuerruder, hineingetrieben hat und der nun so
furchtsam und ängstlich umherblickt wie ein Schiffer auf
dem Chinesischen Meere, wenn er an einer Seite des Hori-
zontes jene dunkle Ruhe entdeckt, die ein sicheres Vorzei-
chen ist, daß von der anderen Seite, ehe eine Minute vor-
25 geht, der Typhon heranweht mit seinem verderblichen
Hauch; – du würdest irgendeinen kleinen Mann bemer-
ken, der fast greinen möchte und an Leib und Seele schau-
ert wie ein kleines Vögelchen, das in die Nähe einer Klap-
perschlange geraten ist, seine Gefahr entsetzlich fühlt und
30 sich doch nicht helfen kann und mit jämmerlich närrischer
Miene dem Untergange sich darbietet; – du würdest einen
langen Antagonisten bemerken, der sich mit schlotternden
Beinen an der Bank festklammert, damit der heranziehende
Sturm ihn nicht fortjagt; – oder du bemerktest sogar einen

stattlichen, wohlbeleibten Repräsentanten irgendeiner fetten Grafschaft, der beide Fäuste in das Kissen seiner Bank hineingräbt, völlig entschlossen, im Fall ein Mann von seiner Wichtigkeit aus dem Hause geschleudert würde, dennoch seinen Sitz zu bewahren und unter sich von dan- 5
nen zu führen.

Und nun kommt es: – die Worte, welche so tiefgeflüstert [125] und gemurmelt wurden, schwellen an so laut, daß sie selbst den Jubelruf der eignen Partei übertönen, und nachdem irgendein unglückseliger Gegner bis auf die Knochen ge- 10
schunden und seine verstümmelten Glieder durch alle Redefiguren durchgestampft worden, dann ist der Leib des Redners wie niedergebrochen und zerschlagen von der Kraft seines eignen Geistes, er sinkt auf seinen Sitz zurück und der Beifallärm der Versammlung kann 15
jetzt unaufhaltbar hervorbrechen.“ **H u s**

Seine Gestalt, von gewöhnlicher Manneslänge, ist sehr dünn, ebenfalls sein Kopf, der mit kurzen, schwarzen Haaren, die sich der Schläfe glatt anlegen, spärlich bedeckt ist. Das blasse, längliche Gesicht erscheint dadurch noch dün- 20
ner, die Muskeln desselben sind in krampfhafter, unheimlicher Bewegung, und wer sie beobachtet, sieht des Redners Gedanken, ehe sie gesprochen sind. Dieses schadet seinen witzigen Einfällen; denn für Witze und Geldborger ist es heilsam, wenn sie uns unangemeldet überraschen. Obgleich 25
sein schwarzer Anzug, bis auf den Schnitt des Fracks, ganz gentlemännisch ist, so trägt solcher doch dazu bei, ihm ein geistliches Ansehen zu geben. Vielleicht bekommt er dieses noch mehr durch seine oft gekrümmte Rückenbewegung und die lauernde, ironische Geschmeidigkeit des ganzen 30
Leibes. Einer meiner Freunde hat mich zuerst auf dieses „Klerikalische“ in Broughams Wesen aufmerksam gemacht und durch die obige Schilderung wird diese seine Bemerkung bestätigt. Mir ist zuerst das „Advokatische“ im

Wesen Broughams aufgefallen, besonders durch die Art,
[126] wie er beständig mit | dem vorgestreckten Zeigefinger demonstriert und mit vorgebeugtem Haupte selbstgefällig dazu nickt.

5 Am bewunderungswürdigsten ist die rastlose Tätigkeit dieses Mannes. Jene Parlamentsreden hält er, nachdem er vielleicht schon acht Stunden lang seine täglichen Berufsgeschäfte, nämlich das Advozieren in den Gerichtssälen, getrieben und vielleicht die halbe Nacht an Aufsätzen für
10 das Edinburgh Review oder an seinen Verbesserungen des Volksunterrichts und der Kriminalgesetze gearbeitet hat. Erstere Arbeiten, der Volksunterricht, werden gewiß einst schöne Früchte hervorbringen. Letztere, die Kriminalgesetzgebung, womit Brougham und Peel sich jetzt am meisten beschäftigen, sind vielleicht die nützlichsten, wenigstens die dringendsten; denn Englands Gesetze sind noch
15 grausamer als seine Oligarchen. Der Prozeß der Königin begründete zuerst Broughams Celebrität. Er kämpfte wie ein Ritter für diese hohe Dame, und wie sich von selbst
20 versteht, wird Georg IV. niemals die Dienste vergessen, die er seiner lieben Frau geleistet hat. Deshalb als vorigen April (1828, *e[igentlich]*) als [18]27) die Opposition siegte, kam Brougham dennoch nicht ins Ministerium, obgleich ihm, als leader of the opposition, in diesem Falle,
25 nach altem Brauch, ein solcher Eintritt gebührte.

Uvod. In diesem Augenblicke besteht die englische Opposition mehr aus eigentlichen Reformern als aus Whigs. Der Chef der Opposition im Unterhause, the leader of the |
[127] opposition, gehört unstrcitig zu jenen letztern. Ich spreche
30 von Brougham.

Die Reden dieses mutigen Parlamentshelden lesen wir täglich in den Zeitblättern, und seine Gesinnungen dürfen wir daher als allgemein bekannt voraussetzen. Weniger bekannt sind die persönlichen Eigentümlichkeiten, die sich bei

diesen Reden kundgeben; und doch muß man erstere kennen, um letztere vollgeltend zu begreifen. Das Bild, das ein geistreicher Engländer von Broughams Erscheinung im Parlamente entwirft, mag daher hier seine Stelle finden: „Auf der ersten Bank etc.“

5

Psáno 1828. Vydáno 1831.

DODATKY K LITERÁRNÍM ZÁPISNÍKŮM

AUTOGRAFY

Přes jeho mužný zamyšlený obličej přelétl časem ohně-
plný, živý zásvit mladších let, a opět – jako za bleskem
temné se opět zavře mračno – zahalil se obličej jeho v pře- 5
dešlé strastiplné myšlenky vyjadřující vrasky.

Prometheus a – – –

Nejrozdílnější lidé jdou a přicházejí na nejrozdílnějších
cestách k jednomu a tomu samému cíli.

*

Minulost a budoucnost víc a více v hromadu se sráží, – 10
až se zasáhnou, není nic, zhasl čas; životu není přítomnost
žádná, lze jen říci bude a bylo, v životě žádná není pře-
stávka.

*

Byl večer přede dnem odchodu mého. Deštivé oblaky
přeminuly, (a brzo zacházející slunce) jen zřídka těžké kap- 15
ky tvořily malá kolečka po tiché Vltavě a blížící se kvapně
k západu barvilo slunce prchající mraky.

(snad?) Mé L[ori] na cestě do Litoměřic.

*

BŘETISLAV

1. Když měsíček spanile svítil,
vojvoda Břetislav vstal,
neb milosti oheň jest cítil,

20

jenž se v něm dávno byl vzňal,
milostí k Juditě vzňal.

5

2. „A kdyby i za Rejnem byla
přede mnou ustraněná,
a kdyby jí nebesa krýla,
Judita musí být má.“

10

3. Tak pravil a zabodal oře,
s panoši ke Brodu jel,
cisař kde v klášterním sboře
dceru svou schovanou měl.

15

4. Blíž kláštera v zeleném křoví
vojvoda skryl panoše své,
sám pak dál přes žitné rovy
zabodal k milence své.

5. A ráno když panny jsou pěly,
vojvoda v klášteře stál,
a kdy se pak k odchodu měly,
přiskočil, milenku jal.

20

6. Řka: „Rychle jen, milenko drahá,
nyní jsi navěky má!“
A Jítka, jsouc radostí blahá,
zvolala: „Navěky tvá!“

25

7. Však panny se do křiku daly,
strážníci pádili ven ;
za ním se ve zbrani hnali,
křičíce: „Nedejte ven!“

8. (J) Tu vrátníci zatrhli bránu
řetězem přenáramným ;
a z zadu chtěl hrádník již ránu
mečem dát napřáženým.
9. Tu Břetislav zahoře (n) v hněvem, 5
dobył svůj ukrutný meč ;
svou Jítku jal po boku levém,
po pravém způsobil seč.
10. Pak hrádníku proraziv ledví,
k bráně se strašlivě hnal ; 10
a řetěz ten přeraziv vedví,
s Jítkou se k panošům bral.
- [11. A dřív než se večerní záře
nad Prahou ukázala,
již Pražanů veselá tváře 15
vládkyni přivítala.]

OPISY

Přátelství jest slunce života, láska jeho záře, květinou jest upamatování; však ne pozemskou. Slunce zdejší zajde, bez něj zhasne záře, bez něj svadne kvítí; odvěčné však přátelství i láska jsou nevadnoucí upamatování. –

*

Es schien ihm, als müßte er in die Welt hinausrufen: „Ich bin so gut, schließt euch an mich!“ –

Já jsem sopkou islandskou, kolem led a sněh a ve mne ---

*

Was machst du an der Welt – sie ist schon gemacht!
10 Der Herr der Schöpfung hat alles bedacht!
Dein Los ist gefallen – verfolge die Weise,
dein Weg ist begonnen – vollende die Reise!

Goethe

*

Kdo se chce zamilovati, nesmí srdce míti. –

*

15 Člověk přijde i zajde, žádný neví odkud i kam; nezáleží na tom, že zde byl, leč na tom, co vykonal zde. –

*

Heilige Natur! Wer nicht Weisheit an deinem Busen sog,
der welkt dahin, der schaut des Ewigen Antlitz nicht, dem

öffnet sich nie der unendliche, hohe, schöne Dom des Weltalls. Gestatte, daß ich täglich deine geheiligte Schwelle betrete und von dir, erhabene Wesenmutter, schaffen, lieben und ernähren lerne.

*

Närrchen, sei nicht spröde, 5
komm und küsse mich,
jünger warst du blöde,
älter zierst du dich.

Wisse, nur ein Weilchen 10
sind die Mädchen schön,
müssen wie die Veilchen
endlich auch vergehn.

Jetzo sind wie Seide
deine Händchen weich,
aber bald sind beide 15
deinem Handschuh gleich.

Jetzo zeigt dein Schmunzeln
holde Grübchen mir,
bald umziehen Runzeln
Mund und Wange dir. 20

Jetzo, kleines Närrchen,
ist dein Busen voll,
doch in wenig Jährchen
ist er leer und hohl.

Jetzt sprühen die Augen 25
Liebesfunken aus,

doch die Jahre saugen
alles Feuer aus.

5 Jetzt zu deinen Füßen
siehst du Männer flehn,
doch bald wirst du müssen
Liebe betteln gehn.

10 Küsse, weil dein Mündchen
rot und küßlich ist,
weiß, es kömmt ein Stündchen,
wo dir's niemand küßt.

*

Liebe läßt sich nicht gebieten,
frei entkeimen ihre Blüten,
frei verwelken sie. –

*

15 Sohn der Erde! du fährst auf täuschendem Strome
wechselnd und wechselnd durchs Leben dahin;
nun verbreiten die Strahlen am bläulichten Dome
dir das Vergnügen im fröhlichen Sinn;
nun umdunkeln dich Wolken auf engeren Pfaden,
20 Wogen bedränen dich mit gräßlichem Fall. –
Luna schwindet dahin und die freundlichen Sterne
sinken in Nacht; und dein ängstlicher Blick
forschet umsonst – doch folge dem dämmernden Tage,
folge der Hoffnung mit dankbarem Sinn.

*

25 Der weiseste Feldherr ist, wer seine Schwäche kennt und
sie verbirgt.

*

Stellen aus Byrons Korsar

Auf des Ozeans blauer unendlicher Flut,
wie frei ist der Geist da, wie mächtig der Mut!

[...]

Unser Sein gleicht der Woge, die steigt und die fällt, 5
unsre Welt ist eine ewig bewegliche Welt!

Solch Leben, o Weichling, ist fremd deiner Brust;

[...]

Du kennst es allein, dessen Geist sich erhebt,
wenn das Schiff zwischen Himmel und Erde nur schwebt; 10

du weißt, wie die Seele sich flügelt empor,

wenn die Wellen rings tanzen im wallenden Chor.

Denn was den erblassenden Feigling erschreckt,

das ist's, was nur doppelten Mut dir erweckt;

du suchst, was er flieht; dich ergötzt die Gefahr. 15

Kalt zieht er sich von seiner Schar zurück,
doch grollt sie nicht, denn – er hat immer Glück.

Nie wird der Becher bei dem Mahl ihm nahn,

weil man schon weiß, er rührt ihn doch nicht an,

man weiß, daß, was er trinkt und was er ißt, 20

aus seiner Schar zu schlecht dem Schlechtesten ist;

[...]

Fern liegt ihm Sinnenrausch und Lust der Zeit,

er kennt nur ein Gesetz – Enthaltbarkeit.

SABINOVY CITÁTY „Z MÁCHOVÝCH POZNAMENÁNÍ“

Byloť mu, jak by do světa volati musel: „Vždyť jsem dobromyslný, přitulte se ke mně! Srdce moje nemá jen poklidu! Srdce člověka vůbec nemá pokoje, až je nejnešťastnější, a nebije více. – Já bych rád mluvil k celému světu, k hvězdám atd., ale – já jen mluvím k národu svému! – a v tom málokterý mne slyší – mně rozumí? – Žádný !! – Já jsem sopkou islandskou; kolem led a snh, a ve mně –.“

*

Bylť stejně ohnivý v dobrém i zlém, přitom ale zvyklý dobré stránky své skrývati, aniž se ví, zda z pýchy aneb za jinou příčinou; kdykoliv ho mysl jeho k vykonání něčeho dobrého hnala, činil to jako nucením, ano naopak u všelijakých nezpůsobech patrnou horlivost, a takto zdánlivou zlobu a nevlídnost projevoval; tedy naskrze velmi zlý býti se zdál.

Zavraždil se u nohou dívky, kterou vroucně miloval a která lásce této ještě vroucněji odpovídala. Mysle, že je zavedena, nutil ji přísahami, aby mu svůdce svého udala, by ji pomstil; ona zapírala; on hořel hněvem, zuřil; – ona přísahala; – tu myšlénka co blesk jej prolétla: „Já bych ho, ji mstě, zabil; můj trest by byl smrt; nechť žije, já nemohu.“ On umřel s myšlénkou, že je andělem trpělivosti, ani svůdce svého nešťastným učiniti nechtíc; ale vtom andělská tvář v ďábelskou se mu změnila, k samovraždě jej po-

hnavší; neboť usmívala se naň v okamžení tom, když svědomí její hlasně volalo, že jej zklamala! –

*

V krátkém čase po sobě zahasly na básnickém nebi tři hvězdy první velikosti: Goethe dřímá vedle Schillera v knížecí hrobce; – Abbotsford slyšel dne 21. září 1832 poslední 5 vzdechnutí W. Scotta a skvostné zříceniny opatství dryburgského zavírají mrtvé pozůstatky jeho; i nešťastný lord Byron zesnul vzdálen od vlasti své, a hluboko pocítí nyní jeden každý slova jeho v Larovi užívané: „Vzdálený od 10 hrobky otců svých Lara spí.“ Nešťastný pravím, a vším právem; neb on byl jeden z nejprvnějších onoho druhu lidí, jejichž jemnocitné srdce jen tenkrát šťastným se nazývati může, kdy veškeré stvoření dosáhlo žádané blaženosti; a jejichžto srdce krvácí, když i jediný jen tvor bolestnou touhou po nedosaženém cíli se souží. Jak vzdálené je 15 století naše ještě ode vši spokojenosti, každý lehce posoudí, an veškerého tvorstva hlas v jediné vzdechnutí spojen se býti zdá. [...] Když u veřejnost vystoupiv své básně vydal, podivil se svět, krajané ctili jej co Boha; však to všecko byla mu jen Hamletova: „Slova, a nic než slova!“ Co hledal, 20 nenalezl [...], on ztratil Boha; jeho slunce zašlo a noha jeho kráčela čírou nocí. Veškeré básně jeho na sobě nesou znak jeho neštěstí, a protož jediné zdají se míti zvláštní ráz; všechny vyjádřují jen jeho cit, a při každém čtení může se říci, co Fouqué ve svých zpěvích pastýřských o králi Sebastianovi praví: „Probůh! nezpíval tento sám o sobě?!“ 25 Tím se nejvíce básně jeho od spisů W. Scottových lišejí; neb když onen vždy jen svůj cit pronáší, myslé, že jeden každý rovně jako on cítiti musí, popisuje tento cizé city, jejich následky i příčiny tak mistrně, že popsanou osobu tak 30 kořka před očima míti, jednání její viděti i slova její slyšeti

se domníváme. Lord Byron zemřel dříve, než básně jeho
nalezly srdce, o něž se hlas jejich obrážel; duch jejich pro-
vival literaturu téměř celé Evropy jako ohlas; co zvláště
platí o literatuře francouzské, kterou Goethe „literaturou
5 zoufalství“ jmenuje. [...] Zpěvy takové zněly co hrůzné
„dobrou noc“ zahasínajících světů v tmavé půlnoci, jako
by říci chtěly: Každé hvězdy svit je vypůjčená zář, onen
květ je svadlé kvítí, jehož kořen život i původ svůj hledá
na hrobech druhých tvorů; slunce, které vám teď zachází,
10 nevzejde více a my jsme jen strašící myšlénkou v pouhé
pustotě, nad námi nic, kolem nás nic leč neobmezené prázd-
né místo; lid byl jim co hejno brouků po obruči v povětří
zavěšeném dokola lezoucích, ani konce, ani cíle nenachá-
zejících, po dosažení však země vždy víc a více toužících,
15 co by se zatím jen obruče pustiti mohl, aby v pádu krátkém
dosáhl země; oni sami však obruče s tého se pustivše padají
u strašném pádu, doufajíce, že dosáhnou země neurazivše
nohy; věřící, že pevná naděje uvede k žádanému cíli, a jen
onen, který naděje se spustí i ustane řídití sám sebe v pádu
20 svém, v propastný roztříštěn upadne hrob. Mnohý domní-
vá se, že již dosáhl cíle; v radosti plesá: „Země, země!“, než
nešťastný nového se jen chytil obruče, a jak dříve nenachá-
zeje konce u věčném leze kole; jiný vida omyl jeho hlasitě
se směje nerozumu, slabosti i krátkozrakosti jeho, než smích
25 jeho strašlivější bolest budí nad nejžalostnější pláč, an
v smíchu tom uznává slabost i svou, i veškerého člověčen-
stva.

DENÍKY

DENÍKY

Ráno v $1/4$ vyšli jsme z Prahy; v deset jsme byli v Jílovém. Scéna v rádnici. Cesta do hor; zblouzení na Sázavě; doly. – Dějství z hornictví. „Půlnoční šichta. Sejtí. Krajina. Modlitba. Lezení. Vtom volá přední: „Není ho!“ a spadna letí dolů. Druzí jednohlasně: „Chraň Bůh! Chraň Bůh!“ „Není ho!“ odpovídají vzdálenější šachty.“ – Procházka na večer. Spaní na seně. Položení hor. Sáza[va].

5tého. Cesta do Tábora. Kamenný Přívoz. Kanonýr z Benátek. Nevcklov, Maršovice atd. až do Votic, před Milčínem v dálce věž, hora s kříži. Pasení koní. Mýti nohou v Jordáně. Tábor. Turecká muzika. Nocleh. Rozprávky v hospodě. Jarmark.

6tého. Tábor. Lužnice. Bünkl na kolečkách. Mlíko v Plané. Koupání v Lužnici. K polodní mýti nohou. Němec z Mainzu. Jídlo ve Veselé. Vůz ze Soběslavi. Němec s námi jel. Hory. Hluboká. Budějovice. Shledání s Máchou. Blatenský. Seminář. Nocleh. Krásný pokoj. Zvěřina. Hosté. Noc nepokojná. Němec za městem vypuc[ován].

7ho. Železná silnice, Mácha s námi. Strodenice. Mlíko. Tovaryš knihař. Fechtování a arest v Budějicích. Krumlov. Nejpěknější poloha. Hrad při řecce. Porážka. Dešť. Hospoda. Výhled na hrad, město a krajinu od západu k východu. Vltava. Na kolmém břehu přilehající vzhůru ke skálc domky, kostely. Posléze za řekou skaliny. K půlnoci na pevné skále starý, krásný, zachovaný hrad. Nové stavení na mostě na pilířích, most. Sochy. Starý díl hradu. Výkle-

nek. Balkón. Stříška, v úhlu kaple nad půlkulatou skalou; nový zámek; opět díl starého hradu, okna, mezi nimi podobizny bílé. Stará kulatá velmi vysoká věž; dvojitá okna. Loubí; hodiny na čtyry strany, pak sochy. Park od západu
5 na skále. Nazad hory, nejvyšší věž na Schöningru, vlevo v dálce modré vysoké hory. Město běhalo se. Chůze po horách. Žena s nůši z Rožmberka. – Nápis na hospodě: „Panc, zůstaň u nás, neb chce večer býti.“ Mýti nohou. Bláznivý s řetězy na kopečku při sloupu před oudolím. Rožmberk.
10 Jagewiner Turm (Jakobiner). Na hradě scjítí s neznámým. Nocleh v Rožmberku.

8ho. Z Rožmberku do Leonfelden po horách. Pfiff Wein. Lobenstein. Spaní v lese. První pohled do hor. Wildberg. Oudolí. Nocleh před Lincem. Šest žejdlíků vína.

15 9ho. Linc. Most. Náměstí, dešť. Trh. Kroj. Policie. Strejc. Teta. Východ z města. Převlíkání. Holbu vína. Z Welsu chevaux-légers. Dešť. Hory. Wels. Feldvébl. Wirt an Berg. Slavnost in Gmunden. Inspektor pozorný na nás.

10ho. Gschnattelsuppen. (Sakramenskou.) Leželi za
20 Lampachem. Přísloví o outčku z Lampachu. Mošt. Holbu mošt. Chleba. Žena napomínala muže: „Trinkst du e Holbe“ etc. Dešť pod stromem. Šperšpenktiv ztracen kousek. V kůlně skovaní. V stodole schovaní. Rakouská Dido. Jaký máme métier. Vöcklabruck. Pan setník držel na nás. Nocleh. Snídaní. Jaloufenster. Bavorské peníze. Schwanbacher.

11tého. Pohořelý Vöcklabruck. Počty u lesa. Wartenburg. Děti šly za námi. Češi se hlásili. Žádný oběd. Na horách mlíko. Baba se bála. Rakušané pod paraplem. Dobrá
[2] rada | Rakušana. Jezero. Salcburské hory. K večeri jitrnice. Handwerksbursch. Nocleh. Malý vandrovník s velikým uzlem. Rakušané snídali. Jedli z mísy kafe a přikusovali jitrnici. A zapíjeli pivem.

12ho. Salcburk. Hraničáři. Pošta. Všecko malují. Vše

jim pamětihoďné v dolích. Feste Werfen. Hlavní chrám. Z olova lité sochy. Víra. Obrazy stropní. Starý a Nový zákon, Pohřeb, Předpekli, na velkém oltáři Vzkříšení. Hroby arcibiskupů. Hrubá policie. Komédie. Wasserkunst. Opustili jsme Salcburk. Jeli jsme s bavorskou počtou po Bavorsku. Unteršperk (Blaník německý). Pivo bavorské. Reichenhall. Kirchberg zříceniny. Krásné oudolí. Koupel. První snáh. Mýli nohy. Bavorský oficír. Pan vachtmistr. Čtyry regimenty Uhrů. Noc. Nocleh. Draho.

13tého. Vízitýrka v Unken. Psal s levičkou. Zdali študenti 10
pašují? Prokleli Salcburk na mezi v desíti řečích. Přibili na kůl. Zříceniny. Chcali s mezníků. Balšán. Leželi. Jedli kyselé mlíko. Sejr. Leželi v oudolí a psali. Baba drak. Mnoho jich sedělo u večěrc. Schmorn. Holky na nás braly. Nocleh.

14. Svatý Jan. Hory a mlhy. Bouřc. Chléb s rozinkami. 15
Študenti se s námi zastavili. Absolvovaný jurista chtěl do Řecká. Morcio. Popis Itálie. Jeden byl dále. Mádlo: In Italien etwas Reis in Wasser eingekocht, stinkendes Öl, Käse eingerieben kostet 50 Kr. KM. Auf Stöcken von Kukuruz schlafen. Skorpionen. Schlangen auf der Straße. Griechenland. Doktor von Hildebrandt. Alpen besteigen. Modrey. Profesor Ves[elý]. Chtl s námi jít. „Wasser!“ „Weißer? Si! si!“ – „Wasser. Wasser.“ „Aqua? Aqua! So. (Gsicht). Vino buono, vino nero.“ „Wasser, aqua, aqua, marsch!“ – „Aqua? Marsch.“ Bei Nacht nicht reisen, auch 25
zeitlich früh nicht. Sie ziehen einen ganz nackt aus. Třetí přišel (jak vyhlížel a koukal). „Das sind die größten Spitzbuben, ich habe seit achtzehn Jahren keine größeren gesehen.“ Der vor achtzehn Jahren. Käse von der Alpe. Dva uzlíky. Tabák. Gesetzbuch. Absolut[ion]. Entlassung. Rozejtí. Hospoda. Nocleh na seně. Dido druhá. 30

15. Zvonění a střílení. Hory v mlhách. Rattenberg. 4 lirady. Rattenberg. S kulatou věží. Novější. Zbořený Gertraudy. Drahé snídání, 1 fl. 8 kr. Ratzberg neb Trotzberg. Ou-

dolí. Psali. Mše s muzikou. Ráno varhany. Žádný oběd. Divné světlo. Hnali myslivci. Schwaz. Hall. Spěcháni na noc. Nocleh v Mühlau. Dobrá večere. Zámky. Chatrče výše. Těžké peřiny. Kšaft. Innsbruck [v] měsíčním světle.
5 Nachtzettel. Žid se v to vložil. Hardek. [Kyr]ysníci Češi. Dragouni.

[3] 16. Snídali víno (červené). Šli s policajtem. Vidír(t)ovali pasy. U pana profesora Veselého zanechal jsem nasledující listek: „Poklonu a uctivé pozdravení (měl vy) od pána
10 a paní Klim. z Lince, (od) svých příbuzných, měl vyříditi K. atd.“ Chodili po městě. Výklenek od roku 1500. Pan Zacharda měl Benefiz od Pannasche, „Mitternachtsstunde im Schlosse Loretto oder Alphonso und Philippo“. – Kostel u františkánů. Hrob: „Andreas Hofer MDCCCIX.“ Hofro-
15 va postava. Hrob Maxmiliána s nasledujícími představeními v mramoru.

Kc dveřím v[yjev] I. Matrimonium cum Maria Burgundica.

II. Bohemi, qui sororium ipsius Albertum, Baoariae du-
20 cem, mercede conducti oppugnatum advenerant, memorabili praelio prope urbem Ratisponam plurimis illorum interfectis superati.

III. Fuso ad Guynegatam vicum Gallorum exercitu magna pars Hannoniac unacum imperiali urbe Cameraco
25 recepta.

IV. Oblečení Kufsteina, smetání koulí clivoštištěm. Šestnáct stínáno. Prošba. Facka. Pinzenauer. Max vypaluje.

V. Atrebatum, Arthesiac metropolis, egregio stratagemate capta.

30 VI. Arnheim crobert. Gelderns Herzog kniend. Max zu Pferde. Beidenseits Herren. Hinter Karl von Geldern ein schöner Kahlkopf.

VII. Coronatio Aquigrani adhuc vivente patre Fridrico.

VIII. Verbindung mit Julius II. gegen die Venetianer.

IX. Verbunden mit Sigmund erkämpft er Roveretum et Venetarum copiae unacum duce Roberto Sanserverino ad vicum Gallianum deletae.

X. Insignes Venetorum urbes Patavium, Vicentia unacum magna Fori Julii parte in potestatem redactae, Brixia vero auxiliaribus Gallorum armis expugnata. 5

XI. Österreich und Wien gegen Corvinus gewonnen. Einzug in Wien. Sankt-Stefans-Turm.

XII. Societate cum Julio et Helvetiae oppidis inita Galli ejecti. Max[imilianus Sfortia tot iam annis] exul [paterno principatui restitutus]. 10

XIII. Alba Regalis, urbs, in qua Hungariae reges inaugurati etc., cincta magno exercitu et toti regno terror illatus. 15

XIV. Cum Henrico VIII. Anglico juncti et exercitus Gallorum profligatus. Spornschlacht. Kräftige D[cutsche] und leichtfüßige Franzosen.

XV. Pax cum Carolo VIII., Gallorum rege. Margarita. Eine sehr schöne weib[liche] Figur zu Pferd. Die Hand aufs Herz gelegt. 20

XVI. Ferrovana Morinorum excisa, Tornacum vero, prisca bellicosi a[c] fortissimi Nerviorum populi gloria insignis civitas, post levem oppugnationem in fidem accepta. 25

XVII. Turcarum multitudo ex Croatia et Slavonia, neminis ope implorata, ejecta.

XVIII. Bartholomaeus Livianus cum ingenti Venetarum copia [a] parva manu caes[arcanorum militum] et Hisp[anorum] fusus et fugatus. 30

XIX. Foedus cum Alexandro VI. et senatu Veneto ac Ludovico Sfortia. Carolus VIII. ex Neapoli ejectus. [4]

XX. Maranum oppidum [astu] captum [obsidentibusque id paulo post] Venetis eruptione inde facta cum Paulo

Manfrono et Baltasare Scipione, acerrimis hostium ducibus, feliciter pugnatum.

XXI. Matrimonium cum Maria Blanca Mediolana. Lud[ovicus] Sfortia jur[at] et Mediol[anum] sine sanguine
5 receptum.

XXII. Conventu cum Hungariae et Poloniae regibus Viennae habito, contractisque hinc inde matrimoniis nepotibus ipsius via acquirendis amplissimis Hungariae ac Bohemiae [regnis] strata.

10 XXIII. Philippi nuptiae cum Johanna Hispanica.

XXIV. Urbs Verona strenue defensa opera M. Antonii Columnae, submissisque per Guilielmum Roggendorffium [subsidiis] – contra Gallos.

15 18 und 20 von einem fremden Meister, der nicht genügte, dann übernahm es Colin. – Alexander Colinus Mechliniensis sculpsit anno MDLXVI. 1566. Sein Portrait und seiner Frau.

Lité sochy, dílem ze zvonoviny, mědě, mosazu atd. lité. 28 (?). Nasledující:

20 1. Albrecht von Östreich, römischer, ungarischer, bechaimischer Kunig, Laslavs Vater.

2. Fridericus III. imperator, divi imperatoris Maximiliani pater.

25 3. Friedrich, Herzog zu Östreich, zu Steier, zu Kernten und zu Krain, Grav zu Tirol.

4. Leopold (der Heilige).

5. Sohn Roberts von Sizilien, Löwenwappen.

1. Leopold. (Schlacht bei Sempach.)

2. Kunig Albrecht der Erste, Herzog zu Östreich, 1527.

30 3. Gottfried von Bouillon, Kunig zu Jerusalem.

4. Fraw Elisabeth, Kunigs Sigmunds Tochter von Unga-

ren, Albrechts von Östreich, Königs von Ungarn, Peh-
müschén Kunigs Gemachel, *Königs Laslav Mutter, 1529*. Ně-
kolik ženských.

5. Ferdinand, König zu Hispanien, kaiserlicher und kö-
niglicher Majestät Aldvater. 5

6. Frab Johanna, Königin zu Kastilien, Kunig Philipps
Gemachel.

7. Socha se lvem na šatu a na pasu.

8. Karl Herzog zu Burgund, zu Brabant, zu Geldern,
Grave zu Flandern. 10

9. Frau Maria Blanka, Königin, 1525, 2 oder 3 ženské.

[10.] Sigmund, Erzherzog zu Östreich, Graf zu Tirol.

11. Artur, Kunig von England (1513). Krásný. [5]

12. Theobertus, König [zu] Provancz, Herzog zu Bur-
gund und Graf zu Habsburg. (Mich goß B(ernard) Godl, 15
1535.)

13. Ernst, Erzherzog zu Östreich, Graf zu Habsburg
und Tirol.

14. Theodorich, König der Goten. (Krásný, s sklopenou
hlavou, králov[sky] smutný.) 20

15. Albrecht der Weise, Erzherzog zu Östreich, (Graf)
ain Sun Kunigs Albrechts des Sieghaften, 1528.

16. Kaiser Rudolf von Habsburg (nosatý, vrsaky nahoře
na nízkém čele).

17. Philipp, König zu Kastilien, Leon und Granada, 25
Erzherzog zu Östreich und Burgund, Graf zu Habsburg.
15 AP 33.

18. Glodovius, erster christlicher König von Frankreich.

Max klečí na hrobě. Maličké sochy na kůru. – Innsbruck
v dolině viděli jsme odpoledne s hory. Seděli na kopci. Po- 30
zdravení neznámým panem a paní. „Sie werden wohl mü-
de sein?“ – Zarostlý muž s ordenem. – Krajina, dole řeka.
Vysoko kostelík. Schönberg. Oudolí. Fialové hory. Ou-

dolí druhé. Pan landrát. Wälsche Spitzbürn. Večeře slavná. Měsíc pod námi z mraku vyhlídal.

17tého. Oudolí ranní. Leželi odpoledne pod Brennerem. Lezl jsem, jedli jsme. Šli jsme časně spat.

5 18. Ráno ve čtyry hodiny vstali a lehli opět. Po chvíli vstali zas a lezli na Brenner. Ze začátku ustavičně lesem. Pak jsme se rozdělili. Já lezl pod hřebenem. Vergiß mein nicht. Hora se sněhem. Slunce vycházelo. Mlhy se honily. Oblaky krýly horu. Opět jsme se slezli. Lezli dále, blízko
10 nahoře ztratili jsme se. Oblaky pode mnou. Sněhové hory. Oblaky u mě. Já lezl výše tmou. Na dolejší špíci. Tma. Houkal jsem. Echo. Zvonky. Vítr rachotil kostlivci. Snášel žebra a kamení. Skalina jako strašidlo. Nikde žádný. Oblaky se valily temněji. Kamení padalo. St[robach] nade mnou na
15 hřebeně. Světlo. Zas tma. Lezli jsme na vrcholek. Podruhé. Visel jsem pod vrcholkem. Noha se třásla. Lezli dolu. Lezli s hory. Sennhütte. Jedli mléko a sejr. Pes. Slezli jsme po prdeli. Snídali v jednu hodinu. Šli dále. Hrad v dole. Puster-
20 tal krásný. (D) Sterzingen. (B) Dva hrady na vchodu ?heim
[6] na | nocleh. 4 vandrovní. Jeden všude dělal. Pak Preuß, Sachs a Maďar, neuměl maďarsky. Mluvili o Benátkách. O Češích. České vojsko atd. Šli jsme spat. Bis hierher und nicht weiter atd.

25 19tého. Festung nový u vsi Aicha před Mühlbachem. Vojáci táhli kamen. Tesali. Kopali hlínu, stavěli atd. Skalnaté oudolí, skrz které se řeka valí, přes to most. Dřevěné kasárny. Víno. Zřícenina Haslach aneb Mühlbacher Klausse. V Ober Vintl dostali podmáslí. St. Lorenzo (Lorezzi).
30 Schloß a zřícenina na příkré skále. Na druhé straně pod oudolím hrad. Bruneck hrad. Vlídny ouředník. Ukázal nám cestu. Nocleh. Modré hory. Jak jsme leželi v lese na pastvísti.

20tého. Ostré skaliny na obzoru. Zřícenina v kopci. No-

vá silnice v oužlabině. Höhlenstein. Kouř z kamenc. Hrad. Obrazy od přírody po skále. První vlašská hospoda. Řeč jako hromobítí. Hudba. Nocleh.

21tého. Oudolí u Ampezzo po řecku. V Ampezzo slavnost za mrtvé. Vlašský zpěv. Sprostý Vlach věděl, že v Čechách hudba panuje. Nocleh u Zlatého slunce pod zkroucenou silnicí. Myslím v Cadore.

22tého. Oudolí u Longaron. Hrad, co bylo jen jednou vidět. Vlach v malém vozíku. Slováci. Gorytan. Krásné oudolí. Pohled naň od Santa Croce, Frazione di Farra etc. Jezero modré, zelené, žluté. Oblaky po kopci. Vzhůru městečka. Serravalle. Oudolí pod námi ouzké, nazad ještě více sestupovaly dvě hory, ostře se dole prohýbaly a za nimi co průhledem v peklo strašlivá bouře hučela. Silnice, vozíky, nesmírný dešť bičoval jezero a nás. Celí promoklí. Jiný hlas se zdál. Hospoda v Serravalle. Foco. Velký oheň. Italiáno gut. Sušili. Seděli jsme okolo ohně. Don da Fiorenzi. Hospodský se učil (česk) německy. Služebnost. Nocleh na seně. Cestovali v noci. Zříceniny v Serravalle.

23tého. Ceneda. Conegliano atd. Vlašské živobytí. Roviny – zahrady. Vily krásné před Treviso. Treviso. Seděli jsme před městem. Na noc do Treviso. Vlaši se báli. Večče. Nocleh v Treviso.

24. Vyšli v pět hodin. Snídali polívku a holbu vína. Měli vypito 82 žejdlíků. Jeli s vozem. Přišli do Mestre. Jeli na barce. Ponejprv viděli Benátka. Slaná voda. Vlaši šidili. Vjeli v Benátka. Šli po měřstě, poprvé Markusplatz. Ó Venezia, Venezia! – Ponte Rialto. Procesí. Vlach se nás chytil. Pokoj. Oběd stál 56 kr. k. m. Zpěv vlašský. Hospoda. Tréporté. Byli na policii. Kostel sv. Marka. Campanilla. Koně Lysippové. Tři sloupy. V kostele reliefs. Výhlídka mezi 2 sloupy v přístavu. Palazzo ducale. Socha Othell[a]. Schody. Nahoře dvě sochy. Most. Žaláře. Silné mříže dvojí i trojnásobné i více. Vlevo vchod v kostel sv. Marka. Podla-

ha kostelní. Kulaté okno. Napoleonova zahrada. Lodě mořské. Prodávání knihy. Ovoce. Pucování bot. Markusplatz na noc. Večeře. Moravci. Nocleh. Hrání na klarinetu. Deklamací. Vodění po ulicích. Mniši.

5 25. Kostel St. Giuliani. Hráli při mši ouverturu. Místo Graduale Walzer na varhany. Kázání. Přijímání. Kavárna. Přijetí na koráb Famigliare. Patron Barolini. Anonce divadelní. Malování. (An) Invita sacra. Seděli jsme v Palazzo ducale. Gsichty paní hospodské. Nechali jsme tam boty.
10 Viděli jsme naposledy Sv. Marka. Koupili manzon(i)y. Kupovali sejra. Byli na lodí. Leželi večer na lodí. Měsíc vycházel nad Benátky. Lezli do lodě. Spali na dřevě.

26. Seckrankheit. Vyšli na loď. Houpala se. (Trz) Benátky na obzoru. Zas vlezl do lodě. Rejže. Spal. V noci též.
15 Donna blela. Dítě. Moře.

27. Doufal v Tržiště. Ptal se, zdali ho vidět. Vylezl. Tržiště na obzoru pohoří. Pán, co mu došly finance. Donna s historií. Pan capitano nemluvil se žádným. Donna ho maltretýrovala. On nebude deset let se žádným mluvit.
20 Chodil ruce na prdeli. Připlouli s rybami. Podivné ryby. Pignoli. Pucovali ryby, raky. Táhli loď vesly. Připlouli v přístav. Jedli v Tržišti. Policie. Vypucoval(i) jsem praktika.
25 Šli do kopce. Výhlídka na Tržiště. Cinkinkrl. Bam-bouri. Aff. Brasilianer. Měli 2. grád. Přiznal se ouředníkovi, že ho mám. První Krajin s ořechy. Dobrý večer vám bude. Šli opilí. Jeli. Dobrý nocleh. V noci žižeň. Strobach ho měl. Nesl jsem mu j[e]ho kalhoty. Vesele jsme srali s Vídeňákem. Susanna.

28. Časně ráno šli. Krásné krajiny. Zříceniny. Zlé krajiny. Nerozuměli nám. Čestí vojáci. Arestant. Pan páter zvonil. Pili víno. První dobrá voda. První švestky na trhu
[8] | v Senšicích. Pochválen atd. Adelsberg. Lesy. Vojáci v nich na stráž. Zbořený hrad. Nový zámek Auersberků. Nocleh. Kuřata bez jater atd. Der Verschwender. Walter als cheva-

lier atd. Ich bewundre der Natur. (psal) Šli spat. Psal jsem. Dobrou noc. Vzal kalendář.

29. Časně ráno šli. Krásná krajina. Nejkrásnější na cestě ve vůkolí Ljublaně. Jiný Vídeňák. Mléko první. Kastel ljubljanskej. Neumanna jsme potkali. Moravci se hlásili. 5 Háj před městem. Šli na policii. Samí Češi. Knihy kupovali. Pan profesor. Šli k p. dokt. Prešérnovi. Pan doktor Krobath. Pozvání. Dostali jsme knihy. Koupili. Hledali pokoj. Nazaräer. Černý orel, Nro 5. Kaffeehaus před Theatrem. Promenade. Stojí na tabulce: „Zur Bequemlichkeit 10 der Spazierenden wird ersucht das Begrüßen durch Abnehmen des Hutes zu beseitigen.“ Pan Prešérn a pan Brauner přišli do kavárny pro nás. Dralí káva za 20 kr. Šli jsme na raky. Zatím jsme pili víno a jedli chléb. Pak přišel pan doktor Krobath a pan doktor Toman. Tak jsme byli samí 15 juristé. Jedla se štika. Pak přišly nesmírné raky dvakrát. 4 jsem musel snísti. Pak smažený kapr. Přeložoval se Kolár. Nato přišlo drahé víno v pečetěných lahvičkách. Mluvilo se o profesorovi Vodníkovi. Jak sekali špek. Platili napřed. Potom o Kopitárovi. Prešérnová znělka naň. ABC-Krieg. 20 Pak se mluvilo o Gorytanech. O Slávii. Nechali jsme Slované žít. Pak se zpívalo. Pan Toman byl fidél. Polibení. Pan Prešérn skákal. Kde je máte, Němcové. Pak ještě víc: Co dávno již atd. Pan Toman bouchal na stůl a častěji potahoval a křičeli s námi: Juž čas atd. *Save*. A blýskaly se oči. Plný 25 hlas. Pozvání na druhý den na tajné místo. Šli chat. Strobach ležel na čele. Vedli nás domu. Mě pan doktor Krobath. Motal jsem se. Jak jsme přišli domů, nevím. Pan Prešérn a Toman schopili dohromady postele. Nesmírný hřmot. Vá[da]. Chtěli házet židličky. Nadal sviň atd. Nemoc. Válel se v tom. Nevěděl, že mě strašlivě [zbl]íl. Nářek. Památka. Noty k znelce. Zavedení se bála.

30. Pořádek v pokoji. V pořádek uvádění. Pucování. Če- [9]kali košili. Šel pro snídání. Podruhé. Neměli jsme nic do-

stati. Schustergesellen. Paní presidentka. Šenkýř se třás až do rána. Dostali jsme snídání. Šel jsem hledat pana poručníka od Lilienberg. Policajt. Pan poručník mě volal. Dostal jsem exemplář. Vytáhli jsme z Orla. Šli se poroučet. Kaste-
5 lic. Nechtěli nás pustit. Bunda. Češka. Že nás dovezou až na pomezí, abychme zůstali u oběda, že jsme holky pobouřili. Kabát. Musili slíbiti. Hledali pokoj. Díra. Šli z Ljubljaně. Potkali Němcc. Leželi čekajíce ho. Slunce západ. Modré hory. Prevoje. Konec světa. Nocleh. Dob-
10 rá polívka. Mlíko.

31. Čekali. Šli pomalu. Lidé z pouti. Čtli. Brána na po-
mezí. Substrarunt animos. Immortalis memoria. Nocleh. Zadělávané. Jiný talíř a ubrus. Dlouhá noc. Šajny. Zřice-
nina. Čech se hlásil.

15 1ho. Mlíko. Krajina. Kapl[ičky] po horách. Cilli. Zřice-
niny. Máslo. Navečer zřiceniny. Konowitz. Řemenář, co zpíval Gott erhalte – co se už víc u nás nezpívá.

2ho. Časně vyšli. Ve Weseritz jedli švestky a z kokořice chleb. Šli dlouho na noc. Spali v osamělé hospodě; a ne-
20 dostali dřívě pokoj, až jsme se legitimírovali. Verpflegungs-
offizier Marek z Marku z Prachatic doporučil nám straky.

3ho. Šli v půl šesté. Snídali polívku s masem, vtom jede
vozík s dvěma strakama; Strobach praví, abych šel s pánem
promluvit, poněvadž militérsky vyhlížím. Jdu, nechám za-
25 stavit; a po nějaké řeči přijmul nás pan doktor do vozu; bě-
žím pro věci, honem do sebe vrazím ještě kousek masa
a něco polívky a vleji do sebe něco vína a pak lezu do vozu,
co zatím můj kompaňon veliké kusy masa do sebe nutil.
Po chvíli jsme jeli až do Vildoně. Zřiceniny rozlehlé; tam
30 jsme zůstali na obědě ve velmi smíšené, ale vzácné společ-
nosti. Pan doktor jedl s panem setníkem a jeho paní. My
seděli za stolečkem s dvěma hrabaty, jeden byl plezírovaný
na noze. Byli Maďarové. Vesele jsme se bavili, nový fajer-
cajk.

Myslivec a jokaj v maďarských šatech. Pan hrabě nám [10]
obětoval jeho vůz. Pak jsme jedli. Měli jsme polívku, maso
s omáčkou, červenou řípou a kyselým zelím. Pečení s salá-
tem a dobré víno. Pak přišel nějaký se samými prsteny na
levé ruce a jeden s bičským, ten zašáhl pana setníka. Ty 5
nemohli dlouho dostat polívku. Po čase se všecko rozcháze-
lo. I my jsme jeli. Co pan doktor odevzdával kalamář, do-
honili nás hrabata. Jeli po maďarsku s třemi koni, sami se-
děli na kozlíku, lokajové ve voze. Pan doktor myslí, že to
byl Lichtenstein. Pak jsme přijeli do Hradce a chodili jsme 10
po městě. Na náměstí se na nás všecko divně dívalo pro po-
divnost našeho obleku. Vtom jde pan hrabě, a já se ohlídnu,
aby nás neviděl, on ale, jak byl vyšňořený, přejde okolo
a udělal nám slavnou, zůstana státi, poklonu. Pak jsme hle-
dali nocleh, u Floriána jsme nenalezli s velikými výmluva- 15
mi a poklony místo, taktěž u Sandwirta, až u Zlatého orla
v pěkném pokojíku; co se zatím pečeně strojí, brambory
vaří a kapouni po dvoře běhají, očekáváme strašlivý oučet.
Datum in nostra camera ad Aquilam auream die 3. Sept.
et nunc: Felici notte. 20

(4tého) Večeřeli jsme brambory s cibulkou, paní hospod-
ská vypravovala, jak ji šněrovali v Mariazell, že musila 53
fl. a 24 kr. platit za $\frac{1}{2}$ 3 dne. Počítala husu za 5 fl., pokoj
6 fl. a ještě vyvedla jen 32 fl. Šli jsme spat. K půlnoci mě
probudila střelená rána z kusu. Zablýsklo se, opět rána. 25
Přicházela střelba ze Šlosberku. Tak asi pět ran. Pak se
zvonilo a bubnovalo. Já vstanu. Po ulici lítali furvezná[ci]
s koni, dlouhé za sebou šmýkajíce řetězy, hlomoz. Mezi tím [11]
střelba. (Kat. Měšťané. Pro znamení zapálili.) Na věži na
Šlosberku svítil oheň. Hořelo v městě. Pak běhalo vojsko 30
atd. Usnul jsem opět a strašný jsem měl sen. Byl jsem v ná-
kladných zříceninách velikého města na noc; v pološeru jsme
viděli sochy a bezmasné mrtvoly někdejších králů. Sloupy
prerážené sem tam jsem viděl rozházené. Atd.

4tého. Byli jsme na Šlosberku. Výhlídka tamodsud' jest jedna z nejpěknějších. Skvostné zříceniny v dálce. Pak jsme byli v obrazárně. Tam obraz od Palko, z předešlého století školy německé, vyobrazuje zmrtvýchvstávání zemřelých při smrti Krista. Strašlivé polosvětlo, osoby Krista a lotrů jen míhavě jsou držány jako postavy v zimničním snu, že sotva co oko rozezná, oblaky jako skály, plamenorudá obloha nazad, rozplývající se mrtví atd. – Pak kopie od Wachtla podle Petra Kraffta; odchod a návrat vojáka. Kočka atd. – Zuzana od Starka. – Rudolf od Kurze. – Andromacha. – Mnich v žaláři s nůžkami. Rytíř na koni atd. – Pak jsme šli z města. Kvečeru nás dohonili hrabata s vozíkem. Já se odvrátil, oni ale volali: „Guten Abend, meine Herren!“ , že jsme musili děkovat. – Štýráci patrioti plavili se. Viděli jsme skryté zříceniny, zachovalý hrad na ostrém hřebenu skály, pak zříceniny se šestihrannou věží a mnoho jiných zřícenin a hradů den ke dni. V hospodě jsme našli oficra Vlacha, jenž nám vypravoval, že zaváželi Poláky, a chválil je velmi. Kretén seděl na mezi jako opičák, šklebil se a kouřal chleba, měl na zádech nosítka atd.

5tého. Krásný večer. Vzadu hory. Kaplíčka. Zvířetnice. Nový měsíc. Hamry atd. Kranerisch reden.

6tého. Baba nás ošidila. Za mlíko 32 kr. V poledne též se nám stalo. – Das ekelhafteste, miserabelste Volk sind die Obersteirer. Klein, häßlich, an Körper und Geist gleich verkrüppelt, sind sie zu nichts als zum Bettel und dummen Betrug. Die größte Wohltat wäre, sie aussterben zu lassen. In Mariazell sollten täglich Messen für ihr seliges Absterben gelesen werden. Alle Wallfahrenden etc. – Hrozná horko. Procesí. Pomezí. Vidět v dálce rovinu. Silnice. Dolů. Bídna chůze. Schottwien v skalnaté kotlině. Zřícenina nad ní. Nocleh. Mluvili o vousiskách.

[12] 7ho. Mnoho mlíka ponejprv. Šel jsem bos. Hrad. Rovina. Neunkirchen. Neustadt. V dálce. Kanonýři. Leželi a ne-

mohli se shodnout. Malík oteklý. Monument. Šli na noc. Hory. Měsíc. Zvířetnice. Světla zdálí. Noc. Zahrada nákladná. Nocleh. Strašlivý počet. Schnitzel 48 kr., salát 30 kr. atd., 2 fl. 54 kr.

8ho. Šli ráno. Bídna chůze. Jezdili do Baden. Spinnerrin am Kreuz. Výhled na Vídeň. Socha Josefa. Hrad. Hradní brána. Našli K***. Neznal mě. Musili jsme zustat. Šli do Vídně. Glacis. Volksgarten. Lanner (Abenteurer). Strauß (Iriswalzer). Morelly. Nemetz. Řezníček. Panorama aller Lieblingswalzer und Elektrisir-Gallope. Volksgarten. Theseus od Canovy. Sankt Štěpán. Stock-im-Eisen-Platz, co kováři atd. zatloukali hřebíky. Prater. Houpačky, koníčky. Wurstl. Phantasmagorie. Hudba. Just angefangen. Zwei Kabinette um 3 Kr. Schein. Neunzehn Gegenstände um 12 Kr. (Mz.) W. W. – De Bach. – Palais arcibiskupa. Hohe Brücke. Stoß im Himmel. Liguriáni. Benediktini. Böhmisches Staatskanzlei. Přišli domu. Atesty. St[rauß] (Goldene Birne). (B.) L[anner] (im Guten Hirten). L[anner] im Volksgarten. Jeho orchestr. Mor[el]ly (Lustwandler). 5
10
15
20

9ho. Hrobka od Canovy. Hrobka u kapucínů, měděné rakve. Ve Sv. Štěpánu. Belvedere. Zahrada. Obrazárna. (Sv. Justýna) od Licinio. Tizian. Raffael d[a] Urbino. – Raphael Mengs (Sv. Josef; Madona). Correggio (Amor; Io und Jupiter; Christus treibt die Käufer etc.). Michelagnoliolo Buonarroti (Masopust). – Van Dyck. – Rubens. – Rembrandt (Mutter). Paul Pierre Rubens. (Flucht nach Ägypten, venet[ianisch], von Feti.) (Salvator Rosa.) – Teniers. – Kadlík (Sv. Lukáš). Lens (Andromache und Hector). Schäfer. Eine Heilige [drobný náčrt ležící postavy v lunetě]. Wuttky (Landschaften). Ambrasische Sammlung. | Lebka Sokoloviče. Brnění císaře Max[miliána] I. Na čele má kůň znak a na prsou anjel, jak drží znak rakouský. Brnění velkého sedláka z Trientu. Portrét Sigmunda císaře (1430). 25
30
[13]

Dlouhý vyzáblý obličej, vysoké ouzké vraskovité čelo, šedivé oči, dlouhý nahrbatělý dole nos, šedé dlouhé vousy a dvojitou bradu, vlasy šedivé a rozčechrané. – Obraz českého vývodu. – Maria Stuart. – Obrazy z Fausta od Schnorra. – Praha. – Připlutí apoštolů od Kadlíka. – Ženská nahá – leží a spí. – Augarten. Kettenbrücke. Saal. Strauß hrál a dirigoval. Iriswalzer. Konec Quodlibet. – „Scht, scht auf wilden“ etc. – „Mir ist alles untertan“ – „Leben ein Tanz“ – etc. Zuletzt Schlacht – Ratschenwalzer – Schlittentfahrtswalzer. – Knallen – Kanonenschüsse – Läuten – „Gott erhalte“. Bengal-Feuer. Finale. Šli domů. Mýli nohy v Dunaji. Osvícení glacis. – Večeřeli. – Zavázal malík. Šli ležet. Hovořili atd. – Nejnovější jsou Elisabethenwalzer od Strauße vydány. – Morelly s Řezníčkem hráli Schlacht bei Vittoria. – V divadlech bylo: Hofburgtheater: Portrait der Mutter. Rekau Herr Korn. Madame Anschütz. Herzfeld. Costenoble. La Roche. – Kärntner-tor: Stumme von Portici. Binder Masaniello. – Josefstadt: *Zauberbuch*, Ballett, und Der schelmische Freier – Adelaide oder Zehn Jahre aus dem Leben einer Sängerin. Ritter Stiefeldon zum Vortelle des Kapellmeisters Müller.

10ho. Ležel celé ráno. Kerber mi zavázal malík. Pak šli na oběd. Hráli kytaru. Pan Tomek. Šli do divadla. Chodili po městě. Divadlo dvorské. Marianna, činohra. Das Stück wimmelt von Fehlern und Effekten. Anschütz spielte lau, Marianna konnte besser sein, der Löwe war herrlich. Schade, daß dieses Stück solche Spieler beschäftigte. Costenoble spielte vortrefflich.

[14] Mimo toho bylo hráno Der Schwur oder Die Falschmünzer. „Adelheid von Frankreich“ und „Fest der Handwerker“. Quodlibet.

Hofburgtheater
 Zum drittenmale

MARIANNA

Schauspiel in fünf Aufzügen

Nach einer Volkssage und dem Englischen des Sheridan 5
 Knowles frei bearbeitet von F. Treitschke

Personen

Leonardo Gonzaga, Herzog von Mantua	Anschütz	
Ferrardo [Gonzaga], sein Vetter . . .	Carl La Roche	10
Graf Florio	Weber	
Don Antonio	Heurteur	
Doktor Lorenzo, Advokat von Siena. .	Lucas	
Pierre	Löwe	
Hugo, Bürger in Mantua	Mayerhofer	15
Marianna, seine Mündel	Dlle Fournier	
Floribella, Kammerzofe	Reichel	
Bartolo }	Costenoble	
Bernardo } Bürger in Mantua.	Schmidt	
Carlo }	Moreau	20
Cosmo, Hofherr	Julius La Roche	
Ein Advokat in Mantua	Pistor	
Ein Ritter	Eduard Anschütz	
Pietro, Kammerdiener } don Antonios	vollkomm[en]	
Stephano, Bedienter }	mittel[mäßig]	25

Hofherren. Ritter. Wachen. Volk von Mantua.

Vornehme Frauen. Edelknaben. Diener.

Ort der Handlung Mantua und das Lager des Herzogs. Die neuen Dekorationen sind vom Herrn de Pian, k. k. Hoftheatermaler. Das Kostüm ist neu nach der Angabe des Herrn von Stubenrauch, k. k. Hoftheater Kostüm- und Dekorationsdirektor. 30

Lanner (Kometenwalzer).

- [15] 11tého. Byli jsme v zbrojnici cisarské. Libuša. Vlasta. Král Ludwig, co zustal u Mohače; malínký, on přišel o dva měsíce dříve na svět; ve dvanáctém roku se ženil, v osmém
5 měl vousy, v šestnáctém šedivěl, v dvacátém posel. – Dlouhý řetěz. Korouhve francouzské a polské. – Sobieského zbroj. – Zbrojnice městská; brnění římské a německé. – Z 8., 9. a 10. a tak dále věku. Čeští v brnění oblečení páni z 11. věku. Jeden má diadéma ocelivé; – jeden (z) s kladivem
10 a v klobouku (Sturmhut), samé špice po klobouku kolem a na brnění. Horvat, Němec, Vlach, Uher. Rytíři na smrt bojující v sv[atém] souboji byli v černé brnění oblečení, zavřené přílby a přes brnění měli žluté kožené kabáty, štíty dlouhé, vprostřed na délku vypuklé. – Bojující pacholci. –
15 Městské brnění. (Leb Kara Mustafy.) Blutfahnen. Atd. – Pan Důndr, vydavatel Kačiča horvat[ského]. – Oběd. Odpoledne v – Naturaliensammlung. – Žirafa. – Ptáky. – Bunter Parkit – etc. – – Amfibie, ryby, hmyz. Brouky – motýli – mušle. Divadlo am Kärntnertor. Norma. – Lyrische Tragödie in zwei Akten, gedichtet von F. Romani,
20 übersetzt von J. R. von Seyfried. Musik vom Kapellmeister Bellini.

Personen

- Sever, römischer Prokonsul in Gallien . . . Schäffer
25 Orovist, Haupt der Druiden Staudigel
Norma, dessen Tochter, eine Scherin Mad. Ernst
Adalgisa, Dienende im Tempel Irmensuls . . Dlle Löwe
Clotilde, Normas Freundin Dlle Bondra
Flavius, Severs Begleiter Hölzel

- 30 Druiden, Barden, Tempelwächter, Priesterinnen.
Gallisches Kriegsvolk.

Szene: Gallien, der heilige Hain und der Tempel Irmensuls.

Vyzvolávání ženských. Aplaus. Smích v noci. – Dvůr. [16]
Chodby. Museum. Bibliotéka. Zrcadlo. Holuby. Im Hof-
theater: Bekenntnisse und Gelegenheit macht Diebe. –
Stiefeldon. – Zum Vorteil der abgebrannten Neustadt:
Das Zauberbuch.

[VERZE A]

16. září 1835

[1]

V odpoledních hodinách chodil jsem po kopcích nad novoměstským hřbitovem. Krásná jest tamodtuď výhlídka na Prahu a obklíčující ji hory, obzvláště při východu neb západu slunce. V dálce k půlnoci Milešov a Košťál. – *Snad odlehlost, snad vyvýšenost jejich na růžovém nebi jest, co budí touhu moji při spatření jich. Touhu do dálky či touhu do výše.* – Později jsem četl na hřbitově ruský nápis na náhrobku Heleny Tělepněvny. *Víme, že země necítí s námi, a přeceť smutno pomysliti, že někdy cizá země obdrží prach náš.* – Na hrobě Rubeše a jeho manželky, rozené Vrbovy, jest génius, jehožto ruce a nohy výborné, tělo a hlava velmi špatně pracované jsou. Šel jsem okolo dvoru Parukářky do Prahy.

17. září 1835

Ve čtyry hodiny byl pohřeb p. Josefa Hiebra. Sabina šel se mnou za rakví. Náramně jsme byli pohoršeni myšlenkou, že tamější kněz, zneuctiv – nesluší ani napsati jak – dříve své člověčenství, hned nato šel se modliti nad rakví člověčenství snad zničeného. Nade hrobem jistého 18tiletého jinocha, jméno jsem zapomenul – *a co jest po smrti člověka jméno jeho – pouhý zvuk, a ani ten ne – jest někdejší hlas ohněm slitého zvonu, zaletlé světlo vyhaslé hvězdy, nevyřknutá myšlenka umírajícího, kořisť zapomenutí – nic –*, nade hrobem bezejmenného pro mne jinocha viděli jsme obraz; idea jeho velmi smutná výborně jest vyjádřena. *Na osamělém, zeleně porostlém hrobě malého hřbitova leží dívka bosa, prostovlasá, velmi chudobně oděná;*

objímajíc mohyly obličej svůj v trávu její skrývá. Přes zed hřbitova celým obrazem jest viděti dalekou, tichou, osamělou pustou krajinu. Na obzoru jejím malá skalina z jedné, zelený nevysoký pahorek z druhé strany tvoří ouzkou bránu po západu slunce na růžovém [2] nebi. Od zdí hřbitovních, na nichžto něk|olik kamenných náhrobků jest opřeno, až k této bráně táhne se zelenými lučinami a pustými strništěmi kolem dvou osamělých hruškových stromů dlouhá, pustá pěšina – daleko – daleko. Žádný po ní nekráčí, v celé krajině žádný – jako by v širém světě jediná dívčina či snad matka pozůstavši 10 osamělou měla putovati cestou. V celém obraze není ani jediného bytu lidského, ani jediného zvířete, ani známka života. – – Lori byla s sebou u tohoto obrazu, pak jsme šli já, Lori a Sabina ku Praze. Já jsem žertoval, že (j)si ji nevezmu atd. Sabina pravil: „Sie lächelt zu dem Schmerz – Scherz will ich sagen,“ a ona „Sagen Sie nur Schmerz“ odpověděla. Já jsem 15 povídal, že vyřkne něco pěkného, jako slunce světlo a růže vůni vydává, – totiž že o tom sama neví. [...]

18. září 1835

Četl jsem Die letzten Tage von Pompeji od Bulwera; pak 20 jsem napsal roli Jindřicha z Loupeže od Klicpery; a odevzdal ji panu Štěpánkovi. Večer jsem byl u Komárků. Tam jsem poprvé viděl p. Hercoga; originální to člověk. Teď mně jeho básně docela jiné přicházejí, co znám osoblivost jeho. Pozdě uvečer jsem byl s Lori na turecké muzice. Kdy 25 šli okolo, stáli jsme v domě; ona za mnou se schovávající kladla hlavu na rameno mé. S hrajícími polský marš jsem odkvapil.

19. září 1835

[...] Abu Said al Hassan praví o knize Zprávy dvou 30 cestujících o Chýně, že mušle k perlím přichází – zíváním. Ve dvě hodiny byla próba na balkónu. [...]

20. září 1835

Šel jsem dolů do kostela, že však nebyla hned hotova, | odešel jsem. Pak jsem stál před kostelem; a když vyšedši vi- [3]
děla, že nejdu za nimi, šla s otcem i matkou ke mně. [...] 5
Večer po západu slunce byli jsme na kopci nad hřbitovem. 5
Hejna vlašťovčí se chystaly k odchodu. Četl jsem Devercux
od Bulwera.

21. září 1835

Byli jsme na rekviích u dominikánů. Pak jsme chodili po
mostě. [...] Odpoledne jsem chodil se Sabinou, byli jsme 10
u Týla, pak na hradbách, po západu slunce; nebe se skvělo
v krásně růžové barvě. Uvečer jsem byl dole a hněval jsem
se, že hned nevstala a nešla se mnou dozadu.

22. září 1835

Ráno byl u mne Tomíček černě oblečený, s pozváním, 15
aby podle žádosti nejvyššího purkhrabí se dělaly básně na
příchod Jeho Majestátnosti císaře Ferdinanda; a že pan
Palacký řekl, aby mně, že on sám tak pravil, aby mně dva-
kráté řekl o to; a že jest mu velice líto, že se o něm smejslí,
jako by jednu stranu podporuje druhou potlačoval. Odpo- 20
ledne próba v divadle na Loupež. Mluvil jsem se Šťastným.
Tupý špatně hrál. „Der Erzherzog Franz hat ein Kind und
des is schun jez a Kásrl.“ – „Silbernagel měl v neděli svat-
bu, v pondělí se narodila mu dcera; er hatte wahrlich Hoch-
zeit (hohe Zeit). – Die Su.... sollte mit dem Chor nach 25
Teplitz gehn; es wär' ihr sehr gelegen; denn es ist auch ein
Pascha mit drei Roßschweifen dort.“ Uvečer jsem byl dole;
chtěl jsem, aby jen dělala, a ona chtěla dozadu; šel jsem
dvakráté ven, ona za mnou. Potom jsme šli přece dozadu.
Pak jsem šel domů. | [...] [4]

23. září 1835

[...] Odpoledne jsme byli s Trojanem v Neureutrovské zahradě a lezli jsme za holkami. Pak na svatém poli; vedle na str. 1 a 2 zmíněného obrazu jest náhrobek, na něm nápis, který ideu obrazu více vysvětluje. Po západu slunce byli jsme na kopci. Temnorudou oblohou valily se husté dýmy nad Prahou. Pak jsem byl dole.

24. září 1835

Odpoledne byla próba na divadle. Pohádali jsme se s Grábingrem. Pak jsem byl dole a u Komárků a opět dole; tam jsem ji strašil, aby se mnou prchla; nechtěla – představoval jsem jí všecko; plakala náramně a jen: „lieber Ignaz“; sotva mluvila. Byla volna ano říci, než já jsem se pak přiznal, že jsem žertoval. V noci [po] 10 1/2 hodině dělal jsem báseň na císaře až do jedné hodiny.

25. září 1835

Ráno jsme se sešli s p. Palackým u Pospíšilů; tam jsme se něco neshodli stranu básnictví; on o mně soudí, „že mám výbornou fantazii a že výborně maluji, ale práci mých hlavních že je chyba, že v nich nevysvítá jakási nutnost idey“. Já [5] mu nerozumím, nebo mám za to, že právě v každé mojí básni idea jest co nejmožněji rozvedena. Vlastně bych ale soudil, že on jest básník německý a že hledá filosofii v básních jakožto nejnutnější věc; to u příkladu není v písních národních, a přece jest v nich poezie. P. Čelakovský udělal dlouhou báseň; jest tam sbor starců, mužů, jinochů a chlapců. Smál jsem, že jest v jeho básni jako in ecclesia – poněvadž tam také platí „mulier taceat“. – Odpoledne byla próba na divadle k Divotvornému klobouku. Po próbě [5] jsem byl na Petříně, uvečer šel jsem přes Hasenburg domů. [...]

26. září 1835

Odpoledne próba na divadle, viděl jsem poprvé p. p[rof]. Klicperu. Trvala ode 2 hodin až do 5¹/₂. Potom jsem chodil po mostě, až byl čas jít dolů. [...]

27. září 1835

Ráno v 8 hodin próba na divadle. Šel jsem s p. Štěpánkem pro dva lístky. Pak jeden lístek do lóže pro p. p[rof]. Klicperu. Pak s Lori do kostela do Tejna. Odpoledne jsem se převlékl, šel jsem do divadla, potom pro Lori, a vystoupil jsem jako pastýř v Loupeži. Po divadle byl venku p. Šabas s jeho mladou paní. [...] Potom jsem hrál v karty s p. Šomkem a informátorem až přes deset hodin.

28. září 1835

Ráno próba na Divotvorný klobouk. Pak jsem byl s Kaškou pro dva lístky. Dostal jsem dva pro sebe, dva pro p. dr. Chmelenského a jednu lóži pro p. p[rof]. Klicperu. V kostele jsem byl s Lori v Tejně a s Mayerem jsme šli domů. Po jídle jsem se převlékl, šel jsem pro Lori a pak jsem vystoupil jako Křepelka v Divotvorném klobouku. V polodne jsem, odevzdávaje lístky, našel p. dr. Chmelenského v jeho domácnosti. Paní kojila dítě. Nádra měla celá rozhalená. Po divadle jsem běžel domů, převlékl jsem se, pak opět jsem běžel dolů, hledaje matku s Lori, opět domů. Z domova jsem šel teprv zas s Lori domů do Truhlářské ulice. [...]

29. září 1835

Ráno jsem četl Devereux a noviny. Odpoledne byla próba od Uhlířky. Mluvili jsme tam o Teplicích atd. Pak jsem šel dolů. Tamodtud do města, potkal jsem Strobacha a šel jsem s ním domů. Od něho jsem dostal báseň na zpět, kte- [7]

rou jsem dělal na císaře. „Typum non meretur“; (i se) Chotek bylo podepsáno. Pak jsem se smluvil u Komárků, že pp. Tomíčkoví, Trojanovi, Vlčkovi, Tomsovi atd. taktéž se stalo. Pak jsem šel dolů. Čím to asi jest, že člověk, který svět zná a s ním jest nespokojen, o člověku, kterého miluje a o kterém pochybuje, vzdy to nejhorší se domejšlí? – a spíše aspoň než o člověku, který jest mu lhostejný; a proč člověka, na kterého jest žárlivý, za špatného má? Tyto dny mám velmi divoké strašlivé sny, i dnes se takového bojím.

10 30. září 1835

K polednímu přišla babička. Michal myslil, že jsem já panímámě něco řekl, že někde jest. Odpoledne jsem odevzdal Strobachovi knihy, totiž anglického Shakespeare, Maltena, Wahlverwandtschaften a Květy. Pak jsem se podepsal Sabinovi na básně, které mi obětoval. Pak jsme šli k Invalidenhausu, tamodtud' přes Žižkov a ostatní kopce okolo Parukářky na sv. pole k obrazu. Na cestě ku Praze mi vypravoval o bláznivém, kterého tam v Blatné viděl, jemuž zimou prsty upadaly, tak necitlivý byl pro zevnitřní naň působení; zpíval ustavičně písně, a každá měla potah [8] na ten samý předmět, | totiž na milou; potom mi povídal, že dal kníže Kinský pod Prachýnem svým poddaným slavnost; pro každou ves byl vystaven stán, kde se rozdávalo jídlo a pití; pak lezení po sloupích mýdlem natřených, 25 v kterémž dva kluci vyhráli; tři ženské zpívaly píseň před knížetem. Kníže byl vesel. Psal český list b[aronu] Hildebrandovi, (proč) že p. kmotra očekával. – V Jezovitské ulici sešli jsme se s Sabinou a Trojanem, já jsem šel s Trojanem zpět. Potom jsem byl dole. [...]

30 1. října 1835

K deváté hodině byl jsem u Strobacha a šli jsme na Veni Sancte; tam jsem se v Tejně postavil proti té modrooké

holce z Jirchář. Pak jsme chodili po rynku, potom jsem šel dolů, bylo 11 1/2 a ona teprv měla udělané 300. – Loučil jsem se, jda | tamodtud's p. Grünrem, který půjde do Vídně. [9] Pak jsem potkal Mínu H. u dominikánů. Odpoledne byla próba ve dvě hodiny od Uhlířky; Procházka sufloval poprvé. Po próbě byl jsem dóle; byli tam Hiebrovic, tak jsem šel dozadu a Lori brzo nato přišla za mnou! Zlobil jsem ji, že již všecko vím; a že ji nemiluji; ona stavěla se, že pláče, aneb plakala; oči měla mokré, obzvláště když přišel otec, obrátivši se ku kostnu; ode mě poslána odešla. [...] U Komárků se producíroval pan Božek na fortepianu; a já jsem poprvé mluvil s Lízi. Domů jsem šel s Štorchem a Hanlem; Štorch okazoval papír na mapy.

2. října 1835

Odpoledne próba ve dvě hodiny; po kteréž jsem chodil na náměstí, rozloučil jsem se s p. Obermayerem, který jde do Vídně; dole jsem seděl vzadu sám a učil jsem se své roli. [...]

3. října 1835

Ráno šel bratr na cestu; pak jsem se učil roli. Ve dvě hodiny jsem šel do próby, | nebyla ale žádná, poněvadž se zítra skrze příští císařovo nebude hrát. Díval jsem se na brány a pak jsem šel dolů. V druhém pokoji pomahal jsem jí rantlovat. Anfeuchtoval jsem štráfky, počítal jsem a rovnal jsem škatulky; a od 3 1/2 až do 5 1/4 udělali jsme 500 škatulek. [...] Byli jsme u sv. Václava večer, šli jsme přes hradby se Sabinou domů, do Truhlářské ulice, a po Poříčí jsme se dívali na ozdobování domů. Jedl jsem zajíce a pak jsem šel nahoru na Dobytčí trh.

(3) 4. října 1835

Ráno jsem šel do Truhlářské ulice, tamodtud na Dobytčí

trh. Tu jsme viděli Jeho c. k. Vysost p. France Karla. Od františkánů z kostela dolů, tam se najedla, pohoršili jsme se, že sloužila k stolu; pak jsme šli přes Libeň až na Táblický vrch. Tamodtuď bylo viděti do hor krkonošských, Středo-
5 hoří atd. Pohádali jsme se, že neuvidí ozdoby v Praze, hodil
[11] jsem kloboukem a díval jsem se do hor. Přišedše do Líbně, viděli jsme císaře přijížděti, u brány zastavili a uvítajícím děkovali z vozu. Lidi se hrnuli davem s kopce od Líbně za nimi, padalo to a trátilo klobouky. Nad Libní střileli. U Ka-
10 rolinova byla opět brána s důhou; žid také vystavěl bránu v středu předměstí. Na Poříčské bráně nedostačovalo času dozlatit sedmičku. – Na Kapucínském place dvě pyramidy, nad nimi orel, kolem praporce. Na náměstí opět veliká brána, u Bartha ozdoby z peří, pan Novák měl v oknách
15 „Vítáme“ z květin, Ledebour znaky zemské atd. Od Ostruhové ulice jsme šli domů, dole dříve byl starý, s Lori jsme se pohádali, že kdy jsem byl mrzutý, ona ve verkštatě se smála. [...]

5. října 1835

20 Ráno mi vyřizoval Svoboda pozdravení od Veselského, že byl v Hlínku; pak jsem dělal s Quadrátem, který mi
[12] explikací z filosofie navrátil, polsky. Pak jsem vyřizoval z novin. Ode 2 hodin jsem dole vzadu anfeuchtoval štráfky, uvečer jsme šli na iluminací. Na Ungeltě nebylo lze rozsvítiti, takže ani desátý díl lamp nehořel; a mělo to býti nesmírné; na pyramidách na Poříčí hořelo šest lamp; ty stály za práci! V Ostruhové ulici jsme viděli císaře a všechny ostatní vozy. Když jsme byli s Lori na Hradě, právě jel přes
25 most; na gloriету stojícím za domem Lobkovickým, který
30 celý byl lampami posetý, zapálili bengálský oheň, taktéž na pyramidě na Barvířském ostrově. Z mostu bylo viděti k Valdštyňskému domu, celý palác ze samých světel. Radní

věže byly nahoře osvícené všelikými barvami! Clam, pak Mansfeldův dům byly slavně osvíceny; u Pachtů nebyli ani zpolou hotovi, Wienrovi ani jedna lampa nehořela. Po horách byly ohně. Když jsme přišli na náměstí, právě přejížděl z Celetné ulice do Železné; rozsvítili bengálské ohně; 5
všecka světla vyhlížela v tom tak mdlá a rudá; na lešení před rádnicí ani čtvrtý díl lamp nehořel. Nad tím byly červené, žluté, zelené a jiné plameny. U Konské brány, ana [13]
celá byla lampami přikrytá, vyhazovali nad branou hvězdy. Na Konském trhu se na to dívajíce, dočkali jsme se opět 10
cisaře a viděli jsme ho kolem sebe se všemi vozy do Vodičkově ulice přejížděti. Na divadle také všecko nehořelo. Na jediném Karolíně hořely všechny lampy. Na Příkopech byla (hla) slova v oknách, taktéž české rýmy v Jezuitské ulici a u kupce v Ostruhové ulici. U piaristů byla v oknách slova: 15

Iuventa parenti
et matri dilectae.

Na Ovocném trhu koupil jsem švestky a šli jsme domu.
[...]

6. října 1835

V devět hodin jsem šel pro Lori. Šli jsme k Invalidenhausu s Strobachem a Piškem. Viděli jsme tam jeti cisaře a císařku s paními; při objíždění opět, z kopce viděla | poprvé [14]
Lori střílet, tam jsme opět viděli císaře Ferdinanda. Mezi střílbou projížděl císař pluky; a zrovna proti nám zůstal 25
státi; byl v uniformě svého regimentu husarů. Slyšel jsem, že má Štulc na něho dělati ódu. Ó lidé! tvorové okamžení; třtino na vodách atd. Tento Štulc ho nemohl dříve dost se natupiti, a teď! On ho proklínal pro polský národ atd. Domů jsme viděli jeti císaře, císařku a paní. Vojvodu Cumberlanda, 30
ruské carovici, pruské a rakouské, Prinz Karla, arci-

vévodu Jana, syny Karlovy, Prinz Franz Karla, velké kníže Michala, množství Rusů a hetmany kozáků. Dole jsem zůstal a anfeuchtoval jsem od 1¹/₂ až do 6¹/₂ a udělali jsme 800. Mezitím jsem také rantloval. [...] [-----]

[21] 20. října 1835

Ráno kolegium. Od Strobacha jsem šel s explikací do Verwaltungskunde. [...] Pak jsem šel do divadla, dávali *Donna Diana oder Stolz und Liebe*. Fräulein von Hagn dávala Dianu, Pusch Perina, Dietz Caesara.

10 21. října 1835

Ráno v Karolíně. Strobach se přestěhoval. Kudrna mě stříhal. Byl jsem poprvé u Poche; jej a Mastika učiti česky. Ráno uváděl Köhler Čelákovského, byli jsme tam já, Jaroslávek, Franta, Hansgirg, Malý, Filípek, Sabina, Chmelen-
15 ský, Havlík atd. Od knihaře jsem si vzal knihy, totiž Gesetzbücher – vázány. Jeden díl přišel za desitník. Po Karolíně byl jsme s Kudrnou u Týla na próbě, pak dole. Kudrna mě chtěl dělati žárlivého; hovado! Byl hloupý. [...] Pak jsme byli v divadle. Já, Tupý, Týl, Kaška, Filípek atd. Dávali
20 *Die Nachtwandlerin*.

[22] 22. října 1835

Ráno jsem psal v posteli až přes dvanáctou hodinu na Cikáních. Odpoledne měla být próba v divadle. Koupil jsem dole pro Lori nähpolster za půl zlatého. Pak jsem byl
25 dole až do půl deváté a pomahal jsem jí rantlovat. [...] Zdola jsem šel zrovna domů.

23. října 1835

Navečer jsem byl dolc. Ptal jsem se, jestli kde byla, řekla,
30 že ne; když jsem vcházel do domu, stál Bernad před domem; proto jsem se jí ptal, kdo jí všecko přinesl, řekla, že

mutter. Odešel jsem k Týlovi. Když jsem se vrátil, přivítala mě opět; a vstala ke mně. To mi přicházelo podezřelé. Ptal jsem se jí, kdo jí přinesl štráfky, co byly [-----]

3. listopadu 1835

[27]

Spal jsem až do dvanácti hodin. Dostal jsem absenc u dr. Mužíka. Odpoledne jsem dole sešival papír. [...] Pak jsme opět mluvili o tom, že někomu dovolila, přála si umřít; pravila: „O Gott! wie unglücklich bin ich.“ [...] Když stará odešla, přišla za mnou; stála na dvoře, pak šla koukati, stojím-li před domem, bylo jí zima, neb měla ruce zavinuty v zástěře. Odpust jí Bůh, jestli mne klame, já ji neopustím, jestli mne jen miluje, a to se zdá, vždyť bych si i kurvu vzal, kdybych věděl, že mne má ráda; či jest snad zvyklá snášet, a chce jen, abych si ji vzal – Bůh mne posilň. – Večer pravila, že nechce do divadla, že jest jí smutno. Byl jsem u Týla. Filípek si stěžoval, že nedostal listek na Eulenspiegla. Byl jsem v divadle; dávali *Der Schnee*. Preisinger dobře hraje. Škoda, že nemá zcela svůj hlas.

4. listopádu 1835

Vymlouval jsem se u p. dr. Mužíka a dovolil mi zůstat doma. Četl jsem list od p. Kociána z Vídně. – Dole jsem se stavěl nemocný a odešel jsem, a ušel jsem přitom, že jsem nemusil nic dáti klukovi vázaného. Zapomněl jsem tam šátek. Ona vyšla za mnou ven z pokoje, ačkoliv tam byla matka, a šla za mnou až k obřitu. Doma jsem psal Cikány.

5. listopádu 1835

Spravoval jsem kalhoty a untertriko. Byla próba na Spálenišť v Burníně. Obdržel jsem od Týla roli Neklana v Čestmíru a Eduarda v Dvě za jednu. Dole byla Hiebertka, vyhýbal jsem se jí a byl jsem na dvoře. Lori ustavičně plakala. Stavěl jsem se nemocným; vyběhla za mnou, ačkoliv byla

v pokoji Hiebertka. Potom plakala, že jí nevěřím, otec jí nechtěl dovolit do divadla, a pravila, tak že jsme všickni proti ní. *Šel Pepi*. [...] Rantloval jsem s ní až do tři čtvrtě na deset. Dnes jsem myslil, že snad jest jako Nina Janotovic. Doma jsme se pohádali ještě skrzc cedulku na rathaus, 5 předhodil jsem jim, že říkávali, že jsem je ošidil o peníze.

6. listopádu 1835

Ráno jsem nebyl v Karolíně. P. p[ro]f]. K. [-----]

16. září 1835

[1]

V odpoledních hodinách chodil jsem po kopcích nad novoměstským hřbitovem. Krásná jest tamodtuď výhlídka na Prahu; obzvláště při východu a západu slunce stkvějí se obklíčující Prahu hory v temnomodrých a růžových barvách. V dálce k půlnoci Milčšov a Košťál. *Snad odlehlost jejich, snad vyvýšenost jejich na růžovém nebi jest, co touhu moji budí při spatření jich; touhu do dálky či touhu do výše.* – Později četl jsem na hřbitově ruský napis na náhrobku Eleny Tělepněvny, který později si zaznamenám. *Víme, že země necítí s námi, a přece smutno člověku pomyslití, že někdy cizá země obdrží prach náš; snad myšlenka, že cizinci z prachu našeho obdrží posilu, toho jest příčinou.* – Na hrobě Rubeše a jeho manželky, rozené Vrbovy, jest génius, jehožto ruce a nohy výborně, tělo a hlava velmi špatně pracované jsou. Šel jsem okolo Parukářky dvoru do Prahy.

17. září 1835

[2]

Ve čtyry hodiny byl pohřeb p. Josefa Hiebra. Sabina šel se mnou za rakví. Náramně jsme byli pohoršeni myšlenkou, že tamější kněz, zneuctiv – nesluší ani napsati jak – dříve své člověčenství, hned nato šel se modliti nad rakví člověčenství snad zničeného. Nade hrobem jistého jinocha 18tiletého, jméno jsem zapomenul – *a co jest jméno po smrti člověka – pouhý zvuk, někdejší hlas ohněm slitého zvonu, zaletlé světlo vyhaslé hvězdy, nevyřknutá myšlenka umírajícího, kořisť zapomenutí – nic* –, nade hrobem bezejmenného pro mne jinocha

viděli jsme obraz; idea jeho velmi smutná výborně jest vy-
jádrována. Na osamělém zeleně porostlém hrobě malého
hřbitova leží dívka, bosa, prostovlasá, velmi chudobně odě-
na; objímajíc mohylu obličej svůj v trávu její skrývá. Přes
5 zeď hřbitova nazad celým obrazem jest viděti dalekou, ti-
[3] chou, osamělou, pustou krajinu. Na | obzoru jejím malá ska-
lina z jedné, zelený nevysoký pahorek z druhé strany tvoří
ouzkou bránu na růžovém, po západu slunce, nebi. Od zdi
hřbitovní až k této bráně tahne se zelenými lučinami a pus-
10 tými strništěmi kolem dvou osamělých hruškových stromů
dlouhá pěšina – daleko – daleko. Žádný po ní nekráčí,
v celé krajině žádný – jako by v širém světě jediná dívčina
či snad matka pozůstavši osamělou měla putovati cestou.
V celém obraze není ani jediného bytu lidského, ani jedi-
15 ného zvířete – žádná známka života. – Lori byla s sebou
u tohoto obrazu. Pak jsme šli já, Lori a Sabina ku Praze.
Já jsem zažertoval, že si ji nikdy nevezmu. Sabina na to
pravil: „Sie lächelt zu dem Scherz“; přeroknuv se ale, řekl
„zu dem Schmerz“, a opravuje se, teprv vyslovil „Scherz“;
20 načež ona „Sagen Sie nur Schmerz“ jemu odpověděla. Na
noc jsme přišli domů. U večera pozdního šeru. Ter turbatus.

[4] 18. září 1835

Četl jsem Die letzten Tage Pompejis od Bulwera; pak
25 jsem napsal roli Jindřicha z Loupežc od Klicpcry a ode-
vzdal ji p. Štěpánkovi. Večer jsem byl u Týla, pak u Ko-
márků. Tam jsem poprvé viděl p. Hercoga; originální to
člověk a básník. *Teď mně jeho básně docela jiné přicházejí, že
znám osoblivost jeho.* Pozdě uvečer jsem byl s Lori na turecké
30 hudbě; kdy šli okolo, stáli jsme v domě; ona za mne se scho-
vávající kladla hlavu na rameno mé. S hrajícími polský
marš jsem odkvapil a šel jsem domů.

19. září 1835

[...] *Abu Said al Hassan* praví o knize *Zprávy dvou cestujících o Chýně*, že čtoucí knihu tuto k užitku a vědomosti přichází jako *mušle k perliám*, totiž – *zíváním*. Ve dvě hodiny byla próba na balkónu, k Loupeži. [...]

20. září 1835

Šel jsem dolů do kostela, že však nebyla [-----]

20. září 1835

Večer po západu slunce byli jsme na kopci nad svatým polem Nového Města. Hejna vlaštovčí chystala se k odchodu. Po deváté hodině šel jsem domu. Četl jsem Devereux od Bulwera, až jsem svíčku zhasnul.

7. října 1835

Scn. Bitva, domy v ohni. Po schodech jako úzké ulice bžžel jsem vzhůru, pod těmi padala voda, nahoře úzká vysoká braňka, z červených cihel hradby, vlevo úzká, dlouhá, ale nečistá ulička, zrovna přede mnou na schodech rozlítl se granát. – V zámku prý je bál.

24. října 1835

Četl jsem Troj[anovu] báseň. Báseň je dobrá. Nevydám-li brzo své básně, budu je moci brzo čísti, však ne ⟨za⟩ co své, vydané. Večer jsem četl Wallensteins Briefe. – V předmluvě: Die Hügel des Mittelgebirgs waren sonst Vulkane, sie sind mit Moos bedeckt, keine Augenzeugen leben mehr, niemand, der uns davon erzählte; so auch im Volke; niemand ist, der am Scheiterhaufen des Hus gestanden, atd. – Aus dem Kalender konnte wohl den Namen des Hus K[aiser] Rudolf löschen, nicht aus dem Herzen der Böhmen atd.

6. [listopadu 1835]

Sny v těchto dnech. – Jak jde milenec pro svou milenku do hrobky; zevnitř hrobky jsem to viděl jakoby v divadle;

na točitých schodech byly okénka až dolů a kmitavým plamenem zableskovala lampa. – Pak – úzká hrobka pro dvě rakve. – Pak – hromady umrlčích kostí ve zříceném gotickém stavení – – létaly okny ven. – Pak – úzké údoličko s potůčkem, tam jsem natrhal bílých květin. – Převá- 5
žím se s dívkou na jakýsi ostrov, o kterém se mi již někdy zdálo. – Srbové, Češi, Poláci atd. byli v bitvě. Koule z děl za mnou lítaly v úzké ouvoznici, pak jsem přišel do toho dolu, uzounkého, – podál bylo viděti vrchol vysokého po- 10
hoří.

11. [listopadu 1835]

Dnes jsem měl sen, že jsem byl v nějakých zříceninách, jak se bořily před i za mnou, a v jezeru pod nimi se koupali duchové ženští; pak přišedše k nám mluvili s námi atd.

DOPISY

1. 1. 1918
Předmět

První část
První část
První část

První část
První část
První část
První část
První část

První část
První část
První část

První část
První část
První část
První část
První část

I

[Z doby mezi 25. listopadem 1832 a 14. lednem 1833]

Z Prahy.

Pánu, panu Eduardovi Hindlovi do Klášterce.

Eduarde!

Vaši neznámí přátelé Vás pozdravují, u p[ř]. Beneš atd.,
též rodičové moji; i Valé –

Kdybyste byl v Praze!!

Teď já.

Sluchalem, že teraz jeszcze mieszkaś u M[ości] p[ana]
ojca twego, że niebyłes we Wídnju, i dla tego piśę do cie-
bie. Częścokroć byłem u Was, mniemałem, že przyjecha-
les do Pragy i že będzieś w domu, – – niebyłes. – Oczekuję
pisanie přes ciebie; idzię do Waś, zdumiałem się, že będ-
zieś piśal do domu, – niepiśales. – Dla czego? – –

Widziałes Waleczow? – Piśaj, jak się teraz tobie podoba.
Piśaj zapewnie, i prędko, proszę. – Prędko tyłko? – piśaj
zaraz a jeszcze předcej pisanie twoje oczekuję

twój

Karel Hynek M.

Post scriptum.

Škoda že teď nejste v Praze. – Teď byste měl příležitost
polské řeči se učiti; jest zde velmi mnoho Poláků. Křinecký,
Palembórg atd. – Já co umím, naučil jsem se až podtuď od
p. baróna Láryše, který od zahynutí Polska v Praze se
zdržuje. – I kněh k čtení tady mám [...] hojnost [...] Dřívě
p[olské] nebyly k d[ostání...]

BALÁDA

1

5 Pokraj skály jinoch sedí,
v jeho rukou harfa dřímá;
prvním jitem v dálku hledí,
vyskočí i takto hřímá.

2

10 „Pohřbi harfu, hloubí černá!
Pevný meč mi v pravou ruku,
vzhůru za mnou, mládež věrná,
skončíme ať vlasti muku!!!“ –

3

15 Letí harfa mezi skály,
posledně zavzdechne sobě,
„Dobrou noc,“ zdól strůny vály,
na svého co pěvce hrobě.

4

20 „Bílá horo! Bílá horo!
odstři přfkrov, jenž tě kryje,
jitra tvé již svítá skoro,
naše krev tvou vinu zmýje!

5

25 Sněžka zdvthá čelo jasné,
Krákonošů lampa plane! –
Krvavé až zoře zhasne,
zlaté Čechů slunce vstane!!!“

V okruh vlasti zavzní plesy,
hučť jítrem řeky zdmuté,
české zavzní vkolo lesy,
i za lesy zvony duté. –

5

Pište mi, co o tom myslíte. –

II

[Zlomky dopisu Ed. Hindlovi z února nebo začátku března 1833]

... pospíchali domu, že o půl šesté již jsme zase byli v Praze u Sv. Mikuláše.

10

28tého. Dnes mám velkou chuť Vám dvě znělky, které jsem, jako na dobrou noc, jedné dívce napsal, opsati, z těch nejlépe poznáte, jak to se mnou vyhlíží. Tu jsou, místo dvě ale jsou tři.

V březnu 1833. Hrome a Plúto! – to je to dlouhé psaní?! –
– ! – – (E)...

15

že jste zříceninou; to jest lež, kdo říci může „já jsem...
pevná věž, ale běda mi zase – beze všeho světla. ...
že se blíží k poslední čtvrti: nemejlete se!! – posl...

Quiquereza hrob Elegii, a vypijeme za jeho zdraví s[polu]...
pochyby v kometě, která všecko, co mokrého jest, [vypije]...

20

Až se doptám na ty chirurgické kníhy, budu Vám to...
mívá. – Já doufám, že své slovo o dlouhém psaní př...
to jest 12tého jsem psaní Vaše teprv obdržel, a i dnes...
poznámenání. – Jestlipak o svátcích již bude zeleno? –...
krají, až mílo! – ! No – – mějte se dobře; mnoho...
[dlou]hé psaní – dozajista!! – – Váš

25

Karel...

Ještě kousek místa prázdného, musím ještě něco...
až přijdu, vždycky uvečer; a až půjdu nazp[ět]...
ji navštíviti; – mám sice jíti do Žebráka, bud[u] ...
tom hráti, Grabingerovou roli; totiž Sosnomí[a]...
5 Psáti Vám již budu sotva před – – však co...
až pujdu; pak: „sit mihi terra levis a...
Housce – Bezděží! – a pak Klášterci a pak...
v tom ženského pohlaví; – a Vám nablízku –; u...
všickni známí a i někteří neznámí.

10

III

[Janu Benešovi, ze září 1833]

Beneši!!

Vy se na mne horšíte skrze mé ř[eči], ba i tenkrát skrze
ten trauršpíl atd. – Beneši, to jest ta nemoc moje, to jsou
15 vykřiknutí mého nejstrašnějších bolestí sevřeného ducha,
a kdybyste ve mě patřil, zplakal byste, a ne horšil se nade
mnou; – myslíte, kdy mně jiní o tom mluvili a já se smál, že
se to stalo libostí, – – – Mefisto se také směje – – ne světu,
jak se myslí, – – ale svému v sobě trápení – atd. Ne že to
20 piši, abych se ospravedlnil, odstup to ode mě, ale skrze vás,
abyste poznal, že – – –. Zachovejte, dejž Bůh, (bude-li
možná!!!!!!) váš mír a co máte, já nemám co ztratiti ani
čeho se obávati, léč neslavné smrti, ačkoliv jsem říci mohl:

25 „Až vzejde záře dne růžového,
zbarví jen křížek náhrobku mého;
a to samé slunce až za hory zajde,
o mně Seléna pověsti nenajde.“

[Myslí]te, že jsem se domníval, že mě budete milovati,
až se seznámíme? – Ó ne! – – Jestliže jste se ke mně klonil,

jak se zdálo, tak jsem věděl, že to přichází ze srdce jinocha, který by celý obejmul svět; – skloně však se, chtěje utrhnouti růži, zhledne, že z hrobu vykvětá, – bez obrazu – hledá ráj (na) v prachu, i nalezne prach – chce obejmouti člověka, a obejmě – – larvu. Tak se mně dalo. – – A to jest 5 největší trápení ducha, že hledám to, o čem vím, že to není. – – Hledám přítele, věda, že mne žádný milovati nemůže, atd. atd. Abyste byl přesvědčen, že nebudete v stavu se mnou býti, ukáži vám můj svět: – – – Noční tmou neprohlédnou plížíme se mezi hroby, vkolo bloudí přístrachy 10 noční, nad námi pomíšený hluk, my sami nejstrašlivější larvy. Mnoho, ačkoli nejhlubší tma, chodí jich [s] otevřenýma očima, mezi námi i já. [Mno]ho jich volá „vidím“, a nevidějí nežli tmu. – – Maně jednou opět rozevru oči, zasvítí blesk, o němž se říci může byl i bude, nikdy však on jest; – 15 co jsem v jeho strašném zábřesku spatřil, nelze slovy vyříci; – ačkoliv ulekнутý ihned oči jsem zavřel, strašný obraz vzal jsem s sebou v opětovanou noc a ustrašená zimniční obrazovnost moje doplnila hrůzy jeho. – To můj svět. – Tím světem bloudím; ten svět mám milovati? – A přece. – – – 20 Však, to nejste v stavu pochopiti, a žádný – – –. A co jsem viděl tenkrát, nechtěje duch můj si předříkává i sám sebe trápí; nevěda, co činí, – volá to k sobě, čeho se hrozí –, atd. Mohl bych i chtěl bych ještě mnoho říci, však již více nežli dost, – abyste poznal, co [jsem vám] chtěl vysvětliti: že pro 25 sebe, jak se zdá, nejsme. – Vy jste člověk! – já jsem – – – – člověk, – vy jdete zemí, má cesta vede peklem. – Kdo pujde se mnou – –. Každé století snad jen jednoho nalezne takového nešťastníka jako já, kdyby jich bylo více, nebyl by Bůh. – – Kdo nezná živobytí mé, nerozuměl by mně ani 30 tenkrát, kdyby ve mě nahlédl – – – Však dost. – Mějte se dobře

IV

[J. K. Tylovi, redaktoru Květů českých, asi z poloviny května 1834]

Nota.

Pane!

5 Prošm Vás, opravte, co chybeno a (po) vzdělejte podle
chuti Vaší; mně to nemožno, jižť půlnoc. – (P) Rukopis mi
zachovejte, aneb dejte mi vytisknouti jeden arch, třeba na
černém papíru. Buďte sbohem; – Vás pohřeším často
v těchto osmi dnech. Buďte zdráv. Mou poklonu, prosím,
10 neopomíňte vyříditi slečince Leni! Prošm!

[Kresba holubičky]

V

[Asi z poloviny května 1834]

Lori!

15 Ich reise dennoch, und zwar früher, als ich dachte, so
daß mir keine Zeit übrig bleibt, noch einmal Abschied zu
nehmen. Es ist dieses auch nicht nötig; denn ich habe am
Sonntage bereits Abschied für immer genommen und neh-
me ihn mit diesem Briefchen wenigstens schriftlich noch
20 einmal. Leben Sie wohl, ich bin überzeugt, daß Sie sich
über mein Ausbleiben zu trösten wissen. Ich reise hinaus,
weit hinaus ins Land zu meinen Bekannten, nicht weit von
dem Orte, wo mein Freund im ewigen Schlummer ruhend
nicht mehr meine Leiden mitfühlen kann. Ich will seine
25 Schlummerstätte besuchen, sie ist mir heilig, heiliger als
meines Gottes Altar; darum will ich rein und ohne einen
Groll gegen jemanden im Herzen zu tragen zu ihr treten;
somit leben Sie wohl, vergeben Sie mir im Herzen, wenn
ich Ihnen jemals wehe getan, wie ich es Ihnen vergebe, was
30 Sie mir zu Leide getan haben. Vielleicht werde ich an sei-
nem Grabe lernen, Sie nicht zu lieben, Sie zu vergessen

und die Welt zu verachten, die mir alles nahm, die jede meiner Freuden vernichtete, bevor ich sie empfunden, vielleicht werde ich an seinem Grabe lernen, ruhig zu sterben und mit ihm im kühlen Schoße der Erde von den verlorenen Paradiesen zu träumen, wie wir miteinander im Leben von Paradiesen träumten, die wir auf dieser Erde zu finden hofften. Leben Sie wohl. Ich habe Sie wahrhaft geliebt und wehe mir, daß ich Sie noch immer liebe.

Ignaz M.
[Kresba holubičky] 10

VI

Z Budějovice. Pánu a panu Máchovi, krupaři na Dobytčím trhu vedle Kamenného stolu, číslo k. 551/2 v Praze

Z České Budějovice 6tého [srpna 1834]

Já jsem v Budějovici a mám se dobře. Krásný panský pokoj na nocleh, k večeri zvěřinu, ale – pomoz Bůh penězům. Mimo nadání našel jsem zde mnoho známých panů theologů a prošel jsem s nimi v mém podivném obleku město, všecko na nás otvíralo oči i usta, prošli jsme seminář a seminářskou zahradu. Obzvláště mě přijal pán Mácha, co jim to psaní odevzdá, žádám, aby i oni ho tak jak on mě přijali. Dovedou ho k panu Novákovi, co u něho bude dělati, to nevím. Lori že pozdravuji, jsou tak dobří a dají jí to psaní přečíst.

Sbohem. Jejich upřímný syn

Hynek Mácha

Toho pana budou beztoho znát, co jim to psaní odevzdá, byl tam před dvěma lety u nás ve feriích, jmenuje se jak já, Mácha. Ať si u nás chválí, prosím za to.

VII

[Janu Máchovi, theologu v Českých Budějovicích, 10. března 1835]

Milý Mácho!

Chtěl jsem napsati příteli, ale slovo přítel v čele psaní jest mi příliš malicherné, než abych Tebe ním měl pojmenovati, jenž mi daleko nad tak jmenovaného přítele milejší jseš; viděli jsme se pravda teprva třikráte v celém živobytí, ale již ponejprv jsme se, aspoň od mé strany, měli nesmírně rádi. Já Tě (*saltus plus quam lyricus*) ještě ustavičně vidím s tím
10 uzlem švestek putovati s námi na Helfenburg; kdyby to ráději již zase bylo. Jakkpak je teď asi smutno v Budějovicích?—
Teď teprva vidím, že jsem ještě nenapsal den, kdy to píši; tehdy dne 10. března 1835. Teď asi řekneš, tak pozdě piše; měl psáti v roce 1834. Inu „*gravamina homunculorum*“,
15 jak říkáváme; já od těch čas mnoho jiného dokázal: 1. vystoupil jsem (to se rozumí všechno pro oslavu jména našeho) třikráte na zdejší pražském Stavovském divadle českém jakožto herec z ochoty; 2. prohejřil jsem množství peněz a zdraví v letošním nesmírném masopustě atd.; co se ostat-
20 ního dotýče pozdějšího času, nemůže býti život Tvůj seminářský jednotvárnější nade můj postní; jedině že se tou nadějí kojím, že po svátcích ještě dvě reduty budou dávány v stavení Stavovského divadla. O svátcích vyjdeme si, já, p. Strobach a Kudrna a mnoho jiných studentů, do Čech
25 a budeme se toulati po boleslavském kraji. Kdyby nebylo do Budějovic 17 mil, kdoví co by se nestalo. Však těším se tím, že se o prázdninách opět a na delší čas shledáme, prozatím zastupíž chatrný list tento živé slovo; já se velice těším, že přijdeš do Prahy, jakož i já že Tě v lůnu Tvé rodiny
30 (kterou jsem, jako Tebe, hned při prvním shledání velice zamiloval) při mé nejprvnější delší cestě do Čech uhlídám.

Pozdravůj ode mě Tvého pána otce, bratra, paní matku atd.

Až potuď šlo psaní od desátého března; a nyní jsem měl na kuvert psát, kam náleží. To byla ale ta obtížnosť. „Hic haeret aqua!“ zvolal jsem. Neb na koho jsem měl psát? 5 Zdali jest ještě v theologii? to byla pro mě otázka, ač Tobě podivná, nicméně nežli s ano k odpovědění; neb až posuď mi přichází, jako bysi nemohl v theologii zůstatí. Poněvadž mne ale neznámý onen pán, po kterém jsi mi o list vzkázal a mne pozdravovati dal, ujistil, že ještě v semináři jseš a (co 10 mne více těší) velmi dobře vyhlížíš, tak Ti ten dříve psaný list odesílám. Mám prý Ti poslati Adresse na mne! Tak jsi buď již zapomenul, co a kde jsem a kam psaní poslati máš, ačkoliv jsem Ti to již dávno řekl; aneb Ti to sloužilo za výmluvu Tvé lenivosti, žes mi dříve nepsal. Nepochybně, 15 že to poslední, sice když jsi mi po tom pánovi vzkázati mohl, byl by on jistě také tak dobrý byl a psaní mi od Tebe odevzdal a doručil. Teď ale máš všecko, a piš a punktum. Kudrna a Strobach Tě pozdravují a Ty ode mě i od nich pozdravůj p. Blatenského a řekni mu, že jsme byli v rodinném jeho 20 městě. Jak jsme se s vodňanskými študenty při navracování do Prahy chybili, beztoho sám nejlépe víš. Teď buď sbohem a hodně zdráv.

Tvůj

Hynek Mácha, 25
posлуhač práv v třetím roku, bytem
na Dobyččím trhu, domovní číslo 551/2

VIII

[Z rozhraní října a listopadu 1835]

Ž *Prahy*. Pánu a panu Michalovi *Máchovi*, samomleči
ve mlejně v Podoli na *Jizeře*

5 Nejmilejší bratře!

Všickni Tě pozdravují a jsou rádi, že jsi spokojen. Piš, že jsi v Podoli (nepochybně v Podoli u Svijan; neb na Jizeře jest ještě jedna Podol, za Semilí); a tamodsud máš do Hradíště asi dvě hodiny cesty. V Hradíšti, sicc v Klášteře
10 u Hradíště, je p. Hindl, kdybysi tedy šel do Hradíště někdy, můžeš se u něho stavět, potřebuješ se jen na mladého pana Hindla ptát, tak Ti o něm každý na Klášteře poví. – Když jste šli po Jize[ře do] Semil, tak jsi snad viděl Malou Skálu a zbořený hrad Friedstein; a když jste šli ze Semil do Tur-
15 nova, snad jste zašli na Hrubou Skálu? Trosky jsi viděl zdaleka. – Jak se Ti líbí chodit po světě? – Není-li to lepší, něco vidět nežli sedět doma a přitom přece dosti zkusit a nevidět nic? – Až budeš zase psát, tak piš, co jsi viděl a jak se Ti to líbí. – Blízko u Hradíště jest také nějaká Podol, ale ta
20 neleží na žádné vodě; jen aby potom tam nehledali Tebe s psáním a nemyslili, že jsem se zmejlil v adresu, že jsem myslil, že je tam nějaký mlejn. Co se nás dotýče, my jsme – chválabohu – zdraví, mimo co já teď tak trošku se zub[em] postonávám; proto také tak nepořádně piši. – Valé byl
25 zdráv, juž ale zase stůně a Polda chcipl. – Piš brzo zas, a až budeš chtít tamodsud jíti dále, tak piš, v kterou stranu se obrátíš. Nezapomeň se podívat do Kláštera k Hindlovi, půjdeš-li do Hradíště. Nejnovější je v Praze, že zabili arcibiskupového husárka a že jsou impresori již víc než týden
30 zavření. Kdoví co tisknou? A vojáci dostanou pr[ý] nové uniformy, gehrocky a modré pantalóny. Otec i matka

a všickni známí Tě ještě jednou pozdravují. Sbohem. Tvůj
upřímný bratr

[Hy]nek Mácha

IX

[Z konce ledna nebo začátku února 1836]

5

Panu Eduardovi

Milý Eduarde!

Schvalně jsem tak dlouho nepsal, čekaje, až Vám něco jistého budu moci psáti o tom, o čem jsem hlavně psáti přislíbil; teď se mi toho ale nahrnulo, že nevím, jstli všechno 10
napiši, čili nic.

1. Ten žertík s p. Čelákovským nepochybně víte, k dorozumění doložím: On si dovolil k řeči císaře Mikuláše neprozřetelné poznamenání přiložiti, řka, „takové že řeči drživali před několika stoletími – tatarští chánové k velikým knížatům moskevským“. Někdo ho udal u ruského vyslanství, a on byl od profesury i od redakcí odmrštěn; teď však opět obdržel od nejvyššího purkhrabího práci, překládání patentů; a nyní – to však ví v Čechách teprva asi deset lidí, Vy jste ten jedenáctý – poslal císař odpověď, že všechno 20
to uražení odpouští a žádá, aby onen profesor opět své místo obdržel. – Profesuru drží až posud p. Vávra, redakci p. Štěpánek. Včela obdržela obrázky zemřelého Světozoru, ne však co dědictví, nýbrž co legát.

2. Můj bratr dělá nablízko Vás za samomleče, totiž v podolském mlejně na Jizeře. Psal jsem mu, že jste tam blízko, on ale se snad ostýchal k Vám dojíti. 25

3. As dvacíletý malíř Klimsch byl volán do Wiesbadenu a tamodtud půjde do Říma. – Škoda, že odešel; nepochybně se pamatujete na jeho kompozice, co byly před třemi 30

lety ve výstavu, totiž Oberon a Erlkönig; po odšedším viděl jsem pozůstalý obraz as 3¹/₂ stěvíce vysoký a 3 stěvíce široký, v barvách, představující skok z Vyšehradu. Obraz ten rozpráví česky; oblek osob, krajina, stavba, obličej, kůň, 5 všecko – všecko je české z devátého století. Běda, že není dokonaný; nakvap před dohotovením ještě utekl mladý umělec. Na památku jsem obdržel perem od něho rejsovaný – výborný obraz. Však ho uvidíte.

4. Malířská anekdota. Jistý malíř, jmenem Friese, věří 10 v duchy hvězdní a celý jeho život jest dle jeho víry zřízen. Předsevzal si jednou, že nepotřebuje denně více nežli 15 kr. v. č.; a dle toho také za celý den nepracoval více, než čím 15 kr. v. č. vydělal. Takovým hospodářstvím to tak daleko přivedl, že ve všech svých pracích musí něco míti, co my 15 „bizarr“ a „Karikatur“ jmenujeme, žádný obraz nemůže a nesmí bez něčeho takového z jeho rukou vyjít; u příkladu: rejsoval také s některými jinými Vám známé obrazy z historie české a mezi těmi obrazy také – tuším Vypuzení Avárů, – vpředu se bijí dva chlapi, a prdel jednoho z nich je 20 karikaturní co obličej vystíněna, – pak ustrnuvše se nad jeho chudobou, dali mu Házové rejsovati do Světozoru Štěpánský chrám ve Vídni, a on tam naň namaloval oblak, jako by chlap chodě po nebi z dlouhé dýmky kouřil; – dali mu malovati Nilpferd, a on, ustavičně v duchu přezývá slova Faustova z Goethe, kde mluví k přivedené s sebou ne- 25 tvoř: „Es sieht fast wie ein Nilpferd aus“, vymaloval místo Nilpferd – Mephisto. Prosí-li ho kdo, aby něco narejsoval bez takové karikatury, – nerejsuje nic. Nemá groše, a – jestli kdo u něho zamluví práci a zaplatí mu a pak vymalovanou 30 karikaturu dá vypravit – vezme přece svůj obraz zpět, navrátí peníze a – trpí hlad. Tak mu tedy žádný nedal práci; a on si umínil, že umře hladem. Ležel v největším mrazu – (v jeho bytu nejsou žádné kamna) – na posteli již tři dny o hladu, za poslední peníze nakoupil papír a z postele pře-

hnutý rejšoval na papíru na zemi položeném samé postavy, jaké vídáváme ve zimničných snách. – Jak se Vám líbí?

5. Na požádání pana kněhkupce Neureuttra dohotovil jsem román Cikáni; cenzura však jej nepropustila – neví žádný proč. Já jsem šel k p. Zimmermannovi – cenzorovi – a jsme spolu tak zadobré, že mi slíbil, abych se nestaral, že tomu pomůžeme a že projde – jen abych posečkal nějaký čas a zatím vydal svou báseň; – hodlám tedy Máj co nejdříve dohotoviti – čísla – 1 – 2 – 3 – jsou hotova, ještě číslo čtvrté. Vy jste jej teď venku pozorněji četl, – žádám Vás – pište mi *obšírně*, jak se Vám líbil – kde co změnití?, co se Vám zdá nejlepší? – atd. – Jestli jste ho dal svému panu otci čísti, prosím – mně bude jeho mínění velmi vzá(z)cné! (n) Nezapomeňte; já bych přeci rád poprvé nějak hlučněji vystoupil, a proto chci opravití, co bych byl pochybil, – člověk je slabé zvíře. –

6. Hned po Vašem odchodu – neshodl jsem se v divadle – a dal jsem divadlu výhost – za lístky jsem tedy neobdržel nic. – Bude-li chtíti Neureutter Máj vydati – tedy mu ho přepustím, on beztoho snad bude požadovat – dva archy – jest větší ta báseň, než jsem myslil. –

Můj nynější život jest velmi – velmi smutný, obzvláště, až se uvidíme – dá Bůh brzo –, dejte si ode mne vypravovat anekdotu o nočním navštívení Vyšehradu, a uvidíme, jestli dovedu humoristicky psát – aneb aspoň mluvit. Budoucí týden očekávám od Vás list, obzvláště stranu Máje usudek, abych ho mohl dáti dříve p. cenzorovi čísti – a – pak zaslati do cenzury! Sapienti sat. – Váš list nejpozději někdy v sobotu příští týden.

Karel Hynek 30

[Zc začátku března 1836]

Ž *Prahy*. Panu Michalovi Máchovi.
S 5 fl. stříbra. Do *Podoli*.

5 Milý bratře!

Peníze Tě v tomto psaní nepochybně nejvíce budou těšit, také je nejdříve uhlídáš: proto Ti také nejdříve o nich píši. – Tady Ti tedy rodiče posílají 5 fl. stříbra. Máš zase brzo psát – obzvláště ale musíš psát, až budeš na místě; dokonce
10 jestli půjdeš po Labe po vodě dolů k Litoměřicům; nebo jestli bude o velkonocích příhodný čas, tedy půjdu nepochybně se Strobachem po Labe dolů k Drážďanům. – Co mě mrzí, jest, že se tak málo ohlížíš po tom, co by přece stálo za podívanou. Až půjdeš po Jizeře (jestliže půjdeš
15 pořád při řece), přece budeš musít něco vidět, alespoň Zásadku, Zvířetice atd. – U Hindla jsi již také mohl být, vždyť to od vás nebude ani míle cesty. – Až s ním budeš mluvit, tedy mu řekni, že mu vzkazuji, proč mi tak dlouho na moje psaní neodpovídá, a že zrovna na jeho svátek, to jest 18.
20 tohoto měsíce, musím dělat zkoušku. Machulka jest již od vánoc zase doma v Praze, u nás se však ještě nedal vidět. Všickni Tě pozdravují, a máš zase brzo psát.

S tím zůstávám Tvůj upřímný bratr

K. Hynek Mácha.

[Eduardu Hindlovi z 30. března 1836]

1836 v březnu

Milý Eduarde!

To jsem se na to Vaše psaní načekal! – Za pomstu na-
schromáždím (dle významu Svatého písma) řeřavého uhlí 5
na hlavu Vaši a odepíši Vám hned po obdržení Vašeho
listu. – – O Peterovi jsem slyšel co o praktikantovi ve Světlé
aneb v Ledči u Světlé; poněvadž o něm ledecký učitelský
pomocník psal. Dne 25. na den Panny Marie bylo nás 16, 10
čti šestnáct, statných lidu na zbořeném hradu Okoři; v Tu-
choměřicích jsme vypili na posnďdanou dvě veliké sladov-
nické konve piva. Kudrna byl s sebou – a seděli jsme přitom
ve dvoře v pivováru na zemi. Na Okoři jsem je vodil kolko-
lem hradu po všech stránkách a prostřelil jsem si sám svou 15
vlastní od Míčky do povětří vyhozenou čepici.

Dne 29., totiž v neděli Květnou, byli jsme se Strobachem
a s Hoškem v bibliotéce Společnosti k podporování prů-
myslu v Čechách; a viděli jsme, že se v přední síni katedra
atd. připravuje, tedy tázal jsem se, že se nepochybně něco 20
zde bude přednášeti? A tak tomu; i umínil jsem hned, aby
se žádalo, aby bylo přednášení každému svobodné, jakož
jest to na svobodných universitách německých, že se ukáže,
kdo důvěry takové jest hoden, neb ten samo sebou poslou-
chače dostane. – Bude se tam přednášeti aritmetika, geo- 25
metrie, ch[emie... n]ěmeckým jazykem; a my – nepo-
chybně českým [...p]řednášeti. – Ještě to vězí u arcibisku-
pa, který s[...], poněvadž se musí v neděli a v [...]

S Májem vyjde [...] Již se sází, to jest dnes 30. března.
Dal jsem to tisk[nout u Spurn]ého, [...] skoro 2¹/₂ archu 30
v šestnácterce. Žádá sice pravda velmi mnoho, to jest 9 fl.
stříbra od archu, ale 1. nepřetiskne mi žádného exempláře

více, 2. dá na to tuze pozor, aby bylo vydání čisté, a *za třetí dá nové písmo, s kterým ještě nic nebylo tisknuto.* – Já mám i s těmi penězi, které jsem od Vás obdržel, 24 fl. stříbra dohromady, ještě 10 fl. stříbra si opatřím zde, od Vás – jestli můžete –
5 bych žádal ještě *deset zlatých* stříbra, hned po vyjítí Máje, jak se první exempláře prodají, odešlu Vám je nazpět.

Já bych dal *Máj* do prenumerací, ale[:] 1. Vydávám to u p. Spurného, který žádný knihosklad nemá, a tedy žádné předplácení přijímati nemůže; a ostatní kněhkupci čeští –
10 ty se na mne hněvají, že jsem se nedal od nich ošidit. 2. Jest prenumerací tak říkáje zkažená, poněvadž se žádnému nevěří, an kn(i)ihy, na které se předplácelo, nevycházejí, jakož: Výhoň Dub, Mária od Langra, romantická bibliotéka atd. Jestli tedy můžete, tedy Vás žádám, abyste mi ale-
15 spoň ještě 10 fl. stř. poslal, ostatních 10 fl. stř. si budu hledět v Praze vypujčit. Jestliže se mi poštěstí ty peníze obdržet, tedy dne 15. dubna *Máj* již vyšel.

Na každý pád očekávám psaní od Vás s první poštou od-
tamtud. Ať s penězi, neb bez peněz, abych si je mohl do
20 těch časů, totiž do 14. neb do 10. dubna, zde v Praze vypuj-
čiti. Snad také tedy jednou poznám zdejší *Versatzamt*. Bez-
toho Váš pan otec píše v pátek do Prahy, totiž zítra, aneb
když psaní obdržíte, „dnes“.

Váš

25

Kar. Hyn. Mácha

Uvidíte-li mého bratra, pozdravujte ho od nás, že jsme všickni zdraví, a aby brzo odepsal, jestli obdržel peníze.

30. března 1836

Budete-li chtít psát zrovna na mne, *Adresse* jest: Igz
30 *Mácha, Jurist* im 4. Jahr. Viehmarkt [N. 551/2.] Sbohem.

XII

[Ze začátku dubna 1836]

Von Prag. Dem Herrn Herrn Anton Šimák Wohlgeboren,
Pomyšel bei Melník

Milý příteli!

Tak pěkně nebude můj list napsaný, jako Ty jsi mi (blaženě paměti) opsal báseň k jmenovinám bývalého našeho prefekta p. P. Kajetána Vrány; ale upřímnější bude dojista každý cit v něm pronešený nežli v napřed podotknutém vy-
nuceném přání.

Mně se po Tobě dosti často – abych neřekl – ustavičně stýská; Cágel mi o Tobě vypravoval a – těší mě velice – že prý jsi mě chválil. Ty jsi venku nepochybně veseleji živ nežli my zde v městě uzavření. Piš mi o svém živobytí venkovském, co děláš, co máš za děvče atd., ale piš mi, až budeš mít hodně dlouhou chvíli, pak mi snad hodně dlouhé psaní napíšeš, a dělej, abysi tu dlouhou chvíli brzy dostal, nebo já list Tvůj s netrpělivostí budu očekávatí.

Jak jsi zde posledně v Praze byl – já doufám totiž, že jsi od těch čas nebyl v Praze, sice že bys mě byl navštívil – tedy jak jsi byl posledně v Praze, tázal jsi se mne, zdali jsem něco vydal. Teď jsem vydal. Asi do 15. toho měsíce vyjde na mé vlastní outraty moje romantická báseň Máj, nebo veršovaný románek spíše než romantická báseň. Já jsem ho vydal sám na své outraty, nechtěje v žádné spolkování s kněhkupci vejíti, a dal jsem asi sto exemplářů na velmi pěkném papíru a skvostně vydati. Pro Tebe vím, jaký exemplář, ale jestli ještě pro někoho v okolí Tvém některý exemplář budeš potřebovati, tedy mi piš, kolik exemplářů a na jakém papíru a jakou cestou je chceš obdržeti; jestli máte v Melníku nějakého kněhkupce, abych je kněhkupeckou cestou

poslal do Melníka; nebo jestli někdo od vás anebo Ty sám přijdeš do Prahy, anebo po dostavníku (Stellwagen) atd., anebo jak Ti Tvůj exemplář mám poslat? – Celý spis bude obnášeti jen asi 2 1/2 archu.

5 Jestli nám Pán Bůh tyhle časy nějaké férie asi na tři dny nadělí, tedy Tě přijdu navštívit do Pomyšle; piš, jestli tyhle dva měsíce zůstaneš doma. Psaní Tvé brzo očekávám. Adres na mě máš:

10 Karel Hynek Mácha, posluchač práv v 4. roce, bytem na Dobytčím trhu č. k. 55 1/2.

Co jsi na mně chtěl, máš na příležitím papíru.

Buď sbohem.

XIII

15 Z Prahy. Pánu a panu *Petrovi Veselskému*, učitelskému pomocníku, blahorozenému, ve *Světlé*

V Praze dne 8. dubna 1836

Milý příteli!

20 List Tvůj mne velmi radostně překvapil; škoda, že takovou máje příležitost, mně častěji takové nepřipravíš překvapení. Ty si nesmírné vedeš lamentace na lásku? – Brachu, ve Světlé – učitelský spomocník a – stěžovat si na lásku!!! – – – Hledat lásku zde na zemi takovou, o jaké si zaspíváme, to je marnost nad marností, moudrý Šalomoun jináče lásku znal. – Jestliže u jedné „Vale, lásko ošemetná,
25 adieu, lebe wohl“ zapěješ, obrať se k jiné, a satis. – Pamatuješ na parvu, jak jsme se tam, totiž Ty, já, Řezáč a nebožtík Richtr, chovávali. To byly tempora! – Tedy Petera byl u vás nablízku a s tím jsi o vlastenské literatuře rozmlouval. To byl podivný pavouk, ale já jsem ho měl přece
30 rád, škoda, že je tak daleko od Prahy. Jestli si spolu dopi-

sujete, pozdravuj ho ode mne. Nějakému Hindlovi, o kterém Ti nepochybně vypravoval a který mně častěji píše, zaslal tuhle nedávno dva listy po sobě, co v nich ale bylo, to nevím. Piš mně opět a brzo; o literatuře Ti nepochybně p. Vogl dosti často důkladné zprávy dává; léč snad ne o tom, co já piši, protož slyš: Já jsem vydal na svůj náklad Máj, báseň romantickou, to jest veršovaný románec, bude obnášeti asi 2 1/2 tištěného archu, jakož o tom ve Květech, dá-li Bůh, obšírnější obdržíš zprávu. Asi sto exemplářů dal jsem vytisknouti na velmi skvostném papíru, i ostatní přípravy k tomu jsou skvostné. Jaký exemplář pro Tebe, to vím; jestli ale pro někoho v okolí budeš něco potřebovati, tedy piš *v listu na mne*, kolik a na jakém papíru chceš exemplářů; a sice – za to Tě žádám – brzo; – byť jsi i třeba nepsal o exempláře. Svoboda tě pozdravuje.

Tvůj

Kar. Hyn. Mácha

XIV

[Eduardu Hindlovi]

V pondělí 25. dubna [1836]

Milý Eduarde!

„Vaše psaní mě skorem mrzelo“, ne snad, že mi 10 fl. na stříbře – za kteréž Vám zde děkuji – odesíláte, ale proto, „že jste mi nic jiného nepsal nežli o těch desíti zlatých.“ – Což v mém psaní nebylo nic jiného než o těch 10 fl.? Což naše navštivení Okoře v šestnácti osobách není nic? Naše ohromná opice v Tuchoměřicích v šestnácti osobách není nic? Naše plány o průmysl(n)ových školách nejsou nic? – Můj Máj nic? – Snad mi nechcete pochlebovat, že – kdy nepiši nic, jak se mi vede, – nepiši nic pro Vás? – Pozdravujte svou dívku ode mě a rcete jí, že je takových nás na

světě víc. Tuten čas jsem četl Bulwer(a)ova Falklanda; ten chlapík jistě nás oba znal; skoro bych se byl mezi čtením do Vás zamiloval nebo do sebe. Beneš beztoho zemřel.

Zde Vám odesílám tři exemp[láře], jakž jste žádal.

5 Nejlepší kritika nad Májem pronešená jest nasledující praktická:

V sobotu 23. (dubna) obdržel jsem všechny exempláře na pěkném papíru, a sice exempláře po 30 kr. v stříbře a po 22 kr. v stříbře, i šel jsem k pp. Tylovi a Tomíčkoví, aby je
10 ve Květech a ve Včele ohlásili.

Dnes v pondělí – 25. nemám již *žádného* exempláře a
v zítřa 26. vyjde ve Včele a
ve čtvrtek 28. [vyjde] ve Květech ohlášení o těch
exemplářích, kde a zač jsou k dostání. – To je kritika! –

15 Dej Bůh, aby se těm ostatním exemplářům, které snad ve středu obdržím a z nichž Vám jeden napřed na prubu zhotovený odesílám, taktéž vedlo. Budou po 14 kr. v stříbře.

Pište mi, budete-li jaké [potřebovati.]

Co víte o mém bratr[ovi...]tem.

20

[...Mác]ha

XV

[Janu Máchovi, theologu v Českých Budějovicích; z května 1836]

Milý příteli!

Tak dlouho jsem se na nějaký list od Tebe načekal, a sice
25 nadarmo, že se vidím přinucena Tobě ještě jednou psáti, a sice tak, že mi odpověditi musíš. Neměl jsi o žádných prázdninách a svátcích času dosti mne a Prahu navštívit? Kdy budeš vysvěcen, kdy budeš mít primicí, abych mohl přijít? – Chceš-li, aby se to dříve stalo, nežli se ožením,
30 tedy si musíš přispíšiti, a sice hned jak (se) čtvrtý rok doštuduješ; já se ženěním nebudu váhavý.

Může býti, že jsi již v Budějovicích slyšel aneb četl, že jsem vydal knížečku pod názvem Máj, veršovaný románek. – Dal jsem tisknouti 600 exemplářů a byl jsem u přijetí tohoto spisku tak šťastný, že první dva dny – poněvadž knihvazač nemohl postačiti s vazbou – takorča o exempláře dračka 5 byla.

Já jsem si vydal knížečku tuto sám na svůj vlastní náklad a sám si ji také chci rozprodati bez přičinění p. kněhkupců; <nybrž> protož také stranu mně zbývajících asi 250ti exemplářů píši na venku obcujícím známým, aby s(i)e neobtěžovali bezprostředně se na mne obrátiti, kdyby někdo z jejich 10 okolí některý exemplář chtěl míti.

Za tou příčinou jsem také Tebe chtěl žádati, jestli by někdo v Budějovicích aneb v okolí Tvém některý exemplář chtěl, abysi mi psal, kolik exemplářů bych Ti tam mohl 15 odeslati, beztoho že tamější Čechy znáš, kteří české knihy kupují. Příležitostí exemplář jest Tvůj.

Jeden takový exemplář kdyby někdo chtěl, stojí 14 kr. v stříbře.

Nehněvej se na mne, že Tě obtěžuji, kdyby Ti to zatěžko 20 aneb nemožno bylo, takový knihkupecký ouřad na se vzíti, tedy mi to jen směle odepiš; ale odepsati mi musíš, za to Tě prosím, abych Ti věděl kolik exemplářů odeslati, jestliže mi to přátelství proukázati a to obstarati chceš; aneb abych někoho jiného mohl požádati, kdybysi to obstarati nemohl 25 aneb nechtěl.

Ještě jednou, nehněvej se; a Ty se nebudeš hněvati, já vím, sice bych Tě nemusil znáti. Psal bych Ti více, musím ale stranu toho všem svým známým, obzvláště po všech seminářích psáti. Až budoucně – dá Bůh, že brzo – Ti budu 30 více psáti.

Jestli jsi něco v hudbu opět uvedl, buď tak dobrý, odešli mi to, ale uveď mi to v hudbu ke kytáře.

P. Strobach, co byl se mnou v Budějovicích a u Tebe, Tě

pozdravuje, a mnozí jiní Tobě neznámí Čechové. Jestli uvidíš p. Blatenského, tedy ho ode mne a od p. Strobacha pozdrav; ode mne všechny Čechy a obzvláště p. Kamarýta, o kterém jsem zde již mnoho slyšel.

- 5 *Odepiš mi co nejdříve.*
Sbohem.

Tvůj upřímný přítel

Hynek Mácha

Adresse:

- 10 Igz Mácha,
Hörer der Rechte im 4. Jahr,
wohnhaft auf dem Viehmarkt N. 551/2

XVI

[Eduardu Hindlovi z 8. června 1836]

- 15 [Milý Eduarde!]

S hrozným smíchem jsme čt[li, že jste] na [Kosti spadl; ne sice], že bychom se byli Vašemu pádu smáli, ale Vašemu pádu toho vyobraz[e[ní. Pravíte,] že jste smutný – atd. – Eduarde! Kdybyste byl v Praze a já Vám mohl vypravovat, co se v krátkém čase se mnou dalo – Vy byste se zbláznil. – Palec od levé nohy bych za to dal, bych mohl s Vámi mluvit; neb to nésti, co já nesu, a nemoci to žádnému svěřit, sám v sobě to žrát a cítit přitom božství své, jest věc – – – Proč jste řekl, že jste Vulkánem, proč ne Byron? Kam
20 Vaše holka –? – Holka!!! – Moje holka, když jí, krmí dva!
25 to jest zpráva pro Vás pouze. – A pak ostatní Vám poví Máj, „bez konce láska jest, zklamánať atd.“ – Já jsem Vám řekl jednou, že bych se pro jednu věc zbláznit mohl: – jest

to zde – eine Notzucht ist unterlaufen – – – –; – holky
mé matka zemřela, strašlivá přísaha se složila s půlnocí
u rakve její – – – – a – – – – nebyla to pravda – a já –
hahaha! – Eduarde! já jsem se nezbláznil – ale řádl jsem,
až budu jen s Vámi moci mluvit, Vy uslyšíte věci – bude-li 5
to hoch, co se zrodí, z toho bude Mefistofeles – –; takové
věci, co se se mnou dály, ani Victor Hugo, ani Jules Ja-
nin ve svých nejstrašlivějších románech nebyli v stavu po-
psati, a já jsem je přežil a – jsem básník!! Ale jak lhostejný
jest mně nyní člověk jeden každý, jak malicherné jeho 10
jednání! Nic mne nerozhněvá, nic mne nepotěší – Eduar-
de! kdybyste byl zde!! – Jak chladný jsem, budiž Vám
nasledující příkladem. P. Tomíček posuzoval můj *Máj*,
mne nazval „rymotepcem“, mou báseň „škvárou“ a mno-
hem horší věci, a já – ani jsem se nezasmál, ani nerozhně- 15
val, četl jsem to všecko, jako by mně neznámý byl mně
neznámou napsal i posuzoval báseň. – Však jen až Vás uvi-
dím, však ona Vám zledovatí vřelá krev jako mně. – – –
– – – Můj bratr jest v Praze a ch[v]ál(i)l si život, jaký u Vás
vedl; děkuji Vám, že jste se k němu tak – více než [vlíd- 20
ně] – měl; Kudrna Vás pozdravuje – a divil se s velmi uče-
ným obličejem (neb byli při tom cizí lidé), odkud jste asi
mohl se skály na Kosti spadnout; – – (jako byste byl samé
maso). Nemyslete, že moje zasmušilost jest i v Praze tak
zjevná jako Vám teď v Klášteře; – to pro Vás jen, pro ostat- 25
ní lid: „Na tváři lehký smích – hluboký atd.“ To jest více
než báseň. – Vás jen a Beneše –!! Co jsem Vám psal, neví
žádný mimo nás dvou, a od Vás se to žádný nedozví.

Nyní k našim oučtům.

Půjčil jste mi 20 fl. na stříbře, a až budu mítí peníze – 30
pravil jste –, mám Vám koupit některé kn(i)ihy, které jste mi
poznamenal; koupil jsem tedy pro Vás nasledující knihy:

odeslaný? míjí tyto knihy	Po kom chcete (míjí)	1. <i>Božena od Klicpery</i>	22 kr.
		2. <i>Litevské písně</i>	20 kr.
		3. <i>Harfa</i>	15 kr.
		4. <i>Rod Svojanovský</i>	17 kr.
		5. <i>Oldřich a Božena</i>	15 kr.
		6. } <i>Mařenčin košíček</i>	33 kr.
		7. }	
		8. <i>Myrhový věneček</i>	16 kr.
		2 fl. 18 kr.	

10 pak jsem Vám odeslal tři exempláře *Máje*, což dělá – 1 fl. 6 kr., dohromady tedy 3 fl. 24 kr., jsem Vám tedy ještě dlužen 16 fl. 36 kr. Ostatně jsem vyměnil za *Máje* ještě:

1. všechny Almanachy Klicperových
her dramatických v ceně 4 fl. 24 kr.
- 15 2. *Savectvo od Presla* v ceně 1 fl. 40 kr.
3. *Pannu jezerní* – 36 kr.
4. *Staří letopisové* 3 fl. – kr.

Pannu jezerní a Staré letopisy odkoupil mi p. Strobach; chcete-li Vy Almanachy a *Savectvo*, tedy Vám to odešli
20 s kni(t)hami pro Vás vyměněnými, – jestliže nechcete, – tedy Vám buď odešli těch dlužených 16 fl. 36 kr. (jakou cestou, musíte mi psát) – anebo mně je nechte ještě v dluhu, abych měl něco peněz na vydání příštího románu z dějin vlastenských, – to jest – jestli můžete [...] mi piš [...]

25 *Exemplářů Máje* jsem dos[stal ... prodaný]ch jest jich něco přes 400, ale peníze jsem ješ[tě...]

Já Vás tůze prosí[m, abyste – maje toto psaní před sebou – mně] ještě příští týden na mé otázky odpov[ěděl. (Právě mne] moje ho[lka políbil]a, mně běží žilami mráz,
30 ale usmívaje se tisknu ji k sr[dcí, Eduard]e! –) Prosím Vás – pište mi do 22. června; tak velké – a větší psaní nežli já Vám a hodně mnoho o sobě. Budete-li mít také nějakého

kluka neb holku? – hahaha! – Pište mi jistotně, anebo – –
(to je sen) přijďte do Prahy – – –; ale pište, pište jistě do
22. června; „mluvte, ať Vás vidím“. Pamatujete se na naši
cestu do Jičína, na mou touhu – na tu noc v Jičíně? při
kořalce, pro onu noc Vás prosím, pište do 22. června. Teď ⁵
jest hůře než tenkrát na té cestě! – Beneš je mrtev, Vy jste
mrtev, a já – – – – –

Sbohem.

Dne 8. června 1836

Váš K. H. Mácha

Bulwera si musíte opatřit: *Eugen Aram, Der Verstoßene* ¹⁰
a Falklanda.

Bratr a všickni naši Vás pozdravují. Má holka též – – –
snad tedy také mé dítě, není-li mrtvé. Sbohem. Viz a čti
obálku.

XVII

¹⁵

[Z Litoměřic asi z 1. nebo 2. října 1836]

Milí rodičové!

Teď jsem sám v kanceláři a mohu něco pro sebe psát,
tak jim pší. První den jsem slavil posvícení v Knobizi při
tabuli, na kterou se nejméně dvacatero jídel předložilo ²⁰
a k tomu cyperské víno. – Druhý den zase na posvícení
v Hobšovicích na faře také se zle nevedlo, ale v Litoměřičích –
ač jsem byl a ještě zítra budu u p. justiciéra u oběda –
jde do živého – večere a nocleh stojí mne pokaždý 1 fl. 40 kr.
v. č. Najal jsem si pěkný byt, a spát v něm nemohu, neb ²⁵
nemám na čem, – lidi, co jsou v domě, by mi dali peřiny,
nemají jich ale než pro sebe dost. V pondělí přijdu do Prahy –
to jest 10. t. měsíce října, jsou tak dobří a přichystají
mi prádlo a peřiny – a nějaké peníze od dovezení do Lito-
měřic – neb abych si zde dal něco dělat, nějaký nábytek – ³⁰

zde je dvakrát tak draho jako v Praze. Musím tedy všechno z Prahy si přivezt buďto na lodi, bude-li místa, anebo musím k tomu mít celou fůru. – V pondělí 10. pojedu s panem justiciérem na panství a uvečer přijdu do Prahy – co do těch čas – –? – Jestli mi budou chtít psát, tedy nejdéle do čtvrtka neb do pátku, pan Strobach ví adres a napíše jim ho. Jedno psaní patří *p. Strobachovi* a druhé *Lori*. Panu Strobachovi ho donese Michal a *Lori* ho může pajmáma *dolů* dát, a nebude-li tam chtít jít, tedy o to žádám Michala. Až v létě bude moct pajmáma sem do Litoměřic přiject, já mám dva pokoje, kuchyň atd., celé první poschodí, a hezčeji je tu než na Melníku; z mých oken je všechny vinice vidět po celém Labí. Až přijdu do Prahy, ostatní. – Musím se dát do něčeho jiného. Sbohem.

15 Michala pozdravuju.

Zůstávám upřímný syn

Igz Mácha

XVIII

Z Litoměřic

20 Pánu a panu Eduardovi Hindlovi

Dne 9. října 1836

Milý Eduarde!

Já jsem v Litoměřicích – a dá Bůh – zůstanu zde několik let. Jsem jakožto *amanuensis* a spolu praktikant u *p. justiceira Durasa*. Byt můj v Litoměřicích jest jeden z nejpěknějších, které znám. Celé první poschodí, samozavřítí, dva pokoje, zrovna vedle biskupské rezidencí, na kopci, právě nad Labem. Z jednoho okna vidím k východu proti řece k Melníku na kolik mil, přes pevnost atd. Ze 3 oken hledím od 30 pevnosti kolem přes Boušovice, Doksany, Budyň, Libochovice, Třebenice, Košťál, Mlikojedy až k Radobyly, a Hanž-

burek – náš svatý Hanzburek mi kouká všemi okny až do
postele, nechť ji postavím kde chci, a ten černý Košťál na
obzoru plamenného (p) nebe při západu slunce, a ty modré
hory – a ta rovina – ty skupiny stromů po ní – a ty vinice
kolem, v nich ty bílé domky – a to Labe podé mnou –
a Hanzburek – – – Eduarde, to musíte vidět, to se nedá
popsat. Z pátého okna koukám do zahrádky na západ a po-
sledním oknem vidím na půlnoc do litoměřických hor
k Auši – ergo – na všechny strany. „Ten byt mně bohové hor
popřáli co svému ctiteli,“ psal jsem Strobachovi a teď to
opakuji s radostí. Navštivte mě v Litoměřicích! – – – Jčště
více – mám syna, zrodil se prvního října, a nepotřebuji hla-
vu srazit, neb kdybyste ho viděl, řeknete, to je mladý Má-
cha, třeba jste to nevěděl, že mám syna. Narodil se prvního
o půlnoci k druhému dnu října a třetího přiběhl mi to bratr
vyřidit do Litoměřic. Otec mé holky nechtěl, aby slehla
doma, když tedy k půlnoci na ni to přišlo, vedli ji v největ-
ších bolestech pěšky od Svatého Petra ze Soukenické ulice
až do Jirchář k Svatému Vojtěchu k bábě, a sotvaže ji –
dlouho ji hledavše – našli, zrodil se chlapec při vstoupení
do pokoje. – Jest však zdráv. Kdyby byl pošel zrodív se na
ulici, co bych byl učinil – sáhněte v nádra Vaše, a víte to. –
Již jsem Vám jednou psal, co to dítě již v matce zkusilo,
a to ne všecko – to zkusilo opět při svém porodu –; ale hledí
mu to z obličejje. Zvrastěné čelo hluboko přes oči naklenuté,
vystupující žíla na čele, zamračené temnomodré oči, (h)
a ten hluboký smutek v tak malém obličejji, Eduarde – to
je můj syn – anebo Váš; tak hluboký smutek nenesc žádné
tak outlé srdce léč našeho syna. Viděl jsem ho čtvrtý
den po jeho zrození a dal jsem ho křtíti, druhý den nato
vrátil jsem se do Litoměřic a doufám, že jej brzo zde
u sebe budu mítí. Holku tu si vezmu brzo. Heslo mé teď
„syn můj a příroda!“ – láska má ty oba – a Vy, Eduarde
mně bližší.

27. září šel jsem z (d) domu do světa, abych se staral sám o sebe – rodičové moji dali mi tři dvacetníky, a já jsem šel do světa maje tři dvacetníky – beze strachu, bez doufání – i obrátil jsem se k Litoměřicům, a aj, duchové horní mě vyslyšeli a já volám: „Vystavme zde tři stány, Tobě jeden, mému synu jeden a Benešovi jeden; neb jest zde dobře býti!“ – Petr na sebe zapomenul a já sebe neznám více.

Eduarde, pište mi brzo – nesmírnou recenzí na můj Máj – od Vás ji očekávám až posud – ať jest nejméně tak dlouhá, jako se vynachází jedna též na můj Máj v časopisu nazvaném (Dc) *Unser Planet*, aneb ať není kratší než ta, co o něm psána jest v časopisu nazvaném *Morgenblatt*, – a ať není taková, aby chválila hanou a haněla chválou jako ve Květech a ve Včele. – Pište brzo (a), Eduarde! anebo ještě dříve přijďte ke mně.

Hynek Mácha, J[uri]st

Adres na mne:

Ignaz Mácha, absolvicter Jurist. Abzugeben in der Kanzlei Seiner – des H. H. Josef (Duraz) *Duras*, Justiziär und Advokaten, Wohlgeboren,

in Leitmeritz,
Lange Gasse, NC. 199

XIX

Von Leitmeritz. Dem Herrn Herrn Anton *Mácha*, Griesler, Viehmarkt Nro C. 551/2 in *Prag*

9. října 1836

Rozmilí rodiče!

Jak jsem z Prahy odešel, šel jsem tak kvapně k Velvarům, že bych byl jistě za 4 hodiny ty čtyry míle udělal; když jsem byl ale hodinu od Velvar, zabloudil jsem a přišel jsem do

Velvar až po jedenácté hodině. Všeho toho pospíchání ale –
utíkal jsem totiž bez kabátu a kabát jsem nesl na řemenu
připatý – toho pospíchání tedy nebylo potřeba; nebo pán
justiciér nejel tamodtud až po čtvrté hodině. Z Velvar je
více než 4 míle do Litoměřic, a ačkoliv jsme s poštou jeli, 5
bylo již hodně tma, když jsme přijeli na silnici, a to jsme
měli ještě dvě a půl míle domů. Jeli jsme tedy v noci, a po-
něvadž (potom) bylo potom zima, vzal pan justiciér plášť
a zaobalil nás oba dva do něj, a tak jsme jeli ve tmě; a kdy-
by byl postilion pořád netroubil, aby se nám vozy vyhý- 10
baly, byli bysme spali oba dva. – Teď sedím sám v kance-
láři, a ačkoliv je neděle, nejdu nikam; – já vím proč. Pan
justiciér je u tabule, paní mě posílá na procházku, já ale
sedím doma, to jest v kanceláři. Až to psaní přečtou, tak
dojdou k panu Strobachovi, že ho dám prosit, aby řekl panu 15
Aloisovi Trojanovi, aby (J) jim dal ty věci, co má poslat do
Litoměřic, že to sem s mýma věcmi pošlou, a aby mi psali
oba dva, pan Trojan i pan Strobach. Jestli již ale moje
věci odeslali, tak mi sem pošlou všechny psaní po poště, od
Lori také, já na konci napíšu adres. Na to zrcadlo nezapo- 20
menou a nějaký firhaňky k oknům ať Lori ušije. – Dnes jsem
byl u jídla u Zlatého jelena, – tam se platí 20 kr. stříbra za
oběd, a přinese se vždycky pro všechny u tabule najednou
a může si vzít každý moc-li chce; (–) a sice polivka, maso,
zadělávané, husa a salát, a může si nabrat každého třeba 25
tříkrát. To jsem si podnarazil bok do foroty na dva dni. –

Lori!

Piš mi, jak je s Ludvíkem, jestli již má oči zdravé a co
dělá? Jestli jsi již uvedená a kdo při tom byl? Pak jestli jsi 30
již u nás nahoře a jak se tam máš? – Jestli ještě nejsi, tak
pros mou matku, ať Tě tam vezme, a sice hned; okaž jí to,
že o to píšu, a aby na to nezapomněla, že mi to slíbila. Piš
mi všechno, co všl nového, a pak žádného ať nenecháš k sobě

přicházet z Tvých přátel, to Ti poručím. Někdy firhaňky
k oknům budeš musit ušít, já Ti po bratrovi pošlu míru,
jak dlouhé a široké. – Dělej, abysi brzo mohla přijít za
mnou. Psaní od vás z Prahy očekávám s bratrem a se svý-
5 ma věcma, nebo nejdéle 4 dni po něm, a to se rozumí, že
ne prázdné; já bych si dal rád spravit a obarvit dveře u po-
kojů a rámy u oken a vymalovat pokoje, dřív než tam se
nábytek urovná, – a nemám peníze k tomu. Svoje šaty
a všechny své věci, co s sebou vezmeš do Litoměřic, jako co
10 je od mědče a od cejnu, vezmi hned nynčko k nám nahoru,
ať si všechno uspořádáš k odjezdu, kdo ví, kdy přijedu a řek-
nu: „Teď hned pojeděš s sebou do Litoměřic.“ Tak tomu
chci, tedy to také snad uděláš. Co jsem napřed psal rodi-
čům, to si přečti. Teď Tě ještě líbám a Ludvíka polib za mě,
15 kam chceš. Sbohem.

Karel Hynek Mácha

Budete-li na mě psát po počtě, tak musíte adres tak na-
psat, jak zde stojí:

Von Prag

20 Dem Herrn Herrn Ignaz *Mácha*, absolvierten Juristen,
abzugeben in der Kanzlei Seiner des Herrn Herrn Justi-
ziär *Josef Duras Wohlgeboren*, Lange Gasse NC. 199 in
Leitmeritz.

XX

25

[Rodičům a Lori]

Von Leitmeritz. An Herrn Herrn Anton *Mácha*, bürgerl.
Gricsler, Viehmarkt NC. 551/2 in *Prag*. Cito.

Dne 21. října [1836]

Je teď asi půl deváté na noc, sedím doma a zatopil jsem

si, protože mám mnoho psát. Abych nemusil jít do hospody, koupil jsem si bochník chleba, za (2) 4 groše uzeneho masa (v Praze by ho dostal za dva krejcary) a přines js[em] si dčbán vody. Maso jsem musil vyh[o]dit, protože smrdělo. Potom jsem si zatopil; roztlouk jsem kisnu, jednu půlku ⁵ jsem nechal na dříví a z druhý půlky jsem nadělal dříví do tý první. V peci t[o] hořelo dobře, pec se zavře a kouř jde až hořejší troubou z kamen do komína. Šahal jsem, jestli jde mnoho tepla tou troubou ven, ale kouř byl skoro studenej, tedy zůstane všecko t[eplo] v kamnech. Pan justiciér ¹⁰ už mě [navštívi]l v kvartýru a divil se, že jsem [že]natý. Když jsem přišel do kancelář[e] a ptali se mě, jak mi je, tak jsem řekl, že dobře sice, ale že jsem slabej, tak mi paní hned uvařila polivku, a druhý den zas; hned jak se maso trochu vodvařilo, vrazila mi do ní vejce, a tak jsem furt musil pít ¹⁵ polivku. S šifařem jsem mluvil. To bylo tuze hloupé, že se s ním v Praze nic neujednalo, co se mu bude platit, přece jsem to povídal, než jsem šel z Prahy, tenkrát ve[če]r, když jsem se slíkal. On chtěl sedum zlatých stříbra, a ještě se mně [s]koro vysmál a řekl, proč se to v Praze neujednalo. – ²⁰ Tak to, potom peníze od stěhování, od spravování schodů, cesta do Prahy a z Prahy mě tolik koštovalo, že bezmála nebudu mít žádné peníze.

Dne 24. pšsu zas dál.

Čekám pořád psaní a žádné nepřichází, pročpak se mi ²⁵ nepíše? – V neděli přijela pana justiciéra panímáma a p[í] sestra, při[nes]ly toho s sebou hromadu, dostal jsem ko[lá-če] a víno, a skovám to až do středy[, kdyb]y někdo přišel z Prahy. – Večer jsem ležel na Radobyly v neděli, na jednom velkém vrchu za Litoměřicema, už bylo tma; a vtom ³⁰ vyšel v Litoměřicích oheň. To jsem viděl z toho vrchu. Tak jsem běžel honem do Litoměřic; asi tři čtvrtě hodiny jsem měl co běžet, než jsem tam době[hl,] a přece jsem byl jeden

z nejprvnějších u ohně. To byl ale oheň; jedenáct stodol, samé obilí, najednou hořely, a vítr do toho foukal až hrůza; takovou jasnost a horkost jsem jakživ neviděl. – Hořely stodoly po obou stranách silnice a vítr hnal plamen přes silnici, tak žádněj nechtěl přeběhnout, a přece tam vzádu žádněj nebyl. Tak jsme se přeci odvážili čtyři. Já jsem slík kabát a klobouk a jeden mi polil hlavu vodou, aby mi vlasy nechytily, a běžel jsem okolo třech po každé straně hořících stodol a za mnou ještě tři lidi. Just byl ale největší čas. Mezi dvěma stodolama je krátká zídka a v té jsou vrata; j[edna stodo]la hořela a druhá ne; ale vrata m[ezi] níma už hořely; kdyby byly vrata dohořely až na druhý konec, byla by od nich ta druhá stodola chytla. Tak já a komínk jsme ty hořící vrata, protože byly zavřeny, přelezli, roztloukli jsme zá[vo]ry a porazili jsme je a vyhodili jsme je na silnici, pak jsem vylez na stodolu na špic a sedl jsem jako na koně, a ti druhí mi podávali vodu a já jsem furt střechu políval, aby nechytla; ale sotva jsem tam vydržel horkem a větrem; vždycky než jsem vodu vylil, musil jsem [si] ksicht natřít a napít se. Tak jsme tu stodolu a celou tu linii za [ní] zachránili. Potom teprva přišly stříkačky, když byl oheň už slabší, protože by jim koně dřív byli nepřeběhli po silnici skrz plamen. Dnes v pondělí ještě pořád tam hoří. – Pan justiciér jel pryč, a doma tady je 7 ženských a žá[dněj] mužskej, jen já, kdyby se to tak dnes [bylo] stalo! – Není to od nás ani sto kroků, zrovna za městem, to by byl virvar. Papíry a všecko je ve sklepe, budu mít co [r]jovnat. – Když jsem přišel k panu justiciérovi se podívat, když už přestávalo hořet trošku, tak jsem byl celý mokrý; povídal mi, že mám dřív pamatovat na něho a naše papíry, [než] tam jít hasit; ale večeri jsem dostal, protože skrz ten oheň pozdě večereli a já k tomu zrovna přišel. V neděli po Všech svatých je tu v Litoměřicích posvácení, to abys tu, Lori, byla, byli bysme nepochybně u p. justiciéra pozvaní; to bys přece

věděla jednou, co se jmenuje dobře jíst. Je už bažantů, zajíců, srn[ců] atd. a vína nachystáno až běda; plný [sk]lep. – Jak dostanu peníze, koupím kamenné [uh]lí k topení, je prý zde laciné, a dříví [je] sáh za 11 i za 15 fl. – Věci, co bych [tu] rád viděl a co tak vím, že jich bude potřeba, jsou: 5

1. sekyrka	[14. že]hličku	
2. kleště	[1]5. moždíř	
[3.] vidlice	[16.] váł a váleček	
[4.] lopatka na uhlí	[17.] kisnu na uhlí	
[5.] pres	[18.] kořenku a troudník	10
[6.] pukličky	[19. pr]ovazy na půdu	
[7. ...] mśsa na polivku	20. noční hrnec (cínový)	
[8. ...]nička	21. měchačky	
[9. ...] jeden svícen	22. mandlovačku	
[10.] hospodářiček	23. černé sukno na záplaty	15
[11. st]ruhátko	24. ty firhaňky	
[12.] šráček na vanu	a mnoho jiného	
[13.] hrnce a talíře hlíněný		

Když jsem povídal, že tě, Lori, sem vezmu, tak mi hned všickni říkali, abych je nechal k sobě chodit na oběd; že mi 20 bude platit každý 15 fn. na měsíc; je jich hromadu; pan sekretář od magistrátu, aktuár, oficiál, pak co jsou zde absolvírovaní juristi, vašeho domácího pána syn taky, asi devět je jich; nelíbí už se jim také v hospodě jíst; nestojí to za nic. – Já jsem se jim smál; oni ale povídali, že mi nedají 25 pokoj, abych prý už jen kupoval talíře a misky, třebaš prý jen takový z černé hlíny. Ty [se] na tebe těšejí, až přijdeš; ale neboj se, nebude z toho nic; já nechci [mít] žádné společnosti ani několik děveč[ek] pro jedenáct lidí, když nás dva počítám, je [jich] přece třeba. – Naši hospodu, co cho- 30 díme jíst, strhali, a hrnce a talíře atd. je všecko roztlučeno, protože u ní hořelo, tak už zas máme po obědách, až někdy za týd[en] zas.

Na Ludvíčka jsem se ani nechtěl ptát, bojím [se] odpově-
di, protože vím, že kdyby bylo dobř[e,] byste mi už byli
psali; a pak se [bojím,] jestli je mu hůř, anebo jestli už není
ž[iv,] že zas budete plakat, když vám na ně[ho] vzpomenu.
5 Jestli už mu Bůh odlehčil, t[ak] sedni, Lori, na Stellwagen,
může-li má [ma]tka, ať jede s tebou, aby ještě viděla vi-
nic[e;] na některých teprva sbírají víno. Jeďte s [tím] sa-
mým, co jsem jel já, on jede dobře a nikde skoro nestavuje;
bratr vám poví, kde zůstávám. Pište mi ale hned, jak pře-
10 čtete psaní, jestli jste už [...]

Váš [...]

Jestli se mi ještě nepsalo, tak ať se mi piše hned; což ne-
bylo ještě k tomu času od toho dne, co jsem odešel? – Kaž-
dou neděli, jsem povídal, aby se mi psalo, tak bych dostal
15 každý outerý psaní. Že všechny pozdravuju, p. Strobacha
a oba p. Trojany. – Jestli má Lori firhaňky ušité, tak ať mi
to piše, já jí budu psát, kam se mají dát. Zrovna jedou šífy
okolo, fangličky jejich se třepetají okolo oken; snad vezou
uhlí; a mně je skoro zima. – Ještě jednou že všechny líbám.

20 26. října 1836

[Kresba holubičky]

XXI

Von Leitmeritz. Dem Herrn Herrn Anton Mácha, bürgerl.
Griesler, Viehmarkt NC. 551/2 in *Prag. Cito.*

28. října 1836

25 Rozmilí rodiče! a Ty, Lori! – a Ty, bratře!

Zapřísahám vás, nebem a čím vám je nejsvětější!, proč
mi nepíšete? – Což je vám to žert? Jestli zde nemám v ou-
terý psaní, tedy se vám také co nejsnadněji zblázním! – Je

teď v pátek před osmou hodinou, již jsem ležel; nejsem
v stavu vydržet; jdou na mě ustavičně takové ouzkosti, že
jsem musil vyskočit a polonahý píšu, sotvaže zimou pero
držím. Což je to žert, tak dlouho tady sám a sám, nic nedě-
lat, kam a co mohu myslit, než jak je v Praze vám?, a že 5
ne všem dobře, to vím beztoho! Lori nemocná, Ludvík
snad mrtev; a já tu mám sedět a myslit si a představovat si
to nejhorší, a do Prahy nemoct a psaní nedostávat. – Či ne-
vědí moji rodiče, jak by jim bylo, kdyby musili od umírají- 10
cího syna odejít a celý týden nevědět, jak je s ním? Či mys-
lejí, když by jim bylo lhostejné, jak se nám některému z je-
jich synů vede, že já mám svého syna též tak rád? – A Ty,
Lori, což je Ti to jedno, jak se mi vede? – Já vás v Praze ne-
chtěl strašit, jak mi je, dělal jsem se, jako by mi nebylo nic
líto, šetřil jsem vás a jen jsem vás prosil, abych měl do 15
neděle psaní; – a ona je teď skoro druhá, a bude-li třetí přes
půl a já zde nemám psaní aneb někoho z Prahy, tedy za
svůj rozum nestojím. – Což jste neviděli, jak mnoho mi na
tom záleží, vědět, jak je s vámi?, sotva čtu list, že je zlé, a již
jsem běžel skoro v noci do Prahy; – či jste to již zapomenu- 20
li? Kdybych byl neměl skrz to mrzutost, již bych byl běžel
opět, ač mám nohu podvrknutou a bolesti dost veliké. –
Či by sem byl nemohl Michal přijít, já vím, že v Praze nic
nedělá, a těch několik grošů na cestu by snad také dostal? –
Jestli je Lori nemocná, proč se mi to nepíše? – Vždyť víte, 25
že by jí nic nepomohlo, pokud bych nepřišel já do Prahy! –
Ona vám to žádnému neřekne! – To víte! – Jestli je ne-
mocná – a já vím, že je – neb celé noci nespát, to vím také,
jak to oučinkuje, a mít přitom takové starosti – já vím, jak
já – – – – Jestli je tedy nemocná, ať se jí to psaní ani 30
nečte, jen ať se jí řekne, že jsem psal a že mám starost. Ještě
jednou tedy zapřísahám vás, abyste mi hned psali, hned –
sice jestli zde v outerý nanejvýš není psaní nebo někdo, tedy
je se mnou zlé! – Já jsem již dlouho nespal. – Zas přišly na

mě nějaké platy, a já teď mám akurát 1 fn. víd. čísla; již
jsem dnes nesnídal a nevečeřel – obědvat budu moci zítra
a v neděli; a v pondělí ani obědvat ne; a jestli v outerý na
lho nedostanu od p. justiciéra peníze, a já pochybuju, neb
5 je svátek, tak umru hlady; neb že v pondělí nebudu mít co
do ust dát, to je jako dvakrát dvě jsou čtyry! – A nic bych si
z toho nedělal; jenom ty ouzkosti, co mám každou noc,
kdybych zbyl! – Vy nemáte svědomí! Což je vám umíra-
jící syn žert? – Nevědět, trápí-li se ještě, anebo zdali mu již
10 odlehčino, nechť na jakýkoli způsob? – Jen jistotu chci mít,
nejistota nejmíc trápí! – Ó kdyby ráději Lori byla zde v Lito-
měřicích; sám zde nejsem v stavu vydržet; – ten, s kterým
jsem ještě mluvíval, odejel; a teď jsem sám a sám, jeden pro
sebe, se žádným nemluví, na žádného se nepodívám;
15 mně již beztoho dávno celé lidstvo bylo protivné; – a teď
ještě ty starosti, což je mi divu, jestli to nevystojím? – Do
outerka čekám list! Napište na kuvert „cito“, ono pak rych-
leji přijde. Adres víte. (Lange Gasse Nro 199. Justiziär Du-
ras, Leitmeritz.) – Co dělá můj prsten a rukavice?

20

Váš

Hynek Mácha

Tenhle list ať se mi schová, až přijdu do Prahy.

XXII

[Z 2. listopadu 1836]

25 Milí rodiče a bratře!

Já se tu začínám mít dobře. Na prvního jsem dostal 16 fn.
stříbra; a každý měsíc dostanu teď 4 fn. stříbra mimo těch
desíti. Něco musí z toho na topení. — Já jsem už v sobotu
neměl žádné peníze, ale znenadání mě pozval p. justiciér

k obědu na neděli, protože jsem musil do Milešova na komisi odpoledne, dal mi zapřáhnout a já jsem jel dvě míle s postilionem až do Milešova; – kdyby tu byl někdo býval, aby byl jel se mnou. – Já jsem vzal plášť a červenou čepici a jel jsem jako jenerál; postilion musil u každý vsi troubit, a co se nám stalo, to až v Praze. V Milešově jsem sněd šest velikánských vdolků. Tam jsem se měl dobře. – Já jsem tu také vyhlížel, tlustý v obličejí a červený – každý se mi divil; jak jsem ale dostal psaní a četl jsem, že Lori byla od nás z domu, tak jsem se rozvzteklil, že jsem z toho mohl mít smrt. Také od těch čas tůze špatně vypadám. Všecko jsem tu roztřískal a myslil jsem, hned že musím jít odtud, a ona že může dělat, co chce. Já vím, proč nechci, aby jen z domu ani nevycházela. – Ať tohle čte, a prosím je, aby se ani z domu neopovážila, až přijdu do Prahy. Nepochybně přijdu už v pondělí. V outerý časné ráno bude kopulace, a sice u Sv. Štěpána, a z Loriných přátel žádný nesmí při tom být, sice, Bůh jest můj svědek, já odejdu třeba od samého oltáře a vezmu Ludvíkovi chůvu; a teď, chvála Bohu, budu moct! Její přátelé se opovážili říct, že jim dělám ostudu! – Já jim ji teprv udělám! Žádný z nich nesmí k nim do stavení, ani se žádným nemluvějí, nic, za to je žádám. – Pan Hindl mi psal, že se má dobře; přijde tuhleť dny do Prahy; abysme se tam tak strefili. – V sobotu tady byl trh, jaký v Praze nebývá – byl jsem v kanceláři a tam bylo zaznamenáno přes 800 for s obilím. Pšenice za 8 fl. 15 kr. se prodávala. – Co bych je prosil, jsou ty rukavičky, abych měl, a ten prsten, až přijdu do Prahy. – Kdybych se nemusil zlobit a starost mít, já bych tu hnedle vyhlížel jako vypasený děkan; ty chrapouni němečtí beztoho mi líbají ruce a říkají mi: „Gestrenger Herr Justiziär“; tak musím beztoho dobře vypadat.

Kamenného uhlí je tu forka za 7 $\frac{1}{2}$ fl., nevím, jestli víd. čísla nebo stříbra; na force je ho asi 24 belíků; švec povídá,

že je ho na celou zimu dost; ale dříví k němu a třísky – to asi bude drahé; sáh dříví za 11 fl., to ještě není valné. – Co se piše o moždří; kdyby tu byl, tak bych ho byl nepotřeb[bo]val –. Ještě jednou poručím Lori, aby se neopovážila z domu vycházet, já vím proč! Pana Strobacha že pozdravuji, až přijdu (v pondělí) do Prahy, že se uvidíme. P. Trojany taktéž. Však ale není potřeba žádnému říkat, proč přijdu; až tam budu, potom ať to vědí. Já všecky líbám a zůstávám upřímný

10

K. H. Mácha.

Že je Ludvík zdrav, jsem tůze povděčen; co říkal p. dr. Quadrát, jestli tu cestu sem vydrží? Jestli se ho ještě nepatli, hledějí se ho zeptat.

V neděli je tu posvícení a tancovat se bude celé tři dni;
15 já tu ale jen v neděli zůstanu.

XXIII

[Z 2. listopadu]

Lori!

Warum hast Du Dich unterstanden wider mein Gebot
20 zu handeln und hinunterzugehn zu Deinem Vater? Habe ich Dich deswegen zu uns heraufgenommen? – Willst Du zum Schlusse alles verderben? – Mir ist es ein Leichtes! – Ich nehme meine Kleider, gehe aus Leitmeritz! – Wohin? – wirst Du nie erfahren, wenn Du noch einmal wider meinen
25 Befehl – Befehl sage ich – handelst, und Du siehst mich niemals wieder. – Ich befehle also, streng befehle ich Dir – daß Du nicht aus unserm Hause hinausgehst, nirgendshin, unter keinem, gar keinem Vorwand; nicht zur Messe, nicht zur Beichte, nicht zum Katechismus, nirgendshin;

oder – so wahr ein Gott und meine Seele lebt, und bei meinem Leben schwör' ich Dir, Du siehst mich niemals wieder. Wenn Du Dich unterstündest und gingest aus dem Hause zu Deinem Vater oder gar auf die Pfarre oder wohin, so wahr Gott lebt, ich verlasse Dich am Altare. – Du bleibst 5 also immer und immer beim Ludwig, und sollte man Dich irgendwohin haben wollen, so sagst Du, Du seist krank; – ebenso darf niemand zu Dir kommen – ich zittere noch vor Wut, wenn ich denke, daß jemand von den Deinigen da gewesen ist und den Knaben gesehn hat!!! – – – Und 10 wenn ich nach Prag komme und Du belügst mich nur in einem Worte, so wahr ich wünsche, daß mein Ludwig lebt, schwöre ich Dir, daß Du mich verloren hast für alle Ewigkeit. Alles bleibt, wie es ist, keine Vorbereitung, nichts, gar nichts geschieht, bis ich nach Prag komme. Du gehst nicht 15 aus meinem Zimmer! –

Ich komme Montag den 7ten nach Prag, Dienstag ist die Vermählung und am Donnerstag fahren wir aus Prag nach Leitmeritz. Zur Vermählung wird niemand geladen, den ich nicht lade. Ist außer Deinem Vater jemand von Deinen 20 Verwandten in der Kirche, so geh' ich euch vom Altare weg. Das schwöre ich bei Gott, und daß ich es tun werde, da kennst Du mich.

Igz

XXIV

[Úryvek z dopisu Eduardu Hindlovi asi z podzimu 1832]

Dnes jsem měl podivný sen; zdá se mi, že je toho příči-
 5 nou čtení lorda Byrona, Mickiewicze a zříceniny bezděžské.
 Bůh Vás chraň takových snů; jedinký účinkuje snad na
 celé živobytí. — — — — Než se den s nocí sejde, půjdu na
 Vyšehrad — — — — a až se líp rozjasní a mlhy a páry pomi-
 nou, půjdu na Bílou horu, — podívati se odtamtud na Stře-
 10 dohoří — — — —

XXV

[Neznámé dívce, z doby mezi 15. červencem a zářím 1833]

S touhy plným srdcem vstoupil jsem do světa, v naději,
 že zlaté sny prvního svého mladiství v něm uskutečněny
 15 naleznu, byl bych jej celý v náručí obejmul; ale běda, záhy
 se opona strhla, a já spatřil, že jsem zklamán... Chtěl jsem
 květinu utrhnouti na nivě lunojasné, ale jako ledochladná
 slza skropila rosa noční žžoucí ruku mou; — skloniv se k růži
 obdivuji krásu její, spatřil jsem ji z hrobu vykvítati; hledal
 20 jsem lidi, lidi, jak se ve snách mých jevíli, a zočil jsem
 prázdné larvy, bez srdce na mne se ušklebující, slovem,
 chtěje obejmouti ráj, přitisknul jsem pouze chladnou zem
 na svá lásky plná, rozčilená prsa... Oplakával jsem sny
 ztracené; jen červánkové večerního nebe, jen stříbrotoká
 25 Vltava, jen tmavé stíny vlastenských hájů souhlasily se
 mnou, žal můj znajíce; lidé však mne vytržencem nazý-
 vali... Tak se světem v rozepři, se zničeným srdcem, nepo-

znán od nikoho, samotén jsem žil v hluku světa, nemilován od žádného a nic nemiluje jako vyhnanec, jenž na pustou se ukryl skálu, jejížto neprohledná noc černým závojem ho zahaluje... Tu Vy jste mi vzešla co denice žžoucí nad tmavými valy mořskými, a první záře prodrala se mou 5
temnou, pustou, bezživotnou nocí... Nejblažší sny mladictví mého vracely se nazpět, s láskou vroucí obejmul jsem opět nalezený ideál svého života. Ve Vás zočil jsem vidinu svou v tělesné skutečnosti... A nyní se opovažuji Vám zjevití, co v každém dechu mém se opětuje, čím zraky mé za- 10
hořují a co ústa má ostýchají se vyřknouti... že Vás miluji! tak vroucně miluji, jakž nikdo na světě ještě nemiloval! Neboť odvrácen od světa, jakož já jsem, jedině k Vám hledím, jedině Vás milovati mohu!...

XXVI

15

[Neznámé dívce, z doby mezi 15. červencem a zářím 1833]

...Ledva vzešla již opět mi zacházíte? – nadálť jsem se toho, a protož jsem i v tušeném blahu svém vždy byl smutný; viděl jsem, že jediná hvězda tato *není* mojí hvězdou, a že jen proto mně na okamženi zasvítila, aby bolestné tou- 20
žení po záři její jen ještě bolestněji mne rozčílilo...

XXVII

[Rodičům]

18. října 1836 25

Hned jak toto psaní dostanete, odepište mi, jak se chlapci vede; je-li mrtev, musí na Volšanském hřbitově zvláštní hrob míti, nejkrásnější pravím, neboť měl on mým *jediným* dítětem býti.

7.

///

UNIVERSITÄT BUDAPEST

66

42

Handwritten scribbles

Handwritten scribbles

Poznamendij

Handwritten scribbles

Handwritten scribbles

Handwritten scribbles

Handwritten scribbles

Handwritten scribbles

Handwritten scribbles

Handwritten scribbles

Handwritten scribbles

Handwritten scribbles

Handwritten scribbles

Handwritten scribbles

Handwritten scribbles

Handwritten scribbles

Handwritten scribbles

Handwritten scribbles

Tamoj gromaj, ja woffa co gawtalo w wladcy oduraffi
w lud, a gna narowny jingaw depofaw jzyla w pte
krow gogrdzjgaw gna.

27.
ad 66.

~~Marowj dowa daffaw w gawmaw gawmawj, gogrdzjgaw
w narownawj, bal ja gawmaw gawmawj gawmawj
a gna woffa gawmaw gawmawj woffa w pte.~~

46

Stannaw, w gawmawj gawmawj wladcy, bal gawmawj gawmawj
gawmawj wladcy a gawmawj wladcy wladcy, wladcy
w wladcy wladcy, wladcy wladcy wladcy wladcy
wladcy wladcy, wladcy wladcy wladcy wladcy.
wladcy wladcy.

I krow bin (pila a wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy
wladcy) gawmawj (pila a wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy)
wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy.

Wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy
wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy
wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy
wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy
wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy

gawmawj gawmawj wladcy wladcy wladcy
O wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy
Ja wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy
wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy
wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy
wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy
wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy
wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy
wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy wladcy

Chis' knihy, rok 1855.

- 1° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.
- 2° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.
- 3° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.
- 4° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.
- 5° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.
- 6° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.
- 7° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.
- 8° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.
- 9° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.

1855. 21. 1855. 21. 1855. 21.

20° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.

21° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.

22° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.

23° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.

24° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.

25° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.

26° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.

27° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.

28° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.

29° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.

30° Krasnoe Blat' kalendar' s' P'obozhenskoye. Krasnoe 552 N. 100. 100. 152.

16. čer. Zářj. 1835.

Vo polečných hodinách chodil jsem po se-
pěch nade novoměstským hřbitovem šir-
ona geol tam adně vyhlýka na tráhu;
obozlavě při východu a západu slunce
stěvíj v obalčující tráhu lory v to-
mnohodrých a různých barvách. W dle-
ce k pilnoci slivčan a hostál. čnad adle
hlavt geolich, vnaš vymyšenat geolich na
růzovim ubi geol, co tauhu magi budj
prj spatřenj ajich; tauhu do dalky
či tauhu do výše. - Poždegi četi geolm
na hřbitovi ruky napis na nárohu
člony volepnicmny, který poždegi se za-
zme menajm. Wpne, že zeme nejčj vnaš:
mi a přece smulnč človiku pomy-
stili že nědy čija zeme obdržj smuln
naš, vnaš myslónka, že čijinci - pra-
ču naviča obdržj posilu, toho geol prj
čičau. Na hrobě Robora a jeho man-
želky, rozené Wrbomy, geol Senius ge-
ležto ruce a nky vyborre, tělo a hla-
na velmi špatně pracované prau. čel
geom exolaj parulírky dčaru do tráhy.

62. 18. 1897

Wszystko co jest przeciwko miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu

Wszystko co jest przeciwko miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu

Wszystko co jest przeciwko miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu

Wszystko co jest przeciwko miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu

Wszystko co jest przeciwko miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu

Wszystko co jest przeciwko miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu

Wszystko co jest przeciwko miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu
wieloletni w tym celu miarom i w tym celu

Třetí, závěrečný svazek Spisů Karla Hynka Máchy obsahuje ty části autorovy literární pozůstalosti, které jako celky nebyly pojaty do svazků tvorby básnické a prozaické. Tvoří jej tři skupiny: literární zápisníky, deníky a dopisy. Literární pozůstalost takto vymezená je shrnuta v úplnosti; poprvé zařazujeme také texty, které sice už byly dříve známy a otištěny, nebyly však včleněny do předchozích vydání autorova díla (např. Břetislav), nadto pak ty části pozůstalosti, k nimž se dosud v úplnosti vůbec nepřihlíželo (např. Hindlovy výpisy ze zápisníků).

Textové prameny jsou různé povahy: vedle hlavní skupiny autografů jsou jimi též opisy a v několika případech Sabinovy citáty dopisů a fragmentů zápisníkových a deníkových záznamů.

Uspořádání svazku vychází z celkové koncepce Máchova literárního díla i ostatní pozůstalosti. Proto v čele svazku tvoří první oddíl ty celky a fragmenty, které nejúže souvisí s literárním dílem, druhý oddíl pak obsahuje dokumenty spíše biografické povahy. Hranice mezi oběma těmito oddíly je ovšem mnohdy plynulá: i dokumenty biografické se nezřídka a nejrůznějším způsobem stávají složkou Máchovy umělecké tvorby.

V jednotlivých oddílech jsou texty uspořádány chronologicky. K chronologii však nebylo možno přihlížet zcela důsledně. Také kompozice svazku je členitější. Obojí vyplývá z povahy textových podkladů, jejichž autenticita není ve všech případech stejně průkazná. V čele každého oddílu otiskujeme prokazatelné autografy a spolu s nimi též opisy, jejichž spolehlivost ověřila textová kritika. Fragmentární texty dochované toliko v Sabinově podání (tj. v Úvodu povahopisném – dále jen Úvod – nebo v tzv. Dodatcích, srov. dále str. 463) zařazujeme vždy na závěr příslušného oddílu, i když by bylo možno interpolovat jimi autografy nebo opisy (např. Deník z roku 1835) nebo by mohly být včleněny do chronologie dopisů. O. Králík ve svých pracích z posledních let označil fragmentární texty tradované Sabinou, ale i některé autografy a opisy za apokryfní. S jeho soudy se podrobně vyrovnáváme na příslušných místech. Protože je na základě přezkoumání nepovažujeme za přesvědčivé, ponecháváme napadané texty v souboru Máchovy literární pozůstalosti. Co se týče zmíněných

Třetí, závěrečný svazek Spisů Karla Hynka Máchy obsahuje ty části autorovy literární pozůstalosti, které jako celky nebyly pojaty do svazků tvorby básnické a prozaické. Tvoří jej tři skupiny: literární zápisníky, deníky a dopisy. Literární pozůstalost takto vymezená je shrnuta v úplnosti; poprvé zařazujeme také texty, které sice už byly dříve známy a otištěny, nebyly však včleněny do předchozích vydání autorova díla (např. Břetislav), nadto pak ty části pozůstalosti, k nimž se dosud v úplnosti vůbec nepřihlíželo (např. Hindlovy výpisy ze zápisníků).

Textové prameny jsou různé povahy: vedle hlavní skupiny autografů jsou jimi též opisy a v několika případech Sabinovy citáty dopisů a fragmentů zápisníkových a deníkových záznamů.

Uspořádání svazku vychází z celkové koncepce Máchova literárního díla i ostatní pozůstalosti. Proto v čele svazku tvoří první oddíl ty celky a fragmenty, které nejúže souvisí s literárním dílem, druhý oddíl pak obsahuje dokumenty spíše biografické povahy. Hranice mezi oběma těmito oddíly je ovšem mnohdy plynulá: i dokumenty biografické se nezřídka a nejrůznějším způsobem stávají složkou Máchovy umělecké tvorby.

V jednotlivých oddílech jsou texty uspořádány chronologicky. K chronologii však nebylo možno přihlížet zcela důsledně. Také kompozice svazku je členitější. Obojí vyplývá z povahy textových podkladů, jejichž autenticita není ve všech případech stejně průkazná. V čele každého oddílu otiskujeme prokazatelné autografy a spolu s nimi též opisy, jejichž spolehlivost ověřila textová kritika. Fragmentární texty dochované toliko v Sabinově podání (tj. v Úvodu povahopisném – dále jen Úvod – nebo v tzv. Dodatcích, srov. dále str. 463) zařazujeme vždy na závěr příslušného oddílu, i když by bylo možno interpolovat jimi autografy nebo opisy (např. Deník z roku 1835) nebo by mohly být včleněny do chronologie dopisů. O. Králík ve svých pracích z posledních let označil fragmentární texty tradované Sabinou, ale i některé autografy a opisy za apokryfní. S jeho soudy se podrobně vyrovnáváme na příslušných místech. Protože je na základě přezkoumání nepovažujeme za přesvědčivé, ponecháváme napadané texty v souboru Máchovy literární pozůstalosti. Co se týče zmíněných

fragmentů, nevylučujeme, že Sabina v nich provedl textové úpravy. Protože jsme však nedošli k přesvědčení o tom, že je celé podvrhl, a protože pro dotyčné texty není jiné znění, nevylučujeme je rovněž z edice, avšak jejich kompozičním začleněním naznačujeme stupeň jejich spolehlivosti.

Texty tohoto svazku jsou velmi různorodé především jazykově. Přebývá čeština a němčina, ale jsou tu i souvislé texty polské, francouzské, anglické a latinské, kromě toho v textu roztroušené výrazy ruské (azbukou), italské, řecké atd. Rovněž po stránce grafické je materiál velmi rozmanitý. Střídá se v něm latinka s kurentem, krasopis s nejrozličnějšími formami rychlopisu, tužka s perem. Největší variabilita písma se jeví v Zápisníku, který je po této stránce podrobněji charakterizován dále v komentáři. K tomu přistupují ještě jiné vnější jevy: zejména v delších rychlopisných německých záznamech užíval Mácha osobitého způsobu slovního krácení, v jiných textech některá místa zašifroval a jinde, zejména ve skicách, text v několika vrstvách přepracovával, přičemž často původní znění zahlazoval škrtnutím nebo smazáním nebo překrýval novým zněním. V textech převážně zápisníkové povahy konečně fragmenty a motivy pomocí značek různě přeskupoval, respektive značkami zařazoval motivy dodatečně rozvíjené; nejednou, porušuje chronologické pořadí, vyplňoval novými nebo navazujícími záznamy prázdná místa. Také o těchto věcech, které byly často předmětem dřívějšího badatelského zájmu a vedly i k jistým hypotézám, komentář na příslušných místech podává zprávu s odůvodněním řešení, k němuž se nově dospělo. Značně variabilní jsou namnoze české materiály tohoto svazku zvláště po stránce jazykové, zejména hláskoslovné a tvaroslovné; tato skutečnost je pochopitelná z povahy mnohých záznamů, blízkých v tom náčrtům k pracím uveřejněným v 1. a 2. svazku.

Ze všeho, co bylo naznačeno, vyplývá, že ediční zvládnutí tohoto materiálu je věc složitá a obtížná. Tím se také vysvětluje stupeň zdaru v předchozích edicích. Při jejich kontrole se totiž ukázalo, že přes veškerou průkopnickou zásluhu zejména Krčmovu a přes píli a pietní svědomitost Janského obě ediční řešení v různém ohledu nezcela vyhovují. Nové studium rukopisů se stálým přihlížením k nalezeným předlohám totiž umožnilo text na mnoha místech nově přečíst, dešifrovat a emendovat, to znamená podařilo se textu především lépe porozumět. Naše vydání přináší tedy ve velkém počtu případů nová znění; abychom nezatěžovali komentář neúčelným a textologicky irelevantním výčtem míst, v nichž se odlišujeme od znění dosavadních, zaznamenáváme v komentáři jenom ta místa, z jejichž nového čtení

a zařazení vyplývají podstatné důsledky pro interpretaci významovou a kompoziční.

Odlišné od obou předchozích vydání je i naše ediční řešení. Krčma i Janský usilovali vlastně, pokud jde o vnější stránku textů, o vydání do jisté míry diplomatické (zachovávali například pisařská nedopatření, část zkratk, nesystémovou interpunkci, běžně krácená slova doplňovali v hranatých závorkách jakoby interpolacemi atp.). Tímto postupem se ovšem nejen neřeší kritické vypracování textu, ale znění je přeplněno znaménky z hlediska kritické analýzy textu zcela nefunkčními, takže čtenářova pozornost se upoutává k věcem podružným a nepodstatným. Zcela přitom ztroskotává pokus typografickými prostředky naznačit vývoj textu tam, kde vedle zevrubného popisu je pouze faksimile schopno reprodukovat stav autografu. Uplatňující v tomto svazku v podstatě ediční zásady, které jsou uvedeny v 1. svazku Spisů, snažíme se proto obecně též o to, aby nejen po stránce pravopisné, ale i z hlediska optického vzhledu textu byla zajištěna co největší plynulost Máchova sdělení nebo jeho záznamů a výpisků. Rozpisujeme proto především takové zkratky a číselné výrazy, které jsou svou formou jednoznačné. Kromě všeobecně zdůvodnitelných úprav interpunkce doplňujeme a upravujeme v tomto svazku interpunkci v některých speciálních případech. Jde zejména o bibliografické záznamy v oddílech „Čtené knihy“ v Zápisníku, kde u zběžných záznamů jejich stereotypnost, neúplnost nebo naopak nadbytečnost interpunkčních znamének leckde činila záznam nezřetelným a neidentifikovatelným. S přihlédnutím k předlohám Máchou citovaným byl podle potřeby zvolen takový způsob interpunkčního vyznačení, který činí záznamy jednoznačnými.

Vzhledem k charakteru textů obsažených v tomto svazku zaznamenáváme vývoj znění i s jeho konečným stavem přímo v textu, zatímco s obvyklým různocněním pracujeme v komentáři jen výjimečně. Špičatými závorkami () tedy označujeme vývojové fáze textu, které Mácha překonal nebo postupně překonával novějším zněním; starší fáze bývají škrtnuty, smazány nebo přepsány. V hranatých závorkách [] uvádíme rozpis zkratk a číselných výrazů, jejichž znění není jednoznačné, dále části slov, slova a slovní výrazy, které Máchovi vypadly při opisování a které podle předloh interpolujeme tam, kde výpustkou utrpěla srozumitelnost, konečně pak divinačně doplňujeme takové části textu, které se buď v rukopise nedochovaly, např. oddolením okraje listů, nebo které Mácha krátil pro sebe srozumitelnou nesystémovou zkratkou. O kterou z těchto tří možností jde, je vždy patrné z komentáře, který charakterizuje stav rukopisu nebo opisu.

Podle potřeby text emendujeme. Emendace se týkají zejména Máchových omylů ve vlastních jménech, jejichž náležitá znění restituujeme podle předloh a jiných pomůcek. Všecka emendovaná místa jsou v komentáři registrována. Písařské omyly vysloveně technického rázu napravujeme mlčky.

Texty psané různým druhem písma (latinka, kurent) netiskneme – jako už dříve – rozdílně. Také zdánlivé vyznačování slov a výrazů (např. latinských, italských a jiných jmen a názvů) psaných v kurentových textech latinkou nezachováváme, protože jde pouze o dobovou zvyklost. Výrazy v kurentovém textu psané latinkou a přitom podtržené a výrazy psané latinkou ve funkci záměrného hesla tiskneme kurzívou.

Jak při textově kritické práci, tak při úpravě českých textů jsme se řídili zásadami, které jsou uvedeny v 1. svazku (str. 342–344). Bohatost a rozmanitost autografů i jednotlivých záznamů v některých z nich, jejich různé určení a konečně i časové rozpětí, v němž vznikaly, projevují se výrazně v jejich jazykové stránce, ve slovníku, v skladbě, v tvarosloví, v hláskové podobě, v značném kolísání v kvantitě, které je někdy důsledkem zběžné a nedostatečné grafiky, v nejednotnosti a neujasněnosti při psaní domácích i cizích jmen a v interpunkčním členění, které je někdy nedostatečné, jindy bez funkce nadměrné, někde záměrné, jinde stereotypní a nepřehledné. Při přípravě textu jsme zachovali všechny jazykové jevy, které jsou doloženy nebo které je možno uspokojivě vysvětlit, jiné – jmenovitě pokud jde o hláskovou podobu a o kvantitu – jsme vyrovnali nebo upravili. Přitom jsme se na základě znalosti rozsáhlého jazykového materiálu tohoto svazku při některých řešeních odchýlili od praxe ve svazcích předcházejících. Zcela jsme upustili od registrace původních jazykových podob, jež byly v prvních dvou svazcích zaznamenávány za různotočenými pod heslem „opravujeme“. Taková registrace u textů zápisníkové a deníkové povahy a v neformálních dopisech by už pro svou početnost byla nepřehledná, leckdy při grafické neúplnosti bezvýznamná a vcelku tedy neúčelná a neúčelná. Jakýkoli výběr by zkresloval stav existující v autografech, který může reprodukovat jen fotokopie nebo faksimilované vydání. Pokud jde o odchylky tohoto druhu, odkazujeme tedy v případě potřeby na Janského vydání Díla K. H. Máchy, jehož spolehlivost v tomto ohledu není ovšem absolutní.

Jednotlivá slova a jejich tvary mají v autografech i v opisech rozličnou podobu. Zachováváme ji všude, kde není dotčena zřejmými písařskými nedostatky. Ojedinelé úpravy, které není možno úhrnně charakterizovat, uvádíme v komentáři na příslušných místech. Kvan-

titu zachováváme například v slovech *barka, bazlivec, na Bezdězi, bojovnícký, čarovný, důha, hospodářiček, hromobítí*, 2. pl. *lidu* (16 statných lidu, 317), *malinký, Mlikojedy, muž, mýlí, nazvuk, nejvyšší, neprohlédný, nespát, odpověditi, pozdravuj, přivodíc, půvabný, spolu, unor, ustav, uvod ap., vrasky, vyradivši*, adv. *zlé aj.*, ponecháváme i hojně kolísání v slovech jako *cisář – cisar, domů – domu, chraň – chráň, leč – léč, načez – pročež, nápis – napis, piši – piši atp.*, *právě – pravě, též – tež aj.*, vyrovnáváme kvantitu podle jiných míst v slovech *Dobytčí trh, dvakráte, obilí, prach, stařec* apod., upravujeme však v slovech jako *dovésti, karikatura, místo* (předložka), *obrátiš se, náký* (firhaňky) apod. U zájmených tvarů jsme vyrovnali 7. sg. *ním, tím, oným*, 3. sg. *mojí* a plurálové *jejich*, upravili jsme 3. sg. *jí*, 4. sg. *ni*, 3. pl. *jim*, ponechali jsme kolísání v 6. pl. *nich – ních* a pravidelnou délku v 7. pl. *ními* apod., jakož i v 3. pl. *mojím* ve verši (128). U adverbii *zatím – zatím* a podobně jsme zachovali kolísání. – Hláskovou podobu slov všeobecně zachováváme, např. v slovech *dlažený, juž, Melnik, počta, porád, purkhrabí, rozčtvrčen, smrtdelník, schoditi* (z oken), *naschromážditi, slikali, stkviti se, svadlý, tkadlci, vzdy, zaměstnávati se*, a to i s případným kolísáním, vyrovnáváme psaní v slovech *obzvlášť* (m. -vz-), *vzácný* (m. -ct-) a upravujeme psaní *zvráštěný* (m. zsvr-). – Pokud jde o psaní osobních a cizích místních jmen, názvů a citátových slov, upravujeme je tehdy, jestliže způsob psaní v autografu je neodůvodněný anebo kolísá. (V německých textech přitom sjednocujeme psaní slovanských jmen osob a míst podle obvyklého německého způsobu.) Tak upravujeme *ispravnik, Lazečnikov, u Navarinu, Oněgin, Žagoskin, Žavojevanije* (vesměs místo dlouhých vokálů), dále *Neureutter, Řezníček* (m. Reznitschek, Řezníckem), *Strobach* (místo častého Št- podle toho, jak se Máchův přítel psal), *Tělepněvna* (m. Telepnicvna), vyrovnáváme psaní *Brancovano* (kolísá s -k-), *Puškin* (je i Puškín). Zachováváme psaní ve jménech *Kopitár, Vodník* (pravděpodobně jde o přiblížení českým obecným jménům), *Prešern* a 2. sg. *Ragociho*, jakož i kolísající Máchovo psaní *Šekspír – Shakespeare*. – Psaní číselných výrazů, v autografech velmi rozmanité, jsme upravili tak, že na místech, kde číselné označení není obvyklé a kde je slovní podoba číselného výrazu jednoznačná, výraz jsme rozepsali. Ve výrazech jako *18tiletý, 250ti exemplářů* jsme ponechali tento způsob psaní. V datech a v datačních údajích v kontextu jsme označení jako *13tého června* nahradili způsobem dnes obvyklým (13. ...), avšak v datačním údaji na počátku výpisků z četby (v Ž) nebo na počátku deníkového záznamu jsme ponechali úzus autografu (např.: zho.).

Text jinojazyčných projevů a záznamů byl tentokrát rovněž zpracován obdobně podle principů, jimiž se řídí úprava textů českých. Polské

texty jsou nejčastěji závislé na předlohách tištěných numo polské území a Mácha je podobně jako texty anglické nebo francouzské opisoval velmi věrně; odstranili jsme z nich (jako předchozí vydání) hojně tiskové chyby, kromě toho jsme je však upravili podle dnešní pravopisné normy. Stejně jsou zpracovány i texty německé. Bez jakékoli úpravy zůstala však místa, kde Mácha reprodukuje v němčině starší jazykovou fázi nebo dialekt a hovorový jazyk. Už Máchovy německé předlohy jsou pravopisně velmi rozkolísané. Kromě toho Mácha sám jejich pravopis zčásti přizpůsoboval svým zvyklostem a přitom opisované texty nejednou přiblížil dnešnímu pravopisnému úzu. Dřívější vydání se snažila tyto jeho úpravy registrovat, avšak počínala si v tom velmi nedůsledně. Nepřehledný obraz ortografie německých pramenů, ve vydání nepotřebný, byl ještě zkomplikován ne zcela uváženým řešením Máchova zkratkového systému. Vydání totiž některé zkratky ponechávala, jiné pak rozepsala a označila takto doplněné části hranatými závorkami. Kromě toho stejně jako rozepsané zkratky označila i to, co u Máchy zkratkou není; jde tu hlavně o koncovky *-en*, *-em*, *-enen*, *-iche* apod., které mají v autografech podobu přímé nebo zvlněné čáry nebo náznaku litery s čarou vyznačující koncovku apod. Takové koncovky v našem vydání interpretujeme jako Máchou plně vyznačené, stejně jako slova jakýmkoli způsobem krácená (např. *o*, *t*, *u*, *v* = oder, nicht, und, von; *Kft*, *sd* = Kraft, sind; *Hft*-, *v*- = Haupt-, ver-; *-gg*, *-kt* = -gung, -keit). Přes výbornou znalost němčiny uniklo Máchovi několik gramatických nekorektností; v textu je rektifikujeme, původní formu však registrujeme v komentáři.

Komentář k tomuto svazku podává především detailní popis jednotlivých autografů a opisů, a to tak, že se necharakterizuje jenom jejich vnější vzhled a neuvádějí se jen jejich osudy, nýbrž rozbořem zejména celků a fragmentů zápisníkového rázu se komentář snaží hlouběji pronikat k jejich povaze a funkci. Přitom se tato charakteristika týká nejen celků, nýbrž i jejich jednotlivých míst, která se jeví z nějakého důvodu jako závažná (např. cizí ruka, zásahy, ráz písma vzhledem k původnosti jednotlivých autografů, k jejich dataci a relativní chronologii, např. v *Z*, atd.). Dále podává komentář zprávu o edičním řešení jednotlivých míst, tj. registruje emendace, restituice apod. Identifikuje Máchovy výpisky a tím přispívá k základnímu rozlišení textů původních od textů přejatých, u nichž navíc charakterizuje způsob a stupeň Máchova zpracování, kterým se namnoze stírá zřetelný rozdíl mezi Máchovými záznamy vlastními a mezi myšlenkami, motivy a poznámkami recipovanými. V této souvislosti pak upozorňuje na vnitřní vztah materiálů ze zápisníků i biografických

dokumentů k vlastnímu Máchovu literárnímu dílu. Připojeny jsou věcné vysvětlivky a podle potřeby překlady cizojazyčných textů. Obsahově se tento třetí svazek v nejednom případě stýká s texty otištěnými v obou svazcích předchozích. Studium náčrtů, fragmentů, výpisků a vůbec přípravného materiálu nejrůznějšího druhu totiž často přispělo k hlubšímu objasnění definitivních Máchových prací; komentář doplňuje v tomto smyslu výsledky studia uložené k nim v našich dřívějších výkladech. Přesahuje proto do jisté míry koncepci komentářů v 1. a 2. svazku.

Komentář samozřejmě přihlíží k veškeré dosavadní literatuře, kterou neregistruje pouze, nýbrž kriticky přezkoumává, doplňuje a zpřesňuje, respektive vyvrací a překonaná řešení nahrazuje řešeními novými. Jako celek se tedy komentář vyhýbá pouhým registračním postupům a vyrovnává se vždy na místě s danou problematikou, zaujímaje stanovisko. To se týká zejména řady studií O. Králíka i s jeho prozatím poslední knihou *Demystifikovat Máchu*, 1969. I v tom je rozdíl proti prvním dvěma svazkům, kde byla registrace literatury ukončena rokem 1957, resp. 1959. Protože teprve v 3. svazku (srov. dále str. 353) jsme vydavateli v plném slova smyslu, mohli jsme změnit i celkovou koncepci komentáře, v němž přihlížíme také ke všemu, co bylo publikováno k materiálu zahrnutému v tomto svazku, a při zmíněných už obsahových souvislostech s prvními dvěma svazky reagujeme na soudy a názory vztahující se k Máchovým textům tam již otištěným. Proti Králíkově skepsi o možnostech současné máchovské paleografie (*Demystifikovat Máchu*, 154) stavíme své poznání, získané dlouholetou soustavnou prací s Máchovými rukopisy (nikoli jen s fotokopie-mi). Zejména studium Zápisníku nás poučilo jak o mnohotvárnosti autorova rukopisu, tak o jednotnosti v mnohých jevech, které nelze převést jen na obecnou dobovou písařskou zvyklost. Na základě těchto znalostí můžeme se tedy při podrobném srovnávání jednotlivých dokumentů odvážit úsudku o autentičnosti autografů. Při analýze jednotlivých pramenů není ovšem tento náš úsudek jediným, a tedy rozhodujícím argumentem. Neztotožňujeme se tedy s názorem, že „paleografie prakticky vyřazuje metody zkoumání filologického a textologického“ (Králík v pojednání *K. H. Mácha a Rukopisy*, *Realita slova Máchova*, 1957, 14).

Pro Máchovu tvorbu obsaženou v 1. a 2. svazku se postupem času vytvořil systém značek, které mají umožnit přesnou identifikaci autografů a opisů. Tento systém doplnil Králík v *Historii textu*, 13 a 15 n. Až dosud se však z něho vymykaly právě mnohé autografy a opisy, jejichž texty jsou zařazeny do tohoto svazku, především

Máchovy dopisy, ale také zápisníkové fragmenty. Proto, a zejména poněvadž se přeskupováním a přečíslováváním dopisů ztrácel přehled a snadná orientace, rozhodli jsme se přistupovat k materiálu dosud neoznačenému jako k ostatním jednotkám Máchovy literární pozůstatosti a začlenili jsme jej do vypracovaného systému tím, že jsme pro ně nově stanovili značky navazující na Králíkův systém označení. Seznam až dosud užívaných značek je v závěru 1. a 2. svazku Spisů, nově zavedené značky zde na str. 559 n. Nadále jsou tedy všechny Máchovy autografy označeny *R* s pořadovým číslem, s výjimkou čtyř zápisníkových celků a fragmentů, z nichž u tří ponecháváme označení podle dosavadní tradice, protože je jasné a jednoznačně srozumitelné, tj. *Anmerkungen*, *Poznamenání a Ž* (Zápisník z let 1833–1835), a pro čtvrtý autograf, uváděný dosud nepřesně jako *NM* (Náčrt Máje), zavádíme nové označení *MS* (Malý sešit). Veškeré opisy jsou nadále označeny *O* s příslušným pořadovým číslem. Citáty ze Sabiny se označují podle původu (*Úvod* nebo *Dodatky*). – Všechny Máchovy autografy a opisy jeho prací, které jsou uloženy v literárním archívu Památníku národního písemnictví, jsou nyní označeny a uspořádány podle tohoto systému značek.

Aby komentář zbytečně neopakoval zejména biografické údaje a máchovské dokumenty, které jsou obsaženy v Janského knize Karel Hynek Mácha (1953) a v jeho edici Karel Hynek Mácha ve vzpomínkách současníků (1958), odkazujeme na obě knihy hesly *Životopis*, resp. *Vzpomínky*. Obdobně užíváme zkratky *HT* pro knihu O. Králíka *Historie textu Máchova díla* (1953), *PK* pro jeho knihu „Poutí krkonošská. Máchovy texty a máchovské apokryfy“ (1957) a *DM* pro jeho knihu *Demystifikovat Máchu* (1969). Na předcházející edici K. Janského odkazujeme heslem *Dílo I—III* (1949–1950), na první dva svazky těchto Spisů označením *I, II* (formou např.: *II 115, 24* – svazek, strana, řádek nebo verš).

*

Tak jako první dva svazky také tento svazek závěrečný původně připravil k vydání Karel Janský. Koncepce svazku však byla podstatně jiná než v přítomném vydání. Podle názoru redakční rady Spisů, s nímž se editor ztotožnil, mělo totiž být z literárních zápisníků otištěno jenom to, co se tehdy jevilo jako vlastní Máchovy texty. Tím zejména Zápisník (tj. Díla K. H. Máchy) měl být omezen ve svém rozsahu pouze na původní Máchovy záznamy přípravného rázu. Práce definitivní, které byly již na svém místě otištěny v 1. a 2. svazku, měly být pouze registrovány, a pokud jde o rozsáhlé Máchovy výpisky a záznamy

o četbě, mělo se pouze odkázat na jejich přístupnost v edicích Krčmově a Janského. Po smrti Karla Janského (1959) se však ukázalo, že původní koncepce je z mnoha důvodů neúnosná, a bylo proto nutno zvládnout pro vydání 3. svazku všechny materiál nově. Janským připravený text byl tedy už co do rozsahu jenom částečným východiskem. Totéž platí o komentáři. Vzhledem ke stavu jím připraveného rukopisu a k tomu, že se brzy po zahájení revizní práce ukázalo, že je třeba základně změnit přístup k literární pozůstalosti zahrnuté v tomto svazku, byl nakonec jak text, tak i komentář zpracován zcela samostatně. Vydavatelé ovšem použili všeho, co Janský poznal, shromáždil a zpracoval v komentáři připraveného 3. svazku a co si podržuje platnost. Výslovně s jeho jménem jsou uvedeny jeho soudy (tak jako i jiných dřívějších badatelů) tam, kde je doplňujeme, kde se od nich odlišujeme nebo kde k nim zaujímáme kritické stanovisko. Svě doplňky, odlišné závěry a kritické poznámky podáváme plurálovou formou (např. interpretujeme, domníváme se apod.) nebo výslovným označením „vydavatelé“.

Nova tohoto vydání vysvitnou ovšem jen ze srovnání s 3. svazkem Janského vydání Díla (1950), nad něž jeho nově připravená edice tohoto třetího svazku podstatně nepokročila. Avšak úcta k zasluhujícímu máchovskému vydavateli, dlouholeté spolupracovníctví a osobní přátelství, jakož i to, že i v tomto vydání jsou svým způsobem zachovány výsledky jeho životní práce, vedou k tomu, že jeho jméno uvádíme na prvním místě.

Úplný rukopis byl odevzdán do nakladatelství v prosinci 1967; protože k sazbě došlo až v roce 1970, mohli jsme v komentáři reagovat na nově vyšlou literaturu.

*

Svou práci bychom nebyli mohli realizovat v té podobě, která nám tanula na mysli, kdybychom nebyli našli porozumění u mnoha institucí i jednotlivců, kteří nám pomohli nejrůznějším způsobem. Všem za jejich laskavost děkujeme.

Především je to literární archiv Památníku národního písemnictví, v němž je téměř v úplnosti uložen rukopisný materiál, který nám byl s nevšední ochotou uvolňován ke studiu, a rovněž knihovna Památníku, ze které jsme získali nejeden vzácný tisk. Velmi vydatně jsme těžili z fondů knihovny Národního muzea a Universitní knihovny v Praze a z knihovny Náprstkova muzea v Praze. Informacemi nám přispěly Státní vědecká knihovna v Olomouci a Universitní knihovna v Brně, studijní materiály nám zapůjčila správa Státního zámku v Blatné, městské muzeum v Písku a Železnobrodské muzeum.

Významná byla pomoc zahraničních institucí, jež umožnily studium přímo na místě nebo ochotně zasílaly potřebnou literaturu. Jsou to Fondazione Giorgio Cini na Isola San Giorgio Maggiore v Benátkách, Státní knihovna v Berlíně, universitní knihovny v Berlíně, Halle, Lipsku a Mnichově, městská knihovna v Curychu, Jagellonská knihovna v Krakově, Bavorská státní knihovna v Mnichově, Státní Leninova knihovna v Moskvě, zemská knihovna ve Stuttgartu, bibliografické oddělení a knihovna Instytutu badań literackich ve Varšavě a Národní knihovna tamtéž, universitní knihovna ve Vídni. Náročné požadavky na zahraniční publikace zprostředkovala Základní knihovna ČSAV a knihovna Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV.

Karel Dvořák – Rudolf Skřiček

LITERÁRNÍ ZÁPISNÍKY

Soubor dochovaných Máchových literárních zápisníků se dělí na dvě hlavní skupiny.

První skupina zahrnuje zápisníkové celky (*Poznamenání, Zápisník*) a identifikovatelná torza zápisníků (*Anmerkungen, Malý sešit*). Ve vydání jsou autografy této první skupiny seřazeny chronologicky.

Druhou skupinu tvoří dodatky vysloveně fragmentární povahy. Její první oddíl obsahuje izolované autografické záznamy, u kterých nelze určit, zdali snad někdy náležely k nějakému většímu celku a ke kterému; k nim se řadí Máchova varianta Hukalovy básně Břetislav. Druhý oddíl představují zápisníkové fragmenty dochované v opisech, a to jednak ve sborníku *M*, jednak v Hindlových opisech *O3b* a *O3c* (viz zde str. 254 a 460), z nichž se až dosud otiskoval jen záznam „Kdo se chce zamilovati, nesmí srdce mítí“ a k nimž se dosud přihlíželo jen při textové kritice Máchových veršů. V třetím oddílu konečně otiskujeme pasáže zápisníkové povahy, které prezentoval K. Sabina v Úvodu povahopisném jakožto citáty „z Máchových poznamenání“.

Kromě těchto dochovaných zápisníků je nutno předpokládat existenci dalších podobných záznamů a výpisků, jak tomu nasvědčuje deníková pasáž z 5. října 1835: „Pak jsem vypisoval z novin.“ Mácha tedy v této době pokračoval v excerpování periodik a jiných pramenů, a to právě do nějakého nedochovaného sešitu, protože předposlední výpisek v *Z* je datovatelný k počátku druhé poloviny září 1835 a záznam poslední lze snad položit do blízkosti 24. října téhož roku. Srov. dále str. 386.

Stranou ponecháváme dubiózní opis Michala Máchy, obsahující poznámky k písni „Gospodine, pomiluj ny“ a verše do památníků (viz Dílo III, 471 n.).

Zápisníkové celky i jejich torza otiskujeme v úplném znění s výjimkou jednak latinských právnických excerpt v Zápisníku, jednak těch definitivních původních textů Máchových v Zápisníku, které jsou otištěny na svém místě v 1. a 2. svazku; v tomto svazku se na ně na příslušných místech odkazuje. Text Bratří, obsažený v různých stadiích zpracování v Poznamenáních a v Zápisníku, byl sice už rovněž otištěn v 1. svazku, přesto jej však znovu otiskujeme, a to v původním

kontextu. V 1. svazku totiž některé jeho části spolu s jinými prameny posloužily rekonstrukci dramatu; přitom ty části, o které se rekonstrukce přímo neopřela, protože šlo zpravidla o dubletní znění nebo o nezařaditelné zlomky, byly tam otištěny v komentáři. Ačkoli byl tamtéž podán podrobný popis, přece jenom se takto zcela rozplynula původní podoba jednotlivých částí dramatu, jak jsou ve svém růstu v obou zápisnicích fixovány. Textově kritické studium umožnilo tento vývoj nově interpretovat, takže znění v naší edici podává text v uspořádání, které je odlišné proti dřívějším vydáním, a to v soulase s Máchovým kompozičním záměrem, jež autor naznačil a který se podařilo rozpoznat. Kromě toho textově kritické studium s odstupem času zpřesnilo čtení na několika místech, takže lze říci, že text Bratří teprve v této interpretaci dosáhl na ten čas optimální podoby.

ANMERKUNGEN

9 Názvem *Anmerkungen* se tradičně označuje rukopisný fragment formátu 13 × 10 cm, uložený v depozitu Umělecké besedy v literárním archivu PNP. Pokládá se za list z Máchova nejstaršího literárního zápisníku (srov. zde reprodukci první strany na obrazové příloze č. 1). Nynější formát vznikl ostrižením lístku na horním i dolním okraji. Tomu, že jde o fragment zápisníku, neklamně nasvědčují tři stopy po všíti do sešitu a u levého dolního rohu zbytek odtrženého listu, s nímž dochovaný fragment tvořil v sešitě původně dvojlist. Těmito znaky fragment nápadně připomíná jak Poznamenání, tak i fragment Malého sešitu (srov. dále str. 365 a 381). *Anmerkungen* jsou celé psány kurentem až na slovo *Gedichte*, které je částečným přepisem z původního *Čech*. Toto slovo je napsáno latinkou a větším písmem než ostatní text; je umístěno na prvním řádku, a to se zarážkou asi pětiny širě prvního řádku následujícího textu. Druhé slovo, *Anmerkungen*, je napsáno s nepatrným odsazením za slovem *Gedichte*, takže je poněkud od osy lístku vpravo. Podle rázu písma bylo napsáno současně s prvními třemi odstavci následujícího textu. Záhlaří *Gedichte. Anmerkungen* mělo patrně znamenat tolik co „poznámky k básním“. V systému značek ponecháváme autografu jeho vžitý název.

Autograf má několik nápadných vnějších znaků. Především v psaní násovného *v-* místo *u-* projevuje jistý anachronismus. Podle rázu písma vznikly zápisy nejméně natřikrát a jsou členěny zvláštním způsobem. Mezi některými odstavci jsou odsazující pomlčky s jedinou

výjimkou před posledním odstavcem, kde je složitější odsazovací znaménko. Kromě nich jsou v textu zdvojené křížky. Obojí tyto značky lze interpretovat tak, že pisatel pomlčkami původně odděloval jednotlivé motivické náčrty, z nichž některé jsou jeho vlastní, původní, jiné pak ozvuky četby, a teprve dodatečně zdvojenými křížky vytkl ty z nich, které jsou spojeny jednotnou scénérií nebo náladou, jak je to zřejmé zejména na třech prozaických záznamech obsahujících reminiscence z četby Houwaldovy povídky (srov. níže): první dva, na začátku a na konci označené těmito křížky, předvádějí scénu měsíčné noci na mořském břehu, zatímco třetí, se scénérií bouřlivé noci a rudě ozářené řeky, se od nich svou povahou odlišuje. Poslední odstavec na první stránce a následující text na druhé straně až po zdvojený křížek jsou škrtnuty tužkou. Původ škrtnutí je neznámý, stejně jako znaménko tužkou (křížek v kroužku) na začátku posledního odstavce.

Krčma kladl vznik fragmentu asi do rozhraní let 1829–1830. Janský se domníval, že původně nadepsané slovo Čech mělo být titulem k básni známé z mladší vrstvy opisů *S* a z Kobrova vydání *Spisů*, 1862 (srov. I 101 n. a 336) a vzhledem k době pravděpodobného vzniku této básně datoval fragment do roku 1831. Je ovšem také možné, že slovo Čech prostě souviselo s tematikou poznámek k následujícímu výpisku z *Ossiana*, srov. podtržené heslo ve 4. odstavci (*Tažení Čecha do bohemské země*). Přesto však náznak přípravy k dramatu *Bratři* (srov. poznámku *Vršovci* u odkazu na Paprockého a Hájka) umožňuje určit termín ante quem, tj. před rokem 1832.

V knize *Pouť krkonošská* (str. 38) Králík ve shodě s dotavadním bádáním rovněž považoval *Anmerkungen* za nejstarší zachovaný Máchův literární zápisník, ale na rozdíl od datování Krčmova jej pokládal za autograf patrně o něco mladší, tedy shodně s názorem Janského a našim. Avšak v *Časopise Matice moravské* 77, 1958, 374 o *Anmerkungen* prohlásil, že „jsou v zmenšeném měřítku případ Poznámání“, tj. že jsou elaborátem Sabinovým (srov. zde dále str. 366). Toto tvrzení opakuje Králík v některých dalších pracích a dokládá je několika argumenty, které je nutno ověřit.

V žádné ze svých prací však Králík pohříchu nepovažoval za nezbytné povšimnout si vnějších známek celkové faktury *Anmerkungen* ani si nepoložil otázku, zda tu práce s jednotlivými motivy má nebo nemá obdobu s autentickými Máchovými autografy zápisníkové povahy.

Podle našich zkušeností má především fragment, co se písma týče, všechny znaky autentických Máchových autografů. – Náslovné v-

místo *u-*, které se zde objevuje pětkrát v slovech utonuli, ukřývali, umírá (2×), umírajecími, umřela, má obdobu ve slově *ustoupí* ve fragmentu *Andronicus*, verš 171 (viz I 173 a 406). V textovém pramenu, jímž byl muzejní opis básní *M*, je na témže místě slovo *ustoupí* napsáno v nenáležité podobě *ustoupi*, vzniklé nepochybně tak, že písař v latině přesně podle rukopisu reprodukoval Máchovu grafiku písmene *u-*, v kurentu na začátku slova psaného jako jednoduché *u*. – Oddělování jednotlivých záznamů kratšími nebo delšími pomlčkami je obdobné jako v náčrtu Bratří a ve výpiscích z *W. Scotta* v *Poznamenáních* na rkp. str. 7, 12, 14 a 15, ale také na desítkách stran v *Zápisníku*, např. na rkp. str. 20, 24, 55, 109, zejména také v náčrtu Bratří tamtéž na rkp. str. 54.

Kromě těchto znaků vysloveně grafické povahy je možno v *Anmerkungen* poukázat na jazykový jev doložený poté v úvodních partiích *Ž*. Verbální adjektivum, týkající se na rkp. str. 1 (zde str. 33, ř. 21) je tvořeno stejně jako formy „zpívající“ a „umírající“ v posledním záznamu na 2. straně *Anmerkungen*. Dále pak záznamy v *Anmerkungen* mají takové prvky vnitřní ústrojnosti, jimiž se tento fragment rovněž začleňuje do okruhu nepochybných Máchových autografů.

1. Poznámka (*ráno přemyslená*), připojená za heslovitým záznamem „Scéna, kde umírá Miláda“, připomíná svým deníkovým rázem i svou stylizací záznamy o fázi tvůrčí práce na literárním díle, které se čtou v *Deníku* z roku 1835 ke dnům 24. září a 22. října.

2. V zárodečném náčrtu ke scéně Miládky smrti je z kontextu zvláště vyzvednuto slovo *Komparace*. Je sice otázka, zdali text následující za tímto slovem byl napsán najednou s celým odstavcem, nebo byl-li připsán dodatečně za tímto signálním heslem; způsob, jakým je celý odstavec napsán, nedává možnost rozhodnout. V každém případě však Máchou tímto termínem poetiky sám naznačil, jak hodlá rozpracovat stavební prvky zamýšlené scény, které jsou uvedeny v první větě odstavce. Pokročilejší stupeň, tj. náčrt zamýšleného přirovnání, rozvádí totiž vpředu zaznamenané motivy. Takový způsob rozvíjení výchozí představy má blízké obdoby v *Poznamenáních*, kde se Máchou rovněž k některým motivům zprvu jenom stručně načrtnutým vrací a propracovává je (srov. náčrt Bratří na rkp. str. 5–9, zde str. 16–20). Sám signál „Komparace“ má rovněž nápadné obdoby, a to v několika Máchových textech. Především v náčrtu truchlohry Bratří v *Poznamenáních* na rkp. str. 5 (zde str. 16), kde za výrazy „měsíc zatměl slunce“ a „Měsíc postoupil, vyvstalo slunce“ je pokaždé v závorce heslo (*Popis.*). Dále v *Deníku* na cestě do Itálie rovněž poznámka v závorkách, tj. graficky vyňatá z kontextu – (*jak vyhlížel a koukal*) –,

naznačuje, jak měla být v definitivním zpracování rozvedena charakteristika třetího ze studentů, s nimiž se Mácha se Strobachem na cestě setkali. Podobně v Zápisníku na rkp. str. 56 (zde str. 134) hned za počátečními slovy záznamu „Flašinetlár přijde v svůj hořící byt“ je opět stejným způsobem v závorkách uveden pokyn (*popsání*). Zvláště pak v náčrtu Máje, zde str. 29, je heslem *Popsání jitra* vyznačena dokonce celá složka původního kompozičního plánu.

3. Poznámka (*Vršovci.*) naznačuje, že předcházející bibliografický záznam historických pramenů je ve vztahu ke koncepci Bratří. Tím má neobyčejně blízko k poznámce v Zápisníku (*Brat[ři]. Jarom[tr.]*) na rkp. str. 9 (zde str. 36), která tam rovněž ke koncepci dramatu vztahuje pasáž nově identifikovanou jako ozvuk četby Alexisovy (Häringovy) kritiky Immermannovy tragédie Alexis. Ve zmíněné pasáži je mimo jiné nápadný názvuk na ossianovskou náladu, která rovněž ovládá záznamy na první straně Anmerkungen.

4. Konečně pak poznámka (*Tažení Čecha do bohemské země.*) zvýrazňuje tendenci, která je ostatně patrná z analýzy těchto konceptů, jak totiž Mácha motivy a ozvuky četby bezprostředně převádí do roviny vlastních koncipovaných prací. Na tomto místě ossianovské motivy slouží jako východisko k náčrtu připravujícímu nějaké dílo s tematikou z českého dávnověku. Právě tak je tomu v Poznámenáních, kde výpisky ze Scottova románu Opat navozují Máchovi velmi konkrétní představy některých koncipovaných epizod z Křivokladu, nebo tamtéž opět četba Scottova románu Karel Smělý ho vede k tomu, že si horskou scénu situuje do domácího prostředí. V Zápisníku je jiný pozoruhodně obdobný doklad Máchovy reakce na četbu: tam na rkp. str. 32 (zde str. 94) obsahově věrnou parafrázi pasáže z Irvingovy povídky *Das Abenteuer mit dem geheimnisvollen Fremden* doplňuje v odstavci „Bohatý zlý...“ vlastním závěrem *což ale zlý žebrák?*, kterým navozuje možnost domyslit nadhozený vztah bohatého a chudého ze zorného úhlu právě opačného pojetí Irvingovu.

V jedné ze svých studií (*Zeitschrift für Slawistik* 7, 1962, str. 82) se Králík pozastavil nad poznámkou (*Tažení Čecha do bohemské země.*). Výraz ‚bohemská země‘ je mu jazykově ještě bizarnější než výraz ‚Böhmerland‘ z básně *Elegie* (I 309 n.), kterou považuje rovněž nikoli za dílo Máchovo, nýbrž za Sabinův apokryf. Přitom se opírá o O. Fischera, který se svého času podívoval nad tím, že český básník opěvuje ‚Böhmerland‘ podle německého vzoru a v němčině. Podle Králíka „makarónský“ česko-německý záznam *Anmerkungen* dobře ilustruje dvojjazyčnost prostředí, v němž stejně snadno vznikaly německé i české apokryfy.

Výraz ‚Böhmerland‘ v Elegii může sice připadat na první pohled podivný, avšak z hlediska významové výstavby básně se přece jenom jeví v jiném světle. Elegie evokuje slavnou minulost země, a to kontrastem známým i z jiných Máchových básní, totiž kontrastem mezi pochmurnou současností a minulým leskem. V daném případě si básník v rozvalinách královského hradu představuje skvělý život, jenž v něm kdysi vládl. Byl to koncentrovaný život celého království, celé české země, kterou kdysi panovníci obzírali z cimbuří hradu, tedy země chápané ve zcela konkrétním (hmotném, geografickém) smyslu. Tím se vysvětluje, že je ve strofě páté a osmé celkem třikrát užito slova ‚Land‘, jež významově ovládá také Králíkem kaceřovanou složeninu. Zřejmě nikoli náhodou je básníkuv ‚Böhmerland‘ ve verši 25 obklopen kruhem horstev. Zdá se tedy, že v Elegii jde o zcela záměrné užití zmíněného výrazu, což ostatně připomíná Máchovo pojetí vztahu člověka k zemi, známé z vrcholného stadia jeho díla. Sotva tedy může výraz ‚Böhmerland‘ podpírat tvrzení o apokryfnosti Elegie. Kromě toho motiv zříceniny symbolizující osud národa je u Máchy jinde doložen několikrát (srov. zde také str. 496).

Co se týče výrazu ‚bohemská země‘, je věc nepoměrně jasnější. Nejde totiž vůbec o „makarónský“ záznam, nasvědčující původu v dvojjazyčném prostředí, nýbrž prokazatelně o odborný termín, běžný v české historické literatuře, jak o tom svědčí excerpta z materiálu lexikálního archivu Ústavu pro jazyk český ČSAV. Tak se například čte v Prvotinách 1815: „Když se Čechové do bohemské krajiny přibrali...“, u Sedláčka v Pamětech plzeňských, 1821: „Čech... to tažení do země bohemské... počal“ a u Dobrovského v ČČM 1827: „Čechové, že do země Bojemum... přitáhli, od okolních Bohemové jmenování byli... proto, že se v bohemské zemi osadili.“ Je jasné, že Mácha užil zmíněného výrazu přesně v témž smyslu, ba že jeho záznam má opět povahu zastřené citátu. Tím se tento záznam druží k zcela obdobným excerptům, která si Mácha pro své chystané práce pořizoval tímž způsobem v Poznamenáních i v Zápisníku.

Ve studii Máchův Kat (Sborník prací jazykovědných a literárněvědných, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Philologica I, 1960, 102 n.) Králík se vyslovil pro pravděpodobnost, že líčení situace po bouři v Anmerkungen je apokryfní „krajinářské cvičení“, pozdější než rovněž prý apokryfní Viasil, a že je z něho odvozeno. Útržky rozházené ve Viasilu do tří situací jsou prý totiž v Anmerkungen spojeny v souvislé líčení. Co se týče Viasila, odpovídají mu prý velmi rané apokryfy, jako Straba a báseň Nacht wird es (I 57 n. a 318 n.). Přitom má Králík na mysli paralelní místo ve Viasilovi „hučely vět-

ve ... a víchr lkál tmavým lesem co nevěsta nad rakví milence¹ a verše 14 a 15 ze zmíněné německé básně: „Winde heulen wie das klagend Trauern / einer Braut an des Geliebten Bahr!“ Obdobné místo v Anmerkungen „Větve u stromu byly deštěm těžké...“ zdá se mu naopak ovlivněno pasáží z Křivokladu „Jen v stínu hladomor-ny...“ (srov. II 88, 16 n.). Bez tohoto vlivu je prý těžko pochopit nelogičnost znění v Anmerkungen „milénka lkala nad hrobem zde pohřbených“; lze prý se totiž ptát, o jaké pohřbené to zde jde. Apokryfnost Máchovy básně Nacht wird es, která tvoří součást této argumentace, Králík pak podrobněji dokládá na str. 89 v uvedené studii v Zeitschrift für Slawistik. Zatímco prý ve vztahu k Máchovu autentickému dílu je báseň osamocena, jsou na ni naproti tomu četné názvuky v tvorbě Sabinovč. Králík to dokládá citátem ze Sabinovy básně Věrnost jinocha z roku 1835: Byla noc jasná, a v půlnoční době / jinoch seděl na milénčině hrobě. / ... / Odbilo dvanáct; – divoký hluk / pod ním a nad ním hrůzně se vznášel, / mrtvolů polouhnilých pluk / z hrobů temných vzhůru na zem se vynášel. / „Kdo s námi bydlí, ten buď i náš!“ / tak šeptaly k němu mrtvolů stíny;... (Srov. Vybrané spisy K. Sabinovy, I, Básně, vyd. Jan Thon, 1911, 80 n.). Citát prý ukazuje, kde leží „die wahre Heimat des Gedichtes“.

Co se týče básně Nacht wird es, Králíkovo tvrzení o četných názvucích v tvorbě Sabinovč prostě neodpovídá skutečnosti. V celém Thonově souboru Sabinových básní lze totiž najít názvuk jediný, a to právě jenom v básni, z níž Králík vybral citát; a přitom je ještě pochybné, zda vůbec o takový názvuk jde. V Sabinovč nesrovnatelně neobratnějším skládání tvoří totiž pouhou epizodu vylíčení toho, jak o půlnoci dočasně ožvlému „mrtvolů polouhnilých pluku“ slibuje jinoch věrnost mrtvé milé na jejím hrobě. Těžké skladby se však potom přesune: hned příštího rána jinoch slib poruší a „na hřbitov nikdy nepřišel víc; / teď navštěvuje novou v městě milénku, / adieu, ty dívko na hřbitově venku!“ Tyto verše tvoří pointu epické kompozice. Naproti tomu Máchova báseň Nacht wird es je celá založena na líčení nočního reje příznaků. Přitom první strofa navozuje neurčitost rozvíjené představy v tom smyslu, že by mohlo jít jenom o personifikované útvary mraků a mlhy. Je tu tedy v zárodku naznačen postup, který

¹ Správně má být ovšem „lučely sosny vysokých jedlí... na rakvi...“, srov. II 78, 8–9 a vysvětlivku; Králík jednak cituje nesprávně podle Krěmy, opírajícího se, pokud jde o výraz ‚větve‘, o Kobrovo vydání, jež také výrazu ‚sosny vysokých jedlí‘ neporozumělo, jednak se dopouští vlastní chyby – tím u něho došlo ke kongruenci mezi citátem z Anmerkungen a z Viasila ve výrazu ‚větve‘ a v instrumentálu ve výrazech ‚nad hrobem‘ a ‚nad rakví‘.

je poté domyšlen a dotvořen v prvním intermezzu Máje. Tak se rozplývá opora pro tvrzení, že báseň domněle Sabinova (Nacht wird es) posiluje důkaz o apokryfním původu Anmerkungen.

Nepřesvědčivé jsou také zmíněné juxta pozice příslušných míst z Anmerkungen a z Viasila, které mají podporovat Králíkův soud o tom, že v Anmerkungen jde o „krajinařské cvičení“ atd. Juxta pozice je totiž jednak založena toliko na podobnosti slovních spojení, jež jsou nadto zcela běžná v romantické literatuře při líčení bouřlivé scenérie, jednak je v daném kontextu dokonce věcně nesprávná: zatímco ve Viasilovi se za černé mračno skryl měsíc, v Anmerkungen bylo měsíc jen zřídka vidět „nad tichými vrcholy hor, z nichžto nejvyšší se v černých mračnech ukřivaly“. Domníváme se proto proti Králíkovi naopak, že vyspělejší, rozvinuté a vnitřně soudržné líčení v Anmerkungen nelze vyložit pouhým skladem nepřesvědčivě prokazovaných míst z Viasila. Vůbec není také pochopitelný Králíkův podiv nad nelogičností pasáže „milenska lkala...“, ani jeho otázka, o jaké pohřbené v Anmerkungen jde. Jeho podiv mohl totiž vyplynout jen z představy (vycházející z neúplného citátu) o milence lkající nad jakýmsi hrobem, zatímco z kontextu je zcela zřejmé, že v obrazu skučícího vichru funguje lkající milenska toliko jako predikát, nikoli jako jádro příměru. O jaké mrtvé jde, vysvětluje přece text Anmerkungen dokonale sám o sobě. Motiv utonulých plavců se v něm vrací z prvního odstavce celého líčení, přičemž je ve své variaci v druhém odstavci zapojen do obrazu odcházející bouře, který se při rozboru rovněž jeví jako vnitřně zcela sourodý.

V opakovaném motivu přírodní scenérie se objevuje výraz ‚rouška‘, který je často doložen v Máchově díle. Má-li být text Anmerkungen apokryfní, je na místě kontrolovat výskyt téhož výrazu v tvorbě údajného původce tohoto apokryfu. V Sabinových básních se ‚rouška‘ vyskytuje toliko jedenkrát, zatímco ve stejné metaforickém významu se objevuje čtyřikrát výraz ‚roucho‘, jednou dokonce ‚truchloroucho‘, a osmkrát ‚závoj‘, a to i v té fázi Sabinovy tvorby, v níž měly časově podle Králíka vznikat máchovské apokryfy. Pokud pak jde o Sabinovu prózu, lexikální archiv Ústavu pro jazyk český ČSAV zachycuje výraz ‚rouška‘ třikrát, z toho však jenom jednou ve významovém odstínu, který se blíží obraznému užití Máchovu. Domníváme se tedy, že toto zjištění opět posiluje pochybnost o průkaznosti Králíkova tvrzení.

Zbývá ještě otázka, zda se obměňovaným motivem hrobu ve vodní hloubi, který tvoří součást líčení odcházející bouře, Anmerkungen naopak proti Králíkovu názoru nezačleňují do kontextu díla Máchova. Zjišťujeme, že skutečně tato základní představa, ať už jako dílčí motiv,

nebo rozvedena v celou skladbu, je zpracována v těchto nepochybně Máchových skladbách: Romance (variant Dítě), Syn mlynářův, Mních (Číslo předposlední, v. 216–219), Budoucí vlast, Máj (závěr 1. zpěvu), a také Cikáni (II 267, 12); kromě toho se v Bratřích v obraze slunečního západu (I 259, 42–46) vyskytuje představa realizovaná dokonce týmž slovním spojením jako v citovaném místě v Mnichu („mokrý hrob“). Bezpochyby sem patří také motiv dočasného pohřbu Honzy Nebojímse v řece (Křivoklad; II 36, 24 a další). V Sabinových básních se tento motiv objevuje na třech místech: jako pointa skladby Cizinec (1838), která však zřejmě vznikla skladem některých parafrázovaných motivů z Máje a z Mnicha, dále v básni Vínek panenský (1839), rozbředlém to ohlasu onoho typu folklórních písní, v nichž dívka utone lovic ztracený věnec, kde podobným motivem báseň vyznívá, a konečně v první půli Bertiny písně v novele Poutník (Květy 1845), která sem jen vzdáleně hledí motivem utonulé labutě. V prvním případě eventuální argumentace existencí sledovaného motivu u Sabiny, autora údajných máchovských apokryfů, neobstojí už proto, že Sabinův text je pozdější než autentické pasáže v prokazatelném díle Máchově. Váhu by totiž měly jenom ty skladby obsahující tento motiv, které nejsou od Máchy odvozeny. Co se týče druhého a třetího případu, Sabinovy skladby se prací s tímto motivem naprosto odlišují od uvedených básní Máchových. Vidíme v tom tedy opět potvrzení našich výhrad proti tvrzení, že je Sabina autorem Anmerkungen, v nichž je třeba motiv „mokrého hrobu“ daleko pravděpodobněji pokládat za představu Máchovu, která se v jeho díle objevuje s naléhavou návratností. Jak se zdá, Králík si uvědomuje fakta, kterými zde argumentujeme, když konstatuje, že „v období od Mnicha k Pouti krkonošské se Máchovým hrdinům země propadá v zdáních, nezbyvá jim nic než „mokrý hrob““ (DM, 82), ale nic z té skutečnosti pro Anmerkungen nevyvozuje.

Shromážděné poznatky a kritika Králíkových hypotéz vedou tedy k závěru, že se Anmerkungen po všech stránkách nenásilně začleňují mezi Máchovy autografy.

3 *Seid mir gegrüßt...* – citát z Ossiana vypsál Mácha z povídky Ernsta von Houwalda Wahnsinn und Tod, Ein Bruchstück aus meinen musikalischen Wanderungen (v záznamu „Der wahnsinnige Harfner...“, což je motiv z této povídky, Mácha uvádí její titul ve znění „Tod und Wahnsinn“), otištěné v 1. svazku Houwaldových Erzählungen, který vyšel ve Vídni r. 1826 jako 58. svazek sbírky Neueste Männerbibliothek (muz. sign. 54 I 64, sv. 58).

14 *Ossian, wie er am sturmbewegten Meere stand...* – obraz je inspirován rovněž Houwaldovou povídkou: Máchův keltský bard vystupuje podobně jako Houwaldův šílený harfeník zmíněný výše. Právě tak je následující scéna s pěvcem na Vyšehradě *Böhmens letzter Sänger...* reminiscencí na závěrečnou scenerii Houwaldovy povídky, kde hořící zámek osvětluje skotské jezero. Ústřední představa duchů táhnoucích nad pěvcovou hlavou v oblacích má svůj původ rovněž v Houwaldovi, kde se však zakládá na obraze, který se několikrát vrací už v Ossianových básních. Odtud jej převzal i Walter Scott do své básně *Poslední minstrel*, z níž si Mácha kromě jiného vypsál právě tento motiv, srov. Ž, rkp. str. 38 (*Er sah an den Strahlen...*, zde str. 113). Na ossianovské představě rozvinuté Houwaldem se zřejmě zakládá zejména pointa Máchovy básně *Ó harfo dávnověká* (I 128 n.). Janský kromě toho připouštěl možnost, že představa vzdáleného hukotu včel v téže básni souvisela s posledními verši citovaného úryvku z *Ossiana*. Protože pro něho byla souvislost básně *Čech* s fragmentem *Anmerkungen* tak zřejmá, že podle ní dokonce fragment datoval, viděl též souvislost této básně s básní *Ó harfo dávnověká*, jejíž vztah k záznamům *Anmerkungen* je ovšem nepochybný. Souvislost obou básní se pro Janského zakládala rovněž na motivu hučících včel; tuto podobnost však považujeme jenom za zcela vnějškovou, slovní.

23 *Hrozislav Vršovský* – Paprocký v 3. knize *Diadochu* (O stavu rytířském) má na str. 5 n. odkaz na Hájka, který v *Kronice české* na citovaném listu připomíná Rohovice, syna Hrozislava Vršovce; Rohovic byl prý odbojný správce českého knížectví za doby *Vojenovy nemoci*. O Hrozislavovi nejsou u Hájka žádné zprávy. Jsou tu však na několika místech rozvedeny akce Vršovců, usilujících o získání knížecí moci. Není tedy jasné, jakou úlohu měla hrát postava Hrozislavova v zamýšlené práci Máchově. Z poznámky *Vršovci* lze však vysuzovat, že tu jde o první svědectví Máchova zájmu o tematiku budoucího dramatu *Bratři*.

10, 13 *vichr ve větvích skučel, jako kdyby milenka lkala nad hrobem...* – srov. 2. kapitolu *Viasila*, začátek odstavce „*Smutně nad nimi hučely...*“ (II 78).

18 *Miláda* – snad postava ze zamýšlené hry *Boleslav*.

20 *Elbor* – pěvec téhož jména je také postava v Máchově zamýšleném dramatu *Bratrovrah* (srov. I 254).

POZNAMENÁNÍ

II Autograf s tímto názvem, doloženým jako termín též v podtitulu Částky první rukopisného fragmentu tradičně označovaného Vpřevod (*R30*, srov. I 129), tvoří rukopisný sešitek form. 19,5 × 12,3 cm, uložený v depozitu Umělecké besedy v literárním archívu PNP. Sešitek, který vznikl sešitím pěti do sebe vložených dvoulistů, má 20 stran, z nichž 15 stran, tj. strana třetí až sedmnáctá, jsou autorem číslovány a popsány (1–15). Text je psán kurentem a latinkou, ze začátku úhledně, takže není vyloučeno, že jde o přepis, od číslované stránky 6 jsou záznamy psány zběžněji. Touto proměnou vnější faktury se rukopis zcela podobá jiným Máchovým rozsáhlejšími autografům, jako je Deník z roku 1835 a zejména Zápisník. Na první straně sešitku je latinkou nadpis *Poznamenání* a stránka je kromě toho popsána náhodně rozhozenými slovy nebo zlomky slov, které více nebo méně připomínají cvičení ruky a písma. Kaligraficky jsou napsána latinkou a větším písmem slova *Díla* (7 ×) a *Díl*, latinkou dále slova nebo zlomky slov *Ign*, *D*, *Díla*, *díla jeho*, *všecka práce*, *Darmo*, *darmo*, *Končelík*¹, kurentem slova a zlomky slov *darebák*, *darbe*, *dasteht*, *wofür*, *halten*, *díla*, *Pres bys*, *das*, *da*, *de*, *(dasteht)*, *sie denn den*. (Reprodukce na obrazové příloze č. 2.) Stojí za pozornost, že slova *Díla* a neúplné *Díl* připomínají budoucí označení na titulní straně Zápisníku, jakož i to, že k ostatním slovům a jejich zlomkům se objevují obdoby v nesporném autografu *MS* (srov. zde komentář na str. 383), jakož i v zápisníkovém zlomku *R 58* (srov. zde komentář na str. 458). Na poslední stránce sešitku jsou kresby tužkou. Nejhořejší z nich je fragment vlevo hledicího profilu (čelo a nos), pod ní je úplný mužský profil, provedený ostrou obrysovou linkou, nejdoleji pak prokreslený profil hlavy s poprsím (reprodukce v Českém bibliofilu 11, 1939 – nejdokonalejší, ale s nepřesným popisem –, ve Věčném Máchovi, v knize Malý-Novotný, Návrat K. H. Máchy – s nepřesným popisem – a v Životopise). Všecky tři kresby představují téhož muže ve zpodobení postupně zdokonalovaném. V kresbě identifikoval K. Janský s pomocí prof. dr. Jiřího Malého Máchův autoportrét.

Pokud jde o úpravu, mají *Poznamenání* charakter rubrikovaného zápisníku, členěného téměř veskrze (s výjimkou záznamů na str. 12 až 14 a 15, tj. pasáží od slov „Jako stíny oblaků“ po slova „Der stand-

¹ Josef Končelík ze Kbelnic studoval r. 1833 s Máchou v 1. ročníku práv.

hafte Prinz von Calderon“ a od slov „Ein heitrer Greis“ po slova „Rudolfs Todeskämpfe“) jednak vodorovnými čarami za záznamem nebo za oddílem, jednak svislými čarami na vnějším okraji. V okrajových rubrikách takto vzniklých jsou heslovité tituly jednotlivých oddílů (poznámenání). Tyto tituly především označují původ výpisků, a to tak, že citují přímo název excerpovaného díla (např. *Montrose von W. Scott*). Záznamy, které mají povahu reálií pro Máchovy vlastní práce, jsou označeny např. jako *Poznámenání k truchlohře Král Fridrich*. Výpisky citátové povahy (jejichž vztah k Máchově tvorbě není však vyznačen a nelze jej ani přímo určit) mají záhlaví *Poznámenání vlastní*, tj. poznámenání ve vlastním slova smyslu, excerpta. Náčrty k Máchovým pracím nesou po straně jejich titul, např. *Bratři*. Heslo *Legenda* označuje plánovanou četbu, *Allgemeine Wahrheit* a *Varia* končící sentence a výroky pro Máchu nějak zajímavé a důležitě. Údaje z postranních rubrik tiskneme kurzívou. Poznámenání se končí na str. 15 těsně dole záznamem ze Scottova románu *Braut von Lammermoore*; stránka 16 zůstala tedy prázdná, právě tak jako dvě strany zadního listu obálky. Vysvětlení je patrně v tom, že Mácha považoval Poznámenání neúplným záznamem z románu *Braut von Lammermoore* (viz dále) za uzavřená.

Krčma a po něm Janský datovali Poznámenání podle skic k Viasilovi a k Bratřím do rozhraní let 1831 a 1832, nejdál do první poloviny roku 1832. Dešifrované slovo *klř* (srov. dále str. 378) však dovoluje přesně stanovit terminus post quem, tj. po 2. srpnu 1832. Tím se Poznámenání posouvají do blízkosti Zápisníku.

Poznámenání byla známa už Sabinovi a Arbesovi. Poprvé je otiskl Benj. Jedlička v LF 50, 1923, 42 n.; v otisku se snažil o co nejvěrnější reprodukci značek, jimiž Mácha na str. 5–9 označoval přesuny a vsuvky. V poznámkách Jedlička identifikoval správně Máchovy výpisky z Herdera na str. 2–4.

Králík (Časopis Maticе moravské 77, 1958, 354 n.) vyslovil názor, že s krajní pravděpodobností „ztratíme Poznámenání jako svědectví o tvůrčí práci Máchově, avšak získáme je jako dokument spisovatelských snah Sabinových r. 1834“.¹ Tento názor dokládá řadou svých argumentů. Především juxtapozicí úryvku z Oldřichovy promluvy „Mračno se nese nízko při zemi...“ (srov. zde str. 16 n.) a motivického

¹ V knize Pouť krkonošská (str. 28) o autentičnosti Poznámenání ještě nepochyboval. Na základě blíže neurčených kritérií datoval Poznámenání „do druhé poloviny r. 1832, nejspíše až do doby poprázdňinové“; jeho tehdejší datace se tedy shoduje s datací naší, která má ovšem věcnou oporu (srov. výše). Králík na téže místě dokonce připouštěl, že se Poznámenání a Zápisník nějakou dobu překrývaly.

záznamu „Co bouřlivé mračno...“ (srov. zde str. 22) s příslušnou pasáží Křivokladu (II 41, 26 n.), podobně pak juxtapozicí záznamu „Jako stíny oblaků...“ s korespondující pasáží Pouti krkonošské (II 110, 4-6). Vyvozuje z nich, že texty Máchových próz jsou primární, záznamy v Poznamenáních pak jejich epigonské parafráze z ruky Sabinovy.¹ Argumentování pouhými juxtapozicemi, podpírané jenom nepřipouštěním možnosti, že jde naopak o postupné propracovávání textu, není přesvědčivé. Důkaz, že Bratři jsou dílo Sabinovo, jimž se tento Máchův epigon „pokusil soutěžit s Máchou“, vidí Králík v tom, že motivy Oldřichovy promluvy „Mračno se nese nízko při zemi...“ a „Všude tma...“ jsou nesourodé v kontextu Poznamenání, dále v tom, že Boleslavova vina je v Poznamenáních dokonale nejasná, a konečně v tom, že v Boleslavově genealogii je zmatek (v Poznamenáních je Boleslav otcem Jaromírovým a Oldřichovým, kdežto v *Ž* a ostatních fragmentech je jejich bratrem). Pokud jde o koncepci Bratří, je ji ovšem podle našeho názoru nutno předpokládat už ve stadiu náčrtů, ale její konkretizace v rozvrhu jednotlivých jednání se naopak teprve ustalovala, jak o tom svědčí změny v zařazení jednotlivých výstupů do aktů, obdobně v obou hlavních pramenech, tj. v Poznamenáních a v *Ž*. Je-li tomu tak, není nic nepřírozeného, že se vedle sebe octly nesourodé motivy a že se mohl změnit i údaj o příbuzenském poměru mezi členy Přemyslova rodu.² Na rozdíl od těchto nesourodostí konstatujeme naopak, že je výrazná kongruence v motivu Boleslavova předstíraného šílenství, jak jej exponuje náčrt dramatu v Poznamenáních i v *Ž*. Dále zjišťujeme, že náčrt a poznámky k Bratřím v Poznamenáních i v *Ž* spojuje průběžný motiv mlhy, který ve výpisu v *Ž* na rkp. str. 9 Mácha sám přímo vztahuje k Bratřím (*Bratři. Jaromír*; srov. zde str. 36). Co se týče nejasnosti Boleslavovy

¹ Co se týče juxtapozice záznamu „Co bouřlivé mračno...“ a příslušné pasáže z Křivokladu, soudíme, že záznam z Poznamenání má stylovým biblismem i motivem mlhy mnohem blíže k II. a III. oddílu prózy *Návrat* (II 124 n.) a že motivem mlhy zcela zapadá do dalšího kontextu Poznamenání (srov. zde dále str. 377). Z Králíkova podání v citované studii (str. 367) ovšem námi zdůrazňovaná obdoba nevyniká, protože Králík ze záznamu „Co bouřlivé mračno...“ vypustil jeho velmi charakteristickou poslední větu. Vzhledem k tomu také ztrácí na přesvědčivosti další Králíkův závěr: protože pasáž „Co bouřlivé mračno...“ podle něho „přešla do začátku *Cikánů*“ a protože se domnívá, že odhalil sabinovský původ Poznamenání, soudí, že „text celého tohoto románu, počínaje hned vstupní apostrofou, podlehl dalekosáhlé posmrtné úpravě“.

² Hlavní pramen Máchův, Hájek, mluví o Jaromírovi a Oldřichovi jako o Boleslavových synech. Naproti tomu W. A. Gerle ve svých zpracováních této látky (viz dále str. 372) označuje všechny tři jmenované osoby jako bratry. Je tedy také možné, že Máchovo kolísání je důsledkem interference údajů Hájkových a Gerlových.

viny, nelze nevidět, že ve fragmentech Bratří je nejasností víc, například v jakém vztahu k nim jsou odkazy na scény ze Shakespearových dramát nebo jaký je vztah Jitky k Heroušovi. Všecko to je právě dobře vysvětlitelné fragmentární povahou Bratří, zatímco Králík svým zdůrazněním nesourodosti motivů postupuje tak, jak by bylo na místě při analýze definitivně koncipovaného dramatu.

Výpisky ze Scottových románů, zejména z jeho *Opat*, vysvětlil Králík tak, že „Sabina pod vlivem Máchova příkladu zatoužil stát se historickým novelistou a pustil se do studia W. Scotta“. Že výpisek ze Scotta „Still, du kläffender Hund...“ je v genetické souvislosti s pasáží Křivokladu „Nevřešti, babo!“, Králík nepochybuje. Vykládá však věc tak, že Sabina, který dobře znal Křivoklad, zapsal do Poznomenání toto místo ze Scotta jako doklad jeho vlivu na Máchu. Bylo by pak ovšem třeba vysvětlit, proč šlo Sabinovi o tento doklad, když prý v témže autografu, tj. v Poznomenáních, jednak toužil „stát se historickým novelistou“, jednak se i v dramatu „pokoušel soutěžit s Máchou“. Kromě toho zaráží na Králíkově argumentaci, že se pro důkaz Sabinova autorství výpisků ze Scotta spokojil s rozbořením jediného z nich. Bylo by totiž třeba přinejmenším vysvětlit, jak se s tímto jeho autorstvím shodují české přípisky k excerptům z téhož románu, zejména nově dešifrované *Klč*, u něhož prokazujeme těsnou souvislost s Máchovou biografií (srov. dále), a jaký je význam zvýrazněného hesla *Zigeuner*. Kromě toho se v Poznomenáních projevuje nápadná obdoba s jinými Máchovými autografy v tom, jak v náčrtech zvlášť označuje místa, která mají být později propracována; tak na začátku synopse k Bratřím (rkp. str. 5, zde str. 16, ř. 5 a 7) dvakrát připojil heslo (*Popis.*), obdobně pak na začátku výpisku ze Scottova *Opat* (rkp. str. 9, zde str. 20, ř. 26 a 29) naznačil, jak si představuje využití podnětů z této četby při koncepci Karlova tejna (*Früher ist das Leben der Mönche..., Das Kloster und die Lage des Ortes... zu beschreiben*; podtrženo námi). Srov. zde také str. 358.

Králíkova pochybnost o Poznomenáních se konečně obrací k vnější podobě textu, který je podle něho v náčrtcích Bratří chaotický a v tom bez obdoby v nesporných Máchových autografech, hlavně svým labyrintem písářských značek. Proti tomu namítáme, že palcografická odlišnost Bratří od ostatních autografů Máchových není tak naprostá, jak by snad mohlo vyplývat z Králíkova popisu: margo v Poznomenáních má obdobu např. v *R12* a v *MS*, oddělování jednotlivých náčrtů kratšími nebo delšími vodorovnými čarami je obdobné jako v *Z*, zařazovací značky se vyskytují i v jiných Máchových auto-

grafech, např. v Anmerkungen, v *R12, MS* a v Deníku na cestě do Itálie.

Další období mezi Poznámkami a zejména Zápisníkem je možno konstatovat ve stejném charakteru autorské práce s texty, jakož i v tom, že na týchž stránkách se v obou zápisnicích objevují záznamy zapísané nápadně odlišným písmem (nejen pokud jde o střídání latinky a kurentu, rychlopisu a úhledného čistopisu, ale i pokud jde o sklon, těsnost a podobné znaky písma); srov. například str. 5 a 7 n. Poznámání a rkp. str. 54 a 55 Zápisníku.

Čeho si Králík nevšiml vůbec, jsou údaje o zařazení fragmentů jednotlivých scén dramatu do jednání: v Poznámkách i v Zápisníku jsou totiž naprosto nepochybně psány jednou rukou. Jestliže by byla Poznámání autografem Sabinovým, byl by musel Sabina tyto údaje vepsat rovněž do *Z*, a to pochopitelně až po Máchově smrti. Rovněž až ze *Z* by byl mohl zjistit, že Boleslav má v důležitém výstupu předstírat šílenství, a konečně až z autobiografického záznamu v *Z* by byl mohl nabýt povědomost o Máchově výstupu na Klč a tím posílit „máchovství“ příslušného výpisu z W. Scotta v Poznámkách. Že by totiž byl býval již za Máchova života tak podrobně zasvěcen do jeho tvůrčích plánů i do biografických detailů, nemáme nikde dosvědčeno. Padá tedy v každém případě Králíkův názor, že Sabina Poznámkami už v r. 1834 konkuroval s Máchou. A protože ani jinak Králík přesvědčivě neprokázal apokryfní povahu Poznámání, patří tento zápisník, svým způsobem podpírající též autentičnost Anmerkungen, i nadále do kritické edice Máchova díla.

2 *Poznámání k truchlohře Král Fridrich* – Pramenem pro všechny tyto výpisky byla Pelcova německá verze Voigtových Effigies, tj. *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler...*, 1. díl, 1773. Mácha odtud přebral i odkazy na literaturu, o níž se opíral autor Effigies. Škrtnuté krácené slovo „durch“ za výrazem „v Kölnu“ ve výpisu o Questenbergovi uvádělo v předloze podrobnější údaje, z nichž je v Máchově textu zpracován regist. Za posledním výpisem, končícím letopočtem 1632, je v autografu středník.

12, 23 *Amos Comenius...* – Herder, Briefe (1796–1797), sbírka 5, dopis 57.

14, 2 *Nichts kann regieren...* – Herder, tamtéž, týž dopis; Komenského myšlenka o sebevládě je blízka „Hlavní idea“ v dramatu Bratři (srov. zde str. 19).

6 *Riegers Geschichte...* – Herder, tamtéž, v poznámce k témuž dopisu.

9 B. – *alles bliob schwankend...* – Herder, tamtéž, sbírka 1, dopis 10, označený jako „rozhovor po smrti císaře Josefa II.“. Takzvaní deisté byli náboženští blouznivci z východních Čech, kteří se po vydání tolerančního patentu odmítali dát zaregistrovat k některému ze čtyř povolených vyznání. Z hlediska Josefa II. tím odmítli poslušnost státu a ohrozili veřejný pořádek. Nařídil proto r. 1782 jejich deportaci do Sedmíhradska. Drastičnost, k níž přitom docházelo, jej pohnula k tomu, že po roce rozhodnutí odvolal; napříště měli být zatvrzeli sektáři donucováni k povolnosti bitím.

15, 2 O *Östreicher...* – Herder, tamtéž, sbírka 1, dopis 9.

8 *Hat wohl ein Volk...* – Herder, tamtéž, sbírka 1, dopis 10. Tak jako ve výpisku o blouznivcích vytykal Herder císaři, že porušoval principy humanity a vyhlášené tolerance, zde mu vytyká nesnášenlivost k národním jazykům jeho říše. Otazníkem za slovy „ein Volk, das unkultiviert ist“ se však Mácha distancoval od Herderovy charakteristiky lidu, kterou musel v této souvislosti vztahovat také na Čechy.

16, 4 *Truchlohva Oldřich, Boleslav* – Záznamy pod tímto heslem vepsané na rkp. str. 5 pokračují (přerušeny dvojverším s nejasným nadpisem *Hříš-*) dalšími náčrtu sdruženými pod záhlavím *Bratři*, vepsanými na stranách 6–9, a tvoří s nimi jeden celek. Podle rázu písma, v němž lze rozlišit v každé z obou částí neméně než šest různých odstínů, vznikaly záznamy na pokračování. Přitom zároveň vzhled některých úseků, zejména krasopisný začátek a pasáž s Oldřichovou promluvou „Mračno se nese nízko při zemi...“, nasvědčuje tomu, že tato místa byla opsána z konceptu (viz obrazovou přílohu č. 3). Jak se Mácha k náčrtům vracel, některé motivy obměňoval, popřípadě rozšiřoval. Přitom různými značkami měnil jejich pořadí a naznačoval, kam patří dodatečné vsuvky. U dvou motivů na str. 5, které se opakují na str. 6, upozornil na toto opakování značkami „\“ (verte), aniž přitom škrtem zrušil původní verzi a tak naznačil, kterou z verzí považuje za konečnou. Po příkladu Jedličkova prvního otisku se Janský v Díle III, 59 n. snažil značky reprodukovat; přitom nedůsledně dbal Máchových pokynů o zařazení doplňků, nepřihlížel pak vůbec k těm Máchovým pokynům, kterými autor pomocí značek stanovil přesuny v pořadí jednotlivých motivů a scén. Janský tedy reprodukuje zhruba pořadí záznamů tak, jak za sebou vznikaly. Naše vydání podává text v té podobě a v tom pořadí jednotlivých fragmentů, jak je lze jednoznačně určit podle Máchových pokynů pro konečnou redakci existujícího náčrtu. Tím se nedubluje pokus o rekonstrukci celého dramatu, který byl proveden v 1. svazku těchto Spisů, protože tam se při něm užilo i všech ostatních textových pra-

menů. Nové studium autografu opravilo a zpřesnilo text na některých místech, někde jej nově interpretovalo; proto se na některých místech znění v tomto svazku odchyľuje od textu ve svazku prvním. Srov. též komentář k fragmentu Bratří v Ž, zde str. 427. – Pro představu o sledu záznamů v originále podáváme následující přehled: Na straně 5 psal Máchas souvisle po slova „vyvyšujíc hloubi mračen“ (str. 17, ř. 2–3). Poté s odkazovacím znaménkem připojil vsuvku „Dovrávora ... nedostačí“ (str. 16, ř. 26–27). Následuje text i s dvojverším „Hříš-“. Pasáže „Kde Jaromír přivítá Oldřicha, jest Břetislav v kapli na modlitbách“ (str. 16, ř. 15–16) a „Jaromír v zahradě ... co tak draze vykoupil“ (str. 17, ř. 4–5) jsou obtaženy uzavírací čarou. Význam těchto vyznačení zůstává nejasný. U motivů „Hned nepojde střelený Oldřich...“ (str. 16, ř. 25 n.) a „Oldřich ku konci...“ (str. 17, ř. 6 n.)¹ jsou po levé straně znaménka .\` (vertce) a na pravém okraji odkaz *Sl. 6*. Oba motivy jsou rozvedeny na takto označené rukopisné straně, kde je opět odkazovací znaménko .\` a poznámka *Sl. 5*. Na straně 6 následují tyto části textu: „Oldřich stojí... opona spadne.“ (str. 20, ř. 3–20). V ř. 13–14 za výrazem „volá jej na“ je slovo „věčnost.“, které je podtrženo a vpředu označeno křížkem; tato značka je zařazuje na místo stejně označené za větou „Což kdyby mně zavzněl?“ (ř. 14). Následuje odstavec „Před lesem ... skleslou pozdvihne zem“ (str. 17, ř. 12–21), který přesahuje na stranu 7, je rovněž obtažen uzavírací čarou a na konci po pravé straně označen znaménkem x, které sem přezazuje příslušné místo ze strany 9. Strana 7 dále obsahuje „Hlavní ideu“ (str. 19, ř. 21–23) a odstavec „Herouš v zahradě...“ (ř. 24–29). Následující odstavec „Předtím (Jitka...“ je uveden znaménkem v podobě obráceného vykřičníku, ke kterému se však v náčrtu obdobné odpovídající znaménko už nevyskytuje, a je zakončen značkou, která odstavec předsunuje před pasáž „Oldřich stojí u okna...“ na straně 6 (str. 20, ř. 3 n.). Dále je na straně 7 odstavec „Boleslav přišed...“ (str. 17, ř. 22 n.) i s následujícími verši, které pokračují na straně 8 a končí na straně 9 veršem „Odpuštění! – odpuštění!“ Následuje dvojverší „a po dlouhé, strastné době / nová rozkoš ňadra plní“ (str. 19, ř. 10–11), opatřené značkou, která je zařazuje za verš „zlaté hvězdy v kole plynou; –“, a dále scénická poznámka „(Sklesne ... skoná!)“

¹ Dva lexikální jevy citovaného motivu jej zapojují do souvislosti s Máchovými autentickými texty: sloveso „pojití“ (srov. Deník na cestě do Itálie, zde str. 280, ř. 5, a dopis XVIII, zde str. 329, ř. 21) a verbální adjektivum „střelený“, jehož je tu užito ve významu kompozita „postřelený“, podobně jako v písni Letěly koroptve plaché (I 146, 3) je ho ve výrazu „střelená rána“ užito ve významu „vystřelená“. Srov. zde také poznámku na str. 429.

(str. 19, ř. 19–20), rovněž znaménkem zařazená na konec vršované pasáže. Na samém konci skic k dramatu *Bratři* je odstavec „Boleslav již leží... Zdalíž znám tu síň atd.“ (str. 17, ř. 12 n.). Byl původně napsán (*Doda[tek]*) *Na straně* 7. x. Tato poznámka zařazující text za odstavec „Před lesem...“, končící touto značkou, byla dodatečně zpřesněna novým znaménkem, vsouvajícím tento odstavec do kontextu na straně 7 za odstavec „Boleslav přišel ... sklesne a dokonává“ (ř. 23–25), kde je na konci korespondující značka a po straně přípisek *Sl. g.* Přitom ještě odstavce „Boleslav přišel...“ a „Boleslav již leží...“ byly uvedeny korespondujícími znaménky, z nichž první je přeškrtnuto jednou čarou, druhé dvěma čarami. (Viz obrazovou přílohu č. 4.)

Téma *Bratři*, opírající se o údaje Hájkovy kroniky, zpracoval před Máchou pražský literát W. A. Gerle. Máchova znalost Gerlových literárních prací je dosvědčena v *Provodu (R30)*, kde pod charakteristiku děl o obyčejích, zvyklostech, povaze, mravech a způsobech lidu slovanského dokonale spadá jeho *Historischer Bildersaal der Vorzeit Böhmens (Skizzen und Begebenheiten aus den Tagen früherer Jahrhunderte, Momente aus der Volks- und Herrschergeschichte, Biographien und Charakterzüge berühmter und berechtigter Männer und Frauen, Sagen und Legenden des Königreichs Böhmen, I–III, Praha 1823–24)*, který mimo jiné obsahuje svatoivanskou a svatovojtěšskou legendu. Pokud jde o téma týkající se zápasu o trůn mezi Přemyslovci a Vršovci, zpracoval je Gerle dvakrát, a to jednak jako novelu *Jaromir und Udalrich* v časopise *Der Kranz oder Erholungen für Geist und Herz*, 1823, sv. 3, č. 1–12, jednak jako tragédii *Jaromir und Udalrich, Herzoge von Böhmen*, která byla provozována v Praze v létě roku 1827. Knižně drama nevyšlo, avšak do doby, do níž klademe Poznámání, byly z něho otištěny dvě ukázky. První z nich, *Der falsche Freund (Fragment aus dem historischen Trauerspiele Die böhmischen Herzogsbrüder)*, vyšla rovněž v časopise *Der Kranz*, 1822, sv. 3, č. 8, druhá pak, *Der Wrsowecen Rache (Vorspiel zu dem Trauerspiele Jaromir und Udalrich, Herzoge von Böhmen)*, v *Monatsschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Böhmen* 1, 1827, sv. 2 (August), str. 1 n.¹

S údaji Hájkovými zachází Gerle značně volně a v dějových motivech Hájka vydatně doplňuje. Charaktery hlavních postav výrazně domýšlí a dotvořuje. Hlava Vršovců Kochan je zcela ovládán touhou zmocnit se trůnu jakýmkoli prostředky. Jaromír má rysy legendárního světce, Oldřich se potácí v rozervanosti mezi touhou po vládě na jedné

¹ Srov. A. Kraus, *Stará historie česká v německé literatuře*, 1902, 247 n.

straně, vědomím svých zločinů a strachem z věčného trestu na straně druhé. Vedle Kochana projevuje mezi Vršovci největší nepřátelství vůči Přemyslovcům Samoslava, rodem sice Přemyslovna, avšak provdaná za Vršovce, kterého její otec kníže Boleslav zabil. Rozkolísaný a nevyrovnaný Samoslavin syn Lubor, kterého matka a Kochan určují k budoucí vládě nad Čechami, trápí se marnou láskou k Jitce, ženě Břetislavově. Jedním z předáků Vršovců je Vyhon, který však projevuje pochyby nad katastrofickou protipřemyslovskou politikou hlavy rodu Kochana.

Na rozdíl od Gerlova vypracovaného syžetu nelze si z fragmentů Máchovy hry domyslet celkovou dějovou výstavbu. Nicméně charaktery některých Máchových postav prozrazují značnou obdobu s postavami Gerlovými, tak zejména Kochan ve vstupní scéně a Oldřich, který u obou autorů pronáší dlouhé monology osvětlující stav jeho nitra. Podobnosti jdou však ještě dále. Máchův Herouš totiž jak svou povahou (Mácha o něm výslovně říká, že „jako třtina od předsevzetí k předsevzetí se kloní“, srov. I 257 n.), tak svou láskou k Jitce jako by nastoupil na Luborovo místo. Vyhon, o němž Hájek neví a který je vzat z básně Oldřich a Boleslav v Rukopise královédvorském, vystupuje ve scéně Gerlova dramatu, otištěné v citovaném ročníku *Monatschriftu* v úloze výše popsané. Teprve tato skutečnost plně vysvětluje Máchovu narážku zde na str. 16 *Vyhoň Dub co Kent*, protože v obou dramatech, ať už je u Máchy straník Oldřichův, nebo u Gerla Vršovec, má obdobnou úlohu jako Kent¹, což Mácha naznačuje zřejmým začátkem nějaké jeho zamýšlené promluvy (Pravice má již slabáť opisovati tvá poručení) a celkovou charakteristikou jeho postoje k Oldřichovi.

Gerlovo zpracování jak v novelistické podobě (č. 6, str. 23), tak i v publikované divadelní scéně z roku 1822 obsahuje nápadně rozvedený motiv koruny, která symbolizuje Oldřichovu touhu po vládě. U Gerla ji Oldřich v noční vizi zahlédne na Jaromírově hlavě, u Máchy se tento motiv, ovšem s posunutím významu, objevuje ve fragmentu scény z II. jednání (I 269). Se zjištěním této obdoby není v rozporu, že provedení motivu je u Máchy shakespearovské (srov. dále). Konečně pak má Gerle velmi důležitou scénu – snad nejvíce odchylnou od podání Hájkova –, v níž se Oldřich smrtelně raněný Vršovcem trápí na prahu věčnosti úvahami o svých proviněních a nařiká nad ztraceným mírem srdce. Mácha zřejmě rovněž pomýšlel na obdobnou scénu, jak o tom svědčí trojí náčrt situace, kdy Oldřich uvažující nad

¹ Learův vazal, který se vyznačuje neochvějnou věrností k panovníkovi a riskuje i jeho hněv a trest vyhnáním, když se mu snaží zabránit, aby se ukvapeně dopustil nespravedlivého činu.

svým životem (v mém jen srdci pokoj není žádný, mír můj ztracen; I 274) a obávající se věčnosti je zasažen vrahovou střelou, avšak hned nezemře; měla následovat další jeho akce, která je však jenom naznačena ve variantách. Zjištěné období mezi pojetím Gerlovým a Máchovým nutně navozují otázku po genetické souvislosti, – jinak řečeno úvahu, je-li možné, aby byli mohli Mácha i Gerle nezávisle na sobě v tolika shodných závažných momentech domyslet to, co je snad potencionálně obsaženo v podání Hájkově. Domníváme se, že tomu tak není a že se Mácha ve své koncepci opřel o zpracování Gerlovo. Na rozdíl od jeho neobratně komponované a suše vyprávěné prózy i od dutě patetických scén dramatu prokázal však už v náčrtcích úsilí o vyšší úroveň; to je ostatně v souladu s Máchovým vztahem k jiným přejatým motivům a tématům. –

14 *Shakespeare. Viel Lärmen um nichts*... – Máchův odkaz se může týkat jenom 3. scény v V. jednání: Na rodinnou hrobku knížete Leonata zavěšují nápis oslavující jeho dceru právě ti, kdož ji krivým obviněním domněle připravili o život. Souvislost s koncepcí Bratří je v tomto případě nejasná. Avšak obdobně jako u náčrtu Bratří v Ž (viz zde str. 127 n.) je z této poznámky i ze zmínky o Kentovi zřejmé, že náčrt Máchova dramatu vznikl pod vlivem Shakespearových her. – 25 *Suckow vom Waldh.* – Heslovitý záznam (v Poznámkách: Suckow...; psaní s vypuštěným *c* ve jménu Suckow má u Máchy období), který interpretujeme jako: Suckow vom Waldhornisten, má povahu vsuvky. Jeho písmo má ráz poněkud odchylný od okolního kontextu, do něhož je záznam vsunut in lineam; je ukončen ozdobnou tildou, po níž následuje slovo *stírá*, psané malým počátečním písmenem a písmem, které jako by pokračovalo co do vzhledu v pasáži před vsuvkou, zvláště v posledním slově, které interpretujeme jako *mluví* (srov. obrazovou přílohu č. 3). Čtení *Waldh.* je zcela bezpečné. Při výkladu této zkratky je možno především myslet na lesní roh, oblíbený nástroj romantiků, který i u Máchy podkresluje scénérii například v *Máji* (v. 269 n.). Nabízí se však výklad jemnější a konkrétnější: V povídce *Die Liebesgeschichte* od Karla Adolfa Suckowa (UB Halle, sign. Dd 4975), jejíž název se čte v Ž na rkp. str. 28, zde na str. 84, spolu s údajem, že autor Posgaru je „anonym“, tj. pseudonym, vystupuje jako jedna z hlavních osob hornista mstící hanbu své sestry. Smrtelně zraní jejího svůdce, který se v noci před svou smrtí před tváří věčnosti vyrovnává se svým svědomím. Obdobá, která se jeví mezi výjevem v Bratřích a scénou ve zmíněné povídce, patrně zde rovněž není náhodná. Nelze ovšem říci nic bližšího o tom, jak by byl Mácha v dramatu tento heslovitý náznak rozvinul, protože o naznačených vztazích mezi

vraždicím Heroušem a Jitkou (srov. konec Heroušovy promluvy, I 266 n., a Ž, rkp. str. 54, zde str. 128) a mezi Jitkou a Oldřichem se z fragmentu nedá nic vyčíst.

20, 21 *Aus W. Scotts Abt...* – Scottův román četl Mácha podle Krčmy a Janského v překladu H. Müllera (Walter Scotts Werke, sv. 55–57, Vídeň 1827, muzejní sign. 100 b M 54), jehož každý svazek nově čísluje kapitoly. Situace je však složitější. Třetí odstavec výpisků (srov. níže Abt. Kühn...) svědčí jednoznačně o tom, že aspoň pro prvních 15 kapitol měl Mácha po ruce vydání stuttgartské (Walter Scotts sämtliche Werke, sv. 85–89, Stuttgart 1828, přeložil dr. Leonhard Tafel, muzejní sign. 100 b L 12), z něhož si vypisoval také místa z jiných Scottových románů. Také v tomto vydání je román rozdělen na několik svazečků (pět); proto kapitoly citujeme dále podle jejich číslování v originále. – Děj románu se odehrává v době občanských válek ve Skotsku za Marie Stuartovny, přesněji v době jejího věznění na hradě Lochlevenu. – 22 *Der Günstling...* – velmi volná parafráze pasáže z 3. kapitoly o výchově hrdiny románu Rolanda Gräme u lady Avenelové. Záznam, který má povahu obecně platné sentence, je uzavřen vodorovnou čarou. Titul díla, z něhož pochází, je však umístěn až v postranním rámečku, který přiléhá jen k následujícím výpiskům. Protože je výpisek *Der Günstling...* bezpečně identifikován, umísťujeme jej až za titul excerpovaného díla. – 23 *Das Gebäude...* – (celý odstavec je škrtnut tužkou) klášter Kennaquhair, pobořený v nábožen-ských válkách. V kapitole 13 v něm hledají Roland a jeho babička Magdaléna mnicha Ambrosia, který byl právě zvolen opatem. Na návštěvníky se vztahují slova *Sie klopfen an...* Od slov *Früher ist das Leben...* začíná Máchova vlastní poznámka ke koncepci Karlova tejna. Srov. závěr fragmentu *R16*, tj. staršího rukopisu této prózy, kde Mácha při líčení Viasilovy cesty na Zbraslav (viz II 299) použil Scottova motivu zpusťování kláštera. Motiv zřícení kláštera se objevuje rovněž v Pouti krkonošské (srov. II 110 n.). – 21, 2 *Abt. Kühn...* – charakteristika opata je téměř doslova shodná s předlohou, a to s překladem stuttgartským. Není zajisté bezvýznamné, že se Mácha přidržel této předlohy v neobyčejně ostrém odsudku katolicismu, ale vypustil přitom závěr pasáže, který kritiku náboženství do jisté míry oslabuje poukazem na vynikající osobní vlastnosti opatovy. Ve vídeňském vydání je pasáž, kterou si Mácha vypsál z vydání stuttgartského, překladatelem nebo metternichovskou cenzurou potlačena, takže z ní zbyl jenom zmírňující dovětek sympaticky charakterizující opata, který již Mácha ponechal stranou. – 11 *Die Mönche...* – (celý odstavec je škrtnut tužkou) pozměněný citát z počátku kapitoly 14.

Dodatkem v závorce Mácha opět naznačil užití motivu v souvislosti vlastního zpracování.

17 *Unruh'gen Schlummer...* – verš z mota ke kapitole 18 z básně Albion od blíže neurčeného autora. Výpisek, který má povahu samostatného motivu, je oddělen dvěma vodorovnými čarami. Tento citát je už spolu s dalšími výpisky z vydání vídeňského.

18 *Georg Douglas...* – syn pána hradu Lochleven. Z lásky k Marii Stuartovně se spojí s jejími přívrženci a dopomůže jí k útěku. V rozhodné bitvě, v níž je královnino vojsko poraženo, padne. Mácha ve výpisku shrnul jeho příběh tak, že ze Scottovy kapitoly 23 převzal vyličení Douglasovy duševní trýzně (vědomí marné lásky a snaha neprozradit vlastní podíl na chystaném královnině útěku) a navázal scénu jeho smrti z kapitoly 38; 31 *Roland findet den Abt...* – opat, rovněž přívrženec Marie Stuartovny, přestrojen za družiníka lochlevenského pána, podílí se s vědomím mladého Douglase na královnině útěku (kap. 28); 22, 1 *Der Hausmeier Dryfesdale...* – (text následujících tří odstavců až k hvězdičce za slovem Zigeuner škrtnut tužkou) lochlevenský majordomus si pro úklad na královnin život chtěl opatřit jed od místní čarodějky, kterou však byla přestrojená Magdaléna Gräme, u níž se soustřeďovaly snahy o osvobození královnino; protože prohlédla chystaný úklad, dala majordomovi neškodný lektvar. I nedokonaný zločin ohrozil čest Douglasů, a proto lady Douglasová pošle Dryfesdala k lordu Douglasovi, aby rozhodl o jeho trestu (Scott, kap. 34). S výjevem Dryfesdalovy smrti (Still, du kläffender Hund..., ř. 9) srov. Máchův Křivoklad, kap. 4 (II 32); 12 *Magdalene Gräme...* – výpisek z kapitoly 33 zachycuje scénu, ve které paní Lochlevenu vyslyší domnělou čarodějkou. Magdaléna Gräme se při ní dá poznat a v náboženském vzrušení vyjeví motivy svého jednání.

14 *Zigeuner* – Záznam, v autografu provedený nápadně odlišným větším písmem, má zřejmou povahu hesla. Vychází z výroku lady Douglasové, která označí Rolanda Gräme pro jeho pochybný původ jako cikáně (das nichtswürdige Leben eines Zigeunerbuben, kap. 31). V závěru románu se však na základě dokumentů o tajném, avšak legitimním sňatku Rolandova otce prokáže, že Roland je ze šlechtického rodu. Jde tedy o téměř totožnou situaci jako v románu Cikáni, kde rovněž hrabě z Borku posmrtně legitimuje mladého cikána jako svého syna. Tato interpretace Máchova heslovitého záznamu, otiskovaného dosud bez jakéhokoli pokusu o výklad, datuje přesně jeden z motivů rozhodných pro syžetovou koncepci Cikánů. (Viz obrazovou přílohu č. 5.)

15 *Es ist der Kön'ge Fluch...* – výpisek z mota, které uvádí 33. ka-

pitolu románu; Máchův trvající zájem o příběh Marie Stuartovny dosvědčují v ζ výpisky z dramatu Julia Slowackého, viz zde str. 136 n.

19 *Co bouřlivé mračno...* – Stylovým biblismem připomíná tento fragment II. oddíl prózy *Návrat* (srov. II 124). – Je pozoruhodné, jak často se počínajíc tímto fragmentem v dalších výpiscích opakuje motiv mlhy; není totiž vyloučeno, že frekvence těchto motivů nějak souvisí s koncepcí *Bratří* (srov. dále ζ , rkp. str. 9, zde str. 36).

23, 1 *Montrose von W. Scott* – Předlohou pro výpisky bylo patrně stuttgartské vydání románu (*Walter Scotts sämtliche Werke*, sv. 130 až 131, 1829, překladatel neuveden, muzejní sign. 100 b L 23); 2 *Allan...* – Allan M'Anlay, bratr pána hradu, na který se sjíždějí přívrženci Karla II., aby se pod velením hraběte Montrose připravili k boji. Scéna je ze 4. kapitoly. Projevy Allanovy, ke kterým dochází v jeho návalech těžkomyslnosti, považuje jeho okolí za věšty. Příčiny jeho duševních stavů se vysvětlují v příští kapitole: Allanova matka před jeho narozením utrpěla těžký duševní otřes nad smrtí svého bratra, drasticky zabitého z rodové msty tlupou psanců; *durch die Halle* – u Máchy: *durchs die Halle*; 5 *Darob ward er...* – moto ze Spensera se vztahuje k Allanově charakteristice; uvádí 5. kapitolu s výkladem o okolnostech jeho zrodu, které vysvětlují jeho povahové a duševní dispozice; 8 *Die fünf Galgen...* – šibenice s pěti viselci, exponovaná na počátku 12. kapitoly (číslyjeme průběžně podle originálu) jako symbol hrůzovlády skotského vrchního sudího markýze Argyleho, náčelníka protistuartovské opozice. Šibenici uvidí při vstupu do městečka rytmistr Dalgetty, kterého Montrose vypravil s poselstvím k Argylemu; 9 *Ranald zu den Bergen...* – Ranald, náčelník psanců, před svou smrtí citovanými slovy doporučuje do ochrany rodového ducha svého vnuka, kterého vysílá k dokončení rodové msty s napomenutím, aby si zachoval naprostou osobní svobodu a nezávislost na lidech a aby lidem odplácel podle toho, jak oni se chovají k němu (kap. 22); *im Nebel* – u Máchy: *in Nebel*. – Vydavatelé soudí, že také tyto výpisky z románu *Montrose* jsou svým způsobem ve vztahu ke koncepci *Cikánů*. Okolnosti Allanova narození připomínají duševní otřes těhotné ženy a jeho následky v *Prísaze* a v *Cikánech*. Ranald má obdobu ve starém cikánovi v tom, že pro oba se stane smyslem a úkolem života pomsta. Ranaldovy rady vnukovi jako by aspoň vzdáleně připomínaly rozhodnutí mladého Valdemara z *Borku* opustit společnost, do níž ho začleňuje jeho odhalený původ. Konečně postava rytmistra Dalgettyho, který sloužil za třicetileté války v různých armádách a který stále žvaní o svých válečnických činech, zejména je-li opilý, nabízí se jako jeden z modelů pro postavu vysloužilce *Bárty* (srov. též II 348).

13 *Jako stíny oblaků...* – konec odstavce srov. s Poutí krkonošskou (II 114) a začátek s Čelakovského básní *Opuštěná z Ohlasu písní ruských*: Letí oblaka přes lesy pusté / a luzní snové přes hlavy lidské, / ach, sledu za sebou nenechávají!

22, 24, 11 *Blumen, Sterne* – Obě znělky z Calderónovy hry vypsal Mácha z překladu Augusta Wilhelma Schlegela (Vídeň 1826, 60–61; muzejní sign. 98 K 166), kde jsou bez titulu; 15 *Blumentrauer* – u Máchy: *Blumetrauer*.

25, 1 *Karl der Kühne...* – Výpisky ze Scottova románu *Anne of Geierstein* pocházejí opět nepochybně ze stuttgartského vydání (sv. 7–11, 1830, překladatel neuveden, muzejní sign. 100 b L 26); 2 *Dum advesperascet ad mortem* – Mácha zapsal tato slova dříve, než si čarou na okraji připravil místo pro výpisky ze Scottova románu; z toho důvodu není zcela jisto, že záznam patří již k těmto výpiskům. Nemá totiž přímo oporu v textu románu, nicméně přiléhá dobře k jeho obsahu; buď jím Mácha charakterizoval náladu úvodních kapitol, v nichž se hrabata z Oxfordu octnou ve švýcarských horách za bouře v nebezpečí smrti, nebo se vztahují k předsmrtné situaci několika dalších postav, totiž vévody Karla, královny Margarety, zejména však hraběte Alberta Geiersteina, srov. závěr kapitoly 34; 3–4 *Die Nebel an den Bergen*. – *Das Steigen des Arthur ...* – Výpisky se vztahují k úvodním kapitolám románu. Hrabata z Oxfordu, otec a syn, vypuzení přívrženci lancasterského rodu, cestují v přestrojení za kupce z Itálie přes Švýcarsko k burgundskému vévodovi s politickým posláním v zájmu vypuzené královny Margarety. V nebezpečné situaci ve švýcarských horách se Arthur odhodlal sestoupit po zřícené skalní stěně, aby přivolal pro otce pomoc. Oba výpisky jsou doplněny údaji, kterými je Mácha spojil se svými zážitky vázanými na místa, jež navštívil. Slova *Noc atd. Šárka nebo u Sv. Ivana* zapsal jako pokračování německého textu a teprve potom, jak se zdá, připsal na své místo slovo *K(é)lč*. Toto slovo je psáno literami kurentními i latinkovými, a proto je interpreti doposud četli mylně (Krčma jako „Řeč“; pro Janského bylo slovo nečitelné, interpretoval je jako „K.eč“, dohadoval se znění „Křeč“). Vrch *Klč* byl Máchovi znám, srov. zde str. 219 (Z, rkp. str. 104). Přitom padá zvláště na váhu, že v *Poznamenáních cest*, kde je zmínka o Klči, fixoval Mácha vlastní zážitek z předchozí noci, který nápadně připomíná scénu s Arthurem ze Scottova románu (kap. 2). Vzhledem k praxi Máchových výpisků je možné, že výpisky aktualizované českými doplňky byly přípravnými záznamy pro využití v zamýšlených pozdějších pracích; 6 *Mein Vaterland...* – parafrázovaný citát ze 4. kapitoly. Pronáší jej tam starší hrabě Oxford v rozhovoru

s hrabětem Arnoldem Geiersteinem, který jako přesvědčený stoupenec švýcarské demokracie odložil šlechtický titul a pod občanským jménem Biedermann stojí v čele kantonu. Pozměněný a ze souvislosti Máchou vyňatý citát nabyl obecné platnosti, takže by jej bylo lze bez obtíží vztahovat i k českým dějinám. To, jakož i okolnost, že je ve výpiscích z románu věnována zvláštní pozornost politickým intrikám, připouští domněnku, že výběr výpisků je řízen koncepcí nějaké zamýšlené Máchovy práce týkající se českých dějin, zvláště když se uváží, že výpisky na prvních stranách Poznamenání obsahují materiál k dramatu z období Bílé hory; 9 *Der Priester von Sankt Paul* – hrabě Albert Geierstein, jehož Karel Smělý donutil, aby se stal knězem. Má vysokou hodnost ve fémovém soudu, dá popravit velitele města La Ferette, obsazeného Burgundany, a tím vydá město švýcarskému vojsku. Vystupuje na sněmu jako mluvčí opozice proti Karlovi, maří jeho dohodu s královnou Margaretou. Zahyne, jak to tušil (srov. výše vysvětlivku *Dum advesperascet ...*), když vykoná rozsudek fémového soudu nad Karlem Smělým; 10 *Die Herbergs...* – v jejím podzemí zasedá fémový soud nad hrabětem z Oxfordu, který byl lživě obviněn z urážky fémy; zachrání ho Albert Geierstein (kap. 18); 11–13 *Politische Gespräche..., Margaretha...* – Ve štrasburském dómu se setkávají hrabata z Oxfordu s královnou Margaretou přestrojenou za žebráčku. S její nabídkou spojenectví odcestují potom do ležení Karla Smělého, který je ochoten k vojenské intervenci v Anglii, jestliže Margareta přemluví svého otce Reného, aby Karlovi odstoupil Provinci (kap. 24). Obsah tohoto politického rozhovoru vede vydavatele k tomu, že v Máchově záznamu interpretují nečitelnou literu mezi slovy Provence a England jako zkratku spojky und (četl tak již Krčma). Sled obou záznamů je u Máchy přehozen, stejně jako u některých dalších poznámkových hesel. Charakter záznamu připouští dohad, že Mácha si po přečtení románu (z něhož v celém záznamu není žádný citátový výpisek) vyvolal v paměti hlavní momenty, které ho zaujaly, aniž přitom zachoval jejich dějový sled; 14–18 *Die Szene, wo Arnold..., Landtag* – Na sněmu v Dijonu (kap. 26) zamítli burgundští stavové Karlův požadavek, aby byla vypsána nová berně na vedení války se Švýcary. Karel však přesto potom odmítl nabídku švýcarského poselstva, vedeného Arnoldem Geiersteinem, na mírové jednání (kap. 27). Promluva Arnoldova je u Máchy velmi úsporně resumována; 19, 20 *Der gute König René, Ein heitrer Greis...* – veršované moito „ze staré hry“ uvádí 28. kapitolu, která je věnována provensálskému hraběti Renému, jehož královský titul se vztahoval k někdejšími držávám. Jeho přízvisko má přímou oporu ve Scottově textu; charakterizuje se jím nejen jeho

povaha, ale i způsob vlády zaměřené spíše na kratochvíli; 26, 1 *Erals König*... – René se na svém dvoře v Aix obklopoval básníky a umělci a sám skládal verše a hudbu k nim; s oblibou komponoval procházející se ve zvláštní kryté galerii hradu, která byla otevřena pohledům diváků; 3 *10 000 Kronen des René* – nenadálý důchod, který jinak zadlužený král nabídl své dceři Margaretě na její politické akce; 4 *Margaretha von Anjou starb*... – (tato věta je škrtnuta tužkou) po zprávě o Karlově porážce zlomena ztrátou vyhlídek zemřela Margareta na svém trůně při dvorské slavnosti, aniž si toho kdo povšiml (konec kap. 31); 6 *Rudolfs Todskämpfe* – Rudolf Donnerhügel padl v utkání, k němuž vyzval Arthura z Oxfordu; tím se vyřešil jejich spor o Annu, dceru Alberta Geiersteina. Záznam se vztahuje k nevýraznému motivu románu (kap. 34).

7 *Braut von Lammermoore* – výpisky ze Scottova románu (stuttgartské vydání, sv. 121–124, 1828, přeložil A. Ludwig; muzejní sign. 100 b L 72); 8 *Der Begräbnistag*... – Z obsáhlého líčení pohřbu lorda Ravenswooda Mácha zaznamenal opět jenom zcela okrajový motivek mlhy, který není v textu nijak rozveden (kap. 1); 9 *Der Abschied des jungen Ravenswood* ... – Edgar Ravenswood zachránil v nebezpečí lorda Ashtona a jeho dceru, ačkoli Ashton podvodnými právními manipulacemi připravil jeho otce o statky a šlechtický titul, takže Edgar byl zavázán povinností rodové msty. Poněvadž si uvědomil rozpornost své situace, nedal se zachráněným poznat a odešel, odmítnuv jakékoli díky (kap. 4); 11 *Caleb Balderstone*... – starý sluha rodiny Ravenswoodů; vymýšlí všemožné výmluvy a úskoky, aby před hosty zakryl úpadek a chudobu svých pánů (kap. 6 a další). – Na rozdíl od ostatních Scottových románů je v případě Nevěsty z Lammermooru nápadné, že si Mácha pořídil záznamy jenom z úvodních kapitol. Protože následující strana Poznámání zůstala prázdná, je možno se domnívat, že Mácha buď četbu přerušil, nebo že pro něj román ztratil zajímavost, protože – zase na rozdíl od ostatních plně registrovaných Scottových děl – v nejmenším nepřipomíná okruh jeho vlastních předstáv a tematických plánů.

MALÝ SEŠIT

27 Z autografu (*MS*), který takto nazýváme podle Máchova označení (viz zde dále), zachoval se jeden list, pro nějž se až dosud užívalo pojmenování Náčrt Máje (*NM*). Krčma soudil, že tu jde o list se stránkami 93–94, vytržený ze Zapisníku, a ve svém vydání také

text tohoto listu vložil do textu ζ na toto předpokládané místo. Jeho řečení podrobil kritice K. Janský. Správně si všiml, že fragment se formátem neshoduje s rozměry Zápisníku a že také není paginován; vnější znaky fragmentu však nejen dokonale nepostihoval, nýbrž některé z nich přímo chybně popsal (srov. jeho stať *Kdy vznikl Máj?* v knize Janský-Jirát, *Tajemství Křivokladu a jiné máchovské studie*, 1941, 15 n.). Pokusil se také o dataci a na základě faktu, že se fragment odvolává na rkp. str. 104 Zápisníku, položil vznik náčrtu Máje na rozdíl od Krčmy do konce roku 1834. V následující polemice, kterou Janský resumoval v *Díle III*, 468, Krčma opustil svůj původní názor, že jde o list ze ζ , ale vcelku setrval na stanovisku, že údobí, v němž náčrt vznikl, bylo delší, než předpokládal Janský, a že tedy nelze jeho vznik datovat takto jednoznačně. V průběhu polemiky se zcela vytratil cenný postřeh, že jde skutečně o fragment zápisníku, a pod vlivem argumentace Janského se ustálil dojem, jako by šlo o samostatný list, na němž si Mácha načrtl „jednotlivé shluky veršů, souvisící náladou nebo motivem s námětem, jehož hlavní rysy měl již v mysli, ale kdy ještě o propracování příběhu, tím méně pak o rozčlenění na jednotlivé zpěvy, nebyl vůbec rozhodnut“ (srov. I 347 n.).

Nové studium autografu však vrhá na věc jiné světlo. Jde totiž skutečně o prokazatelný fragment z většího celku. List – původně v majetku Hindlově, pak ve sbírkách Richarda Morawtze, nyní uložený v literárním archivu PNP – má dnes formát 21,1 × 16,8 cm. „Náčrt Máje“ zapsal Mácha na jeho druhé straně [b]. Že je třeba stránku s lužickosrbskou písní a s výpiskem o pánech ze Švamberka (otiskovanou počínajíc Krčmou jako stránka druhá) považovat za první stranu [a], svědčí neklamně tyto fakty: Průměrně 2,4 cm od vnějšího okraje obou stran je svislou čarou vyznačeno margo, podobně jako na většině stran v *Poznamenáních*; na vnitřním okraji jsou jednak stopy vpichů, jimiž procházela nit při sešívání, jednak jasné známky toho, že list byl ze sešitu vystřižen. Text na první straně doléhá totiž těsně k vnitřnímu okraji listu, jak se dochoval, ba dokonce v druhém výpisku z ČČM na začátku druhého řádku zbylo z předložky *ze* jen *e* a na začátku šestého řádku ve slově *druhé* je odstriženo ukončení horního obloukovitého tahu litery *d*. Na rozdíl od horního a vnějšího okraje je vnitřní okraj listu zřetelně zubatě odstrižen. Také dolní okraj byl ostřížen, a to nepochybně později. Na druhé straně totiž pod veršem „Ten červů roj?“ zbyly horní tahy liter z přípisu provedeného cizí rukou a počínajícího literou *M* (jméno Michal?). Závažná je také skutečnost, že první strana začíná opisem až 10. písně ze souboru *Prostonárodní písně Slovanů v Lužici Dolní*, který s para-

lelními českými překlady otiskl v ČČM 1830 Fr. L. Čelakovský. Fakt, že tato píseň není na téže stránce uvedena odkazem na předlohu, ze které si ji Máchova vypsál, jak je převážně obvyklé u výpisků v ostatních literárních zápisnicích a jak je doloženo na téže straně u druhého výpisu z ČČM 1828, přesvědčuje rovněž o tom, že lužickosrbskému výpisu něco předcházelo a že je tedy list vyňat z nějakého sešitu. Ráz písma lužickosrbského výpisu nápadně připomíná Máchovy polské výpisky v *Ž*, počínajíc rkp. str. 57. Naproti tomu stránka s náčrtem Máje má leccos obdobného s technikou práce (střídání písma, zařazující znaménka) například ve skice Bratří v Poznamenáních. Závěr náčrtu Máje odkazuje na rkp. str. 104 v *Ž*, kde jsou poslední improvizované verše zapsány v propracovanější podobě. Naproti tomu v *Ž* na rkp. str. 91 je u záhlaví k právnickým výpiskům „Literatur der Jurisprudenz“ poznámka *Fortsetzung aus dem kleinen Hefte*. Máchův odkaz na *Ž* ve fragmentu a jeho výslovné upozornění na existenci „malého sešitu“ v *Ž* korespondují podle našeho názoru do té míry, že neváháme fragment považovat za součást takto označeného literárního zápisníku. Že jde vskutku o list z takového zápisníku, potvrzuje – kromě jeho vnějších znaků – i jeho obsah, tj. výpisky i vlastní koncepty.

Nejen svým vnějším rázem, ale i obsahem a zejména prokázanou korespondencí se Zápisníkem se Malý sešit časově řadí mezi Poznamenání a Zápisník. Z Máchova přímého svědectví vyplývá, že do Malého sešitu psal ještě v době, kdy už vedl velký Zápisník. Okolnost, že si Máchova vedl současně zápisníky dva, je vysvětlitelná tím, že každý z nich měl pravděpodobně původně poněkud odlišnou funkci (srov. zde str. 385 n.).

3 *Golci te koně pojmachu...* – Vypsáno z Čelakovského antologie Prostonárodní písně Slovanů v Lužici Dolní v ČČM 1830, svazek 4, 379 n., uvedené krátkou předmlouvou, v níž se zejména ostře kritizuje germanizační nátlak na Lužičany. Nepřesnosti Máchova opisu rektifikujeme podle znění předlohy, jejíž pravopis zachováváme s přihlédnutím k zdůvodnění Čelakovského (tamtéž, str. 380). Není vyloučeno, že Máchovým takto doloženým zájmem je motivován také záznam o žádoucí četbě dolnolužického diplomatáře v *Ž* na rkp. str. 91 (zde str. 189).

13 *Charakteristika pana Bohuslava ze Švamberka...* – titul a bibliografický údaj z uvedené předlohy; následující záznam je z 2. odstavce Charakteristiky.

28, 1 *Máj* – srov. obrazovou přílohu č. 2 v 1. svazku a komentář

tamtéž, str. 347 n. Ve skice motivů k Máji lze rozlišit nejméně dvě základní vrstvy, které patrně vznikly v jistém časovém odstupu. První, psaná téměř krasopisnou latinkou, obsahuje motivy, s nimiž se vesměs setkáváme v 1. zpěvu Máje. V druhé etapě práce se Mácha k této první motivické skupině vrátil, některé motivy rozvedl a připojil nové, a to jednak v náčrtu, jednak v rozpracování. Poté zaznamenal kurentem druhou skupinu motivů, které – až na závěrečné dvojverší – byly zamýšleny jako základ některého dalšího zpěvu. Ráz písma u druhé vrstvy je dvojitý: jednak rychlopis (doplňky k první vrstvě a závěrečné dvojverší), jednak úhledný kurent, svědčící o tom, že nejde o prvopis, nýbrž že takto psané fragmenty sem Mácha přepsal s opravami a změnami z nějakého makuláře. Stránku se všemi těmito náčrtovými zlomky označil dodatečně na volném místě výrazným názvem *Máj*. Jak je patrné i na publikované reprodukci, vepsal Mácha v prostoru druhé motivické vrstvy na čtyřech místech slovo *dávo*, resp. *davn* a literu *I* (srov. též popis autografu Poznamenání v komentáři na str. 365 a popis autografu *R58* v komentáři na str. 458). O smyslu těchto izolovaných výrazů, z nichž tři nejdolejší jsou zcela smazány, nelze nic určitého říci.

Ze srovnání s definitivním zněním Máje je vidět, že došlo ke změně koncepce. Scéna, v níž měla původně hrdinka navštívit popraviště s milencovou mrtvolou, byla opuštěna a nahrazena scénou s návštěvou samého básníka na popravišti, zřejmě proto, aby Máj mohl ztotožněním Máchy s Vilémem nabýt svého subjektivizujícího vyznění.

Kromě jmenovitého odkazu na Zápisník (str. 104) skica svou druhou vrstvou s opakovaným motivem červů koresponduje se záznamem na 103. straně Zápisníku *Červi na popravišti*. To potvrzuje Janského názor, že záznamy v obou zápisnicích vznikaly v nevelkém časovém rozpětí, přičemž ovšem dvojitá vrstva ve fragmentu Malého sešitu současně nasvědčuje tomu, že tzv. „Náčrt Máje“ nemusel vzniknout najednou, tj. celý v listopadu 1834.

Abychom zejména v první motivické skupině mohli zřetelněji vyznačit postupné fáze Máchovy práce, rozlišujeme v tomto případě výjimečně obě vrstvy sazbu tak, že doplňky první motivické skupiny a motivickou skupinu druhou tiskneme kurzívou. V řazení jednotlivých motivických trsů dbáme především Máchových pokynů, vyznačených zařazovacími znaménky, a dále chronologie, k níž jsme dospěli rozborem autografu. Nové studium textu doplnilo a zpřesnilo čtení autografu, jak lze zjistit při srovnání s textem otištěným v 1. svazku, str. 351 n., kde náčrt Máje sloužil v komentáři jen jako jeden z dokladů, jak vznikl Máj. – V důsledku interpretace jsou v textu provedeny

tyto úpravy: 10 tvář] tvář; / 11 i pod bradu visící kůži;] i pod bradu visící kůži /

K výkladu geneze Máje přispěl nově Josef Panáček v knize Karel Hynek Mácha v kraji svého Máje, 1970.

Tzv. „Náčrtem Máje“ se zabýval Králík v Slezském sborníku 53, 1955, 402 n. Rozbor textu vyhrotil proti Janskému zejména v tom, že změnil chronologii: podle něho dvojverší „Budoucí dny?...“ v Zápisníku je dřívější než jeho variant v náčrtu Máje. Už z toho, co bylo až dosud řečeno o *MS*, vyplývá, že se s Králíkovými argumenty pro tuto novou chronologii neztotožňujeme, a to na základě paleografického rozboru. Králík ostatně připouští, že by se „vnější znaky Náčrtu Máje mohly snad charakterizovat poněkud odlišným způsobem“, než to činí sám. Podle nás především první verš sporného dvojverší nelze číst s Králíkem „Včerejší čas dávno –“ (nebo „Včerejší čas – dávno –“). Slovo *dávno* totiž naprosto jasně patří k oněm zcela smazaným izolovaným výrazům, které jsme charakterizovali výše. V 1. svazku Spisů na str. 347 a 353 byl tento Máchův verš čten: „Včerejší čas – –“ a tím se opravovalo starší Krčmovo čtení „Včerejší čas – dávno [rovněž smazáno]“ (Dílo III, 253). Domnělé dvě pomlčky však dnes čteme jako chvatně napsaná slova *a den*. Co se týče malého začátečního písmene ve verši „co přes to dál...“, je pravda, že tento způsob není u Máchy obvyklý. Avšak v náčrtu Máje v pravém horním rohu je záznam motivu z líčení krajiny, který se pak objevuje v 1. zpěvu Máje (v. 26 a 29), přičemž druhá část tohoto motivu „vinuly se...“, která se už velice blíží definitivnímu znění verše 29 v Máji, rovněž začíná malým písmenem; přitom záznam celého tohoto motivu naprosto nepochybně vznikl naráz. Králíkovi však malé počáteční písmeno ve verši „co přes to dál...“ slouží jako jeden z argumentů, že verš nebyl napsán současně s veršem „Včerejší den...“. Dalším jeho argumentem jsou některé písařské jevy ve verši „co přes to dál...“, například skutečnost, že výraz *to sen* je napsán dohromady a teprve dodatečně korigován svislou čarou. Králík se domnívá, že rozbořem písma v tomto verši „se dá prokázat, že takového písma užíval Mácha při rychlém, spíše mechanickém opisu hotových textů“, jinak řečeno, že si v tomto případě Mácha takto přepsal hotový verš ze Zápisníku. Citovaný Králíkův názor není ničím doložen. Podle našich zkušeností naopak při opisování hotových textů Mácha zpravidla neužíval rychlopisu, nýbrž se snažil psát pečlivě a úhledně. Nedomníváme se tedy na rozdíl od Králíka, že by verš „co přes to dál...“ byl napsán jindy než předchozí řádek. Právě naopak nové čtení slov *a den*, to jest fakt, že náčrt dvojverší obsahuje rýmovou dvojici podobně jako motivický záznam

„dvory...“, svědčí o tom, že dvojverší vzniklo najednou. Co z toho konečně vyplývá pro chronologii *MS a Z*, potvrzuje názor uvedený již v 1. svazku (str. 347).

Z Á P I S N Í K

31 *Zápisník*, označovaný dříve také jako Velký nebo Kokořínský zápisník, je nejrozsáhlejší Máchův autograf (*Z*). Tvoří jej sešit formátu 25,2 × 20 cm, který má 66 listů; papír má vodní značku G E. Sešit byl opatřen deskami z tužšího papíru potištěného barevným ornamentálním vzorem; z přední desky zbyl jenom u hřbetu proužek široký asi 2 cm (viz obrazovou přílohu č. 6). První list s titulem a motem není paginován, autorova vlastní paginace začíná na listě druhém a pokračuje průběžně až na stranu 127, která je ještě zčásti popsána. Prázdné strany 128–130 jsou bez paginace. Listy se stránkami 93–94 a 105–108 byly vytrženy a nezachovaly se. Zápisník měl dlouhá léta Eduard Hindl, z jehož pozůstalosti jej jeho dcera Božena Hindlová darovala prostřednictvím R. J. Kronbauera nakladatelskému družstvu Máj, odkud byl prodán do kokořínských sbírek. Nyní je uložen v literárním archívu PNP.

Soudě podle Máchova názvu, podle obsahu, podle grafického řešení prvního listu a také podle obsahu a úpravy první paginované strany měl mít tento Zápisník patrně jinou povahu než menší zápisníky předchozí: byl totiž asi původně určen pro čistopisy hotových děl a pro takové záznamy, které v souladu s názorem romantiků na vztah života a tvorby byly na úrovni literární tvorby ve vlastním slova smyslu, a bývaly proto publikovány jako doplněk díla formou deníků a podobně (srov. krasopisnou verzi *B* Deníku z roku 1835). Tato pravděpodobná původní koncepce není ovšem v celém Zápisníku dodržena, ale je nápadné, jak se k ní Mácha vracel i na dalších stránkách čistopisy některých svých prací. To znamená, že proti původnímu určení se na stránky sešitu dostávaly i takové záznamy, které jej stále více přibližovaly pojetí dřívějších zápisníků materiálových. Touto postupnou změnou funkce se vysvětluje nejen velká pestrost v obsahu a uspořádání výpisků, ale i ve stupni rozpracovanosti nebo dokončenosti vlastních konceptů a také ve veliké rozmanitosti a proměnlivosti písma.

Celkem vzato tedy Zápisník obsahuje krasopisně přepsaná definitivní znění některých původních prací vedle skic k jiným dílům, jejichž grafická podoba prozrazuje ve své vrstevnatosti postupné pracovní

fáze, a vedle izolovaných záznamů s jednotlivými obrazy, myšlenkami a postřehy, u nichž není vždy jasné, čím byly inspirovány a pro které práce byly zamýšleny. Dále jsou tu záznamy pořízené při četbě nebo při studiu, které nezdědky přecházejí z doslovného přepisu do registru nebo do Máchovy vlastní parafráze, začasť přitom z češtiny do němčiny nebo opačně. Těmito přechody, bez znalosti předloh leckdy těžko postižitelnými, stírá se předěl mezi přivlastněným a vlastním. Všecky až dosud charakterizované záznamy vznikaly s větším nebo menším pracovním soustředěním u stolu; v Zápisníku jsou však i texty, poznámky, popřípadě kresby, jež byly pořízeny na cestách.

Po vnější stránce se rozdílné pracovní podmínky a okolnosti projevují také v písmu a vůbec ve způsobu grafického záznamu. Vedle krasopisných textů původních i přejatých, přičemž nejednou se přechází z písma úhledného a přímo kresleného do písma stále zběžnějšího, jsou zápisy celé psané rychlopisem, pro který si Máchá zvláště v němčině vytvořil vlastní systém zkratek. Přitom texty jiné než české a německé jsou psány výhradně latinkou, zatímco kurentu nebo latinky Máchá užíval bez ohledu na to, zda jde o texty české nebo německé; nejsou řídké případy, kdy v témže textu přecházel z kurentu do latinky a opačně. Rozmanitost písma je zvýšena i tím, že některé záznamy, zvláště cestovní, jsou pořízeny tužkou. Na místa, jejichž ráz písma nebo jeho změna má význam pro kritiku textu, upozorňuje komentář. V něm se rovněž blíže popisují ty pasáže, které Máchá nějakým výrazným způsobem označil, protože jich nějak přímo použil v dochovaných a podle dohadu i v nedochovaných svých původních pracích. V části Zápisníku, která vznikla na cestě do Krkonoš, jsou tužkové kresby; mimo ně se objevují v textu jiné drobné kresbičky a lusi calami, na které rovněž komentář upozorňuje.

Nejstarší záznamy v Zápisníku spadají do první půle ledna 1833. Datum 1. ledna na titulním listě je nepochybně zapsáno dodatečně do mezery před linkou (viz obrazovou přílohu č. 6 a výklad zde dále). K nejmladším záznamům patří především předposlední, tj. výpisek z Bulwerova románu, který lze s oporou Deníku jednoznačně datovat počátkem druhé poloviny září 1835 (srov. záznam z 18. září, str. 284). Pokud jde o záznam poslední, tj. o Heinovu charakteristiku Broughama, není vyloučeno, že byl pořízen v časové blízkosti 24. října téhož roku, kdy Máchovi četba předmluvy k Valdštejnovým dopisům velmi výrazně připomněla Husovu postavu. V uvedených časových mezích jsou některé záznamy, zejména oddíly označované jako „Čtené knihy“ apod., opatřeny daty. Počáteční důkladnost v tomto ohledu však není u záznamů o četbě dodržena, datace je uváděna stále řídkěji,

naposledy na rkp. str. 95 dnem 16. dubna 1834. Skýtají tedy vlastní Máchova data jen velmi přibližnou oporu pro chronologii záznamů mezi datovanými místy. Věc je ještě komplikována tím, že Mácha začínal psát významnější texty, ať původní nebo přejaté, na nových, lichých stránkách, jakož i tím, že na některých stránkách rezervoval místo pro pokračování v stejnorodých záznamech (srov. například rkp. str. 2 počínaje záznamem k 15. lednu nebo soupis rolí na rkp. str. 115). Tak se stávalo, že na nedopsaných stránkách zbývalo větší nebo menší volné místo. Na taková volná místa Mácha někdy později, než byl pořízen základní text té které strany, zapsal nejen záznamy menšího rozsahu (např. Lijavec na Dobytčím trhu na rkp. str. 1), nýbrž začínal na nich i s většími celky, které se rozsahem na zbylé místo, kde byly začaty, nevešly; proto v nich nejednou pokračoval na dalších nedopsaných stranách a jednotlivá pokračování spojoval vzájemnými odkazy (srov. například Přehled nejnovější literatury české na rkp. str. 28 a násl.).

Do záznamů takto místně rozptýlených lze v některých případech na základě vnějších i vnitřních kritérií vnést chronologický sled. Tam, kde se to podařilo (srov. například celek záznamu o cestě do Krkonoš), rekonstruujeme na rozdíl od dřívějších edic nepochybnou souvislost, sdružujeme, co k sobě patří, a rekonstruované celky zařazujeme na ta místa, která jim přísluší podle časové následnosti. Aby však byl uživatelům knihy zřejmý původní obraz stran Zápisníku, označujeme jednotlivá místa, z nichž byly záznamy vyňaty pro nové zařazení. Podrobné zdůvodnění editorského postupu je v těchto případech uvedeno na příslušných místech komentáře. Všeobecně pak oddělování záznamů a vnitřní členění větších záznamových celků vyznačujeme tak, že místo ukončujících linek přes celou šíři strany nebo jejich pruhů dosazujeme hvězdičky a místo pomlček různé délky odsazujeme text řádkovou mezerou.

Komentář je proti předcházejícím edicím zcela nově koncipován. Zakládá se nikoli jen na zjištění předloh, z nichž Mácha čerpal, nýbrž na jejich studiu. Přitom byla znalost Máchových pramenů značně rozšířena, takže zbývá jen velmi málo textů a záznamů, u nichž nám není předloha známa. Na rozdíl od dřívější převážně bibliograficky zaměřené pozornosti k pramenům Máchovy četby bylo tentokrát jejich studium orientováno tak, aby analýza čtených knih a časopisů odhalila motivaci Máchova zájmu o jednotlivá díla nebo témata.

7 *Bájka* – Lessingova bajka je z trojsvazkového souboru Fabeln z r. 1759, jehož součástí je teoretické pojednání *Abhandlungen über*

die Fabel; srov. Máchův záznam o četbě 4. ledna 1833 na rkp. str. 2, zde str. 33. Přeložená bajka je č. 13. V Máchově překladu překvapuje, že ve větě „Bald aber verwandten die besten und geselligsten mitleidsvoll ihre Blicke...“ nepřeložil výraz, který přispívá k motivaci soucitu s Fénixovým osudem.

32, 1 Přípis básní – (v datu je omylem 1832 místo 1833; srov. I 401) je zapsán krasopisně tak jako následující Baláda (datum u ní je datum vzniku), dále Mnich, Čtené knihy od 1. až do 14. ledna inclusive (rkp. str. 1–2) spolu s básní Die Trümmer s týmž datem a konečně na rkp. str. 3–4 Sen, rovněž datovaný 14. lednem 1833. U všech těchto záznamů jde zřejmě o opis z konceptů (u Mnicha ovšem s dodatečnými autorskými úpravami). Jedině opisem se dá vysvětlit, že záznamy o četbě začínají už 1. lednem, což je také datum dodatečně vepsané do titulního listu. Celá první strana a několik slov na straně druhé je psáno latinkou, pak navazuje kurent. Na zbylé prázdné místo na rkp. str. 1 vepsal Mácha zběžným kurentem dodatečně záznam Lijavec na Dobyčím trhu (viz zde dále a obrazovou přílohu č. 7). Záznamy o četbě na rkp. str. 2 počínající 15. lednem jsou psány převážně zběžným kurentem a vznikly po zápisu Snu.

7 Lijavec na Dobyčím trhu... – Zápis končí předposlední větou, za níž následuje odkaz „Viz str. 14“, kde se čte poslední věta s odkazem „Od str. 1“. Vzhledem k těmto odkazům už Krčma správně určil, že tento zápis na rkp. str. 1 byl proveden po záznamu „Skizzen von Montenegro...“ na rkp. str. 14. – Obraz plamínku jako červeného péra srov. s místem v Řeči (II 158, 2–5).

33, 4 Gramatika polská – Praktische polnische Grammatik für Teutsche, welche diese Sprache auf eine leichte Art gründlich erlernen wollen, vydaná Alexandrem Adamowiczem ve Vídni a v Praze, 1796. Upozornění M. Szyjkowskiho, že tato příručka je plna chyb (Polská účast v českém národním obrození, III, 1946, str. 33), může objasnit nedostatky v Máchově znalosti polštiny (srov. dopis I). – **7 kritika o Palackého spisu** – Anonymní recenze, jejíž povahu Mácha dobře vystihl, vyšla v 268. čísle citovaného časopisu z 1. 11. 1832; srov. Krčmův článek Mácha a Palacký, Lidové noviny 10. 12. 1922. – **13 Über Alexander Puškin...** – V citovaném časopise (lipská UK, sign. Deutsche Zeitschr. 226), č. 336, str. 1411 n., je informační, celkem střízlivá stať o Puškinovi. Autor (šifra 153; časopis nikde neinformuje o jménech autorů krytých šiframi) tvrdí, že Puškin nemá evropskou úroveň. Jestliže ho jeho krajané přirovnávají k Byronovi, jde o soud příliš lichotivý, který se zakládá toliko na zcela vnější podobnosti. Má zřejmě talent, ale vyčerpává jej v krátkých skicách,

místo aby se soustředil na závažná témata. Jeho „Oněgin“ není zatím dokončen a nutno počkat s úsudkem. „Ruslan“ je půvabná pohádková báseň. „Zajatý“ podává nicotný příběh, který poutá jenom provedením. „Bachčisarajská fontána“ měla velký úspěch, vyjádřený i nezvykle vysokým honorářem. Fabule „Cikánů“ je zvolena šťastněji než v jiných básních. (Máchou citovaný překlad vyšel v Čechoslavu 1831, sv. 5, str. 8 n.; přeložil Slavomír Tomíček.) „Poltavu“ považuje kritik zatím za nejzdařilejší Puškinovo dílo. – V závěru článku je krátký odstavec o *Rylejevovi*, kterého autor rovněž přiřazuje k byronistům, o jeho účasti na spiknutí a o jeho popravě. Zmínka o *Vajnarovském* je podložena tím, že hrdina básně je příbuzný Mazepy z Puškinovy *Poltavy*. – 20 *Pojednání o Spazierovém spisu* – (Mácha zde píše Spacir) tamtéž, č. 302, str. 1273 n., je recenze knihy „Geschichte des Aufstandes des polnischen Volkes in den Jahren 1830 und 1831. Nach authentischen Dokumenten... von R. O. Spazier, 1832“. Recenze velmi podrobně popisuje sám průběh povstání, takže do jisté míry materiálově nahrazuje četbu knihy. Druhá část recenze začíná v čísle 334, str. 1401 n., tj. v jednom z těch čísel, která Mácha v záznamu přímo cituje. Srov. zde dále str. 396. Tvrzení M. Szykowského, že se Máchovi sama Spazierova kniha „dostala záhy do rukou“ (o. c., 22), není ničím podepřeno. – 22 *Morgenblätter* – *Morgenblatt für gebildete Stände*, list vycházející u Cotty ve württemberském Stuttgartu (UK, sign. 37 C 17). V č. 287 z 30. 11. 1832, str. 1145 n. je otištěn překlad Mickiewiczovy básně *Romantičnost* s titulem *Die Erscheinung* (přeložil Justin Kerner). Máchova poznámka v závorce (*wörtl.*) se vztahuje k podtitulu „Wörtlich aus dem Polnischen des Dichters Mickiewicz“ (tímto zjištěním se anulují dohad J. Heidenreicha-Dolanského, že Mácha musel znát také polský originál; srov. *Vliv Mickiewiczův na českou literaturu předbřeznovou*, 1930, 82). Podtitul však nezachycuje správně povahu překladu, který vsunutím řady veršů porušil sevřenost originálu a formálně báseň posunul k srbské epice; 24 *tam něco stranu Polska* – Máchův údaj se může vztahovat k dvěma místům. Především v *Literaturblattu* č. 124, str. 493 n. (což jest příloha *Morgenblattu* č. 293 ze 7. 12. 1832) je pod titulem *Schriften über Polen* soubor recenzí různých historických a politickohistorických děl, která se týkají zejména polských povstání. Druhé místo je v 229. čísle *Morgenblattu* z 24. 9. 1832 (str. 916) v rubrice *Korrespondenznachrichten*. Zpráva informuje o chystané, avšak zatím nevydané pruské vládní publikaci, která měla obhajovat pruskou politiku v okupovaném Poznaňsku. Podle informací, které zatím proskočily, spis prý se snaží vysvětlit polskou nespokojenost s pruským útlakem

z největší části jako výsledek zahraniční propagandy. — 27 *Noten aus Prag* — Leipziger Literaturzeitung, č. 124 z 19. 5. 1832 (které má v čele textu záhlaví Intelligenzblatt), sloupec 985 n., s titulem Notizen aus Prag. (Intelligenzblatt obsahoval zprávy o životě na německých universitách s personáliemi významných vědců a spisovatelů a s referáty o některých aktualitách kulturního a vědeckého života v Německu. Přílohu stejného názvu, kterou Mácha několikrát uvedl v záznamech četby bez bližšího nebo jednoznačného určení, měly i některé jiné dobové časopisy, např. Morgenblatt.) Jde o obsáhlý souvislý výťah z publikace odstupujícího rektora pražské university prof. J. V. Krombholze o dějinách lékařské fakulty s biografiemi některých významných profesorů. Následují stručné údaje o některých v Praze vyšlých publikacích statistického a správního obsahu. — *Beweis der Geschichte...* — tamtéž, číslo 119 ze 14. 5. 1832, sloupec 945 n. Recenze o spise Die natürliche Geburt Jesu von Nazareth, historisch beurkundet..., geschrieben von einem Greise im Jahre 1823. Recenzent, který se sám prohlašuje za stoupence názoru o přirozeném početí Ježíšově, vyvrací přesto hypotézu, podle níž Marii svedl v roli anděla Herodův milec Charus, nástroj komplotu farizejů, potřebujících pro chystanou vzpouru mesiáše, jehož původ by odpovídal předpovědi Písma. Srov. dále záznamy o četbě z 28. 1. 1833, zde str. 54. — 29 *Díla Lessingová* — srov. zde poznámku k str. 31. — 30 *Jaromír ... od Šeb. Hněvkovského* — Skutečnost, že Hněvkovský dokončil drama na téma z raných českých dějin, vzbudila Máchovu pozornost proto, že sám v té době, jak svědčí dochované fragmenty, pracoval na hře s obdobným námětem (srov. zde poznámky k Poznamenáním a k Zápisníku na str. 370, 396 a 426, jakož i I 452 n.). Hněvkovského hra vyšla tiskem r. 1835. — Janský považoval za dosti důležité, že Mácha četl v rukopise Hněvkovského drama v době, kdy sám pracoval na Bratřích, a upozornil, že v obou dramatech vystupují Vršovec Kochan, Hovora a synové Boleslava II. Jaromír a Oldřich (Dílo I, 445). Tato shoda však svědčí jen o tom, že obě hry vycházejí z téže samozřejmě předlohy, již byl Hájek; přitom Hovora, u Hněvkovského družiník Jaromírův, vystupuje ve zcela odlišné úloze než u Máchy. Hněvkovského smutnohra má velmi antikvovanou koncepci; některými strukturně závažnými motivy hledí nazpět až k ideové poloze reprezentované Rukopisem zelenohorským a Lindovou Září nad pohanstvem: Kochan se při uplatňování dědických nároků dovolává lenního práva platného v Říši a vůbec vytýká knížeti, že se ve snaze chránit svobodu národa brání všem vlivům z ciziny. Nadto je jeho nenávisť vůči Přemyslovcům motivována také tím, že je tajný přívrženec Jaromírem vymycovaného

pohanství. Hněvkovského tragédie je cele soustředěna na osud knížete Jaromíra, jehož vnitřní nejistota, váhavost a rozkolísanost jakožto dominující vlastnosti vyplývají z jeho mírumilovnosti, ale i z pocitu vladařské slabosti a v neposlední řadě – Jaromír je u Hněvkovského ženatý! – i z domnělé ženiny nevěry. Právě tento motiv je ve hře postupně rozvíjen tak, že místy dokonce rušivě odvádí pozornost od hlavní dějové linie. Aby přivedl svůj rod k vládě v zemi, intrikuje Kochan mezi bratry, připraví Jaromírovu porážku a způsobí, že jej Oldřich dá oslepit a uvěznit. Oldřich sám nezahyne rukou Vršovců; o jeho smrti padne ve hře jenom nezcela jasná a okrajová zmínka. Na Jaromírovi však Kochan dovede svůj záměr ke konci: zastřelí jej úkladně v závěru hry, sám hned poté zemře, a to náhodou nechtěně bezmála komickou. Je patrné, že Hněvkovský nezamýšlel předvést jako hnací sílu veškerého dramatického dění dějinnou spravedlnost. Celkem vzato má jeho tragédie s Máchou styčných bodů méně než Gerlův pokus o zvládnutí téhož historického tématu. (Srov. zde str. 372 n.) – 32 *Morgenblatt, Septemberheft* – Samo označení, které se na dalších místech opakuje, svědčí o tom, že se Máchovi dostávaly časopisy do rukou často v sešitech obsahujících čísla toho kterého měsíce. Čísla 210–234 na tomto místě označují právě zářijový sešit 1832 i s přílohami, tj. s *Kunstblattem* a s *Literaturblattem*; 34 *Korrespondenz aus London* – Máchův výpisek je z rubriky *Korrespondenznachrichten*, kde zpráva o chystaném časopise německých emigrantů začíná už v čísle 214 z 6. 10. 1832 (str. 856). Mácha pominul zpravodajovy skeptické údaje o podpoře časopisu ze strany anglické veřejnosti, dále obhajobu německých knížat, v jejichž státech prý to není s útskem tak zlé, a výraz přesvědčení, že se netřeba pro nabytí svobody přidržovat francouzského vzoru. Vykřičníky v citátu mají v původním kontextu jiný smysl než u Máchy. Zpravodaj jimi naznačuje svůj údiv nad tím, že se má časopis starat také o politické problémy „nějakých Maďarů a Čechů“. 34, 1 *freilich noch die wenigsten* – v předloze: ...nur die wenigsten.

8 *Wien und die Wiener* – Článek je v č. 143, str. 569 n. citovaného časopisu (lipská UK, sign. Deutsche Zeitschr. 581). Máchův přesný výpisek, vyňat z kontextu, nenaznačuje sdostatek autorův ostře kritický, ba protirakouský postoj. Podle něho má Vídeň krásnou polohu a vyvážený půdorys. Žije v ní pestrá směs národností, z nichž se prý každá ve svém jazyce modlí „za blaho panovníkovo“ (autorovy uvozovky mají vysloveně ironickou platnost). Rakousko mu připadá jako dívka, na níž je všecko pěkné, ale která přece sama pěkná není. Příslušníci všech Rakouskem podrobených národů mají duchaplnější a výraznější

fyziognoimii než sami Rakušané, jejichž vzhled je podrobněji popsán. Následuje pasáž Máchou opsaná a po ní závěr: Vídeňáci jsou epikurejci, ale bez vášně. – Na tomto místě Mácha poprvé se souhlasem cituje názor Wolfganga Menzela (1798–1873), svou dobou velmi plodného a vlivného publicisty, který v politickém ohledu zastával tehdy ještě stanovisko blízké liberálům, zatímco jeho literárně kritický postoj byl antikvovaně romantický. Publikoval v řadě časopisů, sám redigoval zejména *Literaturblatt* a *Politische Miszellen*, které Mácha pravidelně sledoval. – 35, 2 *vorzüglich über Scotts Leben* – Počínaje číslem 301 (str. 1203) vycházel v Auslandu 1832 na pokračování článku Aus W. Scotts Leben, sestavený ze vzpomínek otištěných v anglických časopisech u příležitosti nedávné Scottovy smrti. V číslech přímo Máchou citovaných, tj. od str. 1299, mluví se o Scottově soupeřství s Byronem, v jehož důsledku romanopisec neobyčejně rozvinul a zintenzivnil svou tvorbu. Její nové období zahájil anonymně vydaným románem *Waverley*; anonymitu knihy dlouho usilovně chránil, například i tím, že sám o ní napsal recenzi jako o práci jiného spisovatele. Poté vydal v rychlém sledu řadu románů. Článek zdůrazňuje, že v nich rozšířil svůj obzor na celou Evropu, avšak že nakonec se vrátil tam, odkud vyšel, tj. ke skotským dějinám. Srov. výrok Sabinou připsaný Máchovi: „Ten Lara mne pronásleduje jako upír; až ho v Mnichu překonám, obrátím se do Čech a zůstanu s svým básněním navždy doma!“ (Upomínka na Karla Hynka Máchu – *Vzpomínky*, 117.). – *Reisebeschreibungen aus Griechenland...* – Ausland 1832, str. 1261 n.: Aus dem Tagebuche eines Reisenden im Morgenlande. Jde o vzpomínky na epizody z řeckých osvobozovacích bojů z pera amerického dobrovolníka. Mezi jiným obsahují podrobné vyličení poprav, srov. Cikány (II 261). – 6 *Der Seeräuber Trelawny...* – „Bibliothek der neuesten Weltkunde, herausgegeben von H. Malten. Neue Folge“, 3. svazek, 8. díl, 1832, str. 154 n. (lipská UK, sign. Hist. H. W. 325b), otiskuje článek s titulem, jež Mácha přesně cituje, a s podtitulem *Erste Mitteilung über sein Leben*. Přetiskují se v něm dobrodružné epizody z *Trelawnyovy* anonymně vydané třísvazkové autobiografie *Abenteuer eines jüngern Familiensohnes*, doplněné charakteristikou tohoto piráta, který byl modelem Byronova *Korzára* a *Ďaura*. Rodem anglický šlechtic, opustil vlast z nenávisti k jejímu zřízení a z touhy po svobodě; po dobrodružném životě statečně bojoval v řeckém povstání a dokonce prý pro ně nadchl i Byrona, jehož pak v Řecku doprovázel. Srov. zde dále str. 398. – 13–14 *Braut von Abydos...* – Obě Byronovy básně i básnická povídka Ernsta Schulzeho vyšly pohromadě v 39. svazku *Klassische Kabinettsbibliothek* oder

Sammlung auserlesener Werke der deutschen und Fremdliteratur, Vídeň 1825 (srov. V. Jiráť, LF 65, 1938, 58 a studii V duchové oblasti Vídně v knize Janský-Jiráť, Tajemství Křivokladu, 1941, 84 n.). Vztahem Máchy k Schulzovi se zabýval H. Siebenschein (LF 39, 1912, 43 n.). Několik málo motivických paralel, které se domníval nalézat mezi Májem a Schulzeho skladbou, však nepřesvědčuje; motivy patří k běžnému inventáři romantické poezie. Schulzeho těžkopádná skladba o třech zpěvech se zakládá na pohádkových motivech (milostný svazek víly a člověka, přeměna dívky v květ a její vysvobození apod.), a pokud jde o základní dějovou osnovu, nemá nejmenší obdobu nejen s Máchovým Májem, ale ani se žádnou jinou jeho epickou básní. Na druhé straně však je epická osnova Růžehojně proložena přírodními popisy a celá skladba je subjektivizována tím, jak se autor ztotožňuje s hrdinou. Hrdinou je pěvec; báseň zdůrazňuje poslání umělce ve světě a význam poezie jako utěšitelky. Konečně pak v neepických motivech Schulze podtrhuje dialektiku citů, zejména v tom smyslu, že láska, sotva se zrodila, už v sobě nese předzvěst svého konce. Báseň vyznívá pojetím lásky jakožto trvalého a neukojitelného citu a touhy. Jak se zdá, právě tyto momenty vysvětlují, že Mácha pociťoval spřízněnost ve své době oblíbené a hojně čtené Schulzeho skladby¹ s vlastními osobními problémy, jejichž ztvárnění právě promýšlel. Srov. také A. Silbermann, Ernst Schulzes Bezauberte Rose, Diss. Berlín 1902 (zatím jediná speciální monografie o Schulzovi; zabývá se především motivací vzniku charakterizované skladby). Na základě toho, co bylo řečeno, Máchův někdy s neporozuměním interpretovaný přípisek znamená asi tolik, že v jistém smyslu se může mluvit o „okouzlující růži“. – 17 *Manzoni* – V citovaném časopise z roku 1832, č. 331, str. 1389 n., otiskl Karl Witte pod uvedeným názvem zprávu o návštěvě u Manzoniho v jeho venkovském sídle a o rozhovoru, který s ním vedl o jeho chystaných dílech. Manzoni se přitom vyjádřil zamítavě o historickém románu, který je podle něho zcela nepřipustný výplod frivolního, polovičatého vědění, zavrženihodný hybrid dějepisu a poezie. – *Über die neueste Romanenliteratur Frankreichs* – tamtéž, č. 334, str. 1402 n.; článek s názvem „Einige Worte über die neueste...“, podepsaný šifrou 153. Konstatuje se v něm, že vliv revoluce na francouzskou literaturu je

¹ Ohlas v dobové kritice nebyl ovšem jednoznačný. Tak například Máchou čtený *Literaturblatt* 1832, č. 66, str. 267 n. přinesl ostře odmítavý posudek, podle něhož je Schulzova poezie nápodoba špatně pochopeného Goetha: „Ein wahres Ragout von Romantik in der Nachahmung und Zusammenschmelzung des romanischen, orientalischen, nordischen Charakters.“

neblahý. Veškerá produkce je zaměřena toliko na současnost. Nevytvářejí se stálé hodnoty pro budoucnost. Literatura je právě tak chaotická jako veřejné mínění. Nasazuje drastické barvy, zobrazuje chorobné city, zabývá se problémy, jichž se člověk obvykle děsí, vyjadřuje věci, o nichž se má mlčet, libuje si v útocích na všechny závazné principy lidské společnosti, v odporné krutosti, v bizarním spojení komična a děsu, v přemíře fatalismu nebo v zoufalství, které si ulevuje bezbožností a sarkasmem. Přitom je svůdná, má vnitřní sílu a dokonale ovládá prostředky, jimiž působí na čtenáře. Tuto obecnou charakteristiku pak autor dokládá na rozboru děl Balzacových a Janinových. – Za těmito záznamy následuje na rkp. str. 2 datovaný záznam básně *Die Trümmer*. S týmž datem zapsal Mácha podle své obvyklé praxe na novou rkp. str. 3 a 4 krasopisně Sen. Zbytek rkp. str. 4 a další str. 5–9 vyplnil výpisky z Auslandu, jejichž tituly obsahuje záznam o čtetbě z 15. ledna, následující na rkp. str. 2 za básní *Die Trümmer*. Rkp. str. 2 je ukončena záznamem o čtetbě ke dni 18. ledna, který potom pokračuje na zbývajícím místě na rkp. str. 9.

19 *Die Trümmer* – Králík opakoval (*Zeitschrift für Slawistik* 6, 1961, 391) pochybnosti o Máchově autorství, které už dříve vyslovil Mil. Novotný. Dokud o autorství básně nebudou podány přesvědčivé důkazy, mohlo by se podle Králíka spíše dojít k úsudku, že si Mácha báseň odněkud opsal. Nepovažuje totiž za argument pro Máchovo autorství tu skutečnost, že báseň je uvedena datem na rozdíl od ostatních výpisků, které obvykle datovány nejsou. Podle našeho názoru však tento argument svou platnost má. Domnělý výpisek je umístěn mezi záznamy o čtetbě, které vesměs velmi přesně registrují bibliografické údaje. Zvláště je závažné, že s týmž datem 14. ledna 1833 bezprostředně před básní předchází běžný registrační záznam. Vzniká tedy otázka, proč především Mácha opakoval datum u básně (stejně jako datoval na konci opis *Snu* na rkp. str. 3–4) a proč u ní uvedl datum ve stejné formě jako u Přípisu básní a u *Snu*, tj. *Dne 14tého ledna 1833*, zatímco záznamy o čtetbě jsou zcela systémově označovány formou *1ního, 14tého* atp., – a dále otázka, proč u této básně, kdyby šlo skutečně o výpisek, nepoznamenal pramen, což je v rozporu s jeho systémem nejen na prvních stranách Zápisníku, nýbrž na všech místech, kde jde o skutečné výpisky z knih nebo z časopisů, zatímco bibliograficky neurčeny jsou jen některé pasáže, v nichž Mácha čtený text parafrázoval. Bez povšimnutí ponechal konečně Králík také Eisnerův argument, srov. I 472.

21 *Der Mörder...* – Článek je z citovaného časopisu, str. 609 n. Louis-Pierre Louvel, bezúhonný muž, zabil r. 1820 bourbonského

prince z vlasteneckých důvodů, které sám charakterizoval takto (str. 626): „Man wird meine Tat für die eines Mannes halten, der sein Vaterland von Tyrannen befreien wollte.“ – 22–23 *Ausflüge nach Illyrien...*, *Skizzen aus der Walachei* – srov. zde výpisky na str. 36 n. a 40 n. – 24 *Allgemeine politische Annalen* – ... Neueste Folge. Herausgegeben von Karl von Rotteck. Svazek 10, sešit 2, 1832 (lipská UK, sign. Hist. H. W. 339h), str. 105 n. Rotteckovy Annály byly tribunou dobového krajního liberalismu a byly proto i v Německu brzo zakázány. Stejnou tendencí jako časopis je neseno i Rotteckovo dílo *Allgemeine Geschichte*, o němž se ví z Pamětí z mého života od W. W. Tomka (1904, díl I, str. 71), že bylo v Rakousku zakázáno a že se právě proto potají horlivě četlo. Mácha si heslovitě zaznamenal jednotlivé příspěvky v citovaném sešitu, a to buď tituly, nebo náznakem obsahu. – 25 *I. Aktenstücke...* – obsahuje úplný překlad novin *Gazeta narodowa*, které vydávala polská revoluční vláda v Zakroczymin od 11. do 20. září 1831; 28 *II. Über Frankreich* – Einige Bemerkungen über den gegenwärtigen Zustand Frankreichs von O. von W-r. Autor tvrdí, že politická situace ve Francii je stále labilní. Nejsou prý tam ještě dány podmínky pro svobodu, lid pro ni není vychován, ba bude pro něj těžší než jinde, aby pro svobodu dozrál. Nejhlubší příčina tohoto stavu tkví v úpadku náboženství a morálky. Ve Francii se však na něm podílí nevzdělané, fanatické, lidu a lidstvu odcizené kněžstvo; *III. Miscellen* – obsahuje recenzi knihy *Antwort auf einige sogenannte Gewissensfragen in der Nationalzeitung der Deutschen*. Von dem Herausgeber. Mácha ve svém resumé zachytil hlavní aktuální otázky, o nichž autor pojednává s důrazem na potřebu uvedených svobod a politického sjednocení Německa; 30 *IV. Politische Literatur* (v *Ž*: *Literatur Politische* – bez jakéhokoli dodatečného označení korektury) – Tato pravidelná recenzní rubrika obsahuje především posudek knihy „Was gebieten in einem konstitutionellen Staate Recht und Politik, hinsichtlich der Behandlung der Fremden. Von Friedrich Murhard“ (v *Ž*: *Murward*). Autor odsuzuje šikany cizinců i v těch německých státech, kde to odporuje ústavám. Následuje stručná charakteristika časopisu „*Bellona. Eine Zeitschrift für Wahrheit und Recht*, herausgegeben von Peter von Kobbe“ (v *Ž*: *Kobte*); 36, 1 *V. Politische Grillen...* – von Wolfgang Menzel. Jde o soubor aforismů, z nichž poslední ze str. 200 je Máchou citován doslova až na malou změnu ve větě *Jetzt ist sie vakant* (v předloze: *Jetzt ist es vakant*). – 8 *Kritik über Alexis* – v citovaném časopise č. 334, str. 1441 n. Kritika Wilibalda Alexise (pseudonym Wilhelma Häringa) je založena spíše na výsledném dojmu z četby. Celkově Alexis hodnotí

trilogii jako velké a dokonalé dílo, z něhož však dýchá mrazivé opovržení lidmi. Máchou citovaný odstavec je ze začátku posudku; 9 *In dem Traume...* – srov. Pouť krkonošskou (II 108), báseň V svět jsem vstoupil (I 233) a dopisy III a XXV (zde str. 306 a 342). – 14 *Über Lord Byron* – tamtéž, počínajíc číslem 326, str. 1370 n.; výtah z článku New Monthly Magazine, podepsaný šifrou 3. Na základě deníku anglické aristokratky je podána Byronova charakteristika a reprodukovány jeho názory o některých spisovatelích. Článek je dokončen v čísle 346, str. 1450 n., které Mácha četl; charakteristika je zde vyhrocena v tvrzení, že Byron byl povahově chameleon, který si byl této vlastnosti vědom a liboval si v neustálých proměnách a v klamání svého okolí. – *Geschichte des Aufstandes...* – poslední část posudku Spazierovy knihy v čísle 352, str. 1473 n. Srov. záznam o četbě předchozích částí kritiky ke dni 3. ledna, zde str. 33. – 16 *Über Lorenz von Westenrieders sämtliche Werke* – tamtéž, č. 360, str. 1505 n. Kritika, podepsaná šifrou 20, se týká desetisvazkového souboru Westenriederových spisů, vydaného v letech 1831–1832. Podle autora kritiky bylo chybou vydat v souboru zejména díla z poslední doby, kdy se jejich autor, bavorský jezuitský historiograf, bránil proti svobodomyšlnějším názorům. – 17 *Über Album aus Paris* – tamtéž, v témže čísle, str. 1507 n. Autor recenze, kryjící se šifrou 78, podal z tohoto duchaplně napsaného dvoudílného průvodce Paříží (vyšel v Hamburku r. 1832) spíše montáž citátů; kromě jiného je tu zachycen život v kavárnách a na bulvárech, kde promenovali také spisovatelé, např. Balzac, Janin a Heine. – V Ž je záznam ukončen poznámkou (*Fortsetzung folgt.*). Tato poznámka se vztahuje k odstavci začínajícímu „Daß der Stern...“, který vyplňuje zbývající místo dole na rkp. str. 9 za výpisky z Auslandu (viz zde konec poznámky k heslu *Über die neueste Romanenliteratur Frankreichs* na str. 394). Odstavec se totiž také opírá o Alexisovu kritiku Immermanna. Jeho první část až po slova „Blume giftig sei“ je ze strany 1441, druhá část až po slova „nach dem Nebelhaften“ ze začátku recenze na téže straně, třetí část pak ze strany 1443.

19 *Daß der Stern...* – Údaj za tímto výpiskem naznačuje, že se vztahuje ke koncepci postavy Jaromírovy z dramatu Bratři. Pasáž *Sehnsucht nach dem Nebelhaften* srov. s Poznamenáními (zde str. 23–26), kde v sousedství fragmentu téhož dramatu je ve výpiscích z četby nápadně frekventován rovněž motiv mlhy. Pokud jde o motiv *Nemesis*, uváděli jej Krčma a Janský v souvislost se závěrem Hlavní ideje Bratří (I 257); shoda je tu však jenom ve jménu, nikoli v představě bohyně osudu.

28 *Vysoký vrch v Dalmácii...* – Předlohou výpisků je stať *Ausflüge*

nach Illyrien und Dalmatien v časopise *Ausland* 1832, začínající na str. 645. Předloha, jejíž předcházející kapitoly byly otištěny v *Auslandu* ve 2. pololetí 1831 (srov. též Máchův údaj za výpisky na str. 40), má ráz cestovního deníku; Mácha z něho vypsál jenom faktické údaje. – 30 (*Ryb.*) – zkratka se vztahuje na setkání s dalmatskými rybáři při lovu sépií; rybářů se pak týká následující popis kroje; 37, 15 v předloze: eine Art Sandalen, Opanken genannt; 38, 1 v předloze: Dubrovnic (Eichenstadt). Die Besteigung; 12 za slovy „vor uns lag Cattaro“ je v *Ž* věta „das in einem tiefen Bergkessel liegt“, kterou Mácha omylem napsal podle místa níže v ř. 16; 39, 13 *Se to je bjeli...* – nepřesně citovaný incipit srbské epické písně obvykle uváděné s titulem *Hasanaginica*. Tiskem vyšla poprvé ve *Viaggio in Dalmazia* (1774) od Alberta Fortise, kde k ní byl připojen italský prozaický překlad. Kapitoly z Fortisova cestopisu a nedlouho potom i celý cestopis byl přeložen do několika evropských jazyků. Z adaptace pořízené hraběnkou Rosenbergovou poznal píseň Goethe. „Nach dem beigefügten Französischen (tj. podle jejího překladu) mit Ahnung des Rhythmus und Beachtung der Wortstellung des Originals“¹ píseň přeložil v původním metrickém rozměru, tj. v desaterci, a otiskl poprvé anonymně v *Herderových Volkliedern* (1778–1779) s titulem *Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga*. Tento překlad byl skutečně prvním popudem k celoevropskému kultu srbské lidové epiky.

40, 10 *Skizzen aus der Walachei* – Předlohou je stať v časopise *Ausland* 1832, str. 653 n. – 31 v předloze: und ziehen aus ihr Nutzen für ihren Pacht.; 41, 5 v předloze: nimmt zuvörderst; 42, 28 v předloze: endet mit einem; 29 v předloze: wobei sie Arme und Beine; 43, 7 v *Ž* odchýlně od předlohy: Herden von 2000 Pferden; 44, 2 v předloze i v *Ž*: mamalingua; 45, 12 v předloze: lieber... als ihren Bruder; Mácha opravil nekorektní tvar, užitý patrně jako licence z metrických důvodů, ačkoli tím porušil rytmus verše; – ř. 11–13: Poslední tři verše Mácha označil svorkou; 46, 15 *Die Fruchtbarkeit des Landes...* – následující pasáž až po slova „auf dem Boden des Herrn“ je na rozdíl od předchozího doslovného výpisku silně krácena; 29 *Tiere und Menschen...* – následující doslovný výpisek srov. s líčením cikánského tábora ve 12. kapitole *Cikánů* (II 252).

¹ Über Kunst und Altertum, 1825, 5. Bd., 2. Heft, 53. V literatuře běžně uváděný údaj, že Goethovou předlohou byl německý překlad Fortisova cestopisu, pořízený F. A. C. Werthesem (1775), je chybný.

47, 24 *Eine der letzten Nummern...* – V recenzi oceňovaná kniha jsou Russkije skazki, 1832; jejich pseudonymní autor je V. J. Dař.

48, 1 *Περὶ τῆς πλησιεστάτης συγγενείας...* – První z uvedených Oikonomových spisů pojednává o blízké příbuznosti slovansko-ruského jazyka s řečtinou, druhý o skutečném (pravém) původu řečtiny.

7 *Die Pariser Hunde* – črta s podtitulem Nach Jules Janin, začínající v čísle 293 ze 7. 12. 1832 (str. 1169 n.). Mácha si jí povšiml nepochybně proto, že se v úvodu hovoří o Byronovi jako o znalci a milovníku psů. V Paříži by si prý nebyl vybral žádného, protože Pařížané chovají jenom bastardy tak ošklivé, až to svědčí o jejich špatném vkusu. – 8 *Nachhall der Liebe* – cyklus čtyř lyrických básní od J. Fallatiho, spojených titulem Verhallende Liebe (Morgenblatt č. 295 z 10. 12. 1832, str. 1177 n.). Každá z básní má ještě vlastní titul Erster... Letzter Nachhall. V cyklu je zejména exponován motiv lásky, která v sobě nese předtuchu zániku, sotva se zrodila. – 9 *Über Puškins Boris Godunov* – V citovaném časopise, č. 362, str. 1515 n., je informativní článek označený šifrou 44, jehož název Mácha uvádí v závorce. Pokud jde o Puškinovo drama, Mácha z článku převzal všechny podstatné údaje. Z ostatního obsahu si pořídil heslovité poznámky; 13 *Otšelnik* – v předloze: Otschelnik, v Ž: Očelník; 14 *Korzeniowski* – v předloze: Korschenewski, v Ž: Korssenewski; *od Basil. Szcześného* – v předloze: Basilius Schtschastny, v Ž: Šczastného. – Obě vlastní jména jsou emendována s pomocí monografie Piotra Chmielowského „Józef Korzeniowski, jego życie i dziełalność literacka. Zarys biograficzny”, Petersburg 1898. – 19 *radová* – podle podtitulu v Blätter: Die Rats-herrnfrau Marthe oder Die slawischen Frauen; 21 *Žagoskin* – v předloze: Sagoskin, v Ž: Sagoskín; 23 *Begstvo* – (v Ž: Bejstvo) v Blätter i u Máchy bez označení autora, jímž jest F. V. Bulgarin.

27 *Der Seeräuber Trelawny...* – druhé a poslední pokračování článku téhož názvu (viz poznámku k záznamu o četbě z 10. ledna, zde str. 392), citovaný 9. díl, str. 166 n. – 30 *Geschichte der Maltheser...* – Máchou citované dějiny maltézských rytířů vyšly ve sbírce Allgemeine historische Taschenbibliothek für jedermann (Mácha neuvedl titul sbírky přesně) s názvem Geschichte der drei wichtigsten Ritterorden des Mittelalters: Templer, Johanniter und Marianer von Karl Falkenstein; 2. svazek, 1832 (tj. celkově 37. díl sbírky). – 32 „*Jetzt!*“... – Svazky současných historicko-politických přehledů, takto označené, vycházely v téže sbírce. Citovaný svazek pro rok 1832 je označen jako „Letzter Teil. Neueste Jahrbücher. Fortsetzung auch für die Weltgeschichten von Eichhorn und Pölitz, von Rotteck und Schneller. Das Jahr 1832. Erstes Bändchen. Dresden 1831“.

V titulu vydavatele emendujeme Máchovo „öffentl. öffentl.“. – 49, 5 *Miszellen aus der neuesten ausländischen Literatur* – V citovaném sešitě mohou do okruhu Máchových zájmů patřit dva příspěvky. Je to především „Rechtfertigung des Belagerungszustandes von Paris, von Barthélemy“ (str. 396 n.). Autor zde sice ospravedlňuje brutální potlačení pařížského revolučního výbuchu proti Ludvíku Filipovi z června 1832, věnuje však mimoděk velkou pozornost líčení vlastních revolučních akcí pařížského lidu. Dále skica Eugena Sue *Der Pariser zur See* (str. 464 n.), přeložená z antologie *Le Livre des Cent-et-un*. Líčení života pařížského povaleče ukazuje, že se Pařížan sice vyzná v každé životní situaci, ale nakonec přece jenom neujde trestu za svou bezbožnost: hrdina je v Cádizu ubodán věřícími, když provokuje při církevní slavnosti. Z Knihy sta a jednoho francouzského spisovatele, již Goethe věnoval velmi uznalou recenzi v 6. sv. *Nachgelassene Werke*, str. 185 (jeho četbu Mácha registroval v *Ž* na rkp. str. 31, zde str. 93), se hojně překládalo pro řadu německých časopisů. Výpisek v *Ž* (zde na str. 88) je dokladem toho, že Mácha tyto překlady sledoval. – 10 *des geistlichen... Lebens* – v předloze: *des geistigen... Lebens*; 16 *Allgemeinen deutschen Anzeiger* – v *Ž* akusativní tvar, v předchozích edicích nespřímně čtený nebo emendovaný; srov. obdobu na str. 148, 8: Včelu českou. – Jde o časopis *Allgemeiner Anzeiger und Nationalzeitung der Deutschen*, zabývající se převážně právními a státovědnými otázkami.

20 *Lettische Volkslieder* – *Blätter für literarische Unterhaltung* 1831, č. 319, str. 1378 n.; článek má název *Proben lettischer Volkslieder und Poesie* a je podepsán šifrou 208. Až na jeden vypadlý titul (zde na str. 51) a na krátkou uvozovací větu před poslední písní *Abschied eines Kriegsmannes* je výpisek úplný. Obě citované vzácné sbírky lotyšských písní vydal pod titulem *Die erste... a Die zweite Sammlung der lettischen Volkslieder* Gustav Bergmanns ve vynikající kritické edici J. Biezais, Uppsala 1961 a 1967. – 53, 14 *würd' es mir* – v *Ž*: *wird es mir*; 15 *Einige sind...* – v předloze: *Einige sind epigrammatischen und ironischen Inhalts*; 23 *ein keusches Mädchen* – v předloze: *ein keusch Mädchen*; změna má jasnou motivaci v metrickém vyrovnání verše.

54, 13 *Der Freimütige* – *Unterhaltungsblatt für gebildete, unbefangene Leser*; založil jej r. 1803 A. Kotzebue a v letech 1808–1829 vydával v Berlíně Aug. Kuhn. – 14 *Blánik...* – Titul tohoto blíže neurčeného literárního díla byl nejprve zaznamenán formou: „*Blánik*“. – Obojí interpunkci (tj. tečku i pomlčku) Mácha pak nahradil čárkou, aniž původní znaménka zrušil, a připojil záznam o motivaci četby.

Za tímto záznamem po tečce a pomlčce, kteroužto interpunkcí Mácha v záznamech o své četbě obvykle odděluje jednotlivé bibliografické údaje, následuje zkratka *P. M.* Pokud jde o „Bláník“, je velmi nepravděpodobné – na rozdíl od domněnky K. Janského (srov. Dílo III, 447) –, že se záznam týká Klicperova dramatu. Záznam je z ledna 1833 a Mácha v této hře vystoupil ve Stavovském divadle až v prosinci 1834. Klicperova hra, která měla premiéru ve Stavovském divadle již r. 1816 (tiskem vyšla r. 1820 a poté byla znovu uváděna), byla příliš dobře známa, než aby byl někdo z organizátorů českých představení potřeboval Máchův posudek. Mohlo tedy jít o nějakou jinou skladbu s tímto tématem, která případně ani nevyšla tiskem. Co se týče zkratky *P. M.*, interpretujeme ji jako titul Menzelova periodika *Politische Miscellen*, jehož záznam je v *Ž* v údajích k předcházejícímu dni o řádek výše přesně nad zkratkou. Touto interpretací se rovněž distancujeme od starší domněnky K. Janského (v stati *Divadelní ochotník* v knize *Janský-Jirát, Tajemství Křivokladu*, 1941, 127, a v poznámkách k Dílu III, 447), podle níž by zkratka mohla znamenat „Prachatický (= postava z Bláníku) Milihaj (= Máchův herecký pseudonym)“, byla-li vepsána dodatečně. Pro tento dohad záznam neposkytuje oporu: inkoust a ráz písma uvedené zkratky jsou přesně tytéž jako v okolním kontextu; zkratka je uvedena způsobem, jímž Mácha zaznamenával bibliografické jednotky četby (tj. po pomlčce); konečně není pravděpodobné, že by byl Mácha takovýmto způsobem záznamu o svém vystoupení v Bláníku z konce roku 1834 dodatečně doplnil pouhý heslovitý údaj o četbě staré bezmála dva roky. Janského k uvedené domněnce svedla Krčmova nepřesná reprodukce textu na tomto místě (*P. M.* není u Krčmy odděleno pomlčkou). – 16 *Notizen aus Prag* – V čísle 197 citovaného časopisu z 11. 8. 1832, sloupec 1569 n. a v čísle 203 z 18. 8. 1832, sloupec 1617 n. (obě čísla opět se záhlavím *Intelligenzblatt*) je otištěn obsáhlý referát o *Jahrbücher des Böhmischen Museums* (2. svazek ročníku 1831), který zvlášť hodnotí příspěvky redaktora Fr. Palackého. Naproti tomu časopisu *Bohemia oder Unterhaltungsblätter für gebildete Stände* (jde o poslední kvartál ročníku 1831) recenzent vytýká, že časopis jenom přetiskuje materiál z jiných periodik a kromě divadelních referátů a průměrných povídek neobsahuje nic, proč by se napříště mělo o něm referovat. – 17 *Antikarus* – tamtéž, č. 210 z 27. 8. 1832, sloupec 1677 n. Kladná recenze o knize *Anti-Carus oder Historisch-kritische Beleuchtung der Schrift Die natürliche Geburt Jesu ... von M. Wilhelm Ferdinand Korb*. Recenzent v ní vidí potvrzení názorů, které zveřejnil dříve ve své vlastní polemice. Srov. zde str. 390 (heslo *Beweis der Geschichte...*).

– *Odyssee von Zauper* – tamtéž, č. 206 z 22. 8. 1832, sloupec 1641 n. Odmítavý referát o komentovaném vydání Homers *Odyssee*, erläutert von J. St. Zauper, Wien 1828. – 20 *Die junge Pariserin* – *Morgenblatt* počínaje číslem 288 z 1. 12. 1832 (str. 1139 n.) otiskl v třech krátkých pokračováních zmíněnou črtu. Její rozsah i povaha kontrastují s podtitulem Ein historischer Roman nach Viktor Ducange. Jde o charakteristiku krásné, elegantní, pěstěné, společensky obratné, ale povrchní Pařížanky, která se i v kultuře orientuje na módní efeméry. Tyto její vlastnosti se odhalují ve sledu scén v kontrastu k staromódnímu, trochu pedantickému, mravně nezkaženému ženichovi z venkova, který nakonec zruší zasnoubení. – *vom Walzer* – natěšnaný, těžko čitelný příspěvek „v. Walzer“ na vnitřním okraji řádku na sudé straně, kde bylo již méně místa, když byl sešit přehnut ve hřbetu. Krčma i Janský četli jako „v[on] Wolzer [?]“, čímž vznikl nijak nepodložený náznak, jako by šlo o jméno autora. Naše interpretace se opírá o výraznou a poměrně rozsáhlou pasáž na str. 1155 předlohy, která obsahuje vzrušený a obdivný popis valčíku v plesovém výjevu. Srov. také *Deník na cestě do Itálie* ke dni 25. srpna 1834: Walzer na varhany (zde str. 272).

55, 1 *Korrespondenznachrichten. Moskau* – Výpisky obsahují přesné citáty ze stran Máchou uvedených.

56, 17 *Skizzen von Montenegro* – V citovaném *Taschenbuchu* je Petterův článek (*Skizze von Montenegro*) na str. 235 n. Záznam vznikl spojením údaje z úvodních odstavců a z pasáží o vladykovi Petru Petroviči ze str. 239 n. Poslední věta „Das Volk ist roh“ resumuje obsáhlou kapitolu *Sitten und Gebräuche der Einwohner* (str. 253 n.). 19 *Das gegenwärtige Oberhaupt* – vladyka Petr I. Petrovič, strýc a předchůdce Petra II. Petroviče Njogoše, největšího černohorského básníka.

57, 1 *Die Freunde der russischen Nationalpoesie* – *Blätter für literarische Unterhaltung* 1832, č. 223, str. 988; výpisek je doslovný. – 5 *Severnyje cvety* – V tomto výpisku se poprvé objevuje zmínka o almanachu tohoto jména. Záznam o jeho četbě viz dále na str. 112 a 135; zájem o Deřvigovu poezii je dosvědčen rovněž záznamem na str. 135. – 15 *wo unter Hügeln die stillen Toten ruhn* – srov. záznam na rkp. str. 44, zde str. 122, ř. 27, a *Večer na Bezdězu* (II 136 a 334). Alfréd Bém upozornil, že Máchu upoutal právě verš, jemuž německý překladatel – jako ostatně celé básni – dodal proti původnímu znění romantický kolorit (srov. „K. H. Mácha a ruská literatura“ ve sborníku Karel Hynek Mácha – Osobnost, dílo, ohlas, 1937, str. 79).

24 *Alexander, cár ruskoj* – *Blätter für literarische Unterhaltung* 1832,

č. 222 n., str. 941 n. Výpis je ze stati „Beiträge zur Charakterschilderung einiger Zeitgenossen. In Fragmenten aus den Papieren eines alten Diplomaten. Friedrich Maximilian Klinger“, podepsané šifrou 127. Jak nasvědčuje pokračování seriálu, uveřejněné dále v Blätter pod stejným titulem, je šifrou krytý autor totožný se „starým diplomatem“ a Friedrich Maximilian Klinger, kdysi básník období Sturm und Drangu, poté od r. 1780 vysoký funkcionář carského dvora, je jedním ze současníků, jichž se seriál týká. V poznámce pod čarou autor tvrdí, že cokoli reprodukuje jako Klingerovy výroky a názory, je opřeno o Klingerovy zápisky nebo o záznamy, které si autor sám pořídil z hovorů s ním. Máchův výpisek posunuje koncepci vzpomínkového článku tím, že se zcela soustřeďuje jenom na ucelenou charakteristiku cara Alexandra. Proto dal Mácha výpisku, počínajícímu stranou 946 předlohy, vlastní titul (jehož změtenou jazykovou i grafickou podobu zachováváme) a začátek výpisku upravil proti původnímu znění: „Von Napoleon hatte er [= Klinger] ... viel erwartet...“ Volba výpisku byla patrně motivována velmi výstižnou charakteristikou carovou, vysvětlitelnou Klingerovou zasvěceností, a snad také vlivem Čelakovského básně Smrt Alexandra z Ohlasu písní ruských, kde se k carovi projevuje nápadně obdobný sympatický vztah. – 60, 30 *Man bemerke* – v předloze: Man bedenke; 63, 11 *ein gerechter Monarch* – v předloze: ein gerechter Regent; 31 *Parvenu* – pův. kurentem, pak škrtnuto, rozmáznuto a znovu napsáno latinkou jako ostatní slova latinského a podobného původu.

65, 1 *Spisy Lorda Byrona* – Soupis titulů Byronových děl vznikl nejméně nadvakrát. Jeho první část až po titul *The Corsar* (tak v *Ž*) je zapsána latinkou a týmž písmem jako zápis Po Šekspírovi... (srov. dále). Druhá část od titulu *Die Belagerung*... byla vepsána drobnějším kurentem a zřejmě dodatečně na zbývající místo v řádku za první částí a do mezery mezi oběma latinkovými záznamy. Tím se vysvětluje, že se tři tituly opakují a že název dramatu *Marino Faliero* je psán na druhém místě odchýlně. Jirátko ve studii *V duchové oblasti Vídně* (v knize Janský-Jirátko, *Tajemství Křivokladu*, 1941, 91 n.) se pokusil, aniž přihlédl ke grafické povaze záznamu, vyložit jeho začátek tak, že si Mácha zapisoval tituly Byronových děl, jak je postupně nacházel (měně přitom původní seskupení a něco i vynecháváje) ve své předloze, kterou byl anonymní almanach „*Pantheon der epischen Dichtungen aller Völker und Zeiten. Historisch-kritisch dargestellt*“, Vídeň 1825, 2. díl, 75 n. (brněnská UK, sign. 2-13363). Nový seznam Byronových děl našel prý pak na str. 552 v dodatcích *Nachträge über die poetischen Erzeugnisse der neuesten Zeit* v oddílu

Britische Poesie. Obtíž Jirátova výkladu je však v tom, že ani přehledná kapitola v Pantheonu o vývoji anglické literatury (str. 75 n.), ani monografická kapitola o Byronovi s ukázkami (str. 220 n.) neregistrují všechna Byronova díla, jež si Máchá zapsal v první části záznamu. Plynulo by tedy z toho, že se Máchá zprvu opíral také o své vlastní povědomí o Byronově tvorbě, o níž si často získával informace. Je například nápadné, že tituly prvních devíti citovaných Byronových děl jdou za sebou přesně v témže pořadí, v jakém jsou uvedeny v referátu o Byronově biografii od Thomase Moora v Tygodniku Petersburském 1830 (roč. 1, část 1, č. 10, str. 76). Četbu tohoto časopisu si Máchá zaznamenal teprve dodatečně spolu s četbou Pantheonu na rkp. str. 27 (srov. zde str. 81). Některé tituly opsal zřejmě z předlohy, např. titul *The Corsar*. Pokud jde o nesprávné zařazení Manfreda mezi dramata, Máchá se přidržel předlohy na str. 88, kde je Manfred označen jako romantická tragédie, zatímco na jiných místech Pantheonu označení kolísá (dramatická báseň, báseň, drama). – 7 *Po Šekspírovi...* – parafráze údajů z Pantheonu, 2. díl, 81; tamtéž v následujícím odstavci předloha pro údaje o *Nathanielu Leeovi*.

14 *Sterne faßt das menschliche Leben...* – přestylizovaný výpisek z Pantheonu, 2. díl, 91 n.; 16 v *Ž* pův.: ...*Einbildungen als ein Ganzes*; potom opraveno na: *Einbildungen und während er es als ein Ganzes*; dále opraveno na: *Einbildungen auf...*, současně správně škrtnuto und, ale zároveň ukvapeně škrtnuto též während er es; emendace provedena podle předlohy. – Celý odstavec je ze tří stran červeně orámován a přeškrtnut tužkou; podle analogie s jinými místy to nepochybně znamená, že Máchá odstavce někde použil. Podle litery *W*, připsané na konec odstavce rovněž červeným inkoustem, je možno se domnívat, jak soudil Janský, že se tak stalo ve Valdicích, a to v některé části nám dnes neznámé.

26 *Milton po spáchaném činu...* – parafrázovaná charakteristika 10. zpěvu Miltonova eposu s částí připojené ukázky; Pantheon, 2. díl, 108; 66, 3 *denn verstellt sind jetzt sie all' in Schlangen* – v *Ž*: ... *sind sie jetzt sie all'...* – 12 *Báseň Ztracený ráj...* – téměř doslovný překlad pasáže z Pantheonu, 2. díl, 111.

16 *Lalla Rookh...* – Záznam vznikl parafrází Pantheonu, 2. díl, 209 a 211; charakterizovaná epická báseň je dílo Thomase Moora; povídka *Das Paradies und die Peri* jest jeden z jejích čtyř zpěvů.

67, 1 *Aus Lara...* – Pantheon, 2. díl, 226, kde však tento citát následuje až za citátem z *Childe Harolda*, a to v charakteristice Byronova díla, která se opírá o studii Wilhelma Müllera v almanachu *Urania*,

Taschenbuch auf das Jahr 1822 (Herausgeber F. A. Brockhaus; Neue Folge, 4. Jahrgang, Leipzig 1822; UK v Lipsku, sign. Lit. germ. B 906, str. 207 n.). Müllerova studie obsahuje řadu dokladových citátů z Byronových děl v originálním anglickém znění a v překladech. Na str. 231 je tu napřed citát z Lary a na str. 238 úryvek z Childe Harolda. Jirát ve studii V duchové oblasti Vídně (Janský-Jirát, Tajemství Křivokladu, 1941, 93, srov. také Dílo III, 449) nadhodil na základě tohoto pořadí otázku, zda Mácha kromě Pantheonu neznal také Müllerovu studii. Fakt, že mezi oběma citáty je řada citátů jiných, které rovněž leží v okruhu Máchova zájmu, avšak nijak se v jeho zápiscích nereflektují, činí závěr, ke kterému by Jirátova poznámka mohla vést, nepravděpodobným. – V Úvodu (str. 41 n.) Sabina uvádí rozmluvu s Máchou, v níž je v českém překladu citován výpisek z Childe Harolda a počátek výpisku z Lary; kromě toho vkládá Sabina Máchovi do úst charakteristiku Moorovy básně Lalla Rookh. Krčma správně postřehl, že pro konstrukci zmíněného rozhovoru s Máchou byla Sabinovi zřejmě oporou příslušná pasáž v *Ž* (Literární listy 1, 1923, 106 n.; podle Janského nepřesné interpretace Krčmova výkladu – viz Dílo III, 449 – je Máchova charakteristika Moora u Sabiny shodná s výpiskem z Pantheonu). – K citátu z Lary srov. Máchův záznam v *Ž*, rkp. str. 2 (zde str. 35, ř. 13) a komentář na str. 392.

68, 1 *Aus der dänischen Poesie...* – Pantheon, 2. díl, 241 n. Počínaje těmito záznamy se Mácha postupně zaměřoval stále víc na bibliografické a historické údaje a pomíjel charakteristiky a ukázky. – 4 *Sorterup* – v *Ž* pův. *Sortenny*, pak opraveno na *Sorterny*;

21 *Aus der schwedischen Poesie...* – Pantheon, 2. díl, 253 n.

28 *In der holländischen...* – Pantheon, 2. díl, 257 n.; *Bilderdijk* – v předloze a v *Ž*: *Bilderdyk*.

69, 1 *Epische Gedichte der Deutschen...* – Pantheon, 2. díl, 291 n. S výjimkou náznaku děje eposu o Nibelunzích zaznamenával si Mácha i z následujících článků věnovaných jednotlivým epickým básníkům toliko bibliografické a historické údaje, končící zde na str. 70 neúplnou registrací Schulzových básní. K výpiskům z Pantheonu srov. Jirátovu studii V duchové oblasti Vídně (Janský-Jirát, Tajemství Křivokladu, 1941, 90 n.). – Není vyloučeno, že Máchovy záznamy byly pořízeny ve vztahu k náčrtu studie Přehled nejnovější literatury české 1833, viz dále *Ž*, rkp. str. 28, zde str. 83. – 2 *von Hagen* – v *Ž*: van Hagen; 5 *Bodmer* – Kromě básní *Sündflut* a *Colombona* jsou ostatní díla uvedena neúplnými nebo nepřesnými tituly; znějí: Jakob und Josef, Jakob und Rahel, Jakobs Wiederkunft von Haran, Dina und Sichem

(srov. bibliografii připojenou k sborníku Johann Jakob Bodmer, Denkschrift zum 200. Geburtstag, Curych 1900, str. 393 n.); 70, 7 im 6. Dezennium – v Ž: im 60ziger..., zřejmě kontaminací, in den 60. Jahren' a, im 6. Dezennium'.

31 *Der Adler mit den Schlangen...* – srov. Nachgelassene Werke, 6. sv. (Vollständige Ausgabe letzter Hand, sv. 46, str. 8–9), studii Altgriechische Literatur, kapitolu Über die Parodie bei den Alten. Mácha si tu ve zkratce zaznamenal popis dvou řeckých skulptur, kterými Goethe charakterizuje obecný ráz antického umění: jakkoli je toto umění co do témat rozličné a hierarchizované, stylem zpracování je zcela jednotné.

71, 3 *Denn daß niemand den andern versteht...* – Vollst. Ausgabe, sv. 48, str. 11; srov. dále Ž, rkp. str. 31 (Vlastně jest každý člověk..., zde str. 94) a rkp. str. 39 (Každý rozumí jen sobě, zde str. 117). Výpisek je z počátku 16. knihy Goethovy autobiografie Aus meinem Leben, kde Goethe mluví o svém vztahu a o své účtě k Spinozově filosofii a současně odlišuje svůj vlastní myslitelský typ. Máchou citované místo obsahuje Goethovo vysvětlení, proč ušlechtilá (ale „nelidská“) filosofie myslitelů, jako byli Spinoza, Leibniz a Böhrove, naráží na nepochopení a odsudek. Citát, vyňatý ze svého kontextu, nabývá posunutého smyslu, je v souladu s Máchovou vlastní, osobní zkušeností, že člověk nemůže být pochopen.

29 *Türkei (darin Serbien...* – Historicko-politický přehled týkající se poměrů v Turecku začíná v citovaném svazku na str. 104. Zachycuje situaci po prohrané válce s Ruskem, kdy se na nátlak ruské diplomacie sultán musel odhodlat k reformám. Mezi jiným mělo být šest jmenovaných provincií co nejdřív opět spojeno se Srbskem, kde chystaná správní reforma vyvolala vzrušené očekávání dalších svobod, např. volby knížete, navrácení Turky zabraných statků do srbského vlastnictví, zákazu pobytu Turků v Srbsku kromě posádek v některých pevnostech atd. 72, 1 *Bosnien, Albanien...* – Chystané reformy v Srbsku byly ve jmenovaných zemích podnětem k přípravě povstání. Albánci shromáždění u Skanderbegova hrobu v Alessu složili přísahu, že budou bojovat za svobodu. Jejich vzpouru však Turci krvavě potlačili. – Máchův zájem o politické uvolnění balkánských Slovanů dobře zapadá do dobových nadějí, které od ruského vlivu očekávaly obdobný zásah ve prospěch Slovanů rakouských. 2 *Österreich* – V citovaném svazku na str. 122 n. je výklad o politické situaci v Rakousku. Život ve státě je podle autora vnějškově zaměřen na požitky z života a umění, ale státní systém je naprosto prohnitý. Přežívají některé středověké instituce, jako např. cenzura, která je v rukou obskurantů, mrzačících

zejména divadelní hry, ale potlačujících i nepříjemné zprávy, jako o hladomoru v Haliči, který prokázal neschopnost rakouské vlády a kontrastuje s předstíraným bohatstvím státu. Ze zahraničních listů autor cituje doklady stařeckého marasmu Rakouska, v němž všecko volá po konstituci. Vládnoucí šlechta je líná, nevědomá a rozkládá stát jako jed. Vláda připouští policejní zvůli a přehmaty v daňové praxi. Všecko podporuje revoluční nálady, zejména v národech Rakouskem podrobených, mezi nimiž si také Češi připomínají dřívější uvolnění způsobené josefínskými reformami (str. 158). – 3 *Jindy a nyní, číslo IV (slabost)* – Číslo obsahuje jednak Tylovy příspěvky, a to pokračování povídky Bilinský vládyka, znělky a úvahu o kritice divadelních her, dále informační článek o pařížské pěvkyni českého původu, článek V. Klicpery Pomoc proti přežrání se dobytka a pochvalnou kritiku sbírky Vacka Kamenického Písně v národním českém duchu (s ukázkami). 7 *Schloß Chantilly* – titul článku v Auslandu, který začíná v č. 364 na str. 1455. Jako host prince Condé byl na zámku přijat pozdější car Pavel I., cestující inkognito jako *Graf von Nord*. Lov a noční slavnost uspořádaná na jeho počest pohltily přes milión franků. Na zámku byla každoročně v kapli sloužena na den sv. Huberta mše, při níž byla přítomna celá smečka loveckých psů (*die Hundemesse*). 8 *Beschluß des Zohrab* – v Auslandu v č. 365, str. 1458 končí anonymní próza „Zohrab, der Geisel“, otiskovaná na pokračování od str. 1389 (č. 348). Je to zkrácená verze povídky, podávaná jako exemplární doklad orientální despotie. Upravovatel vypustil nejdrastičtější místa a ve vsunutých glosách zaujal ke krvavému ději odstup ze stanoviska evropské humanity. – *Die Studenten in China* – noticka v Auslandu, str. 1452, o zákroku čínského císaře proti studentům, kteří podváděli při písemných zkouškách, užívajice ukrytých miniaturních vydání klasičtích.

18 *Svíčka má zloděje v slunci* – zběžně a rozmáchně tužkou napsaný záznam v nápadné časové přerývce mezi záznamy z četby; viz obrazovou přílohu č. 8.

22 *Skizzen einer Reise...* – Ausland 1832, str. 1109 n.; výpisky jsou z 11. a 12. kapitoly. První odstavec „Lipovany ve Valaších...“ je překlad úvodního odstavce cestopisu ze str. 1109. Odstavec „Jeder Walache...“ je opsán ze str. 1110 právě tak jako pasus „Der Weg von Lipowan ... ein höchst überraschendes Schauspiel atd.“ ze str. 1113. Následující výpisek „Das ist das Unglück...“ (v předloze: Dies ist..., 75, 14), který přechází v český regist až po slova „k vyvedení oučelů“, je ze strany 1122. Závěr regist od slov „Město samo v sobě“ následuje v předloze za textem ukončeným slovy „ein höchst

überraschendes Schauspiel“. 76, 26 *Nazvce ulic místo* (v Ž: místo) [dlažby]... – v předloze: Die meisten Straßen sind statt des Pflasters mit breiten Balken belegt; v textu interpolujeme podle předlohy.

32 *Indiánové červení*... – Heslovitý záznam se vztahuje k článku Die Indianer auf Neufundland, Ausland 1832, str. 1111 n. Jde o zprávu cestovatele MacGregora, který na ostrově našel už jenom zbytky hmotné kultury po vyhynulém původním obyvatelstvu. V redakčním doplňku je zmínka o smrti poslední domorodé ženy, Indiánky *Schandihit* (r. 1829).

77, 1 *Hory Himaláji*... – Ausland 1832, str. 1132; výpisek je z článku Die Berge des nördlichen Hindustan.

5 *Mimosa pudica*... – Vollst. Ausgabe, sv. 48, str. 13. Výpisek je rovněž z počátku 16. knihy Goethovy autobiografie Aus meinem Leben, a to z pasáže, ve které Goethe na názorných příkladech z říše zvířecí a rostlinné rozvíjí Spinozovy myšlenky, s nimiž se ztotožňuje. V Máchově úpravě zůstává z Goethových dedukcí jenom důraz na reakce rostlin, v kterých jako by se projevovala citlivost obdobná citovým reakcím člověka.

10 *Slované v Konstantinopoli* – motivická regista z článku Die Slavonier in Konstantinopel, Ausland 1832, str. 1145 n. Mají zde jiné pořadí, a to: „Žádný z kmenů všech...“, „V Brindisi jsou...“, „Oblečení jsou...“ (nedokončená charakteristika pokračuje v předloze slovy, že se jich autor zděsil, třebaže už měl zkušenost s neapolskými bandity), „Pranice jejich...“ (skončila zabitím při sporu o košík fíků). Všecky tyto motivy jsou ze str. 1145. Následující text „Večer se snížil ... že oni jsou příčinou toho“ je ze str. 1150. Heslem *Jovo* Mácha resumoval příběh dalmatského zahradníka téhož jména, k němuž se vztahují všechny následující motivy (str. 1154). Jovo zachránil syna svého zaměstnavatele – zastřelil tureckého hodnostáře, který na oba cíhal v záloze. Po činu zůstal zcela lhostejný a považoval za samozřejmé, aby se za čas k mrtvole vrátil a obral ji. Při volbě kápa neuspěl a nově zvoleného kápa chladnokrevně zabil. Po řadě let byl sám jako oběť krevní msty zavražděn synem zabitého kápa. S tímto motivem srov. obecněji pojaté motivy msty v Máchově díle. – 12 *není tak rozhlášený* – v Ž: není tak rozhlášená; 17 *dlouhé a silné kňasky* – Máchův ekvivalent za ungeheure Schnurrbärte v předloze; 78, 5 *k vyznačenému stromu* – pův. na vyznačený strom, pak upraveno; 10 *odříznutý náramek jeho* – tj. rukáv; v předloze Handärmel.

12 *Galac leží při Dunaji*... – poznámky z článku Skizzen einer Reise durch Ungarn und die Türkei, Ausland 1832, str. 1146 a 1149.

17 *Misionáři moravských bratří*... – Máchův odkaz na článek v Aus-

landu (str. 1183–1184) Die Missionen der Mährischen Brüder, který reprodukuje obsah pochvalné zprávy v citovaném francouzském časopise.

20 *Walter Scott*... – úryvek ze zprávy o Scottově pohřbu; Ausland 1832, str. 1171.

23 *Doktor Adrian*... – Údaj o vydání sebraných spisů Byronových má Mácha nepochybně z recenze v Literaturblattu č. 111 z 2. 11. 1832 (str. 441 n.).

79, 1 *Budoucnost kráčí*... – Záznam má dvě části. První z nich je myšlenka Máchova, vybavená při četbě 17. knihy Goethovy autobiografie Aus meinem Leben (Vollst. Ausgabe, sv. 48, str. 62), kde Goethe analyzuje proměnu svých pocitů po zasnoubení s Lili Schönemannovou, zejména pokud jde o vyrovnání dřívějšího niterného sváru. Na tuto pasáž autobiografie odkazuje druhá část Máchova záznamu, heslovitá formulace „Obzvl.: Cit co ženich.“ (u Goetha: „wie es einem Bräutigam zu Mute sei“), za níž následuje bibliografický údaj s doplňkem „k čtení“.

3 *Zlomek z básně*... – Blätter für literarische Unterhaltung 1832, č. 307, str. 1296; časopis otiskl citovaný úryvek jako ukázkou z tvorby mladistvé předčasně zemřelé dívky. Máchu zaujal patrně proto, že rozvádí motiv osamělé bytosti; srov. kontext *Z* (výpisky na rkp. str. 20, zde str. 71, a na rkp. str. 31, zde str. 94). – Po obou stranách francouzské básně si Mácha třikrát poznamenal tajné šifry v rozmanitém pořadí. První dva záznamy začernil inkoustem, první z nich úplně, druhý částečně; třetí záznam, vpravo, orámoval jako definitivní. Šifer použil v Deníku z roku 1835; srov. zde dále str. 482.

26 *Mnich* – Text básně je v *Z* zapsán na str. 25 a 26 v levé půli; na zbývajícím volném místě vpravo od tohoto textu jsou na obou stranách následující drobné záznamy. Vzhledem k tomu, že u jednoho z nich, Lid do Hvězdy spěchající..., lze určit terminus post quem, vyplývá pro čistopisný záznam Mnicha, že byl do *Z* vepsán meziko ncem února a počátkem července 1833. Viz obrazovou přílohu č. 9.

80, 3 *Dąbrowski* – (v *Z*: Dombrowski) Jan Henryk D., tvůrce a velitel polské legie v Napoleonově armádě; její pochod Jeszcze Polska nie zginęła byl nazýván mazurkem Dąbrowského.

11 *Hrobník na Zbraslavu*... – srov. konec zlomku Valdice (II 94); odstavec je třikrát křížem červeně přeškrtnut.

16 *Lid do Hvězdy spěchající*... – srov. *Z*, rkp. str. 52, zde str. 126 n. – 21 *mrkne se*. – Bezpečně lze číst jen začátek slova, jeho první tři písmena. Krčma s jistou pochybností četl „mrkev sir-“, Janský „mrkne si -“. Naše interpretace vychází z lexikálního významu doloženého u Jung-

manna: výraz znamená ‚stmívá se‘, ‚smráká se‘. Námi interpretované relativum je napsáno v podobě ‚sie‘ (ve zběžném kurentu), přičemž předpokládáme, že Máchá škrtem zrušil *e* místo *i*. Při této interpretaci se také nezřetelná interpunkce na konci záznamu snáže podle smyslu místa vyložit jako tečka.

22 *Holka u Bránika*... – Slova „po stavivu (remlíky)“ jsou zapsána na konci záznamu a označena křížkem, který je podle korespondujícího stejného znaménka zařazuje do kontextu na příslušné místo. – 22 *stativo* – vodorovný trám načepovaný na pilotách; 23 *remlík* – trám, na němž spočívá mlýnské kolo.

8x, 6 *Mé mladosti sny*... – srov. báseň V svět jsem vstoupil (I 233), Pouť krkonošskou (II 108) a dopis XXV.

8 *Stora tuna v Dalarně*... – jde o staré kmenové sněmovní shromaždiště.

9 *Lépe by bylo přirovnati*... – srov. začátek Večera na Bezdězu (II 133); odstavec je třikrát červeně škrtnut.

14 *Poutník* – V doslovu k edici Pouti krkonošské, 1968, str. 21 n. Králík vyslovil a rozvedl tezi o tom, že některý z posmrtných vydavatelů Máchova díla, a to autor Cikánů, upravil text Poutníka podle závěru Pouti a vepsal jej na prázdné místo v Zápisníku. Králíkova argumentace je založena převážně na vnitřní kritice. Jediný filologický důkaz vidí v grafice zájmena *nim*, v níž se podle něho skrývá cizí ruka. Toto *nim* se v Poutníku vyskytuje dvakrát. Podle Králíka je na paralelním místě rukopisu Pouti správně *ním*, právě tak jako ve Snu, který byl do Z zapsán před Poutníkem. Tento argument pro apokryfní povahu Poutníka však podstatně ztrácí na váze tou skutečností, že se také v autografu Pouti (*R12*), který Králík jediné považuje za autentický, vyskytuje podoba *nim* jednou zcela bezpečně (II 115, 24), podruhé s jakousi pravděpodobností (II 115, 11). Co se týče Králíkova tvrzení, že Poutníka zapsal někdo cizí na prázdné místo v Z, je nutno konstatovat toto: Poutník je zapsán na rkp. str. 27 nahoře, a to tak, že poslední řádek textu dosahuje až k vnějšímu, tj. pravému okraji. Text je oddělen od následujících záznamů vodorovnou čarou, která přesně sleduje sklon posledního řádku stoupajícího mírně doprava vzhůru. Tato oddělovací čára nemohla být učiněna před zápisem tak, že by byla nahoře vymezila prázdné místo pro nějaký záznam, který by byl pozdější než následující poznámky o čtených knihách a zápisy sonetů, z nichž Máchá vytvořil Finále Obrazů ze života mého. Ráz písma a zejména celkový vzhled záznamu zdá se nasvědčovat tomu, že Máchá sem přepisoval text, který už byl značně vypracovaný. Od čtvrtého řádku se záznam stává poněkud zběžnějším, text je měněn, písmo je větší, mezirádkové vzdálenosti se mírně zvětšují a zvětšují se

také mezislovní mezery, charakteristické pro mnohé Máchovy texty. Nikde není nejmenší náznak toho, že by se byl pisatel musel ohlížet na předem daný prostor při vpisování textu, o jehož rozsahu nemohl mít předem jasno vzhledem k tomu, že jej ještě při psaní upravoval. Záznam Poutníka svou úpravou i umístěním je tedy naprosto analogický úpravě i umístění důležitých definitivních textů, jak jsme na to již upozornili při celkovém popisu Zápisníku (zde str. 387). V této souvislosti znovu připomínáme umístění Snu na rkp. str. 3, Mnícha na rkp. str. 13 a Ukončení Mnícha na rkp. str. 28. Podobně na lichých rukopisných stranách hned shora zaznamenával Mácha některé jiné texty, případně výpisky, které považoval za důležité, tak například s obdobně nápadným titulem Čtené knihy na rkp. str. 21, zlomky z Goethovy rekonstrukce Euripidova Faethóna na rkp. str. 33 a výpisky ze Slowackého na rkp. str. 57. Podle našich zjištění tedy nikdy a nikde nebylo ponecháno v záhlaví strany volné místo pro budoucí záznamy. Zcela jinak je tomu s místy, která vybyla po záznamech v dolní části strany nebo v okrajových sloupcích, jestliže byly záznamy svisle členěny. Tak je tomu například hned na rkp. str. 1, kde je drobnými poznámkami vyplněno místo pod textem Mnícha, na rkp. str. 25 a 26 vedle textu této básně, podobně na rkp. str. 28, kde zbylé místo vyplňuje začátek náčrtu studie Přehled nejnovější literatury české, který pak pokračuje obdobným způsobem na rkp. str. 32 a 37. Nevyplněna zůstala zbylá místa na rkp. str. 64, protože na rkp. str. 65 nápadným titulem Rok 1834 začínají záznamy tohoto roku, dále na rkp. str. 115, aby se mohlo pokračovat v seznamu rolí (na rkp. str. 116 je soupis hradů spatřených), a konečně na rkp. str. 117, protože na rkp. str. 118 nahoře začíná rozsáhlý a závažný výpisek z Heina o Broughamovi. – Ze skutečnosti, že tedy začátky stran nikdy nebyly ponechány prázdné a že zejména na liché strany hned nahoře Mácha zapisoval důležité texty, jakož i z grafiky Poutníka vyplývá, že Králíkovo tvrzení je naprosto nepodložené.

15 *Nowe wypisy polskie...* Účel knihy vysvítá z podtitulu „Dla użytku młodzieży szkolnej“. Jde o systematicky uspořádanou antologii literárních textů, která vzdáleně připomíná Jungmannovu Slovesnost až na to, že všechny oddíly nejsou opatřeny teoretickým pojednáním. – 20 *Tygodnik Petersburski* – týdeník tištěný ve Vojenské tiskárně v Petrohradě s výslovným povolením cenzury; redakce je anonymní (Leninova státní knihovna v Moskvě, čís. mikrofilmu 2310). To, jakož i obsah – časopis měl tyto hlavní oddíly: úřední zprávy, zprávy domácí a zahraniční, obchodní a kulturní rubriku – a stylizace zpráv dovolují jednoznačně soudit, že šlo o vládní list. Jenom zřídka časopis přinášel

zprávy a stati týkající se polského a západoevropského kulturního života. Mezi ně patří například ojedinělé ukázky z díla Korsakova (práce původní i překlady z Byrona) a výňatky z Moorova životopisu lorda Byrona, z Byronova deníku a z pamětí W. Scotta. – 21 *Pantheon der epischen Dichtungsarten...* – srov. zde komentář na str. 402.

82, 11 *Der Gefangenenwärter...* – Zápis byl určen pro povídku Karlův tejn, jejíž název je v Máchových autografech zachován jedinečně na tomto místě. – Umístění záznamu na rkp. str. 27 umožňuje přibližně určit dobu, v které se Mácha ještě zabýval koncepcí povídky, totiž dobu mezi koncem února 1833 (srov. dataci na rkp. str. 21) a srpnem 1833 (srov. rkp. str. 41, datace krkonošské cesty v Plánu).

21 *Kind! Kind! nicht weiter!...* – Vollst. Ausgabe, sv. 48, str. 194 n. Citát je z dramatu, na němž Goethe pracoval před svým přesídlením do Výmaru. Užil ho v závěru 20. knihy autobiografie *Aus meinem Leben*, když líčil scénu, jak překonával zábrany v odjezdu. K. Polák upozornil (ČMF 19, 1933, 43 n.), že závěr citátu koresponduje s Máchovým pojetím lidského života, jak se projevuje zejména v Máji. Srov. také Máchovo stanovisko k Šafaříkovu článku v ČČM 1833, v Ž na rkp. str. 28 (zde str. 83).

83, 5 *Přehled nejnovější literatury české 1833* – Náčrt studie, určené patrně pro časopis *Unser Planet*,¹ začal psát Mácha na zbývající volné místo na rkp. str. 28. Zaznamenal si nejdříve první myšlenku (tj. zde první odstavec) a teprve za ní uvedl latinkou (na rozdíl od ostatního textu kurentového), v které práci jí hodlá použít. Takovýto postup má u něho obdobu také na jiných místech (srov. například v Poznámkách postranní záznam výpisku ze Scottova románu *Der Abt*, zde str. 20, v Ž výpisek *Daß der Stern...*, zde str. 36, *Der Gefangenenwärter...*, zde str. 82. Shodně se studií Mácha jako literární kritik, otištěnou ve sborníku *Studie o jazyce a literatuře národního*

¹ Časopis tohoto jména existoval. Podle Máchova sdělení Hindlovi v dopise z 9. října 1836 (č. XVIII) byla v něm otištěna kritika Máje (podle Janského patrně Sabinova). Sabina ve „Vzpomínce“ (Svoboda 2, 1868, str. 78) mluví však o časopise *Der deutsche Planet*, do něhož prý „psal K. H. Mácha o české poezii“. Sabinou takto označený časopis však neexistoval (spojení jména J. Seidlitze s tímto časopisem je druhý Sabinův omyl). Několik badatelů (Mil. Hýsek, Fr. Krčma, K. Janský, K. Dvořák) prohlédlo proto časopisy podobných názvů, a to především *Unser Planet*, dále pak *Der Komet* a *Der deutsche Horizont*. V žádném z ročníků těchto časopisů, které jsou – někdy neúplně – dochovány v knihovnách našich, německých a v jiných větších knihovnách evropských, jakož i v *The Library of Congress* ve Washingtonu, nepodařilo se zatím nalézt ani Máchovu studii o nejnovější literatuře české, k níž by byly Máchovy záznamy v Ž přípravou, ani Sabinovu kritiku Máje. – Jak nám sdělil S. V. Nikolskij, skončilo prozatím rovněž neúspěchem jeho pátrání po *Unser Planet* v knihovnách sovětských pobaltských republik.

obrození, 1959, 229 n., kde je celý Přehled reprodukován, soudíme, že následující myšlenka (tj. druhý odstavec) navazuje plynule, a interpretujeme tedy latinkou psaný údaj jako titul celého náčrtu ke zmíněné Máchově studii. Jejím pokračováním Mácha vyplnil zbývající volné místo na rkp. str. 28 až po slova „co vykonal zde atd.“. Pod nimi na dolním okraji stránky, dnes oddroleném, byl – soudě podle stop horních duktů liter – zřejmě údaj odkazující na pokračování na str. 32 způsobem doloženým na právě zmíněné straně, tedy formou „viz str. 32“, jak už naznačila citovaná studie. Na str. 32 po údaji „od str. 28“ následuje text počínající slovy „Co zatím v německé literatuře“ po slova „z chyneského příklady“, opět s odkazem „viz str. 37“. Tato strana pak po údaji „od str. 32“ obsahuje poslední část náčrtu. Přesto, že jsou záznamy takto rozděleny, podle rázu písma lze bezpečně tvrdit, že vznikly najednou, a proto je také tiskneme pohromadě. Pokud jde o jejich dataci, určila studie dobu jejich vzniku do května až června 1833, vycházejíc ze správného postřehu, že se Mácha ve skice opírá o Goethovy překlady některých folklórních děl, otiskěné v témže svazku, z něhož si vypsál úryvky z Faéthonta na rkp. str. 33–37 v Ž. Náčrt studie je tedy pozdější než úryvky z Euripidova dramatu. Avšak s přihlédnutím k faktu, že Mácha skicou studie vyplňoval nepopsaná místa na předchozích stranách Zápisníku, lze časový údaj ještě zpřesnit. Na rkp. str. 26 Mácha totiž na obdobně nevyplněné místo dodatečně vepsal zápis „Lid do Hvězdy spěchající...“, datovatelný po 14. červenci 1833. Počátek náčrtu studie na rkp. str. 28 spadá tedy nepochybně do doby po tomto datu. – 15 *Šafaříka Literatura...* – Přehled nejnovější literatury ilyrských Slovenův, ČČM 1833, seš. 1, str. 3 n., který nepřímě Máchu inspiroval k náčrtu studie, jejíž titul byl rovněž vytvořen podle titulu článku Šafaříkova (viz cit. sborník); 27 *Müller–Wilhelm M.* vydal r. 1825 *Neugriechische Volkslieder*; *Vuk Štěpanovič* – Vuk Stefanović Karadžić vydal do r. 1832 *Srbské pohádky a několik svazků písní*; 28 *Mailáth* – János M. vydal r. 1825 *Magyarische Sagen und Märchen*; 29 *Goetze* – Peter Otto von G. vydal r. 1828 sbírku *Stimmen des russischen Volkes in Liedern*; 30 *Kamenický* – Františka Jaroslava Vacka Kamenického *Písně v národním českém duchu* vyšly r. 1833; 34, 5 *Uhland* – Johann Ludwig U. byl znám jako autor ohlasové poezie a odborných prací o dějinách německé poezie a lidové písně; *Kerner* – Justinus K.; jeho sbírka ohlasové poezie *Gedichte* vyšla r. 1826; 7 *Zedlitz* – Josef Christian Freiherr von Z. vydal *Gedichte* r. 1832; *Ebert* – Karl Egon E.; jeho lyrika (*Gedichte*, 1824) má ohlasový ráz, překládal české lidové písně; *Pfizer* – Gustav P. vydal *Gedichte* r. 1831; 8 *Adelbert von*

Chamisso navazoval na lidovou píseň zejména ve svých baladách (*Gedichte*, 1831); *Goethe* dal z *Frithiofs Saga* a z *chyneského příklady* – *Nachgelassene Werke*, sv. 6 (tj. *Vollständige Ausgabe letzter Hand*, sv. 46: „Auswärtige Literatur und Volkspoesie“) shrnuje v 6. oddíle Goethovy recenze folklórních i ohlasových sbírek a studií o folklóru. Na str. 299 n. Goethe v krátké zprávě s titulem *Frithiofs Saga* upozorňuje, že v *Morgenblattu* vyšel obsáhlý posudek švédského Tégnerova přebásnění staronorské ságy, a cituje z něho ukázkou ve zdařilém překladu paní von Helbig. (Fakt, že jde o švédské přebásnění, vysvětluje Máchovo rozepsané slovo *šve*, které Mácha smazal a nahradil titulem skladby.) Tamtéž na str. 362 n. v glose „*Chinesisches*“ Goethe otiskuje ukázkou z „chrestomaticko-biografického díla“, tj. z antologie „*Gedichte hundert schöner Frauen*“; 13 *Pyrker* – János László von P., německy píšící básník; jeho cyklus epických básní na starozákonní témata *Perlen der heiligen Vorzeit* je z r. 1823; 14 *Furchau* – Adolf Friedrich F., autor hrdinské básně *Arkona*, 1828; 16 *Ludwig Tieck* – jeho novela *Aufruhr in den Cevennen* je z r. 1826, novely *Dichterleben* v souboru *Novellenkranz* z r. 1831; 18 *Spindler* – Karl S.; jeho romány *Der Bastard*, *Der Jude* a *Der Jesuit* vyšly v l. 1826, 1827 a 1829; 19 *Häring* – Wilhelm H. vydával od r. 1830 soubor novel pod pseudonymem *Wilibald Alexis* (srov. zde str. 36); *Witzleben* – Karl August Friedrich von W. psal historické povídky pod pseudonymem *A. von Tromlitz*; *Steffens* – (Mácha píše *Steffen*) *Heinrich S.*; *Die Familien Walseth und Leith*, 1827, *Die vier Norweger*, 1828, *Malkolm*, 1831; *Posgaru* – pseudonym, pod kterým vydal r. 1828 svou novelu *Die Liebesgeschichten Karl Adolf Suckow* (srov. zde str. 16). – Máchova znalost současné německé literatury, kterou v náčrtu probírá, srovnává je s českou současnou produkcí, je pozoruhodná; díla, která Mácha přímo cituje nebo která určujeme v komentáři, jsou vesměs z dvacátých let nebo z počátku let třicátých. Není ovšem jasné, do jaké míry je znal z vlastní četby, protože o tom máme jenom ojedinele jeho přímé údaje (např. Goethův překlad *Frithiofs Sagi* a čínské lidové poezie), a do jaké míry se opíral o údaje z druhé ruky. V této souvislosti srov. výpisky v *Ž* na rkp. str. 19 n. (zde str. 68 n.), které si možná pořídil již s úmyslem použít jich v zamýšlené studii. Některé údaje se totiž na obou místech opakují.

30 *Aus alter unbekannter Schlacht...* – Výpisek je z 3. zpěvu Scottovy básně, 5. odstavec; k veršům *an diesem bleichenden Gebirn...* s motivem vůdcovy lebky v purpurovém věnci srov. 4. zpěv *Máje*, verše 769 n.

85, 19 *In einer dieser schauerlichen Nächts...* – Máchou určený výpisek

je ze str. 982; výraz *im Brande* podtrhl Mácha; 28 v předloze: von Charleston.

86, 12 *Der Mann...* – parafrázovaný motiv ze začátku téhož článku v Auslandu, str. 977; navazující motiv *Die Sklaven...* je skoro doslovný výpisek ze str. 982.

17 *Man fand nirgends...* – z téhož článku, str. 982–983.

87, 14 *Der alte Franzose...* – z téhož článku, str. 983; 17 *Steuern auf einem Boote...* – motiv z téhož článku, str. 1069; funguje tam jako doklad naprosté otupělosti černochů, způsobené otrokářským systémem; 18 *Ein Sklave leuchtete...* – výpisek z téhož článku, str. 1074; oba výpisky dobře charakterizují těžiště celého článku, totiž jeho vyhraněný odsudek společenských poměrů v jižních státech Unie, projevujících se zejména v postavení černošských otroků; 23 v předloze: indes hielt er; následující záznamy *Die Leichen...* (27) a *der Rektor...* (29) jsou však z článku *Die Schlacht von La Tablada*, Ausland 1832, str. 998 n.; poslední záznam odstavce, *Der schöne Häuptling...* (88, 1), se týká indiánského náčelníka Tekumseha, jehož charakteristikou je v Auslandu 1832, str. 1091 uzavřeno pojednání o mnoha pokračováních (od str. 1053) *Der letzte Bund der Indianerstämme gegen die Vereinigten Staaten*, které informuje o nezdařeném povstání Indiánů.

3 *Eugen verließ mich...* – Odstavec je pointa skici podávající obraz života pařížských grizet v Auslandu 1832, str. 1010, jehož titul i autora Mácha přesně uvádí. V Auslandu má skica podtitul *Aus dem jüngst erschienenen sechsten Teile des Buchs von Hundert und Einem*. Původní titul antologie si Mácha pamatoval z četby *Miszellen* (srov. zde komentář k záznamu na str. 49, 5, zde str. 399). V závěru skici, napsané s jistým cynickým nádechem, hrdina pocítí žárlivou lítost nad tím, že nebyl prvním milencem své dívky; srov. motivy žárlivosti v Máchově biografii a v díle.

12 *In Ungarn...* – Výpisek má vlastně tři části. První z nich je z Auslandu 1832 ze str. 1026. Záznam končil v *Ž* neúplným řádkem, pod nímž Mácha začal záznam oddělovat obvyklou vodorovnou čarou, kterou nedokončil. Za tímto záznamem v témže řádku pokračoval po pomlčce a slova *Zvonění proti mračnům* napsal výraznějším písmem (opět kurentem) a i s konečnou pomlčkou je podtrhl. Tento motiv nemá v registovaném článku žádnou oporu. Srov. Cikány (II 226). Následující třetí část, *Die Ortschaften...* (na kterou se jediná vztahuje Máchův údaj stránky), je napsána písmem, které zřetelně svědčí o časovém odstupu.

89, 1 *Wunderbar ergreifend...* – Ausland 1832, str. 1039.

23 *Auf der Stirne der Zigeuner...* – Ausland 1832, str. 1041, z článku *Skizzen einer Reise durch Ungarn in die Türkei*; srov. s *R58* (zde str. 251) „Přes jeho mužný zamyšlený obličej...“ Výpisek je dokladem, jak Mácha dále sleduje tematiku Cikánů (srov. Poznamenání, rkp. str. 11, zde str. 22, a Zápisník, rkp. str. 9, zde str. 46).

91, 8 *Washington Irvings Eingemachtes* – Tento titul dal anonymní německý překladatel nevelkému souboru humoristicky, někdy i satiricky laděných črt ze života vyšší newyorské společnosti, který tvoří 19. svazek souborného německého vydání Irvingova díla, v němž počínajíc 20. svazkem následují Máchou rovněž čtené a od rkp. str. 31 zaznamenávané *Erzählungen eines Reisenden*. Svazek 19 vyšel ve Frankfurtu nad Mohanem r. 1827 (Bayerische Staatsbibliothek München, sign. P. o. ang. 186 nh). – 12 *Yoricks empfindsame Reise* – v *Ź: Reisen*. Podle upozornění A. Skoumala ve sborníku *Realita slova Máchova*, 1967, str. 60 n., jde o pseudonymně vydané dílo Laurence Sterna. Pokud jde o Skoumalův dohad, co mohlo motivovat Máchovu četbu tohoto díla, je třeba především odkázat na výpisek z *Pantheonu* na rkp. str. 18, zde str. 65. Kromě toho je jeden z Goethových obdivných výroků o Sternovi obsažen v 5. svazku (str. 300) jeho *Nachgelassene Werke*, jejichž četbu Mácha skoro současně registroval na rkp. str. 31, zde str. 93, což je motivace pravděpodobnější, než uvádí Skoumal. – *Einige Szenen aus dem Faust und Götz...* – viz dále záznamy na rkp. str. 31, zde str. 93.

17 *Ein Matrose...* – Výpisek, který předchází záznamům z Irvingových povídek, zdá se svou tematikou nasvědčovat tomu, že rovněž pochází z Irvinga. Avšak v žádném ze svazků zmíněného souborného vydání, které vyšly za Máchova života, nepodařilo se pro něj nalézt předlohu.

22 *Es war jetzt beinahe Mittag...* – výpisek z knihy *Washingtona Irvinga Erzählungen eines Reisenden*, II, Berlín 1825 (v překladu S. H. Spikera, muzejní sign. 100 b H 42), z povídky *Die Geschichte des Banditenhauptlings*, str. 179; 23 v předloze: *vor mir hingestreckt war*.

92, 11 *Die untergehende Sonne...* – výpisek z téže povídky, str. 181–182, u Máchy v heslovitých zkratkách. Záznam byl v *Ź* třikrát šikmo červeně přeškrtnut, škrty smazány prstem, pak vlevo po straně označen kolmou červenou čarou a na pravém okraji pod textem červenou čarou podtržen. Srov. Pouť krkonošskou (II 110).

14 *Die Jahreszeiten folgten sich...* – výpisek z povídky *Wolfert Webber oder Die goldenen Träume* z téže knihy *Washingtona Irvinga*, str. 229.

93, 1 *Nový měsíc visel...* – Odstavec obsahuje heslovité záznamy

jednotlivých motivů z povídky Washingtona Irvinga *Das Abenteuer des schwarzen Fischers* (Erzählungen..., II, str. 338 n.). S prvním motivem srov. 1. kapitolu *Cikánů* (II 170). Poznámka v závorce (*uše dobře*) za dalšími dvěma motivy (str. 359 n.) nepochybně vyjadřuje Máchovo hodnocení celé pasáže. Je pravděpodobné, že se týkala i motivu v záznamu nezachyceného, tj. motivu hlubokého nočního ticha přerývaného štěkotem psa, který se objevuje v uvedené pasáži (srov. 4. zpěv *Máje*, zvláště verš 787). Poslední heslo resumuje syžet povídky: za pomoci magických praktik se dva muži pokoušejí vyzvednout ze země poklad pirátů, jsou jimi překvapeni, ale šťastně vyvážnou. – Celý záznam je vlevo po straně označen červenou vlnovkou a za textem podtržen červenou čarou.

8 *Goethes nachgelassene Schriften: Faust...* – srov. dále výpisky na rkp. str. 35 n., zde str. 106 n.; 10 *Theater und Deutsche Literatur* – v souboru kratších recenzí zde nápadně vyniká obsáhlý a se zřejmou sympatií psaný referát o 1. ročníku muzejního časopisu *Monatschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Böhmen* (1827); 11 *Über Kunst* – tj. svazek 44: „Verschiedenes über Kunst, aus der nächsten Zeit nach dem Götz von Berlichingen und Werther“; 12 *Götz von Berlichingen* – tj. svazek 42, který obsahuje obě verze dramatu: „Geschichte Gottfriedens von Berlichingen mit der eisernen Hand, dramatisiert“ a „Götz von Berlichingen mit der eisernen Hand. Schauspiel in fünf Aufzügen. Für die Bühne bearbeitet“; 13 *Reisen* – tj. svazek 43 se dvěma cestopisy: „Schweizer Reise im Jahre 1797“ a „Reise am Rhein und Main in den Jahren 1814 und 1815“. Záznamovou techniku švýcarského cestopisného deníku nápadně připomíná technika záznamů v Máchově Deníku na cestě do Itálie. Přírodní scenérie u rýnského vodopádu navodila Goethovi vzpomínku na Ossiana („Gedanke an Ossian. Liebe zum Nebel bei heftigen innern Empfindungen“, str. 152). Goethově interpretaci Ossiana je velmi podobná interpretace Máchova, známá již z Poznámání, tedy před záznamem o četbě Goethových *Nachgelassene Werke* v Zápisníku (srov. Poznámání, rkp. str. 11, zde str. 23, a Zápisník, rkp. str. 2, zde str. 36). Na začátku druhého cestopisu je črta „Sankt-Rochus-Fest zu Bingen“, která živě sděluje Goethův zážitek z pouti ke kapli sv. Rocha, ochránce proti morové ráně. Za francouzské okupace levého břehu Rýna, kde leží Bingen, se pouť po řadu let nekonala a byla obnovena se zvláštní slavnostností. Rozhovory s účastníky daly Goethovi příležitost dozvědět se a potom povědět hodně o rýnském vinařství (mimo jiné také bohatým souborem lidových vinařských pranostik). Pokud jde o motivaci Máchova zájmu právě o tuto prózu, lze upozornit, že Zá-

pisník na rkp. str. 26, 52, 55 a 56 obsahuje náčrty tematicky připomínající tuto Goethovu prózu. – 17 *Ernst Wagner: Wilibalds Lebensansichten* – v originále Wilibalds Ansichten des Lebens (lipské vydání z r. 1810, UK sign. 9 H 393). Román, silně poznamenaný sentimentalismem, byl psán se záměrem „učit lidi umění, jak idealizovat život“. Jeho až do schematicnosti dokonalý hrdina, obdařený souborem tak příkladných mužných ctností, že všichni, s nimiž se střetá, odříkají se vášni, dospívá k poznání, jak je významná rolnická práce a jakou má hodnotu život na venkově, a dá mu přednost před skvělou úřední kariérou. Po vzoru Goethova románu o Vilému Meisterovi, jemuž je poplatný i po jiných stránkách, zejména v kompozici, ponechává hojně místa reflexím a podtrhuje dějovou i charakterizační funkci písně. V té věci připomíná Máchovy Cikány a Marinku. – 18 *Karl Förster: Abriß der allgemeinen Literaturgeschichte* – Čtyřsvazkové dílo vyšlo v Drážďanech v l. 1828–1831. Máchův údaj o 3. a 4. oddílu vznikl patrně omylem: Mácha takto analogicky podle dvoudílného třetího svazku označil i závěrečný svazek čtvrtý. – Citované dílo je solidní nástin dějin světové literatury, doznanež bez nároku na vlastní koncepci, s těžištěm v literatuře starověké a středověké a s hojnými odkazy na speciální literaturu k jednotlivým obdobím a spisovatelům. Byl neúměrně, zastoupena je i literatura česká, jejíž přehled je podán s patrnou sympatií na základě prací Dobrovského, Šafaříkových a Jungmannových. Záznam o příručce je v časové blízkosti Máchovy skici srovnávací studie o současné české literatuře (srov. komentář k str. 83, 5 n., zde str. 411 n.), a je tedy možné, že ji Mácha studoval pro tento účel, obdobně jako almanach Pantheon der epischen Dichtungen aller Völker und Zeiten (srov. komentář k str. 65, zde na str. 402). – 20 *Goethes nachgelassene Schriften: 2. Lieferung...* – Takto Mácha patrně označil svazky 57–60 Goethových spisů z pozůstalosti, které obsahují skutečně už jenom paralipomena ke spisům básnickým i přírodovědným. Svazek 56 totiž, který obsahuje věcné a jmenné rejstříky k celému dílu, měl zřejmě podle původního plánu edici zakončit; 21 *Verschiedenes...* – svazek 44, srov. výše; *Parodie...* – ze svazku 46, srov. rkp. str. 20; 22–23 *Naturhistorisches. Naturwissenschaftliches* – svazky 54–55 a 58–60; 24 *Gedichte* – svazek 47; 25 *Dichtung und Wahrheit* – tj. čtvrtý díl autobiografie Aus meinem Leben, svazek 48; srov. rkp. str. 20, 23 24 a 28; 26 *Maximen* – svazek 49; *Über Theater* – svazek 45, viz výše. – Z Máchových záznamů vyplývá, že měl v rukou všech dvacet svazků Goethových spisů vydaných z jeho pozůstalosti; tato pozornost k celku Goethova díla potvrzuje opětované Sabinovo sdělení o Máchově intenzivním zájmu o tohoto básníka.

27 *Mephistopheles* – ...ein politisch-satirisches Taschenbuch auf das Jahr 1833. Herausgegeben von C. Herloßsohn, Leipzig, s. d. – Záměr evokovat atmosféru „času karabáče“, totiž období, v němž němečtí liberálové vystřízlivěli z opojení vyvolaného červencovou revolucí a reakce znovu nastolila staré poměry, realizuje autor ve dvou kompozičně prokládaných rovinách. První, laděná do patetické elegie, řadí obrazy násilně a zločinně porušované humanity a svobody v dějinách lidstva, jak tomu bylo zejména po nezdaru polského povstání; zprávy o tom přináší Fénix před trůn Ducha světa. Druhá, zbarvená satiricky, zobrazuje poměry v káznici národů, tj. v Německu a Rakousku, kde vládou debilní knížata proti zájmům lidu, kde řadí policejní zvůle a cenzura a kde degenerují i nejzákladnější lidské vztahy. Slovesným prostředkem jsou tu dialogy autora s „bláznem“, jehož bláznovství není nic jiného než údiv nad projevy šosáctví, které nachází člověk zdravého rozumu místo předpokládaného nebo žádoucího demokratického pořádku. „Blázna“ vystřídá Mefisto, který zprvu stojí v pozadí jako ironický komentátor, pak vyprovokuje autora k otevřenému stanovisku a nakonec se projeví jako udavač. Nejzávažnější v tomto kontextu je na dvou místech cenzurovaná 11. kapitola, která slučuje obě výrazové polohy almanachu. Jde tu jednak o apotheózu Prahy a Čech, kde kdysi v husitství začal boj o lidskost a svobodu, jednak o odsudek úpadkové přítomnosti, která si už ani nevzpomíná na minulou slávu. Úpadek zavinila Bílá hora, jejíž důsledky jsou dokonce takové, že symbolem současnosti je socha Jana Nepomuckého na Karlově mostě. – Lze souhlasit s názorem už dříve vysloveným, že co do celkového ladění i tematiky souvisí úzce s touto kapitolou Máchova báseň *V chrámu* (I 183), možná i próza *Návrat*, a to její druhá část (II 123); srov. Henri Granjard, *Mácha et la renaissance nationale en Bohême*, Paříž 1957, str. 93 n. Janský otiskl v *Životopise*, str. 144 n., mimo jiné Sabinův překlad citovaných charakteristických míst z 11. kapitoly.

94, 1 *Vlastně jest každý člověk...* – srov. v *Ž* výpisek z Goetha na rkp. str. 20, zde str. 71 (Denn daß niemand den andern versteht...) a záznam na rkp. str. 39, zde str. 117 (Každý rozumí jen sobě). Protože zaznamenaná myšlenka je v *Ž* v čele následujících dalších výpisků z Washingtona Irvinga, lze ji vztáhnout k pasáži z Irvingovy povídky *Das Abenteuer mit dem geheimnisvollen Fremden* (Erzählungen..., I, str. 103).

5 *Nota. Pan Div...* (v *Ž*: *Nta. Pan. Div.*, jako...) – Považujeme za nepochybné, že se záznam vztahuje k Irvingově povídce *Der Teufel und Tom Walker* (Erzählungen..., II, str. 243 n.). Tématem povídky

je pakt s ďáblem. Když se ďábel poprvé zjeví hrdinovi, mluví výstražně o osudu nekajících hříšníků. Sám charakterizuje svá různá převtělení a z nich na prvním místě uvádí, že vystupuje jako Divý lovec („der wilde Jäger“; toto jméno je zcela běžné i v německých lidových pověstech z Čech, které Mácha nepochybně znal). Hned poté, když si hrdina uvědomí, s kým se setkal, a vyloví to, ďábel potvrdí svou totožnost slovy „*Ponížšen se poroučím*“ („Derselbe, aufzuwarten!“; tj. K službám!, Račte poroučet!). Jungmann zná personifikovaný výraz Div jako ekvivalent pro Teufel v soudobé němčině. Spolu s označením Divý lovec umožňuje tato skutečnost interpretovat dvě první slova záznamu jako „pan ďábel“.

7 *Bohatý zlý...* – Obsahově věrná parafráze pasáže z Irvingovy povídky *Das Abenteuer mit dem geheimnisvollen Fremden* (Erzählungen..., I, str. 109) až na závěr. Slova „*což ale zlý žebrák?* –“ jsou Máchův doplněk, kterým navozuje možnost domýšlet nadhozený vztah bohatého a chudého ještě z opačného zorného úhlu.

11 *Již jako pachole...* – Máchova parafráze autobiografického vyprávění hrdinova z Irvingovy povídky *Geschichte des jungen Italieners* (Erzählungen..., I, str. 113 n.). Od slov *Žil uvnitřku sebe* (24) Mácha zcela samostatně, bez opory v předloze rozvinul hrdinovu charakteristiku s náznakem dalšího motivického rozpracování; srov. zde dále komentář k dopisu III (Benešovi), str. 512.

95, 4 *Popsání hradu křivokládkého* – srov. 2. kapitolu Křivokladu (II 15 n.).

96, 1 *Bruchstücke aus... Phaeton* – „Phaeton, Tragödie des Euripides. Versuch einer Wiederherstellung aus Bruchstücken“ je obsažen v 6. sv. Goethových *Nachgelassene Werke* (Vollst. Ausgabe, sv. 46, str. 30–48). Veršované partie převzal Mácha v úplnosti, Goethův spojovací text zkracoval, upravoval nebo vynechal. Uvedením postavy *Angelos* v závěru výpisku (str. 105, ř. 25) nahradil Goethovu poznámku, že na tomto místě patrně vystupuje posel (Bote), sdělující to, „co je ještě potřeba vědět“. Pro užití výrazu *Angelos* měl Mácha oporu v jiném místě Euripidovy tragédie (zde str. 102), kde je podobná výpověď vložena do úst Angela, jehož Goethe charakterizoval jako posla (Bote). – 97, 18 v předloze: *vor so hohen Stammes Wert*; 102, 7 v předloze: *nah' dem Seitenroß*.

106, 4 *Goethes Faust, 2. Teil* – *Nachgelassene Werke*, sv. 1. (Vollst. Ausgabe, sv. 41); 5 *Seite 1–5: vorzüglicher Chor* – v Ž: Seite 1–5. vzgl. Chor. V předloze text tragédie začíná na str. 3, chór je na str. 4–5; podle toho se zřejmě stránkové označení a charakteristika „*vorzüglich*“ vztahuje pouze na chór, který v poslední strofě obsahuje výzvu

k titánskému vzepětí. (Odchylně o celém místě K. Polák, ČMF 19, 1933, str. 44.) – 107, 1–4 verše *Mußt' ich nicht... gedoppelt laut* opsal Mácha omylem dvakrát; 110, 13 v předloze: das Tüchtige tritt heran; Máchova změna patrně z metrických důvodů; 28 v předloze: aus dem Meer herauf; 111, 26 *Zächni čísti od str. 148* – tj. 2. dílu Fausta.

112, 3 *Květy severní* – Severnyje cvety, almanach, který vydával v Petrohradě A. A. Del'vig v letech 1825–1832; viz také str. 135. – 4 *Börnes Briefe* – v citovaném časopise č. 335, str. 1449 n., je otištěna ostře odmítavá recenze Börnovy knihy *Briefe aus Paris* od W. Alexise, který ji považuje za nejodpornější publikaci v celé dosavadní německé literatuře. Její autor prý totiž projevuje nadšení jenom pro záporné společenské jevy a bezuzdné revoluční smýšlení. Nenávidí všechno německé, ba dokonce i Goetha považuje za rakovinu v německém těle. Dříve prý správně útočil proti projevům tyranie německých knížat, teď by ale chtěl instituci knížat vůbec zrušit. Také ve Francii však nenávidí všechno, v čem se neprojevuje revoluční duch. – *Novelle von Tieck* – citovaný časopis, č. 312, str. 1352 n., pod šifrou 214 otiskl referát „Briefliches Urteil über Tiecks neueste Novelle *Der Mondsüchtige* in dem Taschenbuch *Urania* für 1832“. Na rozdíl od starších Tieckových novel, které prý byly příliš konstruované a bezútěšné, recenzent považuje posuzovanou novelu za velmi zdařilou. Její styl vystihuje a tím nepřímou hodnotí i její úroveň přirovnáním k malířské technice Clauda Lorraina.

6 *Willst recht das schöne Melrose sehen?* – Tímto odstavcem začínají výpisky ze Scottovy básně *Der letzte Minstrel*. Předlohou bylo vídeňské vydání *Walter Scotts Werke*, sv. 41, 1827, v překladu A. Storcka (muzejní sign. 100 b M 50). Číslo, jimiž jsou uvedeny jednotlivé výpisky, označují odstavce citovaných zpěvů básně. Odstavec 8 na str. 113 srov. s výpiskem z *Ossiana* v *Anmerkungen*, zde str. 9, a s pointou básně *Ó harfo dávnověká* (I 128). 115, 11 *der kühne Ritter ergriff sofort...* – v *Ž* je za slovem „sorbit“ dvojtečka. V předloze pokračuje text: einen eisernen Hebel. Je tedy zřejmé, že Máchova dvojtečka tu znamená pouhé nedokončení kontextu. 116, 25 v předloze: in Luft, in Laube.

117, 22 *Co ti prospěje...* – srov. záznam v *Ž* na rkp. str. 31, zde str. 94 (Vlastně jest každý člověk...); nad výpiskem je obvyklá oddělovací čára dublována červeným tahem a pod výpiskem je u pravého okraje kratší červená čára.

24 *Ve Waltera Scotta románu...* – Předlohou nebyl ve Vídni vydaný překlad S. H. Spikera (1826), jak se domníval Janský (srov. *Dílo III*, 453); parafrázující výpisky (srov. zde dále) se podle nápadných kon-

textových shod určitě opírají o překlad Leonharda Tafela ve vydání stuttgartsském (1826). Avšak s tímto vydáním, v němž román vyšel v pěti svazcích (proti třem svazkům vydání vídeňského), nesouhlasí Máchou udané odkazové stránky. Přestože výpisek „Das scheußlich heuchlerische Gesicht...“ přeskupuje sled Scottova textu způsobem, který ruší průběh ličené scény, nelze uvažovat o tom, že by měl Mácha po ruce nějaký další překlad; z toho tedy plyne, že četl patrně nějaký jinak stránkovaný patisk stuttgartského překladu, z něhož si zpracoval charakteristiku, která ho zajímala. – 25 před ženskými v galerii – ve Scottově románu pův. kapitola 10; 28 v hospodě U lilie – tamtéž, pův. kap. 4; 29 slyšela francouzsky mluvíti – v Ž: jej slyšela...

118, I *Dubravius...* – z téhož románu, pův. kap. 14. Jde o okrajový motiv, který tvoří v původním kontextu složku charakteristiky královského astrologa; jeho funkci, v románu mnohem významnější, než napovídá Máchův záznam, se podobá úloha astrologa v dramatu Julia Slowackého o Marii Stuartovně, z něhož si Mácha pořídil výpisky v Ž na rkp. str. 57–63, viz zde str. 136 n.

4 *Bei denen der gereifte Mann...* – z téhož románu, pův. kap. 4. Motivek zde slouží k charakteristice mladého hrdiny; pro něho mají význam i takové maličkosti, které se zralému muži jeví ve světle citátu Máchou parafrázovaného.

8 *Přicházejícím v život...* – srov. s 5. jednáním Bratrovraha (I 256); záznam je označen červenými čarami obdobně, jak je popsáno zde výše u hesla Co ti prospěje...

11 *Das scheußlich heuchlerische Gesicht...* – úryvek z charakteristiky katových pacholků ve Scottově románu *Quentin Durward*, pův. kap. 30. R. Wellek upozornil (*Torzo a tajemství Máchova díla*, 1938, str. 385), že se v tomto Scottově románu vyskytuje dvojice král – kat. Srov. též pojednání K. Krejčího *Symbol kata a odsouzení v díle K. H. Máchy* ve sborníku *Realita slova Máchova*, 1967, str. 236 n.

119, I *Místa k vyhlídce...* – Přípravné poznámky k cestě do Krkonoš se opírají o knihu J. K. E. Hosera *Anleitung das Riesengebirge auf die zweckmäßigste Art zu bereisen*, 2. Band oder 4. Abteilung, Vídeň 1805 (muzejní sign. 71 E 13/2). Z Hoserova souvislého textu (na stranách 34–59) vypisoval Mácha údaje v heslovité podobě a ojedinele je přeskupil, aby na sebe jasněji zeměpisně navazovaly. Hoserova kniha obsahuje také plány cest po Krkonoších z různých východisek. Na str. 177 n. podává plán takové cesty vycházející z boleslavského kraje; v Zapisníku následující Máchův „Díl první Plánu cesty do Krkonošů z Prahy“ (zde str. 120) je však na Hoserově návrhu zcela nezávislý. – 6 *Schömberg* – v Ž: Schönberg, v předloze: Schämberg, v opravách na

str. 304: Schömborg; 7 *Ježek* – Ještěd (něm. Geschken); *Heidelberg* – Žalý; 19 *Toise* – sáh; 22 *der... westlichen Kuppe desselben* – emendujeme podle Hosera místo původního Máchova dodatečně vepsaného *dselbe* (!); 26 *von der westlichen* (tj. Brunnenbergkuppe) – v předloze: von der östlichen; 120, 7, 8 *Verwiesen in jene* – tj. Große Schneegrube, *festgehalten in dieser* – tj. Kleinen Schneegrube; výpisek je na tomto místě kusý, protože Mácha vypustil charakteristiku Velké Sněžné jámy. – Výpisky z Hosera začal psát Mácha od poloviny rkp. str. 40 přes celou šíři strany, když předtím vodorovnou čarou oddělil levý horní sloupec poznámek (pravý horní sloupec zůstal tedy nepopsán); dokončil je na rkp. str. 41, v jejíž dolní půli opět po oddělení vodorovnou čarou vepsal jako čistopis latinkou „Díl první Plánu cesty do Krkonošů z Prahy“. Po tomto Plánu následují již skutečné zápisky z cesty, psané tužkou; začínají v pravém horním sloupci na rkp. str. 40 a pokračují na str. 42 a dále.

18 *Díl první Plánu cesty do Krkonošů z Prahy* – navazuje na výpisky z Hosera a je zapsán krasopisně přes celou šíři strany. Nápadná propracovanost Plánu, zvláště se co týče časových propozic, se vysvětluje tím, že ve značně velikém úseku měla cesta do Krkonoš vést místy, která Mácha dobře znal už z dřívějších návštěv (srov. krasopisný přepis cestovních záznamů ze srpna 1832, zde na str. 218 n.). Linka, kterou je Plán oddělen od předcházejících záznamů, je provedena podle pravítka, stejným způsobem je podtržen titul a datační údaje v textu. Jakmile Mácha dopsal Plán, narýsoval perem na lichých stránkách šesti následujících listů vždy po dvou obdélníkových rámečcích (jejich vrcholy si předem vyznačil vpichem skrze všechny listy), zřejmě proto, aby do nich zakreslil hrady cestou spatřené. Liché strany listů volil jistě proto, že jednak si zvykl přehýbat při psaní sešit Zápisníku ve hřbetu, jak dosvědčuje někdy ráz zápisů na konci řádků na sudých stranách, jednak proto, že tato část zápisů je přibližně v první třetině sešitu, takže pravá strana tvořila lepší, pevnou podložku, zejména při kresbě. Příprava a úprava celkového záznamu cesty do Krkonoš, tj. Plánu i doprovodného obrazového materiálu, připomíná technicky pečlivou formu jiných definitivních prací Máchových, na kterých mu záleželo (srov. počátek Zápisníku, *R12* – Pouť krkonošská, *R1* – Máj). Že jde o záměrnou přípravu předem, dokazuje fakt, že kresby jsou skutečně komponovány do těchto připravených polí. Tužkové kresby totiž nikde nepřesahují vyznačené okraje a ve dvou případech, kdy Mácha nasadil kresbu příliš vysoko, takže by byla přesáhla horní linku, napravil nedostatek tím, že u kresby hradu Housky vyznačil přípsanou poznámkou *höher* u palácové stavby, že stavba má vyšší proporce, a u hradu

Zvířetic nakreslil horní část věže zvláště v levém horním rohu. Do připravených polí kreslil hrady přibližně v pořadí daném Plánem cesty. Jedinou výjimku tvoří kresba hradu Zásadky na rkp. str. 51 v horním poli. Octla se mezi dvěma kresbami hradu Pecky, ačkoli podle itineráře patří už za kresbu hradu Zvířetic. Odchylné umístění kresby se dá snadno vysvětlit tím, že Mácha omylem přeskočil jeden list. Nekreslil všechny hrady, které cestou navštívil, např. Bezděz, Trosky. Současně s kresbami, které prováděl na lichých stranách Zápisníku, psal tužkou během cesty na prázdné sudé (tj. levé) strany, tedy na rub listů s kresbami v rámečcích, poznámky a kreslil některé další objekty. Tvoří tedy rkp. strany 42–51 a strana 53 jistý celek, avšak chronologie jednotlivých záznamů a kreseb není přitom dána pořadím stránek, nýbrž klíčem k skutečnému chronologickému uspořádání je Plán, který spolu s přihlédnutím ke geografickému rozmístění objektů umožňuje určit časový sled a přibližnou dataci záznamů a kreseb. – Plán předpokládal, že účastníci krkonošské cesty dorazí do Radimě 24. srpna. Že tato cestovní etapa byla dodržena, dosvědčuje vyprávění Boženy Hindlové (srov. Jaromír Malý, K Máchově korespondenci, Pokrokové listy 6, 1910, str. 475). Podle ní Mácha s Hindlem navštívili Jana Beneše v Radimi o posvícení. „Podívali se též k hřbitovu, který se rozkládal nahore a pod ním byl kostelík.¹ V kostelíku našli mnoho věnců, které tam byly dávány na hroby. Beneš – velký pesimista – prohodil k přátelům, že za rok tu uvidí věnec jeho; a do roka skutečně umřel.“ V Radimi se slavilo posvícení v neděli po sv. Bartoloměji, která připadla v roce 1833 na 25. srpen (srov. také Fr. Krčma, Máchův přítel Jan Beneš, Cesta 5, 1923, str. 185, a motivaci krkonošské cesty v Marince, II 149). Údaj B. Hindlové jmenuje pouze jednoho spoluúčastníka Máchovy cesty, Ed. Hindla. Podle Plánu ke dni 25. srpna, že totiž „jestli se to dříve nestalo, sosnujeme collegialiter, vincente majoritate et victa minoritate“ (tj. společně, a to podle mínění většiny), „díl druhý Plánu našeho,“ je nutno soudit, že kromě Hindla se měla cesty účastnit aspoň ještě jedna osoba. Kdo to mohl být, nelze říci, poněvadž o tom nemáme odjinud svědectví a Máchova jediná zmínka „Juristův spád“ (zde na str. 123, ř. 2) není sdostatek jednoznačná, když Zápisník neobsahuje už žádné zprávy o úmluvě stran dalšího cestovního plánu. – S přihlédnutím k dochovanému Plánu, k údajům a kresbám v Zápisníku a ke geografické tvářnosti procestované oblasti lze Máchovu cestu rekonstruovat takto: Mělník, Kokořín, Houska, Bezděz, Mladá Boleslav, Zvířetice, Zásadka, Trosky, Radim, Bradlec,

¹ Tento údaj je nesprávný, protože starý radimský hřbitov byl kolem kostela.

Kumburk, Tábor, Kozlov, Zebín, Valdice, Radkyně, Pecka, Čistá. O směru ani o trase další cesty krkonošskými horami nemáme kromě kresby horského pásma na rkp. str. 46 žádný doklad ani v Zapisníku, ani nikde jinde. Krčmův dohad (Několik poznámek k Máchově cestě do Krkonoš, *Beseda* 4, 1947, str. 256), že Mácha vystoupil do Krkonoš „v úseku úpském“, je pouhá konstrukce, založená nadto na citacích z Hosera (které však umožňují i jiný směr výstupu na hřebeny) a na některých obecných dobových informacích. Pokud jde o zpáteční cestu, soudíme odchylně od Krčmy a ve shodě s Janským (srov. *Vzpomínky*, str. 322), že jako první svědectví se k ní vztahuje kresba hradu Silberštejna (tj. Břečštejna) a dále hradu Gradlic (tj. Choustníkova Hradiště). Podle dopisu Květoslava Lhoty K. V. Zapovi ze dne 6. září 1833 Mácha prošel 3. září Miletínem (srov. Janský, tamtéž). Další cesta vedla přes Kunětickou Horu, Semtěš a Květnici. – 121, 16 na *kartouzu* – v *Z*: na *Karthauzu*.

25 *Roku 1832...* – Odtud začínají tužkou psané záznamy pořízené přímo na cestě do Krkonoš; vzpomínka se váže k cestě popsané v *Poznamenáních cest*, která byla dodatečně vepsána do *Zapisníku* na rkp. str. 104 (srov. zde str. 218 n.). I v opraveném údaji o svém tehdejší věku se Mácha zmylil: bylo mu dvaadvacet let.

122, 1 *Večer na Bezdězi* – první část záznamu až po slovo *Jestřabí* je šikmo škrtnuta červeným inkoustem; motivu bylo užito ve *Večeru* na *Bezdězu* (srov. II 134 n.). Myšlenka obsažená ve zbývajícím textu je už v *Poznamenáních cest* z 2. srpna 1832 (srov. zde str. 218 n.).

6 *Durch acht Gemächer...* – Konec záznamu od slov *Der Doppelsinn...* je zapsán dodatečně perem. Jeho celkový smysl je nejasný, obě nečitelná slova Mácha nejprve přeškrtnal a první ještě začernil. – Tužkový půdorys hradu, doplněný označením *Kapelle, Hof, Gang, 8* (tj. osm komnat) a slovem *enger* u vnější západní zdi, je pozoruhodně přesný. Viz obrazovou přílohu č. 10.

15 *Na Bezdězi* – Až po slova „jen studené kamení atd.“ je text obsažen na rkp. str. 42. Připojené znaménko ./ odkazuje na pokračování na začátku strany 44. Text na str. 42 je čtyřikrát šikmo přeškrtnut červeným inkoustem; motivů celé pasáže až po slova „Kde pod mohylami tiší mrtví spí“ je použito ve *Večeru* na *Bezdězu* (srov. II 134 n.). Na rozdíl od definitivního znění povídky schází v náčrtu motiv matky s mrtvým dítětem v nůši. Nad genezí tohoto motivu se zamyslel Josef Panáček v knize *Karel Hynek Mácha v kraji svého Máje*, 1970, str. 29 n., a vyslovil nikoli nepravděpodobný dohad, že se zakládá na skutečném Máchově zážitku, k němuž došlo při návštěvě *Bezdězu*, ovšem v roce 1832. Panáček totiž prokázal na základě matrik, že tehdy

1. srpna zemřelo dítě ve vesnici pod hradem, a vyvodil z toho, že básník mohl potkat jeho matku, jež se šla s mrtvolkou pomodlit k posledním kapličkám bezděžské křížové cesty, což byl tehdy ještě závazně zachovávaný místní zvyk. (Viz ještě doplněk na str. 557.)

29 [Kresby: *Říp od Melnika nad vodou. Kokořtn.*] – Označení zobrazených objektů pod kresbami je zde – stejně jako ve všech ostatních případech – provedeno dodatečně a cizí rukou, v některých případech dvojmo, původně tužkou, a souhlasí ve všech případech se skutečností.

123, 2 *Bradlec. Juristův spád...* – Zapsáno in continuo se závěrem pasáže „Na Bezdězi...“, avšak odlišným písmem a zřejmě dodatečně. To, jakož i umístění záznamu dovoluje závěr, že vznikl až po čtyřverší „Co zde sním...“ a před kresbou Kumburku.

5 *kartouz* – v *Ž*: Karthaus.

8 *Oudolí před Radkyní...* – kamenný kříž je vyobrazen v Národopisném sborníku okresu hořického 1895, 202.

14 *Všecko, co živého...* – dvakrát šikmo škrtnuto červeným inkoustem; srov. Pouť krkonošskou (II 107).

19 *Dub studánkou v Čistěj* – Čistá sev. od Nové Paky u Pecky. Podle Krčmy se v kraji udržela tradice o prameni vytékajícím z dubového kmene (K. H. Mácha na Novopacku, Beseda 1, 1940, č. 21 /19/, str. 391 n.).

124, 2 [Kresby: *Dol sv. Alberta u Housky. Houska.*] – Počínaje touto stránkou není přírodní situace ve skicách zcela prokreslena a kultury jsou v načrtnutých konfiguracích vyznačeny poznámkami jako *bor, pole, chmel, luka* atp. Na některých místech si Mácha rovněž připsal některé pro něho zajímavé podrobnosti, které kresba dostatečně jasně nevyjadřovala, jako u boleslavského hradu polozakrytou věž v pozadí slovem *silnější*. – *Dol sv. Alberta* – Svatovojtěšské údolí u Kokořína (srov. zde str. 120, 122 a 219).

3 *In diesem Haus...* – verše 6–8 ze 4. strofy Byronova *The Testament of Tasso*.

7 [Kresba: *Horské hřebeny.*] – Protože na následující sudé stránce jsou již kresby hradu na Kunětické hoře, zachycuje kresba patrně pohled na krkonošské hřebeny při zpáteční cestě. Z toho důvodu také interpretujeme popisná hesla *gstg*, jimiž jsou označeny jednotlivé hory, jako *gestiegen* (tj. hory, na které Mácha vystoupil). Jedna z hor je charakterizována vpiskem *kahl*. – Ačkoli na rkp. str. 48 a 50 jsou ještě kresby z cesty, nelze s určitostí tvrdit, že text na rkp. str. 46 za kresbou horských hřebenů vznikl také ještě na cestě. Po návratu byl jistě pořízen záznam *K opsání: Athos. Atlantis. Ātna*, který je již proveden perem (ř. 22).

8-11 *Já miluju květinu... poněvadž – není* – Na začátku i na konci pasáže jsou závorky červeným inkoustem, tj. značka obdobná čarám a škrtům, jimiž Mácha označuje místa, kterých použil ve svém díle. Srov. Křivoklad (II 49) a Sabinův Úvod povahopisný (str. 37), kde jsou z obav před cenzurou vynechána slova „poněvadž není“. – 11 *Každý člověk...* – srov. Křivoklad (II 19).

19 *Bratři. Apostrofa Oldřichova na sen...* – v *Ž*: ... Oldřich. na sen. – Celé místo je zběžně zaznamenáno tužkou. Na témže řádku následující titul *Jindřich IV.* (v *Ž*: Jindř. 4tý) se zdá naznačovat, že v citovaném dramatu (překlad A. W. Schlegela König Heinrich IV., Zweiter Teil, Vídeň 1825; muzejní sign. 100 b K 18, svazek 13) je obsažen motiv, který by vysvětlil smysl zamýšlené, ale nevypracované Oldřichovy apostrofy na sen. Avšak ani v Jindřichově promluvě, jejíž začátek je tu naznačen a která je pak zapsána na rkp. str. 52, ani v celém dramatu není nic, co by mohlo být přímo uvedeno ve vztah k Máchovu heslu. Janského názor (formulovaný podle Wellkových úvah o vztahu Máchova dramatu k Shakespearovým hrám, srov. Torzo a tajemství Máchova díla, 1938, str. 376 n.), že četba dramatu Jindřich IV. „měla vliv na Máchovu koncepci dramatu Bratři“ (srov. Dílo III, 455), není neodůvodněný, avšak nedá se vyvozovat právě z tohoto místa (srov. zde dále str. 427).

125, 4 *Heinrich. O Himmel...* – Citát je z 2. dílu uvedeného Shakespearova dramatu, str. 52 n. – 9 v předloze: Neptunus’.

17 *Schall. Gewiß...* – citát z téhož dramatu, 3. jednání, 2. výstup, str. 56.

126, 3 *Mnohé dítě zvolá někdy...* – Záznam počínající na rkp. str. 52 odkazuje na konci stránky znaménkem ./ na pokračování na rkp. str. 54 (strana 53 obsahovala poslední dvě kresby z cesty), které uvádějí slova „Chtěl jsem říci...“. Pasáž „Když tehdy... Obraz z Hvězdy: atd.“ (126,26 – 127,2) je v *Ž* zrušena přeškrtním. – 16-18 *od Prahy... ana právě...* – v *Ž* původně: od Prahy, a právě...; pak: od Prahy, (génus můj) ani nevím... vedl, (a) ana právě...; 18 *ana právě dnes zde byla každoroční slavnost držána* – Pouť v Břevnově se slavností ve Hvězdě, konaná vždy v neděli po sv. Markétě, připadla r. 1833 na 14. červenec. – V souvislosti s úvahou o genezi motivu rakvičky s mrtvým dítětem ve Večeru na Bezdězu upozornil Králík (PK, 60 n.) na tuto pasáž, jejíž základ velmi důmyslně vidí v přirovnání literárního plodu k dítěti. Za žertováním je skryta Máchova úzkost, pocit tvůrčí odpovědnosti a obava, jak obstojí jeho dílo.

127, 13 *Der bunte, plauderhafte...* – citát z uvedeného Shakespearova dramatu, rovněž v Schlegelově překladu, sv. 16, str. 69.

21 *Bratři* – Text fragmentů je zapsán na třech místech na rkp. str. 54 tak, že první část až po verš „čili snem jen přešlé bylo noci“ vyplňuje za citátem „Der bunte...“, odděleným přes celou šíři strany čarou, zbylé místo v levém, užším sloupci. Druhá část, uvedená opakovaným heslem *Bratři*, až po verš „nemá ti čeho dáti, byt' i chtěl“ je vepsána vpravo od předcházejícího německého citátu; pod ní je za krátkou silnou oddělovací linkou umístěno dvojverší „Říše ta pustá bude noc, / až já zapadnu – a smrt atd.“. Od textu nahoře a vlevo je tato druhá část i s dodatkem oddělena čarami, takže je zarámována. Třetí část od verše „Slepý – slepý? – slepý? – Ó již vím“ až po verš „co by vzbudil touhu po zraku“ vyplňuje celý pravý, širší sloupec. Text fragmentů je zprvu psán skoro krasopisně, takže jej lze pokládat za přepis z původních náčrtů. Byl však ještě postupně redigován, o čemž svědčí četné opravy a vpisky. Týká se to zejména verše „co mi zdobí vojevodské čelo“, který je dodatečně vepsán do pravidelné mezery mezi verši, buď proto, že při redakci vznikl nově, anebo že byl opominut při opisování z původního náčrtu.

Způsob záznamu těchto náčrtů *Bratří*, tj. celkový rozvrh na stránce, rámcování jednotlivých částí, způsob postupné redakce textu, jakož i ráz písma v celku i v jednotlivostech jsou podobné jako u četných jiných záznamů v *Ž*, jmenovitě u *Mnícha* na rkp. str. 25–26 a zvláště na rkp. str. 28. Konstatujeme tyto skutečnosti proto, že pro *Králíka* (DM, 181) fakt, že „citovaný úryvek byl zapsán do nesporně *Máchova* tzv. *kokořínského* zápisníku, ... pro autentičnost znamená *pramálo*“; při objektivním posouzení uvedených skutečností je *Králíkovo* zlehčení autentičnosti těchto záznamů neopodstatněné a neudržitelné.

Verš „Tak mně milý tento zlatý vínek“ uvádí výrazný motiv, v němž se kníže v okamžiku smrti těžce loučí s odznakem své moci. Protože fragment *Bratří*, v němž je motiv obsažen, následuje v *Ž* v těsné blízkosti výpisků ze *Shakespearových* královských dramát a vznikal tedy rovněž časově v jejich blízkosti, zdá se pravděpodobné, že i pro tento motiv našel *Mácha* podklad v 2. dílu (4. jednání, 4. výstup) hry o *Jindřichu IV.* (str. 86 n.). Zde si totiž umírající král dá položit korunu na podušku lože. Zatímco spí, korunu odnese princ následník. Procitnuvší král je zdrcen domněnkou, že si princ předčasně korunu přisvojil. Věc se vysvětlí a následující pasáže rozvíjejí v dialogu otce a syna úvahy o významu tohoto symbolu vlády a o závazcích, které z něho plynou pro panovníka.

Motiv „vnitřního světa“ uvedený veršem „Teď však jsem sám si stvořil jiný svět“ má nápadnou obdobu v jiných *Máchových* textech, a to v *Ž* na rkp. str. 32, kde *Mácha* parafrázi *Irvingovy* povídky sa-

mostatně rozvádí (V té pustotě zavřený..., zde str. 94, ř. 22 n.) a v dopise III (Benešovi), kde adresátovi „ukazuje svůj svět“ (zde str. 307, ř. 9 n.); srov. také zde dále str. 512. Fragmenty na této straně Zápisníku spolu se záznamem na rkp. str. 104 (viz zde str. 220) a s fragmenty v Poznamenáních (viz zde str. 17 n.) umožnily rekonstrukci dramatického torza Bratři v I. svazku (str. 257 n. a 452 n.). Tak jako v Poznamenáních, i zde nové studium autografu opravilo nebo zpřesnilo text na některých místech, někde jej nově interpretovalo.¹

128, 1 *Ó by mohly červené rty moje...* – viz I 274, v. 7–13; linku za těmito verši Mácha přeškrtnal, protože následující verše „Zimní vítr čeří chladnou vlnu...“ až po verš „kdybys ty nebyla“ patří do téhož jednání, ovšem před verše předcházející (srov. I 273–274, v. 1–6); 16 *Tak mně milý tento zlatý vínek...* – viz I 269, v. 1–11; 129, 2 *Čím jsem byl, tak daleko již jest...* – viz I 270, v. 1–3; 6 *Boleslav jen se staví zblázněným...* a 10 *Nech, starče, však není toho třeba...* – viz I 270; 14 *Slepý – slepý? – slepý? – Ó již vím...* – viz tamtéž, v. 8–36; pasáž je v *Ž* ukončena středníkem; 130, 18 *říše ta pustá bude noc...* – Krčma i Janský (v Dile) tiskli tyto verše in continuo za veršem „co by vzbudil touhu po zraku;“, předpokládajice, že oba verše tvoří závěr Boleslavovy promluvy a že je Mácha pro nedostatek místa na konci stránky vepsal na zbývající volné místo v rámečku obsahujícím druhou část fragmentů. Toto řešení bylo převzato i v I. svazku naší edice (viz str. 271), ovšem tak, že za citovaným veršem byl středník zaměněn dvojtečkou, takže následující dva verše byly chápány jako větná konkluze pointující předchozí myšlenku. Protože jsme došli k názoru, že zmíněné dvojverší nelze takto formálně těsně připojit, vracíme se k řešení Krčmovu i Janského, i když jsme si vědomi, že jsou možná i řešení jiná, a to z několika důvodů. Především proto, že Máchova interpunkce na konci pasáží nebývá toho druhu, že by ji bylo možno považovat

¹ Podle výsledků nového studia opravujeme tedy text otisklý v I. svazku na těchto místech (strana a verš): 269, 6 *všelé m. vše* / 8 *nevyděl m. nevydul* (dosavadní čtení bylo chybné) / 270 18 *oslepeným – m. oslepeným.* – (v *Ž*: *oslepeným, –*) / 271, 27 *ten ěije ve mně, – m. ten ěije ve mně – / 29 Ha! – co dř? – m. Ha, – co dř? – / 36 po zraku; m. po zraku: / 273, 1 *vlnu m. vlnu,**

V různoceních tamtéž na str. 462–463 opravujeme, popřípadě doplňujeme záznamy na následujících místech takto: *Jednání druhé.* 2 co mi zdobí vojevodské čelo] v *Ž* *dodatečně vepsáno do mezery mezi 1. a 3. veršem / Jednání třetí.* 2 zdalž to] (zdali) zdalž to *Ž* (*úprava provedena dodečně přepisem i v ž a vepsáním slova to do mezislovní mezery*) / 4 *Nech, starče,*] *Nech* (toho , starče! *Ž* / 5 *neprozradí*] (neuhlídá) *neprozradí Ž* / 7 *ti*] v *Ž* *dodatečně vepsáno do mezislovní mezery* / 21 *nepotřebuje místa víc než ty*] *přv.* neobsahuje více nežli ty, *pak* on nemá místa více nežli ty, *konečně* nepotřebuje místa víc než ty *Ž* / 27 *ve mně, – kdo*] *ve mně, – (–) kdo Ž* / 28 na] v *Ž* *dodatečně vepsáno do mezislovní mezery / Jednání čtvrté.* 4 *který*] (*jenž*) *který Ž* / *Konečně* doplňujeme v odstavci *Opravujeme* (str. 463) ve IV. jednání: 9 *krasné.*

z hlediska edičního vždycky za zcela závaznou (srov. například zde Jitčinu promluvu „Zimní vítr...“, která se v *Ž* také končí středníkem). Chybí tu dále jakákoli značka zařazující citované dva verše na závěr promluvy, ačkoli takový způsob je u Máchy velmi obvyklý (srov. zejména Poznamenání) a objevuje se hned na následující stránce Zápisníku. Konečně pak se oba verše rázem písma nápadně odlišují od textu Boleslavovy promluvy a byly tedy nepochybně napsány jindy než tato promluva; Mácha mohl ovšem v promluvě pokračovat dodatečně, a to tak, že si načrtl další reflexi, která by byla snad rozvíjela pojmy ‚pustá noc‘ a ‚zapadnu‘.¹ Bylo by tedy také možno středník na konci promluvy nahradit tečkou a dvojverší tisknout pak buď in continuo, nebo samostatně jako nový, volně související motiv.

20 *O Kind, dein Vater...* – výpisek z citovaného Shakespearova dramatu, v Schlegelově překladu (muzejní sign. 100 b K 18, svazek 17), str. 40.

131, 7 *Diuky při etcetera...* – V autografu je místo latinského výrazu značka, kterou interpretujeme v tomto znění s oporou obdobné značky v Schulzově opisu Cikánů (*O6*), viz II 356 a obrazovou přílohu č. 11 tamtéž. Latinský výraz je eufemistická náhrada nějakého skatologického slova; v tomto významu je podle upozornění p. of. dr. V. Šmída uera doložen např. u Grimma, *Deutsches Wörterbuch*, III, 1862 a v lístkovém materiálu Ústavu pro jazyk český ČSAV. Krčmovo čtení „při pr[aní]“ není přesvědčivé ze tří důvodů: počátek značky rozhodně není písmeno *p*, za druhé topografie Karlova nemá žádné vhodné místo k praní a konečně je nepochopitelné, proč by byl Mácha zašifroval nezávadný výraz. Podporou nové interpretace se zdá být skutečnost, že v Máchově době existoval na Karlově tzv. kurhaus, útulek a léčebna pražských prostitutek. K citované písni srov. Holas, *České národní písně a tance*, 2 (č. 15) a 4 (č. 16a). – 9 *repete ter* – třikrát opakovat.

17 *Ona tak jedná...* – Podle Janského, který uváděl záznam ve spojitost s koncem záznamu ze 17. září v Deníku z roku 1835 (viz str. 284) a s pasáží v *Ž* na rkp. str. 56 (zde str. 135), se tu snad mluví o Lori Šomkové. Je-li však správná naše interpretace předchozího záznamu, může tato pasáž na něj motivicky navazovat; 19 *Poráde v domácnosti, netouží ven* – dodatečně připsáno, když byl záznam oddělen linkou (záznam je dokončen v prostoru linky) a pravděpodobně až po záznamu následujícím, který fixuje velmi podobný motiv.

¹ Výraz ‚zapadnout‘ zde má též význam, který Jungmann dokládá synonymy ‚pojtí‘, ‚zu Grunde gehen‘; srov. Poznamenání, rkp. str. 5, zde str. 16: „Hned nepojde stfelený Oldřich.“ Srov. zde také str. 371.

132, 1 *Bitva na Bílé hoře...* – srov. Proslov k truchlohře Král Fridrich (I 247 n.); 3, 7, 12 *Sednice, kde N. nemocný...*, *Na vrcholku Blaník...*, *Hrobka...* – snad náčrty k dramatickým scénám. V autografu jsou v pořadí 2-3-1, označení *1n1* a *2h1* Mácha připsal dodatečně. Doposud se tyto tři záznamy spojovaly dohromady se záznamem „Bitva na Bílé hoře...“. Tímto záznamem se končí třetí čtvrtina levého sloupce (zbytek sloupce zůstal prázdný) a záznamem „Na vrcholku Blaník...“ se začíná na pravém sloupci nahoře. Podle obdoby na jiných místech, kde Mácha s novým tématem začíná novou stránku nebo nový sloupec, je oprávněna domněnka, že i zde se tak stalo proto, že tu byly zaznamenány motivy nové, nesouvisějící s předcházejícím záznamem, a takové, o nichž autor předpokládal, že je širě rozvine.

14 *Flašinetláři. Hadrnice...* – Text začíná v dolní části levého sloupce za záznamem „Bitva na Bílé hoře...“ a končí tam slovy „co jest život“. Za nimi je křížek, který se opakuje na začátku pokračování na pravém sloupci pod motivy k dramatickým scénám. Srov. Řeč (II 158). – 27 *fiska* – snad *ficka*, tj. děvečka nebo čišnice.

133, 10 *V prvním polibení...* – srov. Marinka (II 138, 3) a komentáře k heslům Bezauberte Rose (str. 393) a Nachhall der Liebe (str. 398).

11 *Syn jeden mrzák...* – Za slovy „sundání prvního a smrt druhého.“ (ř. 18–19) byly ještě tři pomlky oddělující otcovu promluvu; do neúplného řádku prvního odstavce a do následující meziřádkové mezery vepsal Mácha dodatečně větu „Vtip ... že dosti dlouhá k tomu!“ (ř. 19–20). – Celý záznam je patrně přípravou pro Cikány. Motiv ruky, která udeřila otce, je folklórního původu; souvisí totiž s podáním o dítěti, které se provinilo násilím proti rodičům a je po smrti trestáno nepokojem v hrobě: z hrobu ční provinilá ruka, která klidně spočine teprve tehdy, až je proveden symbolický usmiřující úkon (Thompson Mot. E 411.0.1; srov. také Bolte-Polívka, Anmerkungen, II, str. 550 n.). Fakt, že zmíněný vpisec byl proveden dodatečně, potvrzuje domněnku, že se tak stalo po četbě Brentanova dramatu Die Gründung Prags, kde je tento motiv součástí Libušiny promluvy při soudu (str. 139). Přímé citáty z Brentana jsou na následující straně Zápisníku. – S výjimkou náčrtů k dramatickým scénám (srov. výše) záznamy *Výhledka na řeku...* až po *Flašinetláš přijde v svůj hořící byt...* (134, 1–6), jimiž je ze značné části vyplněna rkp. str. 55 a jež přesahují na rkp. str. 56, zřejmě tvoří komplex motivů, které jsou spjaty tím, že vycházejí z pozorování života především deklasované vrstvy pražského obyvatelstva. Není vyloučeno, že je tu seskupen materiál k próze obdobné druhému dějství Marinky; mezi záznamy je ostatně motiv, který je v Marince rozveden (srov. II 138, 3). Stupeň zpracování

motivů je různý, někde jsou rozvedeny v náznak scény, jinde přecházejí v reflexi. – 5 *Přibližování se slunci k Síriu* – srov. zlomek básně Hružno kolem (I 243, v. 6 n.) a zvláště prózu Svět smyslný (II 99, 12 n.).

8 – *die Erde fromm zu küssen...* – citát z dramatu C. Brentana *Die Gründung Prags*, 1815, str. 41; srov. Noc (I 203, v. 8–9 a 15–16).

10 *Dann reich' der Erde...* – Brentano, tamtéž, str. 30; poslední verše krátké promluvy křesťanky Trinitas, která evokuje vidinu konce světa obracejíc se k Bohu.

12 *Es weht kein Lüflein...* – Brentano, tamtéž, str. 59 (citáty z Brentana identifikoval Janskému V. Jirát); 13–15 Verše „*einsame Fünklein ... schießende Sterne*“ podávají obraz v dílčích prvcích výstavby pozoruhodně blízký Máji, v. 15 n.; 16 *im glühenden Aug'* – v předloze: *über dem glühenden Aug'*. – Máchova znalost Brentanova díla se datuje nejméně od doby, kdy vznikl Vproud (srov. II 129), neboť charakteristika spisovatelů, kteří se „pokusili... obyčejce, zvyklosti, povahy, mravy a způsoby lidu slovanského vypsati“, mimo jiné přiléhavě charakterizuje právě Brentanovo drama, přesněji řečeno autorův komentář k němu. Tento nezvykle rozsáhlý poznámkový aparát (37 stran) obsahuje množství údajů o historii Čechů a Slovanů, o jejich mytologii, obřadech, obyčejích atd. (Mimochodem řečeno, způsob, jímž Mácha v *Poznamenání k Máji* – k slovům „Jenž na stráži, co druzí spí“ atd. – komentuje folklórní motiv z I. intermezza, je přesně týž jako způsob, jímž Brentano vykládá obdobná místa ve svém dramatu.) – V poznámce č. 83 Brentano zaznamenal demonologické vyprávění o čarodějích a čarodějnicích, kteří se shromažďují na svých schůzkách v kočičí podobě. Toto vyprávění Brentano rozvedl a přepracoval v povídce *Das Pickenick des Katers Mores*, která je vložena jako první do rámcového vyprávění *Die mehreren Wehmüller und ungarischen Nationalgesichter* (časopisecký otisk 1817, první knižní vydání 1833). V epizodě rámcové povídky, která následuje bezprostředně po zmíněné vložené povídce, vypravuje se o tom, jak cikánský hudec hraje a zpívá shromážděné společnosti starobylou cikánskou píseň. Jednomu z přítomných se píseň zalíbí; požádá hudece, aby mu naidiktoval text. Hudec odmítne a zájemce si poznamená podle paměti aspoň obsah. Šlo o žalozpěv na smrt tisíce cikánů, a to formou nářku matky za padlým synem a milenky za zabitým milým. Následuje historický výklad o příčinách a průběhu nešťastné bitvy. Všecko neobyčejně připomíná píseň Nagy-Iday a poznámku pod čarou v *Cikánech* (II 185 n.). Ovšem obsah Máchovy písně i historický výklad je v detailech do té míry od Brentana odchylný, že nelze uvažovat o genetické souvislosti; nanejvýš byl Mácha Brentanem upozorněn

na nějaký pramen, jímž bylo patrně Thomasiovo dílo *Historische Nachrichten von den Zigeunern*, 1748 (srov. Max Preitz, *Brentanos Werke II*, Leipzig-Wien 1914, str. 500). – Máchův zájem o Brentana byl trvalý, srov. výpisek v Zapisníku „Die gesunde Religiosität...“, rkp. str. 103, zde str. 216.

21 *Tichý jsem co harfa bezestrunná...* – Odkaz „Od str. 27“, provedený způsobem doloženým i na jiných místech Zapisníku a psaný Máchovou rukou, je doplněn záznamem: „m. t. Finale. Ob. z ž. m.“, provedeným touž rukou, patrně Hindlovou, která na rkp. str. 27 vepsala „Fozžm“ jednak nad znělkou „Vzešel máj!...“ – omylem, protože znělka je v Marince v Overtuře, a nikoli ve Finale –, jednak nad znělkou „Ještě jednou v mladosti mé kraje...“, která je skutečně součástí Finale. Zkratku „m. t.“ chápeme v této souvislosti ve významu „má také“.¹

135, 17 *Nowy Parnas polski* (... zawierający poezje..., oddział trzeci: Poezje Juliana Korsaka i Alexandra Chodźki), Poznań 1833 (muzejní sign. 73 F 91); srov. výpisky na rkp. str. 82–83 a 115 (zde str. 173 a 235). – 19 *Briefe über die dänische Literatur* – kniha dánského autora Nicolaye Nathana Fürsta vyšla r. 1816. – *Księgi pielgrzymstwa...* – Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego (1832) od A. Mickiewicze.

21 *Květy severní* – viz komentář k str. 112. – Záznam má význam pro posouzení Máchových znalostí ruštiny. Alfréd Bém totiž ve studii K. H. Mácha a ruská literatura (ve sborníku Karel Hynek Mácha – Osobnost, dílo, ohlas, 1937, str. 77 n.) uvedl jako jediný nesporný doklad toho, že Mácha četl rusky, zápis z Deníku ze dne 16. září 1835 (srov. zde str. 283) o ruském nápisu na hrobě Heleny Tělepněvny. Pokud jde o odkaz na Severní květy, údaj „Čtěno“ vyložil tak, že se nevztahuje na citovaný almanach, nýbrž na německou informaci o něm, která byla pod šifrou 58 otištěna v *Blätter für literarische Unterhaltung* 1830, č. 59, str. 235 n. Tato recenze dokládá totiž informaci „o rychlém rozvoji ruské literatury“ některými ukázkami ruské poezie v překladech. Kromě Žukovského básně *More* je tu také překlad Deřvigovy básně *Son* pod titulem *Der Traum*. Tuto báseň Bém ztotožnil (zřejmě proto, že svou povahou připomíná žánr „romansu“) s básní *Romans*, kterou cituje Mácha, a svou konstrukci uzavřel v tom smyslu, že podkladem Máchova záznamu je uvedený článek

¹ Tímto zjištěním a z něho vyplývajícím výkladem se opravují starší údaje, podle nichž „m. t.“ se interpretovalo jako součást Máchova odkazu, přičemž pro zkratku nebyl podán výklad (srov. I 417–418 a 421). Kromě toho zpřesňujeme popis přípisů na rkp. str. 27: druhý z nich původně začínal literou *O* (patrně *Obrazy*).

v Blätter.¹ Přehlédl však přitom, že v almanachu Severnyje cvety na rok 1829 je na str. 183 další Deřvigova lyrická píseň přímo označená názvem Romans (info trace dr. O. Ma e i e). Tím tedy Bémova konstrukce padá a Máchův záznam nepochybně nasvědčuje tomu, že Deřvigovu skladbu četl v originále ze Severních květů. Ostatně svědectví o jisté Máchově schopnosti číst rusky je víc, než se dosud uvádělo: týž almanach „Květy severní, r. 1828“ si zaznamenal mezi čtenými knihami již na rkp. str. 37 (zde str. 112), ve výpisku z Blätter na rkp. str. 15 (zde str. 57) dosadil vlastní ruský titul a ve výpisku na rkp. str. 69 n. (zde str. 153 n.) opsal s porozuměním ruský termín pro pevnost.

136, 1 *Výjimky ze Slowackiego (Juliusza)* – Předlohou byl citovaný svazek souboru Poezje Juliusza Słowackiego, jehož obsahem jsou Poezje dramatyczne (muzejní sign. 92 K 97). Při pořizování výpisků označil Mácha ve většině případů na začátku úryvků nejen jednání a výjev, nýbrž i stránku předlohy; kromě toho paginaci zaznamenal i tam, kde text předlohy přecházel plynule na novou stránku. Tyto mechanické odkazy na stránky předlohy nemají orientační význam a někde by mohly vést k nejistotě o členění monologů a dialogů; proto je vypouštíme. – **138, 17–18**: užito jako prvního mota v Řeči, viz II 157; **140, 6–15**: užito jako mota 3. kapitoly Křivokladu, viz II 22; **23 Str. 210** – v Ž zkratka t. s. (= táž strana); úprava se opírá o vypuštěný údaj *S. 210* před předcházejícím veršem; **24 Blazne! (Paziu!)** – v předloze: Paziu! Henryk oslovuje šaška Nicka, kterého na tomto místě Słowacki označil jako páže. Mácha si povšiml této nesrovnalosti a pokusil se ji uvést na pravou míru slovní formou utvořenou od nominativu blazen, který četl v předcházejícím textu (náležitý tvar by byl Blaźnie); **141, 3** (*opakuje slova královny*) – vlastní poznámka Máchova; identifikuje následující verš jako parafrázi verše z královniny promluvy na str. 215 předlohy; **9–10**: neúplného dvojverší označeného svorkou červeným inkoustem bylo užito jako prvního mota k 13. kapitole Cikánů, viz II 256; **27 Juž nic mi** – v předloze: Juž mi nic; **144, 1 Ballada** – 5. jednání, 1. výjev, str. 229 n. Titul k písni dosadil Mácha podle předchozí scénické poznámky. Poněvadž píseň tím nabyla povahy samostatného básnického výtvoru, připojil na konci autorovo jméno; jak upozornil Szykowski (o. c., str. 50), jde skutečně o Słowackého přebásnění skotské balady „Edward,

¹ Deřvigův Son je otištěn v Severních květech jako první ukázka z jeho poezie na str. 47–48, na str. 176–177 je otištěna jiná jeho báseň. Veden svou konstrukcí, Bém patrně už nezjišťoval v almanachu, obsahuje-li ještě další ukázky z Deřviga.

Edward“ (Percy's Reliques of ancient english poetry. Nach der Ausgabe von 1765 ... herausgegeben von Arnold Schröder, 1893, str. 58 n.); 145, 12–18: 1. jednání, 1. výjev, str. 5; 19–21: 4. jednání, 1. výjev, str. 70; 22–25: 3. jednání, 1. výjev, str. 61; celého výpisku užito jako mota ke 4. kapitole Cikánů, viz II 193; 146, 1–2: 1. jednání, 1. výjev, str. 22; 3–5: z citovaného jednání, str. 23; 7–9: 4. jednání, 1. výjev, str. 77; 10–11: 3. jednání, 1. výjev, str. 53; dvojverší označeného svorkou červeným inkoustem bylo užito jako druhého mota k 13. kapitole Cikánů, viz II 256.

12 *Bazlivec příčinou matky*... – motiv srov. s Přisahou (II 273 n.), Cikány (kap. 10; II 238 n.) a s komentářem k výpiskům ze Scottova románu Montrose (zde str. 377).

14 *Renntiere der Lapppen*... – parafrázující výpisky z článku Die Gebirgs-Lappländer in Finnmarken v 7. ročníku (1829) periodika Taschenbuch zur Verbreitung geographischer Kenntnisse, vydávaného J. G. Sommerem, str. 319 a 321 (muzejní sign. 45 F 124 a 45 G 257, 2. řada). Výpisky následují po pomlčce in continuo za předcházejícím záznamem, avšak byly psány v jiné době (jiné pero, kurent proti latince). Protože oba záznamy navzájem nesusouvisí, tiskneme je odděleně. – 17 *Rursus vidi*... – Znovu jsem viděl... Připsáno dodatečně; koresponduje se záznamem na protější stránce v Z v téže úrovni (zde str. 148, ř. 5), kde k témuž datu mezi čtenými knihami se Mácha znovu vrátil k Sommerovu almanachu z r. 1829.

147, 1 *K Poznamenání ku Křivokladu*... – šikmo škrtnuto červeným inkoustem, srov. Doslov ke Křivokladu, Prolog (II 52).

148, 3 *Poezje Slowackiego*... – srov. výpisky zde na str. 136 n. – 7 *Noviny české* – tj. Pražské noviny.

10 *De obligationibus*..., *De usuris*... – asi tři čtvrtě rkp. strany 65 a polovina rkp. strany 66 je vyplněna latinskými výpisky z římského práva.

12 „*Bagdad*“ von Buckingham – Pojednání je v citovaném almanachu na str. 364 n.; zakládá se na autorově knize Travels in Mesopotamia... (1827). Podle líčení je Bagdad město v úpadku a zdaleka se nevyrovná své slavné pověsti. – 13 „*Briefe über den Bosporus*“ – tamtéž, str. 394 n.; výtah z anonymní knihy Lettres sur le Bosphore... (1821). – Následující Máchovy výpisky obsahují citáty a parafráze ze stran 407, 410, 413, 420–422, 426, 434, 436, 437.

149, 25 „*Peking*“ – následující citát z článku téhož jména je z 5. ročníku (1827) Taschenbuchu, str. 1–2. – 31 *Reise nach China*... – údaj je z téhož článku, str. 3. Citovaný cestopis je předlohou stati v Taschenbuchu, jak je v tomto almanachu obvyklé.

150, 3 100 *Kopieiken*... – celkem přesný opis poznámky pod čarou tamtéž na str. 11.

7 *An den Stadtmauern*... – poněkud upravený výpisek ze str. 11 tamtéž; 11 *čech* – v předloze: Tschech; drobná čínská mince.

13 *In Peking ist die StraÙe*... – excerpta z článku *Über die Bhills, eine Völkerschaft des nördlichen Hindustans*, Sommerův Taschenbuch, 5. ročník (1827), str. 391 n.

16 *Maha-Deva* – božský praotec kmene Bhillů. Bhillové byli považováni za nečisté proto, že jeden ze synů božstva hříšně zabil posvátného býka Maha-Devy (str. 399 n.); *Sivaseda* – v předloze (str. 403 n.): Sedasiva; praotec bhillských zbožštěných hrdů. Vypravuje se o něm, že rozdál pěti ženám kouzelné plody, z nichž ženy otěhotněly. Narodilo se pět synů, z nichž nejstarší jim všem zjednal slávu a bohatství tím, že získal za ženu vílu. Tento příběh má nápadně pohádkový ráz: kryje se v podstatných bodech s typem č. 400 podle Aarne-Thomsona (*Swan Maiden*); 17 *Die Bhills der Indier begraben*... – tamtéž, str. 424 n.; 19 *Die Hochzeiten*... – tamtéž na str. 420 n. je podrobný popis bhillské svatby; srovnání s ruskou svatbou provedl Mácha sám; 20 *Die Leiche*... – tamtéž, na straně 425, jak Mácha na konci poznamenal.

151, 24 v předloze: nach der Ostküste.

28 *Poč Pordar Parteien* (v Ž: Partheyen) – Tato slova, jejichž smysl a souvislost nejsou jasné, byla vepsána na volném místě předcházejícího záznamu mezi záhlavím a obsahem Sommerova almanachu a pak smazána prstem.

152, 13 v předloze: in der Kirgisischen Steppe.

153, 24 *Die südlichen kirgisischen Steppen* (v předloze: Die südlichen Steppen)... – srov. Sommerův Taschenbuch, 1. ročník (1823), článek *Der Salzsee Inderskoi*..., str. 1 n. Mácha předlohu částečně cituje, částečně parafrázuje a zkracuje; dojem plynulého textu je výsledkem jeho zpracování. – 154, 17 v předloze: oder geringerm Range; 155, 11 *ein etwas kleiner Hausraum* – Mácha přesně opsal předlohu, ačkoli by smysl vyžadoval formu kleinerer; 33 v předloze: in der Folge völlig weg.

157, 12 *Die Kosaken setzten*... – pokračování výpisku z článku *Der Salzsee Inderskoi*..., srov. Sommerův Taschenbuch, 1. ročník (1823), str. 18 n. – 18 v předloze: über der Oberfläche; 158, 14 *Der Kirgisen-Sultan*... – v Ž: Die Kirgisen(!) Sultan; původní znění mělo asi být: Die Kirgisen mit der Herde, pak při psaní podmět změněn na Sultan, neprovedena však potřebná úprava.

17 *Der Himmel erschien*... – srov. Sommerův Taschenbuch, 1. ročník (1823), článek *Nachricht von Kapitän Undrells glücklicher Ersteigung*

des Gipfels des Montblanc, str. 36 n.; výpisky jsou téměř doslovné. – 24 v předloze: Die Stille und Einsamkeit; 32 v předloze: ob ich das Mittelländische Meer gesehen. – V předloze na str. 39 v pasáži, která předchází Máchovu záznamu „Auf dem Gipfel des Montblanc. 11 1/2 Uhr.“ se čte věta: „Hier sah Undrell noch einen Schmetterling gegen den Gipfel des Berges fliegen, einige lagen tot auf dem Schnee.“ Srov. Poutí krkonošská, která ovšem vznikla již r. 1833 (II 107–108). Vzhledem k této motivické shodě lze Máchovu poznámku za výpisem 160, 4 (*Poet.*) chápat jako zkratku hodnotícího slova Poetisch. Odchylně se o chronologii Poutí krkonošské a tohoto záznamu vyslovuje Králík v PK, str. 44.

5 *Legenda. Maistück der Annals of Philosophy...* – Záznam je vepsán na zbývající volné místo na rkp. str. 72 u záhlaví záznamu Obsah Sommerova Taschenbuchu 1833. V citovaném periodiku vyšla Undrellova zpráva o výstupu na Montblanc, na niž se Sommer odvolává v úvodu své parafráze.

7, 8 *Legenda. Schriften der Wernerschen Gesellschaft...*, *Gilberts Annalen...* – předlohy pro Sommerův článek Der gewanderte Stein..., z něhož si Mácha pořídil výpisky (srov. dále). – *The History of Madeira...* – předloha pro Sommerův článek Die Insel Madeira; výpisky srov. dále.

11 *Der gewanderte Stein...* – srov. Sommerův Taschenbuch, 1. ročník (1823), str. 43 n., článek Der gewanderte Stein bei Castle Stuart in Inverness-Shire in Schottland. Výpisky si Mácha provedl v jiném pořadí. – 16 v předloze: Dieser Felsenblock.

23 *Legenda. Neue allgemeine geographische Ephemeriden* – předloha pro Sommerův článek v 1. ročníku Taschenbuchu Die Insel Madeira, str. 46 n., z něhož následuje Máchův výpisek.

161, 1 *Legenda. Haude- und Spenersche Zeitung* – předloha pro Sommerův článek Reise des preußischen Generals Minutoli nach Ägypten, str. 51 n., z něhož následují Máchovy výpisky.

15 *Die schwimmenden Eisberge...* – srov. Sommerův článek Von den Eisbergen und Gletschern in der Baffins-Bai, str. 119 n.; výpisky jsou doslovné.

162, 5 *Legenda. Allgemeiner schweizerischer naturwissenschaftlicher Anzeiger* – časopis je citován v Sommerově článku Von den Eisbergen..., str. 127.

7 *Man sieht nicht selten am Ufer...* – srov. Sommerův článek Amerikanische Krokodile, str. 128 n. Máchovy výpisky jsou dílem doslovné, dílem parafrázující. V předloze je rovněž citován pramen článku, který si Mácha zaznamenal jako *Legenda. Mungo-Parks...* (ř. 24).

163, 4 *Die wilden Völkerstämme...* – srov. Sommerův článek *Westkaledonien an der Westküste von Nordamerika*, str. 135 n.; obsah je zaznamenán heslovitě.

11 *Auf dem Wege von Buchara...* – srov. Sommerův článek *Die russische Gesandtschaftsreise nach Buchara im Jahre 1820*, str. 147 n.; obsah je zaznamenán heslovitě.

23 *Str. 161 k začeti* – Týká se pokračování v četbě Sommerova Taschenbuchu 1823, kde je na udané straně bibliografický odkaz Máchou zaznamenaný jako *Legenda. Travels in Georgia...* (ř. 24), o který se opírá Sommerův článek *Sir Robert Ker Porters Reise durch Georgien und Persien in den Jahren 1817 und 1818*. Máchovy výpisky z něho, až na závěrečnou resumovanou část skoro doslovné, začínají 164, 1 slovy *Beim ersten Erblicken...*; 18 v předloze: *schwanden sie zu Hügeln herab*; 20 *Es ist mehr als Poesie* – srov. zde str. 537.

167, 1 *Legenda. Nouvelles Annales des Voyages...*, 4 *Fundgruben des Orients*, 5 *Wys' Reise...*, 6 *Alpina...* – prameny k článkům Sommerova Taschenbuchu, 1. ročník (1823), citované tamtéž na str. 184, 198 a 200; 4 *W. S. Resdiwesky* – autora tohoto jména se nepodařilo identifikovat; proto bez opory pro emendaci ponecháváme znění *Ž*. Není vyloučeno, že v předloze Mácha citované je jméno zkomoleno a že možná znělo *Reshdiewski* (tj. Režděvskij).

9 *Die Gensenjagd...* – heslovité výpisky z článku *Über Gensn und Gensenjagd*, srov. Sommerův Taschenbuch, 1. ročník (1823), str. 198 n.

20 *Legenda. Voyage en Amérique...*, 21 *C. C. Robins Reisen...* – prameny k článku *Neu-Orleans und seine Umgebungen*, srov. Sommerův Taschenbuch, 1. ročník (1823), str. 219 a 221; vlastní heslovité výpisky začínají slovy *Der Mississippi ergießt sich...* (ř. 24).

168, 4 *Von Bukarest...* – heslovitý záznam z článku *Bemerkungen auf einer Reise von Bukarest nach Konstantinopel*, srov. Sommerův Taschenbuch, 1. ročník (1823), str. 237 n.

10 *Seite 247. – In Wadi Musa...* – Na citované straně Sommerova Taschenbuchu (1. ročník, 1823) začíná článek *Bankes wunderbare Entdeckungen im steinigem Arabien*, z něhož následují heslovité výpisky. – 14 *Es sollen Überreste der Stadt Petra sein...* – v *Ž* chybí infinitiv *sein*. Místo, které Mácha parafrázoval svým záznamem, zní v předloze: *Diese Ruinen... sind Überreste der Stadt Petra*. Máchova formulace, která zůstala kusá, je nepochybně ovlivněna slovním vyjádřením ve větě předcházející před druhou zmínkou o týchž zříceninách (*worin Aarons Grab sich befinden soll*).

20 *Legenda. Voyage en Arménie...*, 23 *Neus Bibliothek...* – srov. Som-

merův Taschenbuch, 1. ročník (1823), str. 253. Jde o prameny k článku Kurdistan, tamtéž na téže straně. Z něho následují výpisky začínající slovy *Kriegsübungen sind Hauptgenuß...* (ř. 27); v předloze jsou vypsaná místa v jiném pořadí, dojem souvislého textu je výsledkem Máchovy redakce.

169, 25 *Die Walfische tauchen...* – srov. Sommerův Taschenbuch, 1. ročník (1823), článek Buenos Aires, str. 262 n.; parafrázovaná místa jsou v předloze v jiném pořadí.

170, 5 *Die Nipapalme...* – téměř doslovný výpisek z článku Die Philippinen, Sommerův Taschenbuch, 1. ročník (1823), str. 293.

9 *Die Adamsspitze auf der Insel Ceylon...* – srov. stejně nadepsaný článek v Sommerově Taschenbuchu, 1. ročník (1823), str. 310 n. Výpisky Mácha sám komentuje (*Die Beschreibung...*, 171, 2) a odkazuje na předlohu (*Vide...* 171, 4). – 12 v předloze: nicht nur von den Buddhaisten und Hindus, sondern auch von den Mohammedanern; 171, 8 *auf dem Gipfel und einer...* – brachylogická vazba vznikla krácením předlohy, která obsahuje podrobný popis hory, na jejímž temenu je skalnatý vrchol s otiskem Buddhovy nohy.

20 *Legenda. Analysis...* – údaj je převzat ze závěru článku Die Adamsspitze... (viz zde výše), str. 325.

22 *Von der Morgendämmerung an...* – srov. Sommerův Taschenbuch, 1. ročník (1823), článek Die Prinz-von-Wallis-Insel oder Pulopinang, str. 326 n.

172, 6 *Seite 339.* – *Das neue Eiland...* – výpisek z článku Das Erdbenen von Caracas am 26. März 1812 und sein Zusammenhang mit andern vulkanischen Erscheinungen v Sommerově Taschenbuchu, 1. ročník (1823), str. 337 n. – 10 v předloze: über der Meeresfläche.

13 *Am Niagarafall...* – doslovný výpisek ze str. 477 Sommerova Taschenbuchu, 1. ročník (1823), z článku Der Niagarafall in Nordamerika, str. 471 n.

173, 1 *Ž Melodie irlandské* – výpisek ze souboru Poezje Juliana Korsaka, obsaženého v antologii Nowy Parnas polski..., str. 32; srov. záznam o čtených knihách v *Ž* na rkp. str. 56, zde str. 135. Po straně označeno svorkou červeným inkoustem. R. Wellek (Torzo a tajemství, str. 379) upozornil na myšlenkovou shodu posledních dvou veršů s veršem 813 v *Máji*. Viz dále v *Ž* rkp. str. 115, zde str. 235.

7 *Nieraz z łzami zlewając...* – (v předloze: Nieraz łzami...) z téže antologie, str. 63; stejně označeno jako předchozí výpisek, s nímž toto čtyřverší tvoří druhé a třetí moto k 3. kapitole *Cikánů*, viz II 184; co se týče motivu zříceniny, srov. komentář k dopisu II (zde str. 496).

17 *Legenda. Kasthofers Bemerkungen...* – předloha pro Sommerův

článek Über die Veränderungen in dem Klima der Alpen, srov. Taschenbuch, 2. ročník (1824), str. 5.

21 *Wichtigste Entdeckungen* – zkrácený záznam titulu uvádějícího přehled výzkumných cest a otištěného v čele citovaného almanachu;

174, 1 *Die Llanos* – v *Ž*: LJanos.

7 *Schnellpost...* – titul časopisu zní Schnellpost für Moden, podtitul Magazin für die elegante Welt und alle Kunst- und Gewerbetreibende, welche für jene wirken (vycházel v Lipsku).

10 *Ž Rozmaitości* – výpisek z anonymní básně otištěné pod uvedeným názvem v časopise Rozmaitości, Pismo dodatkowe do Gazety lwowskiej, 1834 (muzejní sign. 92 A 50), č. 1, str. 6; verše 1–3 a 6–8 tvoří moto k 10. kapitole Cikánů, viz II 238.

20 *Druhá apologie...* – srov. výpisky v *Ž* na rkp. str. 102 (zde str. 214).

175, 5 *Verbindung des Menschen...* – článek v Blätter aus der Gegenwart (přesný titul viz dále na rkp. str. 85, zde str. 176), č. 1, str. 6 n. Jsou zde sneseny přírodopisné poznatky potvrzující údaje antických spisovatelů o spontánní náklonnosti některých zvířat, hlavně delfínů, k člověku a o jejich nepřipravené pomoci při lovu. – 7 *Die Welt vor den Sündflut* – ...nach dem Systeme Cuviers, tamtéž, str. 15 n. V článku se rozbořem nalezišť fosilií potvrzuje Cuvierova teorie o katastrofických proměnách geologického složení země. Z tohoto článku jsou i následující výpisky 8 *Diese Temperatur...* a 16 *Warum folgte die Natur...* Poslední větu prvního výpisku Mácha sám podtrhl, závěr druhého výpisku (*Die höchste Weisheit = die höchste Notwendigkeit.*) je vlastní dodatek Máchův. Ve druhém výpisku nad slovem *bedeckter* (ř. 17) je v *Ž* neznámou rukou tužkou nadepsáno slovo ‚belebter‘, které je emendací výrazu v kontextu zřejmě chybného. Za výpiskem jsou smazána slova *Die Welt*, tj. začátek titulu excerpovaného článku, který byl nadbytečný, protože by byl opakoval titul uvedený již před oběma výpisky.

30 *Der Einsturz...* – z téhož časopisu, č. 3, str. 20; výpisek z noticky s názvem „Ein Einsturz“, která podává zprávu o tom, jak se ve francouzské vesnici Parnay při lámání kamene propadl do vinařova sklepa tamní hřbitov.

176, 4 *Bei der Insel Diego Alvarez...* – krácený výpisek z díla, jež spolu s citovaným místem Mácha označil na konci záznamu. Úplný titul díla zní: *Malerische Reise um die Welt. Eine geordnete Zusammenstellung des Wissenswertesten von den Entdeckungsreisen...*, verfaßt von einer Gesellschaft Reisender und Gelehrter unter der Leitung des Herrn Dumont d'Urville. Ins Deutsche übertragen und mit einigen Anmerkungen und Zusätzen versehen von Dr. A.

Diezmann. Díl I (1835), II (1837), Lipsko. (Srov. výtisk v Náprstkově knihovně, sign. C E 20.) Od r. 1834 však dílo zprvu vycházelo na pokračování jako příloha časopisu *Blätter aus der Gegenwart*, kde je také Mácha četl (srov. záznam o četbě na začátku rkp. str. 85, č. 4). Svědčí o tom exemplář 5. ročníku (1834), uložený v knihovně Památníku národního písemnictví, sign. Q 69 D 4, ve kterém je zřejmě omylem vevázáno několik stránek cestopisu s rytinkou. Máchovy odkazy na stránky se tedy týkají odchylného původního stránkování v časopise. (Ani v Lipsku se nepodařilo nalézt ročníky časopisu s úplnými přivázanými přílohami cestopisu a není tedy možné určit původní paginaci v časopise u těch výpisků, kde Mácha sám stránkování neoznačil.) V knižním vydání je text výpisku na str. 28–29.

17 *Ze Společnosti obdržel jsem...* – Jde o soukromý čtenářský spolek, jehož členové, mladší i starší spisovatelé a redaktoři, odbírali cizí literární a jiné časopisy. Není jisto, zda byl Mácha také členem této Společnosti; podle Sabiny mu odtud časopisy zapůjčoval student Beneš (srov. *Vzpomínky*, str. 33, a Jakuba Malého *Vzpomínky a úvahy starého vlastence* v 2. svazku Výboru drobných spisů, 1876, str. 435 n.). Szykowského dohadu (o. c., str. 53), že Společností třeba rozumět Královskou českou společností nauk, kde se o přísun polských knih staral zejména Hanka, odporuje nejen uvedené svědectví, nýbrž i fakt, že mezi 19 titulů časopisů je toliko jeden polský, nehledě ani k povaze prvního a šestého časopisu a k Máchově formulaci „obdržel jsem“. – 27 *Le Voleur* – francouzský literární časopis, redigovaný X. Marmierem a A. Peetersem.

178, 9 *Malerische Reise um die Welt...* – až na začátek doslovný výpisek; v knižním vydání str. 32.

179, 9 *Čtené knihy* – Proti *Ž* doplňujeme pomlčku mezi záznamem o knize Schubarthově a o časopise *Literaturblatt*, protože ve jmenovaném časopise není v uvedených číslech recenze Schubarthovy knihy, jak by forma záznamu v původní podobě mohla naznačovat. Mácha tedy nepochybně knihu četl. – *Zur Beurteilung Goethes* – ...mit Beziehung auf verwandte Literatur und Kunst (Breslau, 1. vydání 1818, 2. rozšířené 1820). Kniha K. E. Schubartha je těžkopádný, nemálo konfúzní pokus interpretovat Goethovo dílo z pozice polemicky zahrocené jak proti současné filosofii, kterou autor obviňuje z revolučnosti, tak proti dobovým metodám literární kritiky i proti soudobým estetickým systémům, které jsou prý zmatené. Autorovi jde tedy o to, aby postihl, co je v Goethovi obecně lidsky cenné, a nikoli to, co je u něho nové. Přitom „lidsky cenné“ ztotožňuje s „přirozeným“, což chápe v křesťanském smyslu. Měřítkem Goethova díla je autorovi

Shakespeare, a to proto, že v něm našel „řádného člověka, který s největší jistotou bez přemýšlení, úvah, rozbortů a třídění vždycky neomylně vyhmátne pravý nebo klamný bod lidskosti“, zatímco u Goetha je třeba vždycky se mít na pozoru, aby čtenář nebral jako pravdu to, co je nutno odmítnout jako jeho prokazatelný omyl (str. 269).

13 *Martin Ruiz de Avendano*... – až na malou výpustku na začátku doslovný výpisek z *Malerische Reise*, knižní vydání str. 11 n.; 182, 3 v předloze: hinabstürzen; 15 v předloze: in die Gebirge; 17 v předloze: bricht von Orotopala (Orotava) auf; 183, 26 v předloze: bis an ihre unzugänglichsten Schlupfwinkel; 184, 2 v předloze: die man Eroberer nannte; 185, 1–2 kurzívová slova jsou psána linkou větším písmem a s'ovo *Sprache* zvlášť výrazně (s ov. zde str. 458); smyslem zdůraznění je neochybně pocit obdoby se soudobou českou situací; 188, 16 (*Fortsetzung folgt.*) – Mácha už v *Ž* ve výpiscích nepokračoval.

17 *Fortsetzung aus dem kleinen Hefte* – Poznámka odkazuje na sešit, z něhož se zachoval jen fragment otištěný zde na str. 27–30, srov. komentář na str. 380 n. – Pro následující čtyři bibliografické záznamy určil Janský pramen: bylo jím *Repertorium der gesamten deutschen Literatur*, 1834, str. 169, 190, 193 a 200. – 26 *des Domstifts* – emendováno podle autentického titulu; v *Ž*: des Hochstifts.

189, 1 *Inventarium diplomaticum*... – srov. komentář k Máchovým výpiskům dolnolůžické poezie v Malém sešitě, zde str. 382.

14 [93–94. *Jeden list vytržen.*] – Sabina jmenuje v Úvodu (srov. Vzpomínky, str. 42) polské básníky, ze kterých si Mácha v Zápisníku pořizoval výpisky. Mezi nimi je i Zaleski. Protože v Zápisníku, jak se nám dochoval, výpisky ze Zaleského nejsou, nadhodil Janský možnost, že výpisky z tohoto básníka mohly být na tomto vytrženém listě nebo na dvou listech se stránkami 105–108, rovněž vytržených.

19 *Après avoir chanté*... – závěr první básně z Hugovy sbírky *Les feuilles d'automne*, citovaný v *Auslandu* z 24. 9. 1831, str. 1065, odkud si jej Mácha vypsál.

190, 1 *For thee*... – úryvek z Byronovy *Childe Haroldovy pouti*, II, 94.

15 *Ž Mickiewicza* – Předlohou bylo znění ve 4. svazku *Poezií*, který vyšel v Paříži r. 1832 a obsahuje III. část *Dziadů* (muzejní sign. 92 H 46). – 16 *Ž jasného slońca*... – *Dziady* III, 1. jednání, 2. výjev. Motiv padající hvězdy srov. s úvodním obrazem 2. zpěvu *Máje* (I 26); 20 *Co widzę*... – *Dziady* III, 1. jednání, 5. výjev; 191, 12 *U architektów*... – *Dziady* III, Ustęp, Petersburg; 17 *Kiedy niekiedy slychać było*... – *Dziady* III, Ustęp, Przegląd wojska.

19 *Ostatnie rymy*... – V prvním odstavci si Mácha opsál údaje titulního listu sborníčku se skladbami obou autorů (muzejní sign. 93 G 79);

druhý odstavec podává titul vstupní skladby Niemcewiczovy. Sborníček je podle Szyjkowského (o. c., str. 58) jedním z tajných tisků lvovského Ossolinea s fiktivním místem vydání.

192, 1 *Reduta Ordon* – Předlohou je znění ze sborníčku *Ostatnie rymy...* (viz výše); existuje ještě druhé, v Paříži (1833) vydané znění, připojené k 2. svazku *Poezií Stefana Garczyńského* (muzejní sign. 92 K 207), odkud si Máchá vypsál pasáže ze skladby *Wacława dzieje* (viz str. 225 n.). Dlouhý výpisek z *Mickiewicze* zapsal Máchá na začátek nové, 96. strany, vynechav na konci rkp. str. 95 za titulem sborníčku, z něhož vypisoval, prázdné místo; toto místo dodatečně vyplnil úryvkem ze *Skarzyńského*, jehož skladbu *Młodość moja* si zaznamenal v záhlaví pravého sloupce na rkp. str. 96. – **27** *rozjemcza* – v předloze i v *Ż: rozjamcza*; **193, 4** poslední verš je označen svorkou červeným inkoustem; Máchá ho užil jako prvního mota k 2. kapitole *Cikánů* (viz II 184).

5 *Już nad grobu stoję krańcem...* – Následující čtyři úryvky jsou z *Niemcewiczovy* skladby *Treny wygnańca*; jsou zapsány ve spodní části rkp. str. 96, a to první dva úryvky v levém sloupci, druhé dva v pravém sloupci. Verš *Teśknota mię obarcza...* (ř. 9) je opatřen na konci červeným křížkem a stejný křížek uvádí verš *O luba Polsko!...* (ř. 20). Tyto značky jsou dublovány: prvních šest veršů prvního úryvku (ř. 5–10) bylo pak označeno svorkou červeným inkoustem s novým křížkem a čtvrtý úryvek (ř. 20–23) po straně opatřen vlnitou čarou červeným inkoustem rovněž s křížkem. Podle analogických míst znaménka zařazují za sebe označená místa. Jako mota k 2. kapitole *Cikánů* (viz II 174) užil však Máchá jen neúplného prvního výpisku počínaje slovem *Wygnańcem!...* (ř. 8–12). Červenou svorkou je rovněž označeno dvojverší druhého výpisku (ř. 13–14) a je ho užito jako mota k 11. kapitole *Cikánů* (viz II 243).

194, 1 *Młodość moja* – Předlohou Máchových výpisků je první a poslední šestiverší ze skladby vytištěné na osmi stranách, s označením titulu a autora, avšak bez vrocení a bez jakýchkoli jiných údajů; rytinka za textem představuje dvě levice v stisku, orámované dubovým ozářeným věncem. Symbolický význam rytiny je možno vyložit v ten smysl, že sjednoceným silám kyne vítězství. Tisk, patrně rozšiřovaný jako leták, je dochován v *Bibliotéce Jagiellońské* v Krakově, sign. 4957 I. – Skladba je komponována jako sled patetických vlasteneckých reflexí u příležitosti korunovace cara Mikuláše I. za polského krále; vyznívá vášnivým protestem proti útlaku Polska a vidinou zhroutilí despotova trůnu. Vstupní partie líčí autorovo mládí jako dobu šťastné naivnosti proto, že si neuvědomoval porobu vlasti. Nemají tedy nic

společného s evokací zaslého mládí v Máji, jak se mylně domníval Szykowski (o. c., str. 58), ale spíše svou polohou připomínají Máchovy básně Hoj, byla noc (I 236), V chrámu (I 183) a závěr Balády (I 166). Szykowského charakteristika a z ní vyplývající chybný závěr se vysvětlují tím, že předlohu neznal a opíral se toliko o Máchovy výpisky. Dřívější vydavatelé odkazovali jenom na záznam v Bibliografii polské od K. Estreichera. První výpisek je označen svorkou červeným inkoustem a bylo ho užito jako druhého mota k 12. kapitole Cikánů (viz II 249), kde hrdina vzpomíná na své dětství (srov. zejména str. 252).

16 *Ziewonja* – titul almanachu, jehož úplný obsah si Mácha dále zaznamenal. Podle poznámky u sonetu stejného názvu od Augustyna Bielowského ve 2. svazku sborníku Haliczanin na str. 301 (srov. str. 212, ř. 15), Ziewonja, jinak též Zywie, jest božstvo života; 19 *Stękala* – Mácha původně za titulem začal vypisovat ze studie Seweryna Goszczyńskiego (srov. dále na rkp. str. 97); 195, 3 *Lucjana Siemieńskiego... Dumki czeskie...* – Jde o překlad lyrických a lyricko-epických písní z Rukopisu královédvorského. Pokračování v obsahu almanachu je na rkp. str. 97. Mácha na ně odkázal údajem v závorce (*Obacz str. 97*) a značkou ./., umístěnými za záznamem o pracích Siemieńskiego.

10 *Vypisy různé* – Polské výpisky odsud až na rkp. str. 101 jsou vesměs z almanachu Ziewonja. – 11 *Stękala śród walki ziemia...* – výpisek z první stati Goszczyńskiego, registrované výše v obsahu almanachu (str. 8 a 9).

21 *Hej raz pomknął złoto-brody...* – z básně L. Jabłonowského Hetman Žmija; první strofa ze str. 31, její poslední verš zní v předloze: naokolo!; další část ze str. 32–33. Čtvrtý a neúplný pátý verš 1. strofy tvoří druhou část druhého mota k 15. kapitole Cikánů (viz II 269); v *Ž* je úryvek uzavřen do závorek a pak označen po straně svorkou, vše červeným inkoustem. Třetí a čtvrtý verš předposlední strofy tvoří první část druhého mota k téže kapitole a je v *Ž* označen stejným způsobem.

197, 10 *Na jednym brzegu...* – následující tři úryvky jsou z básně Wołoszczyzna od Dominika G. Magnuszewského (str. 38 a 39); 12–13 *Więc dalszy opór... uderzą!* – užito jako prvního mota k 12. kapitole Cikánů (viz II 249); 13–14 *poco dłużej zwlekać?... wyczekać?* – užito jako druhého mota k 5. kapitole Cikánů (viz II 200); obě části jsou v *Ž* označeny týmž způsobem jako výpisky komentované zde u str. 196, 21.

18 *Pogrzeb beja* – od Józefa Dunina Borkowského (str. 43–48); vy-psány strofy 1–6, verše ze strof 7, 15 a strofy 19–22. V *Ž* je čtvrtá strofa označena po straně vlnovkou červeným inkoustem, jako třetího mota

k 9. kapitole Cikánů (viz II 230) bylo však užito textu na počátku a na konci nepatrně zkráceného. – 199, 21 *księżyczne promyki* – srov. 1. zpěv Máje, v. 48, 2. verš fragmentu Však ten zásvit... (I 220) a 2. verš z básně Hoj, byla noc (I 236), kde Mácha v analogickém obraze užil výrazu převzatého z tohoto místa. J. Menšík ve Sborníku prací věnovaných Janu Máchalovi, 1925, str. 94, spojuje převzatý výraz s veršem 265 básnické povídky Malczewského Maria (I. zpěv, 12. oddíl), který však není mezi Máchovými výpisky z této skladby (srov. zde str. 221 n.).

200, 1 *Śpiew* – str. 49.

21 *Retzsch, Umrisse...* – Záznam je vepsán na volné místo na konci levého sloupce 98. strany v *Ž*. Jde zřejmě o výpisek z nakladatelské anonce, týkající se alb s rytinami ke Goethovu dramatu a k Schillero-
vým básním; autorem rytin byl profesor na drážďanské akademii umění Moritz Retzsch; *Glocke* – Das Lied von der Glocke; 23 *Pegasus...* – satira na stoupence přizemně utilitárního pojetí poezie; 25 *Fridolin* – jméno hrdiny zde supluje titul balady Gang nach dem Eisenhammer; záměna je vysvětlitelná nepochybně tím, že Máchovi bylo známo jevištní zpracování téhož syžetu F. Holbeinem, jež v překladu J. N. Štěpánka a pod názvem Fridolín aneb Chod do železných hutí (knižně 1820) patřilo k nejoblíbenějším a nejčastěji provozovaným obrozenským hrám. Srov. J. Vondráček, *Dějiny českého divadla*, I, 1956, 357 n. (Viz ještě doplněk na str. 557.)

201, 1 *Pokój umarłym!*... – Následujících pět prozaických úryvků je z povídky Cień królowej Barbary od Lucjana Siemieńskiego (Ziewonja, str. 62, 68, 73, 81, 85). První a druhý úryvek ve zkráceném znění uvádí jako moto 8. kapitolu Cikánů (viz II 225); v *Ž* Mácha text převzatý do mota uzavřel do závorek a po straně připojil svorky, obojí značky červeným inkoustem. Poslední z citátů, poněkud upravený, připomíná ve svém kontextu scénu z 9. kapitoly Cikánů (viz II 233 n.).

16 *Żbojeckie bronie...* – počátek básně Lazienki (str. 90).

202, 1 *A jako echo...* – pátá, druhá a první strofa básně Stance I. (str. 102–103); za druhou strofou počal Mácha psát strofu třetí (*Dziś*).

15 *Mieszkał sobie...* – strofa z básně Moja chata od Alexandra Dunina Borkowského (str. 105).

19 *A pod lipą...* – poslední dvě strofy z básně Tęskna od téhož autora (str. 104–105). Verše 2–8 uvádějí jako první moto 7. kapitolu Cikánů (viz II 217); v prvním verši mota červenými závorkami označena úprava textu a úryvek po straně označen vlnovkou červeným inkoustem.

203, 1 *Ża Białogrodem...* – str. 109.

7 *Mury, moje mury!*... – Následujících šest úryvků je z pojednání Kazimierza Władysława Wójcického O pieśniach polskiego ludu (str. 120–122, 124, 125 a 130). V prvním výpisku jsou první čtyři verše po straně označeny vlnitou čarou červeným inkoustem; veršů bylo užito jako druhého mota k 9. kapitole Cikánů (II 230).

204, 19 *Jestem sobie Marcinoua...* – moto k žánrovému obrázku Przekupka warszawska od K. W. Wójcického (str. 221); 205, 1 *Oko zachowa myśli...* – citát z téže prózy (str. 222).

9 *Stoi jawor blisko wody...* – z dumy Sawa od Augustyna Bielowského (str. 134). – 17 *Pytala gawiedz ciekawa...* – Následujících šest strof je vybráno z různých míst dumy Nastia od téhož autora (str. 138–141). Strofa *W kraj cię uwiozę daleki...* (206, 3–6) je po straně označena vlnovkou červeným inkoustem a bylo jí užito jako prvního mota ke 14. kapitole Cikánů (II 262). – 15 *Żniwo było...* – Výpisky počínajíc touto strofou až po ukončující autorovo jméno na str. 208 jsou z jeho dumy Pobojowisko (str. 143, 145, 146, 147 a 149). – 207, 17 *Tam daleko...* – První verš a slovo *poszedł* z druhého verše jsou v závorkách a nadto oba verše po obou stranách označeny vlnovkou, obojí červeným inkoustem. Úryvek je ohlas motivu typického pro slovanskou lidovou epiku. Jde o líčení hrdinovy smrti jako svatby, při níž se účastní příroda. Srov. přípravu Vilémova pohřbu v I. intermezzu Máje a časově blízké náčrty k Máji v *Ž* na rkp. str. 104, zde str. 218.

208, 15 *Jeszcze ot! jedna chmurka przeleciała...* – Výpisky počínajíc touto strofou až po ukončující autorovo jméno na str. 210 jsou z oddílu Sobótka jeho básnické povídky Kościelisko (str. 185, 187, 190, 191, 193, 188, 200, 207 a 210). – 209, 8 *O, bodaj wieczną cierpiał męką...* – první dva a následující tři verše jsou po straně označeny svorkami červeným inkoustem a celé pětiverší zřejmě dodatečně šikmo škrtnuto silnou čarou inkoustem sytě černým, téměř tušově lesklým, který se v *Ž* objevuje jen na první straně (začerněná místa v Baládě). Celé strofy je užito jako mota k 6. kapitole Cikánů (II 211).

19 *Hlava s ulasy mrtvá* – tento záznam je dodatečně vepsán kurentem do mezery mezi dvěma strofami latinkou psaných polských veršů a je výrazně podtržen. Dosavadní vydavatelé ukončovali záznam chybně pomlčkou, za kterou považovali běžné oddělovací znaménko v mezeře mezi strofami. – Mácha regestoval tímto heslem rozvinutý motiv ze skladby Sew. Goszczyńskiego Sobótka, v němž se mrtvá hlava objevuje v tlumu přízraků, které při slavnosti svatojanských ohňů zvěstují horalům hrozící nebezpečí, tj. tatarský nájezd (srov. shodně Szykowski, o. c., str. 66, kde je příslušný motiv předlohy cito-

ván). Dlouhé vlasy slouží hlavně k pohybu buď jako ptačí křídla, nebo jako rybí skřele.¹ Ve vlastním komentáři básník zvláště upozorňuje na folklórní původ této představy. Na registované místo bezprostředně navazuje pasáž „Ależ-bo wówczas...“ (ř. 20 n.), kterou si Mácha vypsál. Uvedený heslový záznam nelze proto vztahovat – jak činil Janský – k motivu předcházejícího výpisku, který pochází ze vstupních partií Goszczyńského skladby a týká se jejího hrdiny zbojníka Janosze. Už Szykowski si povšiml (o. c., str. 66), že Goszczyńského motiv, ke kterému se vztahuje Máchovo heslo „Hlava s vlasy mrtvá“, se uplatnil v I. intermezzu Máje (pohybující se lebka uprostřed tlumu duchů). Jeho postřeh lze ještě podepřít poukazem na to, že jako ve skladbě Goszczyńského i u Máchy je motiv lebky podobně zasazen do kontextu, jehož folklórní původ odhaluje Poznamenání k I. intermezzu Máje. Nikoli právem však Szykowski (o. c., str. 139) uvedl motiv lebky rovněž ve vztah s obrazem mrtvé hlavy Vilémovy ve 4. zpěvu Máje; Janský názor Szykowského převzal a pod jeho vlivem spojil Máchovo heslo s výpiskem „I jedno imię wdział...“ (ř. 13–18).

210, 14 *Smutek* – báseň od Augustyna Bielowského (str. 247). – 211, 7 *Już noc poźna...* – z dumy Spoczynek od téhož autora (str. 248).

12 *Haliczanin* – sborník původních i přeložených prací literárních, literárně teoretických a filosofických (muzejní sign. 92 E 95).

212, 21 *Nikolaus I. ...*, 213, 6 *Französische Literatur...*, 15 *Hoffmanns von Natur reizbares... Temperament...* – pravděpodobně výpisky z časopisů, které se nepodařilo určit.

214, 1 *Roku 1619...* – Zápis v Ž pokračuje po pomlčce přímo za předchozí větou, se kterou však nijak nespojuje, což naznačujeme svou úpravou. Obsahuje výpisky místy doslovné, místy parafrázující z Druhé apologie stavův Království českého, viz zde str. 174, a to ze stran 5 a 6. Navazují odkazy na události v několika následujících letech z téže Apologie. Srov. také komentář k záznamu z 24. října 1835 v Deníku, zde str. 489.

23 *Chmatání po novotách...* – Krčma označil záznam jako invektivu proti České včele. Janský jeho názor rozvedl v ten smysl, že Mácha touto poznámkou vyjádřil své stanovisko v polemice mezi Čelakovským a Tylem (srov. Dílo III, 460). Česká včela skutečně z nedostatku původních příspěvků přetiskovala v překladech naučné články a starší literární památky; Máchova narážka, že lze tuto praxi charakterizovat

¹ Motiv mrtvé hlavy je v kontextu Sobótky nápadně zdůrazněn. Vysvětluje se to tím, že podle náčrtu Kościeliska, jež zůstalo torzem, měl mít tento přízrak v dalších partiích důležitou úlohu. (Srov. Dzieła zbiorowe Seweryna Goszczyńskiego, sv. 2, Lvov, s. d. (1911?), str. 118, 389 n.; Biblioteka narodowa ve Varšavě, sign. 84843.)

zahradnickým termínem, by se dala pochopit jako projev jeho příslušnosti k okruhu přispěvatelů Květů českých. V polemice redaktorů obou časopisů však není žádná pasáž, na kterou by se mohly Máchovy formulace přímo vztahovat. Neskýtá tedy zmíněná polemika oporu pro Janského závěr, že Máchova poznámka byla napsána kolem 11. listopadu 1834. Zápisník sám neumožňuje dataci záznamu; poslední autentická datace je na rkp. str. 95, odtud až do konce Zápisníku nikde již datace není. Tím také postrádá opory Janského domněnka, kterou v této souvislosti uvedl v přichystaném komentáři pro tento svazek, že totiž datací tohoto Máchova záznamu „se ohraničuje také datum vzniku Máje“; první motivy z Máje se totiž čtou v Ž na rkp. str. 104.

215, 2 *Jean Paul...* – (v Ž v nadpisu Juan Paul) doslovné výpisky z referátu Christiana H. Weißeho o anonymní knize Wahrheit aus Jean Pauls Leben (Acht Heftlein, Breslau 1826–1833), uveřejněného v Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik 1834, č. 15, sloupec 113 n. (UK sign. II B 3). První odstavec je ze sloupce 117, druhý ze sloupce 122 n.

216, 24 *Die gesunde Religiosität...* – výpisek z referátu Heinricha Steffense o Brentanově knize Das bittere Leiden unsers Herrn Jesu Christi. Nach den Betrachtungen der seligen Anna Catharina Emmerich, 1833, uveřejněného v Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik 1834, č. 19, sloupec 147 n. (výpisek je ze sloupce 151); **217, 4** *fehlt* – emendováno podle předlohy, v Ž omylem fällt.

17 *Červi na popravíšti* – Záznam navozuje motivy z časově blízkého náčrtu Máje v MS; *Dialogy v Přísaze* – (v Ž: ...v přísaze) záznam se velmi pravděpodobně týká Přísahy a 10. kapitoly Cikánů.

20 *Což kdybych řekl...* – U tohoto záznamu, zejména u jeho poslední věty *Býti, – jest – pouhé to formy jsou!* –, považoval Janský za prokázané (Dílo III, 461 a Životopis, 257 n., zde obsírněji a na základě citátů), že „se v ní odráží konec prvního dílu“ kritiky C. Fr. Göschela, kterou otiskl v berlínském časopise Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik, leden 1834 (1. část na sloupci 1 n., 2. část na sloupci 131 n.) o knize dr. Friedricha Richtera Die neue Unsterblichkeitslehre. Gespräch einer Abendgesellschaft, als Supplement zu Wielands Euthanasia (Breslau 1833), případně že tímto záznamem Mácha „reagoval hned po přečtení“ na Göschelovu kritiku. Podobně viděl Janský ohlas Richterových názorů, respektive Göschelovy polemiky s nimi, v Máchově básni Noc a ve 2. zpěvu Máje. Jeho tvrzení týkající se těchto Máchových děl bude ještě třeba ověřit, protože podobnost pointy tohoto záznamu s charakteristikou jedné z tezí panteismu, kterou

podává Göschel (z jeho recenze totiž vůbec neplyne, že má na mysli jenom názory RichtEROVY), je vysloveně zdánlivá. Svědčí o tom toto místo, které Janský nepojal mezi dokladové citáty v Životopise: „Die Form ist dem Inhalte so immanent, wie er sich selber ist, wogegen nach dem Pantheismus die Realität nur auf der Seite des Inhalts ist, und die Form, nicht bloß die einzelne Form, so unwesentlich ist, daß alles formlos in die unendliche Masse zurückströmt“ (sl. 19). – 27 *Otec vzpomene rodině...* – Panáček (o. c., 36) uvádí tento záznam v souvislost s Máchovou návštěvou Bezdězu, k níž podle něho došlo v červenci 1834. Doklad této návštěvy vidí také ve dvou drobných kresbičkách hradní zříceniny na téže rkp. straně u záznamů Kn žka s obrazy hradů... a Což kdybych řekl..., o kterých soudí, že představují Bezděz. Protože scházejí jiné doklady o návštěvě, nejsme přesvědčeni, že Mácha skutečně roku 1834 Bezděz navštívil a že tato Panáčkova interpretace kreseb je správná. Předně proto, že zřícenina na obou kresbičkách není totožná, ačkoli orientace pohledu je táž; je tedy pochybné, jde-li vůbec o Bezděz. Nadto pak obě kresby v Zápisníku je možno vysvětlit spíše tak, že vznikly v souvislosti se snem o knize s obrazy hradů, než předpokladem, že je Mácha načrtl v Doksech při rozhovoru s přáteli o bezdězské architektuře (str. 91). Ve verších *Otec vzpomene rodině...* Panáček vidí ohlas skutečné události, tj. smrtelného pádu chlapce z bezdězské skály, k němuž došlo v roce 1803. O neštěstí se prý Mácha mohl dozvědět buď z živé ústní tradice, anebo z knihy Karla Brantla *Die Ruine des Berges Bösig* (1831). Tato domněnka není nepravděpodobná. Důležitější je však povšimnout si, že se motiv pádu a propasti v Máchových textech několikrát vrací: srov. závěr *Viasila Viasiloviče* (II 80), v *Ž* záznam *Juristův spád* na rkp. str. 44 (zde str. 123, 2), tamtéž na rkp. str. 82 pointu výpisku *Am Niagara-fall* (zde str. 172) a v *Deníku na cestě do Itálie* na rkp. str. 1 *Dějství z hornictví...* (zde str. 263, ř. 4–7). Přitom pointa veršované skladbičky, založená na sebeironickém kontrastu toužení vzhůru a vázanosti k zemi, má podle našeho názoru jistou obdobu (nejednou i lexikální) s úryvkem z Máchova zápisníku citovaným Sabinou, zde str. 260, ř. 12 n. (Srov. o tom blíže v našem článku *Regionální příspěvek k máchovské problematice*, *Česká literatura* 20, 1972, číslo 6.)

218, 1 *Bud' se to zdá...*, 3 *Tam se pravě nevyspím nikdy* – Oba záznamy jsou vepsány na zbývající místo vedle záznamu *Otec vzpomene rodině...* (217, 27); obdobně jako na jiných takových místech není jisto, ve které době byly uvedené záznamy pořízeny.

4–6 *Konstruktion der Leichenkammer ... abgenommen werden* – zápis je proveden tužkou.

7 *Máj. Budoucí dny?*... – srov. dvojverší na konci tzv. Náčrtu Máje (srov. zde str. 30), *Máj*, 2. zpěv, v. 288–289 (I 30) a zde str. 384.

9 *Noc. Chorus*... – přípravný náčrt k I. intermezzu Máje. – Komplex motivů k Máji, počínající na rkp. str. 103 zápisem „Červi na popravišti“ byl do Zápisníku vepsán v těsné časové souvislosti se vznikem náčrtu Máje. Svědčí o tom zejména propracovanější dvojverší „Budoucí čas...“, ale už i motiv červů na popravišti, který je nepochybně zárodkem scény v náčrtu Máje, v níž se líčí návštěva hrdinčina u mrtvého milence (srov. zde str. 29, ř. 27 n.) a jež nebyla převzata do definitivního znění. Podrobněji srov. komentář k 1. svazku, str. 347 n. a zde str. 383.

11 *Poznamenání cest* – krasopisný záznam o první větší cestě z roku 1832 k pozdějšímu dějišti Cikánů a Máje. Ráz záznamu vede k domněnce, že jde o čistopis ze starší předlohy. – 16 *Bezděz* – srov. rkp. str. 40 (zde str. 118, 121 a 122); 219, 14 *V oudolí tom již od Kokořína*... – parafrázi srov. tamtéž (zde str. 122); 23 *Klč* – srov. *Poznamenání*, rkp. str. 14 (zde str. 25 a 378); 24 *Někdy dále* – *Poznamenání cest* v Zápisníku nepokračují.

220, 1 *Jemu jsou spády vod*... – Janský upozornil na jistou výrazovou analogii s v. 38–39 v básni *Duše nesmrtelná* (I 223) a se závěrem *Pouti krkonošské* (II 115, 23).

2 *In einer Liebe*... – Výpisek je z 2. kapitoly německého překladu Bulwerovy citované knihy, který se nepodařilo identifikovat. Jisté je, že předlohou nebyl anonymní překlad pod titulem *Die Wanderer am Rheine*, vydaný r. 1834 v Stuttgartu u Julia Weise (tamní *Württembergische Landesbibliothek*, sign. fr. D 8° 156). Nelze proto také říci, zda jde o citát nebo o Máchovu parafrázi. Důležitější je, že zaznamenaná reflexe charakterizuje vztah muže k snoubence smrtelně nemocné tuberkulózu, která stejně jako on ví o svém beznadějném stavu.

12 *Der Mensch ist sehr egoistisch*... – Pokud se nenajde prokazatelná předloha tohoto záznamu, lze mít za to, že jde o Máchovu reflexi, navozenou 4. kapitolou téže Bulwerovy prózy. Tato kapitola obsahuje povídku *Das Mädchen von Malines*, která je vložena do rámcového vyprávění o cestě snoubenců Porýním. V povídce je rozvinut příběh slepce a dívky znetvořené neštovicemi, jejichž láska vyrůstá ze vzájemného porozumění a soucitu lidí podobně postižených. Odlišný výklad navrhuje K. Krejčí v pojednání *Symbol kata a odsouzení* v *Máchově díle* (*Realita slova Máchova*, 1967, str. 271 n.). Podle něho se egoistická interpretace altruistických citů velmi blíží pojetí formulovanému hlavně v § 61 čtvrté knihy Schopenhauerova díla

Die Welt als Wille und Vorstellung. Přitom patrně nejde o stopu Máchovy přímé četby, nýbrž nějakého zprostředkujícího pojednání, které vyšlo z Schopenhauera. Výraznou příbuznost se Schopenhauerovými úvahami projevuje podle Krejčího i následující fragment Klesla hvězda.

221, 2 *Zapomenutý hledě v dálku...* – Zápis na dolním okraji stránky je ukončen značkou ./., která nepochybně odkazovala na pokračování na následujícím listu, nyní vytrženém.

5 VI. *Vous toutes...* – šestý oddíl básně *Fantômes*, 23. čísla knihy *Les Orientales*; Mácha si citát vypsál patrně z některého německého časopisu.

17 *A ty, czarna ptaszyno...* – Výpisky až po ukončující záznam na str. 225 jsou z díla „*Maria, Powieść ukraińska przez Antoniego Malczewskiego*“, Lvov 1833 (muzejní sign. 92 I 47); jméno autora Malczewského Mácha zaznamenal podle předlohy. Římské číslice označují zpěv, arabské oddíly. – 222, 23 *O nie! – przeszłych już zgrzyot...*, *Oh! może się przenosząc w odleglejsze wieki...* – Obě čtyřverší jsou šikmo přeškrtnuta čarami červeným inkoustem a v obráceném pořadí tvoří moto k 1. kapitole *Cikánů* (II 165); 225, 1 *i tak przemówiło* – v *Ż*: *i tak przemówiła*; Mácha zřejmě zvukově vyrovnal rýmovou dvojici; 5–16 *szeptał, szeptał swą powieść ... zbrodnią karze zbrodnię!* – Celá pasáž tvoří druhé moto k 7. kapitole *Cikánů* (II 217), ačkoli v *Ż* jsou na okraji vlnovkou červeným inkoustem označeny pouze verše bez posledních dvou, přičemž za slovem *krwi* v třetí verši od konce je uzavírací závorka týmž inkoustem.

24 *Wacława dzieje* – Skladba, ze které Mácha vypisoval, vyšla v 1. svazku díla *Poezje Stefana Garczyńskiego* (Paříž 1833; muzejní sign. 92 K 207). Podtitul první části zní *Wacława młodość*. Římské číslice, které Mácha zprvu uváděl a které na potřebných místech pro důslednost doplňujeme, označují zpěvy. – 28 *a rzędem za niemi...* – v předloze str. 8; 226, 1 *Żegar bił w tej chwili...* – str. 15; 8 *Czyny z ducha wynikną...* – str. 18; 21 *Lecz słuchajcie!*... – str. 54; verše jsou po straně označeny svorkou červeným inkoustem; tvoří první moto k 5. kapitole *Cikánů* (II 200); 227, 1 *Szczęśliwy!*... – str. 57; 9 *Sam jeden pośród tyłu...* – Následující čtyři verše jsou po straně označeny vlnovkou červeným inkoustem; tvoří druhé moto ke 14. kapitole *Cikánů* (II 262); 13 *U nas ziemia zmrożona...* – str. 58; 21 *Lata przejdą...* – str. 59–62; 228, 2 *Wieść jedna tylko czasem...* – Následující tři verše jsou po straně označeny vlnovkou červeným inkoustem; bylo jich užito jako druhého mota k *Cikánům* (II 165); 229, 20 *Część druga* – V předloze zní její podtitul zřejmě omylem rovněž *Wacława młodość*, náležitě však podle skladby

celé části patří do čela oddílu titul v záhlaví textu, jenž zní *Stolica*; 22 *Biada tym nikczemnikom...* – str. 105; 230, 1 *Tak prostak...* – str. 107; 8 *Noc ciemniej coraz namiot...* – str. 113; 17 *ha – dlaczego tak mi glucho...* – str. 116; 231, 1 *Śpiew za murem* – str. 118–120; 232, 22 *Zakończenie* – str. 130.

233, 1 *Z bramy więzienia...* – Následující tři výpisky jsou z básně Stefana Garczyńského *Zdrajca* v 2. svazku citovaných Poezií, str. 19, 16, 19–20. – 5 *od bębna powietrze zagrzmiało – ciał* (tj. kat) ... – J. Menšík ve studii St. Garczyński a K. H. Mácha ve sborníku Karel Hynek Mácha – Osobnost, dílo, ohlas, 1937, str. 66 n., upozornil na motivickou shodu s verši 633 n. v 3. zpěvu Máje.

11 *Może przyjaciel?* ... – Následujících šest výpisků je z básně *Ostatnie chwile samotnika* z téhož svazku Poezií Stefana Garczyńského, str. 22, 24–27.

234, 20 *A tak w całym obszarze...* – výpisek z básně *W nocy jesiennej* r. 1832 v témže svazku Poezií, str. 33; dvojverší tvoří první moto k 9. kapitole *Cikánů* (II 230), v *Z* není nijak označeno.

22 *Kiedym cię raz ostatni żegnał...* – výpisek z „Elegie na śmierć Stanisława Grabowskiego, który zginął w bitwie pod Wilnem roku 1831“, otištěné v 2. svazku citovaných Poezií, str. 35.

235, 8 *Ślawo! głos twój...* – Výpisek je třetí strofa z překladu Byronovy básně *Stanzas written on the Road between Florence and Pisa*, otištěného pod titulem *Z lorda Byrona* v 2. svazku Poezií Stefana Garczyńského, str. 37.

13–16 *Slepy harfenik... tak ja* – Celý odstavec je zapsán červeným inkoustem na zbylém místě za výpisky z polských básníků.

17 *V rozlehlých pustinách...* – Srov. I. intermezzo v *Máji* (I 35, 423); zdá se, že i následující motiv zapsaný německy, *Sis breiten ihre Flügel...*, je přípravou pro totéž intermezzo, srov. v. 468–469. Oba záznamy patří ke komplexu motivů k *Máji* (srov. zde str. 449, komentář k heslu „Noc, Chorus...“), které se objevují na rkp. str. 103 a 104, podle Janského možná pokračovaly i na vytržených stranách 105–108 a jejichž sled je přerušen souvislými výpisky z V. Huga a z polských básníků na rkp. str. 109–113, které byly podle rázu písma zřejmě napsány najednou.

21 *Patrz na młodzieńca...* – výpisek z básně *Pielgrzymka* myšlí, která je obsažena v též předloze, z níž pocházejí výpisky z téhož básníka na rkp. str. 82–83, zde str. 173.

236, 7 *Hrál jsem na divadle českém...* – Záznam začíná asi v polovině levého sloupce a vyplňuje jej téměř do konce (schází 3–4 řádky). Pravý sloupec zůstal volný. Důvod je nepochybně především v tom,

že následující soupis Hradů spatřených jakožto podstatný zápis odlišného druhu a většího rozsahu vyžadoval umístění na nové rukopisné straně (116). Kromě toho však se zdá volné místo nasvědčovat tomu, že je Mácha rezervoval pro záznamy případných dalších odehraných rolí; nezapsal totiž na toto volné místo ani seznam árií a písní, ani seznam rolí, které opisoval, což vše je umístěno na rkp. str. 117. Záznamy o jeho hereckých vystoupeních vznikly zcela nepochybně na pokračování. Svědčí o tom především měnící se ráz písma jednotlivých záznamů nebo jejich skupin, dále různé velké mezery mezi řádky právě tak jako různé vzdálenosti mezi číslem a počátkem záznamu, konečně pak skutečnost, že záznam pod číslem 14, tedy třetí od konce, zanechal stopy otisku na rkp. str. 114. V zápise je také nápadné, že porušil časové pořadí her zaznamenaných pod čísly 9 a 10, jež by přinejmenším – netýká-li se ta věc i záznamů číslo VI–VIII, které nejsou datovatelné – patřily před záznam číslo V. Na základě těchto indicií se dá v zápise rozlišit asi šest skupin záznamů: I. č. 1–3, resp. 1–IV; II. č. IV–VI, resp. V–VI; III. č. VII–10; IV. č. XI–13; V. č. 14; VI. č. 15–16. Protože v prvních třech hrách vystoupil Mácha ještě v prosinci 1834 a ve čtvrté v únoru 1835, byl zápis první skupiny her pořízen snad ještě koncem roku 1834, nejpozději však v prvních měsících roku 1835. Nelze tedy toliko s odvoláním na datum hry posledního zápisu argumentovat, že celý soupis pochází až z konce roku 1835, jak se domníval Janský. Naši argumentaci potvrzuje také fakt, že záznam o rozepsaných rolích Loupeže na rkp. str. 117 lze datovat jak Deníkem (srov. zde str. 284, záznam z 18. září), tak i datem provedení (srov. zde str. 287) do září 1835, což rovněž podpírá názor, že celý soupis rolí nevznikl najednou. Z toho také plyne, že zbývající strany Zápisníku mohly být rovněž postupně vyplňovány ne-li ještě koncem roku 1834, tedy nepochybně průběhem roku 1835. – V soupise arabské číslice označují vystoupení ve Stavovském divadle, římské číslice s velkou pravděpodobností vystoupení v divadle Kaje-tánském. Také podtržení některých čísel mělo patrně nějaký význam. V seznamu schází záznam, že 28. května 1835 Mácha vystoupil ve Stavovském divadle pod jménem Chám v malé roli Kurta Embecského ve hře Jolanta, královna Jeruzalém ká, aneb Templáři, zčeštěné podle F. W. Zieglera od J. N. Štěpánka. – Viz zde obrazovou přílohu č. 11.

8 *Blaník* – dramatická bájka od V. K. Klicpery; v představení z 8. prosince 1834 pod pseudonymem Milihaj; 9 *Hastroš* – fraška od J. N. Štěpánka; v představení z 26. prosince 1834 pod pseudonymem Milihaj; 10 *Loupežníci na Chlumu* – vlastenecká činohra od J. N. Štěpánka podle H. Kuna; v představení z 28. prosince 1834 pod pseudonymem Mi-

lihaj; 11 *Žižkův meč* – fraška od V. K. Klicpery; 12 *Pivovár v Sojkově* – veselohra od J. N. Štěpánka; v představení z 31. května 1835; 13 *Žebrák* – činohra podle E. Raupacha, zčeštěná od J. N. Štěpánka; 15 *Rod Svojanovský* – truchlohra od V. K. Klicpery; 16 *Sittah Mány* – Syta Mány aneb Karel XII. u Bendru, činohra, podle Ch. Vulpiusa zpracoval J. N. Štěpánek; v představení z 16. května 1835; 17 *Dívka z čarovních krajů* – Sedlský milionář aneb..., báchorka se zpěvy od F. Raimunda, přeložil J. K. Chmelenský; v představení ze 17. května 1835 pod pseudonymem Chám; 18 *Každý něco pro vlast* – veselohra od V. K. Klicpery; v představení z 6. září 1835; 19 *Loupež* – drama, podle povídky K. Schmieida Heinrich von Eichenfels napsal V. K. Klicpera; v představení z 27. září 1835 pod jménem Hynek; srov. také rkp. str. 117 (zde str. 240, *Chvojn...*); 20 *Divotvorný klobouk* – fraška od V. K. Klicpery; v představení z 28. září 1835 pod jménem Hynek; 21 *Uhlířka* – činohra od V. K. Klicpery; v představení z 18. října 1835; 22 *Princ a had* – ...aneb Amor mezi Amazonkami, fraška se zpěvy od Ferd. Ernsta, přeložil J. K. Chmelenský; v představení z 25. října 1835; 23 *Spáleniště v Burníně* – drama podle francouzského, zčeštěné od J. N. Štěpánka; v představení z 8. listopadu 1835. – O Máchovi jako herci viz studii Jakuba Arbese v knize K. H. Mácha, 1941, a stať K. Janského Divadelní ochotník v knize Tajemství Křivokladu, 1941, a v Životopise (kapitola Herec z ochoty, str. 221 n.).

25 *Hrady spatřené* – Zápis je na nové stránce ve dvou sloupcích; podle rázu písma i celkové úpravy byl pořízen najednou. V pořadí hradů není nic, z čeho by se dalo usuzovat, že je uspořádáno podle Máchových cest. Rýsují se jenom určité skupiny podle oblastí, nikoli však úplně a důsledně, takže záznam budí dojem, že si Mácha navštívené hrady vybavoval postupně z paměti (tak by se snad dala vysvětlit opakovaná registrace Bezdězu). Pokud jde o číslice vpravo od jmen hradů, Janský se domníval, že znamenají počet kreseb, které si Mácha pořídil, číslice podtržené pak počet kreseb kolorovaných. Z toho by plynulo, že hrady, u jejichž jména číslice není, Mácha sice navštívil, ale nekreslil. V některých případech udaný počet kreseb je menší než počet kreseb známých a dochovaných. Ale tu je třeba velké opatrnosti, protože Máchův náčrtník, uložený v literárním archivu PNP, obsahuje řadu kreseb, u nichž vyvstává oprávněná pochybnost o jeho autorství. Bez nového prozkoumání z uměleckohistorického aspektu nelze prozatím v této věci říci nic určitějšího. První pokus o analýzu a identifikaci všech zachovaných kreseb učinil Mil. Novotný v bibliofilské publikaci *Kresby Karla Hynka Máchy*, 1936. (Srov. též stať Milady Lejskové-Matyášové *Máchovy „Hrady spatřené“* ve *Zprávách*

Památkové péče 20, 1960, str. 105 n.). – Bližší určení některých uvedených hradů: 12. *Pernštejn Starý* – pův. Berkenstein, Berštejn, u Dubé, záp. od Doks; 13. *Jestřábí* – Jestřebí, sevzáp. od Doks; 14. *Žižkov* – hrad Vřesek (Vřesek) u Holan, sevzáp. od Doks (jméno Žižkov z pův. německého Rzischkenschloß); 15. *Ronov* – u Stvolínek, jihozáp. od České Lípy; 16. *Hrádek u Auši* – Helfenburk, u Rašovic, vých. od Úštěku; 19. *Dražice* – u Benátek nad Jizerou; 20. *Stranov Nový* – Stránov u Jizerního Vtelna, jihozáp. od Mladé Boleslavě; 21. *Stranov Starý* – Hrádek u Krnska, jihozáp. od Mladé Boleslavě; 22. *Michalovice* – u Mladé Boleslavě; 23. *Živětice* – sev. od Mladé Boleslavě; 24. *Valečov* – u Mnichova Hradiště; 27. *Kláster* – Klášter Hradiště nad Jizerou u Mnichova Hradiště; 29. *Pernštejn Nový* – Nový Bernštejn, záp. od Doks; 30. *Kamejk* – Kamýk u Litoměřic; 31. *Vopárna* – Oparno u Lovosic; 32. *Vostraj (Kocourov)* – Ostrý u obce Kocourov nedaleko Milešova; 33. *Vostraj (Jakuba)* – nejpravděpodobněji Ostrý, Spitzberg, vrch s pěkným rozhledem jižně od obce Jakuby, ležící na jih od Boletic nad Labem (u Děčina); hradem, který tu Mácha zaznamenal se jménem Vostraj, by mohl být jen Vrabinec (pův. Vrabník), jehož trosky byly na vrcholu mohutné skály (Sperlingstein), přístupné jen ze severu, tedy ve směru od Jakub. Jen tak lze dobře vysvětlit uvedení této obce, blízko které je spatřený hrad; nemůže jím tedy být Ostrý u Benešova nad Ploučnicí (něm. Scharfenstein), jak se dohadoval Krčma, jemuž se „slovo Jakuba nepodařilo vysvětliti“; 34. *Skalka* – u Třebenic; 35. *Klopaj...* – hrad u obce Klapý u Libochovic; 36. *Koštál* – něm. pojmenování pro Košťálov u Třebenic; 37. *Hyvna* – Hyvno, Jívno u Křivoklátu; 40. *Tejřov* – jihozáp. od Křivoklátu; 43. *Zásadka* – sev. vých. od Mnichova Hradiště; 48. *Silberstein* – Bruštejn, Břecštejn, záp. od Trutnova v obci Vlčice, dříve Silberštejn, Hrádeček; 50. *Semtěš* – u Bílého Podolí, sev. vých. od Čáslavě; 51. *Gradlice. Hradiště* – Choustníkovo Hradiště, vých. od Dvora Králové; 53. *Lichtenburg. Lichnice* – vých. od Žlebů; 54. *Květnice* – jihozáp. od Úval; 56. *Kostomlaty* – pod Milešovkou, vých. od Biliny; 57. *Ryžmberk* – Riesenburg, Osek u Duchcova; 58. *Dobrovská Hora* – Doubravská Hora, Doubravka u Teplic; 59. *Krupka* – sev. od Teplic; 61. *Supí Hora* – Kyšperk, sev. vých. od Teplic; 65. *Helfenburk* – nejpravděpodobněji hradní zřícenina u Bavorova; 66. *Drahenice* – již. od Březnice; 71. *Svíjany* – sev. vých. od Mnichova Hradiště; 72. *Friedstein* – Frýdštejn, vých. od Železného Brodu; 76. *Kostelec Zbořený neb Křížkový* – jde o dva hrady, které Mácha omylem ztotožnil: Zbořený Kostelec je sev. od Týnce nad Sázavou, Kostelec u Křížků je sev. vých. od Jílového; 77. *Tejnice* – Týnice, Týnec nad Sázavou; 78. *Kožly* – Kožlí, jihozáp. od Konopiště; 79. *Líšno* – jižně od

Benešova; 80. *Jemníště* – jihozáp. od Benešova; 81. *Nalžoves...* – Nela-hozeves; 84. *Sternberg* – Český Šternberk; 85. *Rataje* – Rataje nad Sázavou; 86. *Talmberk* – vých. od Sázavy; 87. *Komorní Hrádek* – u Chocerad, záp. od Sázavy; 88. *Dub (Hořalka)* – Dubá, Stará Dubá, sevových. od Čerčan; 89. *Zlejnice* – Zlenice, sevových. od Čerčan. (Srov. také článek Fr. Krčmy K. H. Máchy „Hrady spatřené“ v Besedě, ob- rázkovém čtrnáctideníku Libereckého kraje, Českého ráje a Podkrko- noší, roč. 6, Železný Brod 1949, str. 224.)

239, 26 *Žpěv* – incipity oblíbených dobových písní a operních árií. – 27 *Zampa* – ...aneb Mramorová nevěsta, zpěvohra od Louise Josepha Hérolda na libreto Mélesvillovo (vl. jm. A. H. J. Duveyrier). Mácha mohl znát německé znění libreta od J. Kuppelwiesera a není tedy vyloučeno, že české incipity jsou Máchův překlad. První český překlad operního libreta od J. N. Štěpánka vyšel až r. 1841; *Adel, Schönheit und Jugend* – árie Kamily ze 4. výstupu I. dějství; 28 *Za dalekou strání* – sbor vesničanů z 11. výstupu II. dějství; 29 *Kam, nebohý rybáku* – dueto Alfonsa a Kamily z 1. výstupu III. dějství; 30 *Když měsíček spanile svítil* – romance Břetislav a Juta od Josefa Hukala, zhudebněná F. M. Knížetem. Máchův opis textu i s nápěvem je ve sbírkách Leše- hradea (nyní v PNP; srov. Krčma Dva příspěvky máchovské, LF 68, 1941, str. 59 n.); otiskujeme jej zde na str. 251 n.; 31 *V háji holoubek mutně vrkává* – text i melodie od Antonína Václava Žitka; 240 1 *Auf, Matrosen...* – text od W. Gerharda; jeho zlidovělou verzi zhudebnil August Pohlenz, později též Ernst Anschütz; 2 *Was ich liebe, weiß nur ich* – text anonymní, zhudebnil F. A. Succo; 3 *Kommet all in meinen Garten* – text od Johanna Friedricha Kinda, zhudebněný F. L. Schu- bertem; 4 *Nimm dies kleine Andenken* – text anonymní, s největší pravděpodobností zhudebnil Vojtěch Jírovec; 5 *Jüngling, wenn ich dich von fern erblicke* – text od Gabriely von Bacsányi zhudebnil F. H. Him- mel; 6 *O möchte mein Liebchen ein Rosenstock sein* – text od Christopa Augusta Tiedgeho zhudebnil F. H. Himmel; 7 *Mein Herz...* – buďto jde o píseň *Mein Herz, mein Herz, es glühte mir vergebens...*, tra- dovanou anonymně, co se týče textu i nápěvu, nebo o píseň *Mein Herz, mein Herz ist traurig...*, kterou na anonymní text zhudebnili F. A. Succo a Hoven (vl. jm. Johann Vesque von Püttlingen); 8 *Rose, wie bist du reizend und mild* – árie z opery *Zemire und Azor* od Ludwiga Spohra na libreto Johanna Jakoba Ihlecho; 9 *Leise rauscht es in den Bäumen* – text od Cäsara von Lengerke, nejnámější melodie je od K. M. Webera. – Srov. Jirátovu stať *Poutníková píseň* v knize *Jan- ský-Jirát, Tajemství Křivokladu*, 1941, a diplomovou práci Jany Wágnerové Mácha a hudba (Brno, 1956).

10 *Chvojín...* – Záznam se týká Klicperovy hry *Loupež*, jejíž role Mácha rozpisoval. Datace záznamu je dána údajem v Deníku z 18. září 1835 (srov. zde str. 284).

17 *Es ist der Fluch...* – výpisek z Bulwerova románu, který má v německém překladu Friedricha Nottera titul *Die letzten Tage Pompejis* (vyšlo v souboru E. L. Bulwers sämtliche Romane, Stuttgart; v přetisku z r. 1845 – UK, sign. 9 L 202 – str. 191 n.). Výpisek lze datovat s přihlédnutím k záznamu v Deníku z 18. září 1835 (srov. zde str. 284).

241, 1 *Das Bild, das ein geistreicher Engländer von Broughams Erscheinung im Parlamente entwirft* – Podle zjištění P. Eisnera (Na skále, 1945, str. 9 n. ve studii Mácha a lord Brougham) jde o výpisek z Heinovy studie *Die Oppositionsparteien*, která tvoří 8. kapitolu cyklu *Englische Fragmente*. Tento cyklus vyšel poprvé v *Neue allgemeine politische Annalen*, které pro Cottu od podzimu 1827 Heine redigoval s F. L. Lindnerem, a to v ročníku 1828, sv. 7, seš. 1, str. 55 n. Cyklus byl potom přetištěn v knize *Nachträge zu den Reisebildern von H. Heine* (na obálce: *Nachträge zu Heines Reisebildern*), Hamburk 1831, str. 141 n. (8. kapitola tamtéž na str. 241 n.); patitulu cyklu má datum jeho vzniku: 1828. Mácha začal opisovat text počínaje stránkou 252, přičemž první větu poněkud upravil. Opisoval souvisle až na str. 265, kde končí citát z anglického informátora (zde na str. 247, 16 až po slova „kann jetzt unaufhaltbar hervorbrechen“). Poté vynechal krátkou pasáž obsahující Heineův osobní dojem z Broughamova řečnického vystoupení, navázal popisem politikova zevnějšku (od slov „Seine Gestalt“) a pokračoval až do konce kapitoly na str. 268, tj. po slova „ein solcher Eintritt gebührte“ (zde str. 248, 25). Nakonec se vrátil na str. 251 a opsal text předcházející celému vypsánímu místu i s větou zprvu parafrázovanou. Tuto poslední část označil slovem *Uvod*. Údaj za celým výpiskem svědčí o tom, že informaci měl z knižního vydání. Na rkp. str. 125 (zde str. 247) je v popisu Broughamova zjevu velmi výrazná narážka na kněžské rysy v jeho vystupování i v celém habitu, která má svou obdobu v přirovnání Broughama ke kazateli ze starých časů, který kázal pod širým nebem (zde str. 241). To, jakož i časově blízká četba předmluvy k Valdštejnovým dopisům (srov. zde str. 299 a 489), zřejmě navodilo v Máchovi asociaci na zjev uctívaného českého kazatele, jehož jméno si způsobem v Zápisníku zvláště nápadným vkreslil na nevelké zbývající místo za jediným neúplným řádkem na této straně. (Viz zde ještě dále.) Na rkp. str. 126 (zde str. 248, 22) je v závorce údaj, který byl až dosud mylně čten „(1828 am 27.)“. O tomto vpisku Eisner jako první konstatoval, že není ani v časopiseckém otisku, ani v knižním

vydání studie, a dohadoval se, odkud by byl Máchova mohl tento údaj získat, přesto jej však prohlásil za Máchův „samostatný přídavek“. Dosavadním čtením se údaj v závorce explikoval jako datum dne, kdy v anglické sněmovně zvítězila opozice. Takový výklad je však v přímém rozporu s Heinovým textem, který jednoznačně – psán roku 1828 – mluví o tom, že k této události došlo „vorigen April“, což ovšem znamená duben r. 1827, jak také odpovídá historické skutečnosti. Podle našeho zjištění slovo ve vsuvce nelze v žádném případě číst jako „am“. Samo číslo 27 (Máchova za ním napsal tečku, jež snad vedla k mylné dosavadní interpretaci; nelze ji však podle Máchovy rozkolísané grafické praxe jednoznačně přijímat jako označení řadové číslovky) je napsáno většími číslicemi, jež jsou nadto poněkud odsazeny, takže jde o jeho záměrné zdůraznění. „Slovo“ v závorce, srovnáno co do své grafiky s jinými místy v Zápisníku, čteme jako smazané *e*, což byl snad začátek slova „eigentlich“, a definitivní slovo *ale*. Písmeno *e* i slovo *ale* jsou psány latinkou proti kurentu, kterým je zapsán celý výpisek. Obdobných případů, kdy Máchova do německého textu vsunul vlastní poznámku takto graficky odlišenou, je v Zápisníku více. V naší interpretaci tedy vsuvka v závorkách má tento význam: minulého dubna (psáno 1828, ale stalo se tedy roku 1827) atd. Tímto zjištěním padají všechny další dohady Eisnerovy studie i na nich založený komentář Janského v 3. svazku Díla KHM (str. 466). – K motivaci Máchova zájmu o Broughama je třeba říci, že se při své četbě německých časopisů setkával s častými zprávami o něm. V *Blätter für literarische Unterhaltung*, č. 164 z 13. 6. 1831, str. 717 n. mohl dokonce číst obsáhlou recenzi o jeho spisu vydaném r. 1831 v Bruselu, v němž Brougham sice přičítá nevolnictví v Polsku podstatnou vinu na zániku polského státu, přitom však pokládá dělení Polska za zločin velmoci. – 242, 15 v předloze: aus den gewähltesten Materialien; 244, 11 v předloze: zu dieser Arbeit zurückgekehrt; 246, 4 za slovy „in seinen Invektiven“ je vypuštěna věta, jejíž motivickou obměnu obsahuje závěrečná věta odstavce; 28 v předloze: in die Zaubernähe; 247, 33 v předloze: feine Bemerkung. – Pokud jde o vepsané slovo *Hus*, Králík ve studii Máchův Kat (Sborník prací jazykovědných a literárněvědných, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Philologica I, 1960, str. 98) považuje toto slovo za dodatečný přípisek „tak ostře se graficky odlišující od Máchova rukopisu, že evidentně náleží do kategorie oněch přemnohých úprav a přípisů do Z, které mají na svědomí posmrtní vydavatelé“. Toto tvrzení má Králíkovi podepřít jeho názor, že Plán k Vyšehradu, kde Husova postava „měla být rozvinuta do hloubky“, je mladší než Křivoklad a že je apokryfní.

K tomu poznamenáváme: Je samozřejmé, že citované slovo se ostře graficky odlišuje od běžných forem Máchova rukopisu, ovšem proto, že výjimečná funkce přípisu vedla k užití výjimečných grafických prostředků. V tomto smyslu totiž není grafická forma přípisu zcela bez analogií v *Ž.* Upozorňujeme na akcentované pojmy *Poet.* (rkp. str. 74) a *Sprache* (rkp. str. 89), z nichž druhé slovo je napsáno nejen latinkou proti kontextovému kurentu, ale je nadto zdůrazněno nejméně trojnásobným převýšením, dále na iniciálovou majuskuli v titulu *Mních* na rkp. str. 1 (jejíž krasopisnou fakturu jsme charakterizovali na příslušném místě) a konečně na datační označení nového oddílu *Zápisníku Rok 1834* na rkp. str. 65, kde opět v exponované situaci je zvláště iniciála vykreslena způsobem zcela ojedinělým. Uvedené skutečnosti, jak se domníváme, spíše oslabují Králíkovo jinak paleograficky nepodložené tvrzení o evidentním cizím původu přípisu.

DODATKY K LITERÁRNÍM ZÁPISNÍKŮM

Autografy

251, 3 *Přes jeho nužený zamyšlený obličej...* – Autograf (*R58*) na proužku podélného formátu 6,7 × 16,7 cm; ve sbírkách Karla Janského, nyní v literárním archívu PNP. Text (latinkou) jen na jedné straně. V dolní části je kolmo napsáno slovo *Darm* (prstem smazáno) a dvakrát *Darum* (srov. popis autografu *Poznamenání*, zde str. 365, a autografu *MS*, zde str. 383). – Podle Janského snad popis staršího cikána z románu *Cikáni*. Srov. s výpisem z *Auslandu* na rkp. str. 30 *Zápisníku: Auf der Stirne der Zigeuner* (zde str. 89).

10 *Minulost a budoucnost...* – Autograf (*R59*) zběžným kurentem na podélném odstrižku z listu, na němž byl dnes neznámý záznam, na konci oddělený vlnitou čarou (formát 5 × 13 cm); uloženo v depozitu *Umělecké besedy* v literárním archívu PNP.

14 *Byl večer...* – Autograf (*R60*) kurentem, s poslední řádkou psanou výraznou latinkou; podélný proužek na spodním konci odstrižený, formát 3,6 × 10,4 cm, papír má vodní značku *F K*. Napsal ve sbírkách dr. Kamila Reslera. Srov. *Marinka* (II 147, 22–27). Poprvé popsal Fr. Krčma v *Rozpravách Aventina* 5, 1930, č. 22. – Autograf nám nebyl dostupný, Krčmův popis je velmi povšechný. Údaj o vodní značce *F K* nicméně spojuje tento zlomek s autografem *R61* – *Břetislav* (srov. zde dále); protože tento autograf je nepochybný,

užití papíru s touž vodní značkou může podporovat autenticitu zlomku *R60*.

19 *Břetislav* – autograf (*R61*) krasopisnou latinkou na listu ručního papíru formátu 20,7 × 16,6 cm; papír má podélné i příčné světlejší linie po síťce a kromě toho vodní značky, z nichž na tomto listu zbylo jen písmeno F (další písmeno bylo na odstřiženém proužku) a v protilehlém rohu část kresby poštovní trubky. Na stejném papíru s úplnou značkou FK a s větší částí trubkového znaku je na dvou dvoulístích napsán Večer na Bezdězu (*R20*). Autograf je uložen ve sbírkách Lešehradea v literárním archivu PNP (původně byl v majetku Michala Máchy). Poprvé jej neúplně popsal Fr. Krčma (*Dva příspěvky máchovské, 2. Hukalův, Knížetův a Máchův „Břetislav“*; LF 68, 1941, 59 n.); podle tohoto popisu měl Krčma v rukou ještě autograf úplný, zatímco nyní je z listu odstřižen proužek velikosti 8,9 × 3 cm s poslední, tj. 11. strofou. Jde o Máchův opis romance od Josefa Hukala, zhudebněné Františkem Maxmiliánem Knížetem. Předlohou byl otisk v hudebním albu „Písňe pro jeden hlas při kytáře neb fortepianu, v hudbu uvedené ... od Fr. Max. Kníže, op 21“, s. d. (Praha, 1819). Mácha převzal z předlohy jak nápěv s kytarovým doprovodem, tak i text. Nápěv ponechal beze změny, kytarový doprovod však na několika místech poněkud zjednodušil. Naproti tomu do Hukalova textu, jehož strofické rozmístění přesně zachoval (sudé a liché strofy v sloupcích pod sebou), zasáhl tak, že vlastně vytvořil novou verzi. Tím se tato redakce Hukalova textu zařazuje plným právem do souboru Máchových literárních výpisků. V Krčmově náleзовé zprávě, jejíž některé údaje jsou nepřesné, jsou vedle Hukalova textu otištěna i různočtení Máchovy úpravy, která se týká mimo jiné též posledních dvou veršů každé strofy (kromě strofy první, jejíž text je vepsán pod nápěv). Proti předloze napsal Mácha každý druhý a čtvrtý verš se zarážkou. – Text poslední strofy, dnes nezvěstné, přejímáme z Krčmova otisku. V následujících různočteních (kde se neuvádějí doplňky běžné interpunkce a tiskové omyly) je na prvním místě text Máchovy redakce, za hranatou závorkou text předlohy: 252, 4 ustraněná,] ustraněná; / kryla] kryla / 6 Judita musí být má.] konečně musí být má! | Judita musí být má! / 7 Tak pravil a zabodal oře,] Tak praviv a zabodnuv oře / 9 cisař kde] kdež cisař jest / 10 *za veršem v předloze ještě verš* před ním ji schovanou měl. / 12 své,] své; / 13 sám pak dál] jak naměřiv / 17 a kdy se pak k odchodu měly] a když se již z chrámu pak měly / 18 přiskočil, milenku jal] přiskočiv milenku jal, | milenku na koně jal / 19 Řka: „Rychle jen, milenko drahá, (*autograf: Řka rychle...*)] Řka: Rychle jen, milenko drahá! / 21 Jítka,]

Jitka / blahá,] blahá / 22 za veršem v předloze ještě verš Ó teď jsem navěky tvá! / 24 ven;] ven, / 25 za ním] a za ním / hnali,] hnali / 26 za veršem v předloze ještě verš Zavřete, nedejte ven! / 253, 2 přenáramným;] přenáramným, / 3 a z zadu chtěl hrádník již ránu] a zádu již hrádník chtěl ránu / 4 za veršem v předloze ještě verš na hlavu napřaženým. / 5 Tu] Však / 6 meč;] meč, / 7 Jitku jal] Jitku jav / 8 po pravém] po pravu / za veršem v předloze ještě verš krvavou způsobil seč. / 9 Pak hrádníku] Jak hrádníku / 10 hnal;] hnal, / 11 řetěz ten] řetěz tu / 12 s Jitkou] s Jitkou / za veršem v předloze ještě verš s Jitkou se do vlasti bral. / 13 A dřív než] A nežli / 14 nad Prahou] podruhé / 16 vládkyni přivítala.] Jitku jest přivítala, | vládkyni přivítala. /

Opisy

Sborník M

254, 2 *Přátelství jest slunce života...* – v M zapsáno za básní Viz, dvě růže. Srov. též list s opisy pořízenými Michalem Máchou (Dílo III, str. 473).

Hindlův opis *O3b* „Výpisky ze všelikých spisovatelů“

Opis byl v majetku Jos. Hindlové a poprvé k němu ve své edici přihlédl Fr. Krčma, avšak jen k výpisku č. 6 (K cíli přijda chodec..., srov. Dílo I, 1928, str. 314 a 346); bližší popis však nepodal. Dnes je opis neznámý; zachovaly se jen dvě zvětšené fotokopie (v pozůstalosti K. Janského; uloženy v literárním archívu PNP), které nasvědčují tomu, že výpisky „z K. H. Máchy“ v tomto opisu vyplnily jeho první list.

Výpisky pocházejí z Máchových textů, a to:

1. – – *víru odejmouti...* – z Rozbroje světů – Svět smyslný (viz II 100, 18–21);
2. *Velká bolest velkých nářků nemá...* – z básně Žalozpěv (viz I 118, verše 15, 21, 27–29);
3. *Mé mladosti sny...* – ze Zápisníku, rkp. str. 26, zde str. 81, ř. 6–7;
4. *Čím jsem byl...* – ze Zápisníku, rkp. str. 54, zde str. 129, ř. 2–4;
5. *Příčinu on nepokoje...* – z 1. čísla Ohlasu písní národních (viz I 133, 15–20);
6. *K cíli přijda chodec...* – z básně Noc – Slunce zhasne (viz I 83, verše 5–6, 9–16);
7. – – *nade hrobem jistého jinocha...* – krácený záznam ke dni 17. září 1835 z Deníku, verze B, srov. zde str. 296.

Opis byl v majetku Jos. Hindlové a poprvé k němu přihlédl K. Janský (viz I 478), bližší popis však nepodal. Dnes je opis nezvěstný. Zachovalo se jen šest fotokopií, patrně ve skutečné velikosti, tj. 22,2 × 19,2 cm (v pozůstalosti K. Janského; uloženy též v literárním archivu PNP). Šlo nepochybně o tři listy (dokazují to prosáklé inkoustové skvrny). Srovnání s textem Zápisníku ukazuje, že Hindl z něho některé partie převzal doslovně, jiné krátil. Partie opsané v celku jsou až na drobné jazykové a textové změny, popřípadě písařské lapsy spolehlivé. Z toho lze soudit, že spolehlivý text mají i ty Hindlovy výpisky, pro které není dochována předloha. Až na malé výjimky užívá opis latinky nebo kurentu, tak jak má zjištěná předloha, a úpravou připomíná vzhled Zápisníku, odkud jsou přejaty některé charakteristické jevy (oddělování jednotlivých záznamů linkami, označování výpisků v záhlaví nebo na konci, členění 6. stránky na ohraničená pole). Opis má i takové další znaky, které svědčí o tom, že Hindl do značné míry i po vnější stránce věrně reprodukoval předlohu: v básni *Die drei Freuden der Liebe* označil poslední tři verše svorkou, jak je tomu v předloze. Titul celého opisu je označen římskou jedničkou, za výpiskem 13 je kromě jednoduché linky ještě dvojitá výrazná linka přes celou stranu. Před následujícím výpiskem 14 je římská dvojka. Vzhledem k tomu, že výpisky počínajíc číslem 14 nepocházejí ze Zápisníku, je možné, že Hindl římskými číslicemi označil excerpci ze dvou pramenů (srov. zde str. 355, 382, 385).

Výtah obsahuje tyto záznamy:

1. *Bajka* – ze Zápisníku, titulní list, zde str. 31;
2. – – *hoch lag das mächtige Fort...* – ze Zápisníku, rkp. str. 5, zde str. 38, ř. 27 n.;
3. *Die drei Freuden der Liebe* – ze Zápisníku, rkp. str. 9, zde str. 45 n.;
4. *Malíř, jenž se cvíčil...* – ze Zápisníku, rkp. str. 32, zde str. 94, ř. 18 n.;
5. *Am Niagarafall...* – ze Zápisníku, rkp. str. 82, zde str. 172, ř. 13 n.;
6. *Die Nacht versinkt...* – ze Zápisníku, rkp. str. 19, zde str. 67, ř. 2 n.;
7. *Es schien ihm...* – zde 254, 6–8; srov. také Sabinův citát, zde str. 258, ř. 1 n. a str. 464);
8. *Was machst du an der Welt...* – zde 254, 9–13; neúplně citované číslo 9 z knihy Hikmet Nameh (*Buch der Sprüche*) v Goethově sbírce *Westöstlicher Divan*. Citát Mácha poznal jako moto

- uvádějící druhou část Garczyńského skladby Waclawa dzieje; do *Ž* si jej však nepřepsal.
9. *Kdo se chce zamilovati...* – zde 254, 14; variant myšlenky volně připojené na závěr fragmentu Deník mnichův, viz II 96;
 10. *Alexander, cár ruskoj* – ze Zápisníku, rkp. str. 15–16, zde str. 57–64;
 11. *Člověk přijde i zajde...* – zde 254, 15;
 12. *Auf der Stirne der Zigeuner...* – ze Zápisníku, rkp. str. 30, zde str. 89–90;
 13. *Unruhig, unglücklich, unzufrieden...* – ze Zápisníku, rkp. str. 115, zde str. 236;
 14. *Heilige Natur!*... – zde 254, 17;
 15. *Närrchen, sei nicht spröde...* – zde 255, 5. Jde o píseň J. A. Blumaera, poprvé otištěnou v jeho *Gedichte* (Viedeň a Praha 1782, str. 136). Prostřednictvím kramářských tisků (srov. např. exemplář Státní knihovny v Berlíně, sign. Yd 7901. IV. 42; na tento exemplář nás upozornil a autora písně určil dr. F. W. Bednich) pronikla do ústní tradice (srov. např. *Zeitschrift für Volkskunde* 28, 1918, str. 106 n. a *Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde* 2, 1929, str. 108); dosvědčuje to např. variant obsažený v rukopisném konvolutu Felixe Jaschkeho z Fulneku *Sammlung alter Lieder*, 1818 (Státní archiv v Brně, sign. G 13–264), na foliu 152 ve znění o pěti strofách s nápěvem. Máchův text, proti původnímu znění zkrácený, zřejmě pochází z některé odvozené redakce;
 16. *Láska a krása* – pod tímto názvem jsou spojeny dva fragmenty: „Kdo kdy v světě vynalezl hlasu...“, viz I 243, a „Však ten zásvit růžojasných lící...“ ze Zápisníku, rkp. str. 56, viz I 220;
 17. *Liebe läßt sich nicht gebieten...* – zde 256, 11;
 18. *Sohn der Erde!*... – zde 256, 14; *bedrären* – v opise: bedräuen;
 19. *Der weiseste Feldherr...* – zde 256, 24;
 20. *Stellen aus Byrons Korsar* – zde 257, 1. Oba odstavce jsou krácené výpisky z prvního zpěvu jmenované básnické povídky; první z nich je z úvodní části, druhý obsahuje charakteristiku hrdiny. Mácha citoval překlad E. Ortleppa, srov. jeho přetisk v 3. svazku *Lord Byrons sämtliche Werke*, Stuttgart 1839, str. 109 a 111 (UK, sign. 9 K 1096). – 5 v předloze: ... ist 'ne ewig... – V Byronově básni jsou pozoruhodné motivické analogie s Májem. Tak především závěr druhého zpěvu vyznívá motivem mrtvé hlavy naražené na kůlu a nevnímající dění okolo v přírodě, která znovu ožívá. Dále: Korzárova milá, znepokojena tím, že se Konrád, hrdina básně, nevrací z výpravy, vyhlíží večer na pobřeží jeho loď a od vrátivších se lodníků se dozví, že byl zajat. V Konrádově

charakteristice se zdůrazňuje, že se nestal vůdcem pirátů ze své přirozené povahy, nýbrž proto, že si znenáviděl lidstvo. Konečně v závěru básně hrdina, který při návratu najde svou dívku mrtvou, trýzněn milostným hořem mizí beze stopy ve světě. Na některé z těchto motivických paralel k Máji upozornil K. Krejčí ve sborníku *Realita slova Máchova*, 1969, str. 263.

Sabinovy citáty „z Máchových poznamenání“

jsou obsaženy v Úvodu povahopisném, resp. v tzv. Dodatcích k němu. Pod *Dodatky* se rozumějí ty pasáže Úvodu, které z různých důvodů nebyly otištěny v Sabinově úvodní stati k vydání *Spisů K. H. Máchy* z roku 1845; viz zde dále str. 502. Název zavedený Č. Zíbrtem (viz dále) není zcela vhodný, protože o dodatky v pravém slova smyslu nejde. Autograf těchto pasáží se nezachoval. Dnes jsou známy toliko ze tří opisů: 1. z muzejního opisu, 2. z tzv. Voglova exempláře, 3. z Křížova opisu. – 1. *Muzejní opis* je psán neznámou rukou; tvoří jej tři osmistránkové složky formátu 17,5 × 10,8 cm, bez obalu a bez titulu, průběžně stránkované a popsané na stranách 1–18 (nyní v literárním archívu PNP). Na některých místech je text dodatečně redigován, tj. jsou provedeny opravy, škrty, doplňky a přesuny. Jiná místa byla dodatečně zarámována čarami a na stranách 3, 11, 12, 13 byla pak takto označená místa ještě k nepřečtení začerněna. Na podnět K. Janského se prof. dr. Vojtěch pokusil pomocí moderních fotografických metod odkrýt původní text, avšak bez úspěchu. – 2. Tzv. *Voglův exemplář* byl dlouho nezvěstný. Objevil se r. 1962 v antikvariátu, byl identifikován Mil. Novotným (srov. článek *Znovu nalezený máchovský dokument*, *Lidová demokracie* 27. 5. 1962) a je v majetku jeho rodiny. Jde vlastně o exemplář Úvodu, v němž chybí list se stranami 15–16 a v němž je vevázáno 18 listů (ve zprávě Novotného mylně 19), na kterých jsou opět jinou neznámou rukou vepsány dodatky k textu na příslušných stranách; podobné dodatky jsou vepsány mimoto na osmi tištěných stranách. – 3. *Křížův opis* (srov. Čeněk Zíbrt, *Nově objevené rukopisy skladeb K. H. Máchy*, *Naše doba* 21, 1914, str. 725 n.), který jeho původce Karel Kříž pořídil r. 1901, s poznámkou, že bylo „excerpováno z opisu rady z[emského] s[oudu] Vogla“ v Jičíně (nyní v literárním archívu PNP). Protože je nyní známa předloha Křížova opisu, je tím jeho pramenná hodnota překonána; srovnání nadto ukázalo, že je to opis nepřesný. – Nejúplnější je text *Dodatků* v tzv. muzejním opise. Text *Dodatků* ve Voglově exempláři registruje místa, která jsou v muzejním opise začerněna, řadou

pomlček; kromě toho má proti znění muzejního opisu výpustky, a to zejména tam, kde má muzejní opis text zarámovaný. Opis ve Voglově exempláři respektuje však s jedinou výjimkou redakční úpravy muzejního opisu a nadto se s ním pozoruhodně shoduje jak v jevech pravopisných a v interpunkci, tak i v případných písařských nedopatřeních. V textu třetího z úryvků přetištěných v našem vydání má však Voglův exemplář znění „on ztratil boha ze stvoření svého“ proti muzejnímu „on ztratil Boha“ (viz zde str. 259, ř. 21), obdobně v deníkovém záznamu z 6. listopadu má znění „o kterém se mi již někdy dávno zdálo“ proti muzejnímu „...někdy zdálo“; pro tuto odchylku nemáme vysvětlení. Z uvedených konstatování vyplývá, že opis ve Voglově exempláři je závislý na tzv. muzejním opisu, který je z toho důvodu základním zněním citovaných úryvků.

258, 2 *Byloť mu...* – (v Dodatcích: *Byloť mu*, píše v svých poznámkách, jak by...) patří na str. 38 Úvodu na konec 1. odstavce (viz *Vzpomínky*, str. 41). Srov. Hindlův opis *O3c*, sedmý záznam *Es schien ihm...* (zde str. 254), který prokazuje jistou míru spolehlivosti Sabiniových citátů.

9 *Bylť stejně ohnivý...* – (v Dodatcích: ...utvořoval: *Bylť stejně ohnivý* v dobrém i zlém, – píše Mácha ve svém poznámenání; přitom ale...) patří na str. 38 Úvodu na konec 2. odstavce (viz *Vzpomínky*, 41–42).

259, 3 *V krátkém čase...* – Až po slova „Lara spí“ je citát v Úvodu na str. 39–40; navazuje text Dodatků. Tři místa, na která v textu upozorňujeme označením [...], jsou v muzejním opise zprvu zarámována a pak zcela začerněna; první dvě obsahovala zhruba po dvou a půl řádcích, třetí asi devatenáct řádků. Ve spojení se začerněním prvního místa bylo do textu za ním pro zdánlivě potřebnou souvislost vloženo jméno *Byron* (*Když Byron...*) a obdobně byl text za třetím místem upraven vložением slova *jeho* u prvního výrazu následující věty. Obě tyto dodatečné úpravy nerespektujeme.

DENÍKY

DENÍK NA CESTĚ DO ITÁLIE

263 Autograf (*R55*) je uložen v literárním archívu PNP. Sešitek form. 20 × 12,5 cm v měkkých tmavohnědých mramorovaných deskách vznikl sešitím (5 vpichů) osmi dvoulistů, které jsou na prvních 16 stranách popsány, 16 stran zůstalo prázdných. Text je psán kurentem, latinské a italské citáty, dále některá slova latinského původu, některá jména, názvy a tituly, někdy též heslovité poznámky latinkou. V textu je větší počet mezirádkových vsuvek, kontext některých míst byl zřejmě při psaní porušen, objeví se i omyl (srov. například Máchova hesla XX, XXI a 12, komentář zde na str. 470 a 471, nebo jméno lodi Famigliare, komentář zde na str. 473). Na rkp. str. 1, 5 a 6 jsou tužkou označena místa, která s malými stylistickými úpravami převzal Sabina do Úvodu (str. 50–51, srov. Vzpomínky, str. 52–53). Podle celkového vzhledu i povahy autografu, který působí dojmem souvislého záznamu, soudíme, že nejde o bezprostřední zápisy, nýbrž že Deník je nedokončená redakce, kterou Mácha pořídil až po návratu z cesty a jejíž některé záznamy nepochybně měly být ještě dále zpracovány. Svědčí pro to místo v záznamu z 3. září (*Kat. Měštané. Pro znamení zapálili.*), které obsahuje motiv určený pro větší románovou prózu (srov. dále str. 476) a místa v záznamech ze 14. a 19. srpna (*jak vyhlížel a koukal*) a *Jak jsme leželi v lese na pastvišti*. Oběma místům se dá rozumět jenom tak, že při přepracování v prvním případě měl být rozvinut popis osoby, jíž se záznam týká, v druhém případě měla být rozvedena příslušná scéna. V obou případech jde o pracovní techniku doloženou i v jiných Máchových autografech (srov. zde str. 358). Máchovo autorství se rovněž projevuje v tom, že se opakuje formulace v autentickém záznamu podobného rázu, srov. větu „Vešli v ouzské oudolí“ (zde str. 270, ř. 20) a záznam Poznamenání cest v Ž, rkp. str. 104 (zde str. 219, ř. 18–19^a); kromě toho se s technikou záznamů v tomto cestovním deníku pozoruhodně shoduje způsob, jakým Mácha zachycoval dojmy z cesty do Krkonoš roku 1833, doložený v Ž na rkp. str. 42, zde str. 122, záznam „Na Bezdězí“.

Deník objevil Ludvík Kuba (srov. Květy 26, 1904, 706); poprvé jej celý otiskl Jan Thon (LF 37, 1910, 349 n.). Sabina otiskl tři úryvky v Úvodu (ze 4., 18. a 22. srpna; citovaná místa jsou v autografu

DENÍKY

DENÍK NA CESTĚ DO ITÁLIE

263 Autograf (R55) je uložen v literárním archívu PNP. Sešitek form. 20 × 12,5 cm v měkkých tmavohnědých mramorovaných deskách vznikl sešitím (5 vpichů) osmi dvoulistů, které jsou na prvních 16 stranách popsány, 16 stran zůstalo prázdných. Text je psán kurentem, latinské a italské citáty, dále některá slova latinského původu, některá jména, názvy a tituly, někdy též heslovité poznámky latinkou. V textu je větší počet mezeričkových vsuvek, kontext některých míst byl zřejmě při psaní porušen, objeví se i omyl (srov. například Máchova hesla XX, XXI a 12, komentář zde na str. 470 a 471, nebo jméno lodi Familiare, komentář zde na str. 473). Na rkp. str. 1, 5 a 6 jsou tužkou označena místa, která s malými stylistickými úpravami převzal Sabina do Úvodu (str. 50–51, srov. Vzpomínky, str. 52–53). Podle celkového vzhledu i povahy autografu, který působí dojmem souvislého záznamu, soudíme, že nejde o bezprostřední zápisy, nýbrž že Deník je nedokončená redakce, kterou Mácha pořídil až po návratu z cesty a jejíž některé záznamy nepochybně měly být ještě dále zpracovány. Svědčí pro to místo v záznamu z 3. září (*Kat. Měšťané. Pro znamení zapálili.*), které obsahuje motiv určený pro větší románovou prózu (srov. dále str. 476) a místa v záznamech ze 14. a 19. srpna (*jak vyhlížel a koukal*) a *Jak jsme leželi v lese na pastvíně*. Oběma místům se dá rozumět jenom tak, že při přepracování v prvním případě měl být rozvinut popis osoby, již se záznam týká, v druhém případě měla být rozvedena příslušná scéna. V obou případech jde o pracovní techniku doloženou i v jiných Máchových autografech (srov. zde str. 358). Máchovo autorství se rovněž projevuje v tom, že se opakuje formulace v autentickém záznamu podobného rázu, srov. větu „Vešli v ouzské oudolí“ (zde str. 270, ř. 20) a záznam Poznamenání cest v Ž, rkp. str. 104 (zde str. 219, ř. 18–19^a); kromě toho se s technikou záznamů v tomto cestovním deníku pozoruhodně shoduje způsob, jakým Mácha zachycoval dojmy z cesty do Krkonoš roku 1833, doložený v Ž na rkp. str. 42, zde str. 122, záznam „Na Bezdězí“.

Deník objevil Ludvík Kuba (srov. Květy 26, 1904, 706); poprvé jej celý otiskl Jan Thon (LF 37, 1910, 349 n.). Sabina otiskl tři úryvky v Úvodu (ze 4., 18. a 22. srpna; citovaná místa jsou v autografu

škrtnuta tužkou), jako obvykle se stylistickými úpravami. Viz zde obrazovou přílohu č. 12.

Na cestu se Mácha vydal s přítelem Antonínem Strobachem 4. srpna 1834. Dochoval se Máchův cestovní pas, uložený nyní v literárním archívu PNP (jeho reprodukce v knize M. Novotného *Portrét K. H. Máchy*, 1936); tamtéž je uložen také italský plavební lístek, vydaný společně Máchovi a Strobachovi na jejich jména na cestu z Benátek do Terstu. Popis těchto dokumentů, jakož i údaje o trase zpáteční cesty z Vídně viz *Životopis*, kapitola *Cesta do Itálie, passim*. K Máchovu itineráři však třeba poznamenat, že není jisto, zda místy, o nichž v *Deníku* mluví, skutečně také ve všech případech prošel (srov. str. 265, záznam k 12. srpnu, heslo *Feste Werfen*, a komentář na str. 468).

Rovněž se nedá říci, zda se na svou italskou cestu Mácha připravoval podobně jako na své pouti po Čechách (srov. *Ž*, zde str. 119–121). Víme však, že v Sommerově almanachu *Taschenbuch zur Verbreitung geographischer Kenntnisse*, 10. ročník, 1832, z něhož si vypisoval některé údaje o Černé Hoře (srov. *Ž*, zde str. 56), je hned před předlohou pro tyto výpisky otištěn dosti podrobný a dobře informovaný článek o Benátkách (*Venedig*, str. 161 n.) s rytinami Mostu vzdechů a *Canale grande*. Kromě toho se zdá, že Mácha četl též Miloty Zdirada Poláka *Cestu do Itálie*, otištěnou v 1. ročníku *Dobroslava* (1820). Oba se sice ubírali celkem jinými cestami, ale jejich trasy se aspoň zčásti překryly na začátku a na konci. Tak jako Polák všímal si i Mácha mimo jiné rakouských krasavic i chorobného vzhledu štyrských venkovanů a rovněž v Benátkách zaznamenali oba shodně řadu pamětihodností (podlaha chrámu sv. Marka, kovové sochy hřebců na galerii nad vchodem apod.).

Komentář v tomto vydání vychází z poznámek a výkladů, jež k *Deníku* připojil Thon, a z Krčmových a Janského doplňků v jejich edicích. Všechny dosavadní výklady byly zrevidovány. Nové podstatné doplňky se zakládají jednak na studiu dosud opomíjených, zejména folklórních pramenů, jednak na informacích získaných od rakouských a jugoslávských odborníků a na přímých zjištěních v Benátkách.

4. srpna (pondělí). – 4 *Dějství z hornictví* – patrně záznam zaslechnutého vypravování o důlním neštěstí (Mácha si při jiných příležitostech podobně všímal ústního podání; srov. zde na str. 265 a 277, *Untersperk, Spinnerin am Kreuz*). Krčmovo tvrzení, že jde o náčrt k zamýšlené práci z hornického prostředí, není ničím podloženo.

5. srpna (úterý). – 11 *věž, hora s kříží* – jde o věž kostela v Milčíně. tvarem a výškou velmi neobvyklou, a o vrch Kalvárii.

6. srpna (středa). – 14 *büinkl* – cestovní ranec; 16 z *Mainzu* – u Máchy: z *Maincu*; 17, 18 *Jan Mácha, Karel Blatenský* – viz komentář k dopisům VI a VII; 19 *vypučován* – tj. vyplíněn (srov. 27. srpna: *Vypucoval jsem...*).

7. srpna (čtvrtek). – 20 *železná silnice* – dráha z Českých Budějovic do Lince. Srov. článek Ant. Ederera Mácha a železnice v Lid. novinách z 31. 12. 1943; *Strodenice* – podle něm. Strodenitz, tj. Rožnov, tehdy ves jižně od Českých Budějovic, dnes část města; 21 *fechtování* – žebrání; 264, 5 *Schöninger* – (u Máchy: Šeninger) hora Klet'; z *Rožmberka* – u Máchy zde: z *Rozmberka*; *Pane, zůstaň u nás, neb chce večer býti* – srov. znělku č. 2 V hloubi citu z roku 1833 (I 187); podle opisného futura jde o kalk, nápis byl patrně německý; 10 *Jagewiner Turm (Jakobiner)* – Jakobínka, věž někdejšího středověkého hradu.

8. srpna (pátek). – 12 *Leonfelden* – obec v Horních Rakousích jižně od Vyššího Brodu; *Pfiff Wein* – čtvrtka vína; 13 *Wildberg* – ves sev. od Lince se zříceninou hradu, v němž byl r. 1394 vězněn Václav IV.

9. srpna (sobota). – 17 *Wels* – město jihozáp. od Lince; *chevaux-légers* – švališéri, jízda; 18 *Gmunden* – město jihozáp. od Welsu, na sev. cípu Traunského jezera. Z deníku nelze najisto soudit, že Mácha v Gmunden byl, protože jednak se už nezmiňuje ani o něm, ani o jezeru, jednak by cesta do Gmunden znamenala velkou zacházku (asi 20 km) a vlastně cestu zpět do Lambachu, zatímco cesta z Welsu přes Lambach do Vöcklabrucku je přímá.

10. srpna (neděle). – 19 *Gschnattelsuppen* – polévka z vnitřností; německý výraz je dialektický, i pokud jde o koncovku; 20 *Lampach* – Lambach, město jihozáp. od Welsu; 22 *šperšpenktiv* – dalekohled; 23 *Dido* – zde ve významu krasavice; 24 *Vöcklabruck* – město jihozáp. od Lambachu; 25 *Jaloufenster* – okno s žaluzií.

11. srpna (pondělí). – 27 *Wartenburg* – zámek a zřícenina na západ od Vöcklabrucku v přímém směru na Salcburk.

12. srpna (úterý). – 34 Část textu *Hraničáři... v dolích*, která je v rukopise označena na začátku a na konci hvězdičkou podle Máchova způsobu odjinud známého, přesunujeme z původního zařazení za záznamem „První sníh“ k hvězdičce za prvním slovem Salcburk, které v tomto případě nejpravděpodobněji označuje Solnohradsko. Toto přeřazení, oprávněné podle Máchova grafického vyznačení, spojuje logicky záznam „Vše jim pamětihodné v dolích“ se záznamem „Feste Werfen“, který je jinak izolován (viz dále); *hraničáři* – Podle informace doc. dr. Fr. Roubíka nemohlo jít v době Máchovy cesty o pohraniční vojenské nebo celní orgány mezi jednotlivými rakouskými zeměmi; v souvislosti s četnými údaji o přesunech vojsk (srov. záznamy

z 9., 12., 15. a 19. srpna) v důsledku neklidných poměrů v severoitalských rakouských provinciích lze tedy usuzovat, že šlo o vojska z tzv. Vojenské hranice; *Všecko malují* – týká se nepochybně v Salcbursku obvyklé výzdoby domovních průčelí malbami; *Vše jim paměti-hodné v dolích* – Záznam dosvědčuje, že Mácha si cestou obstarával informace od domácích lidí. V tomto případě také nepochybně zvěděl o památném hradu Werfen (dnes také Hohenwerfen); 265, 1 *Feste Werfen* – kdysi pevnost a obávané vězení při řece Salzachu asi 50 km jižně od Salcburku; bylo s ní spojováno také podání o vězni, který podezříván z kacířství předstíral nemotu (srov. J. Gebhard, Österreichisches Sagenbuch, 1862, 81 n.). Uvedení jména pevnosti neznamená tedy, že by byl Mácha hrad Werfen navštívil; byl by totiž musel urazit v jednom dnu více než stokilometrovou zacházku z prostoru Vöcklabrucku přes Werfen do města Salcburku, k němuž se vztahuje heslo „Hlavní chrám“ a další. V autografu je jméno pevnosti zapsáno rovněž kurentem v podobě Wersen; záměna kurentového dlouhého s místo náležitého f je vysvětlitelná autorovým omylem při přepisu záznamů pořizovaných přímo na cestě (srov. také omyl při záznamu ke dni 25. srpna); 2 *Ž olova lité sochy* – patrně mariánský sloup na Dómském náměstí; 4 *Wasserkunst* – asi velká mramorová kašna na Rezidenčním náměstí; 6 *Untersperk* – Untersberg, hora na jihozápad od Salcburku. Podle lidového podání spí v ní císař (Karel Veliký, Fridrich, Karel V.) se svým vojskem. Toto podání se prolíná s pověstí o podzemním klášteře mrtvých mnichů, na kterou upozornil Jan Hertl v studii *Blanická pověst, její zdroje a proměny* (Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 5, 1964, 127), kde si rovněž povšiml toho, že v Máchově Pouti krkonošské se „ozývá reminiscence na anonymní mrtvé mnichy uvnitř hory“. Tuto složku unteršperské pověsti našel Hertl ve sbírce H. F. Massmanna *Bayerische Sagen I, Der Untersberg bei Salzburg* (Mnichov 1831).¹ Zmíněná pověst se zakládá na rukopisné tradici 17. století, která se s ala později podkladem lidového tisku vydaného v Brixenu roku 1782 (*Sagen der Vorzeit oder Ausführliche Beschreibung von dem berühmten Salzburgerischen Untersberg oder Wunderberg, wie solche Lazarus Gitschner vor seinem Tod geoffenbart*; cit. u čísla 27 *Deutsche Sagen* bratří Grimmů). Protože není pravděpodobné, že by byl Mácha mohl z ústního vypravování během své cesty poznat pověst v jejím úplném, podrobném znění,

¹ Stejnou verzi obsahuje též sbírka Ludwiga Bechsteina *Die Volkssagen, Märchen und Legenden des Kaiserstaates Österreich* (Lipsko 1841, 75 n.), kterou Hertl neuvádí a která nás přivedla nezávisle na něm ke shodnému poznatku.

nezbývá než předpokládat, že ji poznal ve zmíněném brixenském tisku anebo ve sbírce Massmannově. (Kromě toho sama stručnost záznamu napovídá, že Mácha podání o Unteršperku znal před italskou cestou a že si je na místě připomněl.) Není totiž myslitelné, že by se ve Snu a v Pouti krkonošské nezávisle na této tradici vyskytlo tolik shodných motivů: fiktivní krajina, v níž stojí klášter; mnich, který doprovází poutníka; hodiny s číselníkem zlatem zdobeným, resp. se zlatou ručičkou a s přesným časovým údajem; chodba vedoucí k prostoru, v němž žijí mniši; obřady mnichů, jimž je hrdina přítomen. Způsob, jímž Mácha včlenil do Pouti vizi kláštera mrtvých mnichů, je zcela v souladu s jeho tvůrčím postupem, jak jej analyzoval Králík v PK, zejména str. 42 n. Dodali bychom jenom ještě, že scéna zachycující pozice mrtvých mnichů (II 112, 25 n.) přesně odpovídá pohádkovým situacím, v nichž všecko živé znehybni náhlým magickým spánkem (Thompson Mot. F 771.4.4, který se nejčastěji vyskytuje v typu AT 410). Jestliže Mácha skutečně poznal unteršperskou pověst před italskou cestou, není to bez významu pro dataci Pouti krkonošské. (Viz ještě str. 557 n.) – *Blaník německý* – u Máchy: ... německy; *Reichenhall* – město v Bavorsku u hranic, jihozápadně od Salcburku. 13. srpna (středa). – 10 *Vizitýrka v Unken* – celní prohlídka v Unken, opět na solnohradském území u bavorských hranic; 14 *Schmorn* – Schmarn, trhanec.

14. srpna (čtvrtek). – 15 *Svatý Jan* – Skt. Johann, tyrolská osada v údolí Velké Aachy, jihozápadně od Unken; 17 *Mádlo* – nepochybně jeden ze studentů; 17–22 *In Italien... Profesor Veselý* – volná reprodukce Mádlových informací stejně jako následující věty *Bei Nacht... nackt aus* (25–26). Věta *Chtěl s námi jít* (22) se týká Mádla; 22 *Professor Veselý* – Josef Wessely (1799–1872), univ. profesor v Innsbrucku, český rodák, právník, byl krátce poté přeložen do Prahy; „*Wasser!*“ „*Weißer? Si! si!*“... – reprodukce rozhovoru s italským krčmářem, který málo rozumí německy; humornost scénky je založena na nedorozumění vzniklém ze zvukové podobnosti slov *Wasser* a *Weißer* (tj. bílé víno); 30 *Gesetzbuch*... – patrné svědectví rozmluvy o právnických otázkách.

15. srpna (pátek). – 32 *Zvonění a střelení* – k oslavě mariánského svátku; 33 n. *Rattenberg, Schwaz, Hall, Mühlau* – (u Máchy: Schwatz, Milau) města v Tyrolsku směrem k Innsbrucku proti toku řeky Innu; 266, 5 *Nachtzettel* – povolení k noclehu od obecního úřadu.

16. srpna (sobota). – 8 *profesor Veselý* – viz komentář k 14. srpnu; 10 *od... svých příbuzných* – tj. od Máchova strýce a tety v Linci, jejichž jména se nepodařilo zjistit; 15–268, 13 *Hrob Maxmiliána s následujícími představeními v mramoru* – tj. se 24 alabastrovými reliéfy s výjevy ze

života císaře Maxmiliána, jež navrhl Florián Abel v Praze; dva z nich (18 a 20) provedli Bernhard a Arnold Abelové, ostatní Alex. Colin; na rozdíl v uměleckém provedení se vztahuje Máchova poznámka *18 und 20 von einem fremden Meister...* (str. 268, ř. 14; srov. studii D. Schönherra v *Jahrbuch der kunsthist. Sammlungen des Allerh. Kaiserhauses XI, 1890*). – *I.* Sňatek s Marií Burgundskou. – *II.* Češi najatí za žold, kteří přišli obléhat jejího sestřence Albrechta, vévodu bavorského, byli poraženi v památné bitvě u města Řezna a přemnoho z nich bylo pobito. – *III.* Když bylo u vesnice Guynegata rozprášeno francouzské vojsko, bylo zpět dobyto velké části Hennegavska spolu s císařským městem Cambrai. – *V.* Arrasu, hlavního města kraje Artois, bylo dobyto znamenitou válečnou lstí. – *VII.* Korunovace v Cáchách ještě za života otce Bedřicha. – *IX.* Ve spolku se Zikmundem dobude Roveretta a benátské vojsko i s vůdcem Robertem Sanseverinem potřeno u vesnice Galliana. – *X.* Význačná města Benátčanů Padova a Vicenza podrobena zároveň s velkou částí Cividale, Brescia pak dobyto pomocnými vojsky francouzskými. – *XII.* Když byl uzavřen spolek s Juliem a švýcarskými městy, byli vypuzeni Francouzi. Maxmilián Sforza, žijící už po tolik let ve vyhnanství, uveden zpět do otcovského vévodství. – *XIII.* Stoličný Bělehrad, město, v němž bývali nastolováni uherští králové atd., obklíčen velkým vojskem a celému království nahnán strach. – *XIV.* Ve spolku s anglickým Jindřichem VIII. porazil francouzské vojsko. – *XV.* Mír s francouzským králem Karlem VIII. Markéta. – *XVI.* Ferrovana, město Morinů, vyvráceno, Tournai pak, obec proslulá dávnou slávou bojovného a statečného kmene Nerviů, přijato na milost po lehkém obléhání. – *XVII.* Množství Turků vyhnáno z Charvatska a Slovinska, aniž byla žádána cizí pomoc. – *XVIII.* Bartoloměj z Forli s nesmírným vojskem Benátčanů na hlavu poražen malým vojskem císařským a španělským. – *XIX.* Smlouva s Alexandrem VI., benátskou radou a Ludvíkem Sforzou. Karel VIII. vyhnán z Neapole. – *XX.* Města Maranu bylo dobyto lstí, a když je o něco později obléhali Benátčané a byl odtud učiněn výpad, bylo šťastně bojováno s Pavlem Manfronem a Baltazarem Scipionem, nejzuřivějšími vojevůdci nepřátel. (U Máchy: *Marranum opidum ... Venetis inde eruptione facta; opraveno: Venetis eruptione inde facta.*) – *XXI.* Sňatek s milánskou Marií Blankou. Ludvík Sforza přísahá a Milán znovu získán bez krveprolití. (U Máchy: *cum Blanca Maria; pak opraveno: cum Maria Blanca.*) – *XXII.* Když došlo ve Vídni ke schůzce s králi Uher a Polska a když tu pak byly uzavřeny sňatky, byla jeho vnukům připravena cesta k získání slavných království Uherského a Českého. –

XXIII. Filipův sňatek s Janou Španělskou. – XXIV. Město Verona bylo rázně uhájeno proti Francouzům zásluhou Marka Antonia Columny, když Vilém Roggendorf poslal posily. – Mácha uvádí reliéfy ve změněném pořadí. Vysvětlující texty k nim někde přepisuje doslova, jinde je krátí nebo dokonce německy a česky resumuje. Máchovo znění v podstatě ponecháváme; kde byl krácením význam textů posunut, doplňujeme je podle Schönherra, o. c., 266 n. – 15 *Alexander Colinus*... – A. Colin z Mecheln vymodeloval roku 1566; 18 *Litě sochy* – 28 kovových figur po obou stranách Maxmiliánova náhrobku; představují císařovy předky a příbuzné. Obě nejlepší sochy (č. 11 a 14), krále Artura a Theodoricha, u nichž si Mácha poznamenal, že jsou krásné, provedl kovolitec Peter Vischer st. Data v popisu některých soch označují rok, kdy byly ulity; 19 Otazník je dodatečně vepsán nad číslo 28, a to bez závorek; znamená nejspíše, že si Mácha později uvědomil rozpor mezi uvedeným skutečným celkovým počtem soch a mezi následujícím jejich výčtem (5 + 18), mezi nimiž ovšem u čísel 4 a 9 uvedl sumárně větší počet soch; 22 2. *Fridericus III.* – Fridrich III., císař, otec vznešeného císaře Maxmiliána; 27 5. *Sohn Roberts*... – podle erbovního lva jde o sochu hraběte Albrechta Habsburského; 269, 8 7. *Socha se lvem na šatu a na pasu* – tj. Filip Dobrý, vévoda burgundský; 15 12. *Mich goß*... – V údaji, který na podstavci uvádí jméno litcovo a rok odlité sochy, Mácha místo správného data 1535 opakoval omylem rok 1513, který je v rukopise o dva řádky výše; 27 15 *AP 33* – monogram neznámého litce uvnitř data na podstavci sochy je u Máchy reprodukován. – Při záznamu nápisů na podstavcích soch si Mácha počínal různým způsobem. Některé nápisy přepsal poměrně věrně, tj. i s dobovými jazykovými a pravopisnými znaky, se zkratkami (např. u č. 9 *Kō Königin*), s údaji o autorech a s daty, a to i s případnými chybami (např. u č. 8 *Gave m. Grave*); jindy text nápisů různě měnil a pravopisně přibližoval úzu své doby, jak je vidět ze srovnání s přesnou transliterací nápisů v knize V. Oberhammera, *Die Bronzestatuen am Grabmal Maximilians I.*, Innsbruck 1939. Máchovo znění nápisů nekorigujeme podle přel'oh a upravujeme je pouze tak, že rozpisujeme jednoznačné zkratky a podle obecných zásad této edice modernizujeme pravopis tam, kde neuchovává archaické tvary a odchylnou výslovnost. – 32 s *ordenem* – s řádem; 33 *Schönberg* – osada jižně od Innsbrucku na vysokém ostrohu; k tomu se nejspíš vztahuje poznámka o řece a o kostelíku; 270, 1 *landrát* – úředník politické správy; *Wälsche Spitzbüßn* – italští darebáci.

18. srpna (pondělí). – 17 *Sennhülle* – salaš; 18 *Pustertal krásný* – tj.

Pusterské údolí, jež se však začíná mnohem jižněji u Franzensfeste; 19 *Sterzingen* – Sterzing, město jižně od Brenneru; *?heim Sterzinger Kofel* – Výklad místa je obtížný: Janského interpretace v připraveném komentáři „šli zpět přes Sterzinský kopec“ není uspokojivá, protože jednak jazykové vyjádření je brachylogické a v podobném spojení neobvyklé, jednak je pochybný předpoklad, že by se oba cestující na nocleh, o jehož místě není z kontextu nic určitého známo, vraceli do Sterzingu. Oba hrady jsou u jižního závěru údolí, v němž leží Sterzing, a následující věta „Vešli v ouzké oudolí“ se může týkat jen dalšího údolí pokračujícího v jihovýchodním směru za uzávěrou údolí prvního, tvořenou vrchy, na nichž jsou právě zmíněné dva hrady (Reifenstein a Sprechenstein). Nabízí se tedy výklad, že otazník napsaný těsně před slovem ‚heim‘ je výrazem Máchovy nejistoty při přepisu záznamu, v němž snad ‚heim‘ bylo omylem místo ‚beim‘; pak by celé místo dávalo nejjednodušší smysl: dva hrady v jižním závěru sterzinské kotliny v blízkosti Sterzinského kopce (patrně Schneeberg). Uvedené nejistotě se zdají nasvědčovat také dva měněné začátky slova v bezprostředně předcházejících slovech Sterzingen a Dva.

19. srpna (úterý). – 25 *Festung nový* – Mácha byl svědkem stavby rakouské pevnosti Franzensfeste nedaleko Brixenu; *Mühlbach* – městečko u vstupu do Pusterského údolí; 29 n. *Ober Vintl, St. Lorenzo, Brunneck* – osady v Pusterském údolí směrem na východ.

20.–21. srpna (středa–čtvrtek). – 271, 1 *Höhlenstein* – (u Máchy: Höllenstein) Höhlstein, údolí odbočující z Pusterského údolí k jihu; Máchova cesta se u obce Landro stáčela k západu do údolí *Ampezzo* (4) a pak znovu k jihu do obce téhož jména (dnes Cortina d’Ampezzo); 7 *Cadore* – pravděpodobně Valle di Cadore nedaleko vtoku řeky Boite do Piavy.

22. srpna (pátek). – 8 *Longaron* – Longarone, město dále na jih při řece Piavě; 9 *Gorytan* – Korutanec; 10 *Santa Croce* – osada u jezera téhož jména; 12 *Serravalle* – dnes část města Vittorio, jižně od jezera Santa Croce; 15 *dašt bičoval jezero* – snad Lago Morto, ležící jižně od Santa Croce; 16 *foco* – (spr. fuoco) oheň; 17 *Don da Fiorenzi* – pán z Florencie (?).

23. srpna (sobota). – 20 *Ceneda* – dnes rovněž část města Vittorio; *Conegliano* (u Máchy: Coneglione). *Treviso* – města ve směru k Benátkám.

24. srpna (neděle). – 25 *Mestre* – pobřežní město severozápadně od Benátek; 27 *Ó Venezia...* – srov. se 14 kap. Cikánů; 28 *Ponte Rialto* – mramorový most přes Canale grande; *KM* – Konventionsmünze;

29 *Tréporté* – napsáno latinkou po tečce za předchozím kurentovým Hospoda; kvantita nad druhým *e* je vyznačena tečkou. Na Lido del Cavallino na vnitřní straně laguny byla pevnost Treporti; průjezd u ní se nazýval Porto di Treporti. Je naprosto nepravděpodobné, že by byl Mácha mohl Treporti být i jenom spatřit: plavba z Mestre přes Porto di Treporti do města Benátek by byla bývala časově i finančně neúnosná. Nezbyvá tedy než domněnka, že o pevnosti Treporti Mácha buď slyšel, anebo že Tréporté byl snad název Máchou zmíněné hospody. 30 *campanilla* – zvonice; *koně Lysippové* – čtyři kovoví hřebci na galerii nad hlavním vchodem katedrály; 31 *reliefs* – byzantské reliéfy, jimiž je hojně vyložen jak interiér, tak i exteriér baziliky; v tomto případě si Mácha povšiml výtvarného jevu pro objekt zvlášť příznačného; *Výhlídka mezi 2 sloupy* – tj. na Piazzetě, menším náměstím s. l. Marka k San Giorio Maggiore; 32 *Palazzo ducale* – dóžecí palác; *socha Othella* – s ní jvětší pravděpodobnosti jde o sochu benátského vojevůdce, vkomponovanou do architektury tzv. Foscariho oblouku v nádvoří dóžecího paláce; *Schody. Nahoře dvě sochy* – schodiště Scala dei Giganti se sochami Marta a Neptuna v nádvoří dóžecího paláce; mezi oběma sochami býval korunován dóže; 33 *Most. Žaláře* – Ponte dei Sospiri, Most vzdechů, spojuje dóžecí palác s někdejšími státními vězeními; 34 *podlaha kostelní* – mohla Máchu zaujmout jednak složitými geometrickými ornamenty z barevných mramorů, jednak hlubokými proláklínami způsobenými sesedáním půdy; 272, 1 *kulaté okno* – vpravo v příčné lodi, jediný, a proto nápadný zdroj světla v bazilice, osvětlované jinak lucernami v kopolích; *Napoleonova zahrada* – dnešní Giardini pubblici; 3 *Moravci* – označení užito snad v témže významu jako v záznamu ze dne 29. srpna, viz zde str. 273, 5.

25. srpna (pondělí). – 5 *kostel St. Giuliani* – jde o kostel sv. Juliána, stojící severně od náměstí sv. Marka. Máchovo psaní St. Giuliani je omyl nebo kontaminace, spisovně italsky zní jméno S. Giuliano; 6 *Graduale* – zde hudební doprovod k části mše stejného jména; 7 *Famigliare* – u Máchy: Famigliare. Čtení názvu lodí na dochovaném lodním lístku jako Famigliare jednoznačně potvrdil prof. dr. Bruno Meriggi. Máchovo psaní s *I-* je zřejmě pod vlivem záznamu jeho jména tamtéž v podobě Jgnazio; obě písmena, *F-* a *J-*, jsou si totiž graficky do té míry podobná, že Mácha přehlédl obrácený tah dolní kličky písmena *F* a smyčku po jeho ukončení (srov. reprodukci v Životopise za str. 240); *patron* – zde majitel, kapitán lodí; 8 *(An)* – dosavadní vydavatelé četli *(Av)* (druhá litera zůstala nedopsána), jde však nepochybně o začátek slova Anonce ze záznamu, který bezprostředně předchází; místo může být dalším dokladem toho, že Deník na cestě

dó Itálie je redakce z původních poznámek; *Invita sacra* – nedobrovolné, nemilé obřady; doposud čteno *In vita sacra*, tj. ve svatém životě, smysl obojího čtení je nejasný; 9 *Nechali jsme tam boty* – tj. bylo tam velmi drahé; 10 *Koupili manzon(i)v* – (u Máchy: *Manzon(i)y*) tj. porce hovězí (volské) kýty opékané s česnekem na rožni někdy přímo na ulicích (podle informací jazykové sekce Fondazione Cini v Benátkách, kde je uložen lístkový materiál k místnímu jazykovému slovníku); tím jsou bezpředmětné dohady, které vyslovili Thon a Šalda. (Thon v komentáři k svému otisku *Deníku* v LF 37, 1910, 358 a v stati *Na okraj Máchovy italské cesty* ve sborníku Karel Hynek Mácha – Osobnost, dílo, ohlas, 1937, 167 se domníval, že jde o knihu A. Manzoniho *I promessi sposi*, v LF 38, 1911, 76 však v doplňcích k citovanému otisku uvedl něčí návrh interpretovat „Manzony“ jako nějaký druh buď ovoce, nebo italského národního jídla. Podle Šaldy – srov. Šaldův zápisník 9, 1936–37, 154 – šlo o zvláštní druh pečiva, snad preclíků.)

26. srpna (úterý). – 13 *Trz* – Mácha začal psát jméno Tržiště (Terst); 15 *Donna blela* – naříkala.

27. srpna (středa). – 19 *maltretjrovala* – týrala; 21 *pignoli* – piniové ořechy; 23 *Cinkinkl. Bambouri* – pravděpodobně pouťové atrakce, kejklíři, hudebníci apod.; 24 *Měli 2. grad* – asi: byli pořádně opilí; 25 *že ho mám* – tj. že jsem opilý; 28 *Susanna* – není vyloučeno, jak upozornil Ant. Ederer, že jde o město Sesana, ležící sevých. od Terstu ve směru cesty na Senožeče (32 *Sanšice*); nesnáž při tomto výkladu je však v tom, že jméno je uvedeno na konci záznamu o pobytu v Terstu.

28. srpna (čtvrtek). – 32 *Adelsberg* – Postojna, město sevých. od Senožeče; *Lesy. Vojáci v nich na stráž* – proti lupičům; 33 *Nový zámek Auersberků* – Turjak, původně hrad ze 16. století, přestavěný r. 1830; 34 *Der Verschwender* – báchorka od Ferdinanda Raimunda; *Walter als chevalier atd.* – v Raimundově hře komický chevalier Dumont obdivuje přírodu slovy lámané němčiny: 273, 1 *Ich bewundre der (spr. die) Natur*. Herr von Walter je jiná postava. Podle dohadu Janského Mácha zaměnil jména postav hry, jejíž představení zhlédl.

29. srpna (pátek). – 5 *Neumann* – podle Thona to byl slovinský student, který r. 1834 navštívil Prahu. Srov. dopis Janeze Čopa bratru Matijovi, otištěný L. Pintarem (Prešeren v písmih sodobnikov) v Prešernově albu, 1900, 765; *Moravci se hlásili* – podle informací lublaňských pamětníků nazývali se „moravci“ potulní obchodníci, kteří na sebe upozorňovali, „hlásili se“, táhlým zpěvným voláním; 6 *Šli na policii. Samí Češi* – F. Kidrič zjistil, že na policii v Lublani byl tehdy komisař Suchánek a kancelista Ratoliska; 7 *Prešern* – France Prešeren (1800–1849), slovinský básník, tehdy koncipient u dr. Blaže Krobatha

(Mácha píše většinou Crobath). Na setkání s Máchou se Prešeren pamatoval, a když posílal r. 1836 Čelakovskému exempláře svého eposu *Krst pri Savici*, určil jeden z nich pro Máchu (viz dopis z 22. 8. 1836 – Bílý, Korespondence a zápisky Fr. L. Čelakovského, II, 1910, č. 314); 9 *Nazaräer* – pravděpodobně jde o Prešernova přítele Franze Thurna Kurze von Goldenstein, malíře, stoupence nazarénského směru, jehož obrazy Prešeren měl a jenž také Prešerna portrétoval (podle informací prof. dr. Fr. Stelè); *Černý orel* – hostinec v Gradišči (čtvrť); 12 *Brauner* – patrně dr. František August Brauner; podle dopisu matce (v majetku dr. Vl. Hellmutha-Braunera) byl v Lublani mezi 28. až 31. srpnem 1834. Je tedy méně pravděpodobný dohad Kidričův, že mohlo jít o pseudonym prof. F. X. Heinricha (1797–1844), rodáka z Olomouce, který v Lublani působil od r. 1817; 15 *Toman* – patrně JUDr. Janez Toman (nar. 1806), jemuž Prešeren věnoval roku 1836 německou báseň *Toast*. Je to onen „krajinský literát Thumann“, s kterým se podle Michla (Létopis, 330) Strobach a Mácha kromě Prešerna seznámili. Sabina omylem položil toto setkání se slovinskými přáteli do Štýrského Hradce (Úvod, 51); 19 *Vodnik* – (Mácha píše *Vodník*) Valentin V. (1758–1819), slovinský buditel, činný jako filolog, vydavatel prvních slovinských novin, básník, sběratel lidové slovesnosti; 20 *Potom o Kopitarovi. Prešernová znělka naň* – Jernej (Bartoloměj) Kopitar, slavista, od roku 1810 cenzor slovanských knih ve Vídni, zásadně odmítal romantickou poezii. Prešeren napsal na Kopitara dvě posměšné znělky, jednu slovinskou, *Apêl in čevljar* (Apelles a obuvník), se slovní hříčkou *Kopitar = kopitar-švec* a končící *sotisu*: „Jen boty ať posuzuje Kopitar“, druhou německou, *Des Sängers Klage*, kde nazývá Kopitara zlosynem věznicím pod závorou (cenzurou) krásku (slovinskou literaturu); *ABC-Krieg* – narážka na tehdejší slovinské pravopisné spory, o nichž byl Mácha již dříve informován z článku Čelakovského v ČČM 1832, 443; autor v něm radil, aby pravopisnou úpravu neprováděl suchopárný gramatik, nýbrž „některý důmyslný a oblíbený spisovatel – Prešeren nějaký“; 21 *Gorytani* – tj. zde slovinská menšina v Korutanech, která byla přes svou početnost vystavena germanizačnímu tlaku; *Nechali jsme Slované žítí* – volali jsme „Ať žijí Slované!“ (kalk z německého *hochleben lassen*); 22 *fidél* – zde srdečný, družný; 23, 25 *Kde je máte, Němcové; Co dávno již atd.; Juž čas atd.* – incipity dobových vlasteneckých a společenských písní. Druhá z nich je dodnes živá v tradici a zpívá se při víně v mužské společnosti, když nálada vrcholí; zní takto: *Že dolgo nismo pili ga, / za to pa danes dajmo ga! / |: Primi, bratec, :| kupico, / |: povezni jo :| na milico!*; 24 *častěji potahoval* – častěji pil; 25 *Save* – vzhledem k tomu, že tu vrcholí

politické vyhocení schůzky a že následuje pozvání na tajné místo, je oprávněna domněnka, že jde o nějaké heslo; 26 *Pozvání na druhý den na tajné místo* – záznam souvisí patrně s existující tajnou organizací, totiž zednářskou lóží, která se v Lublani udržela a jejímiž členy byli Prešeren a ostatní tamní „juristé“; 32 *zavedení* – svedení.

30. srpna (sobota). – 274, 2 *poručník od Lilienberg* – poručík Lilienbergova pluku. Podle J. Severina (Lidové noviny z 25. 4. 1943) litoměřický rodák Josef Emanuel Hilscher (1806–1837), v době Máchovy návštěvy Lublaně učitel tamní důstojnické školy. V *Illyrisches Blatt* a v *Laibacher Zeitung* otiskoval básně, připomínající svou těžkomyšlností lyriku K. H. Máchy a zejména F. Prešerna, s nímž byl spřátelen. Hojně překládal z děl významných představitelů starší i soudobé evropské poezie. Na lublaňské scéně sklízel úspěchy historickými dramaty shakespearovského stylu. Máchovo setkání s ním zprostředkoval nepochybně Prešeren. Přitom není vyloučeno, že už z dřívějšíka měl každý z nich aspoň jisté povědomí o tvorbě druhého, protože byly pozorně sledovány jak pražské časopisy v Lublani, tak lublaňské v Praze. 4 *Kastelic* – Miha K., slovinský básník, vydával almanach *Kranjska čbelica*.

31. srpna (neděle). – 11 *Lidé z pouti* – z Limbarské gory od Sv. Valentina; *brána na pomezí* – slavobrána, kterou postavili kraňští zemští stavové na hranicích Pod zidom vedle Trojan; byla zbořena roku 1877; 12 *Substrarunt...* – lat. nápis na této bráně: Pokořili se. Nesmrtelná paměť.

1. září (pondělí). – 11 *Kapl[ičky]* – doplněno podle záznamu z 5. září; *Cilli* – Celje v jižním Štýrsku; 16 *Konowitz* – Gonobitz, Konjice, sevových. od Celje; 17 *Gott erhalte* – ... Franz den Kaiser; začátek rakouské hymny.

2. září (úterý). – 18 *Weseritz* – pravděpodobně Slovinská Bystrica (Windisch Feistritz), dále na severovýchod; odtud šli patrně na sever a kupodivu se vyhnuli Mariboru, o němž není v Deníku zmínka; 21 *odporučil nám straky* – poradil, abychom si zastavili povoz (*straka* – strakatý kůň).

3. září (středa). – 29 *Vildoň* – Wildon, město při řece Muře jižně od Štýrského Hradce; 32 *plezírovaný* – raněný; 33 *fajercajk* – křesadlo, rozžehadlo; 275, 1 *jokaj* – podkoní (z něm Jockei); *Pan hrabě nám obětoval jeho vůz* – nabídl; 19 *Datum in nostra camera...* – Dáno v našem pokoji u Zlatého orla dne 3. září a nyní: šťastnou noc (v textu ponecháváme nekorektní tvar *felici*); 24 *vyvedla jen 32 fl.* – vyšlo jí to jen na 32 fl.; 26 *Šlosberg* – Schloßberg, vrch ve Štýrském Hradci, bývalá pevnost; 27 *furvezňáci* – kočí, vozatajové; 29 (*Kat. Měšťané. Pro znamení zapálili.*)

– V rukopise slova *měšťané* a *pro* jsou psána s malým písmenem. Protože dřívější vydavatelé přehlédli tečku za slovem *měšťané*, reprodukovali obsah závorcky jako jedinou větu, ve které slovo *Kat.* figurovalo jako nějaká zkratka. Interpretaci nepřipojovali, až Janský nadhodil možnost vidět v *Kat.* zkratku za ‚katoličtí‘. Tím domnělá věta v závorce vedla k výkladu, že její sdělení je součástí popisu požáru. Spojení ‚katoličtí měšťané‘ nemá v dané situaci smysl; rovněž zapálení ohně je nadbytečné, protože na Šlosberku už hořel signální oheň. V Deníku jsou v jednoslovných nebo vůbec krátkých výrazech malá písmena po tečce častější. Závorcky, které mají obdobu i na jiných místech v Máchových autografech (srov. například zde na str. 265), naznačují nepochybně, že jde o vědomou vsuvku. Chápeme ji tak, že si Mácha dojem z živé a působivé scény zaznamenal pro zpracování v románu *Kat.*

276 4. září (čtvrtek). – 3 *obraz od Palko* – šlo asi o dílo Františka Xav. Palka, neboť popisovaný obraz odpovídá jeho slohu; 8–11 *Pak kopie od Wachtila ... Rytíř na koni atd.* – Janskému se podařilo některé obrazy identifikovat, viz Dílo III, 426 n; 18 *zavázeli Poláky* – patrně polské uprchlíky.

6. září (sobota). – 31 *Schottwien* – městys v Dolních Rakousích ne- daleko štýrských hranic, jihozáp. od Neunkirchen.

7. září (neděle). – 33 *Hrad* – podle Polákova cestopisu patrně hrad Clam; 34 *Neunkirchen, Wiener Neustadt* – města směrem k Vídni.

277 8. září (pondělí). – 5 *Baden* – město jižně od Vídně; 5–6 *Spinnerin am Kreuz. Vzhled na Vídeň* – Jde o kříž na Wienerbergu, jižně od Vídně. Původ názvu *Spinnerin am Kreuz* vysvětluje místní pověst, zaznamenaná Bechsteinem (o. c., 34 n.). Původně prý na výšině stával zchátralý dřevěný kříž, který nahradila novým jedna zbožná žena, a to za almužny, o které prosila okoloidoucí, předouc na tom místě; 6 *socha Josefa* – jezdecký pomník Josefa II. na hradním nádvoří; 7 *Našli K**** – podle následujících záznamů: *Musili jsme zůstat* (jako hosté, tj. bydleli u K.), *Šli domů* (278, 11), *Ležel celé ráno. Kerber mi zavázal malík* (278, 23) a podle zachovaného dopisu J. Kerbera z 18. 11. 1834 (viz zde str. 516), v jehož úvodu se pisatel odvolává na to, že Mácha zná jeho plány, usuzujeme, že *K**** je Máchův bývalý spolužák z gymnasia a prvního roku filosofie Jan Kerber (1810–1884), který r. 1832 přešel na chirurgii a od r. 1833 studoval ve Vídni. Tomuto úsudku zdánlivě odporuje věta *Neznal mě*; v dobovém jazyku však ‚znáti‘ má též význam ‚poznáti‘. Po delší přestávce v osobních stycích není situace nepravděpodobná. Nadto je možné, že Máchův vzhled se od roku 1833, kdy Kerber odešel do Vídně, změnil: podle Machova svědectví neměl Mácha roku 1832 žádné vousy, v pozdějších letech však nosil plno-

vous, a Lori, s níž se Mácha seznámil v zimě roku 1833/34, vypravovala J. L. Turnovskému, že „nikdy bezvousého Máchu neznala“. Z toho je možno soudit, že Mácha roku 1834 již nosil plnovous a že tedy změna jeho zevnějšku způsobila, že ho Kerber nepoznal. Neprůkazný je fakt, že údaj o vousu schází v Máchově cestovním pasu, protože formulář neobsahuje rubriku pro takový údaj. (Srov. M. Novotného Portrét Karla Hynka Máchy, 1936, 9–11); 8 *Glacis* – sadová promenáda na bývalých hradebních valech; *Volksgarten* – veřejné sady v sousedství zámecké zahrady; *Lanner* – Josef L., populární skladatel vídeňských valčíků, měl vlastní orchestr; *Abenteurer* – název skladby; 9 *Strauß* – Johann S. starší, skladatel a dirigent vlastního orchestru; Franz *Morelly* (u Máchy: Morelli) a Andreas *Nemetz*, skladatelé populární hudby; 11 *Theseus od Canovy* – socha Thesea zápasícího s kentaurem od Antonia Canovy v Theseově chrámu ve Volksgarten; *Stock-im-Eisen-Platz* – náměstí blízko chrámu sv. Štěpána, pojmenované podle pně stromu připevněného železnou obručí k rohovému domu. Hřebíky do něho zatloukali tovaryši odcházející z Vídně, modlice se přitom za zámečnického pomocníka, který podle pověsti s ďáblovou pomocí zhotovil obruč a zámek, ježž nebylo možno odemknout, a propadl mu za to duši. (Srov. Bechstein, o. c., 8 n.) Pověst stejného typu je doložena také z Prahy; spojovala se s dřevěným křížem, který stával na Hradčanském náměstí a do něhož podobně vráželi železné hřeby pocestní kovářští tovaryši (srov. Fr. Ruth, Kronika královské Prahy a obcí sousedních, I, 1903, 261). Je pravděpodobné, že si Mácha zaznamenal vídeňské podání právě proto, že jeho variant znal z Prahy; 13 *Wurstl* – paňáca, Kašpárek; *Phantasmagorie* – přeludové obrazy vyvolávané optickým přístrojem na kouřovém pozadí; 15 *W. W.* – Wiener Währung; 16 *Hohe Brücke, Stoß im Himmel* – jména ulic; 17 *Böhmische Staatskanzlei* – budova někdejší České státní kanceláře; 18 *Strauß (Goldene Birne)*... – Mácha tu patrně uvádí hostinec, kde koncertovali Strauß a Lanner; 20 *Lustwandler* – název skladby.

9. září (úterý). – 21 *hrobka od Canovy* – pravděpodobně náhrobek arcivévodkyně Marie Kristiny v augustiniánském kostele; 22 *Belvedere* – zámek s velkou zahradou; byly v něm umístěny habsburské umělecké sbírky, zejména obrazárna. Pokud jde o jednotlivé obrazy a o jejich autory, které si Mácha dále poznamenal, některá díla byla postupem času atribuována jiným mistrům a některé obrazy byly ze sbírek vyloučeny, když byly sbírky přemístěny do dnešní galerie. Změny, ke kterým v obojím naznačeném směru došlo proti Máchovým údajům, je možno poznat ze srovnání katalogu registrujícího stav belvedérské obrazárny v Máchově době (A. Krafft, Verzeichnis der Kais. kön.

Gemäldegalerie in Belvedere zu Wien, 4. Aufl., 1853) se soupisem obrazárny v dnešním stavu (Kunsthistorische Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses: Die Gemäldegalerie. Alte Meister. Wien 1907). V Máchových údajích nelze ovšem vyloučit nepřesnosti; 23 *Tizian* – u Máchy: Titian; 24 *Correggio* – u Máchy: Coregino; 25 *Michelagnolo Buonarroti* – u Máchy: Michel Angiolo Bounarotti. Obraz *Masopust* není uveden v žádném katalogu sbírek; 27 *Flucht nach Ägypten, venetianisch, von Feti* – u Máchy: Flucht nach Ägypten Venet (dodatečně vepsáno:) v. Feti; zkratku *Venet* interpretujeme jako přídavné jméno, tedy ve významu „ve stylu benátské školy“. Janský se domníval, že jde o zkratku slova Venetia a že Mácha tak patrně označil Fetiho obraz Tržiště, který mu snad připomínal Benátky; 29 *Lenz* – u Máchy: Lenz; 30 *Schäfer* – snad Johann Scheffer von Leonhartshof, od něhož byl vystaven obraz sv. Cecílie oplakávané anděly; snad se k němu vztahuje údaj *Eine Heilige* a kresba; 31 *Ambrasische Sammlung* – umělecká sbírka nazvaná podle dřívějšího umístění na zámku Ambras u Innsbrucku a později instalovaná v Belvedéru; 32 *lebka Sokoloviče* – přílba velkovezíra Mehmeda Sokoloviče, dobyvatele Sigetu; 278, 5 *Příplutí apoštolů* – jde o obraz Apoštol Pavel se loučí s Milétskými; 6 *Augarten* – původně soukromý císařský park ve čtvrti Leopoldstadt; *Kettenbrücke* – řetězový most spojující Leopoldstadt s vnitřním městem; 16 *Portrait der Mutter* – veselohra od Friedricha Ludwiga Schrödera; *Rekau* – postava z této hry, kterou hrál Maximilian Korn; *Madame Anschütz* (Emilie), 17 *Herzfeld*, Karl Ludwig *Costenoble*, Karl *La Roche*, Ludwig *Löwe* (279, 14) – herci Dvorního divadla; *Theater am Kärntnerter* – tehdejší budova Dvorní opery; 18 *Stumme von Portici* – opera od D.F.E. Aubera; Sebastian Josef *Binder* zpíval hlavní tenorovou roli rybáře *Masaniella*; *Josefstadt* – tj. divadlo v VIII. okrese; 19 *Zauberbuch* oder *Amor, der Beschützer der Liebe*, pantomimický žert od Josefa Haase s hudbou Georga Otta; *Der schelmische Freier* – veselohra od A. Kotzebua; 20 *Adelaide*... – podle francouzského vaudevillu volně zpracoval Josef Schickh; 21 *Ritter Stiefeldon und sein Schildknappe* oder *Die Fahrt nach Abenteuern*, místní veselohra se zpěvy od J. Schickha s hudbou Václava Müllera, v jehož prospěch hráno.

10. září (středa). – 24 *Tomek* – podle Janského Josef T., bývalý spolužák Máchův (srov. Kerberův dopis, zde str. 516); 25 *Marianna, činohra* – viz dále Máchou opsaný plakát; 30 *Der Schwur oder Die Falschmünzer* – komická opera od D. F. E. Aubera, text podle E. Scriba; 31 *Adelheid von Frankreich* – historický balet od L. Henryho s hudbou Césara Pugny a Roberta Gallenberga; *Fest der Handwerker* – fraška od L. Angelyho, kterou český zpracoval Tyl pod názvem *Řemeslnická me-*

renda; 279, 25 *mittelmäßig* – v autografu: mittell. (snad písarské nedopatření podle zkráceného předchozího slova, v němž nad koncovým *m* Mácha označil zdvojení ležatou čárkou.)

280, 11. září (čtvrtek). – 12 *svatý souboj* – mezi rytíři obvyklá forma božího soudu, jímž se rozhodovalo o vině a nevině; 15 *leb Kara Mustafy* – lebka, o níž se tradovalo, že patřila veliteli tureckých vojsk obléhajících Vídeň; *Blutfahnen* – prapory barvy krve nebo zkrvavené; 16 *Dundr* – (u Máchy: Dunder) Václav Jiří D., vedoucí slovanského Venediktova knihkupectví ve Vídni, chystal a roku 1836 vydal v 8. vydání ohlasovou sbírku chorvatského básníka *Andrije Kaličice Miošiče* *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Mácha četl Štulcovo oznámení této knihy v Květech již 3. července 1834; 18 *bunter Parkit* – pestrý papoušek; *amfibié* – obojživelníci; 281, 3 *Bekennnisse* – veselohra od Eduarda von Bauernfelda; byla sehrána v Hoftheater nächst der Burg. Druhá hra, *Gelegenheit macht Diebe*, je komická opera od Gioacchina Rossiniho a byla provedena až 12. září v Hoftheatru nächst dem Kärntnerntor. Mácha si opsal předběžná oznámení.

DENÍK Z ROKU 1835

283 Autograf se zachoval ve dvou verzích. První z nich (verze *A*, *R* 56) je kromě prvních tří stran, psaných pečlivě a snad tedy jako čistopis z jiného původního rukopisu, napsán zběžněji a vznikl po prvních patrně přepsaných záznamech s největší pravděpodobností den po dni; (viz zde obrazovou přílohu č. 13); verze *B* (*R* 57) je novou čistopisnou redakcí.

Z verze *A*, psané kurentem, se zachovalo celkem 9 rukopisných listů, z toho prvních 7 formátu 17,7 × 10,8 cm, zbývající dva formátu 18 × 10,5 cm. Počáteční list, původně v majetku Ed. Hindla, pak v máchovských sbírkách K. Janského, je dnes uložen v literárním archívu PNP. Začíná záznamem z 16. září a sahá až k slovům *že však nebyla hned hotova* v záznamu z 20. září. Cizí rukou je nadepsáno záhlaví Deník K. H. Máchy. Dalších 6 listů (původně v majetku Ed. Hindla, potom ve sbírkách kokořínských), uložených v literárním archívu PNP, pokračuje až k šifrovaným slovům *a ona poví[dala]* v záznamu z 6. října. Z posledních dvou chvatně psaných listů, uložených v depozitu Umělecké besedy v literárním archívu PNP, první obsahuje zápisy od 20. do 23. října až k šifrovaným slovům *štráfsky, co byly*, druhý pak zápisy od 3. listopadu až k začátku zápisu ze 6. listopadu *Ráno jsem nebyl v Karolíně; p. prof. K.* Listy 2 – 7 tvoří složku tří dvoulistů

do sebe vložených a na sebe textově navazujících; list 1, na nějž textově navazuje list 2, je tedy zřejmě první dvoustránkou vnějšího dvoulistu složky, která měla celkem 8 listů (16 stran). Osmý list, tedy strana 15 a 16, byl z dvoulistu oddělen a nezachoval se. Zbývající dva zachované listy tvořily původně také dvoulist, jak tomu nasvědčují čtyři stopy po začátcích liter na pravém okraji strany 2, které patří k slovům na straně 3, a tečka na levém okraji strany 1, patřící za písmeno *K*, kterým se uzavírá text na straně 4. První archová složka má stopy po sešívání, zejména však oba listy popsaného původního dvoulistu s neporušenými vnitřními okraji ukazují jasně, že dvoulist byl částí složky, která byla sešita (5 vpichů). Přesah počátků liter spolu se stopami po otvorech sešívání, rovnoměrnými na obou částech dvoulistu, nasvědčuje tomu, že Mácha psal na rozložený dvoulist, předtím než byly listy sešity. Znamky podobného postupu při psaní byly zjištěny také v autografu dopisu III (Benešovi), srov. zde komentář na str. 499. Všecky dochované listy obsahují denní záznamy bez časového přerušení, je tedy možno předpokládat, že i na listech, které se nedochovaly, byly záznamy z každého dne. Mezi 7. a 8. zachovaným listem by tak scházely záznamy ze 13 dní (7.–19. 10.), mezi 8. a 9. listem záznamy z 10 dní (24. 10. – 2. 11.). Záznam z 6. 10. nepochybně pokračoval na 8. listu první složky. Podle poměrného časového rozsahu soudíme, že chybějící záznamy první skupiny vyplnily ještě první dva listy druhé osmilistové složky a záznamy druhé skupiny její čtvrtý a pátý list, takže zachované dva listy byly původně třetím dvoulistem druhé složky, tedy jejím třetím a šestým listem. Označujeme proto počátečních sedm listů jako strany 1–14 a další dva zachované listy jako strany 21, 22 a 27, 28. Místa, kde deníkové zlomky končí, jsou v textu označena pomlčkami v hranatých závorkách. Mezery v textu lze částečně doplnit ze Sabina Úvodu (str. 53) a z Dodatků ve znění tzv. muzejního opisu, z jeho stran 17 a 18 (srov. zde str. 463). Jsou to zápisy z 20. září, 7. a 24. října a ze 6. a 11. listopadu. Sabina měl tedy v rukou buď deník celý, nebo alespoň větší jeho část, než je dnes zachována. V dochovaném autografu jsou tužkou označena místa přetištěná v Úvodu (str. 52 n., srov. Vzpomínky, str. 54 n.).

Z verze *B*, psané latinkou, se zachoval dvoulist formátu 11,2 × 9,2 cm s vodní značkou *J W*. Původně byl v majetku Ed. Hindla, potom ve sbírkách kokořínských; nyní je uložen v literárním archivu PNP. Faksimile otiskl *J. Arbes* v *Rozhledech* 8, 1898–9, 8. Autograf začíná záznamem z 16. září (viz zde obrazovou přílohu č. 14) a sahá až k slovům *že však nebyla* v záznamu z 20. září. Je krasopisný a pečlivě dodržuje celkovou úpravu; při psaní užíval autor řádkované podložky

(24 řádků), okraje jsou přesně dodržovány jakoby v tisku, takže zlomek, který je zřejmě čistopisem nové redakce, připomíná svým vzhledem rukopis Máje a opis Cikánů (srov. II 356). Obsahově se verze *B* shoduje s verzí *A*, je však stylisticky a věcně přepracována; šifra v záznamu ze 17. září byla přitom rozepsána otevřeným písmem, u záznamu z 19. září nepatrně bez věcné podstaty rozšířena. Verzi *B* měl Sabina také po ruce, a to ve větším rozsahu, než se zachovala. Použil z ní záznamu ze 16. září, který se proti znění verze *A* vyznačuje mimo jiné doplňkem intenzivního barevného vidění a rozvinutím podstatné myšlenky. Záznam z 20. září ve verzi *B* podává v Sabinově citaci sled událostí popisovaného večera úplněji, v časové souvislosti a odpovídá také svým rázem celkové Máchově nové redakci ve verzi *B*.

Tajnou abecedu pro šifrovaná místa vytvořil Mácha ze znaků zčásti podobných řecké abecedě. Přitom se každá druhá šifrovaná řádka čte s jedinou výjimkou obráceně, tj. zprava doleva. Tajné písmo je zaznamenáno na rkp. str. 25 Zápisníku, ale nikoli v abecedním pořádku. Rozluštil je Jakub Arbes, který dešifroval dva listy besedního depozita a otiskl je s vypuštěním intimních záznamů v Rozhledech literárních 1, 1886, str. 26 n. Šifrovaná místa obsahují sdělení různé povahy. Někteří charakterizují Máchovy současníky pro jejich politický postoj, pro kontroverze s Máchou nebo pro vybočení ze společenské konvence. Šifrované záznamy však také utajují Máchovy pocity společenské deklasovanosti, jeho rodinné neshody, dále úkony až anální povahy a konečně jeho nejintimnější milostné zážitky s Lori, přičemž obě posledně jmenované skupiny záznamů převládají. Sveden automatikou šifrování, zahrnul Mácha do šifry často i sdělení, která nelze zařadit mezi charakterizované záznamy. Stávalo se tak nejen po záznamu, k jehož utajení byl důvod, nýbrž i před takovým záznamem. V jednom případě dokonce, uvědomiv si zbytečnost šifry, přešel Mácha uprostřed slova z šifry do otevřeného písma. Hranice mezi šifrovaným a nešifrovaným textem není tedy rozhodná pro charakter sdělení. Pro povahu utajených sdělení bylo rozhodnuto respektovat Máchův úmysl u záznamů posledních dvou uvedených skupin. Tato místa z textu vypouštíme v celku a vyznačujeme je třemi tečkami v hranatých závorkách. Ostatní šifrované záznamy otiskujeme bez grafického vyznačení. Stejným způsobem postupujeme i při otisku verze *B*. Tímto řešením se odlišujeme od dosavadních edic, v nichž leckde převládl mechanický postup, který přitom nebyl důsledný.

Na rozdíl od předchozích edic neinterpolujeme deníkové záznamy tradované Sabinou na příslušná místa, nýbrž tiskneme je souborně ve zvláštním oddíle.

16. září 1835 (středa). – 4 *novoměstský hřbitov* – část dnešních Olšanských hřbitovů; 10 *náhrobek Heleny Tělepněvy* – (u Máchy: Telepněvy) Helena Sergejevna Tělepněva byla v Čechách na léčení a zemřela v Praze ve věku devatenácti let; náhrobek se nezachoval. Hanka jí věnoval báseň v ČČM 2, 1828: „Kvítko na hrob Heleně Tělepněvě z Petrohradu, dne 18. srpna 1828 v Praze zesnulé.“ – 11 *smutno pomysliti...* – srov. výpisek z Auslandu v Ž, rkp. str. 30 (zde str. 89, ř. 17–18); 12 *Na hrobě Rubeše...* – náhrobek se zachoval dodnes na II. oddělení při severní zdi; reprodukce je ve Wirthově publikaci *Pražské hřbitovy, Olšany* (Topič, 1923, 39); 15 *dvůr Parukářka* – tehdy již jeden z objektů muniční továrny, tzv. kapslovny.

17. září (čtvrtek). – 17 Dr. *Josef Hieber* – známý rodiny Šomkovy (viz *Životopis*, 241); 23 *pouhý zvuk... někdejší hlas ohněm slitého zvonu...* – srov. v Máji v. 659–670 a 799–810; 25 *nade hrobem bezejmenného pro mne jinoha viděli jsme obraz...* – srov. popis v Sabinovč povídce *Jeden večer* (*Povídky, pověsti, obrazy a novely*, sv. II, 1845, 94): „Obraz tento představoval hřbitov, kolem zdí ohrazený. Nazad dřevěná vrata značila vchod, od něhož pěšinka se táhla kolem lípy mnohovětvé do mlhavé dálky, v oblacích se tratíc. Vpředu se jevil hrob, podoběn tomu, na kterém obrázek visel. Na náhrobku jeho však ženština ležící v nejhlubším žalu pohřížena se zdála. Hlava její na levou ruku tak položena byla, že obličej neviděn v trávě se stápěl; pravé rámě obnažené objímalo hrob; prsty v zemi zaryty se zdály. Kadeře kaštanové bohatě se linuly po šiji liliové, jižto, jakož i celé krásné tělo, oděv ve hoři ztrhaný jen napolo zakrýval. Nad hřbitovem vyobrazeným červánky zádušně se vznášely a poslední paprsky zacházejícího slunce měnily se na obzoru, slabým pobleskem svým zjasňující zamodralý oděv želící na hrobě ženštiny. Žádný nápis pod obrazem nevyzrazoval jméno zemřelého ani dobu jeho zemření.“ – Srov. také záznam z 23. září (zde str. 286) o opětovné návštěvě hrobu s obrazem, který zřejmě Máchu neobyčejně zaujal. Vycházejí z této skutečnosti, vyslovil dr. Antonín Procházka v písemném sdělení vydavatelům nepochybně správný názor, že Máchova kolorovaná kresba ženské postavy, o které Janský soudil, že patrně představuje Lori Šomkovou (srov. *Vzpomínky, obrazová příloha* za str. 112), reprodukuje ženskou postavu z náhrobního obrazu. Pozice figury, její oděv atd. jsou skutečně v pozoruhodné shodě s Máchovým i Sabinovým popisem dívky na zmíněném obraze. (Originál kresby je na rubu Máchovy tužkové kresby hradu Pecky vlepené na str. 45 Máchova náčrtníku, uloženého v literárním archívu PNP; jde o ústřížek formátu 14,3 × 12 cm, pořízený z listu se zbytkem vodní značky papírny: [W?]hatman /

[?]rkey Mill / 1831. Barevná reprodukce je v Českém bibliofilu 11, 1939, část 1.) – 284, 10 *není ani jediného bytu lidského* – pro termín ‚byt‘ ve významu existence srov. Máj, v. 668, 807; 11 *Lori* – Eleonora Šomková (25. 2. 1817 – 1. 10. 1891), dcera kniháře Josefa Šomka (Schomek), vojenského invalidy, který se živil výrobou krabiček pro místní lékárníky a pro žižkovskou kapslovnu; o Lori a o členech její rodiny viz Životopis, 148–151; 14 *Sie lächelt zu dem Schmerz...* – slovní hříčka, založená na podobnosti slov Schmerz a Scherz.

18. září (pátek). – 19 *Četl jsem...* – Mácha četl v tu dobu Bulwerovy romány Eugen Aram, Der Verstoßene, Falkland (srov. dopis XVI) a Devereux (srov. deníkové záznamy z 20. a 29. září). Z románu *Die letzten Tage von Pompeji* si vypsál do Ž na rkp. str. 117 (zde str. 240) pasáž z překladu Friedricha Nottera. V názvu je však správně *Pompejis* (m. von Pompeji), jak Mácha také reprodukuje ve verzi B. Srov. studii V. Jiráta Čtenář Bulwera v knize Janský-Jirát, Tajemství Křivokladu, 1941; *pak jsem napsal roli Jindřicha z Loupeže* – pro J. N. Štěpánka roli z Klicperovy hry Loupež („drama v pěti jednáních dle Schmiedovy povídky Heinrich von Eichenfels“); viz Ž, rkp. str. 117, zde str. 240; 21 *u Komárků* – kavárna v Ungeltě, vpravo při vchodu z Malé Štupartské ulice, kde se scházeli čeští vlastenci a literáti; 22 *Hercog* – Jan H. (Mácha píše Herzog; nar. 1802, podle Šembery zemřel kolem roku 1840; podpisoval se po svém rodišti také Jilemnický), pozdější redemptorista ve Vídni; roku 1822 vydal Básně a roku 1825 pod pseudonymem Jan Bapt. Vladyka Hyacinty.

19. září (sobota). – 29 *Abu Said al Hassan* – jeho bonmot je vzat z konce 2. kap. I. knihy Bulwerova Devereuxe, kde zní dotyčná pasáž takto: „Ich glaube, seine Meinung ging im Ernst dahin, die Weisheit gelange zu ihren Schätzen auf gleiche Art, wie nach Abu Said al Hassan (in seinem Kommentar zu dem Bericht zweier Reisenden über China) einige chinesische Philosophen die Austern zu den Perlen kommen lassen, nämlich durch – Gähnen.“ (Srov. s verzi B, zde na str. 297.) – 31 *próba na balkónu* – ve Stavovském divadle.

285 20. září (neděle). – 2 *Šel jsem dolů* – k Šomkům; 6 *Četl jsem Devereux od Bulwera* – srov. Sabinův citát v Úvodu (str. 53), zde na str. 298.

22. září (úterý). – 16 *na příchod... císaře Ferdinanda* – chystal se jeho příjezd do Prahy při příležitosti teplické schůzky panovníků; 20 *jako by jednu stranu podporuje druhou potlačoval* – jako by Palacký podporoval skupinu kolem Čelakovského Včely a potlačoval skupinu kolem Tylových Květů; 22 *Tupý* – Karel Eugen T., pseud. Boleslav Jablonský; *Der Erzherzog* (u Máchy: E. H.) *Franz hat ein Kind...* – „malý císař“

je budoucí následník trůnu František Josef; 23 *Silbernagel* – Gotthard S. (nar. 1812) z Českého Brodu, právník, Máchův spolužák, vystupoval v letech třicátých v milovnických rolích v českých představeních Stavovského divadla pod jménem Stříbrný; 25 *Die Su.... sollte...* – Tradovaná Arbesova domněnka (Dílo J. Arbesa, sv. 10, str. 194), že šlo o proslulou zpěvačku Henriettu Sontagovou, padá už tím, že se zakládala na nesprávném čtení Arbesově i ostatních vydavatelů: *So....* místo správného *Su....*. Této domněnce odporuje též formulace „*sollte mit dem Chor nach Teplitz gehn*“, když šlo o zpěvačku vystupující na světových scénách. O atributu pašovy hodnosti, který se tu objevuje ve výrazné, ovšem dvojsmyslné narážce, se Mácha nepochybně dočetl v jedné z črt v 19. svazku Irvingových spisů, nazvaném *Eingemachtes* (srov. *Ž*, rkp. str. 30, zde str. 91 a komentář na str. 415).

286 23. září (středa). – 2 *Trojan* – buď básník František Břetislav Trojan, nebo jeho jmenovec právník Alois Pravoslav Trojan; *Neureuttrovska zahrada* – vila se zahradou byla na katastru olšanském, nedaleko na západ od dolního vchodu na Olšanské hřbitovy, a patřila nakladateli a knihkupci Martinu Neureuttrovi (srov. *Zd. Wirth, Pražské hřbitovy, Olšany*, str. 9); 4 *na str. 1 a 2* – tj. na stranách Deníku.

24. září (čtvrtek). – 10 *Grábinger* – Josef Vilém Grabinger, herec Stavovského divadla; 15 *báseň na císaře* – srov. báseň *Na příchod krále* (I 206 n.).

25. září (pátek). – 17 *u Pospíšilů* – u Jana Jaroslava Pospíšila, který vedl tiskárnu a knihosklad svého otce Jana Hostivíta v Liliové ulici čp. 946; *tam jsme se něco [s p. Palackým] neshodli stranu básnictví* – Není vyloučeno, že citovaný Palackého soud autoritativně ovlivnil i Chmelenského kritiku Máje, uveřejněnou v ČČM, jehož byl Palacký redaktorem. Velmi tomu aspoň nasvědčuje Tylova posmrtná vzpomínka na Chmelenského v Květech 12, 1845, č. 1, str. 1 n., na kterou nás upozornil M. Otruba: „Ale v květnatou říši ducha jeho dral se za posledních časů zvenčí tak pronikavě křiklavý tón, že jsme se ho ulekli. Byl to odpor povstálý proti němu kvůli některým jeho slovům o plodech dvou básníků, ježto zvláště u celé mladší generace velkého zápalu našly. ... Tištěná litera vypadá často docela jinak nežli člověk, od něhož pochází. ... Chmelenskému se to někdy také přiházelo, a zvláště když se na soudnou stolicí posadil. ... Tu mu vklouzlo někdy do péra, co z cizího pramene pocházejíc i do cizího péra patřilo.“ – 25 *P. Čelakovský udělal dlouhou báseň* – „Ku příjezdu do Prahy dne 4. října 1835 Jejich cís. král. Milostí Ferdinanda I. a Marie Anny“; 28 *mulier taceat in ecclesia* – v doslovném smyslu: žena ať mlčí v církvi; 30 *Hasenburg* – Nebozízek.

287 27. září (neděle). – 9 *vystoupil jsem jako pastýř v Loupeži* – ve Stavovském divadle pod jménem Hynek; 10 *p. Šabas* – snad šenkýř Jan Josef Schabas (nar. 1780), jeden z kmotrů Michala Máchy; 12 *informatör* – domácí učitel.

28. září (pondělí, svátek). – 27 *Kaška* – herec Jan K.; 30 *Mayer* – patrně někdo z rodiny Ignáce Mayera, lakýrníka, kmotra bratří Máchových; 32 *Křepelku* hrál Mácha rovněž pod pseudonymem Hynek. Kritické poznámky o jeho hře viz v *Životopise*, 237.

29. září (úterý). – 28 V *Uhlířce* od Klicpery vystoupil Mácha ve Stavovském divadle 18. října 1835 v roli poručníka (poručíka) Kamenského; *Mluvili jsme tam o Teplicích* – tj. o teplické schůzce panovníků; 288, 1 *Typum non meretur* – nezaslouží si otištění. O důvodech odmítnutí srov. poznámky k básni *Na příchod krále* (I 427); 2 *Chotek* – Mácha nedokonale napodobil Chotkův podpis; 3 *Vlček* Jan Josef, mnohostranný literát a překladatel; *Tomsa* František Bohumil, redaktor, povídkář a překladatel. Jeho původně odmítnutá báseň však byla přece otištěna ve slavnostním tisku „*Hlasy vlastenců...*“.

30. září (středa). – 11 *babička* – ze strany matčiny, Anna Marie Kirchnerová, roz. Werlová; srov. *Životopis*, 23–24; 13 *Malten* – zmínky o něm viz v *Ž* na rkp. str. 2, 10 a 85, kde uveden celý titul (zde str. 34, 35, 48 a 178); *Wahlverwandtschaften* – Goethův román; *Pak jsem se podepsal Sabinovi na básně, které mi obětoval* – Pro výklad místa uvedl Janský dvě možnosti: buďto jde o přepsání, nebo je nutno přijmout výklad značky J. F. z roku 1936. V prvním případě předpokládal znění ‚které jsem mu obětoval‘ a pak by bylo podle něho šlo o rukopisy básní, které Mácha rozdával přátelům. J. F. (Máchovské záhady, *Lidové noviny* 24. 2. 1936) upozornil na to, že slovo ‚obětoval‘ může mít také význam ‚půjčil‘ (srov. *Deník na cestě do Itálie* z 3. září 1834: Pan hrabě nám obětoval jeho vůz) a že výraz ‚podepsati se na něco‘ může znamenat ‚dát zápis na něco, potvrdit příjem‘; v tomto případě by byl Mácha svým podpisem potvrzoval Sabinovi, že přijal básně, které mu Sabina půjčil. Nepovažujeme přepsání toho druhu, jak je uvedeno, za možné, a ani dohad, že by Mácha Sabinovi potvrzoval zapůjčení básní (rukopisů, knih?) nepokládáme při vzájemném vztahu obou mužů za pravděpodobný. Nejbliže pravému významu místa je třetí možnost, že se Mácha podepsal na básně, které mu Sabina připsal; 15 *pak jsme šli... na sv. pole k obrazu* – ze sledu záznamů „*Odpole dne jsem odevzdal Strobachovi knihy...*“, „*Pak jsem se podepsal Sabinovi na básně...*“ a dále „*V Jezovitské ulici sešli jsme se s Sabinou...*“ vyplývala pro Janského nejistota o tom, s kým Mácha šel na hřbitov a kdo mu *vypravoval o bláznivém* (18) a o tom, jak *dal kniže Kinský pod*

Prachýnem svým poddaným slavnost (22), zdali totiž Strobach nebo Sabina. Není vyloučeno, jak se domníval Janský, že mezi prvními dvěma citovanými údaji záznamu je mezera. Ačkoli se nepodařilo v archívu v Blatné zjistit, kdo byl hostem Hildprandtovým, byl jím s největší pravděpodobností Strobach, o kterém je známo, že jako student procestoval pěšky celé Čechy, a který také z obou jmenovaných byl svým původem i studijními zájmy nejspíše možným návštěvníkem v Blatné. Byl to tedy nejpravděpodobněji také on, s kým šel Mácha na hřbitov k obrazu, který ho upoutal 16. září (viz Deník) a k němuž zavedl před Strobachem Sabinu i Trojana (srov. Deník 19. 9. a 23. 9.); 26 *Hildebrand* – Ferdinand svob. pán Hildprandt v Blatné.

1. října (čtvrtek). – 32 *Veni Sancte* – slavnostní bohoslužba při zahájení školního roku; 289, 2 (Lori) *měla udělané 300* – tj. krabiček na náboje; 4 *Mína Hiebrová* – příbuzná dr. Hiebra, srov. komentář k 17. září; 5 *Procházka* – Josef Procházka Devítský (1811–1856), spisovatel a překladatel divadelních her, městský lékař v Jindřichově Hradci (srov. o něm Kaškovy Zápisky starého komedianta; přetisk ve Vzpomínkách, 125); 11 *Božek* – buď František B. (1811–1886), nebo jeho bratr Romuald (nar. 1814), oba mechanikové a dobří hudebníci; 12 *Štorch* – Karel Boleslav Š. (Klatovský, 1812–1868), Máchův mladší spolužák; *Hanl* (u Máchy: Hahnl) – Karel Hanl, spolužák (podle Janderova katalogu).

3. října (sobota). – 20 *Ráno šel bratr na cestu* – srov. komentář k dopisu VIII; 22 *příští* – příjezd; 23 *rantlovat* – zde slepovat hrany krabiček; 26 *u sv. Václava* – tj. u sochy na Koňském trhu.

4. října (neděle). – 290, 3 *Táblický vrch* – Ďáblický vrch, Ladví; 9 *U Karolinova* – u Karlína; 12 *Kapucínský plac* – dnešní náměstí Republiky; 14 *u Bartha* (u Máchy: *u Bárta*) – na domě U bílé věže v Jezuitské (nynější Karlově) ulici čp. 179, jehož majitelem byl Karel Josef Barth, patrně obchodník; 15 *Ledebour* – Ledeburský palác na Valdštejnském náměstí; *Ostruhová ulice* – Nerudova.

5. října (pondělí). – 20 *Svoboda* – S Máchou studovalo Svobodu několik, snad S., o němž se zmiňuje Kerber (srov. zde str. 516), nebo Vojtěch Bohuslav S. (MUDr., 1810–1836; srov. též Životopis, 237); *Veselský* – Petr Miloslav V., viz dopis XIII a komentář; 21 *Quadrát* – asi dr. Josef Q. (1809–1868), pozdější dětský lékař a profesor porodnictví, podle Pichla (Vlastenecké vzpomínky, 1936, 88) polonofil. S Máchou studoval též Antonín Quadrát; 22 *explikace* – záznam přednášek; 31 *Barvírský ostrov* – Slovanský ostrov; 291, 17–18 *Iuventa parenti et matri dilectae* – Mládež otci a matce milované. – Mezi slovy prvního řádku je jasná kresba hvězdičky, ve druhém řádku zběžně

načrtnutý znak, který interpretujeme jako ikonografický symbol panovnické moci, tj. koruna nad zkříženým žezlem a mečem.

6. října (úterý). – 21 *k Invalidenhausu* – 6. a 8. října tam byla slavnostní vojenská přehlídka; 22 *Píšek* – Jan P. (1814–1873), barytonista; byl angažován roku 1835 v Praze; 27 *Štulc* – Václav Š. (1814–1887), tehdy posluchač bohosloví, záhy literárně činný i jako překladatel z polštiny.

292 20. října (úterý). – 6 *kolegium* – přednáška; *do Verwaltungskunde* – na přednášku o veřejné správě; 8 *Donna Diana oder Stolz und Liebe* – veselohra od Jos. Schreyvogela podle španělské předlohy Augustina Moreto; *von Hagn* – Charlotte von H. (1809–1890), vystupovala r. 1835 v Praze pohostinsky; 9 *Pusch* (u Máchy Busch; vlastním jménem Papsch, angažován 1834–1837) a *Carl Dietz* (u Máchy Diez; 1804–1865), němečtí herci Stavovského divadla.

21. října (středa). – 11 *v Karolině* – v Karolinu; *Kudrna* – Josef K., Máchův přítel, srov. komentář k dopisu VII; 12 *Poche a Mastík* – podle Janderova katalogu buď Ignác nebo Vincenc Poche a Herman Mastík, spolužáci z filosofie; 13 *Köhler* – Josef Anton K., ředitel filosofických studií, představil Čelakovského při nástupní přednášce; *Jaroslávek* – syn nakladatele Jana Hostivíta Pospíšila; 14 *Franta* – Josef Franta Šumavský; 15 *Havlík* – Karel H. (1811–1884), Máchův mladší spolužák; osvětový pracovník, publicista; 20 *Die Nachtwanderin* – italská opera La Sonnambula od Vincenza Belliniho.

293 3. listopadu (úterý). – 4 *Dostal jsem absenc* – poznámku, že vyneschal přednášku; *dr. Mužík* – František Josef M. (1806–1879) suploval obchodní a směnečné právo; je podepsán též na Máchových vysvědčcích; 15 *Eulenspiegel* – oder Schabernack über Schabernack, hra od Joh. N. Nestroye s hudbou Ad. Müllera, hrála se 31. října; 16 *Der Schnee* – komická opera Daniela Aubera na libreto J. F. Castelliho; *Preisinger* – Josef P. (1796–1865), bas buffo, zpíval v Auberově opeře zahradníka Viléma.

4. listopadu (středa). – 20 *Kocián* – podle Janského asi Jan Kocián, autor Básní z roku 1824; za výtržnosti při císařské návštěvě byl vzat na vojnu, po propuštění byl vychovatelem a potom policejním úředníkem v Linci; 22 *klukovi* – tj. desetiletému Lořinu bratru Karlovi.

5. listopadu (čtvrtek). – 26 *Spáleníště v Burníně* (u Máchy: v Burnyně), „drama ve třech jednáních dle francouzského zčeštěná od J. N. Štěpánka“ (vyšla tiskem roku 1841). Mácha vystoupil ve Stavovském divadle v této hře v roli vrchníka (tj. plukovníka) Raimonda, dne 8. listopadu 1835 (srov. *Ž*, rkp. str. 115, zde str. 236); 27 *Čestmír* –

dramatická báseň J. K. Tyla; 28 *Doš za jednu* – neznámá hra. Mácha v žádném z posledních dvou her už nevystoupil.

294 6. listopadu (pátek). – 7 *P. prof. K.* – v rukopise: p. P. K., což znamená buď prof. Kopetz, nebo Knoll.

295 17. září (čtvrtek). – 296, 21 *Ter turbatus* – třikrát vyrušen.

DENÍKOVÉ ZÁZNAMY TRADOVANÉ SABINOU

298 24. října (sobota). – 14 *Čell jsem Trojanovu báseň* – šlo patrně o některou z rukopisných básní Františka Břetislava Trojana, Cizinec nebo Poslední zpěv, jež vyšly v Květech 12. a 19. listopadu 1835; 15 *ne (za) co své* – v Dodatcích původně podtrženo, pak podtržení zrušeno; 16 *Wallensteins Briefe* – Albrechts von Wallenstein... ungedruckte, eigenhändige vertrauliche Briefe ... aus den Jahren 1627 bis 1634. ... Mit einer Charakteristik des Lebens und der Feldzüge Wallensteins. Herausgegeben von Friedrich Förster, Berlin 1828–1829 (3 díly). Vlastní edici dopisů předchází vydavatelův úvod s podtitulem „Böhmen, Wallensteins Vaterland“, který obsahuje stručné vyličení stavovského odboje ze stanoviska ostře protihabsburského a protikatolického. Celým svým rázem tedy patří kniha do okruhu Máchovy historické četby, kterou je možno sledovat v *Z*, kde například na rkp. str. 102 jsou výpisky z Druhé apologie stavův Království českého (zde str. 214), jež lze klást do druhé poloviny roku 1834. Mácha si v Deníku volnou parafrází zaznamenal z Försterova úvodu (str. 1–3) hesla, která dosvědčují jeho trvalý zájem o postavu Husovu, doložený také časově blízkou četbou Heinovy knihy *Nachträge zu den Reisebildern*, kde mu Broughamova postava rovněž navodila asociaci na Husa (srov. zde str. 247 a 456).

Máchovy dopisy, které se pro svou zvláštní povahu ve shodě s vžitou tradicí včleňují i v tomto vydání do souboru jeho díla, zachovaly se jednak v autografech (*R*), jednak v opise *O17* (tzv. písecký opis, viz zde str. 559), jednak fragmentárně v citátech Sabinova Úvodu, resp. jeho Dodatků. *O17* obsahuje sedm dopisů určených Hindlovi; pro tři z nich je tento opis jediným pramenem. Textová kritika prokázala velkou spolehlivost opisu *O17*, v jistém smyslu uznávanou i Králíkem (srov. dále str. 519); vzhledem k této spolehlivosti řadíme dopisy dochované v *O17* do chronologického sledu korespondence. Fragmenty dopisů citovaných Sabinou, jejichž znění odjinud neznáme, vyjímáme však z tohoto sledu a otiskujeme je v závěru oddílu, obdobně jako už dříve jiné Máchovy texty, které známe pouze ze Sabinova podání. Pro to, aby byly ponechány v souboru Máchova díla, mluví totiž mimo jiné právě u dopisů fakt, že autentičnost dopisu Lori (č. V), téměř po celé století známého toliko ze Sabinova překladu, byla potvrzena nálezem autografu.

Dosavadní edice otiskovaly v jediném časovém sledu nejen dopisy Máchou odeslané – bez ohledu na to, v jaké podobě byly dochovány –, ale zařazovaly do něho i dopisy Máchou přijaté, které ovšem do textové části máchovské edice nepatří. Tyto dopisy otiskujeme zde v komentáři na příslušných místech podle chronologie (jejich umístění lze nalézt podle jmenovité registrace v obsahu). – Z edice však úplně vypouštíme dopis Vincence Náhlovského Václavu Štulcovi ze 7. listopadu 1836 a dopis Michala Máchy rodičům z 9. listopadu 1836, oba s vyličením posledních dnů Máchových. V Janského vydání jsou otištěny na str. 409–417 jako čísla XXXII a XXXIII.

Už Janský se v svém vydání 3. svazku Díla z roku 1950 odchýlil od původního uspořádání a číslování Krčmova a další změnu v číslování provedl v materiálu připraveném pro tuto edici. Její první a druhý svazek se na Janského poslední uspořádání ještě odvolávají. Protože Máchovy dopisy nově seskupujeme, bylo je třeba též nově očíslovat. Nové číslování, spojené s ustáleným nebo nově zavedeným označením autografu, opisu nebo jiného pramene, napříště dopisy jednoznačně identifikuje. Vzájemný vztah nového číslování k číslováním dřívějším ukazuje následující tabulka:

Naše číslo dopisu	Značka – textový pramen	Krčma	Janský (Dílo)	Citace v komentáři Spisů I, II
I	R 37	V	V	II
II	O 17	VI	VI	III
III	R 38	III	III	IV
IV	R 20	VII	VII	VIII
V	R 39	VIII	VIII	IX
VI	R 40	IX	IX	X
VII	R 41	XI	XI	XII
VIII	R 42	XIII	XIII	XIII
IX	R 43	XIV	XIV	XIV
X	R 44	XV	XV	XV
XI	O 17	XVI	XVI	XVI
XII	R 45	XVII	XVII	XVII
XIII	R 46	XVIII	XVIII	XVIII
XIV	O 17	XIX	XIX	XIX
XV	R 47	XX	XX	XX
XVI	O 17	XXI	XXI	XXI
XVII	R 48	XXIII	XXIII	XXIII
XVIII	R 49	XXIV	XXIV	XXIV
XIX	R 50	XXV	XXV	XXV
XX	R 51	XXVII + XXVIII	XXVII	XXVII
XXI	R 52	XXX	XXIX	XXIX
XXII	R 53	XXXI	XXX	XXX
XXIII	R 54	XXXII	XXXI	XXXI
XXIV	Dodatky	IV	IV	I
XXV	Úvod	I	I	VI
XXVI	Úvod	II	II	VII
XXVII	Úvod	XXVI	XXVI	XXVI

Krčma a Janský otiskovali mezi Máchovými dopisy citát z nezvěstného dopisu, zachovaný v této krátké glose v Lumíru 14, 1865, str. 80:

„Nedlouho po vyjítí Máje napsal jeden ze starších spisovatelů o té básni velmi ostrou úvahu. Na konci pravil přísný kritik, že Máj jest, jak sám básník o věčnosti na jednom místě praví, to, co se *nic* nazývá. Na to odpověděl Mácha v soukromém listu, který asi za týden nato, když ta zničující úvaha tiskem vyšla, jednomu ze svých přátel do Králové Hradce psal: Divím se, jak to možná, aby rozumný člověk o *ničem* psal úvahu, a třeba obsahovala jen málo řádků.“

Už okolnosti zveřejnění domnělého citátu (několikeré zprostředkování textu, anonymnost glosy v Lumíru) nedovolují považovat informaci za spolehlivý pramen a citátu přiznat potřebnou autentičnost. K tomu přistupují ještě vnitřní rozpory v uvedené informaci. Podle výkladu K. Janského domnělý citát z Máchova dopisu jasně reaguje na posudek Chmelenského, který však vyšel až po Máchově smrti. Už Krčma, který glosu v Lumíru našel (LF 51, 1924, 293), se snažil rozpor vysvětlit tím, že Mácha mohl posudek Chmelenského číst v rukopise u Jaroslava Pospíšila, kde se ČČM tiskl. Janský však upozornil, že posudek je datován 1. listopadu. Pokud jde o možnost, že citát reaguje na posudek Tomíčkův z 31. května, Janský poukázal na toto místo posudku: „Básník citiv ale živě, že by třeba o ‚věčném nic‘ pěti nemohl, snesl za tou příčinou tolik rozmanitých květin, věnců a obrazů a svůj ideál ‚nic‘ vyšňořil tak mistrně, že musíme to obdivovati.“ Vadilo mu přitom, že v rozporu s údajným citátem dopisu je Tomíčkův posudek značně dlouhý, zatímco Chmelenského recenze má skutečně „jen málo řádků“. Přes tyto rozpory však Janský vytvořil teorii o adresátovi údajného dopisu. Dopis mohl být podle něho z konce června a mohl být zaslán buď některému známému theologovi do hradeckého semináře, anebo jinému příteli se žádostí, aby se ujal rozprodeje Máje, podle Máchovy zmínky o takových listech v dopise XV. Mohl to být podle Janského Jan Květoslav Lhota, který byl tou dobou v Hradci Králové, soudě podle jeho dopisů K. V. Zapovi, uložených v literárním archívu PNP.

O Máchově korespondenci psal P. Eisner v studii Pod černým závojem v knize Na skále (1945) a jednotlivé zmínky vložil také do knihy Okusy Ignaze Máchy (1956). S jeho pojetím polemizuje nově O. Králík v knize Demystifikovat Máchu (1969), kde Máchovým listům věnoval bezmála polovinu celé knihy (str. 139–232). Jeho studie si vyžaduje pozornosti nejenom pro svou obsáhlou. Je v ní totiž především podniknut pokus rozlišit v Máchových listech dva typy a typ „nezpovědní, věčný“ prohlásit pro Máchu za jedině reprezentativní a na-

víc svou proveniencí nepochybný. Třebaže se pro svůj namnoze „zpo-
vědání“ ráz Králíkovi do tohoto rozlišení dobře nevejdou Máchovy
nesporně autentické dopisy rodině – v rozboru přišly také překvapivě
zkrátka –, právě tento příznak považuje v několika listech přátelům
za krajně podezřelý a snaží se u těch listů, v nichž vystupuje do popředí,
prokázat, že jsou apokryfní buď celé, nebo ve svých domněle interpolo-
vaných částech. Pro svou argumentaci využívá jevů ze všech vrstev
jejich slovesné výstavby, nicméně hlavním kritériem pravosti je pro
něho to, zda se takové listy dají či nedají zařadit do Máchovy „reálné
biografie“, jako by vůbec byla sdostatek spolehlivě známa (pokud jde
o korespondenci, vlastní svědectví podávají z období 1832–1833 jen
tři dopisy, z roku 1834 také tři, z roku 1835 dva, od počátku roku 1836
do června osm, které se značnou měrou zabývají věcmi kolem Máje,
a konečně sedm dopisů z jediného měsíce litoměřického období)
a zejména jako by právě u Máchy bylo možno spolehlivě vést hranici
mezi jevy biografické a literární roviny. Navíc pak Králík dochází
k některým závěrům, které podle našeho názoru zkreslují celkový
smysl Máchova díla; neviděli jsme tedy jinou možnost, jak odpovědět
na jeho knižně publikovaný rozbor, než učinit tak zde na příslušných
místech v komentáři knižně vydaných Máchových dokumentů.

303 Dopis I (R37, tj. i s Baládou)

Autograf nedatovaného dopisu v literárním archívu PNP (původně
v majetku Hindlově, pak v kokořínských sbírkách). Dopis má formu
skládané zálepky, jejíž dolní, nepochybně rovněž trojúhelníkový díl
je utržen (viz obrazovou přílohu č. 15); rozměry originálu: výška
trojúhelníku 8,3 cm, základna trojúhelníku a délka obdélníku 25 cm,
výška obdélníku 12,5 cm. Na rubu je adresa a cizí rukou je připsá-
no I. Stejně byl dopis očíslován v O17, který má v záhlaví neúplné
datum [ro]ku 833. Původ tohoto časového údaje je nejasný; vznikl pa-
trně z opisovačovy úvahy, že dopis pocházel z roku 1833, když Baláda
byla zapsána na první straně Zápisníku, založeného 14. ledna 1833.
V Ž uvedené datum u Balády „V Praze dne 25tého listopádu“
(tj. roku 1832) se obecně přijímá za datum vzniku básně. Lze je
proto považovat za terminus post quem pro dataci dopisu, který byl
patrně napsán před 14. lednem 1833, soudě podle toho, že inter-
punkce v básni, jejíž text se jen nepatrně odclýluje od znění v Ž,
je zde bohatší především v užití vykřičníků. Text posledního řádku,
porušený odtržením další části listu, interpolujeme, a to slovem *p[olské]*

divinačně a slovy *hojnost* (které je v autografu z větší části čitelné) a *d[ostání]* podle *O17*. – Janský vyslovil domněnku, že text pokračující na utržené části dopisu obsahoval sdělení citované Sabinou v Úvodu a zde otištěné na str. 342 pod číslem XXIV (srov. komentář na str. 547). – Polština v dopise prozrazuje začátečníka; zachováme ji ve všem beze změny.

4 *Eduard Hindl* (1811–1891) – o něm viz vzpomínku Boženy Hindlové (Janského *Vzpomínky*, 216 n.) a *Životopis*, str. 82 a další (tam i podobizna). Podle Aloise Šimona (*Od Ještěda k Troskám* 12, 1933, 51) přicházel prý Máchas často k Hindlům do Kláštera na zámek, kde Eduard s otcem Tomášem působili tehdy jako hospodářští úředníci, a přemlouval prý Eduarda, aby se s ním vydal na noc do některé okolní zříceniny, kde při ohni probdělili celou noc; 7 *Valé* – srov. dopis VIII; snad pes; 10 u *Mošci pana ojca twego* – zkratka rozepsána podle Szyjkowského, který rovněž podrobně rozebral jazykovou stránku dopisu (viz o. c., 31 n.); 23 *Křinecký* – vlastně generál J. Z. Skrzynecki, bývalý nejvyšší velitel revoluční polské armády; od konce září 1832 bydlel v Praze, kde byl pod policejním dohledem; 25 *barón Laryš* – Edmund Larysz (Larisch), tehdy asi sedmnáctiletý, přišel do Prahy po polském povstání a od roku 1835 zde studoval filosofii (srov. Pichlovy *Vlastenecké vzpomínky*, 1936, 77 a pozn.); 26 *I kněh k čtení tady mám ... hojnost* – polské knihy půjčoval Máchovi podle paměti Machových polský šlechtic Veselský.

305 Dopis II (*O17*)

Autograf je nezvěstný, otištěno z *O17*, kde je zlomek dopisu označen II. Grafický obraz opisu nasvědčuje tomu, že opis byl pořízen z kusé předlohy. Byl jí patrně dvoulist, z něhož měl opisovač k dispozici horní pruh prvního listu, na jehož druhé straně byl text „pospíchali... ale jsou tři“. Podle poznámky, kterou opisovač připojil v závorce za druhým odstavcem („Sem patří tři znělky. 1. Vzešel máj! – 2. Ještě jednou v mladosti mé kraje, – 3. V hloubi citů kde mám slova [vzítí.]“), následovaly znělky.¹ Část listu, na kterém byly napsány, byla zřejmě oddělena. Králík připouští, že znělky mohly být přímo vepsány do dopisu a že je mohl „dát stranou“ Sabina, který měl „zájem na roztřídění Máchovy rukopisné pozůstalosti na biografické dokumenty a na literární texty“ (DM, 187 n.). Analogicky podle

¹ Podle jejich textu provedl Hindl opravy v *Z* (srov. poznámky k *Znělkám* č. 2, 3 a 5, I 418–420).

úpravy několika autentických dopisů, které mají v záhlaví několikařádkovou zarážku, soudíme, že opisovač, který měl před sebou již jen proužek s citovaným textem, nezaznamenal to, co bylo na rubu, tj. v horní části první strany, kde mohlo být případně jen datum a oslovení. Text na druhém listě (tedy na třetí straně), začínající slovy „V březnu 1833“, byl v předloze rovněž neúplný, a to tak, že z tohoto listu scházel na pravém okraji svislý pruh v rozsahu asi třetiny šířky. K tomuto odhadu docházíme srovnáním nejčastějšího řádkového literního rozsahu v srovnatelných autentických dopisových autografech s rozsahem kusých řádků reprodukovanych i s torzy slov v opise *O17* a dále rovněž obdobou s takovými listy, které nebyly zasilány v obálce, nýbrž které byly složeny a opatřeny adresou na středním poli čtvrté strany, jež vzniklo složením listu nejprve trojmo podélně a pak trojmo našíř. Je velmi pravděpodobné, že ke ztrátě části druhého listu došlo tím způsobem, že se papír uložením porušil a opotřeboval v místě přehybu tak, že nakonec odpadl. Je to snad stejný zjev jako ztráta přehnuté části (trojúhelníkové) u dopisu I.

Úryvek z dopisu Sabina otiskl v Úvodu (str. 44); chybějící části volně doplnil takto: E[duarde! píšete mi,] že jste zříceninou, to jest lež, kdo říci může „já jsem [zříceninou“, musel jindy pevným hradem bývati. – Já jsem] pevná věž; ... Jestlipak o svátcích již bude zeleno? – [Já toužím po] kraji, až milo! – ... (Text mimo závorky reprodukuje podle opisu; v Úvodu jsou textové úpravy.) Při doplňování kusých řádků Sabina vůbec nepřihlížel k tomu, aby aspoň přibližně zachovával stejný literní rozsah chybějícího textu. Králík si všiml (o. c., 188) nestejného rozsahu doplňovaných řádků a vyslovil domněnku, že Sabina byl schopen kusý text z opisového souboru doplnit „i bez vnější pomoci“, tj. bez znalosti autografu, v němž by byl už někdo text doplnil vpiskem.

Fakt, že Sabina text dopisu interpoloval, navodil však u Králíka pochybnost o autentičnosti jeho druhé části. Zvolání „Hrome a Plúto!“ je prý u Máchy nezvyklé a nejpodezřelejší je prý zpovědní ráz této části. Ačkoli se list zachoval jen zlomkovitě, Králík nadhazuje možnost, že na předloze, z které byl pořízen opis, byl původně podepsán Karel Sabinský; touto domněnkou by se prý vysvětlilo, proč byla ustržena pravá strana druhé části dopisu, – aby totiž zmizelo pisatelovo původní příjmení (str. 196). K tomu poznamenáváme: 1. Byl-li odstrížen postranní pruh druhého listu (části) proto, aby zmizelo jméno apokryfního autora, vylučuje se tím jiná Králíkova domněnka, že tu byly odstríženy Máchovy znělky. Už sama představa, že tu znělky

byly umístěny, je totiž v naprostém rozporu s prostorovými možnostmi dané stránky. Kromě toho odstřížením pruhu se znělkami z druhého listu (části) se nevysvětlí kusost listu prvního, tj. první části podle Králíka, protože znělky jsou zde závěrem zbylého textu uvedeny a mohly zde tedy jen následovat. Představa, že by zbylý text první části pocházel až z konce stránky, na které byly napsány znělky, je absurdní; sám začátek zlomkovitého opisu svědčí o tom, že jde o pokračování z předcházející stránky. – 2. Operovat tím, že uvedené zvolání je u Máchy nezvyklé, nemá hodnotu vážného argumentu; ojedinělost nevylučuje možnost. Podobně se má věc se „zповědní pasáží“ dopisu: „že jste zříceninou ... beze všeho světla“. Pro její domnělou apokryfnost argumentuje Králík takto: Mácha má sice ve svém dile mnoho obrazů věže, ale rozhodně věž není u něho „symbolem vnitřní emigrace životní“, jak se vyjádřil Eisner; prokazatelně bývá věž symbolem životního osudu u Sabiny, např. ve Vzpomínkách, kde se praví o jakémsi bohémském trosečníkovi, o kterém se jinak nic neví: „Jméno si dal Jan Troska, což patrně na jakousi ruinu ukazuje.“ Namítáme: Nehledíc ani na to, že podobnost mezi pasáží dopisu a Sabinovou zprávou jest jak jen možno vzdálená, Králík neprávem vydává symbolický motiv zříceniny za příznačný toliko pro Sabinu; jde totiž o motiv obecně romantický. Jako takový jej máme v pojetí Máchovi mnohem bližším doložen v *Ž na rkp.* str. 83 (zde str. 173). Ve výpisku z Byrona v Korsakově překladu se tu čte dokonce v přímém sousedství veršů navozujících obraz bytosti, jež skrývá žal, tedy obraz blízký závěru Máje. Pro úplnost pak třeba dodat, že se motiv zpustlé stavby nebo zříceniny symbolizující osud národa vyskytuje u Máchy několikrát, zejména je rozveden v německé básni *Elegie*. – 3. Kdyby byl Sabina autorem dopisu, bylo by nutno odpovědět na otázku, proč vyrobil s určením pro Hindla (neboť i Králík přijímá čtení E[duarde!]) apokryf, který je však představitelný jenom jako projev z ruky Máchovy, protože obsahuje fakta, jež se mohla vztahovat jen k Máchovi (popřípadě k zážitkům Máchovi i Hindlovi společným) a která je možno bezpečně ověřit. Tak víme především, že do Máchova nejbližšího okruhu patřil Karel Havlík, který už v roce 1833 organizoval studentská ochotnická představení v Žebráce. Také lokality zmíněné v podezírané druhé části dopisu dají se zcela nenásilně vysvětlit jenom tehdy, chápou-li se jako Máchovy reminiscence na jeho cestu s Hindlem roku 1832 (srov. *Poznamenání cest v Ž, rkp.* str. 104, zde str. 218 n.). Zejména pokud jde o tuto cestu, Sabina si ji nemohl plně zrekonstruovat ani na základě znalosti Máchova záznamu, protože ten není dokončen. – 4. Docházet na základě takto chatrné

hypotézy o Sabinově autorství druhé části dopisu k závěru, že úvaha o obsahu chybějícího postranního pruhu záleží na tom, „zda se přikloníme k máchov kému či sabinovskému původu záhadného dopisu“ (str. 197), je postup nevěcný, protože připouští závislost poznání na subjektivistickém přístupu k hodnocení textového pramene. Proto také nepřesvědčuje Králíkův názor, že zpovědní pasáž nejen v tomto dopise, ale i obdobná místa v Máchově korespondenci vůbec je třeba přičíst na vrub Sabinovi.

306, 4 *Grabinger* – Josef Vilém G., herec Stavovského divadla; *Sosnomíl* – postava z Klicperovy hry *Jan za chrta dán*; 6 *sit mihi terra levis* – budiž mi země lehká; snad obměněný citát z Tibulla: *levis sit tibi terra* (srov. *Albii Tibulli ... carminum libri tres, iterum editit Fr. W. Lenz, Lipsko 1937, str. 58*). V přibližně stejné době, do které klademe dopis, četl Máchu obměněný citát v článku v *Auslandu* (srov. *Ž, rkp. str. 30, zde str. 89, ř. 18*).

*

Časově za dopis II patří tento dopis Eduarda Hindla Karlu Hynku Máchovi:

„18. března [1833]

Hynku!

Dnes, na můj sváteční den, chtěl jsem na pannu vlézt, a byl jsem na babě. Byste si však nemyslel, že jsem na můj svátek na hlavu upadl, neb d' Euan Euios! slavil, musím Vám to vyjádřit. Jam stat, jam trepidat by neměl aniž [s] mou pannou, aniž [s] mou babou co činiti. Chtěl jsem totiž jíti na Troska, – které, jak na jich vyobrazení vidět, z dvouch tvrzí – Panna a Baba jmenovaných – pozůstávají. Místo Trosek šel jsem ale na jednu vysokou a prostrannou horu, Mladému Boleslavu nablízku, Baba jmenovanou. Bez dalekohledu uzříte z ní Mladého Boleslava, Kosmanosy, Hradišt, Klášter, Housku, zbořeniny: bezdězskou, perňštejskou, michalovickou, zvířetickou, valečovskou, Troska; a mnohá jiná místa. S dalekohledem bůhvíco. Litoměřické věže prý mají z té hory být vidět. Těšil jsem se, že z ní hrad Klopaj (Hanžburek) uvidím, však selhalo mi. Kdybyste si mohl nějaký dalekohled zaopatřit, ten by nám zde byl velmi potřebný. Já zde žádný nemám. Jeden dalekohled se od mého otce jeden študent vypůjčil a ztratil jej a druhý dalekohled jsem já zkazil, a tak zde není žádný.

Příjde-li sem Kudrna a ten třetí, bude mi to milý. „V cizině by byli neradi“ – zdaliž já jsem zde domovem? Však o to vše by se již postaralo. Hned po přečtení toho psaní napište aspoň pár řád(ku)ek, jestli

a kdy sem přijdete, bych věděl, kdy Vás čekat. Neb já jsem brzy tu, brzy tam, doma sedět je mi nemožno. Ale před čtvrtým přijďte na každý způsob, sice bysme se málo naběhali; a v pádu kdybyste sem nepřišel, já bych si do Prahy pospíšil – tak jak teď s psaním pospíchám –, abysme o svátcích – v čem by Vám kondice nepřekážela – okolo Prahy běhali. Tedy mi dozajista pište, má matka dá již psaní v neděli sama na poštu. [S] Malou Skálou není nic, tam ještě všude sněh. Ale když bysme se zde v úkolí potoulali, šli bysme – neb já na každý (pád) způsob teď do Prahy pujdu – buďto přes byččovský neb přes litoměřický kraj do Prahy, pročez jestli je máte, od těch krajů mapy [s] sebou vezmete. S horami ještě není nic, tam všude sněh a notná zima. Ať jen Kudrna též sem jde, velmi rád jej budu vidět; „abyste spořil na nás“, budu dle možnosti hledět, něco budu mít. Přijďte sem tedy celá svatá trojice; ale v pondělí očekávám pevně psaní – a i Vás všech bych se již rád dočkal.

Pero nechce psát a posel na psaní čeká.

Mapu a poznamenání kněh vezte [s] sebou, a budete-li míti, i perspektiv. Nepodepišu se na to hezké psaní.

Buďte sbohem.

Až do Mladého Boleslava jděte po silnici, z Mladého Boleslava ale po Jizeře řece, a tak přijdete na zbořeninu michalovickou a pak zvířetickou (Zweretitz neb Daleschitz na mapě), pak k městečku k Bakovu a odtud za hodinu jste v Klášteře, tím si jen hodinu cesty zajdete, a zato dvě zbořeniny uvidíte.“

Autograf je nezvěstný, zachoval se jen opis psaný latinkou a největším pravopisem (1 list form. 21,5 × 17,6 cm, s potrhaným okrajem, uložený v literárním archívu PNP; nad neúplným datem je připsán tužkou rok: 1836). Krčma datoval do roku 1835, odvolává se na dopis Antonína Marka Jungmannovi (ČČM 63, 1889, 265), kde je zmínka o cestě čtyř studentů. Markova zpráva týká se však cesty, o níž Mácha píše Janu Máchovi 10. března 1835 (srov. zde dopis VII). Nepochybně správnější je datování do roku 1833, protože tehdy byl Zelený čtvrtek 4. dubna, kdy už byly školní prázdniny (viz zmínku v dopise). Hindl měl svátek 18. března (Eduarda). Roku 1835 nebyl by už Hindl poučoval Máchu, kudy má jít. Na Krčmův omyl upozornil Králík (HT, 103) a určil společně s Janským nové vročení.

neb d' Euan Euios slavil (u Hindla: d Evan Euos) – smysl: nebo dokonce boha vína slavil. Euan Euios bylo původně volání při slavnos-

tech na počest řeckého boha Dionýsa (informace prof. dr. R. Hoška); zde zastupuje jméno božstva podobně jako začátek latinského obscénního hexametru *Jam stat...* tu zastupuje přímé pojmenování „penis“; *Kudrna* – Josef K. (1812–1892), Máchův přítel ze studií, od roku 1842 lékař v Netolicích; v jeho pozůstalosti bylo několik knih s Máchovým podpisem (Rod Svojanovský od Klicpery, Divadlo od J. N. Štěpánka, díl 6, Harfa od J. E. Vocela, Ivan od Fr. A. Rokosa), Máchův opis prvních šesti stran Macháčkova Krasořečníka a kolorovaná kresba Karlštejna s podpisem a datem: Hyn. Mácha, 1831; „*V cizině by byli neradi*“, „*abyste spóřil na nás*“ – citáty jsou buď ze ztraceného dopisu Máchova, nebo z dopisu Kudrnova; *v čem by Vám kondice nepřekážela* – Mácha dával soukromé hodiny, srov. deníkový záznam z 21. října 1835; *má matka* – Hindlova matka bydlela v Praze.

*

306 Dopis III (R38)

Autograf je v literárním archívu PNP. Je to dvoulist formátu 19 × 11,6 cm, který býval ještě napříč vpůli přeložen; tak byl uložen nebo nošen, jak nasvědčují oddrolené dolní okraje a vnitřní rohy složeného dvoulistu, zejména však vnější rohové okraje obou listů. Na druhé straně jsou na několika místech zrcadlové otisky silněji napsaných liter, značek a škrty z třetí strany; při obracení třetí strany byl podle toho druhý list poněkud ve hřbetu dvoulistu posunut směrem vzhůru. Při psaní čtvrté strany byl bezpochyby dvoulist rozložen, protože interpunkční čárka a koncová litera slova ve dvou za sebou následujících řádcích přesahují nepatrně na první stranu. Hřbet dvoulistu, do značné míry prodřený, je nyní na vnější straně podlepen. Dopis je psán kurentem, oslovení latinkou. Text sahá do dvou třetin čtvrté strany, poslední slovo je napsáno až téměř k okraji a za větou není tečka ani jiné znaménko. Oslovení je psáno větším písmem, a to tak, že mezi literami jsou mezery, litera *š* je doplněna do mezery mezi literami *e* a *i*. Písmo je asi do poloviny první strany drobnější a úhledné, pak zřejmě se zrychlením tempa stále se zvětšuje a je roztaženější, zvětšují se mezislovní i meziřádkové mezery, jak je to obvyklé u jiných Máchových autografů. Pod slovy „neslavné smrti“ lze rozeznat velmi jemnou kresbičku, připomínající vysoký košatý strom s obláčkem; kresbička je proti textu stočena o devadesát stupňů. Podobné kresby se vyskytují i v jiných Máchových autografech, srov. například *Ž*, rkp. str. 103, zde str. 217, ř. 18 a 25. – Paleograficky se tedy dopis Benešovi po všech stránkách jeví podle našeho názoru jako

Máchův autograf. Janský jej považoval za koncept, který si Mácha uschoval.

Králík věnoval dopisu druhou část své studie o Máchově korespondenci (DM, 151–184). Konstatuje tam, že „na první pohled je pozice listu Benešovi příznivější než postavení dopisů neznámé dívce“, protože se zachoval originál, který se pokládá za Máchův autograf; tato okolnost však pro něho „neznamená příliš mnoho, neboť máchovská paleografie je pořád ještě v plenkách“. Za potřebné vnější znaky autentičnosti považuje u dopisů „adresu a známky toho, že byly dopraveny poštou“; jen u těchto korespondenčních kusů s plností znaků autentičnosti bude podle něho možno začít s rozbořem. Proti takovému postupu není co namítat. Konkrétně však oběma podmínkám vyhovují jen dopisy XII (Šimákovi), XIX, XX a XXI (rodičům), z nichž ještě dopisy XII a XXI nesou stopy po pečeti, stejně jako dopisy VIII (bratru Michalovi), IX (Hindlovi) a XIII (Veselskému), na nichž však není razítko se jménem odesílacího místa a které tedy byly patrně dopraveny jiným způsobem než poštou; svědčí o tom narážka v dopise VIII (Michalovi), týkající se možné nejistoty o řádném doručení dopisu (srov. zde str. 312, ř. 19 n.). Je hodno pozoru, že Králíkovým postulátem se tak svým způsobem odpírá autentičnost i dopisu, o němž sám nepochybuje (XIII).

Vedle vnějších znaků autentičnosti dopisu III obsahuje však jeho text též velmi výrazný znak vnitřní, totiž Máchovo pojetí času: „...blesk, o němž se říci může byl i bude, nikdy však on jest“, které analyzovala R. Grebeníčková v pojednání *Popisy čtyř cest v Marince* (Realita slova Máchova, 1967, 123 n.). Konstatujeme zde pozoruhodnou shodu s Máchovým fragmentárním zápisem „Minulost a budoucnost...“ (srov. str. 251), kde se čte: „...životu není přítomnost žádná, lze jen říci bude a bylo...“ Ačkoli uvedená svědectví pro autentičnost dopisu jsou pro nás velmi závažná, vyrovnáváme se přece s Králíkovými staršími i novějšími rozbořeny dopisu, nesenými snahou prokázat jeho apokryfnost.

Ve své *Pouti krkonošské* (str. 15 n.) upozornil Králík na těsné vztahy k textu ze Ž, rkp. str. 46 (Já miluju květinu...) a k *Pouti krkonošské* (srov. pasáž „On s roztouženým srdcem vstoupil v svět...“, II 21 n.). Přitom v dopise shledal první zárodečnou formu myšlenky rozvedené potom ve zmíněné pasáži *Pouti*. Co se týče datování dopisu, posunul jeho vznik do některého z posledních měsíců roku 1833. Lze souhlasit s Králíkovou chronologií: Ž – dopis Benešovi – Pouť, ale nelze přijmout datování dopisu a argumenty, které mají jeho dataci podepřít. Svou argumentaci získal Králík interpretací dopisu, který je podle něho

„vlastně celý ‚odhřešením‘, co provinil jazyk“, tj. Máchovou omluvou Benešovi za „posměšné řeči“, čili jinak řečeno, pokusem obnovit vzájemné porozumění. Tato interpretace dopisu je očividně nesprávná, mimo jiné proto, že ještě vychází z nadsazené představy, která se v máchovské literatuře vytvořila o Benešově osobnosti. Zatímco totiž Krčma označil Beneše celkem střízlivě za osobitou postavu, intimního přítele a zajímavého druha Máchova (Dílo III, 427), Janský naproti tomu v Životopise (str. 77 n.) tvrdí, že Jan Beneš (1809–1834) měl na Máchu prokazatelně velký vliv svým pesimismem a rozervaností. Po pravdě řečeno, Králík tuto výchozí představu podstatně korigoval v druhé kapitole studie „O Pouti krkonošské po letech“ ve sborníku Krkonoše – Podkrkonoší 3, 1967, 265 n. Zde přisoudil Máchův dopis jakožto apokryfní výtvar Sabinovi, který prý chtěl dopisem doložit vnitřní život Máchův v době, kdy dopis domněle vznikl; skutečnost, že adresátem dopisu Sabina učinil Beneše, vykládá Králík jako důkaz nikoli Máchova hlubokého vztahu k Benešovi, nýbrž jako důkaz silného vztahu Sabinova. Sabina prý totiž, pokud jde o Beneše, „nejspíše přenesl na Máchu kus své vlastní biografie“.

Toto Králíkovo tvrzení je naprosto nepodložené. Jestliže je totiž velmi málo svědectví o Máchově vztahu k Benešovi, se svědectvími o Sabinově vztahu k Benešovi je to ještě horší: neví se o něm vůbec nic. Spolehlivé biografické údaje jak Krčmovy, tak i Janského spíše nasvědčují tomu, že se Sabina s Benešem osobně sotva znali. Bez jakékoli opory je také Králíkův zdánlivě nesporný předpoklad, že Sabina s Máchou a Hindlem navštívil Beneše při cestě do Krkonoš roku 1833, která umožňuje přibližnou dataci dopisu. O Sabinově účasti na této cestě totiž mlčí i Úvod, který jinak obsáhleji informuje o Máchových cestách s přáteli Hindlem a Strobachem a o jeho samotářských poutích po českých krajinách. Ze společných vycházek Sabinových s Máchou je v Úvodu zachycena jen večerní a noční vycházka na Vyšehrad a po Praze; citát z Máchova deníku o společné návštěvě hřbitova na Olšanech Sabina v tištěné verzi Úvodu vypustil. Klade se tedy otázka, zda by byl Sabina zvláště zdůraznil, že teprve na Vyšehradě poprvé mohl „tak hluboce nahlédnouti v ducha i srdce“ Máchovo, a zda by mu byl Mácha líčil své zážitky večerů v Krkonoších, kdyby ho byl Sabina skutečně do Krkonoš doprovázel. Úvod povahopisný i jinak vyvrací Králíkovu domněnku. Beneš je v něm (Vzpomínky, str. 29) charakterizován jako jeden z trojice Máchových mrtvých přátel. Sabinův portrét prvního z nich, Pokorného, se očividně zakládá toliko na informacích z druhé ruky. Data uvedená v Janského Životopise nasvědčují tomu, že se Sabina s Pokorným v Máchově kruhu

vůbec nemohl setkat. Tím se také vysvětluje Sabinův hrubý omyl s dopisem V. Štulce patrně K. Havlíkovi, který Sabina vydává za Pokorného dopis Máchovi. Druhého z přátel, Franka, představuje Sabina úplněji a konkrétněji, uváděje přitom též okolnosti, které se zdají nasvědčovat, že ho osobně znal. Naproti tomu Benešova charakteristika je především nepoměrně kratší a chudší; shrnuje toliko několik málo obecných rysů, které až na jeden opakují to, co už bylo řečeno o obou předchozích: pro Beneše vybývá Sabinovi vlastně jenom tvrzení o jeho rozervanosti, což je vedle údajně apokryfního dopisu Benešovi jediná dochovaná výpověď současníka o něm. Její povaha opět rozhodně nenavědčuje tomu, že by se zakládala na hlubším vlastním poznání.

Náznačky Sabinova autorství podezíraného dopisu Králík podrobnou argumentací v studii Máchova korespondence (DM, 139 n.) proměnil v tvrzení. Ve shodě s Eisnerem zde především rozlišuje a vzájemně ostře kontrastuje dvojí vrstvu Máchových dopisů: listy ryze věcné a listy zpovědní, které jsou podle něho leckdy podezřelé, ne-li přímo apokryfy. Mezi ně řadí zcela jednoznačně právě dopis Benešovi, který prý Sabina koncipoval po Tylově Rozervanci.

Při tomto dohadu Králík nepřihlíží k závažné okolnosti: domnělý apokryfní dopis nebyl v Úvodu otištěn. Sabina jej vypustil právě tak jako rozsáhlý polemický komentář, kterým jej doprovodil a který je očividně zaměřen na Máchovu obranu proti Tylově karikatuře v Rozervanci. Jak ukazuje srovnání tištěného Úvodu s jeho původním úplným zněním, které je možno rekonstruovat pomocí tzv. Dodatků, nejsou tyto výpustky jediné. Úprava pro tisk zajisté sledovala též zkrácení textu, aby bylo možno do prvního sešitu chystaných Máchových Spisů zařadit „aspoň menší část Máje“, jak soudil Krčma (Dílo III, 425).¹ Přitom však Úvod nebyl krácen mechanicky. Analýzou lze naopak prokázat, že šlo o jeho záměrnou redakci. Na několika místech jsou provedeny slovní retuše, vypuštěny nadbytečné explikace, text je zpřesněn; v této kategorii úprav Sabina nebyl zcela důsledný a vyčerpávající. Naproti tomu zmizela všechna místa, u nichž se dalo počítat se zásahem cenzury, tj. zmínky o nepřátelském postoji státu k českým národním snahám, o revolučním roce 1830 v Evropě, o četbě Herloßsohnova Mefista, o popření boží existence a patrně též o knězi, který zneuctil své člověčenství. Stejně důsledně pak Sabina vymýtil všechny úryvky z Máchových děl, které svědčily o jeho výji-

¹ V prvním sešitě o rozsahu 128 stran je na dvaceti stranách otištěno prvních 384 veršů Máje; při plném znění Úvodu by se bylo vešlo nejvýše 86 veršů.

mečností, pesimismu a společenské nezačleněnosti, jakož i své vlastní komentáře, které podtrhovaly a společensky motivovaly tyto vlastnosti jak Máchy samého, tak vůbec básníků byronského typu. Nikoli náhodou tedy postihl Sabinův škrt také podstatné části z Máchova „zповědňiho“ dopisu Hindlovi, zatímco v tištěném Úvodu zůstal „věcný“ dopis témuž adresátovi právě tak jako Máchovy litoměřické dopisy rodině: Králík je tedy v rozporu se skutečností, píše-li, že se v Sabinově Úvodu „zcela zřetelně dává přednost dopisům zповědňím před věcnými sděleními“ (str. 141).

Je otázka, jaký je smysl celé redakce Úvodu. Především je nepochybné, že Sabina vypustil ta místa, jimiž by byl podepřel správnost Máchova portrétu, jak jej podal Tyl v Rozervanci. Mimoto působila tu nepochybně také ta skutečnost, že obrana rozervanosti v polovině čtyřicátých let nebyla již aktuální vzhledem k naléhavějším úkolům národní literatury (srov. studii M. Otruby Souvislosti a smysl předbřeznového zápasu o Máchu a jeho dílo, Česká literatura 5, 1957, 255 n.). Za daných okolností je tedy sotva možno vysvětlit, proč by byl Sabina po vydání Rozervance koncipoval inkriminovaný list, když mu muselo být zřejmé, že jeho otištěním by vystoupil proti vlastnímu záměru, jež sledoval vydáním Máchova díla.

Dopis Benešovi interpretoval svého času P. Eisner (Na skále, 1945, 125 n.). Králíkův rozbor dopisu, kterým se snaží podepřít svůj soud, že jde o apokryf z ruky Sabinovy, je současně polemikou s touto Eisnerovou interpretací. Přitom však Králík sám bezděky této interpretaci podléhá: více než z toho, co lze nepředsudně vyčíst přímo z textu dopisu, vychází z významu, který do něho vložil Eisner. Je totiž otázka, do jaké míry má Eisner pravdu, praví-li, že se pisatel dopisu „přiodívá šarlatovým pláštěm pekelnickým“, že se stylizuje do proklateckého nadčlovectví a že tu dokumentuje svůj titanismus. Právě tak je pochybné, zda Mácha vskutku viděl adresáta dopisu tak, jak jej vidí Eisner, totiž že je to „důvěrník faute de mieux, lidská zповědňice, kterou vskrytu opovrhujeme“, důvěrník, jemuž jsou uštědřovány „mravní kopance“. Podle našeho názoru především podal Eisner vztah Máchův k adresátovi velmi zkresleně. Jak dopisu rozumíme, snaží se Mácha Benešovi trpělivě vyložit, že se zmýlil v domněnce o jejich hluboké spřízněnosti; snaží se mu vysvětlit, proč si nemohou rozumět, a projevuje upřímný zájem o jeho duševní klid. Vyplývá z toho tedy také, že nelze nadále držet představu o tom, že by byl Beneš s Máchou hluboce spřízněn a že by byl mohl na něho dokonce silně působit. Abruptní zakončení dopisu pak vykládáme tak, že Mácha, docházející k rezignujícímu poznání, že právě pro vzájem-

nou odlišnost i tento jeho trpělivý výklad by se minul cílem, poně-
vadž by jej snad adresát ani nepochopil, taktně nechtěl svým dopisem
Beneše znepokojovat, a proto jej nedokončil a neodeslal. Eisner rovněž
zkresleně přehnal některé nepochybné rysy Máchovy charakteristiky. Je
ovšem pravda, že se některé Máchovy dopisy vyznačují patosem, srov.
zejména pozdní dopis rodině (č. XXI), ale už také raný dopis Lori (č. V),
který – jak si povšiml Eisner – obsahuje mimo jiné nápadnou, i když
funkční nadsázku. Nejedna Máchův nesporně autentický projev dále
svědčí o jistém pocitu výjimečnosti – co jiného by třeba naznačovalo
moto na titulním listu Zápisníku. Podle našeho názoru se poloze
dopisu Benešovi tónem a autostylizací podobá nepochybná pasáž
dopisu Hindlovi ze začátku března 1833 (č. II). Máchův vztah
k přátelům nebyl také tak jednoznačný, jak se jej snaží vidět Králík
na základě úryvků z dopisů Janu Máchovi, které se nevytrženy ze
své souvislosti jeví – zejména v dopise týkajícím se distribuce Máje –
jako zcela konvenční. Tento ráz sdělení je zvláště jasně patrný z toho,
že se v dopisech XII a XIII (Šimákovi a Veselskému) opakují téměř
doslovné formulace týkající se exemplářů Máje, které Mácha určil
pro ně. Celá Máchova korespondence se ovšem vyznačuje výraznými
odlišnostmi danými okamžitou situací pisatelovou a také osobností
adresátovou. Nelze tedy prohlásit jednu skupinu listů za jediné re-
prezentující typ Máchovy korespondence a ležet o něho lžet podezírat
nebo dokonce odmítat všechno, co se od těchto jediné „máchovských“
dopisů odlišuje. Dopis Benešovi není v souboru Máchových listů tak
cizorodý, jak by to chtěl po Eisnerovi dokazovat Králík.

Při důkazu, že tu jde o Sabinův podvrh, Králík postupuje stejně
jako u všech údajných apokryfů. Shledal reminiscence z nepochybných
Máchových textů a prohlásil, že jsou zde koncentrovány a přitom
vyhnány ad absurdum. Jde o motivické reminiscence na Pouť krko-
nošskou (srov. II 108, 21 n.), Křivoklad (srov. II 49, 4 n.) a Zápisník
(srov. rkp. str. 46, zde str. 124, ř. 8 n.). Protože se posunem významu
i stylizací odlišují od svého tvaru v původním kontextu, je to pro Krá-
líka důkaz, že nemohou být z ruky Máchovy. Tu však vyvstává zá-
sadní metodická výhrada. Králíkovi se ocitají na stejné rovině různé
žánry; nepřipouští, že totéž téma nebo též motiv se může a musí
proměňovat podle zapojení do nového kontextu v tom kterém žánru.
Pro tvrzení, že dopis Benešovi je apokryf, není tedy zásadně průkazné,
že v něm mají jinou podobu motivy, které na svých místech figurují
v jiných Máchových textech.

Tím už je vlastně dáno stanovisko k prvnímu Králíkovu tvrzení
(str. 156), že totiž pasáž dopisu po citátovém čtyřverší je proti Pouti

kusá; výrazu „který by celý obejmul svět“ prý chybí kontrast „ale objal pouhou zemi“.¹ Králík se dále domnívá, že jsou v dopise sekundárně kontaminovány dvě představy v Pouti od sebe oddělené, totiž „kvítko“ a „rozvitá růže“, představy, které prý jsou u Máchy určité „od původu samostatné“. Podle Králíka ke každé z těchto představ „náleží celý významový kontext, růže vábí vůní, básník se k ní shýbá, kdežto kvítí trhá a otrčese se chladem, když spadnou kapky rosy“. Důkazem dodatečné kontaminace v dopise Benešovi je mu pak to, že „trhání se k růži nehodí, logicky náleží ke kvítku“. Králíkovo tvrzení, že oba květinové obrazy jsou od počátku samostatné, nezaměnitelné a že se naprosto nescmčují, je však nepodložené. Hned z dialogu mezi holoubátkem a růžovým keřem v Marinčině písni (I 159), již se v této souvislosti dovolává, plyne, že se tu kvítkem jednoznačně míní růžové poupě. Právě tak je nesprávná Králíkova interpretace dvou znělek, která má rovněž podporovat jeho názor. V první z nich je sice růže uvedena ve vztahu k hrobu, ale naprosto chybí gesto básníkovy sklánění se k ní. Pátá znělka pak nemluví o trhání zrosených květů; kvítí tu metaforicky zastupuje mladost, která bez slunce, tj. v básníkově životní noci, nemohla rozkvést. Důsledně jsou oba květinové motivy odděleny jenom v Pouti a v básni V svět jsem vstoupil – podle Králíka apokryfní –, kdežto v celém Máchově díle je význam obou představ velmi proměnlivý a jejich spojování složitější. Je sice pravda, že je často spojena představa růže a hrobu, a to už v Máchových německých básních, avšak s hrobem se pojí i představa rozmarýny (srov. I 158 a 162), dále tisu (srov. I 186), který sem přešel patrně náhradou za cypřiše, jež se jako dobové topos vyskytují v Máchových německých prvotinách, a konečně i kvetoucího jasmínu (srov. II 139). Růže však kvete u Máchy i v stínu smuteční vrby, ale nikoli na hřbitově (srov. I 228). Konečně pak je v jeho lyrice častý obraz uvadlé růže, která nevoní, ačkoli Králík tvrdí, že obraz růže je držen toliko v poloze vizuální a olfaktorické, tj. že je vybudován na rozporu opojné vůně a hrobu. Co se týče zroseného kvítí, jde rovněž o frekventovanou představu. Nelze si však nepovšimnout, že spojení květu a noční rosy zase není nerozlučně pevné. Především se u Máchy několikrát vyskytuje zrosená růže (srov. například I 155), nikoli květ, právě tak jako naopak rosa bez květu (srov. pointu šesté znělky, kde se představa rosy váže s umklou harfou, Máchovým autostylizačním symbolem);

¹ Pro genezi dopisové formulace „který by celý obejmul svět“, jakož i pro paralelní místo v Pouti není patrně bez významu, že Mácha četl velmi obdobnou charakteristiku idealistického mladého muže, později propadnuvšího deziluzi, v Klingerově portrétu cara Alexandra (srov. Ž, rkp. str. 16, zde str. 61, ř. 18 n.).

v Pouti krkonošské zrosené kvítí zastupuje „v noc zavitá koruna osamělého stromu“ (srov. II 109, 25–26); nejde také vždy o „chladnou noční rosu“, jak tomu chce Králík (srov. I 227). Kromě toho je u kvítku zdůrazňována vůně (srov. I 123), květiny jsou dokonce spojovány s hrobem nebo s mrtvým (srov. I 73, 77 a II 136, 4–5). Povaha květinových motivů v celém Máchově díle nemůže tedy přispět k posile přesvědčení o apokryfnosti dopisu, zvláště také když kat, který je i podle Králíka do jisté míry Máchovým autoportrétem, zrosené kvítí netrhá, nýbrž rozšlapává (srov. II 35, 31).

V motivu, do něhož je vložena představa larev (Noční tmou neprohlednou...), Králík vidí svědectví Sabinova autorství, protože je tu prý smazána hranice mezi subjektem a larvami, kdežto v Pouti je důsledně dodržen protiklad živého člověka a lichých stínů (str. 157). V dopise prý jde o naprosto absurdní demokratismus, jestliže je básník ztotožněn s larvou. Nesmířitelný protiklad já – oni je zde podle Králíka utopen v ploché první osobě plurálu „plížíme se“. Namítáme: V Máchově autentickém díle se především najde doklad toho, že protiklad, „já“ a „oni“ je setřen. Na vypjatém místě Křivokladu (srov. II 49, 15–17 a 23–25) kat v rozmluvě s Husem, v níž motivuje svůj rozpor se světem i to, proč se skrývá za maskou, praví: „také jsem však i každým člověkem opovrhal pro bídnot jeho, a proto jsem opovrhl i sám sebou“ a dále „byl to jen strašlivý posměch, jaký jsem si ztropil z člověčenství a jakým jsem i sebe sám nanejvětš tryznil“. Táž myšlenka („...opovrhl světem, mnichy i sám sebou, za opovrženlivého se maje, poněvadž vše opovrhoval“) je obsažena v Ž na rkp. str. 32 (zde str. 94) na místě, které je i jinak závažné (srov. dále). Nehledě dále ani k tomu, že hrdina v žánrově odlišné Pouti nemůže mluvit v první osobě plurálu, jeví se nám napadaná pasáž v dopise vnitřně zcela logická. Mácha ví, že není se svým výjimečným osudem osamocen, a může se tedy jiným stejně stíženým jevit právě tak, jak on sám vidí ostatní. Odlišuje ho jenom to, že je mu dáno prohlédat a důsledněji se bránit sebeklamu.

V pasáži „Jestliže jste se ke mně klonil...“ je podle Králíka „melodramatické srdce“ Sabinovou náhražkou Máchových „snů mladistvých“ z obdobné pasáže v Pouti, kde jsou tyto mladistvé sny (není ovšem jasné, proč je Králík ztotožňuje s „dětskou obrazotvorností“, str. 157) „základním katalyzátorem vnitřního básníkovra dramatu“. Ve skutečnosti však motiv srdce v Pouti nejen neschází, ale rámcuje dokonce celou pasáž: „On s roztouženým srdcem vstoupil v svět... on po něm rozestřel náruč, a pouhou lásky prázdnotou sevřel zem na prsa horoucí“. V rámci tohoto motivu je pak básníkovra deziluze

rozvedena motivy květinovými a motivem larev. V dopise jde tedy jenom o jiné kompoziční uspořádání, vysvětlitelné tím, že se zde označení „jinoch“ nevztahuje pouze k jednomu hrdinovi jako v povídce, nýbrž jak k Benešovi, tak k Máchovi (srov. dále). Obě analogické pasáže, v dopise i v Pouti, se odlišují některými dalšími dílčími obrazy. Výroku v Pouti „on hledal ráj snů svých v světě tomto“ odpovídá v dopise „hledá ráj v prachu, i nalezne prach“. Přitom i tato odchylka svědčí spíše pro autentičnost dopisu, protože je koherentní s ostatní Máchovou tvorbou: tak už v básni Svätý Vojtěch (I 80, v. 72) jsou výrazy „prach“ a „země“ exponovány v synonymním smyslu, a nadto pak v 3. znělce (I 188) ve verši 8 „Sklesna v prach, – za sluncem rozstru ruce“ je vyjádřen zcela obdobný protiklad mezi touhou, kterou nelze naplnit, a mezi skutečností, ke které je člověk připoután. A jestliže u motivu larev Králík připojuje otázku, jak larvy vědí o hrobech, když nic nevidí, lze ji snadno zodpovědět z dopisu samého: na začátku příslušného úseku „Noční tmou neprohlédnou...“ Mácha v charakteristice přízračné scenerie pouze anticipoval to, co mu skutečně bylo dáno spatřit při náhlém zásvitu blesku.

Svědectvím apokryfnosti dopisu jsou Králíkovi dále nepřekonatelné prý potíže, které působí výklad, kdo je míněn oním „jinochem, který by celý obejmul svět“, neboť slova „Tak se mně dalo“ vylučují, aby jinochem byl Beneš; a ztotožníme-li naopak jinocha s Máchou, má to prý fatální důsledky: Mácha by se v tomto případě na sebe díval zvenku, jako by mu byl jeho osud naprosto cizí. Soudíme naopak, že lze místo vyložit bez obtíží, a to tak, že jinochem je ve smyslu textu jak Beneš, tak Mácha a že se v slovní realizaci podezřelé pasáže přesunuje povlovně a neznatelně těžiště pozornosti z objektu, jinocha-Beneše, na subjekt pisatelův. Smysl celého místa, k němuž jsou klíčem slova „jak se zdálo“, dá se tedy opsat asi takto: „Měl jsem zprvu dojem, že se mi blížíte, a to proto, že jsme oba jinoši, kteří prožívají krutou deziluzi při srážce snu a skutečnosti; já aspoň jsem tuto deziluzi prožil, já se trápím, hledaje to, o čem vím, že není, a protože nemám přítele, který by mě miloval, nemám ani vás, poněvadž jste jiný, než se mi zdálo.“

Dopis Benešovi je pro Králíka „zvláštní směs psychologického exhibicionismu“, a to pro svou klíčovou myšlenku, že „jakékoli přibližování k druhému člověku je naprosto beze smyslu“. Jenomže právě toto přesvědčení je několikrát pregnantně vyjádřeno v autentických Máchových textech, a to buď jeho vlastním výrokem, nebo citací z čtených děl. Srov. Zápisník (rkp. str. 20, zde str. 71: Denn daß niemand den andern versteht...; rkp. str. 31, zde str. 94: Vlastně jest

každý člověk i uprostřed největšího davu osamělý...; rkp. str. 39, zde str. 117: Co ti prospěje tím býti...; rkp. str. 46, zde str. 124: Každý člověk by miloval druhého, kdyby mu rozuměl...; rkp. str. 104, zde str. 220: Der Mensch ist sehr egoistisch...), ale také Křivoklad (promluva Václavova: „Mne milovati? – kdo mi rozumí? – ani já sám sobě! –“, srov. II 19, 6–7).

Dopisové čtyřverší považuje Králík za typický Sabinův koncentrát, který slučuje pointy dvou jeho starších, Máchovi rovněž podsunutých básní, totiž akrostichu Mrak až přijde... a Srdci mému (str. 165). V kontaminaci obou point zjišťuje násilnost a výslednou nelogičnost. Konečně pak se ztotožňuje s Eisnerovou charakteristikou, že totiž „Mácha se tímto dopisem vymezuje, definuje s jasnoživostí, která obsáhá už i veškerý jeho život a vývoj potomní až do samého hrobu“ (str. 168). – Celkový rozbor Králíkových indicií pro apokryfnost zmíněných básní ponecháváme v této souvislosti stranou, právě tak jako vztah dopisového čtyřverší k básni Umírající (I 182). Domníváme se jenom, že by bylo třeba přesvědčivěji vyložit, jak se mohla Sabinovi asociovat s tragickou smrtí Máchovou například jeho raná palinodie Mrak až přijde..., třebaže vznikla, jak sám Králík říká, dávno předtím, za básníkova života, a vysvětlit, proč Sabina pro tento akrostich zvolil tvar, který má smysl jedině jako Máchův zápis někomu do památníku. Za důležitější považujeme pokus o interpretaci samotného čtyřverší i jeho začlenění do významového kontextu dopisu, a to z hlediska koherence s ostatní Máchovou tvorbou.

Podle Králíka působí tvrdým dojmem verš „A to samé slunce až za hory zajde“. Měl-li přitom na mysli výraz ‚to samé‘, můžeme upozornit na jeho užití v Deníku z roku 1835 v zápise ke dni 30. září (zde str. 288), v zápisníkovém fragmentu „Přes jeho mužný, zamyšlený obličej...“ (zde str. 251), ale také v znělce „Ač má síla neoslábla v boji...“ (I 189), kde 9. verš zní: „Druhá žádost jest to samé přání.“ Slovo ‚slunce‘ je dále zcela zřejmě synonymem výrazu ‚záře dne růžového‘, což ostatně podtrhuje užitá slovesná dvojice vzejde – zajde; vůbec pak už nejde v pointě básně o „nehoráznou hyperbolu“, jako by „jediný den stačil vymazat paměť zemřelého básníka“ (str. 165). Významový kontext, do něhož je čtyřverší začleněno, říká totiž podle nás asi toto: ‚Mohl jsem se obávat, že po sobě zanechám neblahou památku, ale došel jsem k názoru, že je to obava zbytečná, protože po smrti člověka nezbude památka žádná, nanejvýš zapomenutý hrob, nad nímž bude vycházet a zapadat neúčastné slunce a měsíc.‘ Soudíme tedy, že pasáž dopisu „já nemám co ztratit... pověsti nenajde“ vyjadřuje především podobný pocit rezignace, na němž

je cele osnována znělka Ač má síla neoslábla v boji, jež mimo jiné končí velmi obdobnou pointou. Dále pak že samo čtyřverší dokládá přesvědčení, že smrtí zaniká člověk se vším, kterážto myšlenka má obdoby i jinde v Máchově díle. Nejpregnantnější z nich je deníkový záznam ze 17. září 1835 (zde str. 283): „a co jest po smrti člověka jméno jeho – pouhý zvuk, a ani ten ne –“; obměněná vyjádření jsou v Pouti (II 109, 30–110, 4), v Poznamenáních, rkp. str. 12 (zde str. 23: Jako stíny oblaků...) a v Zápisníku, rkp. str. 112 ve výpisku ze St. Garczyńského (zde str. 229, ř. 1–6) a rkp. str. 115 (zde str. 236: Unruhig, unglücklich, unzufrieden...). Jak je vidět, dopis Benešovi v tomto postoji vyjadřuje aktuální stav básníkovy mysli, právě tak jako jiné uvedené doklady z jeho díla; není v něm ani nejmenší stopy po tom, že by Mácha jasnozřivě, a tedy podezřele předjímal svůj život až za hrob. Tím také padá Králíkův předpoklad, že takto bystrozraký byl vlastně Sabina, ovšem až po Máchově smrti.

Králíkovi dále vadí motiv ‚vykřiknutí‘. Konstatuje, že se vyskytuje také v Mníchu, poté v Tylově kritice Máje a konečně v časopise Ost und West 1838, str. 397 v charakteristice Máchova díla a osobnosti. Pro další argumentaci je třeba uvést tato Králíkem citovaná paralelní místa:

- Slyš, jak strašné vykřiknutí, / jak jej hrůza z hrdla nutí; (Mnich, v. 41–42)
- každý jeho verš jesti povzdech z nejtajnějších hlubin rozbolené, rozjitřené duše (Tyl v posudku Máje)
- Sein Mai ... war so zu sagen ein aus dem Innersten einer¹ gepreßten Brust geholter Seufzer, durch welchen sich seine kranke Seele vor seinem Erlöschen noch Erleichterung verschaffen wollte (Ost und West).

Co se týče samého výrazu ‚vykřiknutí‘ – dodáváme, že se najde i v Ž, rkp. str. 55, zde str. 133: Syn jeden mrzák..., a to v podobě ‚křiknutí‘ –, je pravda, že v Mníchu (a také v dokladu ze Ž) má konkrétní význam. Jestliže je v dopise tohoto výrazu užito metaforicky, nemůže to samo o sobě být důkazem toho, že jej sem dosadil Sabina, „velký ctitel této nedokončené básně“, tj. Mnicha (str. 170).

Složitější je ovšem věc s anonymní německou charakteristikou, zejména pro její nepochybnou závislost na Tylově formulaci. M. Otruba v citované studii, odkud Králík získal informaci o tomto německém hodnocení Máchy, považuje za jeho autora Tyla. Králík naproti tomu soudí na autorství Sabinovo a má pro to v podstatě dva argumenty,

¹ U Králíka chybně ‚seiner‘, což není zanedbatelný významový posun

o nichž sám podotýká, že jsou vágní: 1. Protože je zmínka o Máchovi v roce 1838 spojena s posudkem Vocelových Přemyslovců a protože Sabina o osm let později v témže časopise otiskl podepsanou recenzi Vocelova Labyrintu slávy, je Sabina autorem i starší zmínky o Máchovi. 2. U Sabiny se prý dá konstatovat záliba ve výrazu ‚újí ňadra‘, který podle Králíka odpovídá výrazu ‚gepreßte Brust‘. – Jenže týž výraz má například Mácha (Máj, v. 744: že strach i ňadra má i mého koně oužil“, dále v obměně v Křivokladu, srov. II 19, 7–8) a kromě toho – jak ukazují slovníkové doklady – byl frekventován až do časů Zeyerových. Je-li tedy výraz ‚gepreßte Brust‘ skutečně ekvivalentem ‚zoužených ňader‘, mohla ho užít řada přispěvatelů Ost und West. Tím se ovšem už také rozplývají důkazy o Sabinově autorství německé pasáže o Máchovi. Do zcela jiného světla staví věc úplný kontext zmínky o Máchovi v úvodu recenze o Vocelových Přemyslovcích (M. Otruba jej celý otiskuje v poznámce na str. 276), z něhož Králík pohříchu ocitoval jenom tu část, která je s to podpírat jeho soudy, jež ve svých důsledcích mají podvrátit autentičnost dopisu. V Ost und West se totiž říká, že Mácha byl v plném slova smyslu podivín v životě i v básnění (ein Sonderling – tedy v hanlivém smyslu), že pro téžavou nestálost svého ducha horečně prožil svůj špatně pochopený život (er verhauchte sein mißbegriffenes Leben), že byl pomatený génius (ein verwirrtes Genie), který se sám přeceňoval. Jeho Máj je prý vcelku nepodařený, v jednotlivostech však pln květů jeho bohaté a žhavé fantazie. Pásus pak skutečně končí Máchovou, byť hypotetickou chválou, jenže ve zcela jiném smyslu, než resumuje Králík. Mácha by totiž byl zazářil jako hvězda první velikosti na obzoru českého básnictví, ovšem nikoli kdyby byl, jak říká Králík, toliko mohl pokračovat v tvorbě, nýbrž kdyby byl svým duchem jinam směřoval (bei einer andern Geistesrichtung). Jak je vidět, názory zde vyslovené jsou toho druhu, že téměř s jistotou vylučují Sabinovo autorství; mají naopak tak blízko k Tylovi, že se spíše potvrzuje Otrubův soud. Domnělé Sabinovo navázání na Tylovu kritiku není pak také třeba zachraňovat zcela originálním tvrzením, že prý se Sabina v postoji k Máchovu dílu od Tyla lišil jen nepatrně (str. 173).

Sabinu jako autora německé zmínky potřebuje Králík proto, aby mu mohl přiřknout i paralelní pasáž v dopise. Shledává totiž mezi oběma texty „zarážející shodu“: *seine kranke Seele – ta nemoc moje a aus dem Innersten einer gepreßten Brust – nejstrašnější bolesti sevřeného ducha*. Výraz ‚seine kranke Seele‘ ovšem výborně zapadá do celkového kontextu prapodivné Máchovy obhajoby v Ost und West, avšak naprosto není totožný s „paralelním“ „ta nemoc moje“. Především je absurdní chá-

pat výraz ‚nemoc‘ v patologickém významu dnes běžném (pro Králíka „je záhada, proč by býval Máchova někdy r. 1833 mluvil o své chorobě, vždyt vynikal atletickým zdravím a nebyl věru žádný vzdychálek“, str. 170). Z kontextu dopisu jednoznačně vyplývá, že ‚nemoc‘ tu má význam uvedený u Jungmanna na prvním místě jako ‚nedostatek moci, síly, Ohnmacht, Schwäche‘ a že je dále synonymem pro ona následující ‚vykřiknutí‘, ale také pro ony předchozí ‚řeči‘, nad nimiž se Beneš pohoršil, ba i pro onen ‚trauršpil‘. Těsným spojením ‚nemoci‘, tj. toho, za co Máchova ‚nemůže‘, s úvodními narážkami dopisu se také objasňuje jejich smysl. Patrně je jim třeba rozumět tak, že ‚řečmi‘ jsou míněny Máchovy projevy podobného rázu, jaký prozrazuje dále text dopisu, a slovem ‚trauršpil‘ nějaké vzrušené Máchovo doznání, k němuž se dal strhnout a jež Beneš považoval za pózu, a proto je takto posměšně charakterizoval. Jestliže Králík konstruuje mezi výrazy ‚kranke Seele‘ a ‚nemoc‘ genetickou souvislost a má-li mít slovo ‚nemoc‘ jím supponovaný význam, pak se domněle stejný autor obou textů dopustil v českém znění fatálního lapsu. S druhou paralelou je to zcela obdobné. České koncizní znění prostě vyjadřuje, že výkřiky vycházejí z bolestí sevřeného ducha; skutečnou paralelu k tomuto místu shledáváme ve Snu (II 118, 11), kde se čte: „i bolest' strašlivá svírala srdce mé“. Toto paralelní znění je lexikálně skoro totožné se zněním v dopise až na synonymní ‚srdce‘, které Králík prohlásil (str. 158) za „Sabinův všelék“. Naproti tomu si v německém textu vzdechy ulevuje nemocná duše z hlubin stisněných prsou. Jak je vidět, jde o znění nadbytečně pleonastické, v němž se kříží fyziologický a psychologický pojem. Soudíme tedy, že zjištěná odlišnost obou zdánlivě paralelních míst spíše vede k závěru, že pasáž v Ost und West a dopis naprosto nelze připisovat témuž původci.

V dopise shledává Králík překvapující množství (totiž šestnáct) slov, která se prý nenajdou v slovníku Máchovy prózy; současně dodává, že to není jednoznačným důkazem, že Máchova nemohl dopis napsat. I v tomto případě ovšem platí, že sporný dopis nemusí pocházet z cizí ruky, neexistuje-li v jiných Máchových textech doklad pro některý výraz, jehož je v něm užito, zvláště když je možno Králíkem uvedený seznam prý nedoložených výrazů podstatně redukovat. Pro sloveso ‚horšiti se‘ je doloženo příbuzné ‚pohoršili jsme se‘ v deníkovém záznamu ze 4. října 1835 (zde str. 290, 2), pro ‚trápiti‘ jsou doklady v Ž, rkp. str. 55 (zde str. 133, 14) a v dopise XXI (2 x, zde str. 338, 9, 11), pro ‚vysvětliti‘ v deníkovém záznamu z 23. září (zde str. 286, 5) a v Doslovu ke Křivokladu (II, 56, 4), pro ‚zasvítiti‘ především v Anmerkungen ve vidové podobě ‚zasvit-

noutí' na rkp. str. 2 (zde str. 10, 11), dále příbuzná slovesa ,osvítiti' a ,rozsvítiti' v deníkovém záznamu z 5. října (celkem 4×, zde str. 290 n.) a v Anmerkungen (zde str. 10) a sloveso ,vysvitnouti' v Poznámáních, rkp. str. 12-13 (zde str. 23); pro příslovce ,vkolo' v Baládě (R 37, v. 23), dále v Máji (v. 634) a v podobě ,vkoľ' v Mníchu (v. 147). Co se týče slov, která podle Králíka jsou sice u Máchy doložena, avšak v dopise se jich užívá v odlišném spojení a významu, dodáváme, že předložka ,skrz' přesně v témže smyslu jako v dopise funguje v deníkovém záznamu z 5. listopadu (zde str. 294) a dále v dopise XX (zde str. 334, 31) a XXI (zde str. 337, 21); podobně je ve shodném významu doloženo slovo ,trápení' několikrát v Máchových básních, např. v Mníchu, v. 215. Zvláštní pozornost zasluhuje slovo ,zimniční', které podle Králíka usvědčuje Sabinu. Především se najde v Tylově Rozervanci (Spisy J. K. Tyla, sv. 3, Knihovna klasiků, 1958, str. 282), u samého Máchy pak v Deníku na cestě do Itálie v záznamu ze 4. září ve výrazu ,v zimničném snu' (zde str. 276, 6) a v dopise IX ve výrazu ,ve zimničných snách' (zde str. 315, 3), který však Sabina v Úvodu upravil na znění ,v horečných snách' (str. 56).

Nápadným rysem v dopise je podle Králíka užívání termínu ,svět' pro duševní ustrojení jednotlivých lidských typů, a to proto, že se pro něj najdou paralely v apokryfních textech a u Sabiny (str. 176). Už ve sborníku Československé přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě, 1958, str. 324 n., bylo vyloženo, jak právě tento pojem úzce souvisí s Máchovým základním záměrem analyticky rozkládat starý světový názor a bojovat proti iluzívnosti, což se projevuje v celém jeho díle. Jak si povšiml rovněž Králík, týž smysl má i úryvek z Bratří v Zápisníku („Teď však jsem sám si stvořil jiný svět...“), který je ovšem pro nás na rozdíl od něho nepochybně autentický (srov. zde str. 427); smysl tohoto úryvku však nesprávně interpretuje a tím navozuje pochybnost o analogickém pojetí ,světa' v dopise. Boleslav totiž vůbec nevyjadřuje skepsi vůči možnostem vnitřního zraku, jenom si uvědomuje, že mu jej může odejmout toliko smrt, která ho uvede v nicotu. Zcela shodně je pojetí autonomního vnitřního světa, kontrastovaného se světem hmotným, vyjádřeno v záznamu na rkp. str. 32 (zde str. 94, 22) „V té pustotě zavřený...“ Významné je, že tento záznam začíná parafrází motivů Irvingovy povídky, které Mácha postupně samostatně rozvedl. Nejenže tedy nepodlehł excerptovanému autorovi, nýbrž naopak vyhrotil jeho téma ve smyslu vlastní naléhavé koncepce, a to tak, že do bezprostřední blízkosti položil obraz totožný s pasáží Křivokladu, o které je zmínka na str. 506. Užití výrazu ,svět' v dopise neprokazuje tedy, že dopis je apokryfní.

Ústřední pasáž dopisu s vylíčením halucinovaného světa je Králíkovi podezřelá proto, že mu nápadně připomíná některé výjevy v Cikánech, zvláště vylíčení bouře, které sem přešlo z Přísahy (srov. II 240, 10–14) a v jednom drobném motivu se stýká s dialogem o bouři v 5. kapitole Křivokladu (II 41, 19–24). Králík vykládá shodu tak, že se autor Přísahy, podle něho zřejmě Sabina, inspiroval vylíčením bouře v Křivokladu, ale zpatetizoval je k nepoznání. Smysl této konstrukce je opět v tom, že se pro daný přírodní obraz postuluje v Máchově díle jenom jediná možnost pohledu a slovesného vyjádření. Sám kontext Křivokladu ovšem říká něco zcela jiného. Líčení bouře je zde totiž obsaženo v promluvě jednoho ze čtyř rozmlouvajících pánů, který skutečně „nezná nic ‚vese'ejšího‘ než divadlo, jaké poskytuje bouře“. V rozmluvě se však projevují i jiné pohledy; ostatní tři mluvčí spíše zdůrazňují tísnivý pocit a obavy z hrozící bouře a druhý z nich výslovně namítá proti citovanému názoru: „Nevím, můžc-li bouře jakákoliv bouří veselou slouti...“ (srov. ř. 25–30). Z toho plyne, že líčení bouře ve svých kontextech odchýlná od místa v Křivokladu, na kterém Králík staví svůj argument, nemohou být pro samu tuto odlišnost podezřelá.

Závěrečný důkaz o apokryfnosti dopisu shledává Králík v užití „příznačné formule“ „a přece“ (str. 180). Vychází přitom z Jakobsonovy studie K popisu Máchova verše (Torzo a tajemství Máchova díla, 1938, str. 207 n.), kde Jakobson velkým počtem citací z Máchova díla dokládá jev pro jeho styl příznačný, že totiž „spojka připouští po sobě emfatickou pauzu a nabývá přitom samostatného přízvuku“ (str. 219). Považujeme za důležité doplnit Jakobsonovy doklady dalšími vlastními zjištěními: „Brachu, ve Světlé – učitelský spomocník a – stěžovat si na lásku!!! – – –“ (dopis XIII, Veselskému); „Cágl mi o Tobě vypravoval a – těší mě velice – že prý jsi mě chválil“ (dopis XII, Šmákovi); „Snad mi nechcete pochlebovat, že – kdy nepíši nic, jak se mi vede, – nepíši nic pro Vás?“ (dopis XIV, Hindlovi); „Nemá groše, a – jestli kdo u něho zamluví práci a zaplatí mu a pak vymalovanou karikaturu dá vypraviti – vezme přece svůj obraz zpět...“ (dopis IX, Hindlovi). Rozmnožený soubor těchto dokladů totiž podtrhuje koherenci Máchova díla, co se týče rytmické a intonační výstavby. Králík Jakobsonovo zjištění především zkresluje. Jakobson totiž neklade důraz na formální prostředky, nepřikládá rozhodující závažnost interpunkci; interpunkce podle něho jenom zvlášť poučuje o charakteristickém rysu řeči Máchovy. Dále pak Králík vylučuje z úvahy řadu Jakobsonových dokladů. Tím se má oslabit průkaznost Jakobsonova postřehu, podle něhož se i v domnělých apokryfech zjišťuje v tomto

smyslu vlastnost pro Máchu příznačná. Zmíněná formule „a přece“, která si Jakobson rovněž povšiml, vyskytuje se kromě dopisu VIII také v úryvku z Bratří v Ž, rkp. str. 54, zde str. 130, 11: „Ha! – co diš? – a přece, ...“ a konečně v Cikánech (II 206, 31–35: „Zde zůstati mám? – Všecko mne tu k sobě vábí, zde se mi zdá, jako by mě každý kmen, každý kámen znal a vypravoval mi o dávných časech i o dnech dětinství mého! – A – přece –“ Protože všechny tyto tři texty jsou Králíkovi podezřelé a protože v Sabinově próze našel dva doklady na užítí této formule, uzavírá, že se tento obrat mohl do všech tří textů dostat „nejspíše jeho přičiněním“. K tomu dodáváme: Nesporně autentický Máchův projev „Každý člověk by miloval druhého...“ (v Ž rkp. str. 46, zde str. 124, 10) končí stejně brachylogicky a spojkou přesně téhož významu jako napadané místo dopisu (Králík ovšem ve svém citátu na str. 160 vypustil charakteristické závěrečné tři pomlčky). Slovníkový materiál v případě „a přece“ je velmi kusý, zejména také pokud jde o doklady ze Sabininy, nicméně z něho vysvítá, že v přesně stejném významu se „a přec“ vyskytuje u autorů i později (Hálek 1859 a další). Toto zjištění nasvědčuje aspoň tomu, že tato formule nebyla jenom Sabinovo specifikum a že tedy dva doklady z jeho díla nejsou s to prokázat předpoklad, že výrazu „a přece“ v daném smyslu nemohl užít sám Mácha.

308 Dopis IV (R20)

Dopis je připsán jako douška na konci rukopisu Večera na Bezdězu (R20), který byl v majetku Ed. Hindla a nyní je uložen v literárním archívu PNP.

8 *černý papír* – hrubý; *Vás pohřeším často v těchto osmi dnech* – Jde o cestu do boleslavského kraje (srov. dopis V), která se uskutečnila nejspíš o svatodušních svátcích (18.–25. května); srov. též poznámku k Večeru na Bezdězu (II 332); 10 *Leni* – Magdaléna Forchheimová (1803–1870), od roku 1839 Tylova žena, byla přítelkyní Máchovy Lori.

308 Dopis V (R39)

Autograf je ve sbírkách inž. Julia Weisse. Objevil a popsal jej Fr. Krčma v LF 68, 1941, 56. Má nezvyklý formát: dvoulist 7 × 6,7 cm. Dopis je psán kurentem, oslovení a podpis latinkou. Téměř celé století byl znám jen ze Sabinova velmi obratného překladu v Úvodu: „...Pocestuju přece, a sice dříve nežli jsem myslil, takže mi času nezbude k rozloučení. Nebylo by toho také potřebí, neboť jsem Vám

jíž v neděli dal sbohem, navždy, a činím to tímto listem také písemně. Buďte zdráva. Přesvědčen jsem, že mne snadno pohřešíte i že budete vědět, jak se vyrazet. Cestuju ven, da'eko, daleko na venek k svým známým, blíže k onomu místu, kde přítel můj (Beneš) – ve věčném snu odpočívá i žel můj se mnou cítiti nemůže. Chci navštívit hrob jeho, jest mi svatý, světější nežli oltář mé idey; pročť chci očištěn, bez nenávisti k němu přikročiti. Buďte tedy zdráva i odpusťte mi v srdci svém, jestli jsem Vám kdy ublížil, jakož i já odpouštím Vám, co jste mi učinila. Snad se na hrobě jeho naučím Vás nemilovati, zapomenouti na Vás i povrhnouti světem, jenž mi vše odňal i každou radost mou zničil, dříve nežli jsem jí byl užil. Snad na hrobě jeho se naučím pokojně umřítí a s ním ve chladném lůnu země sníti o ztracených rájích, o nichž jsme snívali spolu, doufajíce, že na zemi takových nalezneme. Buďte zdráva. Já Vás vroucně miloval, a běda mně, že Vás ještě miluju.“ Slova „světější nežli oltář mé idey“, vypuštěná asi z ohledů cenzurních, doplňujeme z Dodatků. Podle Pavla Eisnera (Okusy Ignaze Máchy, 1956, str. 19) je dopis – na rozdíl od posledního německého dopisu Lori – psán „bezvadnou vyspělou němčinou“, je to „záměrný výtvor literární“.

21 *Ich reise hinaus... zu meinen Bekannten* – jde o Máchovu osmidenní cestu do boleslavského kraje k Eduardu Hindlovi a jeho otci; viz komentář k dopisu IV; 23 *mein Freund* – Jan Beneš, tehdy už pohřbený v Radimi.

309 Dopis VI (R40)

Značně poškozený autograf (1 list form. 20,6 × 12,9 cm) je v muzeu přeloučském. Psáno kurentem, adresa latinkou na druhé straně. Dnes nečitelná místa bylo možno dešifrovat podle staré fotografie dopisu, kterou zaslal student J. V. Diviš J. Arbesovi. Dopis je psán na cestě do Itálie; v Deníku si Mácha téhož dne, 6. srpna, zaznamenal: „Budějovice. Shledání s Máchou.“ a 7. srpna: „Mácha s námi.“

20 *Mácha* – Jan. M. (1810–1886), studoval theologii v Českých Budějovicích; podle Krčmy seznámil oba jmenovce patrně Josef Kudrna, jenž studoval s Janem Máchou (srov. ČČM 105, 1931, 270 a Krčmův článek Bavorovský rodák Jan Mácha a jeho styky s K. H. Máchou, Jihočeské listy, 10. června 1936).

*

Časově za dopis VI patří tento dopis Jana Kerbera Karlu Hynku Máchovi:

„Milý příteli!

Známo Vám bylo mé nejvroucnější přání po dosahnutí cíle svého na akademii navštívit vlast svou milou, ale osud můj, jemuž se bohužel podrobiti musím, tomu jináče chtěl, neb podstoupiv dne 20. listopadu druhou zkoušku přísnou (první jsem dne 23. předešlého měsíce přestál), byl jsem dne 28. listopadu zu Graf Wallmoden-Gimborn Kürassierregimente No. 6 nach Groß-Topolczan in Ungarn (nemejlím-li se) Neutraer Komitats odevzdán a musím brzy k svému regimentu odjeti. S jak těžkým srdcem Videň opouštím, nemohu Vám vypsati, ne snad že bych ji byl sobě zamiloval, ale že mé vroucí přání a srdečná žádost milé své přátele po dlouhém rozdělení zase spatřiti zničená jest. Ale což platno, ve okolnostech svých osudu vzdorovati nemohu, jen to mě ve smutku mém veselejšího činí, že jdu tam, kde se Kollárem sebrané národní slovanské písně po hájích, po ourodných vinohradech rozlehají, i kojím se sladkou nadějí, že tam zástojů dosti naleznu, kteří mně zatímni ztrátu vlasti milé vynahraditi v stavu budou, ano doufám pevně, že i Vy, přátelé drahý, na mě nezapomenete a mě často dle možnosti Vaši listami poctíte a způsobem tím do Vašeho prostředku včarujete. Zvláště si vyprosím na počátek od všech Vás, jenž se v Praze zdržujete, jedno psaní na způsob všeličeho chuti, kde mně jeden každý své okolnosti a dle libosti, co by mě ve vzdálenosti od Vás baviti mohlo, zaznamenati ráci, začož já Vám vděčným, seznámiv se ve krajině, kde se můj regiment zdržuje, se prokázati neopominu. Regiment, jemuž odevzdán jsem, jest moravský, jež i krajinu, kde se zdržuje, jeden každý schvaluje a štěstí mi přeje, že jsem k tomu regimentu se dostal.

Pozdravujte, drahý příteli, Vaše rodiče, Zapa, Svobodu, Kudrnu, Sýkoru, Ma[s]chka, Adama, Fritsche, Bonneta, Vlasáka, Hindla, Rišlánka, Štulce, Havlíka, Strobacha, Krafta, Quadráta, Lhotu, Simece, Babku, Svobodu Vám naproti bydlicího, Ryvu a mnoho jiných známých.

Pan Müller, Ulm a Tomek pozdravují Vás i pana Strobacha.

Vím, že sem tam chyby v jakémkoliv ohledu peru mému uklouzly, ale naději se přátelského odpuštění se slibem tím, se všemožně vy(st)-nasnažiti jich se budoucně vystříhati.

Mějte se všickni dobře a pomněte často na Vás i vlast vroucně milujícího

Jana Kerbera.

Ve Vídni dne 28. listopadu [1834]

Nápis:

Johann Kerber, approbierter Wundarzt und Geburtshelfer, Feldarzt des k. k. Graf Wallmoden-Gimborn Kürassierregimentes No. 6 zu Groß-Topolczan in Ungarn, Neutraer Komitats.

Kterou cestu psaní Vaše vzítí musí, snadně se dozvíte.

Mějte se dobře a nezapomínejte na mě, můj odchod z Vídně jest: Omnia mea mecum porto, tj. nemám nic.“

Originál dopisu je uložen ve sbírkách Lešhradea v literárním archívu PNP. Je psán kurentem na dvoulistu form. 20,1 × 12,7 cm a byl původně v majetku dcery Michala Máchy. Dopis je psán po Máchově návštěvě u Kerbera ve Vídni (srov. Deník na cestě do Itálie, 10. září 1834). Jeho přesné datování umožnil Kerberův lékařský diplom z roku 1834, uložený dnes v muzeu rožmitálském.

Jan Kerber (1810–1884) studoval s Máchou na gymnasiu; o něm viz Životopis, str. 217; *přátelé drahý* - v rkp. přátele drahý; *Žap, Svoboda ... Tomek* - spolužáci z gymnasia nebo z filosofie; blíže o nich viz Životopis (passim); *Svobodu Vám naproti bydlícího* - Krčma soudil, že to je pozdější majitel pivovaru U Virlů na Karlově náměstí, jemuž psal Eduard Hindl roku 1840 dopis uveřejněný v Sabinově Úvodu (srov. memoárové zápisky Boženy Hindlové a J. L. Turnovského v Janského Vzpomínkách, str. 217 a 144).

*

310 Dopis VII (R41)

Autograf (dvoulist form. 16,6 × 10,3 cm) byl nalezen v pozůstatosti Jana Vlčka; nyní je uložen v literárním archívu PNP. Je psán kurentem, oslovení a podpis latinkou.

2 *Jan Mácha* - srov. komentář k dopisu VI; 9 *saltus plus quam lyricus* - skok více než lyrický; Mácha tímto výrokem - buďto adaptovaným dobovým termínem, nebo vlastním vytvořeným rčením - charakterizuje postup svých myšlenek; 14 *gravamina hominulorum* - pedantské stížnosti; 23 *O svátcích vyjdeme si, já, p. Strobach a Kudrna a mnoho jiných studentů, do Čech* - asi ona cesta do kraje boleslavského, o níž našel Krčma zmínku v dopise Antonína Marka Josefu Jungmannovi z 21. dubna 1835: „O svátcích [tj. o velikonocích, Boží hod byl 19. dubna] pobyli u mne z Prahy mladí Čechové: J. Kudrna, p. Mach [Mácha], Hyntl [Hindl], Strobach“ (ČČM 63, 1889, 265); 311, 3 *nyní jsem měl na kuvert psát, kam náležel* - obálka se nezachovala; 6 *Hic haeret aqua!* - smysl: Tady je to choulostivé místo!; 21 *Blatenský*

– Karel B. (1809–1873), posluchač theologie v Českých Budějovicích; v rodinném jeho městě – tj. v Blatné.

312 Dopis VIII (R42)

Autograf je v literárním archivu PNP (dvoulíst form. 21 × 17,5 cm, s vodní značkou A. Z.); dopis je psán kurentem, adresa latinkou na čtvrté straně. Kolem adresy byl dopis na všech čtyřech stranách přeložen, takže tvořil zálepku vzadu zapečetěnou. V místech přehybů a částečně na okrajích se dopis značně poškodil a papír se místy vydrolil. Protože při konzervaci autografu došlo k jeho dalšímu poškození, je pro čtení dopisu důležitá fotokopie pořizená před konzervační prací.

3 *Michal Mácha* (1812–1871), tehdy mlynářský chasník, vydal se podle Máchova Deníku na cestu 3. října 1835, srov. zde str. 289. V jeho vandrovní knížce, uložené dnes v Národním muzeu, je zápis z 18. dubna 1836, potvrzující, že pracoval šest měsíců u mlynáře Fr. Kabeláče v Podole. Podle těchto dat kladl Krčma dopis na rozhraní října a listopadu 1835 (LF 60, 1933, 173); 13, 14 *Malá Skála, Friedstein, Hrubá Skála, Trosky* – všechny jsou uvedeny v Máchově soupise „hradů spatřených“ v Zápisníku; 24, 25 *Valé, Polda* – psi nebo jiná zvířata (srov. komentář k dopisu I); *zabili arcibiskupového husárka* – Jde o trpaslíka ve službách pražského arcibiskupa Skarbka, kterého doprovázel v uniformě husara; zabil ho prý arcibiskupův komorník (viz Jar. Rudloff, Máchův dopis a – „akademický švec“ ve sborníku Čtvrťky, 1934).

313 Dopis IX (R43)

Autograf ve sbírkách K. Janského v literárním archivu PNP. Dvoulíst form. 18,7 × 10,6 cm je psán kurentem až na oslovení, podpis a slova nebo věty: svému panu otci čísti – jeho mínění velmi vzácné! Nezapomeňte – dá Bůh brzo – anekdotu o nočním – Vyšehradu – cenzury! Sapienti sat. Dopis je napsán na prvních třech stranách a na horní polovině strany čtvrté; na dolní polovině čtvrté strany je obráceným směrem napsáno krasopisně latinkou adresní určení *Panu Eduardovi*. Jak nasvědčuje toto umístění adresy, zbytky pečetního vosku na první a čtvrté straně spolu s poškozenými růžky a dodnes slabě zřetelným přeložením papíru ve čtvrtinách, byl dopis původně složen na čtyřikrát tak, že jeho text zůstal skryt. Adresní označení, srovnáno s adresami jiných dopisů, je z ruky Máchovy. Soudě podle neúplně

adresy a podle toho, že dopis nemá obvyklé známky poštovní dopravy, byl patrně doručen poslem. Na prázdné části čtvrté strany písař *O17* připsal III. Na první straně je vpravo nad textem tužkou litera A (latinkou), která se opakuje uprostřed před odstavcem označeným 3; nad textem tohoto odstavce je téměř přes celou šíři čára tužkou, na třetí straně za odstavcem 4 (za slovy Jak se Vám líbí?) je v poslední třetině šíře strany též čára tužkou, blíže konci svisle přeškrtnutá. Těmito čarami je vymezen úsek textu, který je v opise *O17* shrnut do dvou hesel (srov. popis *O17* na str. 556 a zde dále). Datování dopisu se opírá o údaj Fr. Bilého v ČČM 63, 1889, 465. V *O17* zbyla v záhlaví dopisu (po vytržení papíru v horní střední části listu) část přípisu „[183]6 byl psaný“.

V knize Demystifikovat Máchu (str. 189 n.) Králík podrobil dopis rozboru a došel k závěru, že „s výhradou konečného rozhodnutí paleografického by dopis III (zde IX) pokládal za apokryf pořízený Sabinou“. Svůj rozbor založil na detailním srovnání *R43*, *O17* a Sabinových citátů v Úvodu, a protože podle něho *R43* nemohl být předlohou *O17*, vyvodil, že pro oba tyto dokumenty „musíme předpokládat společnou předlohu“ (str. 193; nelze nepoznamenat hned v této souvislosti, že v téže kapitole knihy na str. 147 sám zlehčuje metodiku řešení filiačních vztahů předpokladem ztracené předlohy). *O17* prý jakoby přímo fotokopie této předlohy poskytuje přesný snímek Máchových dopisů Hindlovi před vznikem *R43*, který byl potom Sabinovi podkladem pro verzi dopisu v Úvodu. O společné předloze Králík soudí, 1. že byla psána frakturou, v níž byla zdůrazněná slova vesměs podtržena, 2. že v ní určité nebyly odstavce číslovány, 3. že neobsahovala text obou malířských anekdot a 4. že v prvním odstavci dopisu nebyla v Čelakovského výroku o carovi spojka *že*. Podezřelost *R43* zesilují podle něho ještě některé bizarnosti v grafice a dodatečné písařské opravy. Je však třeba upozornit, že Králík naprosto pomlčel o vnějších známkách listu, nasvědčujících tomu, že dopis byl skutečně vybaven pro odeslání (srov. výše).

1. Svůj soud, že společná předloha byla psána frakturou (kurentem), zakládá Králík na faktu, že slovo „obširně“ je v *R43* napsáno kurentem a vyznačeno podtržením, zatímco ostatní v předloze předpokládaná podtržení písař *R43* podle něho reprodukoval latinkou. Z jiných dopisů lze však doložit, že v kurentovém kontextu Mácha obvykle vyznačoval latinkou – nikoli zcela důsledně, pokud jde např. o osobní jména (srov. dopisy XV, XVII a XIX – *R47*, *R48* a *R50*) –, v textu psaném latinkou vyznačoval podtržením (srov. dopis XII – *R45*), ale nadto v kontextu psaném kurentem výjimečně vyznačil

zvláštní zdůraznění osoby, o kterou šlo, tak, že napsal jméno latinkou a kromě toho je podtrhl vlnovkou (srov. dopis XIX – R50, kde je v autografu: *Aloyzovi Trojanovi*). Z uvedené rozmanitosti plyne, že ojedinělý případ vyznačení slova napsaného kurentem podtržením nemůže sloužit za podklad pro jakoukoli hypotézu. Snadno si lze představit, že slovo „obširně“ napsal Máchá kurentem a vyznačil zdůraznění na tomto prvním místě v dopise dodatečným podtržením, obdobně jako vyznačoval podtržením v dopise psaném latinkou. Pokud jde o ojedinělý způsob, jakým je v R43 a též v O17 podtržen podpis vlnovkou, je možno poukázat na to, že Máchovy podpisy mají vůbec rozmanitou podobu. V dopisech psaných latinkou jsou též v latince, nikdy v kurentu, v dopisech psaných kurentem bývají v kurentu, avšak také v latince, jsou tedy proti textu jistým způsobem odlišeny. (Tato odlišení zaznamenává text naší edice, v složitějších případech popis v komentářiích. Janského edice v Díle není v tom ohledu spolehlivá.) Sama vlnovka rovněž není ojedinělá v Máchových autografech; kromě uvedeného místa v dopise č. XIX bývá běžně v adresách dopisů.

2. Co se týče číslování odstavců, je třeba především poznamenat, že se podtržené číslice, kterými pisatel uvádí výčet faktů, vyskytují v dopise J. Máchovi (č. VII – R41), který Králík bez nejmenších pochyb přijímá jako autentický, a ve dvou pasážích dopisu XI (č. IV v O17), o němž Králík rovněž nepochybuje, nemluvic ani o výčtu předmětů v dopise rodičům (č. XX – R51). Mezi R43 a O17 je v této věci podle našeho zjištění frapantní shoda. V R43 jsou podtrženy všechny číslice označující odstavce kromě číslice 4. V O17 je situace stejná s výjimkou číslice 5, která zůstala nepodtržena. Nadto však v řádce, v němž jsou heslově resumovány odstavce 3 a 4, opisovač napsal nejprve podtrženou číslici 3, ale omyl k ní připojil heslo (*Anekdota o malíři.*), které zastupuje odstavec 4. Když si omyl uvědomil, číslici 3 nahradil číslici 4, avšak nepodtrhl ji. Pak napsal znovu trojku podtrženou a k ní správně připojil incipit zprávy o Klimeschovi. Je těžko představitelné, že by dva různí opisovači rozdílných kvalit (písařská zběhlost autora R43 je nesrovnatelně vyšší než u původce O17) byli nezávisle na sobě dosadili do svých textů s tak detailní shodou to, co předpokládaná předloha podle Králíka neměla.

3. O obou malířských anekdotách se Králík nevyjádřil zcela jasně. Z celé jeho argumentace však vyplývá, že předpokládaná předloha O17 neobsahovala podle něho jejich úplné znění, nýbrž jenom heslovité zástupky. Písař O17 podle něho prý totiž reprodukoval předlohu tak věrně, že sám o své újmě nedosadil ani závorky u hesla nakonec

označeného číslem 4. Znamenalo by to tedy, že autentický dopis Hindlovi, o který se zčásti předloha opírala, byl by býval už někým zmanipulován. Nevysvětlitelné však v tom případě zůstává, proč by byl tak věrný opisovač především přehodil pořadí hesel, zejména však, proč by byl za každým heslem dosadil řadu pomlček; takovým způsobem se totiž jinde v *O17* naznačuje, že byl nějaký úsek textu vypuštěn. Je tedy otázka, jaký smysl by zde tyto pomlčky měly, kdyby předloha pro *O17* nebyla obsahovala plně znění anekdot. Závažné je tu totiž také vyznačení tužkou v *R43*. Králíkovo vysvětlení, že je to pokyn pro opisovače, aby do textu dopisu určeného pro Úvod pojal tyto anekdoty, neuspokojuje: jednak proto, že v Úvodu jsou velmi stručně citovány nebo parafrázovány též pasáže z odstavců 5 a 6, které v *R43* označeny nejsou, jednak proto, že by se byla ukázala nepotřebnou podstatná část pracně a zbytečně vyrobeného falza. Vždyť právě přednostní citací obou anekdot Sabina spíše podtrhuje nezpovědní ráz Máchovy korespondence (srov. zde str. 503). Mnohem jednodušší je proto předpoklad, že tužkové značky (spolu s případným ústním doplňkem) byly naopak pokynem k tomu, jak má partii v *R43* takto označenou upravit písař *O17*. Je totiž docela možné, že ten, kdo dal pořizovat *O17*, nepovažoval tyto anekdoty v Máchově korespondenci za nějak významné.

4. Přesvědčivost Králíkovy argumentace spojkou *že* závisí na úvaze, co je pochopitelnější a pro písaře snazší, zda totiž na rozdíl od předlohy spojku dosadit, nebo ji naopak vypustit. Jsme přesvědčeni, že nesrovnatelně přirozenější je tu druhá eventualita. (Existenci spojky *že* v *R43* lze vysvětlit mimoděčným přechodem z původně započaté reprodukce přímé řeči do konstrukce řeči nepřímé, čemuž odpovídá též fakt, že na konci výpovědi nejsou již druhé uvozovky.) Z toho pro nás plyne závěr, že *R43* byl předlohou pro písaře *O17* a že neexistovala pro obě verze společná předloha. Předpokladem, že *O17* vychází z *R43*, se ostatně mnohem snáze vysvětlí i dříve probrané jevy, pro které hledá Králík příliš složitý výklad.

Králíkovy poznámky o „nehorázné grafice“, podpírající jeho nedůvěru k *R43*, trpí tím, že posuzují jevy vyskytující se v tomto autografu izolovaně, aniž přihlížejí k situaci v jiných dopisech uznávaných za autentické a vůbec v jiných Máchových autografech. Je ovšem pravda, že v *R43* je větší počet pravopisných nekorektností a písařských nedopatření, která navozují dojem, že autor dopisu byl zejména zpočátku rozptýlený. Avšak vyvozovat jakýkoli závěr například z nevyrovnaného postavení uvozovek ve vztahu k jiným rozdělovacím znaménkům (tečce a čárce) vůbec nelze, protože podobné jevy se

vyskytují, popřípadě jsou běžné v jiných dobových i v daleko mladších autografech. Ke konkrétním místům, jež Králík uvádí (*malovati: „Nilpferd,“; my, „bizzar a Karikatur.“ jmenujeme; dali mu ... rejsovati ... „Štěpánský chrám ve Vídni.“ a on tam naň...*), lze říci, že analogie uvedené grafiky, popřípadě jisté nelogičnosti v interpunkční grafice z hlediska plynulého projevu, jak ji podává autograf, jsou u Máchy na jiných místech nejednou doloženy, například: *nož ta, co o něm psána jest v časopisu nazvaném: „Morgenblatt.“ – a at...* (dopis XVIII – R49, podle Králíka důvěryhodný originál), *V: Ober Vintl dostali podmásli. (R55 – Deník na cestě do Itálie, 19. 8.), Řemenář, co zpíval: Gott erh: – co se už víc u nás nezpívá. (tamtéž, 1. 9.), „Der erste Schiffer und der Tod Abels“ (Z, rkp. str. 19, zde str. 69, 8); malé písmeno po tečce je mnohokrát doloženo v R55, také spojka a, například: *na prsou anjel jak drží znak. rakouský. (9. 9.), přikusovali jitrnici. a zapítjeli pivem. (11. 8), Save. a blýskali se oči. (29. 8.), „Adelheid von Frankreich.“ und „Fest der Handwerker.“ (10. 9.). –* Všimaje si „některých bizarností“ a „spousty zvláštností“, jež jsou společné R43 a O17, Králík uvádí grafiku ve výrazech: *Purkhrabiho*, jež je ovšem doložena v R56 (verze A Deníku z roku 1835, 22. 9.) a v podobě ‚purghrabě‘ v Jungmannově Slovníku; ‚Cikáni;‘ – což je v témže R56 mnohokrát doloženo s jinými znaménky; *schwalně, zatím, Čelákoušský* – slova, v nichž je kolísání v kvantitě časté, podoba *Čelákoušský* je u Máchy též v R56 (21. 10.), u slova *schwalně* podoba s a rovněž doložena u Jungmanna. Tvrzení, že psaní s u ve slově *censura* v předposlední větě R43 je porušením systému, neboť toto slovo stejně jako slova *profesůra* a *karikatůra* se tu vesměs píše s ů, je nesprávné, protože ze dvou výskytů slova *karikatura* je v jednom případě vyznačení délky sporné a mimoto je v autografu ještě adjektivum *karikaturní*. Věci interpunkční a počáteční malé písmeno ve slově *člověk* po tečce a pomlčce jsou snadno vysvětlitelné analogickými případy z jiných autografů.*

Malířskou anekdotu nereprodukuje v celku O17, ale podává ji v celé šíři Úvod, který zachovává postavení uvozovek v R43 vzhledem k větné interpunkci, avšak upravuje nebo vypouští ta rozdělovací znaménka, která jsou na svých místech neoprávněná. Místo s výrazem ‚bizzar a Karikatur‘ Úvod dokonce částečně interpretuje a podává změněnou slovní vazbou: ‚co se ‚bizarné a karikatura‘ jmenuje‘. Je otázka, jaký zájem by byl vedl autora Úvodu, který už dříve podle Králíka vyrobil podklad pro apokryfní R43, aby jeho textem představil Máchu jako nedokonalého stylistu, když potom pro Úvod pokládal za nezbytné taková křiklavá místa vylepšit. Sabina ovšem poctíval v tomto případě nutnost napomoci srozumitelnosti textu, a to tak, že výraz přeložil, ale adjektivum *bizarné* a substantivum *karikatura*

dal vyznačit kurzívou, zatímco spojka *a* zůstala v antikvě; uvozovky přitom ponechal v původním postavení. (Naše interpretační řešení vymezuje v edici spojce *a* slučovací funkci mezi dvěma výrazy různé gramatické kategorie, z nichž každý má samostatnou funkci charakterizační; proto každý z nich je v uvozovkách.)

Jestliže Králík soudí, že v *R43* jsou nejpodzřelejší dodatečné opravy, pro nás jsou naopak svědectvím o autentičnosti autografu. Není totiž dobře pochopitelné, že by byl daleko vyspělejší písař *R43* tak hojně chyboval při reprodukci předlohy předpokládané Králíkem, zatímco méně kvalitní písař *O17* v partiích, které lze kontrolovat, reprodukoval předlohu bez chyb. Je tu tedy opět přirozenější předpoklad, že písař *O17* reprodukoval v opise to, co je jako korektura provedeno v *R43*. Pokud jde například o psaní počátečního písmene zájmena *Vy*, *Vás* atp., je situace taková, že oprava *v-* na *V-* je provedena v odstavci 1, 2 a 4, zatímco v odstavcích následujících se již psaní s *v-* neobjevuje. Znamená to tedy patrně, že autor, nikoli opisovač *R*, byl ke konci soustředěnější. Tomu rovněž nepochybně nasvědčuje okamžitá korektura ve slově *vzá(z)cné* v odstavci 5, kde bylo původní z setřeno ještě zamokra způsobem pro Máchu typickým, a ihned následující obdobná korektura ve slově *Nezapomeňte*, kde Mácha začal psát malým písmenem. Kromě toho je v několika autografech Máchových dopisů doloženo, že počáteční písmeno v oslovení zájmenem *ty* psal nejednotně a že teprve dodatečně je sjednocoval (v dopise Janu Máchovi, č. VII – *R41*, aspoň sedmkrát, bratru Michalovi, č. VIII – *R42*, čtyřikrát, v dopise Lori, č. XIX – *R50*, třikrát). Jestliže tedy Mácha i v dopise bratrovi dbal o to, aby zachovával zdvořilostní konvenci v grafice, ztrácí jakoukoli váhu Králíkova ironická otázka, zda „měl Mácha strach, aby Hindla malým písmenem neurazil“.

Oba odstavce dopisu o pražských malířích rovněž posilují v Králíkovi pochyby, protože prý by dopis, kdyby byl pravý, představoval Máchu v nezvyklém světle, neboť jinak ho prý neznáme jako vypravěče anekdot a jako zasvěcence do života pražské výtvarnické bohémy. Králíkovo tvrzení o nedostatku Máchova smyslu pro anekdotu neodpovídá skutečnosti. V Máchově Zápísníku a v Deníku z roku 1835 jsou několikrát zaznamenány slovní hříčky a narážky – tak v *Ž* na rkp. str. 2 (zde str. 35, ř. 14–15): *die bezauberte Rose – die bezaubernde Rose*, v Deníku na rkp. str. 2 (zde str. 284, ř. 14): *Schmerz – Scherz*; někdy tyto narážky v sobě dokonce obsahují potencionální anekdotu, jako například deníkový záznam z 25. září o Čelakovského básni (zde str. 286). Nadto však se u Máchy čtou záznamy vysloveně anekdotické, viz v Deníku, verze *B*, v záznamu

z 19. září (zde str. 297), dále v Ž, rkp. str. 25 (zde str. 80, ř. 7 n.): Der Scherz... a tamtéž na rkp. str. 27 (zde str. 82, ř. 14 n.): Nepokojní tkadlci...; zejména však upozorujeme na deníkový záznam z 22. září s pikantním vypravováním o herečce Su... v sousedství jiných situací těžících z dvojsmyslnosti výrazu. Usuzovat z obsahu odstavce 3 a 4, že autor těchto sdělení se nějak zvlášť vyznal v zákulisí pražského výtvarného života, je nadsazené. Odstavec o Klimschovi obsahuje především jen zcela věcnou informaci o některých jeho obrazech. Králík ví o Klimschovi z Hýskova komentáře k edici Sabinových Vzpomínek z roku 1937. Hýsek zde zjišťuje, že Klimsch dodal litografii do publikace Jana Leopolda Hornera, obsahující německou oslavnou báseň u příležitosti korunovace císaře Ferdinanda v Praze roku 1836. Králík vyslovuje předpoklad, že Sabina byl v úzkém vztahu k vydání této publikace a že patrně za odměnu se aktivně podílel na textaci básně. Avšak i kdyby se povedl důkaz o tom, sotva by z toho co vyplynulo pro Sabinův vztah ke Klimschovi, kterého se Králík dohaduje, aby mohl Sabinovi přiřknout autorství čtvrtého odstavce dopisu. Naproti tomu se domníváme, že údaje o Klimschových obrazech harmonují s tím, co víme o Máchově zájmu o malířství. Stačí srovnat Máchovy poznámky o výtvarných dílech (v Deníku z roku 1835 popis olšanského náhrobku, zde str. 283, 12–14, v Deníku na cestě do Itálie popis innsbruckého Maxmiliánova náhrobku s jemným rozlišením a hodnocením jednotlivých sochařů a poznámky o obrazech ze štyrskohradecké a vídeňské galerie), dále Máchovu prokázanou vizuální paměť, dosvědčenou popisem náhrobního obrazu z Olšan v Deníku z roku 1835 i drobnou skicou fixující motiv malířského díla, které ho zaujalo (srov. kresbičku Schefferova lunetového obrazu patrně sv. Cecílie v Deníku na cestě do Itálie, zde str. 277, 30 a 479), a kresbu domněle představující Lori, o níž viz zde na str. 483, nemluvic ani o Máchových kresbách krajinářských.

Vyprávění o Friesovi Králíkovi především silně připomíná podobnou prý scénu s Fridolínem (tj. s hrabětem Schirndingem) ze Sabinových Vzpomínek. Důsledek toho, že Sabina vyprávění o Friesovi cituje v Úvodu, je podle Králíka ten, že „obraz Máchovy osobnosti se stáčí směrem k bizarnosti a podivínství“. Frieše je prý jakýmsi prodloužením trojlístku Pokorný – Frank – Beneš kolem Sabinova Máchy, je prý „ještě problematičtějším protějškem Máchovým než Frank“ (srov. zde str. 501 n.).

Tyto Králíkovy domněnky postrádají jakékoli opory a jeho závěry při kritice neobstojí. Z Máchových věcných údajů o Friesovi nelze vyčíst nic o jeho vztahu k tomuto malíři a už vůbec nic o tom, že by se

s ním byl Máchova osobně stýkal. Ve svém dopise jej prezentuje zcela nezúčastněně. Slovesné tlumočení Friesových kreseb je zcela téhož rodu jako ostatní Máchovy zmínky o výtvarných dílech konstatované zde v souvislosti s Klímschem. Na rozdíl od Králíka tvrdíme, že závěrečná scéna s Friesem je tematicky naprosto odlišná od Sabinova vyprávění o Fridolínovi, v němž Sabina sám jako velmi zúčastněný subjekt vstupuje do děje. Zcela odlišné jsou též stylistické prostředky v dopise a Sabinově epizodě. Co se týče výtvarného světa, je ve Vzpomínkách jen jediná letmá zmínka o litografu Hennigovi, a to nikoli s důrazem na jeho výtvarnou práci; pokud pak jde o Sabinův zájem o výtvarná díla, není po něm ve Vzpomínkách ani stopy. Jestliže se tedy obě malířské „anekdoty“ zcela vymykají z nějakého zjiřitelného kontextu, je to právě kontext Sabinovy vzpomínkové knihy. Pro soubor Králíkových argumentací až dosud probraných je ostatně mimo jiné charakteristické, že ačkoli se na str. 175 označuje slovo „zimniční“ jako typické pro Sabinu a usvědčující ho z padělků dopisu Benešovi (neboť podle Králíka „Máchova má dvakrát ‚zimný‘“), právě toto adjektivum, které je v Máchově textu *R₄₃*, Sabina při včlenění do Úvodu nahradil výrazem „horečný“, kteroužto změnu Králík na tomto místě kupodivu pouze registruje (viz zde též str. 512). K jeho pochybnostem (str. 206) o výrazových prostředcích užitých v tomto dopise poznamenáváme, že délkový údaj ‚střevíc‘, o kterém tvrdí, že není u Máchy doložen, čte se v *Ž* na rkp. str. 23, zde str. 77.

Své poznámky, jež mají podpírat soud o apokryfnosti dopisu, uzavírá Králík rozbořem zmínek o Cikánech a žádostí o posudek prvňích tří zpěvů Máje.

O Cikánech je přesvědčen, že o nich neexistuje svědectví z doby Máchova života. Pokud víme, Králík zatím vůbec nepřihlédl ke komentáři v 2. svazku (str. 353 n.), kde jsme na základě analýzy Schulzova opisu přinejmenším posílili přesvědčení, že Schulzovou předlohou byl Máchův autograf románu. V tomto svazku pak dokládáme analýzou několika míst v Poznámkách a v Zápisníku, že Máchova pracoval a jakým způsobem (srov. komentář na str. 376, 377, 397, 415, 430, 434, 458). Také hodnověrnost údajů o Cikánech v Deníku, kterou bude podle Králíka ještě třeba prokázat, byla ověřena. Je jisté, že první zmínka o nich v zápisu ze dne 22. října není interpolována. Buď je tedy celý příslušný fragment Deníku pravý, o čemž nepochybujeme, nebo by musel být celý, a to i s rozsáhlými šifrovanými pasážemi, dalším apokryfem, jehož posláním by bylo zastírat Sabinovo autorství románu. Máchovu zmínku o jednání s Zimmermannem, týkající se vydání Cikánů, odbývá Králík jako pohádku. Jeho úsudek

v té věci se však zakládá na fatálním neporozumění textu dopisu, z něhož vůbec nevyplývá, že cenzor nevěděl, proč nebyl román povolen. Z kontextu je jasné, že slovy „neví žádný proč“ nebyl míněn Zimmermann, nýbrž literární veřejnost, a že Máchu zašel k Zimmermannovi právě proto, že on jako cenzor mohl jediný znát důvody. Ptá-li se Králík, čím byli Cikáni v roce 1836 pro veřejnou mravnost nebezpečnější než Máj, lze patrně odpovědět poukazem na postavu hraběte Valdemara, kterého už Šalda poněkud eufemisticky charakterizoval jako erotického monomana. Jeho studie *O krásné próze Máchově* (Torzo a tajemství Máchova díla, 1938) využívá Králík k další argumentaci proti autentičnosti Cikánů, což je však počínání velmi riskantní, protože především ze studie se dá právě naopak leccos vyčíst pro podporu Máchova autorství, například charakteristika závěrečné scény 12. kapitoly (srov. II 255). A jestliže Králík podsouvá Šaldovi názor, že „román vyjadřuje velmi schematickou a konvenční představu o spravedlnosti a odporuje skutečnému přesvědčení Máchovu“, hrubě zkresluje skutečný smysl Šaldova výroku na příslušném místě (str. 199): Šalda tu totiž vůbec nemluví o Cikánech jako celku, nýbrž toliko o scéně ze závěru 13. kapitoly (srov. II 261), líčící Angelinin osud po Giacomově popravě, a ukazuje přitom na souvislost Cikánů s triviálními romány. Jedině na tuto scénu, která naprosto neurčuje ideové vyznění románu, a nikoli na „rozuzlení Cikánů“ (nad nímž se podle Králíka Šalda zamyslel), vztahují se Šaldova slova, která si Králík ocitoval ze závěru jeho studie.

Králík se sice nikde přímo nevyjadřuje o svém předpokladu, že by měl Máchu potíže s cenzurou při vydávání svých prací, připomíná však anonymní anekdotu, zveřejněnou v roce 1869, o pokusech Máchových přátel obelstít Zimmermannovu pozornost při cenzuře Máje, a právě této anekdoty, která se podle něho nijak nedá smířit se zprávou o návštěvě u Zimmermanna v analyzovaném dopise, využívá dokonce jako dalšího argumentu pro jeho apokryfnost. Nevidíme především důvod, proč spíše než údaji v dopise věřit tak pozdní a skutečně anekdotické tradici, která nicméně ovšem dává tušit, že Máchu s cenzurou počítat musel. Tím se potom přirozeně vysvětlí existence Výkladu Máje, právě tak jako žádost o posudek adresovaná Hindlovi, zvláště pak zašifrovaný pokyn „sapiienti sat“, jak totiž, tj. k jakému cíli, má být posudek zaměřen. Nadto však se domníváme, že v Cikánech, ale i v Máji lze stopy ohledu na cenzuru prokázat. Šaldův postřeh o abstraktní spravedlnosti je možno rozšířit i na Giacomu, jehož také za provinění stihne trest. Jeho poslední chvíle jsou ovšem výrazně poznamenány kajčností. Kompozičně je tento konečný stav jeho myslí

rozveden řadou motivů: v noci před popravou ho kněz připravuje na smrt, doprovází ho až k šibenici a Giacomo se s ním opětovně modlí. Je otázka, proč je celá scéna vylíčena tak podrobně. Možná, že motivem kajicnosti chtěl Mácha výrazněji charakterizovat Itala, jehož chování se v románu vyznačuje velkými kontrasty pomstychtivosti a odevzdanosti při usmiřování viny. Uvedené motivy měly snad také vyvážit drastičnost detailního popisu poprav. I když do románové kompozice dobře zapadá vylíčení posledních Giacomových chvil, nelze se ubránit dojmu, že se tu vyhovělo dobou požadované konvenci. Z hlediska celkového vyznění románu však tu nemá popravní scéna větší význam než ten, který jí přísluší ve spojení s postavou, jež není hrdinou románu. Naproti tomu popravní scéna v *Máji* se týká přímo hlavního hrdiny, s nímž se Mácha ztotožňuje a který ovšem právě proto naprosto neprochází vývojem obdobným vývoji Giacomovu. Vylíčení Vilémovy popravky je nesrovnatelně méně drastické, a to v souladu s žánrem básně, jejíž těžiště je v lyrice a jež také nesrovnatelně méně souvisí s tradicí triviální literatury. Hrdina tu v noční meditaci před popravou dospěje až k nihilistickému poznání. Na popravní místo se ubírá bez jakékoli duchovní útěchy. Před smrtí tváří v tvář přírodě obzírá krajinu a místa, na nichž se cítil šťasten, posílá po oblácích pozdrav zemi a poslední jeho myšlenka patří Jarmile. Při takovémto sledu jeho myšlení jsou svým smyslem z kontextu zcela vysunuty verše 553 a 559, předcházející pasáži s krajinným líčením. Zmíněné verše nejsou také v celém čtvrtém zpěvu ničím připraveny ani na ně už dále nic v tom duchu nenavazuje, ba dokonce jsou v přímém rozporu s posledním smyslem Vilémových nočních úvah. Jak se zdá, právě těmito verši, především druhým z nich, splatil Mácha daň cenzuře.

V inkriminovaném dopise vadí Králíkovi zejména výrok „člověk je slabé zvíře“. Kdyby byl tento výrok autentický, stál by prý před námi „chudáček autor“, který u Hindla a jeho otce „žebra o posouzení a opravení svého *Máje*“. Tato nová Králíková indicie Sabinova autorství je opět založena na nesprávné interpretaci zmíněného výroku. Z kontextu vyplývá zcela přirozeně, že Máchova slova se vztahují k předcházejícímu přiznání, že „by přeci rád poprvé nějak hlučněji vystoupil“; uvědomuje si tedy sám, že projevil přirozenou touhu úspěšně debutovat, a sebekriticky charakterizuje tento svůj postoj jako jistou slabost. Takový smysl výroku podpírá ostatně i užitá interpunkce, která odsazuje výrok od slov týkajících se případných nedostatků díla. Z výroku tedy vůbec nevyplývá, že by byl Mácha nějak přiznával vlastní tvůrčí nejistotu. (Eisner – Na skále, str. 130 –

se této interpretaci blížil, ale cestu k jednoznačnému výkladu si zatarasil tím, že chápal termín „člověk“ metafyzicky, tj. ve smyslu člověk vůbec.) Aby nějak motivoval domnělý Sabinův apokryf v tomto smyslu, Králík supponuje, že Sabina „lehce mohl připadnout na myšlenku udělat z obou Hindlů patrony při zrodu Máje“, a to z vděčnosti, protože prý byl Hindlovi zavázán za příspěvní ve snaze vydat Máchovu pozůstalost. Tato hypotéza je krajně nepravděpodobná. Králík sám přiznává, že Hindl účinně chránil Máchův odkaz (srov. PK, 182, hlavně však DM, 203); je tedy otázka, zdali by byl strpěl nepravdu, třebaš pro sebe lichotivou. Co se pak týče Hindlova otce, zmínka o něm je zřejmě toliko zdvořilostní. Tendenci oslavovat lidi z básníka okolí se Králík snaží doložit známým Pichlovým vyprávěním o tom, jak mu Mácha předčítal z rukopisu své básně a jak rozdáváním jejich opisů projevoval marnivost a samolibost. Králík totiž věc obrací v neprospěch Pichlův a připisuje zmíněné vlastnosti jemu. Hýsek však dosvědčuje v komentáři k své edici, že Pichlovy Vzpomínky jsou pramen velmi spolehlivý. Dodáváme, že Pichl měl sice k Máchovi kritický vztah, ale z jeho informací pamětníka, který býval v Máchově společnosti, naprosto nevyplývá, že by byl chtěl využít těchto okolností k tomu, aby upoutával pozornost sám na sebe. Dokonce ačkoli v závěru pasáže na str. 91–93 Vzpomínek, z níž se běžně přijímá informace o okolnostech prvního otisku Máchovy básně Svatý Ivan, Pichl slibuje, že ještě dále bude mít příležitost leccos o Máchovi připomenout, v celém ostatku Vzpomínek se již o Máchovi nezmiňuje.

Podle Králíka je dále rozpor mezi podezřelou žádostí o posudek nehotového Máje a mezi nepochybně pravou žádostí z 9. října o „nesmírnou recenzi“. K tomu je třeba především připomenout, že už v dopise I žádal Mácha Hindla o posudek zaslané rukopisné Balády. Z toho, že 9. října opětovně a vyčítavě urguje recenzi Máje, pak vyplývá, že Hindl Máchovu přání až do té doby nevyhověl. V tónu této urgencye je – mimochodem řečeno – těžko nalézt jakoukoli rozmarnost, kterou tam vidí Králík, nepochybně proto, aby měl oporu pro svůj názor, že takový tón („křepký“, jak označil dopis Janu Máchovi) je kritériem autentičnosti, zatímco dopisy „zповědní“ jsou pro něho přinejmenším podezřelé. Králíkovo tvrzení o rozporu mezi dopisem III a VII píseckého opisu *O 17* (zde dopisy IX a XVIII) nepřesvědčuje: navzájem se totiž přece nevyklučuje žádost o posudek nehotového díla k podpoře jednání s cenzurou a žádost o recenzi vydaného díla, které Mácha Hindlovi poslal patrně před 25. dubnem. kdy dopisem V (zde XIV) vyřizoval mimo jiné objednávku písemně nedoloženou. Právě tak nepřesvědčuje Králíkovo další tvrzení o rozporu mezi dopisem III a IV (zde XI):

kdo by prý chtěl hájit pravost dopisu III, musel by předpokládat, že se mezi ním a dopisem IV ztratil nejméně jeden list Máchův. Analýza dopisu IV však vede k závěru, že je skutečně nutno předpokládat ztrátu nejméně jednoho dopisu Hindlova i Máchovy odpovědi. V dopise IV se totiž Mácha mezi podrobnými informacemi o technických záležitostech vydání Máje zmiňuje o první půjčce, kterou mu Hindl poskytl na vydání díla, a žádá ho o půjčku další. Schází tedy Máchův list, kterým o první půjčku žádal. Jakékoli dohady, co by byl dále tento list obsahoval a jaká mohla být Hindlova odpověď, jsou zcela bez podkladu, a tedy bezpředmětné. Z listu IV nadto vyplývá, že Hindl byl už v březnu 1836 v korespondenci liknavý; dosvědčuje to také Máchův dopis bratrovi (č. X) ze začátku března, v němž ho žádá, aby Hindlovi vyřídil dotaz, „proč mu tak dlouho na jeho psaní neodpovídá“. Důvod Hindlova mlčení osvětluje dopis V (zde XIV), v němž Mácha reaguje na Hindlův dojem, jako by nešlo o nic jiného než o půjčku. Dá se tedy soudit, že mezi přáteli vzniklo pro tuto věc rozladění, které vedlo u Hindla k ochabnutí v korespondenci, u Máchy pak ke snaze vysvětlit nedorozumění a znovu připomenout žádost o posudek na Máj („Můj Máj nic?“). Kromě toho Hindlova reakce na výhradně věcná sdělení vede nenásilně k předpokladu, že Hindl byl spíš zvyklý na sdělení osobní, „zповědň“. Ostatně Mácha v takových sděleních i později pokračoval. Sám Králík připouští, že v dopise VI (zde XVI), podle něho silně interpolovaném, přece jenom Hindlovi „o svém výstupu s Lori určitě [podtrženo vydavateli] psal, protože na to odkazuje v říjnovém [tj. XVIII.] dopise“. I v tomto bodě lze tedy říci, že není nutné považovat dopis IX za Sabinův krycí apokryf a že nejsou potíže, tím méně „nepřekonatelné potíže“, jde-li o to, začlenit dopis do kontextu měsíců před vydáním Máje.

13 *neprožřetelné poznamenání* – Větou v dopise parafrázovanou komentoval Čelakovský otisk carovy řeči v České včele; 16 *Někdo ho udal* – Podle relace nejvyššího purkrabího Chotka Metternichovi byl udavačem Hanka (srov. Bílý, Korespondence a zápisky Fr. L. Čelakovského, IV, 1, str. 253); 19 *nyní... poslal cár odpověď* – K intervenci toho druhu nedošlo, v Praze se jenom rozšířila o tom pověst (srov. Bílý, l. c.); 22 *Vávra* – Jan Nep. V. (pseud. Lomnický, 1792–1866), spisovatel, zastával místo suplenta českého jazyka na pražské universitě v letech 1836–1839; 23 *Štěpánek* – Jan Nep. Š.; vedl od konce roku 1835 redakci České včely společně s Tomičkem; 24 *legát* – odkaz; jurista Mácha tu vystihl skutečnost, že Včela nebyla pokračovatelkou, nástupkyní Světozoru a že „obrázky“ jí byly tedy jen předány, aniž na ně měla nárok; 25 *bratr dělá nablízko Vás* – srov. dopis VIII; 28

Klímsch – (u Máchy: Klimmš) Ferdinand Karel K. (1812–1890), český malíř, odešel do Frankfurtu nad Mohanem (u Máchy: do Wisbaden), kde založil litografický ústav; 314, 1 *Oberon a Erlikönig* – obrazy inspirované Wielandovým eposem a Goethovou baladou; 3 *skok z Vyšehradu* – reprodukce obrazu Horymírův skok je ve Zlaté Praze 32, 1915, str. 558; 9 *Malířská anekdota* – Podle Sabiny (Úvod, str. 55) „anekdotu tuto o malíři F... vypravoval malíř V... v jedné kafírně u přítomnosti mnohých jiných osob“; *Friese* – Leopold August F. (1793–1846) byl původu německého, ale sžil se s českým prostředím. (Srov. J. Arbes, Český bohém z dob Máchových v knize Český vyhnanec a Fr. Krčma, Mácha a Arbes o malíři Friesovi, ČMF 22, 1935, 31.) – 17 *obrazy z historie české* – byly vydány Ant. Machkem (Dějiny Čechů v obrazích..., Geschichte der Böhmen oder Czechen in Bildern, 1820–1824); více než deset obrazů je od Frieseho; 18 *Vypuštění Avárů* – obraz je dílo Führichovo (litogr. J. Warter); Máchova poznámka se týká Friesova obrazu Poražení Sasů; 21 *Štěpánský chrám ve Vídni* – obraz není reprodukován ve Světozoru, ale v Haasově periodiku Panorama des Universums 1836, str. 93; 315, 12 *svému panu otci* – o Tomáši Hindlovi srov. Vzpomínky R. J. Kronbauera (O zapadlém literátu a jeho pamětech), 1907, Paměti K. Matuše, 1921, str. 181–183, a sborník Od Ještěda k Troskám 12, 1933–34 (tři články A. Šimona); 17 *neshodl jsem se v divadle* – patrně po roztržce s Tylem a po hádce s hercem Grabingrem (srov. Životopis, str. 238); 28 *Sapienti sat* – moudrému napověz.

316 Dopis X (R44)

Autograf v literárním archívu PNP, 1 list form. 22,4 × 18,4 cm. Dopis je psán kurentem, adresa latinkou na druhé straně. Dopis byl přeložen podobně jako dopis VIII a je také podobně, ale v daleko menší míře poškozen.

10 *po Labe... dolů k Drážďanům* – K této cestě nedošlo. V pátek 25. března na Zvěstování Panny Marie byl Mácha s přáteli na Okoři a v Tuchoměřicích, na Květnou neděli 27. března byl se Strobachem v Praze (srov. dopis XI), 30. března psal z Prahy Hindlovi a začátkem dubna se jistě staral o vydání Máje. V Michlově Ouplném literárním létopise je v životopise Ant. Strobacha zmínka, že „roku 1836 podnikl cestu v polabské krajiny, počav z Oustí po březích Labe cestovati“, avšak Strobach šel tamtudy s Riegrem bez Máchy až o školních prázdninách, protože Rieger cestu vykonal jako absolvovaný filosof 1. roku (tj. 1836). Dosvědčuje to dokument uložený v Riegerově

pozůstalosti v archívu Národního muzea, psaný kolem roku 1850 a nazvaný *Život Františka Riegra, Dra v[ěškerých] práv*, v němž se praví: „Již na gymnasium a později po čas filosofických studií míval obyčej svátků a prázdnin k cestám používati... Na cestách těchto bývali častěji společníky jeho zvláště milými neb. † Karel Hynek Mácha ... a Dr. A. Strobach. S tímto posledním konal co absolvovaný posluchač 1. roku filosofie cestu několikotýhodní do Saska a do východních Čech.“ Ant. Šimák z Pomyšle (1808–1876) tvrdil, že byl s Máchou o vánocích (patrně roku 1835) na toulkách až v Saské Kamenici (srov. Fr. Krčma, *Drobné příspěvky máchovské*, LF 60, 1933, 179).

317 Dopis XI (O17)

Autograf je nezvěstný, v O17 je dopis označen číslem IV.

8 *Petera* – Josef P. (1810–1889), Máchův přítel; hospodařil na rodném statku v Třebihošti pod Zvičinou. Mácha u něho nocoval v srpnu na své „pouti krkonošské“. (Srov. též článek Fr. Skalického, *O zapadlém vlastenci, Pod Zvičinou* 1, 1920, 20.) – 9 *ledecký učitelský pomocník* – Petr Veselský (srov. dopis XIII a komentář); 16 *Mítka* – František M. (Mitschka) z Obříství, Máchův spolužák; 18 *Hošek* – podle V. Macha navštěvoval Máchu; zemřel jako chemik barev v Petrohradě; *Společnost k podporování průmyslu* – srov. článek A. Ederera, K. H. Mácha a Průmyslová jednota, *Obzor nárohdospodářský* 48, 1948, 142; 30 *skoro 2 1/2 archu v šestnácterce* – Máj má 72 stran; Mácha počítal arch po 32 stranách, při výpočtu tiskařských výloh však vycházel z počtu 16 stran v archu; 318, 13 *Výhoň Dub* – Tylův román, oznámený 30. července 1835 v Květech s výzvou k předplacení; jeho první část, *Svátky na Vyšehradě*, vyšla až roku 1838; *Márinka od Langra* – drama Marinka Záleská od Josefa Jaroslava Langra zůstalo nedokončeno.

319 Dopis XII (R45)

Autograf, dvoulist form. 23,5 × 19 cm, je v roudnickém muzeu. Dopis je psán krasopisně latinkou (slova *dlouhou* a *dlouhé* jsou podtržena) na první a druhé straně, na čtvrté straně je adresa s razítkem PRAG a stopy po pečtním vosku. Faksimile dopisu v Májí 1, 1903, str. 8–9.

3 *Antonín Šimák* – Máchův spolužák z Pomyšle (Spomyšl). O něm a o Máchových stycích s ním viz *Životopis, passim*. Srov. též Fr. Krčma, *Drobné příspěvky máchovské*, LF 60, 1933, 179, a Jan Rys, *Cesty K. H. Máchy po našem Podřipsku, Podřipský kraj* 3, 1936,

č. 1; 8 *Kajetán Vrána* – rektor a prefekt piaristického gymnasia; jemu věnovaná *báseň k jmenovinám* – srov. komentář k německé básni *Stimmen zur Namensfeier* (I 470 n.); 12 *Cágl* – Karel C., právník, 1830–31 v 1. roce; 320, 11 *Co jsi na mně chtěl* – Mácha poslal Šimákovi patrně některou ze svých básní; jak sdělil Šimákův syn, měl Šimák v rukopise některé Máchovy básně, dnes bohužel již nezvěstné. Srov. úvodní poznámky v 1. svazku, str. 330.

320 Dopis XIII (R46)

Autograf, list form. 23,7 × 19 cm, v depozitu Umělecké besedy v literárním archivu PNP. Dopis je psán latinkou, na druhé straně je adresa se stopami pečetního vosku a na přeložených částech jednak poznámka *obdrž. 17/4 836* (která se opakuje ve formě *obdrženo dne 17/4 36* pod datem dopisu), jednak připsáno cizí, neznámou rukou: *Arabesken für Musikfreunde v. Gustav Nikolai. Leipzig. Otto Wigands Verlagsexpedition. 1805.* – Faksimile části dopisu od slov „Já jsem vydal...“ otištěno v monografiích od J. Voborníka a F. V. Krejčího o Máchovi a ve faksimilovaném vydání rukopisu Máje (1916).

14 *Petr Miloslav Veselský* (1810–1889), rodák z Nového Knína, Máchův přítel; učitel, spisovatel a dějepisec Kutné Hory. Jeho podobizna je ve *Světozoru* 22, 1888, 636; 24 *Vale, láska ošemetná* – srov. komentář k *Marince* (II 336 n.); 25 *satis* – dost; 26 *parva* – první třída gramatikální, prima; František *Řezáč* z Kouřimě, 27 František *Richter* z Přerova a Josef *Petera* z Třebihostě – spolužáci Máchovi; 321, 5 *Vogl* – Jan V., knihkupecký příručí, člen Tylovy kajetánské družiny; 9 *Asi sto exemplářů... na velmi skvostrném papíru* – za 30 kr. ve stříbře; srov. komentář k Máji (I 346); 15 *Svoboda* – Josef S., Máchův spolužák.

321 Dopis XIV (O17)

Autograf je nezvěstný, v *O17* je dopis označen číslem V.

V knize *Demystifikovat Máchu* (str. 206 n.) se Králík pokouší dokázat, že pasáž „Tuten čas jsem četl od Bulwera [recte: Bulwerova] Falklanda; ten chlapík jistě nás oba znal; skoro bych se byl ve čtení [recte: mezi čtením] do Vás zamiloval – [v *O17* bez pomlky] nebo do sebe. Beneš beztoho zemřel!“ [v *O17* na konci citátu tečka]¹ je

¹ Králík cituje pasáž podle Úvodu, kde Sabína nahradil výraz „mezi čtením“ výrazem „ve čtení“, kterým jednak setřel hláskovou podobu u Máchy častou, jednak upravil text na tomto místě vazbou neběžnou a nedoloženou. V hranatých závorkách uvnitř citátu a na jeho konci rektifikujeme znění podle *O17*.

dodatečná interpolace. Argumenty, které pro tento svůj soud snáší, jsou vesměs psychologizujícího rázu. Oponovat stejnorodou hypotézou by bylo stejně nepřesvědčující. Věcnou námitku lze však vznést proti Králíkově domněnce, že v době, kdy už Mácha expedoval Máj, „sám by urážel své dílo, kdyby mu byla jen v patě ležela myšlenka na jakýsi obskurní cizí spis“, rozumí se na Bulwerova Falklanda. Co se týče hodnoty Bulwerova románu, soud o něm není zcela nespravedlivý. Avšak tato hodnota je sama o sobě z hlediska Máchova zájmu o dílo i autora irelevantní. Zápisník obsahuje mnoho dokladů Máchova zájmu o díla téže úrovně. Kromě toho zájem o Bulwera není doložen pouze v této časové souvislosti: Deník i Zápisník svědčí o četbě plynulé (srov. zde str. 220, 240, 284, 285, 287). Závažný je přitom zejména fakt, že Mácha se Bulwerem zabýval v době, kdy na Máji pracoval (srov. v *Ž rkp.* str. 104 a souvislost záznamu s tzv. Náčrtem Máje). Jestliže ho tedy četba Bulwera nerušila v daleko vážnější niterné situaci při tvorbě Máje, není jasné, proč by se měla vylučovat s pozorností upřenou k témuž dílu už po jeho vydání.

322, 1 *ten chlapík jistě nás oba znal* – srov. Jirátovu analýzu ve studii Skupinový portrét z času romantiky (v knize *Uprostřed století*, 1948); **9** *aby je ve Květech a ve Včele ohlásili* – ve *Včele* ohlášení z neznámých důvodů nevyšlo; v *Květech* bylo k němu připojeno: „Jest to spisů Máchových dílu prvního svazek první. Následovati bude co nejdříve svazek druhý, obsahující povídku z dějin vlastenských, o kterémžto se budoucně obšírnější zpráva podá.“ Tato zpráva však nevyšla.

322 Dopis XV (R47)

Autograf je v muzeu v Českých Budějovicích. Je psán kurentem na dvojlistu form. 22,5 × 17,8 cm. Na čtvrté straně je připsáno stařeckou rukou: „NB. Psaní Hynka Mácha, posluchače práv [v] IV. roce na universitě v Praze, roku 1836 k jeho kolegovi a příteli pánu Mácha, bohoslovci, též IV. roku l. P. 1836 v Budějovicích – teď, l. P. 1884, děkanovi v Bavorově.“ – Dopis byl až dosud otiskován podle opisu pořízeného prof. dr. Jos. Vraštillem.

28 *kdy budeš mítí primici* – Jan Mácha byl vysvěcen r. 1836, srov. Krčmův článek citovaný u dopisu VI; **323, 32** *Jestli jsi něco v hudbu opět uvedl* – V poděbradském muzeu je zachována skladba J[ana] K[řtitele] Máchy Nárek, jež byla nalezena v pozůstalosti K. H. Máchy; faksimile je v II. dílu Bedřicha Smetany od Zdeňka Nejedlého, text je otištěn v *Dile* I, 381; **324, 2** *Blatenský* – viz komentář k do-

pisu VII; 3 *Kamarýl* – František Dobromil K. (1812–1876), bratr Josefa Vlastimila Kamarýta, studoval s Janem Máchou v budějovickém semináři.

324 Dopis XVI (O17)

Autograf je nezvěstný. V O17 byl dopis nepochybně označen číslem VI; nyní je toto místo s oslovením a částečně s textem utrženo. V hranatých závorkách doplňujeme porušená místa jednak podle dohadu, jednak podle Dodatků; Sabina měl patrně k dispozici opis ještě před porušením. V O17 je škrtem a nadepsáním provedena oprava, která je v opise vůbec jediná toho druhu: jméno *Jules Janin* je tu nahrazeno jménem *Eugen Sue*. Všecky vnější znaky bezpečně nasvědčují tomu, že opravu provedl písař O17, a to hned při psaní původního jména. Z celkové povahy opisu, jak byla poznána jeho analýzou, vyplývá, že písař zde reprodukoval stav předlohy. Vyznačenou korekturu nepřijímáme z důvodů, které uvádíme níže. V textu dopisu jsou dodatečně tužkou škrtnuta dvě místa: *eine Notzucht ist unterlaufen* (325, 1) a *bude-li to hoch, co se zrodí, z toho bude Mefistofeles* (325, 5). Jde tu patrně o škrtnutí Sabinův, protože obě místa jsou vypuštěna též v dochovaném textu Úvodu (tj. v Dodatcích) a jsou také přeškrtnuta touž tužkou, kterou patrně Sabina za odstavcem čarou vyznačil konec úryvku, jenž měl být do Úvodu pojat (srov. též komentář k dopisu XVIII).

V knize Demystifikovat Máchu (str. 209 n.) se Králík snaží rozlišit u tohoto dopisu autentický text a apokryfní vsuvky. Máchovi přisuzuje vyúčtování zápůjček na Máj, dále vstupní narážku na list Hindlův a zmínku o Kudrnovi, která prý patrně bezprostředně navazovala na úvodní pasáž. Kromě toho prý autentický dopis asi obsahoval právnickou charakteristiku Lořina početí (Králík má na mysli slova „Eine Notzucht ist unterlaufen“, tj. byl jsem zaskočen tím, že ji někdo zneužil, že se dala zneužit),¹ nějaké vyprávění o Lori a o smrti její matky, které však prý bylo podobně věcné jako vylíčení Lořina porodu v dopise VII (zde XVIII), a konečně snad nějakou zmínku o Benešovi. Argumenty, jimiž se snaží celý ostatní obsah dopisu přisoudit Sabinovi, jsou většinou téže povahy jako u dopisu IV (zde XI).

¹ Právnické terminologie je použito též v dopise IX (Ed. Hindlovi) na místě, jímž Králík argumentuje (DM, str. 197) ve prospěch Sabinova autorství dopisu: „Včela obdržela obrázky... co legát“ (zde str. 313), protože prý Máchu „neznáme jako zájemce o zákulisí žurnalistického života“. Užití právnického termínu je tedy Králíkovi jednou průkazem pravosti, jindy si však takového termínu vůbec nevšímá v pasáži, kterou chce prokázat podvrh.

Reagujeme proto v dalším pouze na to, o čem lze pojednávat ve věcné rovině. Především tedy – podle našeho názoru – podezření, že Sabina je autorem pasáže o Lořině přísaze u rakve mrtvé matky, zeslabuje zmínka v dopise VII (zde XVIII), který i Králík pokládá celý za autentický. Nelze si představit, že by se Máchova slova „Již jsem vám jednou psal, co to dítě již v matce zkusilo, a to ne všechno –“ vztahovala k něčemu jinému než právě k Lořinu utrpení při Máchově výbuchu podezřavé žárlivosti. V Máchově pojetí se totiž nenarozený syn podílel na všech zážitcích matčiných, srov. závěr dopisu: „Bratr a všickni naši Vás pozdravují. Má holka též – – – *snad tedy také mé dítě, není-li mrtvé.*“ Přitom také padá na váhu, že motiv onoho mimořádně těsného sepětí nenarozeného dítěte s matkou je exponován už na začátku dopisu, a to parafrází citátu z Goethova Fausta: „Moje holka, když jí, krmí dva!“ (I. díl, v. 3549.) Tuto okolnost považujeme za závažnou, i co se týče kompozice dopisu, jehož jednota a soudržnost je tím podle našeho názoru posílena. Zajisté je možno představit si, že by tato kompozice s návratným motivem mohla být dílem obratného interpolátora. Domníváme se však, že mnohem přirozeněji lze tento fakt vysvětlit autorovým záměrem. Citovaná místa z obou dopisů prokazují jejich vnitřní souvislost a místu citovanému z dopisu VII (zde XVIII) je možno plně porozumět jenom na základě zmínky o Lořině přísaze v dopise VI (zde XVI): dítě, které mnoho „již v matce zkusilo“ – jak Mácha Hindlovi naznačil, ale zároveň napověděl, že neřekl ještě všechno –, bylo bezpochyby podle Máchova pojetí zasaženo také matčiným utrpením prožitým při přísaze.

Králíkovi „je podezřelé tajnostkářství, jímž pisatel obestírá celé osobní drama“, totiž slova „to jest zpráva pro Vás pouze“, „Co jsem Vám psal, neví žádný mimo nás dvou, a od Vás se to žádný nedozví“. Podle Králíka „věcně je celé to domnělé tajemství, pohřbené mezi Máchou a Hindlem, nesmysl“, protože o všem věděla „přinejmenším Lori a dost pravděpodobně básníkova matka“. Pokud jde o Lori, je Králíkova připomínka prostě banálním konstatováním nepochybné skutečnosti. Co se týká básníkovy matky, není však tak jisté, že by se jí byl syn svěřoval už v této době s Lořiným stavem, uváží-li se matčin odmítavý vztah k jeho nevěstě. Domníváme se, že smysl těchto Králíkem inkriminovaných výroků se dá vyložit zcela prostě. Při morálních normách společnosti třicátých let neměl jistě právník před absolutoriem a před nástupem do prvního zaměstnání zájem, aby se příliš rozšiřovalo povědomí o tom, že čeká nemanželské dítě. Dosvědčuje to skutečnost, že o svých osobních poměrech pomlčel i před svým prvním zaměstnavatelem v Litoměřicích. Ostatně sám Králík připouští

Máchovu „zcela oprávněnou snahu dělat co nejméně hluku kolem opožděné svatby“ (str. 227). Obdobně vidí Králík ve výroku „Nemyslete, že moje zasmušilost...“ (je-li ovšem tento výrok autentický) projev Máchova tajnůstkářství, které charakterizuje jako „sdílnou nesdílnost“, ba dokonce projev Máchovy schopnosti „výborně se přetvařovat“. Kdežto v dopise XI se Mácha představuje jako veselý společník, který se stýká s praktickými lidmi, podniká s nimi výlety, zajímá se o činnost Průmyslové společnosti atd., je tento apokryfní dopis podle Králíka, jenž se tu odvolává na Sabinu, jedním z projevů, jimiž Mácha domněle „mezitím svěřuje svá hrobová tajemství lidem jako Beneš, Frank a konečně Hindl“ (str. 214). Při tomto kontrastování dopisu XI z března 1836 a dopisu XVI z června 1836 Králík podle našeho názoru především nepřipustně zanedbává rozdílnost situací, v nichž oba dopisy vznikaly, a dokonce do této souvislosti vtahuje i Máchovo sdělení Benešovi, třebaže je téměř o tři roky starší. Poukaz na Franka je přitom zcela nemístný, protože o nějakých sděleních, která by mu byl Mácha učinil, není nic známo nejen z autentických Máchových textů, ale ani ze Sabininy, na něhož se tu Králík ve prospěch své interpretace odvolává (srov. Úvod, str. 26–27, Vzpomínky, str. 28–29).

Králíka dále zaráží reakce dopisu na Tomíčkovu kritiku Máje. Z výrazu „mně neznámou báseň“ vyvozuje, jako by Mácha prohlašoval Máj za báseň, která se ho jako autora netýká (str. 218–219); dívá se prý na Máj z jakési kosmické dálky, distancuje se od svého díla. Tato distance je prý také v neodstranitelném rozporu s věcnou partií dopisu s vyúčtováním půjček. Dokonce jde Králík tak daleko, že v dopisu shledává výstřední formu odcizení, totiž že se Máchovi odcizuje svět vlastní tvorby, že se Mácha odcizuje sám sobě. Shledává sice, že autentický dopis VII (zde XVIII) vyjadřuje Máchův životní pocit v podobné poloze; zatímco však v dopise VII to odpovídá reálné situaci, v dopise VI (zde XVI) je to podle něho „komediantství“, a jde tedy o Sabinův podvrh. Nejen krajní důsledek Králíkovy interpretace tohoto místa, ale ani výchozí domněnka o Máchově chladném vztahu k Máji se však podle našeho názoru odtud vůbec nedá vyčíst. Přihlédne-li se totiž k předchozímu kontextu, jde toliko o Tomíčka a jeho posudek, jímž Mácha dokládá prostě svůj chlad k věcem a lidem, nikoli k sobě, vztah plně pochopitelný v jeho tehdejší osobní situaci. Lze velice pochybovat o tom, že by se sobě odcizený člověk například tak trápil žárlivostí a pochybami, zda je očekávané dítě jeho. Právě tak jako by asi člověk odcizený nevyjadřoval svou jistotu o tom, že je básník. Máme za to, že pro náš názor mluví ještě tato skutečnost:

Kdyby měla mít pasáž o Tomíčkově takový význam, jaký do ní svou interpretací vkládá Králík, octl by se její původce skutečně v rozporu sám se sebou; báseň, k níž by měl autor odcizený vztah, nemohla by být současně „více než báseň“. Avšak jednak vůbec nejde o rozpor, který Králík takto shledává u Sabině, jednak není zatím prokázáno, že koncepce „více než báseň“ je jednoznačně Sabinova (srov. dále).

Odsudek Tomíčkovy kritiky v dopise je podle Králíka sentimentální, a proto sabinovský (str. 221). Vymyká se prý z řady autentických projevů Máchových, což se mimo jiné dokládá „dopisem neznámému příteli“. O domnělou sentimentalitu odsudku nemá smysl se přit. Závažnější je věc s oním „dopisem“, z něhož se traduje jediná věta, poprvé zveřejněná až roku 1865 v Lumíru. Všem interpretům působil tento útržek nepřekonatelné potíže. Vzhledem k naprosté izolovanosti a absolutní neprůkaznosti prezentace považujeme citovanou větu za podezřelou a ze souboru Máchových projevů ji vylučujeme (srov. zde str. 492). Králík naopak nejenže dopis, z něhož věta domněle pochází, přesně datuje (říjen 1836), ale dokonce této věty využívá jako důkazu neautentičnosti příslušného výroku z dopisu VI (zde XVI), a to i v tom případě, „kdyby věta ze ztraceného dopisu nebyla namířena proti Tomíčkově“. Tato argumentace je zcela nepochopitelná u Králíka, který jinde zlehčuje snahu jakýchsi „současných vydavatelů Máchy“ zachránit z jeho textu stůj co stůj naprosto všecko.

Užití autocitátů z Máje, jimiž se osvětluje životní situace autora, prozrazuje podle Králíka úzus literárních historiků, tj. znalce, který složil Úvod povahopisný. Ten byl totiž podle Králíka přesvědčen, že to, co napsal Mácha, není pouhá literatura, nýbrž kus života. Naproti tomu Máchovi prý bylo cizí i druhé „komediantství“, totiž zacházet s Májem jako s životní konfesí (str. 219). K tomu namítáme: Už v nesporné pasáži dopisu II Mácha sám uvedl své dílo ve vztah se svou aktuální životní situací (jak už naznačil Eisner, Na skále, 1945, 129); uváděje znělky, které pro Hindla opsal, výslovně říká: „z těch nejlépe poznáte, jak to se mnou vyhlíží“. Dále nepochybně není náhoda, že Mácha ve výpisu ze Sommerova Taschenbuchu (srov. Ž, rkp. str. 76, zde str. 164, ř. 20–21) podtrhl pasáž, která začíná doslova stejně jako domněle podezřelá věta „To jest více než báseň“. I zde totiž je ve zkratce vyjádřena obecně romantická koncepce vztahu existujícího mezi skutečností a jejím tlumočením poezií, jež není pouhou slovní fikcí. Není tedy prokázáno Králíkovo tvrzení o tom, že Sabina interpoloval dopis XVI citáty z Máje, tím spíše, že citáty, o něž

opírá svou argumentaci, Králík uvádí nepřipustným způsobem. Mluvě o dvou „příznačných“ autocitátech z Máje, o nichž uvažuje Eisner (Na skále, str. 131, 132) jako o svědectví Máchova autostylizačního úsilí, píše: „Jsou dva, uvedu je v kontextu dopisu: ‚A pak ostatní Vám poví Máj, ›bez konce láska jest, zklamána! atd. (*To jest více než báseň.* – ‘ ‘ Námí vyznačená závažná slova jsou sem však přesazena z původní souvislosti, kam jediné patří. Mácha totiž napsal: ‚to pro Vás jen, pro ostatní lid: ‚Na tváři lehký smích, hluboký atd.‘ To jest více než báseň. – Vás jen a Beneše – !!“ „Kontext“ obou autocitátů si tu tedy Králík vytvořil sám.

Králíkovi je navýsost podezřelý velký počet v dopise uvedených spisovatelských jmen; přitom považuje za nejkurióznější zmínku „o pařížských tajůplnostech, jak je vylíčili V. Hugo a E. Sue“ (str. 223). Opíraje se o citát ze Sabinových Vzpomínek, a to o partii o Fridolínovi na str. 45 (srov. zde také str. 524 n.), přisuzuje Sabinovi snahu vyvýšit v tomto dopise „tajůplnost pražských literárních poměrů nad proslulou metropolí nad Sekvanou“, udělat z Máchy jeho vlastními ústy „konvenční ‚záhadnou povahu‘, hrdinu pražských ‚mystérií‘“. Tuto domnělou Sabinovu snahu pak dokládá dvěma paralelami z jeho románu Blouznění.

K tomuto Králíkovu podezírání Sabiny z autorství sporných pasáží v dopise poznamenáváme především, že je zcela nepochopitelné, jak mohl z dopisu vyčíst tendenci zasadit Máchu do jakýchsi pražských literárních záhad, když Mácha v dopise zcela jednoznačně mluví výhradně o svých úzce osobních problémech. Pro řešení Králíkem nadhozené otázky, „kdy do Čech pronikla citovaná díla francouzských autorů“ (jež ovšem – mimochodem řečeno – vůbec citována nejsou!), je zcela irelevantní jím doporučované studium předbřeznových časopisů: o tom, koho z nich a kdy Mácha poznal, svědčí totiž s dostatek jasně vlastní Máchovy záznamy o četbě, které se najdou jinde než v dopisech. Četbu Byrona, Goetha, Huga a Bulwera registruje v nich Mácha zcela otevřeně. Janin a Sue byli mu rovněž známi, avšak toto jeho povědomí je v záznamech z četby utajeno. Dá se prokázat jenom detailním studiem četby registrované toliko povšechnými tituly časopisů a časopiseckých příspěvků. V nich se najde informace o Janinovi, založená mimo jiné též na rozboru jeho díla, na třech místech (viz zde str. 35, 36, 48). Obdobně je také prokázána informace o Eugenu Sue (viz zde str. 49 a 399), v tomto případě jde ovšem o ukázkou z jeho díla před rokem 1840, na niž se ještě nedá dobře vztáhnout Máchova charakteristika „nejstrašlivější romány“, která naopak plně platí pro Janinovu tvorbu již na konci let dvacátých. S tímto zjištěním

souvisí naše interpretace onoho místa v *O17*, kde je jméno Janinovo nahrazeno jménem Eugena Sue.

Vycházíme tu z analogie: do autografu dopisu XXII (*R53*, viz zde komentář na str. 546) někdo – podle rukopisu však prokazatelně nikoli Sabina – vepsal větu „Neb to dítě z jejich přátel nemá žádný ani vidět“, která vlastně sděluje pouze to, co se implicitně vyrozumívá z textu dopisu. Podobné vylepšování textu předpokládáme i na zmíněném místě v dopise XVI. V autografu, který byl předlohou pro *O17* někdo podle našeho mínění zaměnil původního Máchova Janina jménem spisovatele, jenž po roce 1840 zatlačil svou popularitou Janina a v té době již také vyhovoval charakteristice uvedené v textu dopisu. Z této korektury však podle nás nikterak nevyplývá, že Sabina je původcem celé zmínky o francouzských autorech, kterou Králík považuje za jednu z interpolací. Sabina by byl totiž sice mohl odhalit Máchovu znalost Janina jedině podrobným studiem Máchovy četby časopisů starých přes deset let, ale ani pak by nebylo jasné, proč by byl jako interpolátor opravoval sám sebe. V *O17* se totiž nikde nenajde příklad takovéto opravy, a tedy také ne na místech, kde Králík předpokládá Sabinovy zásahy.

Za této situace dvě paralely, které Králík uvádí ze Sabinovy prózy, nestačí k podpoře jeho argumentů do té míry, aby bylo nutno téměř celý dopis vyloučit ze souboru Máchových dopisů jako apokryf. I když se totiž Králík domnívá, že „rozmnožování obdob ze Sabiny je slibnější než pokusy oslabit platnost té hrstky příkladů“, které sám podává, je si vědom, že v dopise jde o věci podstatnější. Myslí tím Máchovy – podle něho domnělé – pocity osobního i kosmického chladu, kterýžto počítkový komplex analyzoval v *Duši* a díle Šalda. Podle Králíka je prý tu však nehoda v tom, že všechny Šaldou uváděné příklady se nacházejí výhradně ve sporných textech. Skutečnost je však jiná. Šaldovy doklady pocházejí ze IV. oddílu *Návratu* (srov. II 126, 18–19), z náčrtu *Boleslava* (srov. I 251–252, v. 48 n.) a z básně *Měsíc stojí* (srov. I 229, v. 8). Jenže týž verš z posledně citované básně se čte v stejném motivickém kontextu i v básni *Syn mlynářův* (srov. I 81, v. 16). O něco dále Šalda včleňuje do zmíněné souvislosti – podle nás velmi správně – i „mrazivou alegorii“ *Pouti krkonošské*. Konečně je možno upozornit též na neobyčejně výraznou pointu znělky *V hloubi citu* (srov. I 187). Všecky doklady pocitů osobního i kosmického chladu nepocházejí tedy výhradně z textů sporných. Králík má pravdu, že v Máchově próze není doloženo slovo ‚mraz‘, avšak jak v *Křivokladu*, tak i v *Mníchu* se čte výraz ‚přimrzlý v tváři smích‘, který je v téže významové rovině jako Šaldou citovaný pasus z *Boleslava*.

Rozbor Králíkových argumentů takto opět otřásá jeho konstrukcí Sabinova dalekosáhlého přepracování tohoto Máchova dopisu.

325, 1 *holky mé matka zemřela* – 5. května 1836; 2 *strašlivá přísaha* – kterou musela složit Lori u matčiny rakve (srov. analogickou situaci v próze *Přísaha* a v *Cikánech*, II 273 n. a 238 n.); 7 *Jules Janin* – srov. zde str. 538; 13 *P. Tomíček posuzoval můj Máj* – v České Včele 31. května 1836, č. 22; 19 *Můj bratr... chválí si život* – srov. Máchův dopis Michalovi, zde č. VIII; **326**, 1 *Božena od Klicpery* – činohra z r. 1820; 2 *Litevské písně* – Litevské národní písně, přeložil Fr. L. Čelakovský r. 1827; 3 *Harfa* – truchlohra od J. Er. Vocela, 1825; 4 *Rod Svojanovský* – truchlohra od V. K. Klicpery, 1821 (poslední dvě knihy měl také Mácha ve své knihovně, srov. komentář k Hindlovu dopisu z 18. 3. 1833, zde str. 499); 5 *Oldřich a Božena* – zpěvohra od J. K. Chmelenského, 1828; 6–7 *Mařenčin košíček* – Dárek malý pro dcerky české od M. D. Rettigové, 2 díly (proto jsou uvedeny v dopise jako č. 6 a 7); 8 *Myrhový věneček* – aneb Utrpením přichází se k blaženosti, od Marie Antonie (Josefy Pedálové), 1828; 13 *Almanachy Klicperových her dramatických* – 6 svazků, 1825–1830; 15 *Savectvo* – od Jana Svatopluka Presla, 1834; 16 *Panna jezerní* – báseň Waltera Scotta v překladu Fr. L. Čelakovského, 1828; 17 *Starí letopisové* – ... čeští, vydal Fr. Palacký, 1829; 23 *příští román z dějin vlastenských* – podle plánu Valdice; 26 *ale peníze jsem ještě...* – asi: ... za ně nedostal; **327**, 3 *naše cesta do Jičina* – patrně narážka na „pouť krkonošskou“ v srpnu roku 1833; 13 *Viz a čti obálku* – Nelze říci, čeho se upozornění týká. Janský přijímal Krčmovu domněnku (v doslovu k Tylovu *Rozervanci*, 1932, str. 98), že na obálce mohla být nová adresa, jestliže se Mácha podle textu *Rozervance* skutečně od rodičů odstěhoval. Uvedení zpáteční adresy však není u jiných Máchových dopisů na obálce doloženo.

327 Dopis XVII (R48)

Autograf je v literárním archívu PNP. Do máchovských sbírek byl přerazen z pozůstalosti J. Arbesa, jemuž jej poslal herec Kudláček. Je to 1 list form. 21,4 × 13,8 cm, psaný kurentem, nadpis latinkou; faksimile ve *Zvonu* 2, 1902, 709–710, reprodukuje stav autografu před oddolením levého horního rohu, takže umožňuje emendovat text.

Mácha se vypravil z domova do Litoměřic 27. září 1836, druhý den byl v *Knovízi* (Knobis), vsi u Slaného, nepochybně návštěvou u rodičů svého přítele Aloise Pravoslava Trojana (otec Trojanův byl tam mlynářem a rolníkem). Dne 29. září byl hostem na faře v *Hobšovicích* (též v okrese slánském) a 30. nebo snad již 29. večer dorazil do Litoměřic. –

– 23 *justiciér* – okresní notář a zemský advokát Josef Filip Duras (o něm viz *Životopis*, 277 n.); 328, 7 *Jedno psaní patří p. Strobachovi a druhé Lori* – Oba listy jsou nezvěstné; z dopisu Strobachovi se zachovala jen věta, kterou citoval sám Mácha Hindlovi (srov. další dopis); 9 *dolů* – tj. do Truhlářské ulice, kde bydlela Lori.

328 Dopis XVIII (R49)

Autograf, dvoulist form. 19,8 × 12,9 cm, je uložen v literárním archívu PNP. Na čtvrté straně je adresa bez místa určení, patrně byl dopis odeslán současně s jinými. Na první straně je pod datem cizí přípisek „† 5. listopadu 836“. Vedle adresy na čtvrté straně je připsáno číslo VII; tak je také dopis označen v *O17*, a to ve zlomku z literárního archívu PNP (jeho část je nedopatřením reprodukována jako Máchův autograf v příloze k máchovské monografii F. V. Krejčího, 1916, Zlatoroh, sv. 33–34). Počínaje slovy „a třetího přiběhl mi to bratr vyřidit do Litoměřic“ je text v *O17* tužkou proškrtán až po slova „to zkusilo opět při svém porodu“, a to tak, že tato úprava zhruba souhlasí s redakcí dopisu v Úvodu, str. 58; srov. též komentář k dopisu XVI.

23 *zůstanu zde několik let* – Podle Michla (Ouplný literaturní létopis) se prý Mácha v Litoměřicích „k apelačním zkouškám a k rigorosům připravovati zamejšlel“; 24 *amanuensis* – nižší právní úředník; 25 *Byt můj v Litoměřicích* – v předměstí na Janských schodech, čp. 177; podrobnější údaje o tomto bytu i rodině bytného viz *Životopis*, 283 n.; 30 *Boušovice* – Bohušovice; 329, 9 *Auša* – Úštěk; 28 *anebo Váš* – v autografu: a (j) nebo...; 33 a *Vy, Eduarde mně bližší* – v autografu bez interpunkce; smysl je nepochybně: Vy, který jste mi teď bližší než dříve; 330, 5 *Vystavma zde tři stány* – parafráze výroku apoštola Petra z Markova evangelia, 9, 5. – 11 Recenze v časopise *Unser Planet* (Blätter für Unterhaltung, Zeitgeschichte, Literatur, Kunst und Theater) je neznámá, protože příslušný ročník časopisu nebyl rovněž dosud nalezen (srov. zde komentář k *Ž*, str. 411). Posudek ve vídeňském časopisu *Österreichisches Morgenblatt* vyšel 22. června 1836 pod názvem: Einige Worte über Böhmens neueste Nationalliteratur; je podepsán šifrou J. N-ky. Sekanina otiskl tento referát v *Ohlasech Máje*, 1910, 11–12. Sabina v Úvodu sice poznamenává, že oba vlídné posudky psali cizinci, ale přesto není vyloučeno, že autorem referátu v *Unser Planet* byl sám Sabina, který do tohoto časopisu přispíval (Sojka, *Naši mužové*, 811). – Posudky z *Květů* a z *České včely* (Tylův a Tomíčkův) jsou otištěny v *Dile I* (1948), str. 426 n.

330 Dopis XIX (R50)

Autograf, dvoulist form. 26,2 × 20 cm, psaný kurentem, je v literárním archívu PNP. Na čtvrté straně je adresa s razítkem *Leitmeritz* a jiným razítkem 11/10, tj. datem příchodu dopisu do místa určení. Část dopisu je faksimilována v *Máji* 5, 1907, 110.

28 z *Prahy odešel* – časně ráno 6. října; 331, 16 *Alois Trojan*, posluchač práv, přítel Máchův; *Lori! Piš mi...* – Dopis Lori napsal Mácha výjimečně česky, patrně proto, aby jej mohla číst i jeho matka, která měla vzít Lori k sobě do bytu; 29 *Jestli jsi již uvedená a kdo při tom byl?* – Vzhledem k napjatým rodinným vztahům (srov. dále dopis XXIII, který se týká účastníků Máchovy svatby) záleželo Máchovi na tom, kdo byl přítomen církevnímu obřadu, při kterém Lori jako všechny šestinedělky navštívila poprvé a s novorozencem kostel, aby přijala požehnání; 30 *u nás nahoře* – tj. na Dobytčím trhu v bytě Máchových rodičů.

332 Dopis XX (R51)

Autograf psaný kurentem je v literárním archívu PNP. Tvoří jej dvoulist form. 21,5 × 12,8 cm, list form. 20,9 × 13,2 cm a horní třetina dalšího listu, nyní podélného formátu 7,8 × 13,3 cm. Dolní část posledního listu je utržena (je vidět neurčité horní části písmen). Třetí strana dopisu byla ukončena podpisem, který je dnes utržen. V pravém dolním rohu poslední neúplné stránky je cizí rukou obráceně připsáno latinkou: Schomek. Na jejím rubu je adresa Máchova otce, dále razítko *Leitmeritz* a touž rukou jako přípisek na líci je připsáno: „An Herrn Herrn Ignatz Mácha, absolvierte[n...]“ (někdo asi opisoval adresu, jak ji předepsal Mácha v dopise XIX). Krčma otiskl postskriptum (od slov: Jestli se mi ještě nepsalo) jako samostatný dopis č. XXVIII (poznámky k tomuto dopisu a k dopisu č. XXX jsou u Krčmy přehozeny). Předměty uvedené v seznamu pod čísly 5, 8, 12, 13, 17, 23 jsou dodatečně odlišným inkoustem škrtnuty. Na straně 1 a 5 jsou zkušební tahy ostrým odlišným perem a tmavším inkoustem, takovým, jakým jsou provedeny obdobné tahy v dopise XXII. Autograf je velmi poškozen, zejména na okrajích. Chybějící slova a jejich části doplňujeme v hranatých závorkách jednak podle Sabinova Úvodu, jednak vlastními konjekturami.

333, 10 *Pan justiciér... divil se, že jsem ženatý* – Mácha se snažil budit dojem mladého manžela, jak to potvrzuje i Eduard Donek podle vyprávění bytného Lorenze (Litoměřické listy 11. ledna 1936); 13 *paní* +

tj. Durasova žena; 30 *vtom vyšel v Litoměřicích oheň* – vypukl v neděli 23. října; srov. zprávu očitého svědka V. Bertholda v publikaci Leitmeritz in der Vorzeit und Gegenwart (Medau, Litoměřice 1854, 75) a Vzpomínky starého vlastence od Ant. Pflagra Kopidlanského (Zábavné listy 1889, č. 5); též Životopis, 291 n.; 334, 9 *Just byl ...* – pod slovem Just je napsáno cizí rukou Právě; 335, 15 *hospodářiček* – nástavec na svícen, na kterém bylo možno spotřebovat i zbytky svíček; *šráček na vanu* – podstavec; 336, 5 *Stellwagen* – dostavník, tzv. soukromá příležitost; Mácha ho používal, protože byl levnější než poštovní dostavník (cesta do Litoměřic tak stála 1 zl. 36 kr.); viz též Životopis, 290; 14 *tak bych dostal každý outerý psaní* – tj. drážďanskou poštou, která jezdila v pondělí, ve středu, v pátek a v sobotu.

*

Na dopis XX odpověděl Michal Mácha tímto listem:

„Dne 27. října 1836

Milý bratře!

Tvé psaní jsme obdrželi, a právě když jsme jedli maso, jídla nechajíc, jsem jim musel tu radostnou novinu číst, jak se Ti vede. My Tě všickni vespolek pozdravujem, a o čom jsi se nejvíc obával psáti, tak jsem přinucen Tebe o tom nejdříve zpravit.

Totíž, že Tvůj roztomilý syn svého jmena povýšil, neb ho nejméně jeme více Ludvíček, nobřz Ludvík, protože je už jak náleží zdrav a není mu třeba více po lžičce podávat pít, on už bere prs, a co se mu nedostane, tak pije zrovna z hrnečku aneb ze sklenky, a tak si přihne jako bratr rádu piaristského.

Dovolení na ženění jsi zde obdržel a ohlášky mají být v neděli první, na Všecky svatý druhý a 6. listopadu třetí.

Rukavičky jsem Ti ještě nemoh dát dělat, já na ně už nemám a matka nechce mi na ně dát, že má dost s dítětem a s druhýma věcma dost velké vydání. Firhaňky ještě nejsou ušity, že je Lori teprv v Litoměřicích bude šít, a ty věci, o které jsi psal, tak o některé že se postará.

Dne 26. jsem chtěl jít s tím dovolením na faru skrz ohlášky, a za vše-lijakou příčinou šel jsem s Lori k jejímu otci a pak jsme šli spolu na faru k panu šaráři. Když jsme tam přišli, tak jsem mu tu prosbu přednesl, on se pak ptal, odkad je a kde křtěná a zdali otec s tím spokojen jest; když mu to všecko zodpovídala, přišla otázka na mě, odkad já jsem, kde křtěný, ale teď, bratře, ustrň se nad nesmírnou láskou Tvé milenky, neb lásku, a ne hloupost, to nesmím psát, neb vím, že beztoho již dosti rozhorlený jsi, tak abych Tě více nerozhněval, píší to, ten Tvý

přestupek, lásku; tu se Lori ulekla, že nás snad hned v svém pokoji večer při svíčce okopulíruje, tak vzkřikla, i to není on, to je jeho bratr, já ale myslil, že zlobou a smíchem na zem upadnu, pan farář teprv se ptal, tak to není pan ženich, a kde je, tak jsem řekl, že jsi odešel do Litoměřic, že tam máš dostat službu, tak on, že to dovolení musí do Litoměřic, a tam od pana děkana podepsané, že tam jsou ohlášky Tvoje, teprv sem zas přijít musí, a ona že tady ohlášky a kopulací mít bude.

Doma se vymlouvala, že snad kdyby si pan farář všimnul, že já to s ní nejsem u oltáře, tak že by vás byl v stavu snad od oltáře odehnat, že Ty jsi s ní na faře nebyl. (A myslí snad, že by si mě snad potom musela vzít.)

Druhý den pan Šomek přišel k nám, že se bude o její křtící list starat, tak jsme mu museli ceduli, jak dlouho tam bytem jsme a jak dlouho Lori u nás je, od pána domácího a od dvou svědků, totiž od p. Rádla a od p. Natáliho, potvrzenou dáti. On s tím odešel, aby to provinění své dcery opravil, a jak u něho na faře a u nás pochodil, ještě nic nevím.

My Tě všickni (jedno) ještě jednou pozdravujem, a s tím zustávám Tvůj upřímný bratr

Michal Václav Mácha.

Že jsem Ti dříve nepsal, nehněvej se, neb jsem to chtěl nechat, až budu moct psát, jak to zde s tím dovolením vypadne, a přece doposavad Ti nemůžu nic jistého psát, poněvadž nevím, jak a co kde kterak pořídil.

Sbohem, buď zdráv!“

Autograf form. 25,1 × 19,5 cm je v literárním archívu PNP. Celý dopis i s podpisem je psán krasopisně kurentem, zřejmě s použitím linkované podložky. I jinak se snaží o vzhlednou úpravu: oslovení je nadepsáno větším a výraznějším písmem jakoby titul, závěr odstavce „mít bude“ je napsán na konci první strany na střed řádku, celkem se pečlivě zachovávají okraje psaného textu, odstavce – kromě dvou posledních – začínají a linea. V dopise jsou nápadné dvě čáry, z nichž první, za slovy „kde křtěný“, sahá až ke konci řádku (asi 5 cm), druhá, za slovy „tak vzkřikla“, je 1,3 cm dlouhá. Věta v závorce („A myslí snad ... vzít“) je napsána na samostatném řádku po neúplném řádku předcházejícího odstavce a se zarážkou asi 2 cm. Pisatel se na několika místech opravoval (zvláště formy *jsi* na *Si*). Dopis nemá adresu. Na levém okraji první strany jsou tři stopy po zelené pečeti, které však spolu

nemohly souviset. Způsob uložení dopisu v obálce a jeho zapečetění zůstávají nevysvětleny. Všechno se zdá nasvědčovat tomu, že jde o opis z konceptu. – Po jazykové a pravopisné stránce má dopis hojně nedostatky: plete se příslovce *sem* a slovesný tvar *jsem* (psaný obvykle *sem*), zanedbává se dlužení (*dovoleni, nemam, velke* ap.), grafika měkkčení se přesunuje na souhlásku (např. *žeňeři*). Tiskneme *po lžičce* (m. *po lžice*), *při svičce* (m. *při sviče*); interpunkci doplňujeme ve větě: *píši to, ten Tvý přestupek, lásku.*

o čom jsi se nejvíc obával psáti – srov. dopis XX: „Na Ludvíčka jsem se ani nechtěl ptát, bojím se odpovědi...“; *ohlášky* – byly v Praze 30. 10., 1. a 6. 11. Herainem poprvé otištěný záznam popisního úřadu o oddacím řízení je formulován tak, jako kdyby k sňatku bylo došlo; srov. také Životopis, 296 n.; *šel jsem s Lori k jejímu otci* – tím Lori přestoupila Máchův příkaz, srov. dopis XIX; Máchova reakce na tuto zprávu v dopise XXII; *Rádl, Natáli* – sousedé na Dobyčím trhu; dům čp. 552/II patřil Anně Rádlové, dům čp. 553/II Alexandru Natálimu; *jak u něho na faře a u nás pochodil* – Lořin křestní list vyzvedl na svatopetrské faře její otec, zřejmě proto, že se Lori jako nemanželská matka ostýchala navštívit faráře, do jehož pravomoci spadala před svým přestěhováním na Dobyččí trh.

*

336 Dopis XXI (R 52)

Autograf, dvoulist form. 22,4 × 17,3 cm, je uložen v literárním archivu PNP. Dopis je psán kurentem, nadpis latinkou. Na čtvrté straně je adresa, razítko *Leitmeritz* a poštovní datum příchodu dopisu do místa určení 30/10. Na dopise se částečně zachovala červená pečeť s pěticipou korunkou, srdcem a dvěma holubičkami. Pod pečetí zůstal okraj třetí stránky, vytržený při otvírání dopisu; lze na něm přečíst slovo *byla* (... Lori byla zde v Litoměřicích ...), které už někdo dříve do textu doplnil.

26 proč mi nepřijete? – Máchovi ještě nedošel Michalův list z 27. října; **337**, *19 již jsem běžel skoro v noci do Prahy* – tj. pravděpodobně v sobotu 15. října, kdy byl v Praze z Litoměřic podruhé a naposledy. Zpět se vrátil dostavníkem. Hned potom psal 18. října dopis, z něhož se zachoval jen úryvek (zde XXVII; srov. komentář na str. 552 n.); na tento dopis znovu urguje odpověď; **338**, *12 ten, s kterým jsem ještě mluvil, odejel* – nejspíše Ant. Pflieger Kopidlanský, srov. komentář k dopisu XX a Pfliegerovy memoárové zápisky, přetištěné ve Vzpomínkách, 202 n.

Autograf, dvoulist form. 17,4 × 11,2 cm, je uložen v literárním archívu PNP. Je psán kurentem. Poslední strana je popsána ze tří čtvrtin a neobsahuje adresu. Za dvěma posledními řádky dopisu a za podpisem následují dvě postskripta, původně od sebe oddělená jednořádkovou mezerou, protože předmět obou sdělení je zcela různý. Za první postskriptum, které se týká Máchova syna Ludvíka, byla na volný řádek dodatečně vepsána věta „Neb to dítě z jejich přátel nemá žádný ani vidět“ (srov. reprodukci podpisu a obou postskript v Máji 5, 1907, 111 a zde obrazovou přílohu č. 16). Nepovažujeme uvedenou větu za autentickou z těchto důvodů: Je psána týměž perem a inkoustem jako zkušební tahy perem mezi řádky v tomto dopise na straně druhé a v dopise XX z 21. října 1836 na straně první a páté; stejným perem jsou v tomto dopise obtažena některá slova na straně první a druhé. Grafika na uvedeném místě se nápadně odlišuje od ostatního okolního textu a vůbec od Máchova způsobu psaní, zejména pokud jde o písmeno *d*, jeho spojení s *j*, o písmena *ch*, *t* a *m*; tečky nad *i* a *j* a háčky nad souhláskami jsou proti praxi jevící se v autografu nápadně pečlivě provedeny. Též obtažovaná litera *ř* se ostrým nasazením naprosto odlišuje od grafiky autografu. V řádku jsou dvě chyby, pravopisná ve slově *djte*, jazyková ve výraze *z jejich přátel* (kde jde o příbuzné Lořiny). Nedopatření toho druhu nemají v autentických dopisech obdobu. Konečně připsané sdělení, které se ani stylisticky nespojuje plynule s kontextem prvního postskripta, amplifikuje svým obsahem pouze to, co se vyrozumívá z textu dopisu. Uvedenou větu proto z textu dopisu vypouštíme. – Na konci dopisu je připsáno latinkou a jinou rukou: „Dne ⟨2⟩ 1 n[ebo] 2ho listopádu 836.“ V dopise je patrně Sabinou zaškrtnuta tužkou věta: „Nepochybně přijdu ... u Sv. Štěpána“, která je otištěna v Úvodu.

339, 2 *Já jsem jel ... s postilionem do Milešova* – A. Pražák (Karel Hynek Mácha, 1936, 49) slučuje omylem tuto jízdu se zájezdem na Milešovku s Pflegrem Kopidlanským (srov. jeho memoárovou skicu přetištěnou nyní ve *Vzpomínkách*, 203), avšak Pfleger píše o výletu před požárem, kdežto Mácha o úřední cestě po požáru; 4 *Já jsem vzal plášť a červenou čepici a jel jsem jako generál* – o Máchově ústroji srov. *Životopis*, 166; 6 *co se nám stalo, to až v Praze* – Není vyloučeno, že jde o narážku na příhodu se strážným, o které viz *Životopis*, 298; 9 *čel jsem, že Lori byla od nás z domu* – srov. sdělení bratra Michala v dopise z 27. října, zde na str. 543; 34 *švec povídá* – tj. domácí Lorenz; 340, 12

dr. *Quadrát* – Josef Q. (1809–1868), dětský lékař a pozdější profesor porodnictví.

340 Dopis XXIII (*R54*)

Autograf byl původně v pozůstalosti Arbesově, nyní je v literárním archivu PNP; list form. 17,3 × 11,2 cm. Dopis je psán kurentem, nadpis latinkou; je bez adresy, poněvadž byl nepochybně zaslán současně s dopisem předešlým. Nahoře je připsáno jinou rukou: „Vom Mácha vor seiner Hochzeit und – seinem Tode.“ Faksimile otiskl J. Arbes v *Rozhledech* 8, 1898–99, 10–11.

DOPISOVÉ FRAGMENTY CITOVANÉ SABINOU

342 Dopis XXIV (*Dodatky*)

Text je znám pouze z *Dodatků*, kde jej Sabina prezentuje jako úryvek z nedatovaného Máchova dopisu Hindlovi (srov. *Vzpomínky*, 42). Přitom Máchův „podivný sen“ ztotožňuje s Poutí krkonošskou, tj. se Snem (srov. II 116 n.), který v *Ž* nese datum 14. ledna 1833. Potíže s textem citovaným Sabinou pramení z toho, že jde o dopis, který není obsažen v *O17*. Když Králík uvažoval v *HT* o vysvětlení této skutečnosti, připustil mimo jiné, že jde o Sabinův omyl v osobě adresáta, jímž mohl být někdo jiný než Hindl. Janský v komentáři k tomuto dopisu v *Dile III*, 478 opatrně nadhodil možnost, že tento text je ztraceným pokračováním dopisu I (srov. zde str. 494). Jestliže ovšem odtržená spodní část dopisu I měla rovněž podobu trojúhelníku (čemuž nasvědčuje malý zbytek této dolní části), Janského domněnka padá: text by se do plochy trojúhelníku nevešel. Pro domněnku, že by text byl napsán na nějaké vložce do dopisu I, není nejmenšího náznaku. Další potíž vyplývá z datace *Snu*. Je totiž otázka, jak je čistopis *Snu* časově vzdálen od data jeho skutečného vzniku. Krčma usuzoval (*Dílo III*, 428), že *Sen* vznikl asi již roku 1832, a to brzo po první návštěvě Bezdězu o prázdninách v srpnu toho roku. Připouštěl tedy, že mezi snem a čistopisným záznamem v *Ž* uplynula jistá delší doba, s čímž se shodují výsledky naší analýzy vstupních partií *Ž*. Králík naopak soudí, že mezi datem 14. ledna 1833 a samým snem není nijak značný odstup (*PK*, 8). Jestliže prý chce dopisový fragment budít zdání, jako by byl současný se Snem v *Ž*, prozrazuje už z vnějších důvodů, že jde o apokryf, protože přibližně v téže době Mácha napsal *Hindl-*

lovi pravý dopis (č. I). Nejpádnější důvod proti Máchovu autorství dopisu vidí však Králík v úvodním odstavci Snu, který prý Sabina v dopisovém fragmentu libovolně parafrázoval. K rozboru textu, jímž Králík podpirá tento svůj názor, poznamenáváme: Smysl výrazu „až se líp rozjasní a mlhy a páry pominou“ nelze podle nás chápat jinak než zcela konkrétně, zatímco Králík tu chápe mlhy jako symbol národního útlaku. Sabinův Mácha prý slibuje vystřízlivět z romantického snu, tj. překonat svůj romantismus, poklonit se mánům české minulosti, a chce se dočkat, až se v Čechách „rozjasní“ (PK, 182 n.).

342–343 Dopisy XXV a XXVI (Úvod)

Texty jsou známy pouze z Úvodu, kde je Sabina prezentuje výslovně jako „výtahy z pozůstalých milostných dopisů“. Starší máchovská literatura vesměs nepochybovala o autentičnosti textů; nanejvýš se nakonec připouštělo, že Sabina do nich mohl nějak zasáhnout. Rozcházel se však názory na dataci dopisů. Janský byl v té věci zprvu značně skeptický, a proto odmítal (v Díle III) datování J. Vlčka, který první dopis položil „asi do sklonku r. 1832“, druhý „asi do 2. března 1833“. Nakonec však Janský pro myšlenkovou blízkost textů se záznamem v *Ž* „Mé mladosti sny ... nic než sny“ (rkp. str. 26, zde str. 81) a s Poutí krkonošskou (R5 je datován 26. září 1833) položil dopisy mezi 15. červenec a září 1833. Podobně se rozcházel mínění o osobě adresátky. Janský, vycházející ze Sabinova doprovodu k textům, soudil zprvu, že šlo o dívku z Prahy. Poté však, zejména po studii Jana Hertla Mácha a Marinka ze Želetinky (Slovesná věda 5, 1952, 189) přiklonil se v Životopise (str. 114 n.) k názoru, který vyslovil už Krčma, že adresátkou byla Marinka Stichová. Když však našel v Schematismu na rok 1833 tanečního mistra Antonína Zachystala (Zachystal) v Praze III, čp. 184, viděl v tom – v komentáři připraveném pro toto vydání – znovu potvrzení svého názoru, že Sabinova informace je důvěryhodná. Sabina totiž v Úvodu na str. 48 (srov. Vzpomínky, 51) napsal o „neznámé dívce“, adresátce dopisů, jejichž fragmenty předtím otiskuje: „Děvče, jehož se tato slova týkala, seznal básník na tanečních besedách pana Z-. ‚Ale,‘ pravil jednou ke mně Mácha, ‚zda to není ženská tvář byronského rázu?‘ Vskutku měla něco velmi zajímavého do sebe; byla bledá, ale jevila výraz duševní. Promluvív s ní, poznal jsem však děvče jen *obyčejné*. To náleží mezi denní zkušenosti.“ Jediný V. Jirát v ústním sdělení Janskému vyslovil domněnku, že podle stylizace mohly být dopisy Máchovým náčrtem k zamýšle-

nému dílu. Konečně Králík v PK, 187 n. výslovně popřel existenci neznámé dívky a dopisy prohlásil za Sabinovy apokryfy, vzniklé z potřeby polemiky proti Tylovu Rozervanci. Sabina se totiž podle něho v Úvodu pokusil „obraz milostného života Máchova jemněji a hlavně vývojově diferencovat, pokusil se závěrečnou temnou kapitolu mučivého žáření vyvážit úvodní kapitolou milování spíše andělského“. Proto prý vtipně vymyslel Máchovu první lásku z tanečních hodin a jí adresoval domnělé dopisy, které vyrobil tím způsobem, že do biografické roviny převedl sublimní erotickou pasáž Pouti, proloženou reminiscencemi z jiných Máchových textů. Tento svůj názor se Králík snaží podepřít především analýzou klíčových motivů, shodných v dopisech a v Pouti, tj. motivu jitřní hvězdy, motivu květinového a motivu návratu do dnů mladosti, které jsou v dopisech – na rozdíl od Pouti – buď vnitřně nesoudržné, nebo významově pokřivené, takže připomínají jiné texty, jež Králík rovněž připisuje Sabini. V rozboru jazykové stránky se nejprve zabývá kompozity a pak shledává u Sabiny doklady pro ty výrazy v dopisech, které jsou podle něho nemáchovské. Nakonec u předpokládaných interpolovaných reminiscencí z jiných Máchových textů snaží se prokázat jejich významový posun v kontextu dopisů. Na Králíkovy vývody reagoval Janský v České literatuře 6, 1958, 192 n. Podle změn, které Sabina v Dodatcích provedl v dopise Benešovi, pokusil se především v jednotlivostech emendovat znění dopisů neznámé dívky. Ve větě „Tu Vy ste mi vzešla co denice žžoucí nad tmavými valy mořskými“ vložil tvar *ste* jako opisovačskou chybu, která je doložena i v dopise Hindlovi z 8. 6. 1836 (zde dopis XVI). Slovo *valy* vykládal pak jako opisovačskou chybu vzniklou ze špatného čtení předlohy, v níž Mácha podle něho užil instrumentálu ‚vlny‘ místo ‚vlnami‘; k tomuto Máchovu instrumentálu uvedl obdoby: vlasami (Máj, v. 163), nervami (Ž, rkp. str. 32, zde str. 94, ř. 12), Za šedými hory (Jaroslavna, srov. I 117, v. 1), s potrhanými krajky (Marinka, srov. II 148, 7), věnc(em)i (R5, srov. Pouť krkonošská, I 108, 23 a různocnění na str. 324), s těmi mlhy (Měsíc stojí, srov. I 229, v. 7), s velikými výmluvami a poklony (Deník na cestě do Itálie, srov. zde str. 275, ř. 15). V komentáři připraveném pro toto vydání konečně připustil, že slovo *žžoucí* dosadil Sabina místo pravděpodobného Máchova původního *žhoucí*, a upozornil, že v pasážích dopisů, které nemají obdobu v Pouti, jsou některé výrazy analogické výrazům v jiných Máchových textech. Tak výrazu *souhlasily* ve větě „jen tmavé stíny vlastenských hájů souhlasily se mnou“ je zcela analogický výraz ‚souhlas‘ ve verši „Jak v souhlasu stroje hudebného“ v básni City vděčnosti (srov. I 106, v. 1). Slovo

„souhlasily“ má tu význam „spolu, zároveň zněly“, „souzněly“, „souzvučely“ (podle Eisnera – Na skále, 1945, 124 – jde tu o sloveso s významem Máchou intenzivovaným z normálního „souhlasiti“ v „souhlasiti“, tj. přisvědčivě souzvučeti, tedy o restituci původního významu etymologického). Doklady na Máchovo užívání slova „hlas“ ve významu „zvuk“ jsou častější, např. zvonu hlas, harfy hlas, potok bublá stříbrnými hlasy, smutný jeho hlas (fortepiana). Pro výraz „stříbrotoká Vltava“ Janský poukázal u Máchy na zcela obdobné složeniny: rychlotoká Berounka (Visla), v stříbrotoku říčním (Viz, dvě růže..., I 121, v. 1).

Janského výklad tvaru „valy“ s poukazem na obdobné instrumentálové podoby nepostrádá závažnosti. Je však možný i výklad jiný. Zmíněnému místu v dopise koresponduje tato pasáž v Pouti: „ty jsi vzešla jemu co hvězda jitřní nad temné vlny myšlenek nynějších“ (I 109, 11–12). Už Králík upozornil ve Slezském sborníku 53, 1955, 407 na „změnu scénérie“ mezi těmito dvěma místy, nehodnotil ji však lexikálně stylisticky. Scénérie v dopise zachovává úzkou souvislost s tradiční představou ztroskotance a jitřenky, která jakožto „stella maris“ vychází nad „mořskými valy“, tj. Máchův obraz předvádí v tomto případě mořskou krajinu jakoby reálnou. V korespondující pasáži v Pouti jde naopak o scénérii zcela fiktivní: osamělému poutníkovi, ponořenému ve snění o mladosti, připadá představa milované a nedostupné dívky jako jitřenka vzházející nad temným vlněním myšlenek a probouzí jeho touhu po světle. Celý tento bohatě rozvinutý, odvážný a netradiční obraz je důsledně rozveden v rovině snů, vzpomínek a touhy, a spojení „vlny myšlenek“ se v něm tedy uplatňuje adekvátně, tak jako výraz „valy“ je ve svém kontextu zcela na místě. Je tedy docela dobře možné, že Máchava v obou korespondujících místech sám takto rozlišil vyjádření své představy. Jestliže dále je na citovaném místě slovo „val“ u Máchy ojedinelé, nestačí to opět jako argument pro odmítnutí možnosti, že jde o výraz Máchův. Má-li toto slovo naopak četné doklady u Sabiny, není to také argument proti Máchovu autorství dopisu, protože „valy“ nejsou jen „běžným slovem Sabinovým“ (Králík, tamtéž), nýbrž jsou doloženy u četných jiných autorů v konkrétním významu „mořské vlny“.

Králíkův předpoklad, že si Sabina vymyslel Máchovu první lásku, vyplývá celkově z potřeb jeho argumentace, podle níž prý Sabina „v Úvodu pracuje důsledně s trojdílným schématem básnické erotiky: „jako půvabné přízraky rajske duši jeho oblétały [to je první stupeň – O. K.], aneb srdce mladistvé mocně zbourily, jako vichr noční probouzí zvuky eoliny [to je druhý, dramatičtější stupeň – O. K.], až se pak konečně básník náš na trvanlivější, avšak povšednější známosti

pozastavil“ (PK, 189; citát ze Sabiny viz v Úvodu na str. 45–46, ve Vzpomínkách na str. 49).

Králíkem citovaná pasáž není však v Úvodu jediná, v níž tam Sabina mluví o Máchových dívkách a o rázu jeho vztahu k nim. Především je třeba povšimnout si věty, kterou charakterizuje právě dívku „byronského typu“: zdůrazňuje u ní totiž svoje vlastní poznání, že to byla dívka *obyčejná*. Kdyby byl Sabina na tuto skutečnost poukázal bez závažného záměru, sotva by byl obhajovanému mrtvému příteli posloužil. Jestliže však dobře věděl, co dělá – jak Králík stále správně zdůrazňuje –, stěží je uvedená věta náhodná; naopak při bližším přihlídnutí k celému kontextu lze dokonce zjistit, že dokonale koresponduje se vstupní pasáží celého místa o Máchových láskách (srov. v Úvodu str. 43 n., Vzpomínky, str. 47 n.: „Mácha se zabral do vzpomínek na rozličné vábné obrazy...“). Sabina se tu pokouší sdělit, jaká byla Máchova výsledná zkušenost se ženami. Ani neznámá dívka, o níž se ví jen z dopisových fragmentů, které také jediné nás informují o Máchově vztahu k ní v době, kdy měly dopisy vzniknout (vztah podle dopisů přece brzo skončil), nikterak se neodlišuje od oněch „některých z dívek“, jež Mácha Sabinovi popsal. Právě naopak, jak Sabina zdůrazňuje, byly všechny ty dívky stejné, to jest žádná z nich nesplňovala představu, kterou o ní Mácha zpočátku měl, a rovněž Máchovy vztahy k nim všem se vyvíjely vždy stejně – od zamilovaného idealizování k deziluzi (srov.: „... zamilování jeho ... nikdy skutečně jej oblažiti nemohlo“; „... ženská ... nikdy nedostihne oné výše poetické dokonalosti...“ – podtrženo námi). Milostný vztah k Lori měl touž povahu; od ostatních vztahů se lišil jen v tom, že nebyl přerušen a vyvíjel se tak, jak je známo především z Deníku a z Máchových dopisů, to jest až k deziluzi. Interpretace, která se nesnaží do celé Sabinovy pasáže vložit něco, co tam ve skutečnosti není, vede tedy podle našeho názoru k závěru, že Sabinovi nejde o „trojdílnné schéma básnické erotiky“. Proto se také rozplývá konstrukce, kterou si Králík vytvořil ze své interpretace Sabinova vytrženého citátu. Je-li náš výklad správný, nepotřeboval si Sabina vymýšlet dívku byronského typu, aby jí konkretizoval typ „milování spíše andělského“, nýbrž mluvil o skutečné osobě, a nepotřeboval také vytvářet apokryfní dopisy, aby podepřel věrohodnost vymyšlené první Máchovy lásky.

Zůstává otevřena otázka, z jakého pramene znal Sabina texty dopisů. Janský vylučoval, že by byl měl k dispozici čistopisy odeslané adresátce. Mácha si podle jeho soudu, ovlivněného patrně uvedeným sdělením Jirákovým, nejspíše uschoval pro literární potřebu koncepty těchto dopisů a Sabinovi se možná dostaly do rukou jen jejich cizí opisy.

Text je znám toliko z Úvodu, kde je zařazen mezi výňatky z Máchových vlastních dopisů na str. 57 a dalších (srov. Vzpomínky, 61 n.). V knize Demystifikovat Máchu (str. 228 n.) Králík uvádí své pochybnosti o pravosti tohoto zlomku a zcela jej odmítá, protože „fragment domnělého dopisu se ztrácí ve vzduchoprázdnu, nijak se nestýká s Máchovou reálnou biografií a epistolografií“. Především je mu podivné, proč by byl Mácha psal už 18. října, když byl ještě 16. října v Praze a když pak hned 21. října začal psát autentický dopis XX, v němž pokračoval 24. a 26. října. Kdyby prý dopisy z 18. a 21. října byly psány tak těsně po sobě, byla by se v dopise z 21. 10. objevila nějaká narážka na dopis předchozí a kromě toho by se prý za tři dny ani nenasbíralo „příliš mnoho dopisové látky“. Dále je Králíkovi podezřelý rozpor v tónu, jakým píše Mácha v obou dopisech o svém synovi. V prvním dopise, kde „se dotazuje pateticky na Ludvíčka“, má prý totiž příslušná věta „nevěcný, sabinovsky hypotetický ráz“, kdežto v druhém dopise prý Mácha o synově možné smrti uvažuje střízlivě. Protože se 24. 10. „ani nechce ptát“, neboť „bojí se odpovědi“, Králík považuje za „nepravděpodobné, že by se byl 18. 10. pateticky na Ludvíčka dotazoval a tehdy se nebál odpovědi“. Podezíraný zlomek dopisu se konečně podle Králíkova mínění také odlišuje od autentických listů členům rodiny, v nichž je zřejmé „Máchovo úsilí, aby nejitřil nitro svých nejbližších“. Králík tuto jeho ohleduplnost dokládá několika vytrženými citáty z dopisu XXI z 28. října, jimiž Mácha vyjadřuje své přání, aby s ním byla Lori v Litoměřicích a aby se s ním mohla „sdílet o posvícenské radovánky, ale i o krásu litoměřické přírody“ (str. 231).

Podle našeho názoru se však celá věc jeví jinak, uváží-li se fragment v kontextu všech Máchových dopisů rodině z posledního období, a to v úplném znění. Patos zjištěný Králíkem v inkriminovaném úryvku dopisu XXVII není především ojedinělý, neboť také zmínka o narození synově v dopise XVIII (Ed. Hindlovi) je pateticky nadnesená a rovněž celý dopis XXI z 28. 10. je neobyčejně vzrušený a plný citové opravdovosti a přesvědčivosti. Na pasáži „Na Ludvíčka jsem se ani nechtěl ptát...“ v závěru střední části dopisu XX, psané 24. 10. (zde str. 336, ř. 1 n.) nevidíme nic „střízlivého“; nadto se zde vyjadřují obavy, že syn už zemřel, způsobem aspoň tak hypotetickým jako ve fragmentu, jemuž Králík připisuje „sabinovsky hypotetický ráz“. Zmínky o Lořině pobytu v Litoměřicích, Králíkem tolik zdůrazňované, naprosto nejsou v celém dopise XXI dominantní. Hlavním

motivem tohoto dopisu, několikrát se vracejícím od počátku až téměř do konce, je naopak drásavé znepokojení z nedostatku zpráv o synově osudu, spojené se vzrušenými výčitkami. Tuto okolnost Králík ve svých úvahách zcela opomíjí. To je stejně povážlivé, jako když u citátu z dopisu XX z 26. 10. – „Zrovna jedou šify okolo, fangličky jejich se třepetají okolo oken; *snad vezou uhlí; a mně je skoro zima*“ (podtrženo námi) – nevšímaje si pointy výroku posune jeho smysl v domnělý výraz Máchova přání, aby se s ním Lori, případně i jeho matka sdílely o krásu litoměřické přírody. Tuto zkreslující interpretaci, opřenou všeho všudy o dvě místa z dopisů bratru Michalovi (srov. dopis X: „Co mě mrzí... Zvířetice atd.“ a dopis VIII: „Jak se Ti líbí chodit po světě?... a jak se Ti to líbí“), která ovšem podle nás mají zcela jinou funkci, Králík dokonce zobecňuje v tvrzení, že „vidět krásu světa a otevřít pro ni oči též jiným je leitmotiv autentických děl Máchových i autentických kusů korespondenčních“ (str. 232).

Jak je vidět, uvedené Králíkovy indicie proti pravosti fragmentu při ověření neobstojí. Je však ještě nutno uvážit, zda fragment zapadá do časového sledu událostí, rekonstruovatelného z autentických dokumentů, a jakým způsobem.

V dopise XVIII z 9. října podává Mácha Hindlovi zprávu, že se mu narodil syn, a patetickým biblismem vyjadřuje, co pro něho syn znamená. Téhož dne v dopise XIX v části určené Lori si poprvé vyžaduje zprávy o Ludvíkově zdravotním stavu, zřejmě nezcela uspokojivém. Očekává Michalovu návštěvu, ale místo něho přichází v sobotu 15. října alarmující list. Mácha se okamžitě vydává do Prahy (srov. dopis XXI z 28. října: „Sotva čtu list, že je zlé, a již jsem běžel skoro v noci do Prahy“ – zmíněný prokazatelně přijatý dopis se nezachoval). Po příchodu domů shledal, že synův zdravotní stav je krajně povážlivý (srov. dopis XX z 24. října: „Jestli už není živ, že *zas* budete plakat“ – podtrženo námi – a dopis XXI: „Či nevědí moji rodiče, jak by jim bylo, kdyby musili od umírajícího syna odejít...“). Cesta do Prahy mu v Litoměřicích způsobila nepříjemnost (srov. dopis XXI: „Kdybych byl neměl skrz to mrzutost, již bych byl běžel opět“ – v advokátních kancelářích se tehdy úřadovalo též o nedělích dopoledne a kromě toho patrně se Mácha vrátil až v pondělí 17. 10. dostavníkem, srov. dopis XX: „cesta do Prahy a z Prahy mě tolik koštovala“ a „Jedte s [tím] samým...“ a také Životopis, 290), která byla tak vážná, že nemohl počítat s další cestou do Prahy dříve než k stanovenému dni sňatku, tj. 8. listopadu (srov. dopis XXI: „do Prahy nemocť“). Žije v nejistotách o Ludvíkův osud, postupem času si připouští myšlenku, že syn

zemřel, neustále však očekává zprávu o tom, co se v Praze děje. Jeho nepokoj je o to větší, že si výslovně vyžádal zprávy tak, aby je dostával vždy v úterý. První z těchto úterků připadl na den 18. října, i když toho dne sotva mohl předpokládat příchod dopisu, který by byl odeslán bezprostředně po jeho návštěvě rodiny. V pátek 21. října začíná psát dopis, jehož úvodní část na první pohled není v souladu se situací, v jaké žil. S obavami o synka kontrastuje totiž, že se výhradně omezil na líčení svých denních životních okolností. Počáteční pasus „protože mám mnoho psát“ nelze ovšem s Králíkem interpretovat tak, že se tím rozumí „mnoho dopisové látky“, která by se byla nahromadila od 16. října, zatímco 18. října by nebyl měl Mácha co sdělovat. Fakt, že si doma zatopil, aby mohl psát, dopis však uprostřed druhé strany přerušil na tři dny, dá se patrně vysvětlit jedině tím, že musel doma vyřizovat mnoho kancelářské agendy (snad zanedbané cestou do Prahy). To, že o Ludvíkovi zcela pomlčel, byl záměr, který Mácha sám vysvětlil v posledním odstavci druhé části listu. Avšak hned začátek pokračování z 24. října svědčí o tom, že trvá jeho tíživá nejistota („Čekám pořád na psaní, a žádné nepřichází, pročpak se mi nepíše?“). Mácha očekává, že v úterý 25. 10. by měl přijít dopis, popřípadě že ve středu 26. 10. by mohl někdo přijít z Prahy. Na konci této části dopisu si dokonce připouští možnost, že Ludvík už zemřel, a poněvadž vyslovuje přání, aby Lori přijela, nutně předpokládá, že už byl také za jeho nepřítomnosti pohřben. Protože 25. 10. dopis neobdržel a 26. 10. se nikdo z Prahy nedostavil, píše dovětek, v němž především opětovně urguje zprávy. Michal odpověděl 27. 10. (viz zde str. 543 n.), ale ještě než Mácha tento dopis dostal, v pátek 28. října, tedy v stejném časovém odstupu, jaký uplynul mezi 16. a 18. říjnem, píše další, velmi vzrušený dopis, v kterém nejenže se znovu dožaduje zpráv, protože jeho neklid se stupňuje, ale rekapituluje také svůj postoj i svoje pocity při poslední návštěvě v Praze a v následujících dnech. Je třeba přihlédnout i k tomu, jak se ve sledu dopisů od 9. 10. do 2. 11. prudce mění jejich celkové ladění, čehož si Králík nepovšiml. Je totiž možno konstatovat nápadný kontrast mezi výrazně „zповědním“ dopisem Hindlovi (XVIII) a dopisem rodičům z téhož dne (XIX), dále mezi největší částí dopisu XX a dopisem XXI a konečně mezi dopisem XXI a dopisem XXII, kde Mácha až v postskriptu pouze poznamenává: „Že je Ludvík zdrav, jsem tůze povděčen.“

Za takového stavu věcí není nepředstavitelné, že Mácha, který za návštěvy v Praze „dělal se, jako by mu nic nebylo líto, šetřil rodinu a jen je prosil, aby měl do neděle psaní“, neurčil hned na místě způsob pohřbu pro případ, kdyby Ludvíkova nemoc skončila smrtí, ale sdělil

svá přání až písemně z Litoměřic 18. října, den po návratu, když už věděl, že se nebude moci v Praze pohřbu zúčastnit. Také z obsahové analýzy všech listů tedy vyplývá, že Sabinou tradovaný fragment se z jejich kontextu nevyklučuje.

OPRAVY A DOPLŇKY

K 1. svazku:

Str.

50, v. 808	ohně m. okně
158, v. 6	škrta se čárka
184–185 a 488	všude hura m. hurah
241, ř. 2. zd.	a m. A
390, ř. 25	⟨přes⟩ m. ⟨přese⟩
402, ř. 8	1832 m. 1835
ř. 23	za variantem <i>zmýje O2 O15</i> se doplňuje <i>R37</i>
430, ř. 18	<i>z pozůstalé</i> m. <i>z pozůstalosti</i>
456, ř. 16	jedině <i>patří čest</i> m. <i>jedině čest</i>
457, ř. 19	1833 m. 1835
462, ř. 20	za slovem <i> které </i> a za druhým slovem <i> prolévati </i> se doplňuje <i> Z </i>
ř. 25	Nech, starče, m. Nech, starče!
463, ř. 12 zd.	doplňuje se: 9 <i>krasné,</i>
ř. 4 zd.	<i>účinu</i> m. <i>účinku</i>

Texty z Poznamenání (Bratři), Malého sešitu (náčrt Máje) a Zápisníku (Bratři a dokumentační citace ve vydavatelských poznámkách 1. a 2. svazku) mají definitivní podobu ve znění tohoto třetího svazku.

K 2. svazku:

Na str. 327 doplňujeme různočtení k str. 118, ř. 24 – 25:

Věta *zaváňelo osení líbezňě i sladce zdol i na temenu hory* je na rkp. str. 4 Zápisníku vepsána mezi řádky zatažením do řádky 6, kde je před spojkou *a* na konci řádku začátek slova *zavá-*, pokračování je pak vepsáno na okraje mezi řádky 6 a 7. Rázem písma se tento mezirádkový vpisec, vzniklý nejspíše jako okamžitý doplněk nebo snad krátce po dokončení zápisu Snu, docela shoduje s okolním textem. – Ve svém vydání Pouti krkonošské z roku 1968 (nákladem Muzea Podkrkonoší v Trutnově), jejíž znění Králík vytvořil tak, že sloučil Sen a *R12*, který jedině považuje za autentický, vpisec do textu nepojal. Hodnotil

jej totiž jako stylisticky nevhodný, i kdyby byl jeho autorem Mácha (str.[24]). Autentičnost vpisku je podepřena tím, že motiv v něm obsažený má obdobu ve znění „na vysoké skále / v zeleném osení, / jenž libě zavání / večerní krajinou“ v písni Neroztál sníš ještě (srov. I 147), otištěné v Květech 1835, což je i pro Králíka nepochybným kritériem Máchova autorství (tištěný pramen – T).

K 3. svazku :

Na str. 35, ř. 7 a na str. 48, ř. 28 jméno *Trelawney* je třeba emendovat na *Trelawny*.

Na str. 68, ř. 12 jméno *Herz* je třeba emendovat na *Hertz* a v ř. 26 *Skjöldebrand* na *Skjölgebrand*.

K str. 424 – 425 k heslu *Na Bezdězi* (122, 15) :

V Brantlově knize o Bezdězu, na niž v jiné souvislosti rovněž upozorňuje Panáček (srov. zde str. 448), jsou tři litografické přílohy. Třetí z nich zobrazuje vrchol Bezdězuz pohledu od poslední kapličky směrem k velké věži. Několik detailů (paprsky zapadajícího slunce, pronikající protrhanými mraky, průhled branou, u níž roste stromek, žena s plnou loktuší na zádech, klečící v modlitbě před kapličkou) spolu s celkovým laděním (siluety dvou poutníků stoupajících vzhůru, s dlouhými vrženými stíny) do té míry připomínají Máchův Večer na Bezdězu, že by litografie bezmála mohla sloužit za ilustraci k této próze; je ovšem nejméně o tři roky starší. Uváží-li se, že modelem pro Máchovu Marinku byl Schadowův obraz Mignony (srov. II 341), jakož i to, co bylo zjištěno o Máchově vizuální paměti (srov. zde str. 524), zdá se pravděpodobné, že se reminiscence na Brantlovu litografii podílela na konečné textaci Večera na Bezdězu. Znamená to zřejmě, že při genetickém zkoumání Máchova díla bude napříště ve zvýšené míře třeba přihlížet i k podnětům povahy nejenom písemné.

K str. 444 k heslu *Fridolin* (200, 25) :

Obliba Štěpánkova dramatu se vysvětluje zejména vlivem mimořádně frekventovaného kazatelského exempla se stejným tématem (srov. F. C. Tubach, Index exemplorum, Helsinky 1969, typ č. 2205), jež je v naší tradici doloženo od 14. století, počínajíc Klaretovým Exemplářem, kde je zařazeno pod č. 47.

K str. 468 – 469 k heslu *Unteršperk* (265,6) :

Ve studii Úvaha genetická (Krkonosé – Podkrkonosí 2, 1966,

str. 222 n.) vyložil L. Bulín genezi Pouti krkonošské jako Máchův pokus vyjádřit ideu obsaženou původně ve Snu útvarem blízkým historické povídce, totiž pověsti. Na rozdíl od nás ji však vidí ve vztahu k podání o Krakonošovi (motiv starce, který v závěru Pouti nahradil ženskou postavu) a k pověsti blanické (motiv každoročně se probouzejících zmrtnělých lidských bytostí). Kromě toho juxtapozicí scén z Erbenovy pohádky Dlouhý, Široký a Bystrozraký a z Máchovy Pouti krkonošské naznačil obdobu, kterou lze přesněji charakterizovat jako shodné použití motivu hojně frekventovaného ve folklórní slovesnosti a námi klasifikovaného jako motiv náhlého magického spánku.

SEZNAM ZNAČEK A POPIS PRAMENŮ

- Anmerkungen* – 1 list nejstaršího Máchova literárního zápisníku; popis viz zde na str. 356 n.
- Dodatky* k Úvodu povahopisnému – nový popis viz zde na str. 463.
- M* – viz I 476 n.; za básní 14 zápisníkový zlomek „Přátelství jest slunce života...“, viz zde str. 254.
- MS* – Malý sešit, dříve *NM* (viz I 478); nový popis zde na str. 380 n.
- O3b,c* – Hindlovy opisy: *b* – Výpisky ze všelikých spisovatelů,
c – Výtah ze všelikých výpisků a zaznamenání básníka K. H. Máchy. – Popis a obsah viz zde nově na str. 460 a 461 (srov. též I 478).
- O17* – opis sedmi Máchových dopisů vesměs adresovaných Eduardu Hindlovi, tzv. písecký opis. Podle Jaromíra Malého, který poprvé popsal a otiskl píseckou část souboru dopisů, pořídil opisy sám adresát, tj. Eduard Hindl (srov. Pokroková revue 6, 1909–10, 464). S přihlédnutím k *O3b,c* však lze tento názor zcela jednoznačně odmítnout; opisovač zůstává zatím neznám. Opis se skládá nyní ze dvou částí. První z nich, dvoulist form. 34 × 21 cm, končící v dopise XVI slovy „[prodaný]ch jest jich něco přes 400, ale peníze jsem ješ[tě]“, je uložen v muzeu města Písku. Druhá část, 1 list téhož formátu, je v literárním archívu PNP. Horní a dolní okraj všech tří listů je uprostřed vytržen do šířky asi 10 cm (list z PNP nahoře do šíře 12,5 cm) a do hloubky 2,5 cm; okraje byly vytrženy, když byly obě části ještě pohromadě a vpůli přeloženy, takže vytržená místa jsou v podstatě shodná. Opis je psán perem, latinkou, kromě zbytku přípisu kurentem a jinou rukou nahoře na druhé straně v záhlaví třetího dopisu „[183]6 byl psaný“. Na čtvrté a páté straně jsou některá místa tužkou škrtnuta (srov. komentář k dopisu XVI a XVIII). Opis obsahuje dopisy číslo I, II, IX, XI, XIV, XVI a XVIII, které byly v opise průběžně číslovány I–VII. Přitom dopisy II, XI, XIV a XVI nejsou dochovány v autografech. Srovnání s dochovanými autografy dopisů I, IX a XVIII potvrzuje velkou spolehlivost opisů. V opise dopisu IX je sice jen incipitem uveden odstavec označený číslem 3 a pouze

anotován je obsah odstavce označeného číslem 4, ale opisovač všude jinde téměř dokonale zachovával úplnost textu, složitost interpunkce, členění textu i jeho grafické rozmístění v autografu; snažil se dokonce o faksimile Máchových podpisů.

- Poznamenání* – Máchův zápisník asi z let 1831–1832; popis viz zde na str. 365 n.
- R20* – zde dopis IV (J. K. Tylovi, asi z poloviny května 1834; popis je v 2. svazku).
- R37* – zde dopis I (Eduardu Hindlovi, z doby mezi 25. listopadem 1832 a 14. lednem 1833).¹
- R38* – dopis III (Janu Benešovi, ze září 1833).
- R39* – dopis V (Lori Šomkové, asi z poloviny května 1834).
- R40* – dopis VI (Antonínu Máchovi, 6. srpna 1834).
- R41* – dopis VII (Janu Máchovi, 10. března 1835).
- R42* – dopis VIII (Michalu Máchovi, z rozhraní října a listopadu 1835).
- R43* – dopis IX (Eduardu Hindlovi, z konce ledna nebo začátku února 1836).
- R44* – dopis X (Michalu Máchovi, ze začátku března 1836).
- R45* – dopis XII (Antonínu Šimákovi, ze začátku dubna 1836).
- R46* – dopis XIII (Petru Veselskému, 8. dubna 1836).
- R47* – dopis XV (Janu Máchovi, z května 1836).
- R48* – dopis XVII (rodičům, asi z 1. nebo 2. října 1836).
- R49* – dopis XVIII (Eduardu Hindlovi, 9. října 1836).
- R50* – dopis XIX (Antonínu Máchovi, 9. října 1836).
- R51* – dopis XX (rodičům a Lori, 21.–26. října 1836).
- R52* – dopis XXI (rodičům, Lori a bratrovi, 28. října 1836).
- R53* – dopis XXII (rodičům a bratrovi, 2. listopadu 1836).
- R54* – dopis XXIII (Lori, 2. listopadu 1836).
- R55* – Deník na cestě do Itálie (z roku 1834).
- R56* – Deník z roku 1835 (verze A).
- R57* – Deník z roku 1835 (verze B).
- R58* – zápisníkový fragment „Přes jeho mužný zamyšlený obličej...“
- R59* – zápisníkový fragment „Minulost a budoucnost...“
- R60* – zápisníkový fragment „Byl večer přede dnem odchodu mého...“
- R61* – Máchova verze Hukalovy-Knížetovy romance Břetislav.

¹ Popis *R37* – *R61* je v tomto svazku v záhlaví komentářů k jednotlivým dopisům, deníkům a zápisníkovým fragmentům.

- Úvod* – Sabinův Úvod povahopisný k nedokončenému vydání Spisů Karla Hynka Máchy, díl první, 1845 (str. 5–108).
- Z – Zápisník Máchův (Díla Karla Hynka Máchy) z let 1833 až 1835; popis viz zde na str. 385 n.

Seznam značek v 2. svazku (str. 386 n.) doplňujeme o autograf, který byl dosud nepřesně popsán:

R62 – krasopisný latinkou psaný incipit prózy *Rozbroj světů*, obsahující nadpis a po odsazení v hlavě stránky podtitul *I. / Svět smyslů* a počáteční slova ⟨[V] *hospodě hiršbergské byla společnost pocesťných*⟩. Oříznutím tohoto prvního listu čistopisu, v němž Mácha dále nepokračoval, zmizelo první slovo ⟨V⟩ a vznikl lístek formátu 17,2 × 12 cm, na jehož rubu je tužková kresba hradu Týřova. Jako lístek s kresbou vlepeno na stranu 51 Máchova náčrtníku uloženého v literárním archívu PNP.

Popis S4 doplňujeme: Původní list 137 je vystřižen, na zbylém proužku jsou na obou stranách nepatrné stopy po psaném textu. List 139 měl původně označení 138, které je přepsáno. Na původním listu 137 byla nepochybně kapitola II a začátek kapitoly III; opisovač se pak rozhodl umístit začátek každé kapitoly na novou stránku, a proto původní list 137 opsal znovu, přičemž se na jeho první straně dopustil omylu (sklouzl o dva řádky níže), který opravil.

REJSTŘÍK OSOB

Rejstřík zahrnuje jména osob zmíněných v textu všech tří svazků; přitom čísla v závorkách označují autory citátů nebo děl, kteří nejsou v textu přímo jmenováni, jakož i narážky na osoby, které identifikuje komentář. Z komentáře pak registruje též jména osob, jejichž vztah k Máchovu dílu je na daném místě vyložen. Rejstřík však neuvádí postavy Máchových děl ani autory v komentáři citované sekundární literatury.

<p>Abel Arnold III 470
 Abel Bernard III 470
 Abel Florián III 470
 Adam Jan III 516
 Adamowicz Alexander III 33, 388
 Agricola Šebestián III 214
 Alexandr I. III 50, 57, 401
 Alexis Wilibald III 36, 84, (112), 395, 396, 413, 420
 Alxinger Johann Baptist von III 69
 Amerling Karel Slavoj III 32
 Angely Louis von III (278), 479
 Anschütz Emilie III 278
 Anschütz Ernst III (240), 455
 Aretino Pietro III 213
 Arnošt z Pardubic III 123
 Arrebo Andreas III 68
 Auber Daniel François Esprit III (278), (293), 479, 488</p> <p>Babka František III 516
 Bacsányi Gabriela von III (240), 455</p> | <p>Baggesen Jens III 68, 70
 Balbín Bohuslav III 11, 12
 Balzac Honoré de III (35), (36), 394, 396
 Barolini Antonio III 272
 Barthélemy François III (49), 399
 Bauernfeld Eduard von III (281), 480
 Bedřich II. III 15
 Bellini Vincenzo III 280, (292), 488
 Bellmann Carl Michael III 68
 Beneš Jan III 303, 306, 308, 322, 325, 327, 330, 501 n., 515, 524
 Benningsen Lovin August Theofil hr. III 64
 Bergmann Gustav von III 51, 399
 Bernad III 292
 Bielowski Augustyn III 194, 205 až 208, 210, 212, 443, 445, 446
 Bilderdijk Willem III 68
 Binder Sebastian Josef III 278
 Blatenský Karel III 263, 311, 324, 517</p> |
|--|--|

- Blumauer Alois III (255-256), 462
 Bodmer Johann Jakob III 69, 404
 Bogucki Klemens III 212
 Böhme Jakob III 217
 Bonnet Petr III 516
 Bording Anders Christensen III 68
 Børhave Hermann III 71
 Börne Ludwig III 112, 420
 Böttiger Karl August III 84
 Božek František (nebo Romuald) III 289, 487
 Bran Friedrich III 49
 Brancovan (Brancoveanu) Konstantin III 46, 75, 76
 Brantl Karel III 448
 Brauner František August III 273, 475
 Brentano Clemens II 129; III (134), (216), 430, 431, 447
 Brocki Eugen III 211
 Brodziński Kazimierz III 135
 Brøndsted Peter Oluf III 84
 Brougham Henry Peter III 241, 456, 457, 489
 Březan Václav III 27
 Buckingham III 148, 434
 Budovec z Budova Václav III 16, 214
 Bulgarin Faddej Venediktovič III (48), 398
 Bulwer Edward George III 220, 240, 284, 285, (287), 296, 298, 322, 327, 449, 456, 484, 532, 533, 538
 Byron George Noel Gordon III 35, 36, 48, 65, 67, 78, 82, 90, 124, 173, 190, 219, 235, 257, 259, 260, 324, 342, 392, 396, 398, 402, 403, 404, 411, 425, 441, 451, 462, 496, 538
 Cágł Karel III 319, 532
 Calderón de la Barca Pedro III 24, 378
 Canova Antonio III 277, 478
 Castelli Ignaz Friedrich III (293), 488
 Celsius Olof III 68
 Cicero Marcus Tullius III 243
 Colin Alexander III 268, 470, 471
 Collin Heinrich Josef von III 70
 Correggio Antonio III 277
 Costenoble Karl Ludwig III 278
 Cotte Alphonsine Theolinde III 79
 Crugerius Jiří III 11
 Čelakovský František Ladislav II (160), 344; III 286, 292, 313, (326), 378, 382, 402, 446, 475, 484, 485, 529, 540
 Dař Vladimír Ivanovič III 47, 398
 Dalimil III 33
 Dalin Olof von III 68
 Dąbrowski Jan Henryk III 80, 408
 Deřvig Anton Antonovič III 57, (112), 135, 401, 420, 432
 Demosthenes III 243
 Descartes René III 71
 Desprez Ernst III 88
 Dietz Karl III 292, 488
 Diezmann Johannes August III (174, 175), 176, (178), (179-188), 440
 Diogenes III 73
 Dobrovský Josef III 360
 Ducange Victor III (54), 401
 Dumas Alexandre III 80
 Dunder Václav Jiří III 280, 480
 Dunin Borkowski Alexander III 194, 201, 202-203, 212, 444

- Dunin Borkowski Józef III 194,
197–200, 202, 212, 443
Duras Josef III 327, 328, 333, 334,
541
Duveyrier Anne Honoré Joseph
III (239), 455
Dyck Antoon van III 277
- Ebert Karl Egon III 84, 412
Eckendahl D. G. von III 188
Erdmann Franz III 149
Ernst Ferdinand III (236), 453
Euripides III 96–106, 419
Ewald Johannes III 68
- Falkenstein Karl III (48), 398
Fallati J. III (48), 398
Feith Rhijnvis III 68
Ferdinand II. III 11, 12
Feti Domenico III 277
Filípek Václav III 292, 293
Flügel Gustav III 35
Forchheimová Magdaléna III
308, 514
Förster Friedrich III (298), 489
Förster Karl III 93, 417
Fouqué Friedrich de la Motte III
70, 259
Frank Josef Antonín III 502,
524
Franta Šumavský Josef III 32, 292,
488
Fredro Alexander III 211
Fridrich Falcký III 12
Friese Leopold August III 314,
524, 530
Fritsch Karel III 516
Furchau Adolf Friedrich III 84,
413
Führich Josef von III 530
Fürst Nicolay Nathan III 135
- Gallenberg Robert III (278), 479
Garczyński Stefan III 225–235,
442, 450, 451, 461
Gerhard W. III (240), 455
Gerle Wolfgang Adolf II 129;
III 367, 372–374
Gersdorf Karl Gotthilf III 177
Gebner Salomon III 69
Godl Bernard III 269
Goethe Johann Wolfgang II 144,
378; III 39, 70, 71, 77, 79, 83, 84,
91, 93, (96), 106–111, 200, 211,
254, 259, 260, (288), 314, 397, 399,
405, 407, 408, 411, 413, 416, 417,
418, 419, 440, 444, 461, 486, 530,
535, 538
Goetze Peter Otto von III 83, 412
Göschel Karl Friedrich III (217),
447
Goszczyński Seweryn III 195, 208
až 210, 443, 445
Grabinger Josef Vilém III 286,
306, 485, 497, 530
Grüner III 289
Gustav Adolf III 72
Gyllenborg Gustaf Fredrik III 68
- Haas Josef III (278), 479
Hagn Charlotte von III 292, 488
Hájek z Libočan Václav III 9,
364, 367, 372, 390
Hampe Pavel II 52
Hanl Karel III 289, 487
Hansgirk Antonín III 292
Häring (viz Alexis)
Hartmannová Amálie III 236
Hauff Wilhelm III 84
Havlik Karel III 292, 488, 496,
516
Heine Heinrich III (36), (241 až
249), 396, 456, 457, 489

- Heinrich F. X. III 475
 Henry L. III (278), 479
 Hercog Jan III 284, 296, 484
 Herder Johann Gottfried II 129;
 III 13, 14, 15, 50, 369
 Herloßsohn Karl III 93, 177, 418,
 502
 Hermann Franz Ed. von III 72
 Hérold Louis Joseph III (239), 455
 Hertz Jens Michael III 68
 Herzfeld Adolf III 278
 Hieber Josef Dr. III 283, 295,
 483
 Hiebertová III 293
 Hiebrová Mína III 289, 487
 Hildebrandt Dr. von III 265
 Hildprandt Ferdinand bar. III
 288
 Hilscher Josef Emanuel III 476
 Himmel Friedrich Heinrich III
 (240), 455
 Hindl Eduard III 218, 303, 305,
 312, 313, 316, 317, 321, 324, 328,
 339, 342, 423, 460, 461, 494, 501,
 515, 516, 517, 530, 548
 Hněvkovský Šebestián III 33, 390
 Hofer Andreas III 266
 Hoffmann Ernst Theodor Ama-
 deus III 213
 Holbein Franz Ignaz von III 444
 Holberg Ludvig III 68
 Homér III (54)
 Horatius Quintus Flaccus III 212
 Horner Jan Leopold III 524
 Hoser Josef Karl Eduard III
 (119), 421
 Hošek III 317, 531
 Houwald Ernst von III 9, 363,
 364
 Hozius Vysokomýtský Matouš II
 129
 Hugo Victor III 189, 221, 325,
 441, 538
 Hukal Josef III (239), (251-253),
 455
 Hunger Johann Fr. III 188
 Hus Jan III 247, 298, 457, 489
 Chamisso Adelbert von III 84, 413
 Chateaubriand François René de
 III 148
 Chłędowski Walenty III 211
 Chmelenský Josef Krasoslav III
 287, 292, (326), 453, 485, 492, 544
 Chodźko Alexander III 135, 212
 Chotek Karel hr. III (285), 288
 Ihlee Johann Jakob III (240),
 455
 Immermann Karl III 36
 Irving Washington III 91-95, 415,
 416, 418, 419, 427, 512
 Jabłonowski Ludwik III 195,
 196-197, 212, 443
 Jablonský Boleslav III 83, 285,
 292, 484
 Jakobs Friedrich III 84
 Janin Jules III (35), (36), (48),
 325, 394, 396, 398, 538 n.
 Janotová Nina III 294
 Jesenský Jan III 11
 Jírovec Vojtěch III (240), 455
 Josef II. III 14, 477
 Juell Jan III 175
 Jungmann Josef (Josefovič, syn)
 I 196
 Kačić-Miošić Andrija III 280, 480
 Kadlík (viz Tkadlík)
 Kamaryt František Dobromil III
 324, 534

- Kamiński Jan Nep. III 211
 Kara Mustafa III 280, 412
 Karadžić Vuk Stefanović III 83
 Karamzin Nikolaj Michajlovič III 76
 Kastelic Miha III 274, 476
 Kaška Jan III 287, 292, 486
 Kateřina II. III 50, 56, 60
 Kerber Jan III (277), 278, 477, 515
 Kerner Justinus III 84, 412
 Kikiewicz Żegota III 212
 Kind Johann Friedrich III (240), 455
 Kingo Thomas III 68
 Kinský Rudolf kn. III 288
 Klar Alois I (106), 374, 471
 Klicpera Václav Kliment III (72), (236), (240), 284, 287, 296, (297), 326, 400, 406, 452, 453, 484, 497, 540
 Klimsch Ferdinand Karel III 313, 524, 530
 Klinger Friedrich Maximilian III 58, 61, 402, 505
 Klopstock Friedrich Gottlieb III 69
 Kníže František Max III (239), 455
 Knowles Sheridan III (278), 279
 Kobbe Peter von III 35, 395
 Kocián Jan III 293, 488
 Köhler Josef Anton III 292, 488
 Kollár Jan II 158; III 273
 Komenský Jan Amos III 12, 14
 Komm Hynek I 18
 Končelík Josef III 365
 Kopitar Jernej III 273, 475
 Korb Wilhelm Ferdinand III (54), 400
 Korn Maximilian III 278
 Korsak Julian III 135, 173, 235, 411, 432, 438
 Korzeniowski Józef III 48
 Kotzebue August Friedrich Ferdinand III (278), 399, 479
 Kovalevskij Jegor Petrovič III 48
 Koziaradzki Benedykt III 212
 Krafft Johann Peter III 276
 Kraft Josef III 516
 Krobath Blaže III 273, 474
 Krombholz Julius Vincenc III (33), 390
 Křinecký (viz Skrzynecki)
 Kudrna Josef III 292, 310, 311, 317, 325, 488, 497, 499, 516, 517
 Kuno Heinrich III 452
 Kuranda Ignaz II 282
 Kurz von Goldenstein Franz Thurn III (273), 475
 Kuthen ze Šprinsbergu Martin II 129
 Kutuzov Michail Ilarionovič III 64
 Langer Josef Jaroslav III 318, 531
 Lanner Josef III 277, 280, 478
 Larysz (Láryš) Edmund III 303, 494
 Lavater Johann Kaspar III 69
 Lažečnikov Ivan Ivanovič III 48
 Lee Nathaniel III 65, 403
 Leibniz Gottfried Wilhelm von III 71
 Lengerke Cäsar von III (240), 455
 Lens Andreas Zorn III 277
 Lessing Gotthold Efraim III 31, 33, 49, 387
 Lewald Augustin III 36
 Lhota Jan Květoslav III 492, 516
 Licinio (viz Pordenone)
 z Lobkovic Zdeněk III 214
 Lomnický z Budče Václav III 11

- Lorenz Franz III (339), 542, 546
 Louvel Louis-Pierre III (35), 394
 Löwe Ludwig III 278
 Ludvík Jagellonský III 280
 Luganskij (viz Dař)
 Lysippos III 271, 473
- Macieowski Waclaw Alexander III 219
 Mádlo III 265, 469
 Magnuszewski Dominik III 194, 197, 443
 Mácha Jan III 263, 309, 310, 322, 498, 515, 533
 Mácha Michal III 288, 289, 312, 316, 322, 325, 328, 518, 540, 543
 Macháček Josef I (121), 384
 Machek Antonín III (314), 530
 Machulka III 316
 Mailáth János hr. Székhely III 83, 412
 Malczewski Antoni III 221–225, 444, 450
 Malten H. III 34, 35, 48, 178, 288, 486
 Malý Jakub III 292
 Manzoni Alessandro III 35, 84, 393, 474
 Marek Antonín III 498, 517
 Marek z Marku III 274
 Marie Antonie (viz Pedálová)
 Marie Stuartovna III 278
 Markovic z Kronlandu Marek III 12
 z Martinic Jaroslav III 11
 Masařskij Konstantin Petrovič III 48
 Maschka (Machka) Jan III 516
 Mastik Herman III 292, 488
 Maxmilián I. III 266, 277, 470, 471
- Maxmilián II. III 214
 Mayer III 287, 486
 Mélesville (viz Duveyrier)
 Mengs Anton Raphael III 277
 Menzel Wolfgang III 34, (36), 54, 71, 392, 395
 Mereau Sophie III 70
 Mickiewicz Adam III 33, 54, 72, (135), 189, 190–193, 342, 389, 432, 441, 442
 Míčka František III 317, 531
 Michahelles III 40
 Michelangelo Buonarroti III 277
 Mikuláš I. III 212, 313, 442
 Milton John III 65, 443
 Moore Thomas III (66), 173, 403, 404, 411
 Morelly Franz III 277, 278, 478
 Moreto Augustin III (292), 488
 Müller Adolf III (293), 488
 Müller Fr. August III 70
 Müller Josef III 516
 Müller Václav III 278, 479
 Müller Wilhelm III 83, 84, 403, 412
 Murhard Friedrich III 35, 395
 Mužík František Josef III 293, 488
- Nabelak Ludwik III 212
 Náhlovský Vincenc III 490
 Napoleon Bonaparte III 57, 63, 64
 Natáli Alexander III 544, 545
 Nemetz Andreas III 277, 478
 Nestroy Johann Nep. III (293), 488
 Neuffer Christian Ludwig III 70
 Neumann III 273, 474
 Neureutter Martin III 315, 485
 Niemcewicz Julian Ursyn III 191, 193, 442

- Niezabitowski Albin III 212
 Novák III 290, 309
 Obermayer III 289
 Öhlenschläger Adam III 68
 Oikonomos Konstantin III 48, 398
 Orlov A. III 48
 Ossian III 9, 36, 363, 364, 416, 420
 Ott Georg III (278), 479
 Otway Thomas III 65
 Palacký František III 33, (54), 285, 286, (326), 388, 400, 484, 485, 540
 Palembórg III 303
 Palko František X. III 276, 477
 Pannasch Anton III 266
 Paprocký z Hlohol Bartoloměj III 9, 364
 Paul Jean III 215, 447
 Pavel I. III 62, (72), 406
 Pedálová Josefa III (326), 540
 Pelcl František Martin III (11), 369
 Percy Thomas III (144-145), 434
 z Pernštýna Vratislav III 214
 Petar I. Petrovič III (56), 401
 Petera Josef III 317, 320, 531, 532
 Petrarca Francesco III 212
 Petter Franz III 56
 Pfizer Gustav III 84, 412
 Pflieger Kopidlanský Antonín III (328), 545, 546
 Pichl Josef Bojislav III 528
 Píšek Jan III 291, 488
 Pohlentz August III (240), 455
 Poche Ignác (nebo Vincenc) III 292, 488
 Pokorný Josef III 501, 524
 Polák Milota Zdirad III 466
 Pordenone Bernardino Licinio da III 277
 Posgaru (viz Suckow)
 Pospíšil Jan Jaroslav III 286, 292, 485, 488
 Pram Christen Henriksen III 68
 Preisinger Josef III 293, 488
 Presl Jan Svatopluk III 326, 540
 Prešeren France III 273, 474, 475 476
 Procházka Devitský Josef III 289, 487
 Pugny Césare III (278), 479
 Pusch (Papsch) Ignaz III 292, 488
 Puškin Alexandr III 33, 48, 388, 398
 Pyrker János László von III 70, 84, 413
 Quadrát Antonín III 290, 516
 Quadrát Josef MUDr. III 340, 487, 547
 Questenberg Kašpar III 11
 Quiquerez III 305
 Rádl III 544, 545
 Radul Černý III 76
 Rafael Santi da Urbino III 277
 Raimund Ferdinand III (236), (272), 453, 474
 Rákoczy Jiří I. III 12
 Raupach Ernst III (236), 453
 Reenberg Töger III 68
 Rembrandt Harmensz van Rijn III 277
 Rettigová Magdaléna Dobromila III (326), 540
 Retzsch Moritz III 200, 444

- Rieger František Ladislav III 530 n.
 Rieger Georg Konrad III 14
 Richter František III 320, 532
 Richter Friedrich III (217), 447
 Rišlánek Teodor III 516
 Ročev III 48
 Rodecker von Rotteck K. W. III 35, 54, 395
 Roche Karl III 278
 Romani Felice III 280
 Rosa Salvatore III 277
 Rossini Gioacchino III (281), 480
 Rošová Filipina I 123
 Rotteck (viz Rodecker)
 Rousseau Jean Jacques III 59
 z Rožmberka Vilém III 11
 Rubens Peter Paul III 277
 Rubeš III 283, 295
 Rudbeck Olof III 68
 Rudolf II. III 11, 298
 Rylejev Kondratij Feodorovič III 33, 398
 Ryva Jan III 516
- Řezáč František III 320, 532
 Řezníček III 277, 278
- Sabina Karel III 283, 284, 285, 288, 289, 292, 295, 296, 483, 486, 501 n., 519 n.
 Sadvský ze Sloupna Jiří III 12
 Scott Walter III 20, 23, 25, 26, 35, 50, 78, 84, (85), 112-118, 259, (326), 364, 368, 375-380, 392, 408, 411, 420, 421, 450
 Scribe Augustin Eugène III (278), 479
 Sedláček Josef Vojtěch III 360
 Senkowski Józef III 211
 Seyfried Ignaz Ritt. von III 280
- Shakespeare William III 16, 22, 65, (124), 125, 127, 130, 143, 288, 374, 403, 426, 427, 429
 Schabas Jan Josef III 287, 486
 Schadow Friedrich Wilhelm II 144, 378
 Schäfer (viz Scheffer)
 Schefer Leopold III 84
 Scheffer von Leonhartshof Johann III 277, 479
 Schickh Josef III (278), 479
 Schiller Friedrich III 200, 259, 444
 Schmied Kristof III 453
 Schneller Julius Franz III 49
 Schnorr von Carolsfeld Ludwig Ferdinand III 278
 Schopenhauer Arthur III 449
 Schreyvogel Josef III (292), 488
 Schröder Friedrich Ludwig III (278), 479
 Schubarth Karl Ernst III 179, 440
 Schubert F. L. III (240), 455
 Schulze Ernst III 35, 70, 392
 Schütz III 219
 Schwab Gustav III 84
 Siemiński Lucjan III 195, 201, 443, 444
 Silbernagel Gothard III 285, 485
 Silvius Enea Piccolomini II 129
 Simenec František X. III 516
 Skanderbeg (Kastriota) Jiří III 72, 405
 Skarzyński Alojzy III 194, 442
 Skjölgebrand Andreas Frederik III 68
 Skrzynecki Jan III 303, 494
 Slavata Vilém III 11
 Słowacki Juliusz III 136-146, 148, 377, 421, 433

- Sneedorf Jens Schelderup III 68
 Sobieski Jan III 280
 Sokolovič Mehmed III 277, 479
 Sommer Johann Georg III 56,
 148, 149, 151, 152, 157, 173, 190,
 466
 Sontagová Henrietta III 485
 Sorterup Jörgen III 68
 Spazier Richard Otto III 33, 36,
 389, 396
 Spenser Edmund III 377
 Spindler Karl III 84, 413
 Spinoza Baruch III 71, 405, 407
 Spohr Ludwig III (240), 455
 Spurný Jan III 317
 Stackelberg Otto Magnus von III
 84
 Stark Josef August III 276
 Starzyński Stanisław Doliwa III
 212
 Steffens Heinrich III 84, (216),
 413, 447
 Sterne Laurence III 65, (91), 403,
 415
 Stieglitz Chr. Ludwig III 188
 Stichová Marie III 549
 Stjernhjelm Georg III 68
 Storm Eduard III 68
 Stránský Pavel II 129
 Strauß Johann III 277, 278, 478
 Streckfuß Adolf Friedrich Karl
 III 81
 Strobach Antonín III 270, 272,
 274, 287, 288, 291, 292, 310, 311,
 316, 317, 323, 324, 326, 328, 329,
 331, 336, 340, 466, 487, 501, 516,
 517, 530
 Succo F. A. III (240), 455
 Suckow Karl Adolf III 16, 84,
 374, 413
 Sue Eugène III (49), 399, 538 n.
- Svoboda Josef III 290, 321, 487,
 516, 532
 Swift Jonathan III 65
 Sýkora III 516
 Szcześny Bazyli III 48
- Šabas (viz Schabas)
 Šafařík Pavel Josef III 83, 412
 Šimák Antonín III 319, 531
 Šiškov Alexandr Semjonovič III
 48
 Šomková Eleonora III 251, 284
 až 296, 308, 309, 324, 326, 328,
 331, 334–340, 429, 483, 484,
 543–545
 Šťastný III 285
 Štěpánek Jan Nep. III (236), 284,
 287, (293), 296, 313, 444, 452,
 453, 455, 484, 488, 529
 Štorch Klatovský Karel Boleslav
 III 32, 289, 487
 Štulc Václav III 291, 488, 516
 ze Švamberka Bohuslav III 27,
 382
 ze Švamberka Magdaléna III 27
- Tasso Torquato III 81
 Tégner Esaias III 413
 Tělepněva Helena III 283, 295,
 483
 Teniers David III 277
 Thomasius III 432
 Thümmel Moritz August III 69
 Tibullus Albius III (306), 497
 Tieck Ludwig III 84, 112, 412
 420
 Tiedge Christof August III (240),
 455
 Timkovskij Jegor Fedorovič III
 149
 Tiziano Vecellio III 277

- Tkadlík František X. III 277, 278
 Toman Janez III 273, 475
 Tomek Josef III 278, 479, 516
 Tomíček Jan Slavomír III 32, 285, 288, 322, 325, 389, 492, 529, 536, 540
 Tomsa František Bohumil III 288, 486
 Treitschke Friedrich III 279
 Trelawny Edward John III 35, 48, 392, 398
 Trojan Alois Pravoslav III 286, 331, 336, 340, 485, 540, 542
 Trojan František Břetislav III 288, 298, 336, 340, 485, 489
 Tromlitz (viz Witzleben)
 Tupý (viz Jablonský)
 Tyl Josef Kajetán III 35, (72), 285, 292, 293, 295, 296, 308, (318), 322, 406, 446, 484, 485, 502, 509, 530, 531

 Uhland Johann Ludwig III 84, 412
 Ulm Fr. III 516
 Undrell III (159), 160, 435
 Uz Johann Peter III 69

 Vacek Kamenický František Jaroslav III (72), 83, 406, 412
 z Valdštejna Albrecht III 298, 456, 489
 Vávra Jan Nep. III 313, 529
 z Veleslavína Daniel Adam II 129
 Veselský Petr Miroslav III 290, (317), 320, 531, 532
 Veselý Josef III 265, 266, 469
 Vesque von Püttlingen Johann III (240), 455
 Vischer Peter III 471

 Vlasák Antonín Norbert III 516
 Vlček Jan Josef III 288, 486
 Vocel Jan Erazim III (326), 540
 Vodník Valentin III 273, 475
 Vogl Jan III 321, 532
 Voigt Mikuláš Adaukt III (11), 369
 Voß Johann Heinrich III 70
 Vrána Kajetán I 471; III 319, 532
 Vulpius Christian August III (236), 453

 Wagner Ernst III 93, 417
 Wagner Vinzenz August III 161
 Wahr Franz Daniel III 51
 Wachtl Johann III 276
 Wassenberg III 93
 Weber Karl Maria III (240), 455
 Weiße Christian Hermann III 216, 447
 Wessely Josef (viz Veselý)
 Westenrieder Lorenz von III 36, 396
 Wieland Christof Martin III 69, (314), 530
 Witte Karl III (35), 393
 Witzleben Karl August Friedrich von III 84, 413
 Wójcicki Kazimierz Władysław III 195, (203–205), 445
 Worbs Johann Gottlob III 189
 Wuttky Michael III 277

 Ypsilanti Alexander III 76

 Zaborowski Tymon III 211
 Zagoskin Michail Nikolajevič III 48
 Zacharda III 266

- Zachariä Justus Friedrich Wilhelm III 69
Zaleski Józef Bohdan III 441
Zap Karel Václav III 492, 516
Zauper Josef Stanislaus III 54, 401
Zedlitz Josef Christian von III 84, 412
Zeno III 213
Ziegler Friedrich Wilhelm III 452
Zikmund Lucemburk III 214, 277
Zimmermann Jan Nep. II 283; III 315, 525, 526
Zschokke Johann Heinrich III 84
Žitko Antonín Václav III (239), 455
Žukovskij Vasilij Andrejevič III 135, 432

SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH

1. První strana zápisníkového fragmentu Anmerkungen.
2. Titulní strana Poznamenání.
3. Pátá strana Poznamenání se začátkem náčrtů k dramatu Bratři.
4. Sedmá strana Poznamenání s Hlavní ideou.
5. Jedenáctá strana Poznamenání s heslem Zigeuner.
6. Titulní strana Zápisníku.
7. První strana Zápisníku.
8. Strana 21 Zápisníku s tužkovým záznamem.
9. Strana 26 Zápisníku.
10. Strana 42 Zápisníku s půdorysem Bezdězu.
11. Strana 115 Zápisníku, dolní polovina levého sloupce se soupisem rolí.
12. Šestá strana Deníku na cestě do Itálie (*R55*).
13. Třetí strana z verze *A* Deníku z roku 1835 (*R56*).
14. První strana z verze *B* Deníku z roku 1835 (*R57*).
15. Dopis I (*R37*) s Baládou.
16. Čtvrtá strana dopisu XXII (*R53*) s cizím vpiskem.

OBSAH

LITERÁRNÍ ZÁPISNÍKY

Anmerkungen	<i>Anmerkungen</i>	9
Poznamenání	<i>Poznamenání</i>	11
Malý sešit	<i>MS</i>	27
Zápisník (Díla Karla Hynka Máchy)	<i>Ž</i>	31
Dodatky k literárním zápisníkům		
<i>Autografy</i>		
Přes jeho mužný zamyšlený obličej...	<i>R58</i>	251
Minulost a budoucnost...	<i>R59</i>	251
Byl večer...	<i>R60</i>	251
Břetislav	<i>R61</i>	251
<i>Opisy</i>		
Přátelství jest slunce života...	<i>M</i>	254
Z Výtahu ze všelikých výpisků a zaznamenání básníka K. H. Máchy	<i>O3c</i>	254
<i>Sabinovy citáty „z Máchových poznamenání“</i>		
Byloť mu...	<i>Dodatky</i>	258
Bylť stejně ohnivý...	<i>Dodatky</i>	258
V krátkém čase...	<i>Úvod, Dodatky</i>	259

DENÍKY

Deník na cestě do Itálie	<i>R55</i>	263
Deník z roku 1835 (verze A)	<i>R56</i>	283
Deník z roku 1835 (verze B)	<i>R57</i>	295
Deníkové záznamy tradované Sabinou	<i>Úvod, Dodatky</i>	298

DOPISY

I – Eduardu Hindlovi, asi z konce roku 1832	<i>R37</i>	303
II – Eduardu Hindlovi, z února nebo začátku března 1833	<i>O17</i>	305

III – Janu Benešovi, ze září 1833	<i>R38</i>	306
IV – J. K. Tylovi, asi z poloviny května 1834	<i>R20</i>	308
V – Lori Šomkové, asi z poloviny května 1834	<i>R39</i>	308
VI – Antonínu Máchovi, 6. srpna 1834	<i>R40</i>	309
VII – Janu Máchovi, 10. března 1835	<i>R41</i>	310
VIII – Michalu Máchovi, z rozhraní října a listopadu 1835	<i>R42</i>	312
IX – Eduardu Hindlovi, z konce ledna nebo začátku února 1836	<i>R43</i>	313
X – Michalu Máchovi, ze začátku března 1836	<i>R44</i>	316
XI – Eduardu Hindlovi, z 30. března 1836	<i>O17</i>	317
XII – Antonínu Šimákovi, ze začátku dubna 1836	<i>R45</i>	319
XIII – Petru Veselskému, 8. dubna 1836	<i>R46</i>	320
XIV – Eduardu Hindlovi, 25. dubna 1836	<i>O17</i>	321
XV – Janu Máchovi, z května 1836	<i>R47</i>	322
XVI – Eduardu Hindlovi, z 8. června 1836	<i>O17</i>	324
XVII – Rodičům, asi z 1. nebo 2. října 1836	<i>R48</i>	327
XVIII – Eduardu Hindlovi, 9. října 1836	<i>R49</i>	328
XIX – Antonínu Máchovi, 9. října 1836	<i>R50</i>	330
XX – Antonínu Máchovi a Lori Šomkové, 21.–26. října 1836	<i>R51</i>	332
XXI – Antonínu Máchovi, 28. října 1836	<i>R52</i>	336
XXII – Rodičům a bratrovi, z 2. listopadu 1836	<i>R53</i>	338
XXIII – Lori Šomkové, z 2. listopadu 1836	<i>R54</i>	340

Dopisové fragmenty citované Sabinou

XXIV – Eduardu Hindlovi, asi z podzimu 1832	<i>Dodatky</i>	342
XXV – Neznámé dívce, z doby mezi 15. červencem a zářím 1833	<i>Úvod</i>	342
XXVI – Neznámé dívce, z doby mezi 15. červencem a zářím 1833	<i>Úvod</i>	343
XXVII – Rodičům, 18. října 1836	<i>Úvod</i>	343

Obrazové přílohy

za str. 344

Literární zápisníky	355
Anmerkungen	356
Poznamenání	365
Malý sešit	380
Zápisník	385
Dodatky k literárním zápisníkům	458
Deníky	465
Deník na cestě do Itálie	465
Deník z roku 1835	480
Deníkové záznamy tradované Sabinou	489
Dopisy	490
Dopis Eduarda Hindla z 18. března 1833 (text)	497
Dopis Jana Kerbera z 28. listopadu 1834 (text)	515
Dopis Michala Máchy z 27. října 1836 (text)	543
Dopisové fragmenty citované Sabinou	547
Opravy a doplňky	556
Seznam značek a popis pramenů	559
Rejstřík osob	562
Seznam obrazových příloh	573

KNIHOVNA KLASIKŮ
SPISY KARLA HYNKA MÁCHY

Souzek třetí

LITERÁRNÍ ZÁPISNÍKY
DENÍKY
DOPISY

*K vydání připravili Karel Janský, Karel Dvořák
a Rudolf Skřeček
Graficky upravil František Muzika*

*Řídí redakční rada Spisů Karla Hynka Máchy při Ústavu pro
českou a světovou literaturu Československé akademie věd*

Vydal Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p.,
jako svou 2925. publikaci v redakci krásné literatury. Praha
1972. Odpovědný redaktor Vladimír Reis

Vytiskl Mír, novinářské závody, n. p., závod 1, Praha. 32,87
autorských archů (text 31,83 aa, ilustrace 1,04 aa), 33,51 vy-
davatelských archů — D 601 22 865

*Náklad 1200 výtisků — V Knihovně klasiků vydání první — Tema-
tická skupina 13/11 — 01-119-72 — Cena váz. 28 Kčs*

SPISY KARLA HYNKA MÁCHY

vyšly v tomto uspořádání:

1. Básně a dramatické zlomky (1959)
2. Próza (1961)
3. Literární zápisníky, deníky, dopisy (1972)